HENRY DAVID THOREAU

ΟΥΩΛΝΤΕΝ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

HENRY DAVID THOREAU

ΟΥΩΛΝΤΕΝ

Μετάφραση:
Ι. Ζαχαράκη

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΘΝΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΝ ΤΟ ΠΑΝ

Αὐτός πού ἔχει ἀποχωρήσει
πρίν ἀποχωρήσει
ὅταν θἄχει ἀποχωρήσει,
δέν θά ἔχει ἀποχωρήσει.
ΘΙΒΕΤ

Ὁ Χρῆστος ἔφυγε καί ὅμως εἶναι ἐδῶ. Εἶναι ἐδῶ γιά ὅλους ἐμᾶς τούς λιγότερο ἀθώους, σάν δάσκαλος, σάν ἀδερφός, σάν σύντροφος, σάν πατέρας, σάν παιδί, γεμάτος χαμόγελο καί φῶς νά μᾶς ὁδηγεῖ στούς συναρπαστικούς δρόμους τῆς διανοητικῆς ἀνύψωσης, νά δημιουργεῖ καί ἐμπνέει τό Ἀντιεξουσιαστικό Κίνημα στήν Ἑλλάδα στίς ἀρχές τοῦ 1970, νά μᾶς ἀνοίγει σταδιακά τίς πόρτες τῆς πνευματικῆς ἐνόρασης, νά μᾶς ὁδηγεῖ στούς Γνωστικούς καί στόν Γιούνγκ, στή φιλοσοφική ἀνατένιση τῆς Ἀνατολῆς, στόν Λάο Τσέ καί τό ΤΑΟ, στόν Ἡράκλειτο καί τόν Πυθαγόρα, στά Ἐλευσίνεια καί τήν Περσεφόνη (τό Νόημα τῆς Ψυχῆς).

ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ μέ τίς ὑπέροχες ἐκλάμψεις, τίς ἀποκαλυπτικές ἐμμονές καί τήν πλούσια στοργή, πού εἴμασταν ἀνίκανοι νά ὑποψιαστοῦμε...

Εὐαγγελιστής τῆς ἀγάπης, τοῦ ἤθους, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἀλληλεγγύης, ὁδηγός στό πώς νά ζεῖς καί στό πώς νά μή ζεῖς, στό νά μήν ὀλισθήσεις συμβιβαζόμενος, βίωσε μέ

τό ἀνάλαφρο ἐκεῖνο βάδισμα καί τό εὗρος τῆς ἀπλόχερης λεβεντιᾶς του ὅ,τι πίστεψε πέραν τῶν ὁρίων μέ τή γλυκιά ματιά τοῦ μυημένου πού εἶχε γίνει πιό διαπεραστική καί ἀπό αὐτήν τήν καθαρότητα πού δίνει τό πλησίασμα τῆς μετάβασης.

Εἶναι ἐδῶ μαζί μας, νά μᾶς ἀγκαλιάζει ὅπως πάντα, νά μᾶς μεγαλώνει, νά μᾶς κάνει νά γελᾶμε, νά μᾶς φωτίζει καί νά μᾶς ὁδηγεῖ στούς ὀδυνηρούς δρόμους τῆς ἐσταυρωμένης ζωῆς.

"Εἶμαι ἐσύ καί εἶμαι ἐγώ,
καί ὅπου βρίσκεσαι ἐσύ
βρίσκομαι καί ἐγώ,
καί εἶμαι σκορπισμένος σ' ὅλα τά πράγματα,
καί ὅπου θέλεις μπορεῖς νά μέ μαζέψεις
ἀλλά μαζεύοντας ἐμένα, μαζεύεις συνάμα
τόν ἴδιο σου τόν ἑαυτό".

(ΠΑΝΑΡΙΟΝ XXVI3)

Σύλβια

Τὸ βιβλίο τοῦ HENRY DAVID THOREAU *Οὐώλντεν*, σὲ μετάφραση Ι. Ζαχαράκη, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ «ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ» τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1981.

Τίτλος πρωτοτύπου: *Walden*.

Τέταρτη Ἔκδοση: Νοέμβριος 1999.

Κεντρικὴ Διάθεση: Βιβλιοπωλεῖο «ΜΑΥΡΟ ΡΟΔΟ», Δελφῶν 2 καὶ Διδότου, Τ.Κ. 106 80, Ἀθήνα· τηλ. 36.08.635.

8-4-92

Ἡ Διεθνής Βιβλιοθήκη ΣΙΩΠΑ...
Σήμερα συνεχίζοντας τόν κύκλο τῶν ἐκδόσεων πού δημιουργήσαμε μέ δάσκαλο καί ὁδηγό τόν Χρήστο Κωνσταντινίδη ἐπανεκδίδουμε τό "ΟΥΩΛΝΤΕΝ" τοῦ Henry David Thoreau, ἕνα βιβλίο πού ἀγάπησε, ἐξέδοσε τό 1981 καί βίωσε ἐν πολλοῖς.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Henry David Thoreau (1817 - 1862)

Ὁ Χένρυ Νταίηβιντ Θορώ ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους ὁραματιστές τῆς Ἀμερικῆς τοῦ 19ου αἰώνα καί εἰσηγητής τοῦ Ἀναρχικοῦ Ἰντιβιντουαλισμοῦ στήν Ἀμερικάνικη ἐκδοχή του.

Γεννήθηκε στό Κόνκορντ τῆς Μασσαχουσέτης τό 1817. Σπούδασε στό Χάρβαρντ (1833-1837) κλασσική φιλολογία, φυσική ἱστορία καί μαθηματικά. Ἀργότερα διδάσκει σέ διάφορα σχολεῖα γιά νά ῥθεῖ σύντομα σέ σύγκρουση μέ το αὐταρχικό παιδαγωγικό σύστημα. Ἀπό το 1838 ἕως τό 1841 διευθύνει μαζί μέ τόν ἀδερφό του ἕνα μικρό σχολεῖο, κατόπιν δέ (1841-1843) συνεργάζεται μέ τό περιοδικό Dial πού ἐξέδιδε ὁ Ἔμερσον.

Ἐλεύθερο πνεῦμα καί βαθύς γνώστης τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς ἔζησε γιά δύο χρόνια (1845-1847) στήν περιοχή Walden Po στίς ὄχθες τῆς λίμνης Οὐώλντεν, σέ μιά ἐνταγμένη ἁρμονική διαδικασία ταυτότητας μέσα στην ἀδιάσπαστη ἑνότητα τῆς φύσης μέ ἐκείνην τήν μοναδική αἴσθηση πού ἀγκαλιάζει τό σύμπαν, ἐκφράζοντας τήν ἀδιαχώριστη διασύνδεση τοῦ ἐγώ μέ τόν ἐξωτερικό κόσμο.

Στό Οὐώλντεν τό ὁποίο ἐξέδοσε τό 1854 περιγράφει τή μύησή του στίς ὑψηλές ἀποχρώσεις τῆς πνευματικῆς ἡδονῆς ξαναβιώνοντας τήν ἀρχική ἑνότητα τοῦ κόσμου. Ἐκείνης τῆς πνευματικῆς ἡδονῆς τῆς ἀνύψωσης τοῦ ἀνθρώπου πού δέν ἔχει νά κάνει μέ τή συνήθη κακοποιό διάθεση γιά ζωή.

Ὁ Θορώ ἔγραψε ἐπίσης ποιήματα, διάφορα δοκίμια, το 14τομο "Ἡμερολόγιο", (Journal) καθώς καί τό "Resistance to Givil Government" πού ἔγινε γνωστό μέ τόν τίτλο Πολιτική Ἀνυπακοή (Civil Disobedience, 1849).

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΟΤΑΝ έγραφα τις σελίδες πού ακολουθούν, ή τουλάχιστον τις περισσότερες άπ' αυτές, ζούσα μόνος στά δάση, ένα μίλι μακριά άπό κάθε κατοικημένο τόπο, σ' ένα σπίτι πού είχα χτίσει μοναχός μου, στήν όχθη τής λίμνης Ούώλντεν, στήν Κόνκορντ τής Μασσαχουσέτης. Κέρδιζα τή ζωή μου μέ τή δουλειά τών χεριών μου μόνο. Έζησα έκεί δυό χρόνια καί δυό μήνες. Τώρα, κατοικώ καί πάλι σέ πολιτισμένο μέρος.

Δέ θά μιλούσα γιά τά ατομικά μου ζητήματα στους άναγνώστες μέ τόσες λεπτομέρειες. Μά οί συμπολίτες μου άσχολήθηκαν πολύ μέ τόν τρόπο τής ζωής μου. Ένας άλλος ίσως θά τό έλεγε αυτό άναίδεια, εμένα όμως μού φαίνεται πολύ λογικό καί φυσικό, γιατί οί συνθήκες πού έζησα ήσαν άσυνήθιστες. Μερικοί ρωτούσαν τί έβρισκα νά τρώγω, άλλοι άν ένιωθα μοναξιά, άν φοβόμουνα, καί άλλα παρόμοια. Άλλοι είχανε τήν περιέργεια νά μάθουνε τί μέρος άπό τό εισόδημά μου έδινα γιά φιλανθρωπικούς σκοπούς, καί άλλοι, φτωχοί οικογενειάρχες αυτοί, πόσα άπορα παιδιά συντηρούσα. Λοιπόν, ζητώ συγγνώμη άπό τούς άναγνώστες μου πού δέν έχουνε κανένα ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιά τό άτομό μου, άν άπαντήσω σέ μερικές άπ' αυτές τις ερωτήσεις μέ τούτο τό βιβλίο. Στά περισσότερα βιβλία, ό συγγραφέας δέ γράφει στό πρώτο πρόσωπο. Έγώ όμως θά μιλήσω στό βιβλίο μου τούτο στό πρώτο πρόσωπο. Άλλωστε, άς μήν ξεχνούμε πώς πάντα στό πρώτο πρόσωπο μιλάει, άκόμη καί όταν ό

συγγραφέας μεταχειρίζεται τὸ δεύτερο ἢ τὸ τρίτο. Δὲ θὰ μιλοῦσα γιὰ τὸν ἑαυτό μου ἂν μποροῦσα νὰ πῶ γιὰ κάποιον ἄλλον ποὺ νὰ τὸν ξέρω τόσο καλά, ὅσο τὸν ἑαυτό μου.·Δυστυχῶς ἡ μικρή μου πεῖρα μὲ περιορίζει σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἀκόμα, ἐγὼ προσωπικά, τὸ μόνο ποὺ ζητῶ ἀπὸ ἕνα συγγραφέα εἶναι νὰ μοῦ μιλήσει ἁπλὰ καὶ εἰλικρινὰ γιὰ τὴ δική του ζωὴ καὶ ὄχι γιὰ ὅ,τι ἔχει ἀκουστὰ γιὰ τὴ ζωὴ ἄλλων ἀνθρώπων. Ζητῶ δηλαδὴ νὰ μοῦ μιλήσει ἔτσι ὅπως θὰ ἔγραφε στοὺς δικούς του ξενιτεμένος σὲ χώρα μακρινή. Γιατὶ ἂν ἔζησε μὲ εἰλικρίνεια, θὰ πρέπει νὰ ἔζησε σὲ μιὰ ἄλλη χώρα ἄγνωστή μου! Ἴσως αὐτὲς οἱ σελίδες νὰ ἀπευθύνονται προπάντων σὲ φτωχοὺς φοιτητές. Οἱ ἄλλοι ἀναγνῶστες μου θὰ πρέπει νὰ προσέξουνε μόνο τὰ κομμάτια ἐκεῖνα ποὺ ταιριάζουν στὸ χαρακτήρα καὶ στὰ διαφέροντά τους. Ἐλπίζω πὼς κανένας δὲ θὰ τεντώσει πολὺ τὶς ραφὲς φορώντας τὸ σακάκι ἐτοῦτο, γιατὶ εἶμαι σίγουρος πὼς θὰ φανεῖ πολὺ χρήσιμο σ' ὅποιον ἔχει τὸ ἀνάλογο κορμί.

Θὰ ἤθελα τώρα νὰ πῶ κάτι ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει τόσο τοὺς Κινέζους ἢ ὅσους κατοικοῦν στὰ νησιὰ Σάντουϊτς, παρὰ ἐσᾶς ποὺ ζεῖτε ἐδῶ, στὴ Νέα Ἀγγλία. Κάτι γιὰ τὴ ζωή σας, τὴν κοινωνική σας ζωὴ σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, σ' αὐτὴ τὴν πόλη, ποιὰ ἐντύπωση κάνει, ἂν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι τόσο ἄσχημη, ἂν μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ. Ταξίδεψα πολὺ μέσα στὴν Κόνκορντ. Παντοῦ, στὰ καταστήματα, στὰ γραφεῖα, στὰ χωράφια, οἱ κάτοικοι μοῦ φάνηκαν σὰ νὰ ἦσαν καταδικασμένοι σὲ κάθε εἶδος καταναγκαστικὰ ἔργα. Ἔχω ἀκούσει γιὰ τοὺς Βραχμάνους πὼς μόνοι τους τιμωροῦν τὸν ἑαυτό τους. Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς κάθονται ἀνάμεσα σὲ τέσσερεις φωτιὲς καὶ κοιτάζουν τὸν ἥλιο κατάματα. Ἄλλοι κρέμονται μὲ τὸ κεφάλι κάτω, πάνω ἀπὸ φλόγες πυρᾶς. Ἄλλοι βλέπουν συνέχεια τὸν οὐρανὸ ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἐπανέλθουν στὴν ἀρχικὴ τους στάση καὶ νὰ μὴν κατεβαίνει τίποτε ἀπὸ τὸ λάρυγγα στὸ στομάχι τους παρὰ μόνο νερό. Ἄλλοι ζοῦν ἀλυσοδεμένοι στὸν κορμὸ κάποιου δέντρου. Ἄλλοι μετροῦν μὲ τὸ σῶμα, ὅπως κάνουν οἱ κάμπιες, τὴν ἔκταση ὁλόκληρων αὐτοκρατοριῶν. Ἄλλοι στέκονται μὲ τὸ ἕνα πόδι στὴν κορυφὴ στύλων. Ὅλα αὐτὰ δὲ

μοῦ φαίνονται τόσο ἐκπληκτικά, ὅσο οἱ σκηνὲς ποὺ βλέπω στὴν καθημερινή μας ζωή. Οἱ δώδεκα ἄθλοι τοῦ 'Ηρακλῆ ἦσαν ἀστεῖα πράματα ἂν τοὺς συγκρίνουμε μὲ τοὺς ἄθλους τῶν γειτόνων μου. Γιατὶ οἱ ἄθλοι τοῦ 'Ηρακλῆ ἦσαν μόνο δώδεκα καὶ κάποτε τελείωσαν. Ὅμως ἡ δουλειὰ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων δὲ σταματάει ποτέ. Δὲν ἔχουνε κανένα φίλο νὰ κάψει μὲ πυρωμένο σίδερο τὸ κεφάλι τῆς Ὕδρας καὶ ἔτσι μόλις τῆς κόβουνε τὸ ἕνα, δυὸ ἄλλα ἀμέσως ξεφυτρώνουνε στὴ θέση του.

Βλέπω νέους, συμπολίτες μου, ποὺ εἴχανε τὴν ἀτυχία νὰ κληρονομήσουνε σπίτια, χτήματα, ἀποθῆκες, ζῶα καὶ ἐργαλεῖα. Τοὺς θεωρῶ ἄτυχους, γιατὶ αὐτὰ τὰ πράματα εὔκολα τὰ ἀποχτάει κανεὶς καὶ δύσκολα τὰ ξεφορτώνεται. Καλύτερα νὰ εἴχανε γεννηθεῖ στὰ δάση καὶ νὰ τοὺς βύζαινε μιὰ λύκαινα, γιατὶ ἔτσι τουλάχιστον θὰ βλέπανε μὲ καθαρότερα μάτια τί εἴδους χωράφι ἔπρεπε νὰ καλλιεργήσουνε. Ποιὸς τοὺς ἔκανε δούλους τῆς γῆς; Γιατί νὰ τοὺς τρῶνε τὰ σαράντα τους στρέμματα ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος γεννήθηκε γιὰ νὰ τὸν φάει μόνο ἑνάμιση μέτρο χῶμα; Γιατί ν' ἀρχίζουν νὰ σκάβουνε τὸν τάφο τους μόλις γεννηθοῦνε; Πρέπει νὰ ζοῦν ὅσο μποροῦν καλύτερα σὰν ἄνθρωποι καὶ ὄχι νὰ βασανίζονται νὰ σπρώχνουν ὅλα αὐτὰ τὰ πράματα μπροστά τους. Πόσες φτωχὲς ἀθάνατες ψυχὲς ἔχω συναντήσει, λυγισμένες στὰ δυὸ ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ φορτίου, νὰ βογκοῦνε στὸ δρόμο τῆς ζωῆς σπρώχνοντας μπροστά τους τεράστιες ἀποθῆκες, μὲ τοὺς στάβλους τοῦ Αὐγείου πάντα βρωμερούς, καὶ ἑκατὸ στρέμματα γῆ, καλλιεργήσιμη ἢ πευκόφυτη! Οἱ ἄποροι ποὺ δὲν ἔχουνε κληρονομήσει ὅλα αὐτὰ τὰ ἄχρηστα ἀγαθά, βρίσκουν πὼς εἶναι πολὺ κουραστικὸ νὰ ὑποτάξουν καὶ νὰ ἀναπτύξουνε τὸ σῶμα τους.

Οἱ ἄνθρωποι ζοῦνε μὲ τὴ λαθεμένη ἀντίληψη πὼς κάποια μοίρα ποὺ τὴν ὀνομάζουν ἀνάγκη, τοὺς ὑποχρεώνει νὰ στοιβάζουν θησαυροὺς ποὺ θὰ τοὺς φάει ὁ σκόρος κι' ἡ σκουριά, ποὺ θὰ τοὺς κλέψουν οἱ ληστὲς κι' οἱ διαρρῆκτες. Εἶναι ζωὴ ἀνόητη ἡ τέτοια ζωή, καὶ κάποια μέρα τὸ ἀνακαλύπτουν. Συχνὰ ὅμως αὐτὴ ἡ μέρα εἶναι ἡ τελευταία τους.

Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, —ἀκόμη καὶ στὴν κάπως ἐλεύθερη χώρα μας,— μόνο καὶ μόνο γιατὶ δὲν τὸ καταλαβαίνουν, καταγί-

νονται τόσο μὲ τὶς καθημερινές τους ἔγνοιες καὶ μὲ τὶς πιὸ χοντρὲς δουλειὲς τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ γευτοῦνε τοὺς ὡραιότερους καρπούς της.

Τὰ δάχτυλά τους, ἀπὸ τὴν πολλὴ δουλειά, εἶναι ἀδέξια καὶ τρέμουν. Μὲ λίγα λόγια, ὅποιος δουλεύει ὁλημερὶς δὲν ἔχει καιρὸ νὰ ζεῖ σὰν ἀληθινὸς ἄνθρωπος καὶ νὰ ἔχει τίμιες καὶ ἄδολες σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, γιατὶ ἀλλιῶς θὰ λιγοστέψει τὸ κέρδος ἀπὸ τοὺς κόπους του. Δὲν ἔχει λοιπὸν καιρὸ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μηχανή. Πῶς μπορεῖ νὰ θυμηθεῖ τὴν ἄγνοιά του ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιεῖ τόσο συχνὰ τὶς γνώσεις του ; Πρὶν τὸν κρίνουμε, θὰ πρέπει νὰ τὸν ντύσουμε καὶ νὰ τὸν θρέψουμε μὲ δικά μας χρήματα γιὰ λίγον καιρό. Οἱ πιὸ ἐκλεκτὲς ἰδιότητες τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ ἡ φρεσκάδα τῶν λουλουδιῶν, διατηροῦνται μόνο μὲ πολλὴ περιποίηση.

Κι' ὅμως, δὲ μεταχειριζόμαστε ποτὲ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον ἢ καὶ τὸν ἑαυτό μας μὲ τὴν ἴδια λεπτότητα.

ΜΕΡΙΚΟΙ ἀπὸ σᾶς ποὺ διαβάζετε αὐτὸ τὸ βιβλίο, ὅλοι τὸ ξέρουμε, εἶστε πολὺ φτωχοί, ζεῖτε ὅπως λένε, μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα. Πιστεύω πὼς δὲν εἶστε σὲ θέση νὰ πληρώσετε ὅλα τὰ γεύματα ποὺ πρέπει νὰ φᾶτε, οὔτε τὰ πανωφόρια καὶ τὰ παπούτσια ποὺ λιώνουνε τόσο γρήγορα, καὶ πὼς ἔχετε φτάσει σ' αὐτὴ τὴ σελίδα σπαταλώντας χρόνο ποὺ ἀνήκει δικαιωματικὰ στοὺς πιστωτές σας. Πολλοὶ ἀπὸ σᾶς ζεῖτε ταπεινὴ ζωή. Τὸ ξέρω καλὰ γιατὶ τὸ μάτι μου εἶδε καὶ κατάλαβε πολλά. Πάντα στὸ ἀμήν, προσπαθεῖτε νὰ βρεῖτε δουλειὰ καὶ νὰ ξεχρεωθεῖτε. Ζεῖτε, ὅπως ἔλεγαν οἱ Λατίνοι, ἀπὸ «ξένο χαλκὸ» (γιατὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ νομίσματά τους ἦσαν χάλκινα). Ζεῖτε, πεθαίνετε καὶ σᾶς θάβουνε μὲ ξένο χαλκό. Ὅλο ὑποσχέσεις πὼς θὰ ξεπληρώσετε, πὼς θὰ ξεπληρώσετε αὔριο, ἐνῶ πεθαίνετε σήμερα, χρεωμένοι. Μὲ πόσους τρόπους ζητιανεύετε! Κάθε τρόπος εἶναι καλός, ἀρκεῖ νὰ μὴ σᾶς φέρει στὴ φυλακή. Λέτε ψέματα, κολακεύετε, ψηφίζετε, σφίγγετε τὸν ἑαυτό σας ἔτσι ποὺ νὰ χωρέσει σ' ἕνα καρυδότσουφλο εὐγένειας, γιὰ νὰ πείσετε τὸ γείτονά σας νὰ σᾶς ἐμπιστευτεῖ νὰ τοῦ φτιάξετε

τὰ παπούτσια του, τὸ καπέλο του, τὸ σακάκι του, νὰ τοῦ προμηθέψετε τὸν καφὲ ποὺ χρειάζεται. 'Αρρωσταίνετε ἀπὸ τὴν κούραση γιὰ νὰ ἐξοικονομήσετε κάτι ποὺ θὰ σᾶς βρίσκεται σὲ καιρὸ ἀρρώστιας, κάτι ποὺ τὸ κλειδώνετε σ' ἕνα παλιὸ κασελάκι ἢ τὸ κρύβετε σὲ μιὰ κάλτσα πίσω ἀπὸ μιὰ πέτρα τοῦ τοίχου. 'Αδιάφορο ποῦ, ἀδιάφορο πόσο, φτάνει νὰ βρίσκεται κάτι...

Καμιὰ φορά, ἀπορῶ πῶς γίνεται καὶ εἴμαστε τόσο ἐπιπόλαιοι καὶ συζητᾶμε μόνο γιὰ τὸν ἐπίσημο θεσμὸ τῆς δουλείας, ὅταν ὑπάρχουνε τόσοι κρυφοὶ ἀφέντες ποὺ ἔχουν ὑποδουλώσει καὶ τὸ Βορρᾶ καὶ τὸ Νότο. Εἶναι βαρὺ νὰ ἔχει κανεὶς Νότιο ἐπιστάτη, εἶναι χειρότερο νὰ ἔχει Βόρειο. Τὸ φοβερώτερο ὅπως ἀπ' ὅλα εἶναι νὰ εἶσαι σὺ ὁ ἴδιος ὁ ἐπιστάτης ποὺ μαστιγώνεις τὸ δοῦλο σου τὸν ἑαυτό σου. Καὶ μιλᾶμε γιὰ «τὸ θεῖον εἰς τὸν ἄνθρωπον»! Κοίταξε τὸ χωρικὸ στὴ βοϊδάμαξα, ποὺ πηγαίνει στὸ παζάρι ταξιδεύοντας νύχτα καὶ μέρα! Βρίσκεις πὼς φτερουγίζει μέσα του τίποτε τὸ «θεῖον» ; Τὸ ὑψηλότερο καθῆκον του εἶναι νὰ ταΐζει καὶ νὰ ποτίζει τὰ ζωντανά του! Τί τὸν ἐνδιαφέρει ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς του, μπροστὰ στὰ μικροσυμφέροντα τῆς δουλειᾶς του; Πόσο ὅμοιος μὲ τὸ Θεό, πόσο ἀθάνατος εἶναι ; Κοίταξε πόσο ταπεινὰ καὶ πόσα ὕπουλα συμπεριφέρεται, πόσο φοβᾶται, ὄχι γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ γιὰ τὸ Θεό του, παρὰ μὴν τύχει καὶ χάσει τὴν καλὴ ἰδέα ποὺ ἔχει ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἑαυτό του, τὴν καλὴ φήμη ποὺ κέρδισε μὲ τὰ ἔργα του.

'Η γνώμη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι ἕνας μαλακότερος τύραννος ἂν τὴ συγκρίνουμε μὲ τὴ γνώμη ποὺ ἔχει ὁ καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του, γιατὶ αὐτὴ ἡ δεύτερη προσδιορίζει τὴ μοίρα του. Νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας! 'Ακόμα καὶ ὅσοι κατοικοῦνε στὶς ἐπαρχίες τῶν Δυτικῶν 'Ινδιῶν, ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ τὴ φαντασία τους, δὲν τολμοῦν νὰ τὸ φανταστοῦν. Ποιὸς Οὐΐλμπερφορς ὑπάρχει νὰ τὸ πραγματοποιήσει; Σκεφτεῖτε καὶ τὶς κυρίες σ' αὐτὴ τὴ χώρα, ποὺ, δοῦλες τοῦ ἑαυτοῦ τους, κεντοῦνε μαξιλαράκια τοῦ καναπὲ ὡς τὴν τελευταία τους μέρα. Σὰ νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ σκοτώσεις τὴν ὥρα χωρὶς νὰ πληγώσεις τὴν αἰωνιότητα!

'Η μεγάλη μάζα τῶν ἀνθρώπων ζεῖ σὲ ἤρεμη ἀπελπισία. Αὐτὸ ποὺ λέμε ὑποταγὴ δὲν εἶναι παρὰ ἀπελπισία. 'Απελπισμένοι

στὴν πόλη, πηγαίνουμε στὴν ἀπελπισμένη ἐξοχὴ καὶ πρέπει νὰ παρηγορηθοῦμε μὲ τὴ γενναιότητα τῶν ποντικῶν. Μιὰ στερεότυπη μὰ ἀσυνείδητη ἀπελπισία κρύβεται ἀκόμα καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ὀνομάζουμε διασκεδάσεις καὶ παιγνίδια. Οἱ ἄνθρωποι δὲν παίζουνε ἀπὸ χαρὰ καὶ εὐτυχία, γιατὶ τὸ παιγνίδι ἔρχεται ὕστερα ἀπὸ τὴ δουλειά. Παίζουν ἀπὸ ἀπελπισία. Καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σωφροσύνης εἶναι νὰ μὴν κάνει κανένας ἀπελπισμένα πράματα.

Ἂν καθίσουμε καὶ σκεφτοῦμε ποιὸς εἶναι—ὅπως λένε καὶ στὸ κατηχητικὸ— ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ποιὲς εἶναι οἱ κύριες ἀνάγκες καὶ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, φαίνεται σὰ νὰ διάλεξε ὁ ἄνθρωπος νὰ ζήσει μ' αὐτὸ τὸν κοινὸ τρόπο γιατὶ τὸν προτιμοῦσε ἀπὸ κάθε ἄλλον. Πιστεύει ὅμως εἰλικρινὰ πὼς δὲν ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος. Κι' ὅμως ὑπάρχουνε φύσεις ξύπνιες καὶ ὑγιεῖς ποὺ θυμοῦνται πὼς ὁ ἥλιος ἀνάτειλε καθαρός. Ποτὲ δὲν εἶναι πολὺ ἀργὰ νὰ ἀπαρνηθοῦμε τὶς προκαταλήψεις μας. Κανέναν τρόπο ζωῆς ἢ σκέψης δὲν μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε χωρὶς δοκιμή, ὅσο παλιὸς καὶ ἂν εἶναι. Αὐτὸ ποὺ ὅλοι δέχονται ἢ καὶ παραδέχονται σιωπηλὰ γιὰ ἀληθινὸ σήμερα, μπορεῖ αὔριο νὰ ἀποδειχτεῖ ψέμα, ὅπως ὁ ἀπλὸς καπνός, ποὺ πολλοὶ πιστεύουνε πὼς εἶναι σύννεφο ποὺ θὰ ἔριχνε εὐεργετικὴ βροχὴ στὰ χωράφια. Πράγματα ποὺ οἱ παλιοὶ τὰ νόμιζαν ἀδύνατα, οἱ νέοι τὰ δοκιμάζουν καὶ τὰ βρίσκουν μπορετά. Οἱ παλιὲς πράξεις εἶναι γιὰ τοὺς παλιούς. Οἱ νέοι χρειάζονται καινούργιες. Οἱ παλιοὶ κάποτε δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουνε γιὰ νὰ κρατήσουνε μιὰ φωτιὰ ἀναμμένη. Οἱ νέοι σήμερα τὸ ξέρουνε. Βάζουνε λίγα ξερὰ ξύλα κάτω ἀπὸ ἕνα δοχεῖο καὶ φέρνουνε βόλτα τὴ γῆ ὅσο γρήγορα πετοῦν τὰ πουλιά. Τὰ γηρατειὰ δὲν εἶναι κατάλληλα νὰ διδάσκουνε τοὺς νέους, γιατὶ πιὸ πολὺ ἔχουν χάσει, παρὰ ἔχουν ἐπωφεληθεῖ. Φτάνει κανένας νὰ ἀμφιβάλλει ἂν ἔστω καὶ ὁ πιὸ φρόνιμος ἄνθρωπος διδάχτηκε ἀπὸ τὴ ζωή του κάτι ποὺ νὰ ἔχει ἀπόλυτη ἀξία. Τί εἴδους συμβουλὲς πιστεύουν οἱ γέροι πὼς μποροῦν νὰ δώσουν στοὺς νέους, ἀφοῦ ἡ ζωή τους δὲν ὑπῆρξε παρὰ ἀδιάκοπη ἀποτυχία, ἀπὸ ἀδυναμίες ἀτομικές τους ; Ἔχω ζήσει κάπου τριάντα χρόνια σ' αὐτὸ τὸν πλανήτη καὶ ἀκόμα περιμένω ν' ἀκούσω κάποια ἀξιόλογη ἢ ἔστω σοβαρὴ

συμβουλή άπό τούς μεγαλυτέρους μου. Δέ μοῦ λένε τίποτα καί, πιθανότατα, δέν έχουν τίποτα νά μοῦ ποῦνε πού νά μπορεῖ νά μοῦ χρησιμέψει. Νά ή ζωή, ένα πείραμα πού άκόμη δέν έχω τελειώσει καί δέ μοῦ φαίνεται πώς αύτοί τό έχουν έξαντλήσει. "Αν απόχτησα κάποια πείρα, πείρα πολύτιμη, είμαι βέβαιος πώς οί Μέντορές μου δέ μέ βοήθησαν γι' αύτό.

"Ενας χωρικός μοῦ λέει: «Δέν μπορεῖς νά ζήσεις μόνο μέ χορταρικά γιατί δέν κάνουν κόκαλα». Καί, μέ θρησκευτική προσήλωση, άφιερώνει μερικές ώρες τήν ήμέρα γιά νά πλουτίσει τόν όργανισμό του μέ τήν πρώτη ύλη πού σχηματίζει κόκαλα. Καί όση ώρα μιλάει, περπατάει πίσω άπό τά βόδια του, πού μέ τά χοντρά τους κόκαλα, πού έγιναν μόνο άπό χορταρικά, τόν τραβοῦν, αύτόν καί τό άλέτρι του, πρός τά έμπρός, γιατί μποροῦν εὔκολα νά ξεπερνοῦν όλα τά έμπόδια. Μερικά πράματα θεωροῦνται άπαραίτητα σέ όρισμένους άνθρώπους, κι αύτοί είναι οί πιό ανάξιοι καί άρρωστημένοι, ένῶ σέ άλλους θεωροῦνται πολυτέλεια καί σέ άλλους είναι όλότελα άγνωστα.

ΜΕΡΙΚΟΙ νομίζουνε πώς όλο τό έδαφος τῆς άνθρώπινης ζωῆς τό έρεύνησαν οί πρόγονοί μας καί φρόντισαν όλα νά τά ταχτοποιήσουν. Σύμφωνα μέ τόν "Ηβλυν : «ό σοφός Σολομών έχει άφήσει κανόνες άκόμα καί γιά τίς άποστάσεις άνάμεσα στά δέντρα, καί οί Ρωμαῖοι πραίτορες έχουνε κανονίσει πόσες φορές μπορεῖς νά μπεῖς στό χωράφι τοῦ γείτονα γιά νά μαζέψεις τά βελανίδια πού πέφτουν έκεῖ, δίχως αύτό νά θεωρηθεῖ παράβαση τοῦ νόμου, καί πόσα άκριβῶς βελανίδια άποτελοῦν τό μερίδιο τοῦ γείτονα». Ό Ίπποκράτης έχει άφήσει όδηγίες πῶς νά κόβουμε τά νύχια μας, δηλαδή, ίσια μέ τό δάχτυλο, οὔτε πιό κοντά, οὔτε πιό μακριά. Άναμφισβήτητα καί ή ίδια ή άνία, πού λένε πώς έχει έξαντλήσει όλη τήν ποικιλία καί όλες τίς χαρές τῆς ζωῆς, είναι κι' αύτή παλιά όσο καί ό Άδάμ. Μά τίς ίκανότητες τοῦ άνθρώπου ποτέ κανείς δέν τίς μέτρησε, οὔτε μποροῦμε μέ βάση τήν προηγούμενη δράση του νά ποῦμε μέ βεβαιότητα τί είναι σέ θέση νά κάνει γιατί, κατά βάθος, έχει δοκιμάσει τόσο λίγα! "Οσες κι' άν ἦσαν οί άποτυχίες σου μέχρι σήμερα, μήν άπελπίζεσαι, παιδί μου,

γιατὶ δὲν ξέρεις ἂν κανεὶς θὰ σοῦ ἀναθέσει αὐτὰ ποὺ ἄφησες ἀνεκτέλεστα.

Θὰ μπορούσαμε νὰ δοκιμάσουμε τὴ ζωὴ μὲ χίλια ἁπλὰ πειράματα. Θὰ μπορούσαμε π. χ., νὰ σκεφτοῦμε πὼς ὁ ἴδιος ἥλιος ποὺ ὡριμάζει τὰ φασόλια μου φωτίζει σύγχρονα ὁλόκληρο σύστημα ἀπὸ ἄστρα σὰν τὴ γῆ μας. Ἂν τὸ θυμόμουνα πάντα αὐτό, θὰ εἶχα ἀποφύγει πολλὰ λάθη στὴ ζωή μου. Πόσα μακρινὰ καὶ διαφορετικὰ πλάσματα στὶς διάφορες κατοικίες τοῦ οὐρανοῦ, θαυμάζουν ἄραγε τὸ ἴδιο ἄστρο, τὴν ἴδια στιγμή! Ἡ φύση καὶ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχουνε τόση ποικιλία, ὅση καὶ οἱ διάφοροι θεσμοί μας. Ποιὸς εἶναι σὲ θέση νὰ πεῖ τί δυνατότητες προσφέρει ἡ ζωὴ σ' ἕναν ἄλλον ; Θὰ γινότανε ποτὲ μεγαλύτερο θαῦμα ἀπὸ τὸ νὰ βλέπαμε γιὰ μιὰ στιγμὴ τὰ πράγματα μὲ τὰ μάτια τοῦ ἄλλου ; Θὰ ζούσαμε ὅλες τὶς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας σὲ μιὰ ὥρα. Θὰ ζούσαμε ὅλες τὶς ἱστορίες ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἱστορία, Ποίηση, Μυθολογία! Σὲ κανένα βιβλίο δὲ διάβασα ποτέ μου νὰ ἔζησε κανεὶς κάτι τόσο καταπληχτικὸ καὶ τόσο διδαχτικὸ μαζί.

Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ θεωροῦν οἱ γείτονές μου καλά, στὸ βάθος τῆς ψυχῆς μου τὰ θεωρῶ κακά, καὶ ἂν μετανιώνω γιὰ κάτι, αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι συνήθως ἡ «καλή» μου διαγωγή. Τί δαίμονας μ' ἔσπρωξε νὰ φερθῶ τόσο καλά ; Μπορεῖ νὰ λὲς τὰ πιὸ φρόνιμα λόγια, γέροντα,—ἐσὺ ποὺ ἔζησες ἑβδομήντα χρόνια, ἀρκετὰ τιμημένα,—ἀκούω ὅμως μιὰ φωνὴ ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τῆς ἀντισταθῶ καὶ ποὺ μὲ καλεῖ μακριὰ ἀπ' ὅλα αὐτά. Ἡ μιὰ γενιὰ ἐγκαταλείπει τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἄλλης, σὰ νὰ ἦσαν καράβια ποὺ βυθίζονται.

Πιστεύω πὼς χωρὶς κανένα κίνδυνο μποροῦμε νὰ κάνουμε πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα κάνουμε. Ἡ Φύση δὲν εἶναι ἀνάλογη μόνο μὲ τὴ δύναμή μας, παρὰ καὶ μὲ τὴν ἀδυναμία μας. Ἡ ἀσταμάτητη ἀγωνία μερικῶν εἶναι ἕνα εἶδος ἀγιάτρευτη ἀρρώστια. Ὁλοένα ὑπερβάλλουμε τὴ σημασία τῆς δουλειᾶς μας καί, ὅμως, πόσα εἶναι τὰ πράματα ποὺ δὲν κάνουμε! Ἤ, τί θὰ γινόταν ἂν ἀρρωσταίναμε ; Πόσο προσεχτικοὶ εἴμαστε! Ἀποφασισμένοι νὰ ζήσουμε χωρὶς τὴν πίστη, ἂν μποροῦμε ἂς τὸ ἀποφύγουμε. Ὅλη τὴ μέρα ζοῦμε μὲ ἔνταση, τὴ νύχτα ἄθελά μας λέμε τὴν προσευχή

μας καὶ παραδινόμαστε στὴν ἀβεβαιότητα. Ἔτσι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦμε, γιατὶ σεβόμαστε τὴ ζωή μας καὶ δὲν παραδεχόμαστε πὼς μποροῦμε νὰ τὴν ἀλλάξουμε. Αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος τρόπος, λέμε. Ὅμως ὑπάρχουνε τόσοι τρόποι, ὅσες ἀχτίνες μποροῦν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ κύκλου. Κάθε ἀλλαγὴ θεωρεῖται θαῦμα, μὰ αὐτὸ τὸ θαῦμα γίνεται κάθε στιγμή. Ὁ Κομφούκιος εἶπε : «Τὸ νὰ γνωρίζουμε πὼς γνωρίζουμε αὐτὸ ποὺ γνωρίζουμε καὶ πὼς δὲ γνωρίζουμε αὐτὸ ποὺ δὲ γνωρίζουμε, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀληθινὴ γνώση».

Ἂς ἐξετάσουμε γιὰ λίγο τὶς ἔγνοιες καὶ τὴν ἀγωνία ποὺ ἀνάφερα παραπάνω, καὶ ἂν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἴμαστε ὁλοένα ἀνήσυχοι ἤ, τουλάχιστον, προσεχτικοί. Θὰ ἦταν πλεονέκτημα βέβαια ἀντὶ νὰ ζοῦμε μέσα σ' ἕναν ἐπιφανειακὸ πολιτισμό, νὰ μπορούσαμε νὰ ζοῦμε πρωτόγονα, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦνε στὶς μακρινὲς περιοχές. Θὰ μαθαίναμε τότε, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, ποιὰ εἶναι τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τί μέθοδο μποροῦμε νὰ τὰ ἀποχτήσουμε. Ἢ ἀκόμα, ἂς μελετήσουμε τὰ ἀρχαῖα βιβλία τῶν ἐμπόρων γιὰ νὰ δοῦμε τί ἀγόραζαν τότε πιὸ πολὺ οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ μαγαζιά, καὶ τί ἀποθήκευαν, μὲ μιὰ λέξη, ποιὰ ἦσαν τότε τὰ ἀπαραίτητα ψώνια. Γιατὶ ὁ πολιτισμός μας δὲν ἄλλαξε καὶ πολὺ τοὺς βασικοὺς νόμους τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης, ἀπαράλλαχτα ὅμως καὶ οἱ σκελετοί μας δὲ διαφέρουν ἀπὸ τοὺς σκελετοὺς τῶν προγόνων μας.

Μὲ τὶς λέξεις «ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ» ἐννοῶ ἐκεῖνα τὰ πράματα ποὺ κατασκευάζει ὁ ἄνθρωπος καὶ ποὺ ἀπὸ τὴ μακρόχρονη χρήση ἀπόχτησαν σημασία μεγάλη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωή, ἔτσι ποὺ ἐλάχιστοι, εἴτε ἀπὸ βαρβαρότητα εἴτε ἀπὸ φτώχεια ἢ γιατὶ ἀκολουθοῦν μιὰ ὁρισμένη φιλοσοφία, ἀποφασίζουν ποτὲ νὰ ζήσουν χωρὶς αὐτά. Γιὰ πολλὰ πλάσματα σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω ὁρισμὸ δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνα μόνο ἀπαραίτητο : ἡ τροφή. Ὁ βούβαλος στὶς μεγάλες πεδιάδες ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη μόνο ἀπὸ λίγες ἴντσες νόστιμο χορτάρι καὶ λίγο νερό, καὶ πότε - πότε τὸ καταφύγιο στὸ δάσος ἢ τὴ σκιὰ τοῦ βουνοῦ. Κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα δὲ ζητάει τίποτε περισσότερο ἀπὸ λημέρι καὶ τροφή. Τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὸ δικό μας κλίμα

μποροῦν, μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια, νὰ μοιραστοῦνε στὰ κεφάλαια : τροφή, στέγη, ρουχισμός, καύσιμα. Γιατὶ μόνο ἂν ἔχουμε ἐξασφαλίσει αὐτά, μποροῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς ἐλεύθερα καὶ μὲ ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐφεύρει ὄχι μόνο τὰ σπίτια, παρὰ καὶ τὰ ροῦχα, καὶ τὸ μαγειρεμένο φαγητό. Καί, ἴσως ἀπὸ τότε ποὺ τυχαῖα ὁ ἄνθρωπος ἀνακάλυψε τὴ ζέστη ποὺ δίνει ἡ φωτιά, δημιουργήθηκε ἡ σημερινή μας ἀνάγκη νὰ καθόμαστε κοντά της, πράμα πού, χωρὶς ἄλλο, κάποτε ἦταν πολυτέλεια. Παρατηροῦμε ἐπίσης πὼς οἱ γάτες καὶ οἱ σκύλοι ἀποχτοῦνε τὴν ἴδια συνήθεια, ποὺ γίνεται καὶ γι' αὐτοὺς δεύτερη φύση. Μὲ κατάλληλη στέγη καὶ ρουχισμὸ διατηροῦμε τὴν ἐσωτερική μας θερμοκρασία. Δὲ θὰ μπορούσαμε ἄραγε νὰ ποῦμε πὼς ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ καύσιμα γεννήθηκε ἡ μαγειρική . Ὁ Δαρβίνος λέει γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Γῆς τοῦ Πυρὸς πὼς ἐνῶ ἡ δική του ὁμάδα, ποὺ ὅλοι ἦσαν ντυμένοι καὶ καθισμένοι κοντὰ στὴ φωτιά, κάθε ἄλλο παρὰ ζεσταινόντουσαν ὑπερβολικά, ἐκεῖνοι, οἱ γυμνοὶ ἄγριοι, ποὺ καθόντουσαν κάπως μακρύτερα, ἵδρωναν καὶ στενοχωριόντουσαν γιατὶ ἡ ζέστη τῆς φωτιᾶς τοὺς ἐνοχλοῦσε. Ὁ κάτοικος τῆς Νέας Ὀλλανδίας, λένε, κυκλοφορεῖ γυμνός, τὴ στιγμὴ ποῦ ὁ Εὐρωπαῖος μὲ τὰ ροῦχα του τουρτουρίζει. Εἶναι τάχα ἀδύνατο νὰ συνδυάσουμε τὴ σκληραγωγημένη ζωὴ τῶν ἀγρίων μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου ; Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ Λίμπεγκ, τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ σόμπα καὶ ἡ τροφὴ εἶναι τὰ καύσιμα ποὺ συντηροῦνε τὴν ἀδιάκοπη καύση στοὺς πνεύμονες. Ὅταν κάνει κρύο τρῶμε περισσότερο, ὅταν κάνει ζέστη τρῶμε λιγότερο. Ἡ ἀργὴ καύση ποὺ γίνεται στὸ ζωντανὸ σῶμα παράγει τὴ ζωικὴ θερμότητα, καὶ ἡ ἀρρώστια καὶ ὁ θάνατος ἔρχονται ὅταν, εἴτε γιατὶ λείπουν τὰ καύσιμα εἴτε γιατὶ οἱ σωλῆνες δὲν τραβοῦν καλά, ἡ φωτιὰ σβήνει. Φυσικά, ἡ ζωικὴ θερμότητα δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράμα μὲ τὴ φωτιά, μᾶς χρησιμεύει μόνο γιὰ μιὰ πιὸ ζωντανὴ παρομοίωση. Φαίνεται λοιπὸν πὼς «ζωὴ» καὶ «ζωικὴ θερμότητα» εἶναι περίπου τὸ ἴδιο : Τὴν τροφὴ μποροῦμε νὰ τὴ θεωρήσουμε σὰν τὴν καύσιμη ὕλη ποὺ διατηρεῖ τὴ φωτιὰ μέσα μας, τὰ καύσιμα χρησιμεύουν μόνο γιὰ τὴν ἑτοιμασία τῆς τροφῆς ἢ γιὰ τὴν αὔξηση τῆς θερμό-

τητας τοῦ σώματός μας. Ἡ στέγη πάλι καὶ ὁ ρουχισμὸς χρησιμεύουν ἐπίσης γιὰ νὰ διατηροῦν τὴ θερμότητα ποὺ δημιουργήθηκε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο.

Τὸ πιὸ ἀπαραίτητο, λοιπόν, γιὰ τὸ σῶμα μας εἶναι νὰ διατηροῦμε τὴ θερμοκρασία μας. Πόσο κοπιάζουμε γι' αὐτό, ὄχι μόνο στὸ ζήτημα τῆς τροφῆς, τοῦ ρουχισμοῦ καὶ τῆς στέγης, παρὰ καὶ τοῦ κρεβατιοῦ μας. Ληστεύουμε γιὰ χάρη του τὶς φωλιὲς καὶ στήθη τῶν πουλιῶν μὲ σκοπὸ νὰ τὸ κατασκευάσουμε ὅσο γίνεται πιὸ ζεστό, ὅπως ὁ τυφλοπόντικας στρώνει τὸ χορταρένιο κρεβάτι του στὸ βάθος τῆς τρύπας! Οἱ φτωχοὶ συνηθίζουν νὰ παραπονιοῦνται πῶς ὁ κόσμος εἶναι κρύος. Καὶ στὸ κρύο, τὸ φυσικὸ καὶ τὸ κοινωνικό, συνηθίζουμε νὰ ἀποδίνουμε τὶς περισσότερες δυστυχίες μας. Τὸ καλοκαίρι, σὲ ὁρισμένα κλίματα, ἐπιτρέπει στὸν ἄνθρωπο νὰ ζεῖ σ' ἕνα εἶδος παράδεισου. Τὰ καύσιμα δὲν τοῦ χρειάζονται παρὰ μόνο γιὰ νὰ μαγειρεύει τὴν τροφή του. Ὁ ἥλιος εἶναι ἡ φωτιά του καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ φροῦτα ψήνονται ἀρκετὰ ἀπὸ τὶς ἀχτίνες του. Ἡ τροφὴ γενικὰ παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία, βρίσκεται εὐκολώτερα, καὶ ὁ ρουχισμὸς καὶ ἡ στέγη εἶναι σχεδὸν ἄχρηστα. Σήμερα, στὴ χώρα μας, ὅπως βλέπω τουλάχιστον ἐγώ, λίγα ἐργαλεῖα, ἕνα μαχαίρι, μιὰ ἀξίνα, ἕνα φτυάρι, μιὰ χειράμαξα κλπ. καί, γιὰ τὸν μελετηρό, φῶς τὴ νύχτα, χαρτιά, μολύβια καὶ ἡ δυνατότητα νὰ βρίσκει ὁρισμένα βιβλία, ἔρχονται ὕστερα ἀπὸ τὰ κυρίως ἀπαραίτητα καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἀποχτήσει μὲ ἐλάχιστα χρήματα. Καὶ ὅμως, ὑπάρχουν ἄνθρωποι, κάθε ἄλλο παρὰ φρόνιμοι, ποὺ πηγαίνουνε στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ κόσμου, σὲ βάρβαρες καὶ ἀνθυγιεινὲς περιοχές, καὶ ἀφιερώνουν ὅλη τους τὴ δραστηριότητα στὸ ἐμπόριο δέκα ἢ εἴκοσι χρόνια, γιὰ νὰ ἔχουνε τὰ μέσα κατόπιν νὰ ζήσουνε—δηλαδὴ νὰ διατηρηθοῦν ζεστοὶ—καὶ νὰ πεθάνουνε τελικὰ στὴ Νέα Ἀγγλία. Οἱ βαθύπλουτοι δὲ διατηροῦνται ἁπλὰ ζεστοί, παρὰ ἀφύσικα ψημένοι!

ΠΟΛΛΕΣ ἀπὸ τὶς πολυτέλειες καὶ ἀπὸ τὶς λεγόμενες ἀνέσεις τῆς ζωῆς, ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀπαραίτητες, παρὰ καὶ ἀποτελοῦν βασικὰ ἐμπόδια στὴν ἀνύψωση τῆς ἀνθρωπότητας. Σχετικὰ μὲ

τὴν πολυτέλεια καὶ τὴν ἄνεση οἱ σοφοὶ πάντα ζοῦνε πιὸ λιτὰ ἀπὸ τοὺς φτωχούς. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, Κινέζοι, Ἰνδοί, Πέρσες καὶ Ἕλληνες, ἦσαν ἄνθρωποι ποὺ ἔζησαν πιὸ φτωχικὰ ἀπὸ ὅλους ἐξωτερικὰ καὶ ὅμως ἦσαν πάμπλουτοι στὴν ψυχὴ καὶ στὸ πνεῦμα. Δὲν ξέρουμε πολλὰ γι' αὐτούς. Κι' αὐτὸ δὲν εἶναι περίεργο. Τὸ περίεργο εἶναι ποὺ γνωρίζουμε αὐτὰ ποὺ γνωρίζουμε. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τοὺς νεώτερους ἀναμορφωτὲς καὶ εὐεργέτες. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντιχειμενικὸς καὶ φρόνιμος παρατηρητὴς τῆς ζωῆς, ἂν τὸ παρατηρητήριό του δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε θεληματικὴ φτώχεια. Ὁ καρπὸς τῆς πολυτέλειας σὲ μιὰ ζωὴ εἶναι ἡ πολυτέλεια, καὶ αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὴ γεωργία, τὸ ἐμπόριο, τὴ λογοτεχνία ἢ τὴν τέχνη. Ἔχουμε σήμερα καθηγητὲς φιλοσοφίας, καὶ δὲν ἔχουμε φιλόσοφους. Καὶ ὅμως, εἶναι θαυμαστὸ πράμα νὰ διδάσκει κανεὶς γιατὶ κάποτε ἦταν θαυμαστὸ νὰ ζεῖ. Τὸ νὰ εἶσαι φιλόσοφος δὲ θὰ πεῖ νὰ κάνεις λεπτὲς καὶ περίπλοκες σκέψεις, οὔτε νὰ ἱδρύεις σχολή, παρὰ νὰ ἀγαπᾷς πολὺ τὴ σωφροσύνη, ἔτσι ποὺ νὰ ζεῖς σύμφωνα μὲ τὶς προσταγές της, ζωὴ ἁπλή, ἀνεξάρτητη, γενναία καὶ γεμάτη πίστη. Θὰ πεῖ νὰ λύνεις ὁρισμένα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς ὄχι μόνο θεωρητικά, παρὰ καὶ στὴν πράξη. Ἡ ἐπιτυχία μεγάλων μελετητῶν καὶ διανοητῶν μοιάζει μὲ τὴν ἐπιτυχία ἑνὸς κόλακα αὐλικοῦ, καὶ ὄχι ἑνὸς βασιλιᾶ. Συμβιβάζονται νὰ ζήσουνε σύμφωνα μὲ τὸν παλιὸ τρόπο ὅπως καὶ οἱ πατέρες τους καὶ ἀπὸ καμιὰ ἄποψη δὲ γίνονται οἱ ἴδιοι πρόγονοι μιᾶς ἀνώτερης ράτσας ἀνθρώπων. Γιατί ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐκφυλίζονται ; Τί κάνει τὶς οἰκογένειες νὰ σβήνουν ; Ποιὰ εἶναι ἡ ἰδιαίτερη φύση τῆς πολυτέλειας ποὺ ἐκφυλίζει καὶ καταστρέφει τὰ ἔθνη ; Εἴμαστε βέβαιοι πὼς δὲν ὑπάρχει στὴ δική μας τὴ ζωή ; Ὁ φιλόσοφος τρέχει μπροστὰ ἀπὸ τὸν καιρό του ἀκόμη καὶ στὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ τῆς ζωῆς του. Οὔτε τρέφεται, οὔτε ντύνεται, οὔτε στεγάζεται, οὔτε ζεσταίνεται ὅπως οἱ σύγχρονοί του. Πῶς μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ εἶναι φιλόσοφος, ἂν ὁ τρόπος ποὺ ἔχει βρεῖ νὰ διατηρεῖ τὴ ζωική του θερμότητα δὲν εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὸν τρόπο τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ;

Ὅταν πιὰ ἕνας ἄνθρωπος κατορθώσει νὰ ζεσταθεῖ μὲ τοὺς διάφορους τρόπους ποὺ εἶπα παραπάνω, τί ἐπιθυμεῖ κατόπιν ;

Σίγουρα δὲ θέλει ἄλλη θερμότητα αὐτοῦ τοῦ εἴδους, θέλει ὅμως περισσότερη καὶ πλουσιότερη τροφή, μεγαλύτερα καὶ πιὸ μεγαλόπρεπα σπίτια, πιὸ ἄφθονο καὶ ἀκριβὸ ρουχισμό, ἀδιάκοπες φωτιές, καὶ τὰ παρόμοια. Μόλις ὅμως ἀποχτήσει τὰ ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς, ἀντὶ νὰ προχωρήσει σ' αὐτὰ ποὺ δὲν τοῦ εἶναι ἀπαραίτητα, ὑπάρχει μιὰ ἄλλη λύση, νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴν ἀληθινὴ περιπέτεια τῆς ζωῆς. Φαίνεται πὼς τὸ χῶμα ταιριάζει στὸ σπόρο, γιατὶ ὁ σπόρος μπορεῖ νὰ στείλει τὶς ρίζες του πρὸς τὰ κάτω καὶ ὕστερα νὰ ξεπετάξει τὸ βλαστὸ πρὸς τὰ ἐπάνω, μὲ ἐμπιστοσύνη. Γιατί λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ριζώσει τόσο σταθερὰ στὴ γῆ, ἂν δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ὑψωθεῖ πρὸς τὸν οὐρανό ; Καὶ τὰ εὐγενικότερα σχέδια κρίνονται ἀπὸ τὸν καρπὸ ποὺ τελικὰ δίνουνε στὸν ἀέρα καὶ στὸ φῶς, μακριὰ ἀπὸ τὴ γῆ. Δὲν πρέπει νὰ μοιάζουνε μὲ τὰ φυτὰ ἐκεῖνα ποὺ καλλιεργοῦνται μόνο γιὰ τὴ ρίζα τους,—καὶ μάλιστα μ' ἐκεῖνα ποὺ τοὺς κόβουνε τὶς κορφὲς γιὰ νὰ δυναμώσουνε πρὸς τὰ κάτω!

Σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ καθοδηγήσω τὶς δυνατὲς καὶ γενναῖες φύσεις ποὺ ξέρουνε νὰ κατευθύνουν τὴ ζωή τους εἴτε στὸν οὐρανὸ εἴτε στὴν κόλαση, ποὺ μπορεῖ νὰ χτίσουνε πιὸ μεγαλόπρεπα παλάτια καὶ νὰ ξοδέψουνε πιὸ ἀσυλλόγιστα καὶ ἀπὸ τοὺς πλουσιότερους ἀκόμα χωρὶς ποτὲ νὰ φτωχήνουν. Ἂν βέβαια ὑπάρχουν τέτοιοι ἄνθρωποι στὴν πραγματικότητα καὶ ὄχι μονάχα στὰ ὄνειρά μας. Οὔτε ἀπευθύνομαι σ' ἐκείνους, ποὺ ἡ κατάσταση, ὅπως εἶναι ἀκριβῶς σήμερα, τοὺς δίνει θάρρος καὶ ἔμπνευση καὶ τὴν ἀγαποῦν μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν ἐρωτευμένων—καὶ ὡς ἕνα σημεῖο ὑπολογίζω καὶ τὸν ἑαυτό μου σ' αὐτούς—οὔτε σ' ἐκείνους ποὺ χρησιμοποιοῦνε τὴν ὥρα τους καλὰ καὶ τὸ ξέρουνε. Ἀπευθύνομαι εἰδικὰ στὴ μάζα αὐτῶν ποὺ ποτὲ δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι, ποὺ παραπονιοῦνται τεμπέλικα γιὰ τὴ σκληρή τους μοίρα καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε, ἀντὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ καλυτερέψουνε τὰ πράματα. Ἀπευθύνομαι ἀκόμη καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ παραπονιοῦνται ἀπαρηγόρητα καὶ μὲ μεγαλύτερη ζωηρότητα ἀπ' ὅλους γιατί, ὅπως λένε, κάνουν τὸ καθῆκον τους. Ἀπευθύνομαι ἐπίσης καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἐπιφανειακὰ εἶναι πλούσιοι μὰ στὴν πραγματικότητα πάμπτωχοι, ποὺ ἔχουν συγκεντρώσει χρῆμα μὰ δὲν ξέ-

ρουνε πῶς νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ ἴδιοι ἔχουν σφυρηλατήσει τὶς χρυσὲς ἢ ἀσημένιες ἁλυσίδες τους.

Ἂν ἐπιχειροῦσα νὰ διηγηθῶ πῶς ἤθελα νὰ περάσω τὴ ζωή μου ὅταν ἤμουνα πιὸ νέος, οἱ ἀναγνῶστες ποὺ ξέρουνε τὴν ἀληθινή μου ζωὴ θὰ παραξενευόντουσαν, κι' ἐκεῖνοι ποὺ δὲ μὲ γνωρίζουνε καθόλου θὰ ἔμεναν κατάπληκτοι. Θὰ ἀναφέρω λοιπὸν μόνο μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀσχολίες ποὺ ἀγαποῦσα.

Μὲ κάθε εἴδους καιρό, ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νύχτας, εἶχα τὴ μανία νὰ στέκομαι στὴ γραμμὴ τῆς ἐπαφῆς τῶν δύο αἰωνιοτήτων, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, δηλαδὴ στὴν παροῦσα στιγμὴ καὶ νὰ ἀγγίζω μὲ τὸ δάχτυλό μου τὴ γραμμή. Πρέπει νὰ μὲ συχωρέσετε ἂν αὐτὰ σᾶς φαίνονται κάπως ἀκατανόητα, γιατὶ ὑπάρχουν περισσότερα μυστικὰ στὴ δική μου τὴ δουλειὰ ἀπὸ ὅσα βρίσκει κανεὶς στὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, καὶ ὅμως δὲν τὰ φυλάω μυστικὰ γιατὶ ἐγὼ τὸ θέλω, παρὰ ἐπειδὴ εἶναι ἡ φύση τους τέτοια. Ἀλλιῶς, μὲ χαρά μου θὰ ἔλεγα ὅ,τι ξέρω γι' αὐτὰ καὶ ποτὲ δὲ θὰ ἔγραφα «Ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος» στὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ μου.

Ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ ἔχασα ἕνα σκυλί, ἕνα ἄλογο καὶ ἕνα περιστέρι, καὶ ἀκόμη τὰ γυρεύω. Μίλησα σὲ πολλοὺς ταξιδιῶτες γι' αὐτά, τοὺς εἶπα τὰ ἰδιαίτερα σημάδια τους καὶ πῶς πρέπει νὰ τὰ φωνάξεις γιὰ ν' ἀκούσουν. Συνάντησα μερικοὺς ποὺ εἶχαν ἀκούσει τὸ σκυλί, καὶ τὸν καλπασμὸ τοῦ ἀλόγου, καὶ μάλιστα εἶχαν ἰδεῖ τὸ περιστέρι νὰ ἐξαφανίζεται πίσω ἀπὸ ἕνα σύννεφο, καὶ ἔδειχναν πὼς κι' αὐτοὶ εἴχανε τὴν ἴδια μὲ μένα ἐπιθυμία νὰ τὰ βροῦνε, σὰ νὰ ἦσαν δικά τους.

ΝΑ ΣΗΚΩΝΕΤΑΙ κανεὶς ὄχι μόνο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή, παρὰ πρὶν καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση. Πόσες φορές, χειμώνα - καλοκαίρι, δὲν εἶχα ἀρχίσει δουλειὰ πολὺ πρὶν οἱ γείτονες ἀνοίξουνε τὰ μάτια τους! Χωρὶς ἄλλο, πολλοὶ ἀπ' τοὺς συμπολίτες μου μὲ συνάντησαν καθὼς γύριζα,— χωρικοὶ ποὺ ξεκινούσανε γιὰ τὸ Μπόστον, ἢ ξυλοκόποι ποὺ πηγαίνανε στὸ δάσος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ποτὲ δὲ βοήθησα τὸν

ἥλιο νὰ ἀνατείλει. Μὴν ἀμφιβάλλετε καθόλου, ἦταν ὁλότελα ἀναγκαῖο νὰ βρίσκομαι μπροστά του ἐκείνη τὴν ὥρα.

Πόσες φθινοπωρινές, ἀκόμα καὶ χειμωνιάτικες μέρες, τὶς πέρασα ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, προσπαθώντας νὰ ἀκούσω τί ἔλεγε ὁ ἄνεμος, νὰ τὸ ἀκούσω καὶ νὰ τρέξω νὰ τὸ πῶ. Ἔχασα σχεδὸν καὶ τὴν ἀνάσα μου ἀκόμη τρέχοντας γιὰ νὰ προλάβω. Ἂν τὸ μήνυμα ἀφοροῦσε κάποιο πολιτικὸ κόμμα, νὰ εἶστε βέβαιοι, θὰ προλάβαινε νὰ δημοσιευθεῖ στὶς πρωινὲς ἐφημερίδες. Ἄλλες φορὲς πάλι πέρασα ὧρες ψηλὰ στὸ παρατηρητήριο κάποιου βράχου ἢ στὶς κορυφὲς τῶν λόφων, νὰ τηλεγραφῶ καινούργιες ἀφίξεις, ἢ νὰ περιμένω τὰ βράδια στὸ λόφο, νὰ πέσει ὁ οὐρανὸς γιὰ νὰ ἁρπάξω τίποτα, ἂν καὶ ποτὲ δὲ μοῦ ἔτυχαν σημαντικὰ πράματα καὶ αὐτὰ τὰ λίγα ποὺ ἔπιανα λιώνανε στὸν ἥλιο.

Πολὺν καιρὸ ἤμουνα δημοσιογράφος σὲ μιὰ ἐφημερίδα ποὺ δὲν εἶχε μεγάλη κυκλοφορία, καὶ ὅπου δὲν εἶχε δημοσιευθεῖ ποτὲ σχεδὸν κάτι δικό μου. Ἡ μόνη μου ἀμοιβή, ὅπως συμβαίνει συχνὰ στὸ ἐπάγγελμα τοῦ συγγραφέα, ἦταν ὁ κόπος μου.

Ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια εἶχα διορίσει τὸν ἑαυτό μου ἐπιθεωρητὴ στὶς θύελλες, στὶς βροχὲς καὶ τὰ χιόνια καὶ ἐκτελοῦσα πιστὰ τὸ καθῆκον μου. Καὶ αὐτοδιορίστηκα ἐπόπτης, ἂν ὄχι στὰ λεωφορεῖα, τουλάχιστον στὰ μονοπάτια τοῦ δάσους. Τὰ κρατοῦσα ἀνοιχτά, καὶ φρόντιζα τὰ γεφυράκια πάνω ἀπὸ τὶς χαράδρες σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀρκεῖ τὸ ἀνθρώπινο πόδι νὰ εἶχε ἀποδείξει τὴ χρησιμότητά τους.

Φύλαγα τὰ ζῶα τῆς πόλης ἐκεῖνα ποὺ δυσκολεύουν πολὺ τὸ βοσκὸ γιατὶ πηδοῦνε συνέχεια τοὺς φράχτες, καὶ εἶχα τὸ νοῦ μου στὶς ἔρημες γωνιὲς τῶν ἀγροκτημάτων. Πότισα τὰ ἀγριόμουρα, τὰ πεῦκα, τὰ κλήματα καὶ τὶς κίτρινες βιολέτες, ποὺ ἀλλιῶς θὰ μαραινόντουσαν τὸ καλοκαίρι.

Ἔτσι ζοῦσα γιὰ κάμποσο καιρό, καὶ μπορῶ νὰ ἐγγυηθῶ χωρὶς κομπασμὸ πὼς ἔκανα τὴ δουλειά μου καλά, ὥσπου φάνηκε πιὰ καθαρὰ πὼς οἱ συμπολίτες μου δὲν εἴχανε σκοπὸ νὰ μοῦ δώσουνε κάποια θέση οὔτε νὰ μοῦ προσφέρουνε καὶ τὸ παραμικρότερο ἐπίδομα. Οἱ λογαριασμοί μου, ποὺ τοὺς κρατοῦσα ταχτικὰ καὶ προσεχτικά, δὲν πέρασαν ποτὲ ἀπὸ ἔλεγχο, καὶ οὔτε καὶ μοῦ

πληρώθηκαν ποτέ. Μὰ δὲ χόλασα τὴν καρδιά μου γι' αὐτό.

Πρὶν ἀπὸ λίγον καιρό, ἕνας περιπλανώμενος 'Ινδιάνος πῆγε νὰ πουλήσει καλάθια στὸ σπίτι ἑνὸς πασίγνωστου δικηγόρου στὴ γειτονιά μου. «Θέλετε ν' ἀγοράσετε καλάθια;» ρώτησε. «Όχι, δὲν τὰ χρειαζόμαστε», τοῦ ἀπάντησαν. «Τί!» φώναξε ὁ 'Ινδιάνος. «Θέλετε νὰ πεθάνουμε ἀπὸ τὴν πείνα;»

Εἶχε ἰδεῖ τοὺς λευκοὺς του γείτονες τόσο εὔπορους, εἶχε καταλάβει πὼς ὁ δικηγόρος δὲν εἶχε παρὰ νὰ πλέκει λόγια καὶ ἰδέες καί, σὰν ἀπὸ μαγεία, ἀποχτοῦσε πλοῦτο καὶ κοινωνικὴ θέση. Ἔτσι εἶπε στὸν ἑαυτό του : «Θὰ πιάσω δουλειά. Θὰ πλέκω καλάθια. Αὐτὴ εἶναι δουλειὰ ποὺ μπορῶ νὰ τὴν κάνω!» Πίστευε πὼς μόλις τὰ καλάθια ἦσαν ἕτοιμα, ὁ ρόλος του τελείωνε, καὶ τότε ὁ λευκὸς ἔπρεπε νὰ τὰ ἀγοράσει. Δὲν εἶχε καταλάβει πὼς ἔπρεπε νὰ πείσει καὶ τὸν ἄλλον πὼς ἄξιζε τὸν κόπο ν' ἀγοράσει καλάθια. Καὶ ἐγὼ εἶχα πλέξει καλάθια μὲ δικό μου σχέδιο μὰ δὲν εἶχα πείσει κανέναν πὼς ἄξιζε τὸν κόπο νὰ τ' ἀγοράσει. Ὅμως ἐγω προτιμοῦσα νὰ μὴν πουλήσω τὰ καλάθια μου. 'Η ζωὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐπαινοῦνε καὶ τὴ θεωροῦνε πετυχημένη, εἶναι ἑνὸς μόνο εἴδους. Γιατί νὰ μεγαλώνουμε τὴν ἀξία της καὶ νὰ περιφρονοῦμε ὅλα τὰ ἄλλα εἴδη ;

ΟΤΑΝ κατάλαβα πιὰ πὼς οἱ συμπολίτες μου δὲν εἴχανε σκοπὸ νὰ μοῦ προσφέρουνε κανένα δωμάτιο στὸ δικαστικὸ μέγαρο ἢ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, καὶ πὼς μοναχός μου ἔπρεπε νὰ φροντίσω γιὰ τὸν ἑαυτό μου, γύρισα ὁριστικὰ στὰ δάση, ποὺ μὲ γνώριζαν καλύτερα. 'Αποφάσισα νὰ πιάσω δουλειὰ ἀμέσως, δίχως νὰ περιμένω νὰ ἀποχτήσω πρῶτα κεφάλαια. 'Ο σκοπός μου ὅταν πῆγα στὴ λίμνη Ουῶλντεν δὲν ἦταν νὰ ζήσω φτηνὰ ἢ ἀκριβά, παρὰ νὰ κάνω μιὰ ὁρισμένη δουλειὰ μὲ ὅσο γίνεται λιγότερα ἐμπόδια. Τὸ νὰ μὴν μπορέσω νὰ κάνω αὐτὸ ποὺ ἤθελα γιατὶ δὲ θὰ εἶχα τὸν κοινὸ νοῦ, τὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα καὶ λίγη πρωτοβουλία, θὰ ἦταν ὄχι μόνο κακὸ παρὰ καὶ ἀνόητο.

Πάντα προσπάθησα νὰ ἀποχτήσω αὐστηρὲς συνήθειες στὴ δουλειά μου, ἀπαραίτητες ἄλλωστε σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἂν ἔχεις δουλειὲς μὲ τὴν Αὐτοκρατορία τοῦ Οὐρανοῦ—τὴν Κίνα—

τότε ένα μικρό μαγαζάκι στην ακτή, σε κάποιο λιμανάκι του Σάλεμ, είναι αρκετό. Θα εξάγεις ό,τι είδη έχει ή χώρα, προϊόντα τοῦ τόπου και μόνο, προπάντων ξυλεία πεύκου και λίγο γρανίτη, πάντα με τοπικά πλοία. Αυτή θα είναι καλή επιχείρηση. Νά επιβλέπεις προσωπικά όλες τις λεπτομέρειες. Νά είσαι σύ ὁ ἴδιος και καπετάνιος και ιδιοκτήτης και επιχειρηματίας. Ἐσύ νὰ ἀγοράζεις και νά πουλᾶς, νὰ κρατᾶς τα βιβλία, νὰ διαβάζεις κάθε γράμμα πού λαβαίνεις, να γράφεις και να διαβάζεις κάθε γράμμα πού στέλνεις. Νά επιβλέπεις τὸ ξεφόρτωμα τῶν εἰσαγωγῶν νύχτα-μέρα. Νά είσαι σε διάφορα μέρη τῆς ἀκτῆς σχεδόν την ίδια στιγμή,—συχνά τὸ πλουσιότερο φορτίο τὸ ξεφορτώνουν στις ακτές τοῦ Τζέρσεϋ,—νὰ εἶσαι ὁ ἴδιος τηλεγραφητής, να εξετάζεις ακούραστα τὸν ὁρίζοντα, νὰ ἐπικοινωνεῖς μὲ ὅλα τὰ πλοῖα πού πλησιάζουνε στην ακτή. Νά φροντίζεις να στέλνεις σταθερά τα είδη πού χρειάζονται για να εφοδιάζεις ταχτικά μια τόσο μακρινή αγορά. Νά συγκεντρώνεις σωστές πληροφορίες για την κατάσταση των αγορών, για τις πιθανότητες ενός νέου πολέμου, και νά προβλέπεις τις τάσεις τῆς ἀγορᾶς και τοῦ πολιτισμοῦ. Νά εκμεταλλεύεσαι τα αποτελέσματα όλων τῶν ἐξερευνητικῶν ἀποστολῶν, νὰ χρησιμοποιεῖς καινούργια περάσματα και όλες τις ανακαλύψεις τῶν πλοηγῶν. Τούς χάρτες πού πρέπει νά μελετηθοῦν, τις θέσεις τῶν βράχων και τους νέους φάρους πού πρέπει να χτιστοῦν καὶ πάντα, πάντα, νὰ ἔχεις τὸ νοῦ σου στους λογαριθμικούς πίνακες πού πρέπει νά διορθωθοῦν, γιατί ἀπὸ λάθος κάποιου μαθηματικοῦ, τὸ σκάφος πού θα έπρεπε νά φτάσει σε φιλικό λιμάνι, σκίζεται συχνά στα δύο πάνω σε εχθρικό βράχο. Και βέβαια, νά προσπαθεῖς νὰ παρακολουθεῖς κάθε πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, μελετώντας τους βίους όλων τῶν ἐξερευνητῶν, τῶν θαλασσοπόρων, τῶν μεγάλων ἐμπόρων, ἀπὸ την εποχή τῶν Φοινίκων ὡς σήμερα. Τέλος, νά ελέγχεις τὸ στὸκ πού έχεις στα χέρια σου, για να ξέρεις ποῦ βρίσκεσαι. Όλα αυτά είναι κόποι, πού βάζουνε σε αληθινή δοκιμασία τὸν ἄνθρωπο. Όλα αυτά τα προβλήματα κέρδους και ζημιῶν, τόκων κλπ. απαιτοῦνε μεγάλη εγκυκλοπαιδική μόρφωση.

Σκέφτηκα πώς ή λίμνη Οὐῶλντεν θὰ ἦταν κατάλληλος τόπος για επιχειρήσεις, όχι μόνο για τὸ σιδηρόδρομο και τὸ ἐμπόριο τοῦ

πάγου. Προσφέρει ἀκόμη πλεονεκτήματα πού ἴσως δὲν εἶναι συμφέρον μου νὰ ἀνακοινώσω. Εἶναι καλὴ θέση καὶ καλὴ βάση. Δὲν ὑπάρχουν ἕλη γιὰ ἀποξήρανση, ἂν καὶ παντοῦ θὰ πρέπει νὰ χτίσεις πάνω σὲ πασσάλους πού ὁ ἴδιος πρέπει νὰ στερεώσεις.

Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἐπιχείρηση θ' ἄρχιζε χωρὶς κεφάλαια, δὲν εἶναι εὔκολο νὰ βρεῖ κανεὶς τὰ μέσα γιὰ νὰ προχωρήσει. Ὅσο γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ ρουχισμοῦ—γιὰ νὰ ἔρθουμε ἀμέσως στὰ πρακτικὰ ζητήματα—ἴσως ἐδηγός μας νὰ εἶναι πιὸ συχνὰ ἡ ἀγάπη τοῦ καινούργιου καὶ ἡ γνώμη τοῦ κόσμου, παρὰ ἡ ἀληθινὴ χρησιμότητά τους. Ἐκεῖνος πού θέλει νὰ φέρει σὲ πέρας ἕνα ἔργο ἂς θυμᾶται πὼς προορισμὸς τοῦ ρουχισμοῦ εἶναι, πρῶτα, νὰ διατηρήσουμε τὴ ζωικὴ θερμότητα καί, ὕστερα, σύμφωνα μὲ τὴ σημερινὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας γιὰ τὴν ἠθική, νὰ σκεπάσουμε τὴ γύμνια μας. Ἔπειτα ἂς κρίνει κανεὶς πόση ἀναγκαία ἢ σημαντικὴ δουλειὰ μπορεῖ νὰ κάνει χωρὶς νὰ προσθέσει τίποτα στὸ ρουχισμό του. Οἱ πλούσιοι ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόντισσες πού φοροῦνε τὸ κάθε φόρεμα μόνο μιὰ φορά, δὲν ἔχουνε ποτὲ δοκιμάσει τὸ αἴσθημα πού δίνει τὸ ροῦχο πού ταιριάζει σωστὰ στὸν ἄνθρωπο. Δὲν εἶναι παρὰ ξύλινες κρεμάστρες γιὰ νὰ κρεμοῦνε τὰ καθαρὰ ροῦχα. Κάθε μέρα πού περνάει, τὰ ροῦχα προσαρμόζονται περισσότερο στὸ χαραχτῆρα τοῦ ἀνθρώπου πού τὰ φορεῖ, ὡς τὸ σημεῖο πού νὰ διστάζουμε νὰ τὰ πετάξουμε δίχως τὴν παρουσία γιατροῦ καὶ χωρὶς ἐπίσημη νεκρώσιμη τελετή. Ποτὲ δὲν ἔπαψα νὰ ἐκτιμῶ ἄνθρωπο γιατί φοροῦσε μπαλωμένο ροῦχο. Ὅμως εἶμαι βέβαιος πὼς οἱ ἄνθρωποι γενικά, ἐνδιαφέρονται περισσότερο νὰ φοροῦνε μοντέρνα ἢ τουλάχιστον καθαρὰ καὶ καλοσιδερωμένα ροῦχα, παρὰ νὰ ἔχουνε καθαρὴ συνείδηση. Καὶ ἀκόμα ἂν τὸ σχίσιμο δὲν ἔχει μπαλωθεῖ, τὸ πολὺ-πολὺ νὰ δείχνει ἀκαταστασία. Καμιὰ φορὰ δοκιμάζω τοὺς γνωστούς μου μὲ τέτοιες ἐρωτήσεις : «Ποιὸς θὰ ἔβγαινε στὸ δρόμο μὲ ἕνα μπάλωμα ἢ ἔστω καὶ δυὸ ραφὲς πάνω ἀπ' τὸ γόνατο;» Οἱ περισσότεροι κάνουνε σὰν αὐτὸ νὰ κατέστρεφε ὅλες τους τὶς ἐλπίδες γιὰ μιὰ καλύτερη ζωή. Θὰ προτιμούσανε νὰ διασχίσουνε τὴν πόλη κουτσαίνοντας, παρὰ μὲ τρύπιο πανταλόνι. Συχνὰ γίνονται ἀτυχήματα στὰ πόδια τῶν κυρίων, πού διορθώνονται. Ἂν ὅμως συμβεῖ παρόμοιο ἀτύχημα στὸ

παντελόνι τους, δὲν ὑπάρχει κανένα φάρμακο γι' αὐτό. Γιατὶ δὲν τοὺς νοιάζει τὸ σωστό, παρὰ ἐκεῖνο ποὺ θεωρεῖται σωστό. Γνωρίζει κανεὶς λίγους ἀνθρώπους, μὰ πολλὰ σακάκια καὶ πολλὰ παντελόνια. Ντύστε ἕνα σκιάχτρο μὲ τὸ καινούργιο σας κοστούμι καὶ σταθεῖτε μὲ τὸ παλιό σας πλάϊ του. Ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲ θὰ προτιμήσει νὰ χαιρετήσει τὸ σκιάχτρο ; 'Εδῶ καὶ λίγες μέρες πέρασα ἀπὸ ἕνα χωράφι καὶ εἶδα ἕνα σακάκι καὶ ἕνα καπέλο πάνω σ' ἕνα ξύλο μπηγμένο στὴ γῆ. 'Αναγνώρισα τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ κτήματος, λίγο πιὸ χαλασμένο. Ἄκουσα κάποτε γιὰ κάποιο σκύλο ποὺ γάβγιζε ὅλους τοὺς ντυμένους φίλους τοῦ ἀφέντη του, μὰ δὲ γάβγιζε ποτὲ ἕνα γυμνὸ κλέφτη. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ μάθει κανεὶς ἂν θὰ διατηροῦσαν οἱ ἄνθρωποι τὴν κοινωνική τους θέση χωρὶς νὰ φοροῦνε καὶ τὰ ἀνάλογα ροῦχα. Θὰ μπορούσατε νὰ πεῖτε μὲ σιγουριὰ ποιός, σὲ μιὰν ὁμάδα πολιτισμένων ἀνθρώπων ἀνήκει στὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη ; Ὅταν ἡ κυρία Πφάϊφερ, σ' ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ταξίδια της, ἔφτασε στὴν ἀσιατικὴ Ρωσία, λέει πὼς ἔνιωσε τὴν ἀνάγκη νὰ ἀλλάξει τὸ παλιὸ ταξιδιωτικό της φόρεμα γιατὶ πῆγε νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς προύχοντες καὶ ἦταν πιὰ «σὲ πολιτισμένη χώρα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι κρίνονται ἀπὸ τὰ ροῦχα τους». 'Ακόμα καὶ στὴ δημοκρατική μας Νέα 'Αγγλία, ὁ πλοῦτος ποὺ τυχαίνει νὰ ἔχει κανεὶς καὶ ἡ ἐξωτερική του ἐμφάνιση σὲ ρουχισμὸ καὶ ἁμάξι μὲ ἄλογα, ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀποχτήσει αὐτὸς τὸ σεβασμὸ ὅλων. 'Εκεῖνοι ὅμως ποὺ αἰσθάνονται σεβασμὸ γι' αὐτὸν τὸ λόγο εἶναι εἰδωλολάτρες καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς στείλει κανεὶς ἱεραπόστολους γιὰ νὰ τοὺς φέρουν στὸν ἴσιο δρόμο. 'Εκτὸς ἀπ' αὐτό, τὰ ροῦχα δημιούργησαν τὴ ραπτική, δηλαδὴ ἕνα εἶδος δουλειᾶς χωρὶς ἀνάπαυλα. Ἕνα γυναικεῖο φόρεμα τουλάχιστον, δὲν τελειώνει ποτέ.

'Ο ἄνθρωπος ποὺ ἐπιτέλους βρῆκε κάτι νὰ κάνει δὲ χρειάζεται καινούργιο κοστούμι γιὰ νὰ δουλέψει. Γι' αὐτὸν τὰ παλιά του ροῦχα εἶναι ἀρκετά, κι' ἂς ἔχουνε μείνει χρόνια νὰ σκονίζονται στὴ σοφίτα. Τὰ παλιὰ παπούτσια χρησιμεύουνε στὸν ἥρωα περισσότερον καιρὸ ἀπ' ὅ,τι χρησιμεύουνε στὸν ὑπηρέτη του,—ἂν ὑποθέσουμε πὼς ἕνας ἥρωας ἔχει ποτὲ ὑπηρέτη,—τὰ γυμνά του πόδια εἶναι ἀκόμα πιὸ παλιὰ ἀπὸ τὰ παπούτσια καὶ μπορεῖ νὰ

ἀρκεστεῖ ἀκόμα καὶ σ' αὐτά. Μόνο ὅσοι πηγαίνουνε στὶς δεξιώσεις καὶ στὰ δικαστικὰ μέγαρα ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ καινούργια σακάκια, σακάκια ποὺ νὰ τ' ἀλλάζουν ὅσο συχνὰ ἀλλάζει κι' ὁ ἄνθρωπος ποὺ τὰ φορεῖ. Ἂν ὅμως τὸ σακάκι μου καὶ τὸ παντελόνι μου, τὸ καπέλο μου καὶ τὰ παπούτσια μου εἶναι κατάλληλα γιὰ νὰ λατρεύω τὸ Θεὸ ὅταν τὰ φορῶ, θὰ πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλα καὶ γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες δουλειές. Δὲν εἶναι ἔτσι ; Ποιὸς εἶδε ποτὲ τὰ παλιά του τὰ ροῦχα, πραγματικὰ λιωμένα, σὲ τέτοια κατάσταση, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν εἶναι πράξη φιλανθρωπίας νὰ τὰ χαρίσει σ' ἕναν φτωχό, ποὺ κι' αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του θὰ τὰ χάριζε σὲ κάποιον ἀκόμα πιὸ φτωχό, ἢ μᾶλλον πιὸ πλούσιο, ἀφοῦ ἔχει λιγότερες ἀνάγκες ; Ἡ συμβουλή μου εἶναι νὰ εἶστε πολὺ προσεχτικοὶ ἅμα ἔχετε νὰ κάνετε μὲ ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀπαιτοῦν πιὸ πολὺ καινούργια ροῦχα παρὰ καινούργιο ἄνθρωπο. Ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι καινούργιος, πῶς θὰ τοῦ ταιριάσουνε τὰ καινούργια ροῦχα ; Ἂν ἔχεις καμιὰ ἐπιχείρηση μπροστά σου, δοκίμασέ την μὲ τὰ παλιά σου ροῦχα. Οἱ ἄνθρωποι θέλουν κυρίως νὰ κάνουν κάτι, ἢ μᾶλλον νὰ εἶναι κάτι. Ἴσως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουμε ποτὲ καινούργιο κοστούμι, ὅσο κουρελιασμένο ἢ βρώμικο κι' ἂν εἶναι τὸ παλιό μας, ἂν δὲν ἔχουμε τελειώσει τέτοιο ἔργο ποὺ νὰ αἰσθανόμαστε τὸν ἑαυτό μας καινούργιο ἄνθρωπο. Καὶ τότε, τὸ νὰ κρατήσουμε τὸ παλιὸ κοστούμι θὰ μᾶς φαίνεται σὰ νὰ διατηροῦμε καινούργιο κρασὶ σὲ παλιὰ μπουκάλια. Ἡ ἐποχὴ ποὺ ἀλλάζουμε ροῦχα ὅπως τὰ πουλιὰ ὅταν ἀλλάζουν φτερά, πρέπει νὰ εἶναι ἡ κρίσιμη ἐποχή. Ἔτσι κάνει καὶ τὸ φίδι, ἔτσι καὶ ἡ κάμπια. Γιατὶ τὰ ροῦχα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἐξωτερικότερο δέρμα τῆς σάρκας μας. Ἀλλιῶς θὰ βρεθοῦμε νὰ ἀρμενίζουμε μὲ ψεύτικη σημαία καὶ θὰ συντριβοῦμε κάτω ἀπὸ τὴ φαντασία ὄχι μόνο τῆς ἀνθρωπότητας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Φοροῦμε τὸ ἕνα ροῦχο πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο σὰ μερικὰ φυτὰ ποὺ μεγαλώνουν μὲ στρώματα φλούδας ποὺ προσθέτουν ἀπ' ἔξω. Τὰ ἐξωτερικὰ καὶ συχνὰ λεπτὰ καὶ ἰδιότροπα ροῦχα μας εἶναι ἡ ἐπιδερμίδα, ἢ τὸ ψεύτικο δέρμα μας, ποὺ δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ ζωή μας καὶ μπορεῖ νὰ χαλάσει χωρὶς νὰ κινδυνέψουμε. Τὰ πιὸ χοντρά μας ὅμως ροῦχα ποὺ φοροῦμε συνέχεια εἶναι ἡ κυττά-

ρινη φλούδα μας καὶ τὰ πουκάμισά μας εἶναι τὸ δέρμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀφαιρεθεῖ χωρὶς νὰ καταστραφεῖ ὁ ἄνθρωπος. Πιστεύω πὼς ὅλες οἱ φυλὲς σὲ ὁρισμένες ἐποχὲς φοροῦνε κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ πουκάμισο. Σωστὸ εἶναι ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι τόσο ἁπλὰ ντυμένος ὥστε νὰ μπορεῖ καὶ στὸ σκοτάδι νὰ ντυθεῖ καὶ νὰ ζεῖ ἕτοιμος ὥστε ἂν ὁ ἐχθρὸς πάρει τὴν πόλη νὰ μπορεῖ, σὰν τὸν παλιὸ φιλόσοφο, νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν πύλη μὲ ἄδεια τὰ χέρια, χωρὶς ἔγνοια. Ἀφοῦ ἕνα χοντρὸ ροῦχο ἀξίζει, κατὰ κανόνα, ὅσο καὶ τρία λεπτὰ ροῦχα, καὶ μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καλὰ ροῦχα καὶ φτηνά, ἀφοῦ ἕνα χοντρὸ πανωφόρι κοστίζει πέντε δολάρια καὶ κρατάει ἄλλα τόσα χρόνια, ἀφοῦ τὸ χοντρὸ πανταλόνι κοστίζει δυὸ δολάρια, οἱ μπότες ἐνάμιση δολάριο τὸ ζευγάρι, ἕνα καλοκαιρινὸ καπέλο εἰκοσιπέντε σέντσια, καὶ ἕνας χειμωνιάτικος σκοῦφος ἑξηνταδυόμιση σέντσια, ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔτσι ντυμένος, μὲ χρήματα ποὺ τὰ κέρδισε μὲ τὴ δουλειά του, δὲ θὰ κερδίσει καὶ τὸ σεβασμὸ τῶν φρόνιμων ;

Ὅταν ζητῶ ἀπὸ τὸ ράφτη μου νὰ μοῦ ράψει τὰ ροῦχα ὅπως ἐγὼ θέλω, μὲ ἕνα ὁρισμένο σχέδιο, μοῦ λέει σοβαρά : «Δὲν τὰ φτιάχνουν ἔτσι τώρα». Καὶ ὁ πληθυντικὸς παίρνει στὸ στόμα του ἕνα τέτοιο βάρος, σὰ νὰ πρόκειται γιὰ κάτι τόσο ἀπρόσωπο ὅσο οἱ Μοῖρες, καὶ δὲν καταφέρνω ποτὲ νὰ τὸν πείσω νὰ μοῦ κάνει τὸ ροῦχο ὅπως τὸ θέλω. Κάθε φορὰ ποὺ ἀκούω αὐτὴ τὴν ἱερὴ φράση, σωπαίνω λίγο, βυθίζομαι σὲ σκέψη καὶ προσπαθῶ νὰ βρῶ μὲ ποιὰ λογικὴ «αὐτοὶ» ποὺ «δὲν τὸ φτιάχνουν» ἔχουν τὴν παραμικρὴ σχέση μ' ἐμένα καὶ μὲ τὰ ζητήματα ποὺ μὲ ἀφοροῦν. Τελικὰ αἰσθάνομαι τὸν πειρασμὸ νὰ τοῦ ἀπαντήσω μὲ ἄλλο τόσο μυστηριακὸ τρόπο : «Εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν τὰ ἔφτιαχναν ἔτσι τελευταῖα, μὰ σήμερα ἄλλαξαν γνώμη». Τί μοῦ χρησιμεύει ἐμένα αὐτὴ ἡ μόδα, ἂν δὲν καταλάβει τὸ χαρακτήρα μου, καὶ μετρήσει μόνο τὸ πλάτος τῶν ὤμων μου, σὰ νὰ ἤμουν κρεμάστρα γιὰ ροῦχα ; Δὲν προσκυνοῦμε οὔτε τὶς Χάριτες οὔτε τὶς Μοῖρες, παρὰ τὴ Μόδα. Αὐτὴ γνέθει, αὐτὴ ὑφαίνει, κι' αὐτὴ κόβει. Ἡ πρώτη μαϊμοὺ στὸ Παρίσι βάζει ἕνα σκοῦφο στὸ κεφάλι της καὶ ὅλες οἱ μαϊμοῦδες τῆς Ἀμερικῆς βιάζονται νὰ κάνουνε τὸ ἴδιο. Καμιὰ φορὰ ἀπελπίζομαι πὼς θὰ κατορθώσω νὰ πείσω

τοὺς συνανθρώπους μου νὰ κάνουνε κάτι ἁπλὸ καὶ σωστό. Θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς περάσει κανένας πρῶτα ἀπὸ μιὰ πρέσα καὶ νὰ στίψει ἀπὸ μέσα τους ὅλες τὶς προκαταλήψεις τους. Καὶ ὅμως μόλις θὰ σηκωνόντουσαν στὰ πόδια τους, κάποιος θὰ βρισκότανε στὴν παρέα μ' ἕνα σκουλήκι στὸ κεφάλι του, γεννημένο ἀπὸ ἕνα αὐγουλάκι ποὺ κανένας δὲ θὰ ξέρει πῶς βρέθηκε ἐκεῖ (γιατὶ οὔτε ἡ φωτιὰ δὲν καταστρέφει ὁριστικὰ αὐτὰ τὰ πράματα) καὶ ὅλος ὁ κόπος θὰ πήγαινε χαμένος. Μὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς λίγο αἰγυπτιακὸ στάρι ἔφτασε ὡς ἐμᾶς χάρη σὲ μιὰ μούμια.

Γενικά, νομίζω πὼς θὰ ἤτανε ἀστεῖο νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς πὼς ἡ ραπτικὴ σ' αὐτὴν ἢ σὲ ὅποια ἄλλη χώρα ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ γίνει τέχνη. Σήμερα οἱ ἄνθρωποι φοροῦν ὅ,τι βροῦνε, σὰ ναυαγισμένοι ναῦτες ποὺ βάζουν πάνω τους ὅ,τι βρίσκουν στὴν ἀκτή, καὶ ἂν ἰδοῦν τὰ ροῦχα αὐτὰ ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη ἀπόσταση, εἴτε σὲ διαφορετικοὺς τόπους, εἴτε ὕστερα ἀπὸ καιρό, ὁ ἕνας κοροϊδεύει τὰ μασκαράτικα τοῦ ἄλλου. Κάθε γενιὰ κοροϊδεύει τὶς παλιὲς μόδες μὰ ἀκολουθεῖ μὲ θρησκευτικὴ προσήλωση τὶς καινούργιες. Γελᾶμε ὅταν βλέπουμε τὸ κοστούμι τοῦ Ἐρρίκου Η' ἢ τῆς Βασίλισσας Ἐλισάβετ, σὰ νὰ ἦσαν ροῦχα τοῦ Βασιλιᾶ καὶ τῆς Βασίλισσας τῶν Κανιβάλων. Κάθε κοστούμι, ὅταν περάσει ἡ μόδα του, εἶναι ἀξιολύπητο ἢ ἀστεῖο. Μόνο τὸ σοβαρὸ μάτι ποὺ κρίνει προσεχτικὰ καὶ ἡ ἀληθινὴ ζωή, ποὺ δὲν κρύβεται, περιορίζουν τὸ γέλιο καὶ καθιερώνουν τὰ κοστούμια τῶν λαῶν. Ἂν ὁ Ἀρλεκίνος ὑποφέρει ἀπὸ κωλικούς, τὰ ροῦχα του θὰ μοιάσουνε κι' αὐτὰ μὲ τὴ διάθεσή του. Ὅταν ὁ στρατιώτης πέφτει χτυπημένος ἀπὸ ὀβίδα κανονιοῦ, τὰ κουρέλια του τοῦ πηγαίνουν ὅσο καὶ ἡ πορφύρα. Τὸ παιδικὸ καὶ ἄχαρο γοῦστο ἀντρῶν καὶ γυναικῶν, ποὺ τοὺς κάνει νὰ ἐπιθυμοῦν ὅλο καινούργια σχέδια, ὑποχρεώνει πολλοὺς ἀνθρώπους νὰ σκοτίζουν τὸ κεφάλι τους γιὰ νὰ βροῦνε τί ἀκριβῶς χρειάζεται ἡ γενιὰ αὐτὴ σήμερα. Οἱ βιομήχανοι ἔχουνε μάθει πὼς αὐτὸ τὸ γοῦστο εἶναι ἁπλὰ μιὰ ἰδιοτροπία. Ἀπὸ δυὸ σχέδια ποὺ διαφέρουν μόνο σὲ ἐλάχιστες κλωστὲς μεταξύ τους, τὸ ἕνα θὰ πουληθεῖ πολὺ γρήγορα ἐνῶ τὸ ἄλλο θὰ μείνει στὸ ράφι. Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει, τὴν ἑπομένη σαιζόν, τὸ δεύτερο νὰ θεωρηθεῖ πιὸ κομψό. Σὲ σύγκριση μ' αὐτά, ἡ συνή-

θεια τοῦ τατουὰζ κάθε ἄλλο παρὰ βάρβαρη φαίνεται. Πραγματικά, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ θεωρήσουμε κάτι βάρβαρο, μόνο καὶ μόνο γιατὶ χαράζεται πιὸ βαθιὰ καὶ μόνιμα.

Δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς τὰ ἐργοστάσια εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ ἀποχτοῦν οἱ ἄνθρωποι ρουχισμό. Ἡ κατάσταση τῶν ἐργατῶν μας ὅσο περνάει ὁ καιρὸς γίνεται πιὸ πολὺ ὅμοια μὲ τὴν κατάσταση στὴν Ἀγγλία. Δὲν εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς γι' αὐτό, γιατὶ ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ ντυθεῖ ζεστὰ καὶ ἁπλὰ ἡ ἀνθρωπότητα παρὰ νὰ πλουτίσουν οἱ βιομηχανικὲς ἑταιρεῖες. Τελικὰ ὅμως οἱ ἄνθρωποι καταφέρνουν αὐτὸ ποὺ κατὰ βάθος ἐπιδιώκουν. Γι' αὐτὸ καὶ ἂν ἔχουν μερικὲς ἀποτυχίες στὴν ἀρχή, καλύτερα νὰ θέλουνε κάτι τὸ εὐγενικό.

ΟΣΟ γιὰ τὴ στέγη, δὲν ἀρνιέμαι πὼς εἶναι πιὰ ἀπαραίτητη στὴ ζωή, ἂν καὶ ὑπάρχουν περιπτώσεις ποὺ ἔζησαν ἄνθρωποι χωρὶς στέγη πολλὰ χρόνια. Ὁ Σάμουελ Λάγκ λέει πὼς «ὁ Λάπωνας μὲ τὸ πέτσινο ροῦχο του καὶ τὴν πέτσινη σακούλα ποὺ ρίχνει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ τοὺς ὤμους του, κοιμᾶται κάθε νύχτα πάνω στὸ χιόνι, ἐνῶ ἡ παγωνιὰ εἶναι τέτοια ποὺ θὰ σκότωνε κάθε ἄλλον ἄνθρωπο κι' ἂν ἀκόμα αὐτὸς ἦταν τυλιγμένος σὲ μάλλινα ὑφάσματα». Τοὺς εἶχε δεῖ νὰ κοιμοῦνται ἔτσι. Καὶ ὅμως προσθέτει : «Δὲν ἔχουν ἀντοχὴ μεγαλύτερη ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους». Μὰ εἶναι πιθανὸ πὼς δὲ θὰ πέρασε πολὺς καιρὸς ἀπὸ τότε ποὺ ὁ ἄνθρωπος παρουσιάστηκε στὴ γῆ καὶ κατάλαβε πόσο βολικὸ ἦταν νὰ ἔχει σπίτι καὶ ὅλες τὶς ἀνέσεις ἑνὸς σπιτιοῦ. Αὐτὲς οἱ ἀνέσεις ὅσο κι' ἂν ἦσαν τυχαῖες στὴν ἀρχή, πρέπει νὰ θεωρήθηκαν ἀπαραίτητες στὰ κλίματα ἐκεῖνα ποὺ τὸ σπίτι συνδυάζεται στὴ σκέψη μας ἰδιαίτερα μὲ τὸ χειμώνα καὶ μὲ τὴν ἐποχὴ τῶν βροχῶν καί, φυσικά, εἶναι ἄχρηστο τὰ 3)4 τοῦ χρόνου. Στὸ δικό μας τὸ κλίμα, τὰ καλοκαίρια, τὸ σπίτι ἦταν κάποτε μόνο ἕνα στέγαστρο γιὰ τὴ νύχτα. Στὶς ζωγραφιὲς τῶν Ἰνδιῶν, μιὰ καλύβα σήμαινε πορεία μιᾶς ἡμέρας, καὶ μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ καλύβες ζωγραφισμένες ἢ σκαλισμένες στὴ φλούδα ἑνὸς δέντρου ἔδειχνε πόσες φορὲς εἴχανε στρατοπεδεύσει. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει νὰ στενεύει καὶ νὰ περιορίζει τὸν κόσμο του καὶ νὰ συμμα-

ζεύεται σὲ ἕνα χῶρο ἀνάλογο μὲ τὰ μέτρα τὰ δικά του. Στὴν ἀρχὴ ἦταν γυμνὸς καὶ ζοῦσε στὸ ὕπαιθρο. Αὐτὸ ὅμως, ἂν καὶ ἦταν ἀρκετὰ εὐχάριστο τὴν ἡμέρα ὅταν ἔκανε καλὸν καιρό, ὁ χειμώνας καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν βροχῶν — γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε καὶ τὸν πολὺ καυτὸ ἥλιο — θὰ τὸν ἔκαναν ἀσφαλῶς νὰ σβήσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς, ἂν δὲ φρόντιζε νὰ βρεῖ καταφύγιο. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα σπίτι, ἀπὸ ἕνα καταφύγιο ὅπου θὰ ἔβρισκε πρῶτα μιὰ καλὴ θερμότητα γιὰ τὸ σῶμα του καὶ ὕστερα τὴ ζεστασιὰ ποὺ δίνει ἡ στοργή.

Μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε τὴν ἐποχὴ ποὺ ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα ἦταν ἀκόμα στὴν παιδική της ἡλικία, κάποιος θνητὸς πιὸ ἀποφασιστικὸς χώθηκε μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ γιὰ νὰ βρεῖ ἐκεῖ καταφύγιο. Τὸ κάθε παιδὶ ξαναζεῖ τὴν ἴδια σχεδὸν ἱστορία καὶ τρελαίνεται νὰ μένει στὸ ὕπαιθρο, ἀκόμα καὶ ὅταν κάνει κρύο ἢ βρέχει. Παίζει τὸ «σπίτι» ὅπως παίζει τὸ «ἀλογάκι» γιατὶ μιλάει τὸ ἔνστικτό του. Ποιὸς δὲ θυμᾶται τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ τοῦ προκάλεσε ὅταν ἦταν παιδί, τὸ παραμικρὸ ἄνοιγμα σὲ βράχο ποὺ νὰ θύμιζε σπηλιά ; Ἀπὸ τὴ σπηλιὰ προχωρήσαμε σὲ στέγες ἀπὸ φοινικόφυλλα, ἀπὸ φλούδα δέντρου καὶ κλαδιά, ἀπὸ λινὸ ὑφαντὸ τεντωμένο, ἀπὸ χόρτο καὶ ψάθα, ἀπὸ σανίδες καὶ ἄχυρο, καὶ τέλος ἀπὸ πέτρες καὶ τοῦβλα. Τελικά, δὲν ξέρουμε πιὰ τί θὰ πεῖ νὰ ζεῖ κανεὶς στὸ ὕπαιθρο καὶ ἔχουμε γίνει οἰκιακὰ ζῶα περισσότερο ἀπ' ὅσο νομίζουμε. Ἀπὸ τὸ τζάκι ὡς τὸ χωράφι, ἡ ἀπόσταση εἶναι μεγάλη. Θὰ ἦταν ἴσως καλὰ ἂν μπορούσαμε νὰ περνοῦμε περισσότερες ὧρες τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύχτα χωρὶς κανένα ἐμπόδιο ἀνάμεσα στὸ σῶμα μας καὶ στὰ οὐράνια σώματα ἂν ὁ ποιητὴς δὲ μᾶς μιλοῦσε τόσο συχνὰ κάτω ἀπὸ στέγη καὶ ἂν ὁ ἅγιος δὲν εἶχε κι' αὐτὸς τὸ σπίτι του. Τὰ πουλιὰ δὲν τραγουδοῦνε στὶς σπηλιές, οὔτε τὰ περιστέρια βρίσκουνε τὴν ἀθωότητά τους στοὺς περιστερεῶνες.

Ὅμως ἂν κανεὶς ἀποφασίσει νὰ φτιάξει σπίτι γιὰ νὰ μείνει πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει καὶ λίγο ἀμερικάνικο κοινὸ νοῦ, μὴν τύχει καὶ βρεθεῖ ξαφνικὰ σ' ἕνα γηροκομεῖο, σ' ἕνα λαβύρινθο, σ' ἕνα μουσεῖο, σὲ μιὰ φυλακή, ἢ σ' ἕνα λαμπρὸ μαυσωλεῖο. Πρέπει πρῶτα νὰ σκεφτεῖ κανεὶς πιὸ εἶναι τὸ ἁπλούστερο εἶδος σπιτιοῦ, τὸ πιὸ ἀπαραίτητο.

Ἔχω ἰδεῖ Ἰνδιάνους, σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν πόλη, νὰ ζοῦνε σὲ σκηνὲς ἀπὸ ὕφασμα, ἐνῶ τὸ χιόνι γύρω τους φτάνει σὲ ὕψος τριάντα τὸ λιγότερο ἑκατοστά, καὶ σκέφτηκα πῶς θὰ ἦταν εὐχαριστημένοι ἂν τὸ χιόνι ἦταν ἀκόμα πιὸ ψηλά, γιὰ νὰ μὴν μπαίνει ἀέρας μέσα. Ἄλλοτε, ἡ σκέψη πῶς νὰ κερδίσω τίμια τὴ ζωή μου, ἀρκετὰ ἐλεύθερα ἔτσι ποὺ νὰ μπορῶ νὰ κάνω καὶ τὰ πράματα ποὺ ἤθελα, μὲ στενοχωροῦσε πολὺ περισσότερο ἀπὸ σήμερα,— γιατί, δυστυχῶς, ἔχω γίνει τώρα πολὺ πιὸ χοντρόπετσος. Κάθε φορὰ λοιπὸν ποὺ ἔβλεπα στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ ἕνα μεγάλο κιβώτιο ὅπου φύλαγαν οἱ ἐργάτες τὰ ἐργαλεῖα τους (κάπου δύο μέτρα μακρὺ καὶ ἕνα μέτρο ψηλὸ) σκεπτόμουνα πῶς θὰ μποροῦσα νὰ βρῶ ἕνα τέτοιο κιβώτιο μὲ ἕνα δολάριο. Ὅταν τὰ πράματα θὰ πήγαιναν πολὺ ἄσχημα, θὰ μποροῦσα νὰ κάνω τρύπες γιὰ ν' ἀναπνέω καὶ νὰ χώνουμαι ἐκεῖ μέσα ὅταν ἔβρεχε, ἢ γιὰ νὰ κοιμηθῶ, μὲ τὴν ψυχή μου ἐλεύθερη. Αὐτὸ δὲ μοῦ φαινόταν ἡ χειρότερη λύση. Θὰ μποροῦσα νὰ κοιμᾶμαι ὅσο ἀργὰ ἤθελα καὶ τὸ πρωὶ νὰ βγαίνω ἔξω χωρὶς τὸ φόβο πῶς κάποιος σπιτονοικοκύρης θὰ μὲ κυνηγήσει γιὰ τὸ νοίκι. Πολλοὶ ἄνθρωποι ζοῦνε σὲ ἀδιάκοπη ἀγωνία γιατὶ πληρώνουνε νοίκι σὲ ἕνα μεγαλύτερο καὶ πολυτελέστερο κουτὶ ἀπ' αὐτὸ ποὺ εἶδα, μὰ καὶ δὲ θὰ πέθαιναν ἀπὸ κρύο στὸ δικό μου κουτί. Δὲν ἀστειεύομαι καθόλου. Ἡ οἰκονομία εἶναι ἕνα θέμα ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παίζει μαζί του.

Ἕνα ἄνετο σπίτι, γιὰ μιὰ σκληραγωγημένη φυλὴ ποὺ ζεῖ τὸν περισσότερο καιρὸ στὸ ὕπαιθρο, γίνεται ἀπὸ ὑλικὰ ποὺ δίνει ἕτοιμα στὰ χέρια τους ἡ Φύση. Ὁ Γκούκιν, ποὺ ἦταν ἐπιθεωρητὴς τῶν Ἰνδιάνων ὑπηκόων στὴν ἀποικία τῆς Μασσαχουσέτης, ἔγραφε τὸ 1674: «Τὰ καλύτερα σπίτια τους εἶναι σκεπασμένα κανονικά, βολικὰ καὶ ζεστά, μὲ φλούδα ἀπὸ δέντρα, ποὺ τὴ βγάζουν ἀπὸ τοὺς κορμοὺς τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνεβαίνει ὁ χυμός. Τὴν κατεργάζονται χτυπώντας την μὲ βαριὰ ξύλα ὅταν εἶναι ἀκόμα πράσινη... Τὰ μέτρια σπίτια εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ ψάθες ποὺ κάνουν ἀπὸ ἕνα εἶδος χόρτο καὶ εἶναι ἀρκετὰ στεγνὰ καὶ ζεστὰ μὰ ὄχι τόσο καλὰ ὅσο τὰ προηγούμενα... Ἔχω ἰδεῖ μερικά, εἴκοσι ὡς τριάντα μέτρα μῆκος καὶ δέκα μέτρα πλάτος... Συχνὰ ἔμεινα στὶς καλύβες τους καὶ τὶς βρῆκα ζεστὲς ὅσο καὶ τὰ καλύ-

τερα ἐγγλέζικα σπίτια». Προσθέτει πὼς ἀπὸ μέσα εἶχανε τοὺς τοίχους καὶ τὸ χῶμα κάτω καλὰ σκεπασμένο μὲ χαλιὰ καὶ ψάθες, ὡραῖα κεντημένα καὶ εἶχανε καὶ πολλὰ σκεύη. Οἱ Ἰνδιάνοι ἐπίσης εἴχανε προχωρήσει ἔτσι ποὺ κανόνιζαν τὸν ἀερισμὸ μ' ἕνα χαλὶ κρεμασμένο στὴν πόρτα, ποὺ τὸ κουνοῦσαν μ' ἕνα σκοινάκι. Μιὰ τέτοια κατοικία δὲ χρειαζότανε περισσότερο ἀπὸ μιὰ - δυὸ μέρες νὰ γίνει, καὶ μποροῦσε νὰ χαλαστεῖ σὲ λίγες ὧρες. Καὶ κάθε οἰκογένεια εἶχε μιὰ τέτοια κατοικία δική της.

Σὲ ἕνα πρωτόγονο κράτος κάθε οἰκογένεια ἔχει καὶ τὴ στέγη της, ποὺ τῆς ἀρκεῖ γιὰ τὶς ἀπαραίτητες ἀνάγκες. Μά, νομίζω, μιλῶ λογικὰ ὅταν βεβαιώνω πὼς ἐνῶ τὸ κάθε πουλὶ ἔχει τὴ φωλιά του, ἡ κάθε ἀλεποὺ τὸ λαγούμι της καὶ ὁ κάθε ἄγριος τὴν καλύβα του, στὴ σύγχρονη πολιτισμένη κοινωνία οὔτε οἱ μισὲς οἰκογένειες δὲν ἔχουνε δικό τους σπίτι. Στὶς μεγάλες πόλεις μάλιστα ὅπου ἐπικρατεῖ ὁ πολιτισμὸς ἀκόμη πιὸ χτυπητά, μόνο ἕνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἔχουνε δική τους στέγη. Οἱ ὑπόλοιποι πληρώνουν χρονιάτικο φόρο γι' αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸ κάλυμμα, ποὺ ἔχει γίνει πιὰ ἀπαραίτητο χειμώνα - καλοκαίρι. Ὁ φόρος αὐτὸς θὰ ἀρκοῦσε ν' ἀγοράσει κανένας ἕνα ὁλόκληρο χωριὸ Ἰνδιάνικες καλύβες. Μὰ τώρα μένουνε φτωχοὶ γιὰ ὅλη τους τὴ ζωή. Δὲ θέλω νὰ ἐπιμείνω ἐδῶ γιὰ τὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔχουνε τὰ νοικιασμένα σπίτια σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἰδιοχτησία. Μὰ εἶναι φανερὸ πὼς ὁ ἄγριος ἔχει δική του στέγη γιατὶ τοῦ κοστίζει τόσο λίγο, ἐνῶ ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος νοικιάζει σπίτι γιὰ νὰ κατοικήσει γιατὶ δὲν ἔχει χρήματα ἀρκετὰ νὰ φτιάξει δικό του. Καὶ σιγὰ - σιγά, οὔτε νὰ νοικιάσει σπίτι δὲν τοῦ φτάνουνε τὰ χρήματα.

Μὰ μὲ τὸ χρονιάτικο αὐτὸ φόρο, ἀπαντοῦν, ὁ φτωχὸς πολιτισμένος ἄνθρωπος ζεῖ σὲ σπίτι ποὺ εἶναι παλάτι μπροστὰ στὴν καλύβα τοῦ ἄγριου. Ἕνα χρονιάτικο νοίκι εἰκοσιπέντε ὡς ἑκατὸ δολάρια τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ χαίρεται τὰ ἀγαθὰ τῶν αἰώνων, μεγάλα δωμάτια μὲ λαδομπογιὰ καὶ ταπετσαρία, τζάκι τύπου Ράμφορντ, βενετσιάνικα παντζούρια, μεγάλο κελάρι, χάλκινες ἀντλίες, λουκέτο μὲ σούστα, καὶ πολλὰ ἄλλα πράματα. Πῶς συμβαίνει ὅμως ἐκεῖνος ποὺ τὰ χαίρεται ὅλα αὐτὰ τὰ πράματα νὰ εἶναι συνήθως ἕνας «φτωχὸς» πολιτισμένος, ἐνῶ ὁ ἄγριος ποὺ

δὲν τὰ ἔχει εἶναι πλούσιος σὰν ἄγριος ; Ἂν δεχτοῦμε πὼς ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἀληθινὴ πρόοδος γιὰ τὸν ἄνθρωπο,— καὶ πιστεύω πὼς αὐτὸ συμβαίνει, ἂν καὶ μόνο οἱ σοφοὶ καλυτερεύουν τὰ πλεονεκτήματα ποὺ τοὺς δίνει,—τότε θὰ πρέπει νὰ ἀποδείξουμε πὼς ἔφτιαξε καλύτερες κατοικίες χωρὶς νὰ τὶς κάνει καὶ ἀκριβότερες. Καὶ τὸ κόστος ἑνὸς πράγματος εἶναι ἡ ποσότητα αὐτοῦ ποὺ ὀνομάζω ζωὴ καὶ ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ ἀντάλλαγμα, εἴτε ἀμέσως εἴτε σιγὰ - σιγά. Ἕνα μέτριο σπίτι σ' αὐτὴ τὴ γειτονιὰ κοστίζει ἴσως ὀχτακόσια δολάρια, καὶ γιὰ νὰ συγκεντρώσει αὐτὸ τὸ ποσὸν ὁ γεωργὸς θὰ χρειαστεῖ ὀχτὼ ὡς δεκαπέντε χρόνια τῆς ζωῆς του, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ἔχει οἰκογενειακὰ βάρη—ὑπολογίζω τὴ χρηματικὴ ἀξία τῆς δουλειᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἕνα δολάριο τὴν ἡμέρα· μερικοὶ βέβαια κερδίζουνε περισσότερα, ἄλλοι ὅμως κερδίζουνε λιγότερα—καὶ ἔτσι θὰ πρέπει νὰ ξοδέψει περισσότερη ἀπὸ τὴ μισή του ζωὴ πρὶν ν' ἀποχτήσει στέγη. Ἂν πάλι ὑποθέσουμε πὼς πληρώνει νοίκι, ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι διχό του κέρδος. Ἔτσι ὅπως ἔχουνε τὰ πράγματα θὰ θεωρούσαμε τὸν ἄγριο σοφό, ἂν δεχότανε ν' ἀνταλλάξει τὴν καλύβα του μὲ παλάτι ;

ΦΑΙΝΕΤΑΙ ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψα ὡς ἐδῶ πὼς τὸ νὰ ἔχει κανεὶς ἰδιόκτητη στέγη τὸ θεωρῶ πλεονέκτημα. Εἶναι ἕνα εἶδος ἀπόθεμα γιὰ τὸ ἄτομο, ἰδιαίτερα γιὰ νὰ πληρωθοῦν ἀπ' αὐτὸ τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας του. Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ θάψει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του. Βέβαια εἶναι σημαντικὴ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν πολιτισμένο καὶ στὸν ἄγριο καί, χωρὶς ἀμφιβολία, θὰ ἔχουνε καλοὺς σκοποὺς ὅταν ὀργανώνουν τὴ ζωὴ τοῦ πολιτισμένου ἔτσι ποὺ ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου νὰ ξοδεύεται γιὰ νὰ διατηρηθεῖ καὶ νὰ τελειοποιηθεῖ ἡ ζωὴ τῆς φυλῆς. Μὰ θέλω νὰ δείξω μὲ πόσες θυσίες τὸ καταφέρνουμε αὐτὸ σήμερα καὶ νὰ ἰδοῦμε μαζὶ ἂν μποροῦμε ἴσως νὰ ζήσουμε μὲ ὅλα τὰ πλεονεκτήματα χωρὶς νὰ ἔχουμε κανένα ἀπὸ τὰ μειονεκτήματα.

Ὅταν κοιτάζω τοὺς γείτονές μου, τοὺς γεωργοὺς τῆς Κόνκορντ, ποὺ εἶναι τὸ λιγότερο τόσο εὔποροι ὅσο καὶ οἱ ἄλλες τάξεις, βλέπω πὼς οἱ περισσότεροι κουράζονται εἴκοσι, τριάντα, σαράντα χρόνια, γιὰ νὰ γίνουν οἱ πραγματικοὶ ἰδιοκτῆτες στὸ

ἀγρόκτημα, ποὺ συνήθως ἔχουν κληρονομήσει μὲ ὑποθῆκες ἢ ἔχουν ἀγοράσει μὲ δανεικά, καὶ μποροῦμε νὰ θεωροῦμε πὼς τὸ ἕνα τρίτο ἀπὸ τοὺς κόπους τους κοστίζει τὸ σπίτι, μὰ συχνὰ δὲν τὸ ἔχουν πληρώσει. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς καμιὰ φορά, οἱ ὑποθῆκες εἶναι πιὸ βαριὲς ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ κτήματος, ἔτσι ποὺ τὸ ἴδιο τὸ κτῆμα γίνεται μεγάλο βάρος, μὰ καὶ πάλι ὁ ἄνθρωπος τὸ κρατάει γιατὶ τὸ ἔχει, ὅπως λέει, συνηθίσει. Ὅσους ρώτησα, δὲ βρέθηκε κανεὶς νὰ μπορεῖ νὰ μοῦ ὀνομάσει μιὰ δωδεκάδα ἀγρότες ποὺ νὰ ἔχουνε τὸ κτῆμα τους ὁλότελα ξεχρεωμένο. Ἂν θέλετε νὰ μάθετε τὴν ἱστορία αὐτῶν τῶν ἀγροτικῶν κατοικιῶν, ρωτῆστε τὴν Τράπεζα ποὺ ἔχει τὶς ὑποθῆκες. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τὶς ξεπλήρωσε μὲ τὸν κόπο του εἶναι κάτι τόσο σπάνιο, ποὺ ὅλοι οἱ γείτονες τὸν ξέρουνε καὶ τὸν δείχνουν. Ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχουνε τρεῖς τέτοιοι ἄνθρωποι σ' ὅλη τὴν Κόνκορντ. Αὐτὸ ποὺ λένε γιὰ τοὺς ἐμπόρους, πὼς δηλαδὴ ἕνα πολὺ μεγάλο ποσοστό, μέχρι ἐνενήντα ἑφτὰ στοὺς ἑκατό, θὰ χρεωκοπήσουνε σίγουρα, ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἀγρότες. Οἱ ἔμποροι ὅμως λένε, πολὺ σωστά, πολλὲς φορὲς δὲ χρεωκοποῦν οἰκονομικά, δὲν μποροῦν ὅμως νὰ ξεπληρώσουν τὶς ὑποχρεώσεις τους, καὶ αὐτὸ τὸ ἠθικὸ μέρος εἶναι ποὺ τσακίζει. Ἔτσι ὅμως χειροτερεύει πολὺ τὸ ζήτημα. Φαίνεται δηλαδὴ πὼς ἴσως οὔτε οἱ ἄλλοι τρεῖς στοὺς ἑκατὸ κατάφεραν νὰ σώσουνε τὴν ψυχή τους, παρὰ εἶναι ἴσως χρεωκοπημένοι κι αὐτοὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη χειρότερη ἄποψη ἀπὸ ἐκείνους ποὺ χρεωκοποῦν τίμια. Ἡ χρεωκοπία καὶ ὁ διωγμὸς εἶναι οἱ ἐλαστικὲς σανίδες ἀπ' ὅπου πηδάει καὶ κάνει, ὅπως οἱ κολυμβητὲς τοῦμπες, ὁ πολιτισμός μας. Ὁ ἄγριος ὅμως στέκεται στὴ στέρεη σανίδα τῆς πείνας. Κάθε χρόνο ἡ γεωργικὴ ἔκθεση τοῦ Μίντλεσεξ ἀνοίγει τὶς πόρτες της μὲ λαμπρότητα, σὰν ὅλα τὰ τμήματα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀγροτικὴ πραγματικότητα νὰ εἶναι ὑγιέστατα.

Ὁ γεωργὸς προσπαθεῖ νὰ λύσει τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μὲ τρόπο πιὸ μπερδεμένο καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ προβλήματα. Γιὰ νὰ ἀγοράσει κορδόνια γιὰ τὰ παπούτσια του κάνει ἐπιχειρήσεις μὲ κοπάδι ὁλόκληρο ἀπὸ βόδια. Μὲ μεγάλη τέχνη ἑτοίμασε τὴν παγίδα ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφαλίσει ἄνεση καὶ ἀνεξαρτησία καί, καθὼς γύριζε νὰ φύγει, τὸ ἴδιο του τὸ πόδι πιάστηκε! Γι' αὐτὸν τὸ λόγο

εἶναι φτωχός. Καὶ γιὰ παρόμοιοὺς λόγους εἴμαστε ὅλοι φτωχοί, σὲ σύγκριση μὲ τὴν πολυτέλεια τῶν ἀγρίων, ὅσο κι' ἂν μᾶς περιστοιχίζουν ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ ἀνέσεις.

Ὅταν πιὰ ὁ γεωργὸς ἀποχτήσει τὸ σπίτι του, δὲν πρόκειται νὰ εἶναι οὔτε πιὸ φτωχός, οὔτε πιὸ πλούσιος. Θὰ εἶναι ἁπλούστατα ὁ σκλάβος τοῦ σπιτιοῦ του. Αὐτὴ ἦταν μιὰ σοβαρὴ ἀντίρρηση, ἂν θυμᾶμαι καλά, ποὺ εἶχε ὁ Μῶμος ἐναντίον τοῦ σπιτιοῦ ποὺ κατασκεύασε μιὰ φορὰ ἡ Ἀθηνᾶ : τὸ ὅτι δὲν τὸ εἶχε κάνει κινητό, ὥστε νὰ ἀποφεύγει κανεὶς τὶς κακὲς γειτονιές! Καὶ σήμερα ἰσχύει τὸ ἴδιο, γιατὶ ἕνα σπίτι εἶναι περίεργο πράμα. Συχνὰ δὲ στεγαζόμαστε μονάχα, παρὰ κλεινόμαστε μέσα του σὰ νὰ εἴμαστε φυλακισμένοι σ' αὐτό. Καὶ ἡ κακὴ γειτονιὰ ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφεύγουμε εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός μας. Ξέρω τουλάχιστον μιὰ ἢ δυὸ οἰκογένειες σ' αὐτὴ τὴν πόλη πού, χρόνια πολλά, θέλουν νὰ πουλήσουνε τὰ σπίτια τους καὶ νὰ μετακομίσουνε σὲ χωριό, μὰ δὲν τὰ καταφέρνουνε καὶ μόνο ὁ θάνατος θὰ τοὺς ἐλευθερώσει.

Παραδέχομαι πὼς οἱ «περισσότεροι» εἶναι σὲ θέση νὰ ἔχουν ἢ νὰ νοικιάσουνε ἕνα σύγχρονο σπίτι μὲ ὅλες του τὶς ἀνέσεις. Ἐνῶ ὅμως ὁ πολιτισμὸς καλυτερεύει τὰ σπίτια, δὲν καλυτερεύει δυστυχῶς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὰ κατοικοῦν. Ἔχει δημιουργήσει παλάτια μὰ δὲ στάθηκε εὔκολο νὰ δημιουργήσει εὐγενεῖς καὶ βασιλιάδες. Καὶ ἂν οἱ σκοποὶ καὶ τὰ ὄνειρα τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τοῦ ἄγριου, ἂν χρησιμοποιεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του γιὰ νὰ ἀποχτάει μόνο τὰ ὁλότελα ἀναγκαῖα καὶ τὶς ἀνέσεις του, τότε γιατί νὰ ἔχει καλύτερη κατοικία ἀπὸ τὴν καλύβα τοῦ ἄγριου ;

Οἱ «ἄλλοι» ὅμως, πῶς τὰ περνοῦν ; Ἴσως ἕνα μέρος εἶναι σὲ καλύτερη μοίρα ἀπὸ τὸν ἄγριο, ἕνα ἄλλο ὅμως μέρος ἔχει πέσει πολὺ πιὸ χαμηλά. Ἡ πολυτέλεια τῆς μιᾶς τάξης εἶναι ὅση καὶ ἡ φτώχεια τῆς ἄλλης. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ παλάτι καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ φτωχοκομεῖο. Τὰ ἑκατομμύρια οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχτισαν τὶς πυραμίδες γιὰ νὰ στεγάσουνε τὰ νεκρὰ κουφάρια τῶν Φαραὼ ζούσανε μὲ σκόρδα καὶ ἴσως-ἴσως δὲ θάφτηκαν ὅταν πεθάνανε. Ὁ χτίστης ποὺ τελειώνει τὴ βεράντα τοῦ παλατιοῦ, γυρίζει τὸ βράδυ σὲ μιὰ καλύβα χειρότερη ἀπὸ τὶς καλύβες τῶν

'Ινδιάνων. Εἶναι σφάλμα νὰ ὑποθέσουμε πὼς σὲ μιὰ χώρα ὅπου ὑπάρχουνε τὰ συνηθισμένα σημάδια πολιτισμοῦ, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲν εἶναι σὲ χειρότερη μοίρα ἀπὸ τοὺς ἄγριους. Καὶ μιλῶ γιὰ τοὺς ἐξαθλιωμένους φτωχοὺς καὶ ὄχι γιὰ τοὺς ἐκφυλισμένους πλούσιους αὐτὴ τὴ στιγμή. Γιὰ νὰ φέρω παράδειγμα, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γυρίσω νὰ κοιτάξω πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὶς καλύβες ποὺ εἶναι κοντὰ στοὺς σιδηροδρόμους, κοντὰ στὸ τελευταῖο θαῦμα τοῦ πολιτισμοῦ μας. 'Εκεῖ βλέπω, ὅταν πηγαίνω περίπατο, τοὺς συνανθρώπους μου νὰ ζοῦνε σὰν τὰ γουρούνια καὶ νὰ περνοῦν ὅλο τὸ χειμώνα μὲ ἀνοιχτὴ πόρτα γιὰ νὰ μπαίνει μέσα λίγο φῶς καὶ ἄδικα θὰ ψάξεις νὰ ἰδεῖς χαμιὰ στοίβα ξύλα, εἴτε ἔξω εἴτε κρυμμένη πάρα μέσα. Τὰ σώματα νέων καὶ γέρων εἶναι διπλωμένα ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ ζαρώνουν ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴ μιζέρια τους, καὶ ἔτσι ἐμποδίζεται ἡ σωστὴ ἀνάπτυξη τῶν μελῶν τους. Εἶναι δίκαιο νὰ προσέχει κανεὶς τὴν τάξη αὐτὴ ποὺ δουλεύει καὶ φτιάνει τὰ ἔργα ποὺ δοξάζουνε τὴ γενιά μας. Αὐτὴ ἡ ἴδια κατάσταση εἶναι καὶ στὴν 'Αγγλία. Θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς μεταφέρω καὶ στὴν 'Ιρλανδία, ποὺ σημειώνεται στὸ χάρτη σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ πολιτισμένα μέρη τοῦ πλανήτη μας. Συγκρίνετε τὴν κατάσταση τῶν 'Ιρλανδῶν μὲ τὴν κατάσταση τοῦ 'Ινδιάνου τῆς Βόρειας 'Αμερικῆς ἢ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ ἄγριου κατοίκου τῶν νησιῶν στὴ Νότια Θάλασσα, ἢ μὲ τὴν κατάσταση ὁποιασδήποτε ἄλλης ἄγριας φυλῆς, πρὶν νὰ μολυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπαφή της μὲ τὸν πολιτισμένο ἄνθρωπο. Κι' ὅμως εἶμαι βέβαιος πὼς οἱ ἀρχηγοί τους δὲν εἶναι πολὺ διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας κυβερνῆτες. 'Η κατάσταση τῶν 'Ιρλανδῶν δείχνει μονάχα πόσο φοβερὸ εἶναι τὸ νὰ ἐξαθλιώνονται ἄνθρωποι μέσα στὸν πολιτισμό. Καὶ δὲ μιλῶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ γιὰ τὸ γεωργὸ στὶς Νότιες Πολιτεῖες, ποὺ παράγει τὰ βασικὰ προϊόντα αὐτῆς τῆς χώρας καὶ εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα βασικὸ προϊὸν τοῦ Νότου. Περιορίζομαι μόνο σ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦνε μιὰ μέτρια, ὅπως λέμε, ζωή.

ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ ἄνθρωποι δὲν κάθισαν ποτὲ νὰ σκεφτοῦνε τί σημαίνει πραγματικὰ «ἕνα σπίτι» καὶ ὑποφέρουνε πάμπτωχοι σ' ὅλη τους τὴ ζωή, ἄδικα, γιὰ νὰ ἀποχτήσουν ἕνα σπίτι ἴδιο μὲ

τοῦ διπλανοῦ τους. Σὰ νὰ ἦταν νὰ φοράει κανεὶς ὅ,τι εἶδος ροῦχα τοῦ ἑτοιμάζει ὁ ράφτης, ἢ νὰ ἀφήσει σιγὰ - σιγὰ τὰ φύλλα τῆς φοινικιᾶς ποὺ φοροῦσε στὸ κεφάλι καὶ νὰ παραπονιέται γιατὶ δὲν ἔχει χρήματα ν' ἀγοράσει κορόνα! Εἶναι πολὺ εὔκολο νὰ φτιάχνουμε σπίτια ποὺ κανεὶς δὲ θὰ μπορεῖ πιὰ ν' ἀγοράζει. Μὰ πόσον καιρὸ ἀκόμα θὰ προσπαθοῦμε νὰ ἀποχτοῦμε περισσότερα, ἀντὶ νὰ προσπαθοῦμε νὰ βολευόμαστε μὲ λιγότερα; Ὁ σεβάσμιος πολίτης θὰ διδάσκει ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς του τοὺς νέους νὰ ἀγοράζουνε πολλὰ ζευγάρια γαλότσες, ἄπειρες ὀμπρέλες καὶ ἀναρίθμητα ἄδεια δωμάτια γιὰ τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ σπιτιοῦ; Γιατὶ νὰ μὴν εἶναι τὰ ἔπιπλά μας ἁπλὰ σὰν τῶν Ἰνδιάνων ἢ τῶν Ἀράβων; Ὅταν συλλογίζομαι τοὺς μεγάλους δασκάλους τῆς ἀνθρωπότητας ποὺ τοὺς ἀποθεώνουμε σὰν ἀπεσταλμένους τοῦ οὐρανοῦ, δὲ θυμᾶμαι νὰ ἔσερναν ποτὲ πίσω τους κάρα μὲ ἔπιπλα. Καὶ τί θὰ συνέβαινε ἂν παραδεχόμουνα νὰ ἔχουμε περισσότερες ἀνέσεις ὅσο εἴμαστε ἀνώτεροί τους ψυχικὰ καὶ πνευματικά; Σήμερα τὰ σπίτια μας εἶναι γεμάτα ἔπιπλα καὶ μιὰ καλὴ νοικοκυρὰ πρέπει νὰ περνάει ὅλο της τὸ πρωινὸ γιὰ νὰ τὰ ξεσκονίζει. Κι' αὐτὸ τὸ λένε πρωινὴ ἐργασία! Σὰ ροδοκοκκινίζει ἡ Αὐγὴ καὶ μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Μέμνονα, αὐτὴ εἶναι ἡ ἐργασία ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουνε πρωὶ-πρωὶ οἱ ἄνθρωποι σ' αὐτὸ τὸν κόσμο; Εἶχα τρία κομμάτια ἀσβεστόλιθο στὸ γραφεῖο μου, μὰ τρόμαξα ὅταν ἀνακάλυψα πὼς ἔπρεπε νὰ τὰ ξεσκονίζω κάθε μέρα, ἐνῶ ἡ ἐπίπλωση τοῦ κεφαλιοῦ μου ἦταν ἀκόμα ἀξεσκόνιστη, καὶ τὰ πέταξα ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο ἀγαναχτισμένος. Πῶς νὰ ἔχω λοιπὸν ἐπιπλωμένο σπίτι; Προτιμῶ νὰ κάθομαι στὸ ὕπαιθρο, γιατὶ τὸ χορτάρι δὲ μαζεύει σκόνη, ἐκτὸς ἂν ὑπάρχει καλλιεργημένη γῆ ἐκεῖ κοντά.

Αὐτοὶ ποὺ ἀγαποῦν τὴν πολυτέλεια, αὐτοὶ εἶναι ποὺ καθορίζουν τοὺς κανόνες, καὶ τὸ κοπάδι ἀκολουθεῖ ὑπάκουα. Ὁ ταξιδιώτης ποὺ μένει στὰ καλύτερα ξενοδοχεῖα γρήγορα τὸ μαθαίνει αὐτό, γιατὶ τὸν παίρνουνε γιὰ τὸ Σαρδανάπαλο καὶ ἂν ὑποταχθεῖ στὶς τρυφερές τους περιποιήσεις, γρήγορα θὰ μείνει ἀπένταρος. Νομίζω πὼς μέσα στὸ σιδηρόδρομο ἔχουμε τὴν τάση νὰ ξοδεύουμε περισσότερα γιὰ τὴν πολυτέλεια παρὰ γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ ἄνεσή μας καὶ ἔτσι ὅπως πᾶμε θὰ μιμηθοῦμε καὶ ἐκεῖ αὐτὸ ποὺ γί-

νεται στὰ σαλόνια μας, μὲ τὰ ντιβάνια καὶ τὰ μαξιλάρια καὶ τὰ ἀμπαζούρ, καὶ χίλια ἄλλα ἀνατολίτικα πράματα, ποὺ κουβαλήσαμε μαζί μας στὴ Δύση καὶ ποὺ εἶχαν ἐφευρεθεῖ γιὰ τὶς χανούμισσες στὰ χαρέμια καὶ γιὰ τοὺς θηλυπρεπεῖς κατοίκους τῆς Οὐράνιας Αὐτοκρατορίας, ποὺ ὁ Ἰωνάθαν θὰ ντρεπότανε καὶ τὰ ὀνόματά τους νὰ ξέρει. Θὰ προτιμοῦσα νὰ κάθομαι ἐπάνω σὲ μιὰ χολοκύθα ποὺ νὰ μοῦ ἀνήκει, παρὰ νὰ μοιράζομαι ἕνα βελούδινο μαξιλάρι μὲ ἄλλους. Θὰ προτιμοῦσα νὰ κυκλοφορῶ μὲ βοϊδάμαξα στὴ γῆ, παρὰ νὰ πάω στὸν οὐρανὸ μὲ πολυτελὲς ἐκδρομικὸ βαγόνι καὶ νὰ ἔχω σ' ὅλο τὸ δρόμο τὸν κίνδυνο ν' ἁρπάξω ἐλονοσία.

Ἡ ἁπλὴ καὶ πρωτόγονη ζωὴ τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου εἶχε τουλάχιστον αὐτὸ τὸ πλεονέκτημα, πὼς ἦταν σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ φύση. Μόλις ξεκουραζόταν καὶ ἔπινε κι' ἔτρωγε, σηκωνότανε νὰ συνεχίσει τὴν περιπλάνησή του. Κατοικοῦσε, ὅπως θὰ λέγαμε, ἔχοντας γιὰ στέγη τὸν οὐρανὸ καὶ μποροῦσε νὰ περνάει τὶς πεδιάδες καὶ νὰ σκαρφαλώνει ἐλεύθερος στὰ βουνά. Ἀλίμονο ὅμως, οἱ ἄνθρωποι ἐξαρτιῶνται τώρα ἀπ' τὰ ἐργαλεῖα τους. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ μάζευε ἀνεξάρτητος τοὺς καρποὺς ὅταν πεινοῦσε, ἔγινε ἀγρότης κι' ἐκεῖνος ποὺ ζητοῦσε καταφύγιο κάτω ἀπὸ δέντρο ἔγινε νοικοκύρης. Δὲ στήνουμε πιὰ τὸ βράδυ τὶς σκηνές μας, παρὰ ριζώσαμε στὴ γῆ καὶ ξεχάσαμε τὸν οὐρανό. Υἱοθετήσαμε τὸ Χριστιανισμὸ σὰν ἕνα τρόπο ἀγρο-καλλιέργειας. Χτίσαμε γιὰ τοῦτο τὸν κόσμο ἕνα οἰκογενειακὸ σπίτι καὶ γιὰ τὸν ἄλλο ἕνα οἰκογενειακὸ τάφο. Τὰ καλύτερα ἔργα τέχνης εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἐκφράζουνε τὸν ἀγώνα ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ, μὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ ἀνεχόμαστε τὴ χαμηλή μας θέση καὶ νὰ ξεχνοῦμε τὴν ἀνώτερη. Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ θέση γιὰ ἔργο τέχνης —ἂν κανένα ἔφτανε ὡς ἐμᾶς—γιατὶ τὰ σπίτια μας, ἡ ζωή μας, οἱ δρόμοι μας δὲν ἔχουνε νὰ τοῦ προσφέρουν ὡραία βάση. Δὲν ὑπάρχει, θὰ ἔλεγα, καρφὶ γιὰ νὰ κρεμάσουμε μιὰ εἰκόνα, οὔτε ράφι γιὰ νὰ δεχτεῖ τὸ ἄγαλμα ἥρωα ἢ ἁγίου. Ὅταν συλλογίζομαι πῶς εἶναι χτισμένα τὰ σπίτια μας, καὶ πῶς πληρώθηκαν, ἂν πληρώθηκαν, καὶ πῶς διατηρεῖται καὶ συνεχίζεται ἡ ἐσωτερική τους οἰκονομία, ἀπορῶ πῶς ἔτσι, καθὼς κά-

θεται ὁ ἐπισκέπτης καὶ θαυμάζει τὰ διάφορα πράματα ποὺ τὸ ἔχουμε γεμίσει, πῶς δὲν ὑποχωρεῖ τὸ πάτωμα νὰ τὸν γκρεμίσει στὸ κελάρι, σὲ γερὰ καὶ τίμια—ὅσο κι' ἂν εἶναι χωματένια—θεμέλια. Βλέπω τοὺς κόπους πού χρειάζεται μιὰ πλούσια καὶ ραφιναρισμένη ζωὴ καὶ δὲν μπορῶ νὰ χαρῶ τὴν αἰσθητικὴ της ὀμορφιά, ὅσο συλλογίζομαι πόσο στοίχισε. Χωρὶς ὑποστήριγμα ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντέχει στὶς ἀπαιτήσεις αὐτές. Ἡ πρώτη ἐρώτηση ποὺ μοῦ ἔρχεται νὰ κάνω σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν στὴν ἰδιοκτησία τους ὅλα αὐτὰ τὰ ἄχαρα πράματα εἶναι : Ποιὸς σᾶς ὑποστηρίζει ; Εἴσαστε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐνενήντα ἑφτὰ ποὺ πέφτουν, ἢ ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ποὺ πετυχαίνουν ; Ἀπαντῆστε μου σ' αὐτὰ κι' ὕστερα μπορεῖ νὰ βρῶ τὸν καιρὸ νὰ κοιτάξω τὰ κομψοτεχνήματά σας, καὶ νὰ τὰ βρῶ καὶ ὅμορφα. Τὸ κάρο ὅταν μπεῖ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄλογο δὲν εἶναι οὔτε χρήσιμο οὔτε ὡραῖο. Πρὶν νὰ στολίσουμε τὰ σπίτια μας μὲ ὡραῖα ἀντικείμενα, οἱ τοῖχοι πρέπει νὰ γυμνωθοῦν καὶ οἱ ζωές μας νὰ γκρεμιστοῦν γιὰ νὰ βάλουμε θεμέλια γερὰ καὶ γιὰ τὰ δυό.

Τώρα, τὸ ὅμορφο βρίσκεται μόνο στὸ ὕπαιθρο, ὅπου δὲν ὑπάρχουν σπίτια καὶ δὲν ὑπάρχουν νοικοκυραῖοι.

Ὁ γέρο - Τζόνσον στὸ βιβλίο του «Ἡ Θαυματουργὴ Πρόνοια», μιλάει γιὰ τοὺς πρώτους κατοίκους αὐτῆς τῆς πόλης καὶ μᾶς λέει πὼς «τὸ πρῶτο τους καταφύγιο ὑπῆρξε μιὰ σπηλιὰ ποὺ ἔσκαψαν στὴν πλαγιὰ κάποιου λόφου... Δὲν κατασκεύασαν σπίτια παρὰ ἀφοῦ, μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Κυρίου, ἡ γῆ ἔδωσε ψωμὶ καὶ τοὺς ἔθρεψε. Τὸν πρῶτο χρόνο ἡ συγκομιδὴ ἦταν τόσο μικρή, ποὺ ὑποχρεώθηκαν νὰ κόβουνε τὸ ψωμί τους πολὺ ψιλὲς φέτες». Ὁ διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας τῆς Νέας Ὀλλανδίας, γράφοντας τὸ 1650 γιὰ νὰ πληροφορήσει ὅσους θὰ ἤθελαν νὰ κατοικήσουν ἐκεῖ, τονίζει ἰδιαίτερα πὼς στὴ Νέα Ὀλλανδία καὶ πιὸ πολὺ στὴ Νέα Ἀγγλία, οἱ ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουνε τὰ μέσα νὰ χτίσουν ἀγρόσπιτα ὅπως τὰ θέλουνε, σκάβουν ἕνα τετράγωνο λάκκο στὴ γῆ σὰν κελάρι, ντύνουνε τὰ τοιχώματα μὲ ξύλα καὶ σκεπάζουνε τὰ ξύλα μὲ φλούδα δέντρου ἢ καὶ ἄλλα ὑλικά. Φτιάχνουνε πατώματα μὲ σανίδες, σκεπάζουν τὸ κελάρι μὲ ταβάνι καὶ γιὰ στέγη χρησιμοποιοῦν χόρτα, ἔτσι ποὺ νὰ ζοῦνε ζεστὰ καὶ βολικὰ μέσα

μαζί μὲ ὅλη τους τὴν οἰκογένεια, δύο, τρία ἢ καὶ τέσσερα χρόνια. Βέβαια τὰ κελάρια αὐτά, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας, τὰ χωρίζουνε σὲ πολλὰ διαμερίσματα μὲ σανιδένια χωρίσματα. Οἱ πλουσιότεροι καὶ καλύτεροι κάτοικοι τῆς Νέας 'Αγγλίας ἄρχιζαν τὴ ζωή τους μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γιὰ δυὸ λόγους : Πρῶτα γιὰ νὰ μὴ χάσουνε καιρὸ μὲ τὸ χτίσιμο καὶ τοὺς λείψει ἡ τροφὴ ἀργότερα, κι' ὕστερα γιὰ νὰ δώσουνε κουράγιο στοὺς φτωχοὺς καλλιεργητές. Σὲ λίγα χρόνια, ὅταν ἡ χώρα πιὰ πῆρε καλὰ τὸ δρόμο τῆς ἀγροκαλλιέργειας, ἔχτισαν ὡραῖα σπίτια καὶ ξόδεψαν γι' αὐτὰ πολλὲς χιλιάδες».

Σ' αὐτὲς τὶς πράξεις τῶν προγόνων μας ὑπάρχει τουλάχιστον κάποια λογικὴ συνέπεια. Ὅπως φαίνεται, ἤθελαν πραγματικὰ νὰ ἱκανοποιήσουν πρῶτα τὶς πιὸ βιαστικὲς ἀνάγκες τους. Σήμερα ὅμως, εἶναι ἱκανοποιημένες οἱ πιὸ ἀπαραίτητες ἀνάγκες μας ; Ὅταν σκέπτομαι ν' ἀγοράσω ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα μας σπίτια, δὲ βρίσκω τὸ κουράγιο νὰ τὸ κάνω γιατὶ βλέπω πὼς ἡ χώρα μας δὲν ἔχει πάρει τὸ δρόμο τῆς «ἀνθρώπινης» καλλιέργειας, καὶ εἴμαστε ἀκόμα ὑποχρεωμένοι νὰ κόβουμε τὸ «πνευματικὸ» ψωμί μας πολὺ πιὸ ψιλὸ ἀπὸ τὸ κριθαρένιο ψωμὶ τῶν πατέρων μας. Ὄχι πὼς πρέπει νὰ περιφρονοῦμε τὴν ὀμορφιὰ ποὺ δημιουργεῖ ἡ καλὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ σκληρὲς ἐποχές. Ὅμως ἂς ἔχουνε τὰ σπίτια μας ὀμορφιὰ ἐκεῖ ποὺ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ ζωή μας, ὅπως τὰ ὄστρακα, καὶ ὄχι νὰ εἶναι βαριοστολισμένα. 'Αλίμονο, ἔχω μπεῖ σὲ μερικὰ σπίτια καὶ ἔχω ἰδεῖ τί εἴδους στολίσματα ἔχουν στὸ ἐσωτερικό τους.

Ἂν καὶ δὲν ἔχουμε ἀκόμα ἐκφυλιστεῖ ὡς τὸ σημεῖο ποὺ νὰ μὴν μποροῦμε νὰ ζήσουμε σὲ καλύβες καὶ νὰ ντυθοῦμε μὲ προβιές, ὅμως καλύτερα εἶναι νὰ δεχτοῦμε τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὶς ἀνέσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας ποὺ τὰ ἔχουμε πληρώσει τόσο ἀκριβά. Σὲ μιὰ γειτονιὰ σὰν τὴ δική μας, εἶναι πιὸ εὔκολο νὰ βροῦμε σανίδια, ἀσβέστη καὶ τοῦβλα παρὰ σπηλιές, φλούδα ἀπὸ δέντρα καὶ δοκάρια, ἀκόμα καὶ καλοσχηματισμένες πέτρες. Μιλῶ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα γιατὶ ἔχω ἐξετάσει τὸ ζήτημα καὶ θεωρητικὰ καὶ πραχτικά. Ὅμως μὲ λίγο περισσότερο μυαλό, θὰ μπορούσαμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ ὑλικὰ

πού ἔχουμε, ἔτσι πού νά γίνουμε πιό πλούσιοι ἀπό τούς πιό πλούσιους καί νά κάνουμε τόν πολιτισμό ἀληθινή εὐλογία. Ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος εἶναι ἕνας ἄγριος, μόνο πού ἔχει περισσότερη πεῖρα καί μεγαλύτερη σοφία. Μά ἄς ἔρθω στό πείραμά μου.

ΤΟ ΜΑΡΤΗ τοῦ 1845, δανείστηκα ἕνα τσεκούρι καί πῆγα στά δάση τῆς λίμνης Οὐῶλντεν, κοντά ἐκεῖ πού εἶχα σκοπό νά χτίσω τό σπίτι μου, καί ἄρχισα νά κόβω ψηλά λευκά νεαρά πεῦκα, γιά νά βγάλω τήν ξυλεία πού χρειαζόμουνα. Εἶναι δύσκολο νά ἀρχίσει κανείς χωρίς δανεικά, μά ἴσως εἶναι αὐτός ὁ πιό ἑλκυστικός τρόπος νά κάνεις τούς συνανθρώπους σου νά ἐνδιαφερθοῦν γιά τό ἔργο σου. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ τσεκουριοῦ, καθώς μοῦ τό ἔδινε, μοῦ εἶπε νά τό προσέξω γιατί τό ἀγαποῦσε πολύ καί τοῦ ἦταν ἀπαραίτητο. Μά τοῦ τό ἐπέστρεψα πιό κοφτερό ἀπ' ὅ,τι τό παράλαβα. Ὁ τόπος πού δούλευα ἦταν μιά εὐχάριστη βουνοπλαγιά, σκεπασμένη μέ πεῦκα, ἀπ' ὅπου ἔβλεπα τή λίμνη. Ἦταν κι' ἕνα μικρό χωράφι στή μέση, ὅπου μόλις φύτρωναν τά πρῶτα μικρά δέντρα. Ὁ πάγος στή λίμνη δέν εἶχε λιώσει ἀκόμα, ἄν καί εἶχε ραγίσματα. Τό χρῶμα ἦταν σκοῦρο καί λερωμένο. Ἔριξε λίγο χιόνι τίς μέρες πού δούλευα ἐκεῖ, μά τίς περισσότερες φορές, καθώς ἔβγαινα ἀπό τό σιδηρόδρομο καί βάδιζα πρός τό μέρος ὅπου θά ἔφτιαχνα τό σπίτι, οἱ ράγιες ἔλαμπαν κάτω ἀπό τόν ἀνοιξιάτικο ἥλιο, καί ἄκουγα τόν κορυδαλλό καί τά ἄλλα πουλιά πού εἶχανε πιά ἔρθει γιά νά περάσουν ἄλλη μιά χρονιά μαζί μας. Οἱ μέρες ἦσαν εὐχάριστες καί ἀνοιξιάτικες, ἡ πάντα ἀνικανοποίητη καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ἀλάφρωνε κι' αὐτή ἡ ζωή πού εἶχε ἀποκοιμηθεῖ ἄρχιζε νά ξυπνάει καί νά τεντώνεται. Μιά μέρα τό τσεκούρι μοῦ βγῆκε ἀπό τήν ξύλινη λαβή του. Εἶχα ὅμως κόψει καινούργιο ξύλο καί τό εἶχα ἀφήσει στό νερό νά μουσκέψει. Πῆγα νά τό πάρω, ὅταν εἶδα ἕνα ριγωτό φίδι νά τρέχει πρός τά ἐκεῖ. Μπῆκε μέσα καί ἔμεινε στό βυθό, χωρίς ἐνόχληση ὅσο ἔμεινα κι' ἐγώ ἐκεῖ, περισσότερο δηλαδή ἀπό ἕνα τέταρτο τῆς ὥρας, ἴσως γιατί δέν εἶχε συνέλθει ἀκόμη ἀπό τή νάρκη τοῦ χειμώνα. Μοῦ φάνηκε πώς καί οἱ ἄνθρωποι γιά τόν ἴδιο λόγο

παραμένουν στὴν σημερινή τους πρωτόγονη κατάσταση. Ὅταν ὅμως θὰ αἰστανθοῦν τὴν Ἄνοιξη νὰ τοὺς ξυπνάει, θὰ ἀνεβοῦν ἀναγκαστικὰ σὲ ἀνώτερη καὶ πιὸ αἰθέρια ζωή. Εἶχα κι' ἄλλες φορὲς ἰδεῖ φίδια στὸ δρόμο μου, μὲ ὁρισμένα σημεῖα τοῦ κορμιοῦ τους ἀκόμα ἄκαμπτα, νὰ περιμένουνε τὸν ἥλιο νὰ τὰ συνεφέρει. Τὴν πρωταπριλιὰ ἔβρεξε κι' ἔλιωσε τὸ χιόνι καί, νωρὶς τὸ πρωί, ποὺ εἶχε ἀρκετὴ ὁμίχλη, ἄκουσα μιὰ χαμένη πάπια νὰ φωνάζει στὴ λίμνη, σὰ νὰ ἦταν τὸ πνεῦμα τῆς ὁμίχλης.

Συνέχισα μερικὲς μέρες νὰ κόβω καὶ νὰ πελεκάω ξύλα, χωρὶς πολλὲς σκέψεις ποὺ νὰ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὶς πῶ.

Πελέκησα τὰ μεγάλα δοκάρια τετράγωνα, μὲ ἔξι ἴντσες πλάτος. Τὴν ἄλλη ξυλεία, γιὰ τὰ πατώματα κλπ., τὴν ἴσιωσα ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ἄφησα πάνω τὴν περισσότερη φλούδα τοῦ δέντρου. Ἔτσι τὰ ἔκανα πολὺ πιὸ ἴσια καὶ πιὸ γερὰ ἀπὸ τὰ πριονισμένα. Κάθε μικρότερο ξύλο τὸ ἔκοψα μὲ μεγάλη προσοχή. Στὸ μεταξὺ εἶχα δανειστεῖ κι' ἄλλα ἐργαλεῖα. Δὲν περνοῦσα πολλὲς ὧρες μέσα στὸ δάσος. Πάντα ἔπαιρνα μαζί μου τὸ φαγητό μου, δηλαδὴ ψωμὶ μὲ βούτυρο, καὶ τὸ μεσημέρι διάβαζα τὴν ἐφημερίδα ὅπου τὸ εἶχα τυλίξει. Καθόμουνα ἀνάμεσα στὰ φρεσκοκομμένα ξύλα, καὶ τὸ ψωμί μου ἔπαιρνε κάτι ἀπὸ τὸ ἄρωμά τους, γιατὶ τὰ χέρια μου ἦσαν σκεπασμένα ἀπὸ τὸ χυμό τους. Πρὶν νὰ τελειώσω, εἶχα γίνει φίλος μὲ τὰ δέντρα. Τὰ εἶχα τώρα γνωρίσει καλύτερα. Καμιὰ φορὰ πλησίαζε καὶ κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ θόρυβο ποὺ ἔκανα καὶ ἔπιανα εὐχάριστη κουβέντα μαζί του.

Στὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη—δὲ βιαζόμουνα καθόλου, πιὸ πολὺ χαιρόμουνα τὴ δουλειά μου — εἶχα ἕτοιμο τὸ σχέδιο τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἤμουν ἕτοιμος ν' ἀρχίσω νὰ τὸ στήνω. Εἶχα ἀγοράσει τὴν καλύβα τοῦ Τζαίημς Κόλλινς, ἑνὸς Ἰρλανδοῦ ποὺ δούλευε στοὺς σιδηροδρόμους, γιὰ τὰ σανίδια της. Αὐτὴ ἡ καλύβα ἔλεγαν ὅλοι πὼς ἦταν ἀπὸ τὶς καλές. Ὅταν πῆγα νὰ τὴν ἰδῶ ὁ ἴδιος δὲν ἦταν ἐκεῖ. Τριγύρισα λίγο ἀπ' ἔξω, χωρὶς νὰ μὲ ἰδοῦν ἀπὸ μέσα, γιατὶ τὸ παράθυρο ἦταν μικρὸ καὶ ψηλό. Τὸ καλύβι ἦταν ἐπίσης μικρό, μὲ μιὰ μυτερὴ στέγη. Δὲν μποροῦσα νὰ ἰδῶ πολλὰ πράματα, γιατὶ εἶχε γύρω-γύρω στοιβαγμένα χώματα, ἔτσι ποὺ δύσκολα ξέμπλεκες ἀπὸ κεῖ. Ἡ στέγη ἦταν τὸ καλύτερο μέρος καὶ ἂς εἶχε φα-

γωθεῖ σὲ πολλὰ μέρη. Δὲν ὑπῆρχε κατώφλι στὴν πόρτα παρὰ μόνο ἕνα πέρασμα γιὰ τὶς κότες κάτω ἀπὸ τὸ σανίδι της. 'Η κυρία Κόλλινς ἦρθε ἔξω καὶ μὲ κάλεσε νὰ μπῶ νὰ ἰδῶ τὸ ἐσωτερικό. Οἱ κότες ἔτρεξαν πέρα καθὼς πλησίασα. Μέσα τὸ καλύβι ἦταν σκοτεινό. Τὸ πάτωμα ἦταν βρώμικο καὶ ὑγρό, μὲ πολὺ λίγες σανίδες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ χρησιμέψουν. Ἄναψε μιὰ λάμπα γιὰ νὰ μοῦ δείξει τὴ στέγη καὶ τοὺς τοίχους, καὶ νὰ ἰδῶ πὼς τὸ σανιδένιο πάτωμα πήγαινε καὶ ὡς κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Μὲ προειδοποίησε ὅμως νὰ μὴν πατήσω στὸ κελάρι, ἕνα εἶδος τρύπας μὲ βάθος 60 ἑκατοστά. 'Η ἴδια μοῦ εἶπε πὼς ὑπῆρχαν καλὲς σανίδες στὴ στέγη, στοὺς τοίχους καὶ στὰ πατώματα. Γύρω μου ἦσαν ἕνα κρεβάτι, μιὰ μικρὴ κουζίνα, ἕνα μέρος γιὰ νὰ κάθεται κανείς, ἕνα μωρό, μιὰ μεταξωτὴ ὀμπρέλα, ἕνας καθρέφτης μὲ χρυσὴ κορνίζα καὶ ἕνας καινούργιος μύλος τοῦ καφέ. Στὸ μεταξὺ ὁ Τζαίημς γύρισε καὶ ἡ συμφωνία ἔκλεισε γρήγορα. 'Εγὼ τοὺς πλήρωσα τέσσερα δολάρια καὶ εἴκοσι πέντε σέντσια τὸ ἴδιο βράδυ κι' ἐκεῖνοι ἀνάλαβαν νὰ ἀδειάσουν τὴν καλύβα στὶς πέντε τὸ πρωί. 'Εγὼ θὰ τὴν παραλάβαινα στὶς ἕξι. Στὸ μεταξὺ ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ πουλήσουνε τίποτα σὲ κανέναν ἄλλο. Μοῦ εἶπε πὼς καλὰ θὰ ἔκανα νὰ πάω νωρίς, μὴν τύχει καὶ μοῦ προβάλει κανεὶς ἀπαιτήσεις γιὰ τὸ οἰκόπεδο κλπ. Στὶς ἕξι τὸ πρωὶ τὸν συνάντησα στὸ δρόμο, αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του. Ἕνα μεγάλο δέμα τυλιγμένο μὲ κουρελοὺ εἶχε μέσα τὰ πάντα, τὸ κρεβάτι τους, τὸ μύλο τοῦ καφέ, τὸν καθρέφτη. Ὅλα δηλαδὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γάτα. Αὐτὴ πῆρε τὰ βουνὰ κι ἔγινε ἀγριόγατα καὶ ὅπως ἔμαθα ἀργότερα, πιάστηκε σὲ μιὰ παγίδα καὶ ψόφησε.

Τὸ ἴδιο ἐκεῖνο πρωί, ἔβγαλα τὰ καρφιά, γκρέμισα τὴν καλύβα καὶ τὴν κουβάλησα πλάϊ στὴ λίμνη κομμάτι-κομμάτι, μὲ καροτσάκι, ἁπλώνοντας τὶς σανίδες στὸν ἥλιο γιὰ ν' ἀσπρίσουνε καὶ νὰ σιάξουνε. Ἕνα πρωινὸ πουλάκι μοῦ κελάηδησε μερικὲς νότες καθὼς περνοῦσα ἀπὸ τὸ μονοπάτι τοῦ δάσους. Πληροφορήθηκα κρυφὰ ἀπὸ ἕνα μικρὸ 'Ιρλανδεζάκι πὼς ὁ γείτονας ὁ Σήλεϋ, ἄλλος 'Ιρλανδός, ὅσο κουβαλοῦσα ἐγὼ τὰ ξύλα, τσέπωνε τὰ πιὸ καλὰ καρφιὰ καὶ ἄλλα ξυλαράκια. Ὅταν γύριζα, ἔπαιρνε ἀδιάφορο ὕφος καὶ κοίταζε μὲ χαρούμενες σκέψεις τὴν γκρεμισμένη

καλύβα, πού εἶχε πάνω της τοῦ κόσμου τὴ δουλειά, καθὼς ἔλεγε. Ἦταν ἐκεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀκροατήριο καὶ νὰ βοηθήσει τὸ τιποτένιο αὐτὸ γεγονὸς νὰ πάρει τὶς διαστάσεις νέου Τρωικοῦ πολέμου.

Ἔσκαψα τὸ κελάρι μου στὴ βουνοπλαγιά, πρὸς τὸ νότο, ἀνάμεσα σὲ ρίζες, δύο ἐπὶ τρία μέτρα, σὲ ὡραία ἄμμο ποὺ θὰ ἐμπόδιζε τὶς πατάτες μου νὰ παγώσουν, ὅσο παγερὸς κι' ἂν ἦταν ὁ χειμώνας. Τὰ πλαϊνὰ τοιχώματα δὲν τὰ ἔντυσα μὲ πέτρα. Ἡ ἄμμος, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος ποτὲ δὲν τὰ εἶδε, διατήρησε τὸ σχῆμα της. Δὲν ἦταν παρὰ μόνο δυὸ ὧρες δουλειά. Χάρηκα ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ σκάψιμο γιατὶ σὲ ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη οἱ ἄνθρωποι σκάβουνε τὴ γῆ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν στέγη καὶ θερμοκρασία. Κάτω ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ λαμπρότερα σπίτια στὴν πόλη, ὑπάρχει πάντα τὸ κελάρι ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀποθηκεύουν, ὅπως τὸν παλιὸ καιρό, τὶς ρίζες. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ χρόνια, τὸ σπίτι θὰ γκρεμιστεῖ, οἱ ἀπόγονοι θὰ ξαναβροῦνε τὰ ἴχνη τοῦ κελαριοῦ. Τὸ σπίτι δὲν εἶναι ἀκόμα παρὰ ἕνα εἶδος πόρτα στὴν εἴσοδο ἑνὸς λαγουμιοῦ.

Τελικά, στὴν ἀρχὴ τοῦ Μάη, μὲ τὴ βοήθεια μερικῶν γνωστῶν μου, περισσότερο γιὰ νὰ τοὺς δώσω τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφράσουνε τὴν καλή τους θέληση παρὰ γιατὶ τοὺς εἶχα πραγματικὰ ἀνάγκη, ἔστησα τὸ σκελετὸ τοῦ σπιτιοῦ. Κανένας ἄνθρωπος δὲν τιμήθηκε τόσο γιὰ τὸ σπίτι ποὺ ἔχτισε. Ἴσως, κάποια μέρα, παρακολουθήσουν νὰ στήνω ἕνα πιὸ ἐκλεκτὸ οἰκοδόμημα. Ἄρχισα νὰ κατοικῶ στὸ σπίτι μου στὶς 4 τοῦ Ἰουλίου, μόλις ἔβαλα τὴ στέγη καὶ ἔφτιαξα τοὺς τοίχους. Ἦταν καλοφτιαγμένο καὶ ἡ βροχὴ δὲν περνοῦσε καθόλου. Πρὶν ὅμως νὰ βάλω τὶς σανίδες ἔφερα πέτρα ἀπ' τὴ λίμνη κουβαλώντας την στὴν ἀγκαλιά μου καὶ ἔβαλα τὰ θεμέλια ἑνὸς τζακιοῦ στὴ μιὰ ἄκρη. Τὸ φθινόπωρο ἔσκαψα τὴ γῆ γιὰ τὴ σπορὰ κι ὕστερα ἔχτισα τὸ τζάκι, πρὶν νὰ ἔρθουν τὰ κρύα. Μαγείρευα ὡς τότε στὸ ὕπαιθρο, νωρὶς τὸ πρωί. Πιστεύω πὼς αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι πιὸ βολικὸς ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Μόνος μου ἔψηνα καὶ τὸ ψωμί μου. Καθόμουνα κοντὰ στὴ φωτιὰ καὶ παρακολουθοῦσα τὴ φραντζόλα μου νὰ ψένεται καὶ πέρασα πολλὲς εὐχάριστες ὧρες μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἐκεῖνες τὶς μέρες, ὅταν τὰ χέρια μου ἦσαν πολὺ ἀπασχολημένα, διάβαζα λίγο, μὰ

καὶ τὸ παραμικρὸ κουρελόχαρτο ποὺ ἔβρισκα στὸ χῶμα μὲ διασκέδαζε σὰ νὰ εἶχα τὴν «Ἰλιάδα».

Θὰ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ χτίσει κανεὶς τὸ σπίτι του περισσότερο προσεχτικὰ ἀπὸ μένα. Νὰ μελετήσει, λόγου χάρη, τί σκοπὸ ἔχουνε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ πόρτα, ἡ σοφίτα, τὸ κελάρι, καὶ μήπως θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μὴ χτίζουμε καθόλου πάνω ἀπὸ τὴ γῆ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος χτίζει τὸ σπίτι του, μοιάζει μὲ τὸ πουλὶ ποὺ χτίζει τὴ φωλιά του. Ποιὸς ξέρει ; Ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχτιζαν τὰ σπίτια τους μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια καὶ φρόντιζαν μὲ ἁπλότητα γιὰ τὸ φαΐ τους, μπορεῖ νὰ ἀναπτύσσονταν πολὺ ἡ ποίηση καὶ ἡ μουσική, ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ τὰ πουλιὰ πάντα τραγουδοῦν ὅταν κάνουν αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἀλίμονο ὅμως, ἐμεῖς εἴμαστε σὰν τοὺς κούκους ποὺ γεννοῦν σὲ φωλιὲς χτισμένες ἀπὸ ἄλλα πουλιὰ καὶ δὲ δίνουνε χαρὰ σὲ κανέναν ταξιδιώτη μὲ τὰ τσιρίγματά τους. Ὡς πότε θὰ ἀφήνουμε τὴ χαρὰ τῆς κατασκευῆς στοὺς μαραγκούς ; Τί σημαίνει ἡ λέξη «ἀρχιτεκτονική» γιὰ τὴ μεγάλη μάζα τῶν ἀνθρώπων ; Σ' ὅλα μου τὰ ταξίδια, ποτὲ δὲ συνάντησα ἄνθρωπο ν' ἀσχολεῖται μὲ τὸ εὐχάριστο καὶ ἁπλὸ ἔργο νὰ χτίζει τὸ σπίτι του. Ἀνήκουμε στὴν κοινότητα. Δὲν εἶναι μόνο ὁ ράφτης ποὺ καταγίνεται μὲ τὴν εἰδική του δουλειά. Εἶναι, ἄλλο τόσο, ὁ ἱεροκήρυκας, ὁ ἔμπορος, ὁ γεωργός. Ποῦ παίρνει τέλος πιὰ αὐτὴ ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας ; Καὶ ποιὸ σκοπὸ ἔχει ; Χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ὑπάρχουνε καὶ ἄνθρωποι ποὺ σκέπτονται γιὰ λογαριασμό μου. Μὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς ἐγὼ πρέπει νὰ πάψω νὰ σκέφτομαι.

Πραγματικά, ὑπάρχουν ἀρχιτέκτονες σ' αὐτὴν τὴ χώρα. Ἔχω ἀκούσει γιὰ μερικοὺς πὼς ἔχουνε κάποιο σκοπὸ μέσα τους, ὅταν ἀποφασίζουν νὰ προσθέσουνε μιὰ διακόσμηση σ' ἕναν τοῖχο, κάτι δηλαδὴ ποὺ θ' ἀνταποκρίνεται σὲ κάποια ἐσωτερικὴ ἀλήθεια καὶ ἀνάγκη καὶ ποὺ θὰ εἶναι ὡραῖο σὰ μιὰ ἀποκάλυψη. Ὅλα αὐτὰ βέβαια εἶναι πολὺ σωστά, ὅπως τὰ βλέπουν αὐτοί, μὰ μόλις εἶναι λίγο καλύτερα ἀπ' τὸ συνηθισμένο ἐρασιτεχνισμό. Ὁ ἀρχιτέκτονας ποὺ γι' αὐτὸν μιλάω αὐτὴ τὴ στιγμὴ εἶναι, στὴν τέχνη του, ρομαντικὸς ἀναμορφωτής. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κορυφὴ καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ θεμέλια. Ἤθελε νὰ βάζει σὲ κάθε διακοσμητικὸ κομμάτι

μόνο ἕνα κόκκο ἀλήθεια, σὰ νὰ ἔβαζε ἀπὸ ἕνα μύγδαλο σὲ κάθε ζαχαρωμένο βερίκοκο. Ἐγὼ ὑποστηρίζω πὼς τὰ μύγδαλα εἶναι πιὸ ὑγιεινὰ χωρὶς τὴ ζάχαρη, πὼς ὁ κάτοικος πρέπει νὰ χτίζει μέσα καὶ ἔξω τὸ σπίτι του μὲ ἀλήθεια καὶ τὰ στολίσματα νὰ μείνουνε στὴν ἄκρη. Βέβαια, κανένας λογικὸς ἄνθρωπος δὲν πιστεύει πὼς τὰ στολίσματα εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικὸ καὶ ξένο οὔτε πὼς τὸ καλοσχεδιασμένο καύκαλο τῆς χελώνας καὶ τὸ πολύχρωμο ὄστρακο εἶναι ἀποτέλεσμα συμβολαίου μὲ ἐργολάβο. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἔχει περισσότερη εὐθύνη γιὰ τὸ σπίτι του ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτὰ καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ζωγραφίσει ὁ στρατιώτης στὸ λάβαρό του τὸ ἀληθινὸ χρῶμα τῆς παλικαριᾶς του. Ὁ ἐχθρὸς θὰ τὸ καταλάβει γιατὶ μπορεῖ νὰ κιτρινίσει ἀπὸ τὸ φόβο του τὴν ὥρα τῆς δοκιμασίας. Ὁ ἀρχιτέκτονας μοῦ φαινόταν σὰ νὰ ἔσκυβε ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ ψιθυρίσει αὐτὴν τὴ μισὴ του ἀλήθεια στοὺς ἀκαλλιέργητους ἐνοίκους, ποὺ τὴν ἤξεραν καλύτερα ἀπ' αὐτόν. Ὅταν βλέπω καμιὰ φορὰ ὄμορφο κτίριο, ξέρω πὼς δημιουργήθηκε ἡ ὀμορφιά του ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ γοῦστο, ἀπὸ τὶς ἀνάγκες καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἔνοικου, ποὺ εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς χτίστης, ἀπὸ ἀγάπη στὴν ἀλήθεια καὶ ἀπὸ φυσική του εὐγένεια, χωρὶς ποτὲ νὰ σκέφτηκε τὴν ἐξωτερικὴ φιγούρα. Καὶ ὁποιαδήποτε ἀληθινὴ ὀμορφιὰ δημιουργηθεῖ θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ μιὰ τέτοια ὑποσυνείδητη ὀμορφιὰ τῆς ζωῆς. Οἱ πιὸ ἐνδιαφέρουσες κατοικίες σ' αὐτὴ τὴ χώρα, ὅπως τὸ ξέρουν οἱ ζωγράφοι, εἶναι οἱ ταπεινὲς ξύλινες καλύβες τῶν φτωχῶν. Πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τῶν ἐνοίκων τους. Τὸ σπίτι τους δὲν εἶναι κανένα ἐξωτερικὸ γνώρισμα, εἶναι τὸ ὄστρακό τους. Καὶ ἄλλο τόσο ἀξιοπρόσεχτο θὰ γίνει καὶ τὸ σπίτι στὶς πολιτεῖες, ὅταν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνει ἁπλὴ καὶ εὐχάριστη, καὶ δὲ φαίνεται καμιὰ προσπάθεια γιὰ «φιγούρα» στὸν τύπο τοῦ σπιτιοῦ του.

Οἱ περισσότερες ἀρχιτεκτονικὲς διακοσμήσεις εἶναι κούφιες καὶ ὁ ἄνεμος τοῦ Σεπτέμβρη καὶ μόνο θὰ ἀρκοῦσε νὰ τὶς πετάξει, ὅπως μαδάει τὰ δανεικὰ φτερά, χωρὶς νὰ πάθει τίποτα τὸ κύριο μέρος στὸ κτίριο. Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε ἐλιὲς οὔτε κρασὶ στὸ κελάρι τους, μποροῦνε νὰ ζήσουνε καὶ χωρὶς ἀρχιτεκτονική.

Τί θὰ γινόταν ἂν ὑπῆρχε ἡ ἴδια προσπάθεια στὴ λογοτεχνία καὶ ἂν οἱ συγγραφεῖς τῆς Βίβλου μας ἔχαναν τὸν καιρό τους μὲ στολίδια ὅπως οἱ ἀρχιτέκτονές μας ; Πολὺ ποὺ νοιάζει τὸν ἄνθρωπο μὲ ποιὸ τρόπο τὰ δοκάρια στολίζουνε τὸ ταβάνι του καὶ τί χρῶμα ἔχουν! Θὰ τὸν ἔνοιαζε βέβαια ἂν τὰ εἶχε βάλει ἐκεῖ καὶ ἂν τὰ εἶχε βάψει ὁ ἴδιος. Ὅταν ὅμως δὲ χρησιμοποιεῖ αὐτὸς τὸ πνεῦμα του εἶναι σὰ νὰ τοῦ κατασκευάζουν τὸ φέρετρό του. Ἡ δουλειὰ τοῦ «ξυλουργοῦ» δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἄλλο ὄνομα γιὰ τὴ λέξη «φερετροποιός». Κάποιος ἀπελπισμένος ἢ ἀδιάφορος λέει : «Πάρε μιὰ φούχτα κοκκινόχωμα καὶ βάψε τὸ σπίτι σου». Μήπως σκέπτεται ἐκείνη τὴν ὥρα τὸ τελευταῖο καὶ στενὸ σπίτι του ; Ἴσως! Πόσον καιρὸ θὰ πρέπει νὰ ἔχει στὴ διάθεσή του γιὰ νὰ τὸν σπαταλᾶ ἔτσι! Γιατί ὅμως νὰ μαζεύει κανεὶς μιὰ φούχτα κοκκινόχωμα ; Καλύτερα νὰ βάφει τὸ σπίτι του μὲ τὸ ἴδιο τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του. Γιὰ νὰ χλωμιάζει καὶ νὰ κοκκινίζει ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση.

Προτοῦ ἔρθει ὁ χειμώνας, ἔχτισα τὸ τζάκι καὶ σκέπασα τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μου μὲ ψιλὲς σανίδες, ἂν καὶ δὲν περνοῦσε ἡ βροχή.

Ἔτσι λοιπὸν ἔχω ἕνα στεγανὸ εὐρύχωρο σπίτι μὲ σοφίτα καὶ ἀποχωρητήριο, μὲ ἕνα μεγάλο παράθυρο σὲ κάθε πλευρά, δυὸ μικρὲς πόρτες καὶ μιὰ μεγάλη, καὶ ἕνα τζάκι ἀπὸ τοῦβλα. Γιὰ τὸ σπίτι μου πλήρωσα μόνο τὴ συνηθισμένη τιμὴ γιὰ τὰ ὑλικά, δὲν ὑπολογίζω τὴ δουλειὰ ἀφοῦ τὴν ἔκανα ὁ ἴδιος, καὶ μοῦ κόστισε ἀκριβῶς τὰ ἑξῆς : Δίνω τὶς λεπτομέρειες γιατί πολὺ λίγοι ἄνθρωποι εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρουνε μὲ ἀκρίβεια πόσο κόστισε τὸ σπίτι τους καὶ ἀκόμα λιγότεροι, πόσο κοστίζει κάθε ὑλικὸ χωριστά :

Σανίδες .... $	*8.03½*
Πεταμένες φλοῦδες ξύλου γιὰ τὴ στέγη καὶ τοὺς τοίχους	*4.00*
Δυὸ παράθυρα ἀπὸ δεύτερο χέρι μὲ τζάμια	*2.43*
Λεπτὲς σανίδες	*1.25*

Χίλια παλιὰ τοῦβλα ....$	*4.00*	
Δυὸ βαρέλια ἀσβέστης	*2.40*	*(γι' αὐτὸν μοῦ πῆραν ἀκριβά)*
Τρίχα	*0.31*	*(παραπάνω ἀπὸ ὅση χρειάστηκα)*
Σίδερο	*0.15*	
Καρφιὰ	*3.90*	
Μεντρεσέδες καὶ βίδες	*0.14*	
Λουκέτα	*0.10*	
Κιμωλία	*0.01*	
Μεταφορικὰ	*1.40*	*(τὰ περισσότερα τὰ κουβάλησα στὴ ράχη)*
Ὅλα μαζὶ....................$	*28.12½*	

Αὐτὰ ἦσαν ὅλα τὰ ὑλικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ξυλεία, ποὺ ἔκοψα ἐγώ, καὶ τὶς πέτρες καὶ τὴν ἄμμο ποὺ μάζεψα ἐκεῖ γύρω. Ἔφτιαξα ἐπίσης καὶ μιὰ μικρὴ ξυλαποθήκη ἀπὸ τὰ περισσέματα.

Ἔχω σκοπὸ νὰ χτίσω ἀργότερα ἕνα σπίτι ποὺ θὰ ξεπεράσει σὲ πολυτέλεια καὶ τὰ καλύτερα τῆς Κόνκορντ καὶ δὲν πρόκειται νὰ μοῦ κοστίσει περισσότερα.

Ἔτσι βρῆκα πὼς ὁ σπουδαστὴς μπορεῖ νὰ ἀποχτήσει στέγη γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ μὲ τὰ χρήματα ποὺ δίνει γιὰ τὸ νοίκι ἑνὸς χρόνου.

ΑΝ ΦΑΙΝΟΜΑΙ πὼς τὸ ἔχω πάρει ἐπάνω μου καὶ καμαρώνω, ἡ δικαιολογία μου εἶναι πὼς καμαρώνω γιὰ λογαριασμὸ ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Τὰ ἐλαττώματα καὶ οἱ ἐλλείψεις ποὺ ἔχω δὲν ἐπηρεάζουνε τὴν ἀλήθεια τῶν πράξεών μου. Παρὰ τὴν ὑποκρισία καὶ τὰ μεγάλα λόγια—εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς ὅλο τὸ ἄχυρο ἀπὸ τὸ στάρι του—ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἀναπνέω καὶ τεντώνομαι ἐλεύθερα καὶ αὐτὸ ἀνακουφίζει καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἠθικό μου.

Ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ γίνω δικηγόρος τοῦ διαβόλου ἀπὸ τὴ μεγάλη ταπεινοφροσύνη. Θὰ προσπαθήσω νὰ πῶ κανένα καλὸ λόγο καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια. Στὸ Κολέγιο τοῦ Καΐμπριτζ,

τὸ νοίκι γιὰ ἕνα ἁπλὸ δωμάτιο, ποὺ εἶναι μόλις μεγαλύτερο ἀπ' τὸ δικό μου, φτάνει τριάντα δολάρια τὸ χρόνο μολονότι ἡ ἑταιρεία εἶχε τὸ προνόμιο νὰ χτίσει τριάντα δύο παρόμοια πλάϊ-πλάϊ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη, ἔτσι ποὺ ὁ ἔνοικος ὑποφέρει ἀπὸ τὴ φασαρία τῶν γειτόνων του. Δὲν μπορῶ νὰ μὴ σκεφτῶ πὼς ἂν εἴχαμε περισσότερη κι ἀληθινὴ σοφία σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, ὄχι μόνο δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ δίναμε ἕτοιμη τόση μόρφωση, γιατί, μὰ τὴν ἀλήθεια, τὴν περισσότερη θὰ τὴν εἶχαν ἀποχτήσει οἱ φοιτητὲς ἀπὸ τὴ ζωή τους, ἀλλὰ καὶ δὲ θὰ κόστιζε τόσο. Οἱ ἀνέσεις ποὺ χρειάζεται ὁ σπουδαστὴς στὸ Καϊμπριτζ ἢ ἀλλοῦ, κοστίζουν στὸν ἴδιον ἢ σὲ κάποιον ἄλλο δεκαπλάσιες θυσίες ἀπὸ ὅσες θὰ χρειαζόντουσαν ἂν τὰ πράγματα τὰ εἴχανε μελετήσει καλύτερα καὶ οἱ δυό τους. Τὰ πράματα ποὺ κοστίζουν περισσότερα χρήματα δὲν εἶναι ἐκεῖνα ποὺ χρειάζονται καὶ περισσότερο στὸ σπουδαστή. Ἡ διδασκαλία π.χ. εἶναι ἡ πιὸ ἀκριβοπληρωμένη στὸ χρονιάτικο λογαριασμὸ τοῦ φοιτητῆ, ἐνῶ ἡ πολύτιμη μάθηση ποὺ ἀποχτάει κανένας καθὼς συναναστρέφεται μὲ τοὺς πιὸ μορφωμένους συγχρόνους του δὲν κοστίζει τίποτα. Ἕνα κολέγιο ἱδρύεται συχνὰ μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο : Γίνεται ἔρανος, μαζεύουνε δολάρια καὶ σέντσια, καὶ ὕστερα ἀκολουθοῦν τυφλὰ τὴν ἀρχὴ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας, ἕνα σύστημα ποὺ μόνο μὲ πολλὴ σύνεση πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ κανείς. Φωνάζουν ἕνα ἐργολάβο ποὺ βέβαια κεοδοσκοπεῖ μὲ τὴ δουλειὰ αὐτή, καὶ ὁ ἐργολάβος χρησιμοποιεῖ Ἰρλανδοὺς ἢ ἄλλους ἐργάτες γιὰ τὰ θεμέλια, ἐνῶ οἱ σπουδαστές, ποὺ θὰ εἶναι τὰ ἀληθινὰ θεμέλια, ἀπουσιάζουν. Τὴν ἀπουσία τους αὐτὴ πολλὲς γενεὲς θὰ τὴν πληρώνουν. Πιστεύω πὼς θὰ εἶναι καλύτερα γιὰ τοὺς σπουδαστὲς ἢ γι' αὐτοὺς ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ ὠφεληθοῦν, νὰ βάλουνε τὰ θεμέλια οἱ ἴδιοι. Ὁ σπουδαστὴς ποὺ κερδίζει καιρὸ ἐπειδὴ ἀποφεύγει κάθε πραγματικὰ ἀντρίκεια δουλειά, δὲν ἔχει ἐλεύθερες παρὰ ὧρες ἀνώφελες ἂν ὄχι βλαβερές, γιατὶ χάνει πεῖρα ποὺ θὰ τὸν ὠφελοῦσε πραγματικά.

«Μά», θὰ ἔλεγε κάποιος, «μήπως ἐννοεῖς νὰ δουλεύουνε οἱ σπουδαστὲς μὲ τὰ χέρια καὶ ὄχι μὲ τὰ κεφάλια τους ;» Δὲν ἐννοῶ αὐτὸ μὰ κάτι σχεδὸν παρόμοιο. Ἐννοῶ πὼς ὁ σπουδαστὴς δὲν πρέπει μόνο νὰ βλέπει τὴ ζωὴ ἢ νὰ τὴ μελετάει, ἐνῶ ἡ κοινότητα

τὸν ὑποστηρίζει σ' αὐτὸ τὸ δαπανηρό του παιγνίδι. Πρέπει νὰ τὴ «ζεῖ» τὴ ζωή του μὲ σοβαρότητα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος της. Πῶς θὰ μάθει ἡ νεολαία νὰ ζεῖ ἂν δὲ δοκιμάσει καμιὰ φορὰ τὸ πείραμα τῆς ζωῆς ; Νομίζω πὼς αὐτὸ θὰ τῆς ἀκονίσει τὸ μυαλὸ ὅσο καὶ τὰ μαθηματικά. Ἂν ἤθελα νὰ μάθει ἕνα παιδὶ κάτι γιὰ τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὶς τέχνες π. χ., δὲ θὰ ἀκολουθοῦσα τὴ συνηθισμένη μέθοδο, δηλαδὴ νὰ τὸ στείλω σὲ κανένα δάσκαλο ποὺ ὅλα τὰ διδάσκει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς ζωῆς. Ἐκεῖ παρακολουθεῖ τὸ παιδὶ τὸν κόσμο μὲ τὸ μικροσκόπιο ἢ τὸ τηλεσκόπιο καὶ ποτὲ μὲ τὸ φυσικό του μάτι, μελετάει χημεία καὶ δὲν ξέρει νὰ φτιάξει τὸ ψωμί του, ἀνακαλύπτει καινούργιους δορυφόρους τοῦ Ποσειδῶνα καὶ δὲν ξέρει ποιανοῦ παλιανθρώπου δορυφόρος εἶναι ὁ ἴδιος. Ἢ κατατρώγεται ἀπὸ τέρατα ποὺ βρίσκονται γύρω του ἐνῶ ἀσχολεῖται νὰ βρεῖ τέρατα σὲ μιὰ σταγόνα ξίδι. Ποιὸς θὰ ἦταν πιὸ προχωρημένος ; Ἐκεῖνος ποὺ θὰ εἶχε κατασκευάσει τὸν ἴδιο του τὸ σουγιὰ ἀπὸ μέταλλο ποὺ ἔβγαλε ἀπ' τὰ ἔγκατα τῆς γῆς, τὸ ἔλιωσε, τὸ δούλεψε ὁ ἴδιος διαβάζοντας μόνο ὅσο τοῦ χρειάζεται γι' αὐτὴ τὴν ἐργασία, ἢ τὸ παιδὶ ποὺ αὐτὸν τὸν καιρὸ θὰ εἶχε παρακολουθήσει μαθήματα μεταλλουργίας στὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ θὰ εἶχε πάρει δῶρο ἕνα σουγιὰ ἀπὸ τὸν πατέρα του ; Ποιὸς θὰ εἶχε μεγαλύτερες πιθανότητες νὰ κόψει τὸ χέρι του ;... Μὲ μεγάλη μου ἔκπληξη πληροφορήθηκα ὅταν τελείωσα τὸ κολέγιο, πὼς εἶχα διδαχτεῖ ναυσιπλοΐα ! Μὰ μιὰ βόλτα νὰ ἔκανα τότε στὸ λιμάνι, θὰ ἤξερα τώρα περισσότερα. Ἀκόμα καὶ ὁ φτωχὸς σπουδαστὴς σπουδάζει καὶ διδάσκεται «πολιτικὴ οἰκονομία» ἐνῶ ἡ οἰκονομία τῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι συνώνυμη μὲ τὴ φιλοσοφία, δὲ διδάσκεται μὲ εἰλικρίνεια σὲ κανένα ἀπὸ τὰ κολέγιά μας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς ἀναγκάζει τὸν πατέρα του νὰ χρεωθεῖ γιὰ νὰ διαβάζει τὸν Ἄνταμ Σμίθ, τὸν Ρικάρντο καὶ τὸν Σαίυ.

Αὐτὸ ποὺ γίνεται στὰ κολέγια, γίνεται καὶ σὲ χίλιες ἀκόμα περιστάσεις. Ὑπάρχουν πολλὲς αὐταπάτες γύρω ἀπ' αὐτὰ τὰ ζητήματα μὰ ποτὲ καμιὰ θετικὴ πρόοδο. Ὁ διάβολος συνεχίζει νὰ εἰσπράττει τόκους γιὰ τὸ ἀρχικό του μερίδιο καὶ ὅλες τὶς κατοπινὲς ἐπενδύσεις του. Οἱ ἐφευρέσεις μας εἶναι ὄμορφα παιγνίδια ποὺ τραβοῦνε τὴν προσοχή μας ἀπὸ τὰ σοβαρὰ πράγματα.

Καλυτερεύουμε τὰ μέσα, μὰ δὲν καλυτερεύουμε τὸ σκοπό, ἐνῶ εἶναι τόσο εὔκολο. Βιαζόμαστε νὰ κατασκευάσουμε μαγνητικὸ τηλέγραφο ἀπὸ τὸ Μαίην στὸ Τέξας μὰ ἴσως τὸ Μαίην δὲν ἔχει τίποτα τὸ σπουδαῖο νὰ πεῖ στὸ Τέξας. Καὶ τὰ δυὸ εἶναι στὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἤθελε νὰ τὸν συστήσουν σὲ μιὰ κουφὴ ἔνδοξη γυναίκα καὶ ὅταν ἐκείνη βρέθηκε μὲ τὸ ἀκουστικὸ κέρας μπροστὰ στὸ στόμα του, δὲν ἤξερε τί νὰ τῆς πεῖ. Σὰ νὰ εἶναι σπουδαιότερο τὸ νὰ μιλήσουμε γρήγορα ἀπὸ τὸ νὰ μιλήσουμε σωστά. Ἔχουμε τὴ διάθεση νὰ κατασκευάσουμε τοῦνελ κάτω ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ γιὰ νὰ φέρουμε μερικὲς ἑβδομάδες πιὸ κοντὰ τὸν Παλιὸ Κόσμο στὸ Νέο. Ἴσως ὅμως, τὸ πρῶτο νέο ποὺ θὰ μεταδοθεῖ στὸ ἀμερικανικὸ αὐτὶ θὰ εἶναι πὼς ἡ πριγκίπισσα Ἀδελαΐδα ἔχει χοκίτη. Ἄλλωστε ὁ ἄνθρωπος ποὺ τρέχει ἕνα μίλι τὸ λεπτό, δὲ μεταφέρει πάντα τὶς πιὸ σπουδαῖες εἰδήσεις. Δὲν εἶναι εὐαγγελιστής, οὔτε γυρίζει τρώγοντας ἀκρίδες καὶ μέλι.

Κάποιος μοῦ λέει : «Γιατί δὲ μαζεύεις χρήματα ; Σ' ἀρέσουν τὰ ταξίδια, καὶ θὰ μποροῦσες νὰ πάρεις τὸ σιδηρόδρομο καὶ νὰ πᾶς στὸ Φίτσμπουργκ σήμερα, νὰ ἰδεῖς τὸν τόπο». Δὲν εἶμαι ὅμως τόσο ἀνόητος. Ἔμαθα πὼς ταξιδεύει γρηγορώτερα ὅποιος ταξιδεύει μὲ τὰ πόδια. Λέω στὸ φίλο μου : «Ἂς δοκιμάσουμε ποιὸς θὰ φτάσει ἐκεῖ γρηγορώτερα.» Ἡ ἀπόσταση εἶναι τριάντα μίλια, τὰ ναῦλα ἐνενήντα σέντσια. Δηλαδή, σχεδὸν ἕνα μεροκάματο. Θυμᾶμαι τὴν ἐποχὴ ποὺ τὰ μεροκάματα ἦταν ἑξήντα σέντσια τὴν ἡμέρα γιὰ τοὺς γεωργούς, στὸν ἴδιο αὐτὸ δρόμο. Λοιπόν, ξεκινῶ τώρα μὲ τὰ πόδια καὶ φτάνω ἐκεῖ προτοῦ νυχτώσει. Ἐσὺ στὸ μεταξὺ θὰ δουλεύεις γιὰ νὰ κερδίσεις τὰ ναῦλα σου καὶ θὰ φτάσεις ἐκεῖ περίπου αὔριο ἢ ἴσως καὶ ἀπόψε, ἂν εἶσαι τυχερὸς καὶ βρεῖς ἀμέσως δουλειά. Ἀντὶ νὰ πᾶς στὸ Φίτσμπουργκ θὰ δουλεύεις ἐδῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας. Καὶ ἔτσι πάλι, ἂν ὑπῆρχε σιδηροδρόμος ποὺ νὰ κάνει τὸ γύρο τοῦ κόσμου, πάλι νομίζω πὼς θὰ ἔφτανα πρὶν ἀπὸ σένα. Καὶ ἀκόμη θὰ βλέπω τὸν τόπο καὶ θὰ πλουτίσω τὴν πεῖρα μου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ παγκόσμιος νόμος καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μὴν τὸν λογαριάσει. Ὅσο γιὰ τὸ σιδηρόδρομο, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ πὼς εἶναι πλατὺς ὅσο καὶ μακρύς. Τὸ νὰ κάνεις ὅμως

ἕνα σιδηρόδρομο ποὺ νὰ γυρίζει ὅλο τὸν κόσμο εἶναι σὰ νὰ σκάψεις σκαλοπάτια σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουνε τὴν ἰδέα πὼς ἂν συνεχίσουν νὰ ἑνώνουν ράγιες, ὅλοι κάποια μέρα κάπου θὰ πᾶνε, χωρὶς καθυστέρηση καὶ μὲ κανένα ἔξοδο. Ὅσο ὅμως κι' ἂν βλέπουμε τὸν κόσμο νὰ τρέχει στὸ σταθμὸ καὶ νὰ φωνάζει ὁ σταθμάρχης πὼς τὸ τραῖνο ξεκινάει καὶ νὰ προσέχουν, μόλις ὁ καπνὸς ἀνεμίσει καὶ ὁ ἀτμὸς συμπυκνωθεῖ, θὰ δοῦμε πὼς λίγοι εἶναι οἱ ἐπιβάτες καὶ πολλοὶ ἐκεῖνοι ποὺ πατήθηκαν ἀπὸ τὶς ρόδες. Καὶ τότε θὰ ποῦμε--καὶ θὰ εἶναι— :«ἕνα θλιβερὸ δυστύχημα!»

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἐκεῖνοι ποὺ ὀνειρεύονται, θὰ ταξιδέψουν, μὰ τελικὰ ὥσπου νὰ ἔρθει ὁ καιρὸς θὰ ἔχουνε χάσει τὰ νιάτα καὶ τὸ κέφι τους. Αὐτὴ ἡ συνήθεια νὰ ξοδεύει κανεὶς τὸ περισσότερο μέρος τῆς ζωῆς του γιὰ νὰ κερδίσει χρήματα καὶ νὰ χαρεῖ μιὰ ἀμφίβολη ἐλευθερία στὸ τέλος της ὅταν πιὰ δὲ θὰ τοῦ εἶναι τόσο χρήσιμη, μοῦ θυμίζει τὸν Ἄγγλο ποὺ πῆγε πρῶτα στὶς Ἰνδίες νὰ κερδίσει ἀρκετὰ καὶ νὰ γυρίσει ὕστερα νὰ ζήσει ζωὴ ποιητῆ στὴν Ἀγγλία. Θὰ ἔπρεπε ἀντίθετα, νὰ πάει νὰ ζήσει σὲ μιὰ σοφίτα ἀπὸ τὴν ἀρχή. «Τί»! φωνάζουν ἕνα ἑκατομμύριο Ἰρλανδοί, ἀπ' ὅλες τὶς καλύβες τῆς χώρας : «Δὲν εἶναι καλὸ πράμα αὐτὸς ὁ σιδηρόδρομος ποὺ φτιάξαμε;» Ναί, ἀπαντῶ. Σχετικὰ καλό, δηλαδὴ θὰ μπορούσατε νὰ εἴχατε κάνει κάτι χειρότερο. Ἐπειδὴ ὅμως εἶστε ἀδέρφια μου θὰ προτιμοῦσα νὰ περνούσατε πιὸ ὡραῖα τὸν καιρό σας ἀντὶ νὰ σκάβετε καὶ νὰ βασανίζεστε.

Πρὶν νὰ τελειώσω τὸ σπίτι μου θέλησα νὰ κερδίσω δέκα ἢ δώδεκα δολάρια μὲ τίμιο καὶ εὐχάριστο τρόπο γιὰ νὰ πληρώσω τὰ ἀσυνήθιστα αὐτὰ ἔξοδά μου. Φύτεψα λοιπὸν μερικὰ φασόλια καὶ λίγες πατάτες, καλαμπόκι, μπιζέλια καὶ ραπανάκια. Ἡ ἔκταση ἐκεῖ γύρω στὸ σπίτι ἦταν ἀρκετὴ μὰ ἕνας γεωργὸς μοῦ εἶχε δηλώσει πὼς δὲν ἄξιζε παρὰ γιὰ νὰ τρέφει σκίουρους! Δὲν ἔβαλα καθόλου κοπριὰ στὸ χῶμα, ἀφοῦ ἐγὼ δὲν εἶμαι ἰδιοκτήτης, καί, ἐπειδὴ δὲν εἶχα σκοπὸ νὰ συνεχίσω τὴν καλλιέργεια, οὔτε κἂν ἔσπασα τὸ χῶμα σωστά. Ἐκεῖ ποὺ ὄργωνα ἔβγαλα ἀρκετὲς ρίζες, ποὺ μοῦ ἔδωσαν καύσιμη ὕλη γιὰ ἀρκετὸν καιρό. Ἔφτιαξα

μικρούς κύκλους μὲ ὁμορφοσκαμμένο χῶμα καὶ ἐκεῖ ἀργότερα φούντωσαν τὰ φασόλια. Τὰ ὑπόλοιπα καύσιμα ποὺ χρειάστηκα ἦσαν τὰ ξερὰ ξύλα ποὺ εἶχα πίσω ἀπ' τὸ σπίτι καὶ ὅσα ἔπλεαν πάνω στὸ νερὸ τῆς λίμνης. Ἔπρεπε βέβαια νὰ πληρώσω γιὰ τὸ ἀλέτρι, ἂν καὶ τὸ ὁδηγοῦσα ὁ ἴδιος καὶ νὰ νοικιάσω ζῶα. Τὰ ἔξοδά μου γιὰ ἐργαλεῖα, σπόρο καὶ δουλειά, ἔφτασαν τὰ δεκατέσσερα δολάρια κι' ἑβδομήντα δυόμιση σέντσια. Τὸ σπόρο γιὰ τὸ καλαμπόκι μοῦ τὸν χάρισαν. Συνήθως ὅμως δὲν κοστίζει πολύ, ἐκτὸς ἂν ἡ ποσότητα εἶναι πολὺ μεγάλη. Τὸ κίτρινο καλαμπόκι καὶ τὰ ραπάνια δὲ βγάλανε τίποτα, μὰ τὰ ἄλλα πήγανε πολὺ καλά. Ὅλο μου τὸ κέρδος ἀπὸ τὸ κτῆμα ἦταν $23{,}44 - 14{,}72\frac{1}{2} = 8{,}71\frac{1}{2}$ δολάρια. Δηλαδή, ἂν ὑπολογίσουμε τί βγάζουν οἱ ἄλλοι, τὰ κατάφερα καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον καλλιεργητὴ τῆς Κόνκορντ, ἐκείνη τὴ χρονιά.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν ἀκόμη καλύτερα, γιατὶ ἔσπασα μὲ τὸ φτυάρι τὸ χῶμα στὴν ἔκταση ποὺ χρειαζόμουνα. Ἀπὸ τὴν πεῖρα τῶν δυὸ χρόνων ἔμαθα, χωρὶς καθόλου νὰ ἐπηρεαστῶ ἀπὸ πολλὰ σπουδαῖα βιβλία ποὺ γράφτηκαν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, (ἕνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ τοῦ Ἄρθουρ Γιὰγκ) πὼς ἂν κανένας θέλει νὰ ζήσει ἁπλὰ καὶ δέχεται νὰ τρώει μόνο αὐτὰ ποὺ καλλιεργεῖ, καὶ ἂν δὲν καλλιεργεῖ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ τοῦ χρειάζονται νὰ τρώει καὶ δὲν ἀνταλλάζει τὸ περίσσευμα μὲ λίγα πολυτελῆ καὶ ἀκριβὰ πράματα, τοῦ ἀρκεῖ νὰ καλλιεργεῖ πολὺ λίγα τετρ. μέτρα γῆ καὶ θὰ εἶναι πιὸ φτηνὰ ἂν τὰ καλλιεργεῖ μὲ τὴν τσάπα παρὰ ἂν μεταχειριστεῖ βόδια καὶ ἀλέτρι. Ἂν μάλιστα διαλέγει καινούργια ἔκταση κάθε τόσο ἀντὶ νὰ ρίχνει κοπριὲς καὶ λιπάσματα στὴν παλιά, θὰ μποροῦσε νὰ κάνει ὅλη τὴ δουλειὰ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι τὶς ὧρες τῆς σχόλης του τὸ καλοκαίρι. Ἔτσι δὲ θὰ ἦταν δεμένος στὸ βόδι ἢ στὸ ἄλογο, οὔτε στὴν ἀγελάδα ἢ στὸ γουρούνι, ὅπως σήμερα. Θέλω νὰ μιλήσω ἀντικειμενικὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ σὰν ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἐνδιαφέρεται ἂν πετύχουν ἢ ἂν ἀποτύχουν οἱ σημερινοὶ κοινωνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ θεσμοί. Ἤμουνα πιὸ ἀνεξάρτητος ἀπὸ κάθε γεωργὸ τῆς Κόνκορντ γιατὶ δὲν εἶχα ρίξει ἄγκυρα σ' ἕνα σπίτι ἢ σ' ἕνα ἀγρόκτημα παρὰ μποροῦσα νὰ ἀκολουθήσω τὸ κέφι μου, ποὺ εἶναι συνήθως πολὺ πε-

ρίεργο. Ἔπειτα καὶ ἂν ἀκόμα τὸ σπίτι μου ἔπιανε φωτιὰ ἢ τὰ σπαρτά μου χαλοῦσαν, καὶ πάλι δὲ θὰ εἶχα τίποτα σπουδαῖο νὰ χάσω.

ΕΧΩ τὴν τάση νὰ πιστεύω πὼς οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι τόσο οἱ φύλακες τῶν κοπαδιῶν, πιὸ πολὺ νομίζω τὰ κοπάδια εἶναι οἱ φύλακες τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ τὰ κοπάδια εἶναι πιὸ ἐλεύθερα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ βόδια συχνὰ ἀλλάζουν δουλειὰ ἀναμεταξύ τους. Ἂν ὅμως ἐξετάσουμε μόνο τὸ πόσο χρήσιμη εἶναι ἡ δουλειὰ ποὺ κάνουν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ βόδια θὰ βροῦμε πὼς τὰ βόδια ἔχουν πολὺ περισσότερα πλεονεκτήματα. Ὁ ἄνθρωπος κάνει κι' αὐτὸς τὸ μερίδιό του τὶς ἕξι ἑβδομάδες ποὺ ἁλωνίζει καὶ δὲν εἶναι παῖξε - γέλασε. Σίγουρα, καμιὰ χώρα ποὺ θὰ ζοῦσε ἁπλὴ ζωή—δηλαδὴ χώρα φιλοσόφων—δὲ θὰ ἔκανε τὸ φριχτὸ λάθος νὰ χρησιμοποιήσει τὴν ἐργασία τῶν ζώων. Εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν ὑπάρχει—οὔτε ὑπάρχει πιθανότητα νὰ δημιουργηθεῖ σύντομα— χώρα φιλοσόφων, οὔτε εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ ἦταν καλὸ νὰ ὑπῆρχε. Ὅμως ἐγὼ ποτὲ δὲ θὰ δάμαζα ἕνα ἄλογο ἢ ἕναν ταῦρο γιὰ νὰ μοῦ δουλέψει, ἀπὸ φόβο μήπως καταντήσω δοῦλος του. Ἂν ἡ κοινωνία φαίνεται πὼς κερδίζει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, εἴμαστε ἄραγε βέβαιοι πὼς τὸ κέρδος τοῦ ἑνὸς δὲν τὸ χάνει ὁ ἄλλος καὶ πὼς τὸ παιδὶ τοῦ στάβλου ἔχει τοὺς ἴδιους λόγους μὲ τὸν ἀφέντη του νὰ εἶναι ἱκανοποιημένο ἀπὸ τὴ ζωή ; Παραδέχομαι πὼς ἔχουν χτιστεῖ πολλὰ δημόσια ἔργα μὲ τὴ βοήθεια τῶν ζώων, καὶ ἂς μοιράζεται ὁ ἄνθρωπος τὴ δόξα μὲ τὸ ἄλογο καὶ τὸ βόδι. Αὐτὸ ὅμως μήπως σημαίνει πὼς χωρὶς τὴ βοήθειά τους δὲ θὰ ἔκανε ἔργα ἀκόμα πιὸ ἀντάξιά του ; Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ κάνουν ὄχι μόνο καλλιτεχνικὰ ἔργα, παρὰ καὶ πολυτελῆ καὶ ἄχρηστα, μὲ τὴ βοήθειά τους, τότε εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ γίνουν σκλάβοι στοὺς πιὸ δυνατοὺς ἐργάτες, δηλαδὴ στὰ βόδια. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνο δουλεύει γιὰ τὸ ζῶο ποὺ εἶναι μέσα του παρά, συμβολικά, δουλεύει καὶ γιὰ τὸ ζῶο ποὺ ζεῖ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Ἂν καὶ ἔχομε πολλὰ μεγάλα σπίτια ἀπὸ τοῦβλα ἢ ἀπὸ πέτρα, ὅμως ἀκόμα καὶ σήμερα ὁ πλοῦτος τοῦ ἀγρότη λογαριάζεται σύμφωνα μὲ τὸ στάβλο του. Αὐτὴ

ἐδῶ ἡ πόλη, λένε, ἔχει τὶς μεγαλύτερες οἰκοδομὲς γιὰ βόδια, ἀγελάδες καὶ ἄλογα καὶ δὲν ἔχει καὶ ἄσχημα δημόσια κτίρια. Ὑπάρχουν ὅμως πολὺ λίγες αἴθουσες ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ λατρέψει τὸ Θεό του ἐλεύθερα ἢ νὰ μιλήσει ἐλεύθερα. Γιατί τὰ ἔθνη νὰ θέλουν νὰ ἀπαθανατίσουνε τ' ὄνομά τους μόνο μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὰ μνημεῖα καὶ ὄχι ἔστω καὶ μὲ τὰ δημιουργήματα τῆς ἀφηρημένης σκέψης ; Πόσο πιὸ θαυμαστὰ εἶναι τὰ κείμενα τῆς Μπαγβὰτ - Γήτα ἀπ' ὅλα τὰ ἐρείπια τῆς 'Ανατολῆς! Οἱ πύργοι καὶ οἱ ναοὶ εἶναι ἡ πολυτέλεια τῶν πριγκίπων. Τὸ ἁπλὸ καὶ ἀνεξάρτητο πνεῦμα δὲν κουράζεται νὰ ἐκτελεῖ τὶς διαταγὲς ὁποιουδήποτε πρίγκιπα. Ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἀκολουθεῖ ὁποιονδήποτε αὐτοκράτορα, οὔτε εἶναι χρυσάφι ἢ ἀσήμι τὸ ὑλικό της. Γιὰ ποιὸ λόγο, παρακαλῶ, σμιλεύονται τόσες πέτρες ; Τὰ ἔθνη ἔχουνε τὴν παράξενη φιλοδοξία νὰ μείνει στοὺς αἰῶνες τὸ ὄνομά τους ἀνάλογα μὲ τὴ δουλεμένη πέτρα ποὺ ἀφήνουν πίσω τους. Γιατί νὰ μὴν κοπιάζουνε τὸ ἴδιο γιὰ νὰ καλλιεργήσουνε τοὺς τρόπους τους ; Λίγος κοινὸς νοῦς εἶναι πιὸ πολύτιμος ἀπὸ ἕνα μνημεῖο ψηλὸ ὡς τὸ φεγγάρι. Προτιμῶ νὰ βλέπω τὶς πέτρες στὴ θέση τους. Τὸ μεγαλεῖο τῶν Θηβῶν ἦταν χυδαῖο μεγαλεῖο. Πιὸ λογικὴ εἶναι ἡ πέτρινη μάντρα ποὺ περιστοιχίζει τὸ χωράφι ἑνὸς τίμιου ἀνθρώπου παρὰ οἱ Θῆβες μὲ τὶς ἑκατὸ πύλες ποὺ δὲν ἀνοίγουν στοὺς ἀληθινοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς. Ὁ βάρβαρος πολιτισμὸς καὶ ἡ εἰδωλολατρικὴ θρησκεία χτίζουνε περίλαμπρους ναούς, μὰ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσατε νὰ ὀνομάσετε ἀληθινὸ Χριστιανισμὸ δὲν πρέπει νὰ χτίζει. Οἱ περισσότερες πέτρες ἀπὸ κεῖνες ποὺ σμιλεύει μιὰ χώρα, πηγαίνουνε στὸν τάφο της μόνο. Θάβει τὸν ἑαυτό της ζωντανό. Ὅσο γιὰ τὶς Πυραμίδες, δὲν ὑπάρχει τίποτα γιὰ νὰ θαυμάσουμε περισσότερο σ' αὐτές, ὅσο τὸ γεγονὸς πὼς ἐξευτελίστηκαν τόσοι ἄνθρωποι καὶ πέρασαν ὅλη τους τὴ ζωὴ κατασκευάζοντας τάφο γιὰ κάποιον φιλόδοξο ἀνόητο. Πόσο πιὸ φρόνιμο καὶ πιὸ ἀντρίκειο θὰ ἦτανε νὰ τὸν πνίγανε στὸ Νεῖλο, καὶ ὕστερα νὰ δίνανε τὸ κορμί του στὰ σκυλιά. Θὰ μποροῦσα ἴσως νὰ ψάξω νὰ βρῶ καμιὰ δικαιολογία καὶ γι' αὐτοὺς καὶ γι' αὐτόν, μὰ δὲν ἔχω καιρό. Ὅσο γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸν ἔρωτα ποὺ οἱ χτίστες ἔχουν γιὰ τὴν τέχνη τους, αὐτὰ εἶναι ἴδια σὲ ὅλο τὸν

κόσμο, εἴτε τὸ κτίριο εἶναι αἰγυπτιακὸς ναὸς εἴτε ἡ Τράπεζα τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν. Κοστίζουν περισσότερο ἀπὸ ὅσο πρέπει. 'Αφορμὴ εἶναι ἡ ματαιοδοξία, καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ζήσει κανείς, ἡ ἀγάπη του δηλαδὴ στὸ σκόρδο, στὸ ψωμὶ καὶ στὸ βούτυρο. 'Ο κ. Τάδε, νέος ἀρχιτέκτονας μὲ μέλλον, κάνει τὸ σχέδιο καὶ παίρνουν τὴ δουλειὰ ὁ Δεῖνα καὶ Σία, ἐργολάβοι. "Οταν οἱ τριάντα αἰῶνες ἀρχίζουν νὰ τὸ περιφρονοῦνε, τότε ἡ ἀνθρωπότητα ἀρχίζει νὰ τὸ θαυμάζει. "Οσο γιὰ τοὺς ψηλούς σας πύργους καὶ τὰ μνημεῖα σας, ὑπῆρχε κάποτε σ' αὐτὴ τὴν πόλη ἕνας τρελὸς ποὺ θέλησε νὰ σκάψει ἕνα τοῦνελ ὡς τὴν Κίνα καὶ προχώρησε τόσο μακριά, ποὺ κατὰ τὰ λεγόμενά του ἄκουσε νὰ κουδουνᾶνε τὰ κινέζικα τηγάνια. Δὲν πρόκειται ὅμως νὰ θαυμάσω ἐγὼ τὴν τρύπα ποὺ ἔσκαψε. Πολλοὶ ἀσχολοῦνται καὶ μαθαίνουν ποιὸς καὶ ποιοὶ ἔχτισαν τὰ μνημεῖα σ' 'Ανατολὴ καὶ Δύση. 'Εγὼ θὰ ἤθελα νὰ ξέρω τοὺς ἀνθρώπους ποὺ δὲν τὰ ἔχτισαν, ἐκείνους ποὺ δὲν καταδέχτηκαν ν' ἀσχοληθοῦν μ' αὐτά. Μὰ ἂς συνεχίσω τὶς στατιστικές μου.

ΑΠΟ ἐπίβλεψη, ἀπὸ τὴν ξυλουργικὴ καὶ ἄλλες παρόμοιες δουλειὲς ποὺ πότε-πότε ἔκανα στὸ χωριὸ—γιατὶ ξέρω τόσες δουλειὲς ὅσα εἶναι τὰ δάχτυλά μου—εἶχα κερδίσει 13,34 δολάρια. Τὸ ἔξοδο τοῦ φαγητοῦ μου γιὰ ὀχτὼ μῆνες—δηλαδὴ ἀπὸ τὶς 4 τοῦ 'Ιουλίου ὡς τὴν 1η τοῦ Μάρτη, ποὺ κράτησα λογαριασμό, ἂν καὶ ἔζησα ἐκεῖ πάνω ἀπὸ δυὸ χρόνια—χωρὶς νὰ λογαριάσω τὶς πατάτες, λίγο καλαμπόκι καὶ μερικὰ μπιζέλια ποὺ καλλιέργησα ἐγώ, καὶ χωρὶς νὰ λογαριάσω τὴν ἀξία γιὰ τὸ ἀπόθεμα ποὺ εἶχα—ἦταν :

Ρύζι	*$ 1,73½*	
Μέλασσα	*1,73*	*(κοστίζει λιγότερο ἀπὸ τὴ ζάχαρη)*
Σίκαλη	*1,04¾*	
'Αραποσίτι......	*0,99¾*	*(πιὸ φτηνὸ ἀπὸ τὴ σίκαλη)*
Χοιρινὸ	*0,22*	
'Αλεύρι	*0,88*	*(κοστίζει περισσότερο ἀπὸ τὸ ἰνδιάνικο καλαμπόκι καὶ σὲ χρῆμα καὶ σὲ μπελά)*

Ζάχαρη	$	*0,80*
Λαρδὶ		*0,65*
Μῆλα		*0,25*
Ξερὰ μῆλα		*9,22*
Γλυκοπατάτες		*0,10*
Μιὰ κολοκύθα		*0,06*
Ἕνα καρπούζι		*0,02*
Ἁλάτι		*0,03*
Ὅλα μαζὶ	$	*8,74*

Μάλιστα, ἔφαγα 8,74 δολάρια συνολικά. Μὰ δὲ θὰ ἔδινα ἔτσι στὴ δημοσιότητα καὶ χωρὶς νὰ κοκκινίζω, τὴν ἐνοχή μου, ἂν δὲν ἤξερα πὼς οἱ περισσότεροι ἀναγνῶστες μου εἶναι ἄλλο τόσο ἔνοχοι καὶ πὼς οἱ πράξεις τους τυπωμένες στὸ χαρτὶ δὲ θὰ εἶχαν καλύτερη ἐμφάνιση. Τὸν ἄλλο χρόνο ἔπιανα ποῦ καὶ ποῦ μερικὰ ψάρια γιὰ τὸ δεῖπνο μου καὶ μιὰ φορὰ ἔφτασα στὸ σημεῖο νὰ σκοτώσω ἕνα πουλὶ ποὺ μοῦ κατάστρεφε τὸ χωράφι μου μὲ τὰ φασόλια, καὶ νὰ τὸ καταβροχθίσω, ἔτσι γιὰ νὰ δοκιμάσω τὸ κρέας του. Μοῦ ἔδωσε μιὰ περαστικὴ εὐχαρίστηση, παρὰ τὴ μυρωδιά του ποὺ θύμιζε μόσχο, μὰ εἶδα πὼς δὲ θὰ μποροῦσα νὰ τὸ συνηθίσω.

Τὰ ροῦχα μου καὶ ὁρισμένα τυχαῖα ἔξοδα ποὺ ἔκανα τὴν ἴδια ἐκείνη ἐποχὴ ἔφτασαν τὸ 8,40$^{3}/_{4}$ δολ. Γιὰ λάδι καὶ μερικὰ ἄλλα πράματα τοῦ σπιτιοῦ ξόδεψα ἀκόμα 2 δολάρια. Ἔτσι ὅλα τὰ ἔξοδα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλύσιμο καὶ τὸ μπάλωμα, ποὺ συχνὰ τὰ ἔδινα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ποὺ οἱ λογαριασμοί τους δὲν ἔφτασαν ἀκόμα, ἦσαν :

Σπίτι	$	*28,12*$^{1}/_{2}$
Κτῆμα (ἕνας χρόνος)		*14,72*$^{1}/_{2}$
Τροφὴ (ὀχτὼ μῆνες)		*8,74*
Ροῦχα κλπ. (ὀχτὼ μῆνες)		*8,40*$^{3}/_{4}$
Λάδι κλπ. (ὀχτὼ μῆνες)		*2,00*
Ὅλα μαζὶ	$	*61,99*$^{3}/_{4}$

Καὶ τώρα μιλάω στοὺς ἀναγνῶστες μου ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κερδίζουνε τὸ ψωμί τους. Γιὰ νὰ βγῶ πέρα μὲ τὰ ἔξοδά μου, πῆρα ἀπὸ τὰ προϊόντα τοῦ κτήματος ποὺ πούλησα 23,44 δολ. καὶ κέρδισα ἀπὸ μεροκάματα 13,34 δολ., δηλαδή, 36,78 δολ. Ἂν κάνω ἀφαίρεση, μένουν 25,21 $^{3}/_{4}$ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος—δηλαδὴ περίπου τὰ χρήματα ποὺ μ' αὐτὰ ξεκίνησα—καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὧρες σχόλης, τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ὑγεία ποὺ ἐξασφάλισα ἔτσι, μοῦ μένει ἕνα ἄνετο σπίτι δικό μου γιὰ ὅσον καιρὸ μοῦ κάνει κέφι νὰ κατοικῶ σ' αὐτό.

Αὐτὲς οἱ στατιστικές, ὅσο κι' ἂν δὲν εἶναι ἐπιστημονικές, νομίζω πὼς εἶναι διδακτικές, καὶ ἔχουν μιὰ ὁρισμένη ἀξία. Τίποτε δὲ μοῦ χάρισαν ποὺ νὰ μὴν τὸ ἀναφέρω. Ἀπὸ τὸν παραπάνω λογαριασμὸ φαίνεται πὼς τὸ φαγητό μου μονάχα κόστιζε κάπου εἰκοσιεφτὰ σέντσια τὴν ἑβδομάδα. Γιὰ δυὸ χρόνια περίπου, ζοῦσα μὲ καλαμποχίσιο ψωμὶ χωρὶς μαγιά, πατάτες, ρύζι, ἐλάχιστο ἀλατισμένο χοιρινό, μέλασσα, ἀλάτι, καὶ μὲ τὸ νερὸ ποὺ ἔπινα. Ἦταν σωστὸ νὰ ζῶ μὲ ρύζι, ἐγὼ ποὺ θαύμαζα τόσο τὴν ἰνδικὴ φιλοσοφία. Γιὰ νὰ προλάβω τὶς ἀντιρρήσεις μερικῶν καλοθελητῶν, δηλώνω πὼς ἔφαγα καὶ σὲ σπίτια μερικὲς φορές, ὅπως συνήθως συμβαίνει, καὶ πιστεύω πὼς αὐτὸ θὰ γίνεται ἀρκετὰ συχνὰ καὶ ἀργότερα. Ὅμως αὐτὸ χαλοῦσε τὸ πρόγραμμα τοῦ σπιτιοῦ μου. Γενικά, τὸ νὰ τρώει κανένας ἔξω δὲν ἐπηρεάζει οὔτε στὸ ἐλάχιστο τὶς δηλώσεις μου, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ συνηθισμένο φαινόμενο.

Ἔμαθα ἀπὸ τὴν πεῖρα δυὸ χρόνων πὼς χρειάζεται πολὺ μικρὸς κόπος νὰ ἀποχτήσει κανεὶς τὴν τροφή του, ἀκόμα καὶ στὸ δικό μας γεωγραφικὸ πλάτος. Ἔμαθα ἀκόμη πὼς ἕνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ τρώει ἁπλὴ τροφὴ σὰν αὐτὴ ποὺ τρῶνε τὰ ζῶα καὶ νὰ εἶναι γερὸς καὶ δυνατός. Ἔφαγα θαυμάσια μιὰ μέρα ἕνα πιάτο portuloca orulacea ποὺ μάζεψα ἀπὸ τὶς καλαμποχιές μου βρασμένες καὶ ἀλατισμένες. Δίνω τὸ λατινικὸ ὄνομα γιατὶ εἶναι τόσο χαριτωμένο! Καί, σᾶς παρακαλῶ, τί παραπάνω μπορεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ ἕνας ἄνθρωπος, σὲ καιρὸ εἰρήνης, ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη ποσότητα πράσινο καλαμποχόχορτο, βρασμένο μὲ λίγο ἀλάτι ; Ἀκόμα καὶ ἡ λίγη ποικιλία ποὺ εἶχα, ἦταν μιὰ ὑποχώρηση στὶς ἀπαιτή-

σεις τῆς ὄρεξης καὶ ὄχι τῆς ὑγείας. Ὅμως ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ ἔφτασαν στὸ σημεῖο νὰ πεθαίνουνε τῆς πείνας, ὄχι ἐπειδὴ δὲν ἔχουνε τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, παρὰ γιατὶ ἐπιθυμοῦνε τὴν πολυτέλεια. Καὶ ξέρω μιὰ ἀγαθὴ γυναίκα ποὺ πιστεύει πὼς ὁ γιός της ἔχασε τὴ ζωή του γιατὶ ἔπαψε νὰ πίνει κρασί.

Ὁ ἀναγνώστης βλέπει πὼς πιάνω τὸ θέμα πιὸ πολὺ ἀπὸ οἰκονομικὴ παρὰ ἀπὸ διαιτητικὴ πλευρά, καὶ ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἐπιχειρήσει νὰ δοκιμάσει τὴ συμβουλή μου, ἐκτὸς ἂν τὸ κελάρι του εἶναι καλὰ ἐφοδιασμένο.

ΨΩΜΙ στὴν ἀρχὴ ἔκανα ἀπὸ καθαρὸ ἀραποσίτι καὶ ἁλάτι. Τὸ ἔψηνα μπροστὰ στὴ φωτιὰ στὸ ὕπαιθρο, πάνω σὲ μιὰ σανίδα, ποὺ μοῦ περίσσεψε ὅταν ἔχτιζα τὸ σπίτι. Ἔτσι γινόταν καπνιστὸ καὶ ἔπαιρνε ὡραῖο ἄρωμα πεύκου. Δοκίμασα ὕστερα καὶ ἀλεύρι, μὰ βρῆκα ἀργότερα ἕνα μεῖγμα ἀπὸ βρώμη καὶ ἀραποσίτι, πολὺ εὐχάριστο καὶ εὔχολο. Ὅταν ἔκανε κρύο, δὲν ἦταν μικρὴ ἡ εὐχαρίστηση νὰ ψήνω πολλὰ τέτοια μικρὰ φραντζολάκια καὶ νὰ τὰ προσέχω ὅσο κι' ἕνας Αἰγύπτιος τ' αὐγὰ ποὺ κλωσάει ἡ κότα του. Ἦταν ἕνα ἀληθινὸ δημητριακὸ φροῦτο ποὺ τὸ ὡρίμαζα ἐγώ, καὶ εἶχε γιὰ τὶς δικές μου αἰσθήσεις ἕνα ἄρωμα, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα εὐγενικὰ φροῦτα. Τὸ διατηροῦσα τὸ ἄρωμα αὐτὸ ὅσο μποροῦσα περισσότερο, τυλίγοντας τὰ ζεστὰ φραντζολάκια σὲ πανιά. Μελέτησα τὴν τόσο παλιὰ μὰ καὶ ἀπαραίτητη τέχνη τοῦ φούρναρη. Ρώτησα ὅποιον ἤξερε κάτι γι' αὐτήν. Γύρισα στὴν προϊστορία καὶ στὴν πρώτη φορὰ ποὺ ἀνακάλυψαν οἱ ἄνθρωποι τὸ ψωμί. Ὅταν ἀπὸ τὰ ἄγρια φουντούκια καὶ καρύδια οἱ ἄνθρωποι πρώτη φορὰ ἔφτασαν σ' αὐτὴ τὴ λεπτὴ δίαιτα καί, καθὼς κυλάει τὸ ρεῦμα της ἡ Ἱστορία, πέρασαν ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς μαγιᾶς, ἔφτασαν στὸ «γλυκό, ὑγιεινὸ ψωμὶ» ποὺ ἔχουμε σήμερα, τὸ στυλοβάτη τῆς ζωῆς μας! Τὴ μαγιὰ ποὺ μερικοὶ τὴ θεωροῦνε σὰν τὸ πνεῦμα, τὸ «σπίριτους», ποὺ δίνει ψυχὴ στὸ ψωμί, καὶ ποὺ σίγουρα ἔφτασε κι' αὐτὴ μὲ τὸ «Μαιϋφλάουερ» στὴν Ἀμερικὴ καὶ ἀκόμα φουντώνει καὶ ἁπλώνεται ἡ ἐπιρροή της, τὴν προμηθευόμουνα ταχτικὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Μιὰ μέρα, ξέχασα τὶς ἀναλογίες καὶ χάλασα τὸ ψωμί μου. Τότε ἀνακάλυψα πὼς δὲν ἦταν καὶ

ἀπαραίτητη ἡ μαγιά, γιατὶ οἱ ἀνακαλύψεις μου γινόντουσαν ὅλες μὲ τὴν ἀναλυτικὴ καὶ ὄχι μὲ τὴ συνθετικὴ μέθοδο. Ἀπὸ τότε τὴν παρέλειπα ταχτικά, ἂν καὶ πολλὲς νοικοκυρὲς ἀνησύχησαν πὼς δὲ θὰ εἶχα ὑγιεινὸ ψωμὶ καὶ πολλοὶ γεροντότεροι μοῦ προφήτεψαν πὼς γρήγορα θ' ἀρρωστήσω. Ὅμως ἐπιμένω πὼς δὲν εἶναι καὶ ἀπαραίτητη, ἀφοῦ πέρασα ἕνα χρόνο χωρὶς μαγιὰ καὶ ζῶ ἀκόμα. Εἶμαι ἐνθουσιασμένος ποὺ ἔχω ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν μπελὰ νὰ κουβαλῶ μπουκαλάκια στὶς τσέπες μου, ποὺ καμιὰ φορὰ ἄνοιγαν καὶ μὲ κάνανε χάλια. Εἶναι πιὸ ἁπλὸ καὶ πιὸ ἀξιόπρεπο νὰ κάνει κανεὶς χωρὶς μαγιά. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο ποὺ προσαρμόζεται καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο. Οὔτε ἔβαζα σόδα, ἁλάτι ἢ ἄλλα ἀλκαλικὰ στὸ ψωμί μου. Φαίνεται σὰ νὰ τὸ ἔκανα σύμφωνα μὲ τὴ συνταγὴ τοῦ Κάτωνα : «Ζύμωσε τὸ ἀλεύρι καλά, δῶσε του σχῆμα, καὶ ψῆσε το». Οὔτε λέξη γιὰ μαγιά. Μὰ δὲ χρησιμοποιοῦσα καὶ πάντα αὐτὸν τὸ «στυλοβάτη» τῆς ζωῆς. Μιὰ ἐποχή, ποὺ μ' ἔδερνε ἀπενταρία, ἔκανα ἕνα μήνα νὰ ἰδῶ ψωμί.

Κάθε κάτοικος τῆς Νέας Ἀγγλίας θὰ μποροῦσε θαυμάσια νὰ καλλιεργεῖ καὶ νὰ βγάζει τὸ ψωμί του, γιατὶ ἡ χώρα μας εἶναι χώρα ποὺ βγάζει βρώμη καὶ ἀραποσίτι, καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μακρινὲς ἀγορές. Ἔχουμε ὅμως ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἁπλότητα. Ἐδῶ στὴν πόλη μας τὸ φρέσκο ἀραποσίτι σπάνια παρουσιάζεται στὰ μαγαζιὰ καὶ τὸ χαλαμποκάλευρο μόλις τὸ χρησιμοποιοῦμε ποῦ καὶ ποῦ.

Τὶς περισσότερες φορὲς οἱ ἀγρότες τὸ δίνουνε στὰ γουρούνια τους καὶ ἀγοράζουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους ἀλεύρι, ποὺ εἶναι πιὸ ἀκριβὸ καὶ κάθε ἄλλο παρὰ πιὸ ὑγιεινό. Ἐγὼ εἶδα πὼς μποροῦσα εὔκολα νὰ καλλιεργήσω τὸν ποσότητα ποὺ μοῦ χρειαζόταν ἀπὸ βρώμη καὶ ἀραποσίτι, γιατὶ ἡ βρώμη φυτρώνει καὶ στὸ πιὸ φτωχὸ χῶμα καὶ τὸ ἀραποσίτι δὲν εἶναι πολὺ ἀπαιτητικό. Μποροῦσα νὰ τὰ ἀλέθω σὲ χειρόμυλο. Ἔτσι ἀπόφευγα τὸ ρύζι. Καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ ἔχω καὶ κάτι γλυκό, εἶχα μέλασσα εἴτε ἀπὸ κολοκύθες εἴτε ἀπὸ κοκκινογούλια. Τέλος, τὸ ἁλάτι μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸ βρεῖ στὴν ἀκρογιαλιά. Πάλι, ἂν ἀποφάσιζα νὰ τὸ στερηθῶ ὁλότελα, θὰ ἔκανα καὶ οἰκονομία στὸ νερό. Δὲ νομίζω πὼς οἱ Ἰνδιάνοι τὸ θεώρησαν ποτὲ ἀπαραίτητο. Ἔτσι μποροῦσα νὰ ἀποφεύγω

δλων τῶν ειδῶν τὰ ἐμπόρια καὶ τὶς ἀνταλλαγὲς σχετικὰ μὲ τὴ διατροφή μου. Καὶ ἀφοῦ τὸ σπίτι τὸ εἶχα πιά, ἔπρεπε τώρα νὰ φροντίσω γιὰ τὰ ροῦχα καὶ τὰ καύσιμα. Τὸ πανταλόνι ποὺ φορῶ τώρα, ὑφάνθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια ἑνὸς ἀγρότη καὶ εὐχαριστῶ τὸ Θεὸ ποὺ ὑπάρχουν ἀκόμα τέτοιοι ἄνθρωποι. Γιατὶ νομίζω πὼς ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀπὸ ἀγρότης ἔγινε ἐργάτης, ὑπῆρξε τρομερὴ καὶ ἀξιομνημόνευτη ὅσο καὶ ἡ πτώση του ποὺ ἀπὸ ἄνθρωπος ἔγινε ἀγρότης. Τὰ καύσιμα δὲν εἶναι διόλου μπελὰς νὰ τὰ ἔχει κανείς. Ὅσο γιὰ τὴν ἐγκατάσταση, θὰ μποροῦσα νὰ ἀγοράσω ἕνα ἐκτάριο στὴν ἴδια τιμὴ ποὺ πουλιόταν ἡ γῆ ποὺ καλλιεργοῦσα, δηλαδὴ ὀχτὼ δολάρια καὶ ὀχτὼ σέντσια.

Ὑπάρχει μιὰ ὁρισμένη τάξη ἄπιστων ποὺ κάνουνε κάτι ἐρωτήσεις, ὅπως π.χ. ἂν νομίζω πὼς εἶναι μπορετὸ νὰ ζήσω μόνο μὲ χορταρικά. Σὲ κάτι τέτοιους, γιὰ νὰ τοὺς κόψω τὴν ὄρεξη, ἀπαντῶ πὼς θὰ μποροῦσα νὰ ζήσω καὶ μὲ καρφιά. Ἂν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ καταλάβουν αὐτό, δὲν εἶναι σὲ θέση οὔτε νὰ καταλάβουνε καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὶς κουβέντες μου. Ἐγὼ πάντως χαίρομαι ὅταν ἀκούω πὼς νέοι κάνουνε πειράματα ὅπως ἐκεῖνος ποὺ ζοῦσε μὲ ξερὸ καλαμπόκι. Καὶ οἱ σκίουροι τὸ δοκίμασαν κάποτε, χωρὶς νὰ πάθουνε τίποτα. Ἡ ἀνθρωπότητα ἐνδιαφέρεται γιὰ τέτοια πράματα, ὅσο καὶ ἂν μερικὲς γριὲς ποὺ δὲν εἶναι ἄξιες νὰ ζήσουνε μιὰ τέτοια ζωὴ ἢ ποὺ εἶναι ἰδιοκτήτριες μύλων, μπορεῖ ν' ἀνησυχοῦνε.

ΤΑ ΕΠΙΠΛΑ ΜΟΥ — τὰ περισσότερα τὰ ἔφτιαξα μόνος μου, καὶ τὰ ὑπόλοιπα μοῦ κόστισαν τόσο λίγο ποὺ δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸ ἀναφέρω—ἦσαν ἕνα κρεβάτι, ἕνα τραπέζι, ἕνα γραφεῖο, τρεῖς καρέκλες, ἕνας καθρέφτης μὲ διάμετρο τρεῖς ἴντσες, δυὸ τσιμπίδες γιὰ τὴ φωτιά, ἕνα σκαλιστήρι, μιὰ χύτρα, ἕνα τηγάνι, μιὰ λεκάνη, τρία πιάτα, ἕνα ποτήρι, ἕνα κουτάλι, μιὰ μπουκάλα γιὰ τὸ λάδι, ἕνα δοχεῖο γιὰ τὴ μέλασσα καὶ μιὰ λάμπα τοῦ τραπεζιοῦ. Κανένας δὲν εἶναι τόσο φτωχὸς ὥστε νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κάθεται σὲ κολοκύθα. Ἔτσι κι' ἀλλιῶς, ἀπὸ τὶς καρέκλες ποὺ μοῦ ἀρέσουν ὑπάρχουνε πολλὲς πεταμένες στὶς σοφίτες τοῦ χωριοῦ. Ἔπιπλα! Δόξα νὰ ἔχει ὁ Θεός, μπορῶ νὰ ζήσω καὶ

μπορῶ νὰ σταθῶ χωρὶς τὴ βοήθεια μιᾶς ἀποθήκης ἐπίπλων! Ποιὸς ἄνθρωπος δὲ θὰ ντρεπότανε νὰ κουβαλάει τὰ ἔπιπλά του σ' ἕνα κάρο, καὶ νὰ τὰ βλέπουν μέσα στὸ φῶς τῆς ἡμέρας τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων ; Ποτέ, κοιτάζοντας ἕνα κάρο ἔτσι φορτωμένο, δὲν μπόρεσα νὰ ξεχωρίσω ἂν ἦσαν ἔπιπλα πλούσιου ἢ φτωχοῦ. Πάντα ὁ ἰδιοκτήτης μοῦ φαινόταν πάμπτωχος. Κάθε κάρο φαίνεται σὰ νὰ σηκώνει τὰ ἔπιπλα ἀπὸ δώδεκα καλύβες. Γιατί, παρακαλῶ, μετακομίζουμε ; Γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ ἕναν κόσμο, γιὰ νὰ πᾶμε σ' ἕναν ἄλλο καινούργιο. Μοιάζει ἡ μετακόμιση σὰν ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν μπορεῖ νὰ μετακινηθεῖ χωρὶς νὰ σέρνει πίσω του καὶ τὶς παγίδες του. Ὁ μοσχοπόντικας εἶναι ἄξιος νὰ ροκανίσει τὸ πόδι του γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὴν παγίδα. Γιατὶ λοιπὸν ἀποροῦμε ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὴν εὐλυγισία του ;

Ἂν προσέξεις ὅποτε συναντήσεις ἄνθρωπο νὰ μετακομίζει, θὰ ἰδεῖς ὅλα ὅσα κατέχει νὰ τὰ σέρνει πίσω του. Ἀκόμα καὶ τὰ κουζινικά του. Καὶ μ' αὐτὰ εἶναι ἀλυσοδεμένος. Προχωρεῖ μὲ δυσκολία. Νομίζω πὼς ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ περάσει ἀπὸ μιὰ τέτοια τρύπα ποὺ νὰ μὴ χωρᾶνε τὰ ἔπιπλά του νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Δὲν μπορῶ νὰ μὴ λυπηθῶ ὅταν ἀκούω ἕναν ἄνθρωπο ἐπιφανειακὰ ἐλεύθερο νὰ λέει : «Μὰ πῶς θὰ κάνω γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐπίπλων ;» Ἀμέσως ἡ κεφάτη πεταλούδα μου μπερδεύεται στὸν ἱστὸ τῆς ἀράχνης. Ἀκόμα κι' ἐκεῖνοι ποὺ φαίνονται σὰ νὰ μὴν ἔχουνε καθόλου, ἂν ψάξεις καλά, θὰ ἰδεῖς πὼς ἔχουνε μερικά, φυλαγμένα σὲ κάποια ξένη ἀποθήκη.

Βλέπω τὴ Νέα Ἀγγλία σήμερα καὶ μοῦ φαίνεται σὰν ἕνας γέρος ποὺ ταξιδεύει μὲ πολλὲς ἀποσκευές, κουρέλια ποὺ μάζεψε ἀπὸ πολλὰ χρόνια σπιτικῆς ζωῆς, μεγάλο μπαοῦλο, μικρὸ μπαοῦλο, βαλίτζα καὶ μπόγο. Τὸ λιγότερο τὰ τρία πρῶτα πρέπει νὰ τὰ πετάξει. Σήμερα, οὔτε ὁ γερὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄξιος νὰ σηκώσει τὸ κρεβάτι του καὶ νὰ περπατήσει, καὶ ἐγὼ στὸν ἄρρωστο θὰ ἔλεγα νὰ παρατήσει τὸ κρεβάτι του καὶ νὰ τὸ βάλει στὰ πόδια. Κάθε φορὰ ποὺ εἶδα ἄνθρωπο νὰ κουβαλάει τὰ ὑπάρχοντά του μ' ἕναν μπόγο στὸν ὦμο του, τὸν λυπήθηκα ὄχι γιατὶ εἶχε τόσο λίγα, παρὰ γιατὶ εἶχε ὅλα αὐτὰ νὰ κουβαλήσει. Ἂν πρέπει νὰ κουβαλῶ κι' ἐγὼ τὴν παγίδα μου, θὰ φροντίσω νὰ εἶναι

ἐλαφριά, γιὰ νὰ μὴ μοῦ κόψει κανένα σπουδαῖο μέλος ἀπ' τὸ σῶμα μου. Ἴσως ὅμως νὰ εἶναι πιὸ φρόνιμο νὰ μὴ χώσει κανεὶς ποτὲ τὸ πόδι του μέσα.

Προσθέτω ἀκόμα πὼς δὲν ξόδεψα τίποτα γιὰ κουρτίνες. Μ' ἀρέσει νὰ κοιτάζουνε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ μου ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι. Τὸ φεγγάρι δὲν πρόκειται νὰ μοῦ κόψει τὸ γάλα ἢ νὰ χαλάσει τὸ κρέας, οὔτε ὁ ἥλιος πρόκειται νὰ μοῦ ξεβάψει τὶς κουρτίνες καὶ τὰ χαλιὰ ποὺ δὲν ἔχω. Ἂν πάλι καμιὰ φορὰ μὲ παραζεσταίνει, προτιμῶ νὰ ζητήσω κάποια σκιὰ νὰ προστατευθῶ ἀπὸ τὶς ἀχτίνες του, παρὰ νὰ προσθέσω ἔστω καὶ ἕνα πράμα στὸ σπιτικό μου.

Μιὰ φορά, μιὰ κυρία μοῦ πρόσφερε μιὰ ψάθα γιὰ τὰ πόδια. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχα τόπο νὰ τὴ βάλω οὔτε καιρὸ νὰ τὴν τινάζω, τὴν ἀρνήθηκα. Προτίμησα νὰ σκουπίζω τὰ πόδια μου στὸ χορτάρι, ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα. Καλύτερα νὰ ἀποφεύγει κανεὶς τὶς παγίδες τοῦ πονηροῦ.

Ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ εἶχα πάει στὴ δημοπρασία ποὺ πουλοῦσαν τὰ ὑπάρχοντα τοῦ παπᾶ. Ὅπως πάντα, τὰ πιὸ πολλὰ ἦσαν πράματα ποὺ εἶχαν ἀποχτηθεῖ τὸν καιρὸ τοῦ πατέρα του. Καὶ τώρα, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, ἀντὶ ν' ἀνάψουνε μιὰ χαρούμενη φωτιά, νὰ τὰ κάψουνε, τὰ πουλούσανε σὲ δημοπρασία! Οἱ γείτονες μαζεύτηκαν μὲ μεγάλη προθυμία, τ' ἀγόρασαν ὅλα καί, μὲ προσοχή, τὰ ἔφεραν στὶς σοφίτες τους, γιὰ νὰ μὴν τὰ χρησιμοποιήσουνε ἴσως ποτέ!

Καλὰ θὰ κάναμε ἴσως νὰ μιμηθοῦμε, σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἄγριες φυλές. Αὐτὲς κάνουν κάτι γιορτὲς ὅπου, ἔστω καὶ στὰ ψέματα, καῖνε ὅλα τους τὰ ὑπάρχοντα. Δὲ γίνεται βέβαια αὐτὸ πραγματικά, μᾶς δείχνει ὅμως τὴν «ἰδέα» τους.

Εἶναι γεγονὸς πὼς οἱ Ἰνδιάνοι τοῦ Μάκλες ἔχουνε πραγματικὰ μιὰ γιορτὴ ποὺ μαζεύουν ὅλη τὴν κουρελαρία τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ τὴν καῖνε σὲ τεράστιες φωτιές, μαζὶ μὲ παλιοὺς σπόρους, ἀραποσίτι κλπ. Οἱ φωτιὲς σβήνουν, ἀφοῦ νηστέψουνε τρεῖς μέρες τὸ φαΐ καὶ κάθε ἄλλη ἱκανοποίηση τῶν παθῶν τους. Ὕστερα κηρύσσεται γενικὴ ἀμνηστία. Τὸ τέταρτο πρωινό, ὁ ἀρχιερέας τρίβει ξερὰ ξύλα κι' ἀνάβει καινούργια φωτιὰ στὴ δημόσια πλα-

τεία καὶ ὅλα τὰ σπίτια παίρνουν ἀπ' αὐτήν. Ὕστερα τρῶνε τὸ καινούργιο καλαμπόκι καὶ τὰ καινούργια φροῦτα καὶ χορεύουνε καὶ τραγουδοῦνε τρεῖς μέρες. Τὶς ἑπόμενες τέσσερεις μέρες δέχονται ἐπισκέψεις καὶ γλεντοῦνε μὲ φίλους ἀπὸ γειτονικὰ χωριὰ ποὺ ἐξαγνίστηκαν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Οἱ Μεξικανοὶ ἐπίσης ἔχουν ἕνα ἀνάλογο ἔθιμο ἐξαγνισμοῦ, καὶ δὲ νομίζω νὰ ὑπάρχει ἱερότερο μυστήριο.

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ἀπὸ πέντε χρόνια, συντηροῦσα τὸν ἑαυτό μου μὲ τὴ δουλειὰ τῶν χεριῶν μου καὶ βρῆκα πώς, ἂν δούλευω τὸ χρόνο ἔξι ἑβδομάδες περίπου, μπορῶ νὰ ζήσω ἥσυχος ὁλόκληρο τὸ χρόνο. Ὅλους τοὺς χειμῶνες μου, καθὼς καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ καλοκαιριοῦ μου, τὸ εἶχα ἐλεύθερο γιὰ μελέτη. Δοκίμασα νὰ κάνω τὸ δάσκαλο, μὰ ἔπρεπε νὰ ντύνομαι καί, φυσικά, νὰ σκέπτομαι ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συνάνθρωποί μου, καὶ ἔχανα καὶ τὸν καιρό μου. Καὶ ἐπειδὴ δὲ δίδασκα γιὰ νὰ κάνω τὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων παρὰ γιὰ νὰ κερδίσω τὸ ψωμί μου, γι' αὐτὸ καὶ δὲν πέτυχα. Πολλὲς φορὲς ποὺ προσπάθησα νὰ βρῶ τί δουλειὰ θὰ μποροῦσα νὰ κάνω, σκέφτηκα νὰ μαζεύω βατόμουρα. Αὐτὸ βέβαια μποροῦσα νὰ τὸ κάνω καὶ τὰ μικρά του κέρδη ἴσως μὲ ἔφταναν, γιατὶ ἡ μεγάλη μου ἱκανότητα εἶναι νὰ ἱκανοποιοῦμαι μὲ λίγα. Ἐνῶ οἱ γνωστοί μου ἔσπαζαν τὸ κεφάλι τους νὰ διαλέξουν ἕνα καλὸ ἐπάγγελμα, ἐγὼ σκεφτόμουνα πῶς θὰ τριγύριζα στοὺς λόφους ὅλη τὴ μέρα γιὰ νὰ βρίσκω τὰ βατόμουρα. Ἢ νὰ μαζεύω ἄλλα χόρτα καὶ πρασινάδες καὶ νὰ τὰ πουλῶ στοὺς χωρικοὺς ποὺ ἤθελαν κάτι στὸ σπίτι τους γιὰ νὰ τοὺς θυμίζει τὰ δάση. Ὕστερα ὅμως ἔμαθα πὼς τὸ ἐμπόριο εἶναι κατάρα, ἀκόμα καὶ ἂν ἐμπορεύεσαι μηνύματα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τοὺς ἀρχαγγέλους του.

Ἐπειδὴ προτιμοῦσα ὁρισμένα πράματα ἀπὸ ἄλλα, καὶ τὸ πιὸ πολύτιμο μοῦ ἦταν ἡ ἐλευθερία μου, δὲν ἤθελα νὰ χάνω τὸν καιρό μου γιὰ ν' ἀποχτήσω ἐπίπλωση καὶ σπίτι ἑλληνικοῦ ἢ γοτθικοῦ ρυθμοῦ. Ἂν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τὰ ἀποχτοῦν αὐτὰ χωρὶς νὰ χάσουνε τὸν καιρό τους, καὶ ξέρουν ὕστερα καὶ τί νὰ τὰ κάνουνε, ἀφήνω σ' αὐτοὺς αὐτὴ τὴν ἀπασχόληση. Μερικοὶ πάλι

εἶναι «ἐργατικοὶ» καὶ ἀγαποῦνε τὴ δουλειὰ γιὰ τὴ δουλειά, ἢ ἴσως γιατὶ τοὺς προφυλάει ἀπὸ χειρότερα. Ἐκεῖνοι ποὺ δὲ θὰ ἤξεραν τί νὰ κάνουνε τὶς ὧρες τῆς σχόλης τους, ἂν ἦσαν οἱ διπλὲς ἀπ' ὅ,τι εἶναι, τοὺς συμβουλεύω νὰ δουλεύουνε διπλά. Ὅσο γιὰ μένα, βρίσκω πὼς τὸ μεροκάματο εἶναι ἡ πιὸ ἀνεξάρτητη δουλειά, γιατὶ δὲ χρειάζεται νὰ δουλέψει κανεὶς πάνω ἀπὸ ἕνα μήνα τὸ χρόνο. Ἡ δουλειὰ ἄλλωστε τοῦ μεροκαματιάρη τελειώνει μὲ τὴ δύση τοῦ ἥλιου καὶ εἶναι τότε ἐλεύθερος νὰ κάνει τὸ κέφι του. Τὸ ἀφεντικό του ὅμως, ποὺ ἔχει «ἐπιχειρηματικὸ» πνεῦμα, δὲ γνωρίζει στιγμὴ ἀνάπαυσης.

Μὲ λίγα λόγια, εἶμαι σίγουρος, ἐπειδὴ τὸ πιστεύω καὶ ἐπειδὴ τὸ δοκίμασα, πὼς τὸ νὰ συντηρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του σ' αὐτὴ τὴ γῆ δὲν εἶναι καταδίκη. Εἶναι διασκέδαση, ἂν ζεῖ ἁπλὰ καὶ φρόνιμα. Δὲν εἶναι καθόλου ἀνάγκη νὰ κερδίζει ὁ ἄνθρωπος τὸ ψωμί του μὲ τὸν ἱδρώτα τοῦ προσώπου του, ἐκτὸς ἂν ἱδρώνει πιὸ εὔκολα ἀπὸ μένα.

Ἕνας νεαρὸς γνωστός μου ποὺ κληρονόμησε μερικὰ στρέμματα γῆ, μοῦ εἶπε πὼς θὰ ζοῦσε ὅπως ἐγὼ ἂν «εἶχε τὰ μέσα». Δὲ θὰ ἤθελα κανένας νὰ μιμηθεῖ τὸν τρόπο ποὺ ζῶ ἐγὼ γιατὶ θέλω στὸν κόσμο νὰ ὑπάρχουν ὅσο γίνεται διαφορετικοὶ ἄνθρωποι. Μὰ θὰ ἤθελα ὁ καθένας νὰ βρεῖ τὸν τρόπο ποὺ τοῦ ταιριάζει καλύτερα, καὶ ὄχι νὰ ἀκολουθεῖ τυφλὰ τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ πατέρα του, τῆς μητέρας του ἢ τοῦ γείτονα. Ὁ νέος ἂς φυτεύει, ἂς ταξιδεύει, ἂς χτίζει, φτάνει νὰ μὴν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸ νὰ κάνει ἐκεῖνο ποὺ λέει πὼς θέλει νὰ κάνει. Δὲν ἔχει σημασία ἂν θὰ φτάσουμε στὸ λιμάνι μας γρήγορα ἢ ἀργά, σημασία ἔχει ἂν ἀκολουθοῦμε τὸ σωστὸ δρόμο.

Βέβαια, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, αὐτὸ ποὺ ἰσχύει γιὰ τὸν ἕνα, ἰσχύει ἀκόμα περισσότερο γιὰ τοὺς χίλιους, καί, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθός του, ἕνα μεγάλο σπίτι δὲν εἶναι πιὸ ἀκριβὸ ἀπὸ ἕνα μικρό, γιατὶ μπορεῖ νὰ χωράει πολλούς. Ἐγὼ ὅμως προτιμῶ τὴ μοναχικὴ ζωή. Ἄλλωστε εἶναι πιὸ εὔκολο νὰ χτίσεις τὸ σπίτι σου μόνος σου, παρὰ νὰ πείσεις ἄλλον γιὰ τὴ χρησιμότητα τοῦ μεσότοιχου. Ὕστερα, ὁ μεσότοιχος γιὰ νὰ εἶναι φτηνὸς θὰ εἶναι λεπτός, καὶ ὁ ἄλλος μπορεῖ νὰ τύχει νὰ μὴν εἶναι καλὸς γείτονας

καὶ νὰ μὴν ἐπιδιορθώνει τὸ δικό του μέρος ταχτικά. Ἡ συνεργασία εἶναι μπορετὴ ὅταν εἶναι μόνο γιὰ λίγα πράματα. Ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχει πίστη, θὰ συνεργάζεται παντοῦ, ἂν δὲν ἔχει δὲν πρόκειται νὰ συνεργαστεῖ, ὅσο κι' ἂν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ σύντροφοί του.

Συνεργασία θὰ πεῖ νὰ κερδίζουμε τὸ ψωμί μας μαζί. Ἄκουσα γιὰ δυὸ νέους ποὺ ἤθελαν νὰ γυρίσουνε τὸν κόσμο, ὁ ἕνας χωρὶς χρήματα, κερδίζοντας ὅ,τι μποροῦσε στὸ δρόμο κι' ὁ ἄλλος μὲ μιὰ ἐπιταγὴ στὴν τσέπη. Μιὰ τέτοια συνεργασία θὰ ἦταν ἀδύνατη, ἀφοῦ ὁ ἕνας δὲ θὰ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐργασία. Οἱ δυὸ σύντροφοι θὰ χώριζαν στὴν πρώτη σημαντικὴ φάση τῶν περιπετειῶν τους. Ἐκεῖνος ποὺ ταξιδεύει μόνος ἔχει κυρίως τὸ πλεονέκτημα πὼς μπορεῖ νὰ ξεκινήσει σήμερα, ἐνῶ ἀλλιῶς πρέπει νὰ περιμένει τὸ σύντροφό του, κι' αὐτὸς μπορεῖ ν' ἀργήσει.

ΑΛΛΑ ΟΛΑ αὐτὰ εἶναι πολὺ ἐγωιστικά, ἄκουσα μερικοὺς συμπολίτες μου νὰ λένε. Ὁμολογῶ πὼς ἔχω καταγίνει πολὺ λίγο μὲ τὴ φιλανθρωπία ὡς σήμερα. Ἔκανα μερικὲς θυσίες γιὰ νὰ ἀνταποκριθῶ στὸ σκοπό μου, καὶ μαζὶ θυσίασα κι' αὐτὴ τὴν εὐχαρίστηση. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ χρησιμοποίησαν κάθε μέσο γιὰ νὰ μὲ πείσουν νὰ ἀναλάβω νὰ συντηρῶ κάποια φτωχὴ οἰκογένεια στὴν πόλη. Ἂν δὲν εἶχα ἄλλη δουλειά, μπορεῖ νὰ δοκίμαζα κι' αὐτὸ γιὰ νὰ περάσω τὴν ὥρα μου. Κάθε φορὰ ὅμως ποὺ ἔκανα προτάσεις νὰ συντηρήσω ἀνθρώπους μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὶς ἴδιες ἀνέσεις ποὺ συντηροῦσα τὸν ἑαυτό μου, ὅλοι προτίμησαν νὰ παραμείνουν φτωχοί. Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ συμπολίτες μου ἀσχολοῦνται μὲ τόσους τρόπους γιὰ τὸ καλὸ τῶν συνανθρώπων τους, ἃς μείνει καὶ κανένας ἐλεύθερος νὰ κυνηγήσει κάτι καλύτερο. Πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς ταλέντο γιὰ τὴ φιλανθρωπία, ὅπως καὶ γιὰ κάθε τι ἄλλο. Ὅσο γιὰ νὰ κάνει ἀγαθοεργίες, αὐτὸ εἶναι κορεσμένο ἐπάγγελμα. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ δοκίμασα μὲ ὅλη μου τὴν καλὴ θέληση, μὰ δὲν πάει στὸν ὀργανισμό μου. Ὅπως κι' ἂν εἶναι, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ σταθῶ ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ στὸ ταλέντο του. Σ' αὐτὸν ποὺ κάνει τέτοια ἔργα μὲ ὅλη του τὴν καρδιά, καὶ τὴν ψυχή, καὶ τὴ ζωή του, θὰ ἔλεγα : «Ὑπομονή, ἀκόμα κι' ἂν ὁ κόσμος σὲ κατηγορήσει, ὅπως εἶναι πολὺ πιθανό!»

Δὲν ὑπάρχει μυρωδιὰ τόσο ἄσχημη, ὅσο τῆς σάπιας καλοσύνης. Ἂν ἤξερα στὰ σίγουρα πὼς ἕνας ἄνθρωπος ἔρχεται στὸ σπίτι μου γιὰ νὰ μοῦ κάνει καλό, θὰ τὸ ἔβαζα στὰ πόδια γιὰ νὰ σώσω τὴ ζωή μου, σὰ νὰ περίμενα τὸν ἄνεμο τῆς Ἀφρικῆς, τὸν Σιμούν, ποὺ σοῦ γεμίζει τὸ στόμα, τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιὰ ὥσπου πνίγεσαι. Προτιμῶ νὰ ὑποφέρω τὸ φυσικὸ κακό. Ἕνας ἄνθρωπος δὲν εἶναι γιὰ μένα καλὸς «ἄνθρωπος» ἂν μὲ ταΐσει ὅταν πεινῶ, ἢ μὲ ζεστάνει ὅταν κρυώνω, ἢ μὲ βγάλει ἀπὸ ἕνα λάκκο –ἂν πέσω μέσα σὲ κανένα. Ὑπάρχουνε καὶ σκύλοι στὴ Νέα Γῆ ποὺ τὰ κάνουν αὐτά. Τί εἶναι ἡ φιλανθρωπία, ὅταν δὲ μᾶς βοηθάει ἅμα εἴμαστε στὴν πιὸ καλή μας ὥρα, ὅταν ἀξίζουμε; Ποτὲ δὲν ἄκουσα γιὰ φιλανθρωπικὴ συγκέντρωση ὅπου νὰ ἔγιναν σοβαρὲς προτάσεις νὰ βοηθήσουν ἐμένα ἢ τοὺς ὁμοιούς μου.

Οἱ Ἰησουΐτες ἱεραπόστολοι θαύμασαν ἐκείνους τοὺς Ἰνδιάνους πού, τὴν ὥρα ποὺ τοὺς ἔκαιγε ἡ πυρά, συμβούλευαν καὶ ἄλλους τρόπους μαρτυρίων στοὺς βασανιστές τους. Ἦσαν ἀνώτεροι ἀπὸ τὸ σωματικὸ πόνο, καὶ φυσικὰ ἦσαν ἀνώτεροι καὶ ἀπὸ τὴν παρηγοριὰ ποὺ μποροῦσαν νὰ τοὺς προσφέρουν οἱ ἱεραπόστολοι. Ὁ νόμος τοῦ νὰ κάνεις αὐτὸ ποὺ θὰ ἤθελες νὰ σοῦ κάνουνε, δὲν ἦταν καὶ πολὺ πειστικὸς γι' ἀνθρώπους ποὺ ἀδιαφοροῦσαν τί θὰ τοὺς ἔκαναν, ποὺ ἀγαποῦσαν τοὺς ἐχθρούς τους κατὰ ἕναν καινούργιο τρόπο καὶ ἔφταναν πολὺ κοντὰ στὸ σημεῖο νὰ τοὺς συγχωροῦνε γιὰ τὶς πράξεις τους.

Φρόντιζε νὰ βεβαιώνεσαι πὼς δίνεις στὸ φτωχὸ ἐκείνη τὴ βοήθεια ποὺ χρειάζεται περισσότερο καί, ἂν δίνεις χρήματα, ξόδεψε καὶ τὸν ἑαυτό σου μαζὶ μ' αὐτά. Κάνουμε περίεργα σφάλματα καμιὰ φορά. Συχνὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑποφέρει τόσο ἀπὸ πείνα, ὅσο ἀπὸ βρώμα. Τέτοιο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ γοῦστο του. Ὅμως, κι' ἂν τοῦ δώσεις χρήματα, θὰ ἀγοράσει κι' ἄλλα κουρέλια νὰ τὰ προσθέσει στὰ δικά του. Μιὰ φορὰ πῆγα νὰ λυπηθῶ ἕνα φτωχὸ Ἰρλανδὸ ποὺ ἔσπαζε πάγο στὴ λίμνη ντυμένος μὲ φριχτὰ κουρελιασμένα ροῦχα, ὥσπου μιὰ μέρα γλίστρησε καὶ βράχηκε καὶ ἦρθε σπίτι μου γιὰ νὰ στεγνώσει. Εἶδα λοιπὸν πὼς ἔβγαλε τρία πανταλόνια καὶ δυὸ ζευγάρια κάλτσες ὥσπου νὰ γδυθεῖ, καὶ ὅλα ἦσαν κουρέλια. Τότε ἄρχισα νὰ λυπᾶμαι τὸν ἑαυτό μου καὶ νὰ

σκέπτομαι πῶς καλύτερα νὰ χαρίσει κανεὶς σ' ἐμένα ἕνα φανελλένιο πουκάμισο, παρὰ ἕνα ὁλόκληρο παλιατζίδικο σ' αὐτόν. Χίλιοι κόβουνε τὰ κλαδιὰ τοῦ δέντρου τοῦ κακοῦ, μὰ ἕνας τὸ χτυπάει στὴ ρίζα.' Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀναλογία. Καὶ εἶναι πιθανὸ ἐκεῖνος ποὺ δίνει τὰ περισσότερα χρήματα στοὺς φτωχούς, νὰ τρέφει τὴν ἐξαθλίωση ποὺ θέλει νὰ ἐξαφανίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Μοιάζει μὲ τὸ φαρισαῖο δουλέμπορο ποὺ διαθέτει τὰ κέρδη κάθε δέκατου σκλάβου γιὰ ν' ἀγοράσει μιᾶς Κυριακῆς ἐλευθερία γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους. Μερικοὶ δείχνουνε τὴν καλοσύνη τους βάζοντάς τους νὰ δουλεύουν στὴν κουζίνα. Δὲ θὰ ἦσαν πιὸ ἀγαθοὶ ἂν δούλευαν ἐκεῖ οἱ ἴδιοι ; Καμαρώνετε ποὺ ξοδεύετε τὸ δέκατο ἀπὸ τὸ εἰσόδημά σας σὲ φιλανθρωπικὰ ἔργα ; Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ ξοδεύετε τὰ ἐννέα δέκατα γιὰ νὰ ἡσυχάσετε πραγματικά.

Ἡ φιλανθρωπία εἶναι σχεδὸν ἡ μόνη ἀρετὴ ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα ἐχτιμάει ἀρκετά. Ἴσως τῆς δίνουμε μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ ἐγωισμό. Μιὰ ἡλιόλουστη μέρα ἕνας γερὸς μὰ φτωχὸς ἄνθρωπος ἐπαινοῦσε κάποιον κάτοικο τῆς Κόνκορντ, γιατὶ ἦταν, ἔλεγε, πολὺ καλὸς στοὺς φτωχούς, δηλαδὴ σ' αὐτόν. Τοὺς καλοὺς θείους καὶ τὶς θεῖες τῆς φυλῆς τοὺς ἐχτιμοῦν οἱ ἄνθρωποι περισσότερο ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς πατέρες καὶ μητέρες της. Μιὰ φορὰ ἄκουσα ἕνα μορφωμένο ἄνθρωπο νὰ βγάζει λόγο γιὰ τὴν Ἀγγλία. Ἀνάφερε τοὺς μεγάλους ἐπιστήμονες, λογοτέχνες καὶ πολιτικούς, τὸ Σαίξπηρ, τὸ Βάκωνα, τὸν Κρόμγουελ, τὸ Μίλτονα, τὸ Νεύτωνα— καὶ ἄλλους. Μίλησε ὕστερα γιὰ ἥρωες τοῦ Χριστιανισμοῦ—ὅπως τὸ ἀπαιτοῦσε τὸ ἐπάγγελμά του—καὶ τοὺς τοποθέτησε πιὸ ψηλὰ ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ Πένν, ὁ Χάουαρντ καὶ ἡ κυρία Φράϋ. Ὅλοι κατάλαβαν πόσα ψέματα εἶχε αὐτὸς ὁ λόγος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν οἱ καλύτεροι τῆς Ἀγγλίας. Ἴσως μόνο νὰ ἦσαν οἱ καλύτεροι φιλάνθρωποί της. Δὲ θέλω νὰ στερήσω τὴ φιλανθρωπία ἀπὸ τὰ καλὰ λόγια ποὺ ἀξίζει, μὰ θέλω νὰ ζητήσω δικαιοσύνη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού, χάρη στὴ ζωὴ καὶ στὰ ἔργα τους, εἶναι ἀληθινὴ εὐλογία γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Δὲν ἐχτιμῶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὴν τιμιότητα καὶ τὴν καλοσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὲς οἱ ἀρετὲς εἶναι, σὰ νὰ λέγαμε, τὸ κοτσάνι καὶ τὰ φύλλα του. Τὰ φυτὰ ποὺ ἅμα στεγνώσουμε τὰ φύλλα

τους μᾶς δίνουνε τσάι, δὲν εἶναι παρὰ ταπεινὰ πράματα καὶ χρησιμοποιοῦνται κυρίως ἀπὸ τοὺς κομπογιαννίτες. Ἐγὼ θέλω τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ αἰσταυθῶ τὸ ἄρωμά του καὶ κάποια ὡριμότητα νὰ πλουτίσει τὴν κουβέντα μας. Ἡ καλοσύνη του δὲν πρέπει νὰ εἶναι περαστικὴ πράξη, πρέπει νὰ εἶναι σταθερὸ περίσσευμα ποὺ νὰ μὴν ξέρει κἂν πὼς τὸ ἔχει καὶ νὰ μὴν τοῦ κοστίζει τίποτα. Ὁ φιλάνθρωπος συνήθως τριγυρίζει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν δικῶν του πόνων καὶ τὸ ὀνομάζει αὐτὸ συμπόνια. Πρέπει νὰ δίνουμε τὸ κουράγιο μας καὶ ὄχι τὴν ἀπελπισιά μας, τὴν ὑγεία καὶ τὴν ἄνεσή μας καὶ ὄχι τὴν ἀρρώστια μας, νὰ φροντίσουμε νὰ μὴν ξαπλωθεῖ καὶ νὰ μὴ μολύνει κι' ἄλλους τὸ κακὸ ποὺ ἔχουμε μέσα μας. Ἀπὸ ποιὲς κοιλάδες τοῦ νότου ἀνεβαίνει ἡ φωνὴ τοῦ θρήνου ; Σὲ ποιὰ γεωγραφικὰ πλάτη κατοικοῦν οἱ εἰδωλολάτρες ποὺ θέλουμε νὰ τοὺς στείλουμε φῶς ; Ποιὸς εἶναι ὁ βάρβαρος καὶ ἀσυγκράτητος ἄνθρωπος ποὺ θέλουμε νὰ τὸν ἀναμορφώσουμε ; Μόλις ἀρχίσει νὰ ὑποφέρει ἀπὸ κάτι, ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι τὸ στομάχι του, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτελεῖ τὸν προορισμό του, ὁ ἄνθρωπος ἀμέσως ἀρχίζει νὰ θέλει νὰ ἀναμορφώσει τὸν κόσμο. Εἶναι ἕνας μικρόκοσμος ὁ ἴδιος καὶ ἀνακαλύπτει πὼς ὁ κόσμος γενικὰ τρώει ἄγουρα μῆλα. Στὰ μάτια του μάλιστα, ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι ἕνα πράσινο μῆλο, καὶ τρέμει μήπως τὰ παιδιὰ τῶν ἀνθρώπων τὸ δαγκώσουνε προτοῦ ὡριμάσει. Ἀμέσως λοιπὸν ἡ δραστήρια φιλανθρωπία του πάει καὶ βρίσκει τοὺς Ἐσκιμώους καὶ τοὺς Παταγόνες καὶ ἀγκαλιάζει τὰ πολυκατοικημένα ἰνδιάνικα καὶ κινέζικα χωριά. Ἔτσι, μὲ λίγα χρόνια φιλανθρωπικῆς δραστηριότητας, γιατρεύεται ἴσως ἀπὸ τὴ δυσεντερία του. Τὰ μάγουλά του ἀρχίζουνε νὰ κοκκινίζουνε λίγο σὰ νὰ ἄρχιζαν νὰ ὡριμάζουν καὶ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πιὰ ἄχαρη, παρὰ γλυκιὰ καὶ εὐχάριστη νὰ τὴ ζεῖ κανείς. Ποτὲ δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ ἁμαρτία μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἔκανα ὁ ἴδιος καὶ ποτὲ δὲ γνώρισα οὔτε θὰ γνωρίσω ἄνθρωπο χειρότερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου.

Πιστεύω πὼς αὐτὸ ποὺ θλίβει τὸν ἀναμορφωτὴ δὲν εἶναι ἡ συμπόνια γιὰ τοὺς κατατρεγμένους συνανθρώπους του παρά, ὅσο κι' ἂν εἶναι τὸ ἐκλεκτὸ παιδὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἴδια του ἡ ἀρρώστια.

Ἂν αὐτὴ γιατρευτεῖ, ἂν ἡ ἄνοιξη ἔρθει καὶ σ' αὐτὸν καὶ ὁ ἥλιος ἀνατείλει πάνω ἀπὸ τὸ κρεβάτι του, θὰ ξεχάσει τοὺς συνανθρώπους του χωρὶς οὔτε κἂν νὰ ζητήσει συγγνώμη. Δὲ χτυπάω τὸν καπνὸ καὶ τὸ κάπνισμα, γιατὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲ μάσησα ποτὲ καπνό. Ὑπάρχουν ἄλλα πράματα ποὺ ἔχω μασήσει καὶ ἐναντίον τους θὰ μποροῦσα νὰ βγάλω λόγους.

Ἂν ποτὲ σὲ καταφέρουν νὰ πάρεις μέρος σὲ καμιὰ φιλανθρωπία, ἂς μὴν ξέρει ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου, γιατὶ δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸ ξέρει. Σῶσε ὅποιον πνίγεται καὶ δέσε τὰ κορδόνια τῶν παπουτσιῶν του. Διάλεξε μὲ τὴν ἡσυχία σου μιὰ ἐλεύθερη ἐργασία.

Οἱ τρόποι μας ἔχουνε διαφθαρεῖ γιατὶ συναναστρεφόμαστε ἁγίους. Τὰ βιβλία μας μὲ τοὺς ὕμνους εἶναι γεμάτα μελωδικὲς κατάρες τοῦ Θεοῦ καὶ προτροπὲς νὰ τὸν ἀνεχόμαστε γιὰ πάντα. Θὰ ἔλεγε κανείς, πὼς ἀκόμα καὶ οἱ προφῆτες καὶ οἱ ἀναμορφωτὲς περισσότερο παρηγόρησαν τὸν ἄνθρωπο γιὰ τοὺς φόβους του παρὰ βεβαίωσαν τὶς ἐλπίδες του. Πουθενὰ δὲν ἔχω βρεῖ γραμμένο ἕνα ἁπλὸ ὕμνο γιὰ τὸ δῶρο τῆς ζωῆς, ἕνα ἔπαινο στὸ Θεὸ ποὺ νὰ ἀξίζει κάπως. Κάθε γερὸς ἄνθρωπος καὶ κάθε ἐπιτυχία μοῦ κάνει καλό, ὅσο μακριὰ ἀπὸ μένα καὶ ἂν εἶναι. Κάθε ἀποτυχία καὶ κάθε ἀρρώστια μὲ βλάφτει, ὅση συμπόνια καὶ ἂν νιώθω. Ἂν λοιπὸν θέλουμε πραγματικὰ νὰ ἀναμορφώσουμε τὸν κόσμο μὲ ἀληθινὰ ἰνδιάνικα μαγνητικὰ ἢ φυσικὰ μέσα, ἂς γίνουμε πρῶτα ἁπλοὶ κι' ἐμεῖς σὰν τὴ φύση, ἂς διώξουμε τὰ σύννεφα ποὺ σκοτεινιάζουνε τὸ μέτωπό μας καὶ ἂς πάρουμε λίγη ζωὴ μέσα στοὺς πόρους μας. Ἀντὶ νὰ κάθεσαι νὰ ἐπιβλέπεις τοὺς φτωχούς, γίνε καλύτερα ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄξιους αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Διάβασα στὸ «Γκιουλιστὰν» τοῦ Σααδῆ : «Ρώτησαν ἕνα σοφό :—Ἀπὸ τὰ πολλὰ φημισμένα δέντρα, τὰ σπουδαῖα καὶ σκιερά, ποὺ δημιούργησε ὁ Μεγάλος Θεός, γιατί ὀνομάζουν ἀζὰδ ἢ ἐλεύθερο, μόνο τὸ κυπαρίσσι, ποὺ δὲν κάνει καρπό; Τί μυστήριο κρύβεται σ' αὐτό ; Κι' ἐκεῖνος ἀπάντησε :—Τὸ καθένα ἔχει τὸ δικό του καρπὸ καὶ τὴν ἐποχή του, καὶ ὅσο κρατάει ἡ ἐποχή του εἶναι δροσερὸ καὶ ἀνθισμένο, καὶ ὅταν περάσει ἡ ἐποχή του εἶναι ξερὸ καὶ μαραμένο. Τὸ κυπαρίσσι δὲν εἶναι ποτὲ οὔτε

στὴ μία οὔτε στὴν ἄλλη κατάσταση, καὶ πάντα εἶναι ζωντανό. Καὶ ἔτσι εἶναι οἱ ἀζάδ, ὅπως ὀνομάζονται ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ θρησκεία. Μὴν προσηλώνεις τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά σου σ' ὅ,τι εἶναι πρόσκαιρο, γιατὶ ὁ Τίγρις ποταμὸς θὰ κυλάει στὴ Βαγδάτη καὶ ἀφοῦ σβήσει ἡ γενιὰ τῶν Χαλιφηδων. Ἂν τὸ χέρι σου ἔχει πολλά, ἂς εἶσαι γενναιόδωρος σὰν τὴ χουρμαδιά. Ἂν δὲν ἔχει, γίνε ἀζὰδ ἢ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, σὰν τὸ κυπαρίσσι».

ΠΟΥ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ

ΣΕ ΜΙΑ ὁρισμένη ἐποχὴ τῆς ζωῆς μας, κάθε τόπο τὸν βρίσκουμε κατάλληλο νὰ χτίσουμε ἐκεῖ ἕνα σπίτι.

Ἔτσι κι ἐγὼ ἔβαλα στὸ νοῦ μου κάθε γωνιὰ τῆς ἐπαρχίας μας, σὲ μιὰ ἀκτίνα δώδεκα μίλια ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου κατοικῶ. Μὲ τὴ φαντασία μου θέλησα ν' ἀγοράσω ὅλα τὰ ἀγροκτήματα, τὸ ἕνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, γιατὶ ὅλα πουλιόντουσαν, καὶ ἤξερα τὶς τιμές τους. Περπάτησα λοιπὸν μέσα στὰ περιβόλια ὅλων τῶν ἀγροτῶν τῆς περιοχῆς, δοκίμασα τοὺς καρποὺς ἀπὸ τὶς ἀγριαπιδιές τους, συζήτησα μαζί τους γιὰ ζητήματα τῆς δουλειᾶς τους, ἀγόρασα μὲ τὴ φαντασία μου τὰ ἀγροκτήματά τους στὴν τιμὴ ποὺ μοῦ ζητοῦσαν, δὲν ἔκανα παζάρια μαζί τους κι' ἐπειδὴ δὲν εἶχα νὰ πληρώσω, τὰ ὑποθήκευα, μέσα στὸ μυαλό μου, πάλι σ' αὐτούς. Πρόσφερα μάλιστα καὶ ἀκόμα μεγαλύτερες τιμές, καλλιέργησα τὰ κτήματα —καὶ τοὺς ἰδιοκτῆτες τους, ὡς ἕνα σημεῖο, νομίζω—καὶ ἔφυγα ἀπὸ κεῖ ἀφοῦ τὰ χάρηκα ἀρκετά, ἀφήνοντάς τα πάλι σ' αὐτοὺς νὰ τὰ φροντίζουν. Ἡ πεῖρα ποὺ ἀπόχτησα ἔτσι μὲ ἔκανε νὰ φαίνομαι σὰν ἀληθινὸς κτηματομεσίτης στὰ μάτια τῶν φίλων μου. Σ' ὅποιο μέρος καθόμουνα, τόσο ἔλαμπε στὰ μάτια μου τὸ τοπίο, ποὺ θὰ μοῦ ἄρεσε καὶ νὰ κατοικῶ ἐκεῖ. Τί ἄλλο εἶναι ἕνα σπίτι παρὰ ἕνα κάθισμα,—ἢ πιὸ καλὰ μιὰ ἀναπαυτικὴ ἐξοχικὴ πολυθρόνα ; Ἀνακάλυψα πολλὲς θαυμάσιες τοποθεσίες γιὰ νὰ χτιστεῖ ἕνα σπίτι. Μερικοὶ θὰ μποροῦσαν ἴσως νὰ εἰποῦνε, πὼς βρισκόντουσαν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, μὰ ἐγὼ ἔχω τὴ

γνώμη πὼς τὸ χωριὸ βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπ' αὐτές. Θαυμάσια, ἐδῶ λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ κατοικῶ, σκεπτόμουνα, καὶ κατοικοῦσα ἐκεῖ μιὰ ὥρα, ἕνα καλοκαίρι, ἢ ἕνα χειμώνα. Δὲν μποροῦσα νὰ ζήσω ἐκεῖ χρόνια. Θὰ ἔδιωχνα μακριὰ τὸ χειμώνα καὶ θὰ ἄφηνα τὴν ἄνοιξη νὰ μπεῖ μέσα. Οἱ μελλοντικοὶ κάτοικοι στὴν περιοχὴ αὐτή, σ' ὅποια θέση καὶ ἂν χτίσουνε τὰ σπίτια τους, ἂς εἶναι βέβαιοι πὼς θὰ τοὺς ἔχει προλάβει ἄλλος. Σ' ἕνα ἀπόγεμα κανόνιζα τὴ γῆ ποὺ θὰ γινότανε περιβόλι, βοσκὴ ἢ δασοτόπι. 'Αποφάσιζα ποιὸ ἀπὸ τὰ ὡραῖα πεῦκα ἢ τὶς βελανιδιὲς ἔπρεπε νὰ ἀφήσω ἄκοπο γιὰ νὰ στολίζουνε τὸ σπίτι. Ἔβρισκα ἀπὸ ποιὸ μέρος κάθε δέντρο φαινόταν ὀμορφότερο. Ὕστερα τὰ ἄφηνα ὅλα ὅπως ἦσαν, ἀκαλλιέργητα, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ στερηθεῖ πολλὰ ἄχρηστα πράματα, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ φτωχός.

'Η φαντασία μὲ τὰ φτερά της μ' ἔφερνε τόσο μακριά, ἔτσι ποὺ πίστευα πὼς μερικοὶ ἀρνιόντουσαν νὰ μοῦ πουλήσουνε τὰ ἀγροκτήματά τους, κι' ἡ ἄρνηση αὐτὴ ἦταν ὅ,τι καλύτερο ἤθελα. Στὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν ἀπόχτησα ποτὲ κανένα ἀπ' αὐτά. Μιὰ μόνο φορὰ παρὰ λίγο νὰ γίνω κύριος ἑνὸς ἀγροκτήματος. 'Αγόρασα τὸ κτῆμα τοῦ Χόλλοουελ, καὶ ἄρχισα νὰ κανονίζω τί ἤθελα νὰ σπείρω. Μάζευα καὶ ὑλικὰ νὰ φτιάξω ἕνα καρότσι γιὰ νὰ κουβαλάω τὸ σπόρο. Ὅμως ὁ ἰδιοκτήτης δὲ μοῦ πούλησε ἀμέσως τὸ κτῆμα καὶ ἡ γυναίκα του—κάθε ἄνθρωπος ἔχει μιὰ τέτοια γυναίκα—τοῦ γύρισε τὸ μυαλὸ καὶ τὸν κατάφερε νὰ τὸ κρατήσει. Τότε ἐκεῖνος μοῦ πρόσφερε δέκα δολάρια γιὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξω ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσή του. Νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, δὲν εἶχα παρὰ δέκα σέντς στὴν τσέπη μου. Τὰ μαθηματικά μου δὲ μὲ βοηθοῦσαν νὰ καταλάβω, ἂν ἤμουνα ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶχε δέκα σέντς ἢ ποὺ εἶχε ἕνα κτῆμα, ἢ δέκα δολάρια, ἢ ὅλα μαζί! Ὅπως καὶ νὰ εἶναι τοῦ ἄφησα καὶ τὰ δέκα του δολάρια καὶ τὸ κτῆμα, γιατὶ ἀρκετὰ εἶχα τραβήξει τὴν κωμωδία. Ἡ καλύτερα, γιὰ νὰ φανῶ γενναιόδωρος, τοῦ πούλησα τὸ κτῆμα γιὰ τὸ ἴδιο ποσὸ ποὺ θὰ τοῦ ἔδινα ἐγώ, καί, ἐπειδὴ δὲν ἦταν πλούσιος ἄνθρωπος, τοῦ χάρισα δέκα δολάρια. Κι' ἔτσι ἐγὼ ἔμεινα πάλι μὲ τὰ δέκα σέντς. 'Ανακάλυψα τότε πὼς κατάφερα νὰ γίνω γιὰ λίγο πλούσιος, χωρὶς κα-

θόλου νὰ ζημιώσω τὴ φτώχεια μου. Ἔμεινε ὅμως στὸ μυαλό μου ζωντανὴ ἡ εἰκόνα τῆς περιοχῆς αὐτῆς μὲ τὸ κτῆμα. Ἀπὸ τότε κουβαλῶ ἀπὸ κεῖ τὴ σοδειά μου, χωρὶς νὰ χρειάζομαι κἂν τὸ καρότσι. Μ' ὅλο τὸ σεβασμὸ ποὺ χρωστάω στὰ τοπία,

«Εἶμαι βασιλιὰς σὲ ὅσα βλέπει τὸ μάτι μου.
Τὴν ἐξουσία μου αὐτὴ κανένας δὲν τὴν ἀμφισβητεῖ.»

Εἶδα πολλὲς φορὲς ποιητὲς νὰ φεύγουν ἀφοῦ χάρηκαν ὅ,τι ὀμορφότερο ἔχει ἕνα κτῆμα. Ὁ ἰδιοκτήτης νόμιζε πὼς τὸ μόνο ποὺ πήρανε ἦταν λίγα ἄγρια ἀχλάδια. Ὅταν ὅμως ὁ ποιητὴς μιλάει γιὰ ἕνα ἐξοχικὸ κτῆμα στοὺς στίχους του, εἶναι σὰ νὰ ἔκλεισε τὴν ἀγελάδα στὸ στάβλο, νὰ τὴν ἄρμεξε, νὰ πῆρε ὅλη τὴν κρέμα καὶ ν' ἄφησε στὸν ἰδιοκτήτη μόνο τὸ ἀποβουτυρωμένο, ἄνοστο γάλα. Αὐτὸ δὲν τὸ καταλαβαίνει ὁ ἰδιοκτήτης.

Μ' ἄρεσε τὸ κτῆμα τοῦ Χόλλοουελ. Ἦταν μοναχικό. Βρισκόταν κάπου δυὸ μίλια ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ μισὸ μίλι ἀπὸ τὸν πιὸ κοντινὸ γείτονα. Ἔπειτα δίπλα του κυλοῦσε τὸ ποτάμι, κι' αὐτό, ὅπως ἔλεγε ὁ ἰδιοκτήτης, ἔδιωχνε τὴν καταχνιὰ καὶ τὶς παγωνιές. Μ' ἄρεσε ἀκόμα τὸ γκρίζο χρῶμα του, τὸ μισοερειπωμένο σπίτι, τὸ σαραβαλιασμένο ὑποστατικὸ καὶ οἱ μισογκρεμισμένοι φράχτες του. Ὅλα αὐτὰ μοῦ ἔδειχναν πόσα χρόνια βρισκόταν παραμελημένο. Μοῦ ἄρεσαν ἀκόμη οἱ χαμηλὲς καὶ ἀρρωστημένες ἀχλαδιές του. Οἱ καταφαγωμένοι ἀπὸ τὰ ἀγριοκούνελα κορμοί τους μοῦ ἔδειχναν καθαρὰ τί εἴδους γειτόνους θὰ εἶχα. Μά, περισσότερο ἀπ' ὅλα, μοῦ ἄρεσε, γιατὶ θυμόμουνα τὸ κτῆμα αὐτὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα ταξίδια μου στὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ὅταν τὸ σπίτι κρυβότανε πίσω ἀπὸ πυκνὰ καὶ ὀλάνθιστα ἢ φορτωμένα καρπὸ ὀπωροφόρα δέντρα καὶ ἄκουα νὰ γαβγίζει τὸ μεγάλο σκυλί. Βιαζόμουνα νὰ ἀγοράσω τὸ κτῆμα αὐτό, πρὶν ὁ ἰδιοκτήτης νὰ ἀρχίσει νὰ παίρνει πέτρες ἀπὸ τὴν ἑτοιμόρροπη οἰκοδομή, πρὶν νὰ κόψει τὶς ἀχλαδιές, καὶ πρὶν νὰ καθαρίσει τὸ ἄγριο χορτάρι ποὺ εἶχε σκεπάσει τὸ λιβάδι. Γιὰ νὰ χαρῶ τὶς ὀμορφιὲς αὐτές, ἤμουν ἕτοιμος νὰ σηκώσω σὰν ἄλλος νέος Ἄτλας τὸν κόσμο στὴν πλάτη μου — ποτὲ ἀλήθεια δὲν ἄκουσα πῶς ἀνταμείφθηκε γιὰ τὸν κόπο του αὐτόν.. — καὶ νὰ θυσιάσω

ὅ,τι θὰ ἦταν δυνατὸ μὲ σκοπὸ νὰ μπορέσω νὰ πληρώσω τὸ κτῆμα καὶ νὰ τὸ κρατήσω ἀνενόχλητα δικό μου. Ἤξερα πολὺ καλὰ πὼς θὰ ἔδινε τὴν πιὸ πλούσια σοδειά, ὅ,τι καὶ νὰ ἔσπερνα, ἂν μποροῦσα μόνο νὰ τὸ ἀφήσω μοναχό του. Μὰ τὰ πράματα ἔγιναν ὅπως σᾶς εἶπα παραπάνω : Τὸ κτῆμα δὲν τὸ πῆρα!

Τὸ μόνο ποὺ θὰ μπορῶ νὰ πῶ πιά, σχετικὰ μὲ τὰ μεγάλα ἀγροκτήματα—γιατὶ ἐγὼ ποτὲ δὲν εἶχα καλλιεργήσει ἔκταση μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ περιβολάκι μου—εἶναι πὼς εἶχα ἕτοιμο τὸ σπόρο μου. Πολλοὶ πιστεύουν πὼς ὁ σπόρος γίνεται καλύτερος χρόνο μὲ τὸ χρόνο. Πιστεύω πὼς ὁ χρόνος κάνει διάκριση μεταξὺ τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν σπόρων, καὶ ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νὰ σπείρω, θὰ ὑπάρχουνε λιγότερες πιθανότητες ν' ἀπογοητευθῶ. Μὰ θὰ ἤθελα νὰ πῶ στοὺς συνανθρώπους μου, μιὰ γιὰ πάντα, νὰ ζήσουν ὅσο μποροῦνε περισσότερα χρόνια ἐλεύθεροι καὶ ἀδέσμευτοι. Ἔχει πολὺ μικρὴ διαφορὰ ἂν βρίσκεσαι δεσμευμένος σὲ ἕνα ἀγρόκτημα ἢ στὴ φυλακὴ τῆς ἐπαρχίας...

Ὁ Κάτων, ποὺ τὸ βιβλίο του «De re rustika» τὸ ἔχω βοηθό μου στὶς καλλιέργειες, λέει (ἡ μόνη μετάφραση ποὺ ἔχω ἰδεῖ κάνει τὴ φράση νὰ μὴν ἔχῃ νόημα): «Ὅταν σκέπτεστε νὰ ἀγοράσετε ἕνα κτῆμα, συλλογιστεῖτε το καλά, ὄχι γιὰ νὰ τὸ ἀγοράσετε βιαστικά, οὔτε γιὰ νὰ ξοδεύετε τὶς ὧρες καὶ τοὺς λογισμούς σας στὸ νὰ τὸ σκέπτεστε, καὶ μὴ νομίζετε πὼς εἶναι ἀρκετὸ νὰ τὸ πάρετε ἀπόφαση. Ὅσο συχνότερα πηγαίνετε στὸ κτῆμα, τόσο περισσότερο θὰ σᾶς ἀρέσει, ἂν εἶναι καλό.» Νομίζω πὼς κι ἐγὼ δὲ θὰ ἀγοράσω βιαστικὰ κτῆμα. Θὰ τὸ φέρω βόλτα ὅσο διάστημα ζῶ, καὶ θὰ ταφῶ ἐκεῖ μέσα, ὥστε τουλάχιστον νὰ εὐχαριστηθῶ ὅσο μπορῶ περισσότερο.

ΘΑ ΣΑΣ διηγηθῶ τώρα μὲ περισσότερες λεπτομέρειες τὸ δεύτερο παρόμοιο πείραμά μου. Γιὰ εὐκολία μόνο, θὰ μαζέψω τὴν πεῖρα δυὸ χρόνων σὲ ἕνα. Ὅπως σᾶς ἔχω εἰπεῖ, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ γράψω καμιὰ ὠδὴ στὴν ἀπελπισία, παρὰ νὰ φωνάξω ὅπως φωνάζει ὁ χαρούμενος κόκορας τὸ πρωινό, ὄρθιος στὴ σκεπὴ —κι' ἂν ἀκόμα μ' αὐτό, μόνο ποὺ θὰ ξυπνήσω τοὺς γειτόνους μου.

Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ κατοίκησα σὲ δάσος, δηλαδὴ ὅταν

πρωτοάρχισα νὰ περνῶ ἐκεῖ τὶς μέρες καὶ τὶς νύχτες μου—καὶ αὐτὸ ἔγινε τὴ γιορτὴ τῆς 'Ανεξαρτησίας μας, στὶς 4 'Ιουλίου τοῦ 1845—τὸ σπίτι μου δὲν ἦταν ἕτοιμο γιὰ τὸ χειμώνα. Ἦταν μόνο ἕνα ἁπλὸ προφύλαγμα ἀπὸ τὴ βροχή. Δὲν ἦταν σουβαντισμένο, δὲν εἶχε καπνοδόχο, καὶ οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀπὸ παλιὲς σανίδες μὲ φαρδιὲς χαραμάδες ἀνάμεσά τους, πράμα ποὺ ἔκανε τὸ σπίτι μου πολὺ κρύο τὴ νύχτα. Ὅμως ἡ καινούργια πόρτα καὶ τὰ καινούργια παράθυρα τοῦ ἔδιναν καθαρὴ καὶ εὐχάριστη ὄψη. Τὸ πρωὶ μάλιστα, τὰ ξύλα, ποτισμένα μὲ τὴ νυχτερινὴ ὑγρασία, εἶχαν ἕνα ἰδιαίτερο χρῶμα. Στὴ φαντασία μου, τὸ σπίτι διατηροῦσε ὅλη σχεδὸν τὴ μέρα τὴν πρωινή του αὐτὴ ὄψη, καὶ μοῦ θύμιζε ἕνα σπίτι σὲ κάποιο βουνό, ποὺ τὸ εἶχα ἐπισκεφθεῖ τὸν περασμένο χρόνο. Ἦταν ἕνα εὐάερο ἀσουβάντιστο ξύλινο σπιτάκι, φτιαγμένο λὲς γιὰ νὰ φιλοξενήσει ἕνα θεὸ ποὺ ταξίδευε, καὶ κατάλληλο γιὰ νὰ χρησιμέψει γιὰ κατοικία κάποιας θεᾶς. Οἱ ἄνεμοι ποὺ ἔτρεχαν πάνω ἀπὸ τὴ στέγη μου ἦσαν πολὺ ὁρμητικοὶ ὅσο κι' ἂν φυσοῦσαν σὲ κάποια ἀπότομη πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ, φέρνοντας μαζί τους σπασμένες νότες τῆς γήινης μουσικῆς. Ὁ πρωινὸς ἄνεμος φυσάει πάντα. Τὸ ποίημα τῆς δημιουργίας εἶναι ἀδιάκοπο. Λίγα εἶναι ὅμως τ' αὐτιὰ ποὺ τὸ ἀκοῦνε. Παντοῦ, ὁ Ὄλυμπος δὲν εἶναι παρὰ μόνο τὸ ἐξωτερικὸ τῆς γῆς...

Ἄλλοτε, τὸ μόνο σπίτι ποὺ εἶχα δικό μου ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ βάρκα, ἦταν μιὰ σκηνή, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦσα πότε-πότε, ὅταν ἔκανα ἐκδρομὲς τὸ καλοκαίρι. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ βρίσκεται πάντα τυλιγμένη, στὴ σοφίτα μου. Μὰ ἡ βάρκα πέρασε ἀπὸ χέρι σὲ χέρι, καὶ ἀκολούθησε τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου. Τώρα ὅμως, μὲ τὸ ξύλινο αὐτὸ σπιτάκι μου, εἶχα ἕνα πιὸ καλὸ καταφύγιο καὶ εἶχα κάνει σχετικὴ πρόοδο στὸ ζήτημα τῆς ἐγκατάστασής μου πάνω στὴ γῆ. Αὐτὴ ἡ τόσο ἀνάλαφρη στέγη πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου, σωστὴ κορνίζα γύρω μου, ἔμοιαζε νὰ εἶναι κρουσταλλένια, καὶ εἶχε κάποια ἐπίδραση σὲ μένα, τὸν κατασκευαστή της. Δὲ χρειαζότανε νὰ βγῶ ἔξω γιὰ νὰ πάρω ἀέρα, γιατὶ ὁ ἀέρας μέσα στὸ σπίτι διατηροῦσε ὅλη του τὴ φρεσκάδα. Καθόμουν ἐκεῖ, κοντὰ στὴν πόρτα, ἀκόμα καὶ ὅταν ἔβρεχε πολὺ δυνατά. Ἡ Χαριβάνσα γράφει : «Ἕνα σπίτι χωρὶς πουλιά, εἶναι σὰν ἕνα φαγητὸ μὲ

κρέας χωρὶς μπαχαρικά». Τέτοιο ὅμως δὲν ἦταν τὸ δικό μου σπίτι, γιατὶ ξαφνικὰ βρέθηκα τριγυρισμένος ἀπὸ πουλιά. Ὄχι πὼς τὰ εἶχα πιάσει καὶ τὰ εἶχα βάλει στὸ κλουβί. Ὄχι, ἐγὼ εἶχα μπεῖ σὲ κλουβὶ κοντά τους. Βρισκόμουνα πολὺ κοντὰ ὄχι μοναχὰ σ' ἐκεῖνα ποὺ τὸ ἔχουνε συνήθεια νὰ πετοῦνε στοὺς κήπους καὶ τὰ περιβόλια, παρὰ καὶ σὲ μερικὰ πιὸ ἄγρια, τοὺς περίφημους αὐτοὺς τραγουδιστὲς τοῦ δάσους, ποὺ ποτέ, ἢ σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔχει τὴν τύχη νὰ τοὺς ἀκούσει ὁ κάτοικος τῆς πολιτείας,—τὸ ἀηδόνι, τὸ τρυποκάρυδο, τὸν ἀγριοσπουργίτη καὶ τόσα ἄλλα.

Εἶχα ἐγκατασταθεῖ κοντὰ στὴν ὄχθη μιᾶς μικρῆς λίμνης σχεδὸν ἐνάμιση μίλι νότια ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Κόνκορντ καὶ κάπως ψηλότερα ἀπ' αὐτό, στὴ μέση στὸ μεγάλο δάσος ποὺ ἔπιανε ὅλη τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν Κόνκορντ καὶ τὸ Λίνκολν καὶ δυὸ περίπου μίλια πιὸ νότια ἀπὸ τὸ μόνο δοξασμένο πεδίο μας, ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης τῆς Κόνκορντ. Μὰ τὸ μέρος ὅπου κατοικοῦσα ἦταν τόσο χαμηλὰ μέσα στὸ δάσος, ποὺ τὸ μάτι μου δὲν ἔβλεπε πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν ἀντικρινὴ ὄχθη, σκεπασμένη κι' αὐτὴ ἀπὸ τὸ πυκνὸ δάσος, ὅπως καὶ ὅλη ἡ ἄλλη περιοχή. Τὴν πρώτη ἑβδομάδα, κάθε φορὰ ποὺ κοίταζα τὸ πρωὶ τὴ λίμνη, εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς ἔβλεπα κάποια μικρὴ ὀρεινὴ λίμνη, ποὺ ὁ πυθμένας της βρισκότανε πολὺ ψηλότερα ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες. Σηκωνόταν ὁ ἥλιος καὶ τὸν παρακολουθοῦσα νὰ διαλύει τὸν πέπλο τῆς νυχτερινῆς ὁμίχλης ποὺ τὴ σκέπαζε. Ἐδῶ κι' ἐκεῖ, λίγο - λίγο, φαινότανε ἡ ἥσυχη καὶ γαλήνια ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ἐνῶ τὰ σύννεφα τῆς ὁμίχλης, σὰν ἀληθινὰ φαντάσματα, ἀποτραβιόντουσαν σιγὰ - σιγὰ μέσα στὸ δάσος, σὲ κάθε κατεύθυνση, σὰ νὰ ἔφευγαν ἀπὸ κάποια νυχτερινὴ μυσταγωγία. Οἱ σταγόνες τῆς δροσιᾶς ἔμεναν κρεμασμένες στὰ δέντρα περισσότερη ὥρα, ὅπως γίνεται καὶ στὶς πλαγιὲς τῶν βουνῶν.

Ἡ μικρὴ λίμνη μου ἔπαιρνε ὅλη της τὴν ὀμορφιὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες δυνατὲς βροχὲς ποὺ ξεσποῦσανε τὸν Αὔγουστο. Τότε, ὁ ἄνεμος καὶ τὸ νερὸ σταματοῦσαν ὁλότελα, ὁ οὐρανὸς ἔμενε βαριὰ συννεφιασμένος, οἱ πρῶτες ἀπογευματινὲς ὧρες εἶχαν ὅλη τὴ γαλήνη τοῦ δειλινοῦ, καὶ τὸ τρυποκάρυδο κελαηδοῦσε γύρωτριγύρω, ἐνῶ ἡ φωνή του ἀκουγόταν ἀπὸ τὴ μιὰ ὄχθη στὴν

ἄλλη. Ἡ λίμνη μου ποτὲ δὲν ἦταν πιὸ γαλήνια ἀπ' ὅ,τι ἦταν μὲ τέτοιον καιρό. Καί, καθὼς τὸ στρῶμα τοῦ ἀέρα ἀπὸ πάνω της ἦταν σκοτεινιασμένο ἀπὸ τὰ σύννεφα καὶ τὸ νερό, γεμάτο φῶς καὶ ἀντανακλάσεις, νόμιζες πὼς κατέβηκε μέσα στὴ λίμνη ὁ ἴδιος ὁ οὐρανός. Ἀπὸ τὴν κορυφὴ ἑνὸς γειτονικοῦ λόφου, ποὺ τὰ δέντρα του τὰ ἔκοψαν πρὶν ἀπὸ λίγο καιρό, εἶχε κανεὶς θαυμάσια θέα πρὸς τὸ Νότο, πέρα ἀπὸ τὴ λίμνη, μέσα ἀπὸ τὴ βαθιὰ ὀδοντωτὴ γραμμὴ ποὺ σχημάτιζαν οἱ λόφοι τῆς ἀντικρινῆς ὄχθης. Πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀνάμεσα καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς καταπράσινους λόφους, ἔβλεπε κανεὶς ἄλλους λόφους στὸ βάθος, πιὸ ψηλοὺς καὶ πιὸ μακρινούς. Ὅταν στεκόμουνα στὶς μύτες τῶν ποδιῶν, τὸ μάτι μου μποροῦσε μόλις νὰ ξεχωρίσει μερικὲς ἀπὸ τὶς σκοῦρες γαλάζιες κορυφὲς τῆς μακρινῆς βορειοδυτικῆς ὀροσειρᾶς, καθὼς καὶ μιὰ γωνιὰ τοῦ χωριοῦ μου. Σὲ ὅποια ἄλλη μεριὰ καὶ ἂν γύριζα, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο, δὲν μποροῦσα νὰ διακρίνω τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ πυκνὸ δάσος ποὺ μὲ τριγύριζε. Εἶναι ὄμορφο νὰ ἔχεις κοντά σου κάποια ὑδάτινη ἐπιφάνεια. Δίνει εὐθυμία καὶ ζωὴ στὴ στεριά. Καὶ τὸ πιὸ μικρὸ πηγάδι ἀξίζει, γιατὶ ἅμα κοιτάζεις μέσα, καταλαβαίνεις πὼς ἡ γῆ εἶναι γεμάτη νερὰ καὶ ὄχι κατάξερη στεριά. Ἡ χρησιμότητα αὐτὴ τοῦ πηγαδιοῦ εἶναι τόσο μεγάλη, ὅσο εἶναι καὶ τὸ ὅτι σοῦ διατηρεῖ δροσερὰ τὰ τρόφιμα ποὺ κρεμᾶς μέσα. Ὅταν κοίταζα ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ γειτονικοῦ λόφου πάνω ἀπὸ τὴ λίμνη, πρὸς τὰ λιβάδια τοῦ Σάντμπωρυ, στὴν ἐποχὴ τῆς παλίρροιας, τὰ ξεχώριζα καλά, σὰ νὰ τ' ἀνέβαζε ψηλότερα κάποιος ἀπίθανος ἀντικατοπτρισμός. Ὅλη ἡ στεριὰ πέρα ἀπὸ τὴ λίμνη ἔμοιαζε σὰ λεπτὴ φλούδα, ποὺ τὴ χώριζε ἀπὸ μένα αὐτὴ ἡ μικρὴ ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Καὶ τότε θυμόμουνα πὼς ἐδῶ ποὺ πατοῦσα, στὸν τόπο ποὺ κατοικοῦσα, δὲν ἦταν παρὰ στεγνὸ χῶμα.

Ἡ θέα ποὺ εἶχα ἀπὸ τὴν πόρτα μου ἦταν ἀκόμη πιὸ μικρή. Δὲν ἔνιωθα ὅμως στενοχώρια, οὔτε περιορισμό. Εἶχα ἀρκετὸ χῶρο γιὰ νὰ πετάξει ἡ φαντασία μου. Τὸ χαμηλὸ κατάφυτο ὀροπέδιο ποὺ τραβοῦσε ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ὄχθη πρὸς τὶς δυτικὲς πεδιάδες καὶ πρὸς τὶς στέπες τῶν Ταρτάρων, ἐξασφάλιζε ἀρκετὸν τόπο γιὰ ὅλες τὶς περιπλανώμενες οἰκογένειες ἀνθρώπων. «Εὐτυχι-

σμένα στὸν κόσμο εἶναι μόνο τὰ πλάσματα ποὺ χαίρονται ἐλεύθερα ἕναν ἀνοιχτὸ ὁρίζοντα», εἶπε κάποτε ὁ Νταμοντάρα ὅταν τὰ κοπάδια του ζητούσανε καινούργια πλατύτερα βοσκοτόπια.

'Εγὼ κατοικοῦσα πιὸ κοντὰ στὰ μέρη τῆς γῆς καὶ στὶς ἐποχὲς τῆς ἱστορίας ποὺ μὲ εἴχανε περισσότερο τραβήξει ἀπὸ καιρό. Κατοικοῦσα σ' ἕνα μέρος τόσο μακρινὸ ὅσο καὶ πολλὰ ἀστέρια ποὺ τὰ βλέπουνε τὴ νύχτα οἱ ἀστρονόμοι μὲ τὰ τηλεσκόπιά τους. Συνηθίσαμε νὰ φανταζόμαστε σπάνια καὶ θαυμάσια μέρη σὲ κάποια μακρινὴ καὶ ἀπόμερη γωνιὰ τοῦ οὐρανοῦ, κάπου πίσω ἀπὸ τὸν ἀστερισμὸ τῆς Κασσιόπειας, μακριὰ ἀπὸ τοὺς θόρυβους καὶ τὶς σκοτοῦρες. 'Εγὼ λοιπὸν ἀνακάλυψα πὼς τὸ σπίτι μου βρισκότανε σ' ἕνα τέτοιο θαυμάσιο μέρος τοῦ κόσμου, ἕνα μέρος ὅμως ποὺ θὰ ἔμενε ἴσως γιὰ πάντα ἄγνωστο στὸν πολὺ κόσμο. Ἂν ἄξιζε ἀληθινὰ τὸν κόπο νὰ ἐγκατασταθεῖ κανεὶς σὲ κάποια ἀπὸ τὶς οὐράνιες τοποθεσίες, κοντὰ στὶς Πλειάδες ἢ τὶς 'Υάδες, κοντὰ στὸν 'Αλντεμπαρὰν ἢ τὸν 'Αλτάϊρ, τότε βρισκόμουνα πραγματικὰ ἐκεῖ, ἢ τουλάχιστον σὲ μιὰ τέτοια ἀπόσταση ἀπὸ τὴ γῆ ποὺ εἶχα ἀφήσει πίσω μου, ὥστε καὶ ὁ πιὸ κοντινός μου γείτονας νὰ μὴν μπορεῖ νὰ μὲ ξεχωρίσει παρὰ σὰν ἕνα μικροσκοπικὸ φωτεινὸ στίγμα—κι' αὐτὸ μόνο τὶς νύχτες ποὺ δὲν εἴχαμε φεγγάρι. Τέτοιο ἦταν τὸ μέρος ποὺ εἶχα καταφύγει.

«Μιὰ φορὰ ζοῦσε ἕνας βοσκὸς
καὶ κρατοῦσε τὶς σκέψεις του ψηλὰ
σὰν τὰ βουνὰ ποὺ πάνω τους βοσκοῦσαν
τὰ κοπάδια ποὺ τὸν ἔτρεφαν».

Τί θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθοῦμε γιὰ τὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ βοσκοῦ, ἂν τὰ κοπάδια του πάντα βοσκούσανε σὲ ψηλότερα λιβάδια ἀπ' ὅ,τι οἱ σκέψεις του ;

Κάθε πρωινὸ μὲ καλοῦσε χαρούμενο νὰ κάνω τὴ ζωή μου ἔτσι ἁπλή, ἀθώα καὶ ἁγνή, ὅσο καὶ ἡ Φύση. Ἔγινα λάτρης τῆς Αὐγῆς, φανατικὸς λάτρης της, ὅπως ἦσαν κάποτε οἱ Ἕλληνες. Ξυπνοῦσα νωρὶς καὶ ἔπαιρνα τὸ λουτρό μου στὴ λίμνη. Αὐτὸ γινόταν πάντα μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια, ἦταν μιὰ θαυμάσια ἄσκηση καὶ ἕνα

ἀπὸ τὰ καλύτερα πράματα ποὺ ἔκανα στὴ ζωή μου. Λένε πὼς μέσα στὸ λουτρὸ τοῦ κινέζου βασιλιᾶ Τσίνγκ-Τσὰνγκ ἦταν γραμμένη ἡ φράση: «Νὰ ξανανιώνεις τὸν ἑαυτό σου καθημερινά. Κάνε τὸ ἴδιο πάλι, καὶ πάλι, καὶ πάλι, στὸν αἰώνα τὸν ἅπαντα». Τὴν καταλαβαίνω πολὺ καλὰ τὴ σημασία τῆς φράσης αὐτῆς. Τὸ πρωινὸ μᾶς φέρνει πίσω στὶς ἡρωικὲς ἐποχές.

Μοῦ ἔκανε τόση ἐντύπωση τὸ βούϊσμα ποὺ ἔκανε κάποιο κουνούπι ποὺ πετοῦσε χωρὶς νὰ μπορεῖ κανένας νὰ τὸ ἰδεῖ μέσα στὸ δωμάτιό μου, μὲ τὸ πρῶτο χάραγμα τῆς αὐγῆς, καθὼς κοιμόμουνα μὲ τὴν πόρτα καὶ τὰ παράθυρα ὁλάνοιχτα, ὅση θὰ μοῦ ἔκανε καὶ ὁ ἦχος τῆς πιὸ ζωηρῆς σάλπιγκας ποὺ παιάνισε ποτὲ γιὰ τιμὴ κάποιου. Ἦταν τὸ μνημόσυνο τοῦ Ὁμήρου, ἦταν μαζὶ ἡ Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσσεια στὸν ἀέρα, τὸ κουνούπι αὐτό, ποὺ τραγουδοῦσε τὴ δική του ὀργή, τὶς δικές του περιπλανήσεις. Ὑπῆρχε κάτι τὸ ἀπόκοσμο στὸ βούϊσμά του. Ἦταν σὰ νὰ διαφήμιζε τὴν αἰώνια ρώμη καὶ τὴ γονιμότητα τοῦ κόσμου. Τὸ πρωὶ εἶναι ἡ σπουδαιότερη ὥρα τῆς ἡμέρας. Αὐτὴ τὴν ὥρα νυστάζουμε τὸ λιγότερο. Γιὰ μιὰ τουλάχιστον ὥρα, βρίσκεται ξύπνιο καὶ κάποιο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας, ποὺ μισοκοιμᾶται τὶς ὑπόλοιπες ὧρες τῆς μέρας καὶ τῆς νύχτας. Δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε σπουδαῖα πράματα ὅταν τὸ πρωὶ δὲ μᾶς ξυπνάει τὸ πνεῦμα μας παρὰ ἡ φωνὴ ἢ τὸ σκούντηγμα κάποιου ὑπηρέτη. Ὅταν δὲ μᾶς ξυπνάει τὸ σφρίγος ὕστερα ἀπὸ τὴν ξεκούραση τῆς νύχτας καὶ οἱ ἐπιδιώξεις μας, συνοδευμένες ἀπὸ τὶς μελωδίες κάποιας ἀπόκοσμης μουσικῆς, παρὰ τὸ ξυπνητήρι ποὺ κουδουνίζει ἢ οἱ σειρῆνες τῶν ἐργοστασίων. Καὶ θὰ πάει χαμένη ἡ ἡμέρα μας, ὅταν δὲν ξυπνᾶμε τὸ πρωὶ γιὰ μιὰν ἀνώτερη ζωὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ ζήσαμε πρὶν νὰ μᾶς πάρει ὁ ὕπνος.

Τὸ σκοτάδι ἔχει τὰ καλά του, ἔχει κι' αὐτὸ τὴν ἀξία του, ποὺ δὲν εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴν ἀξία ποὺ ἔχει τὸ φῶς. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ποὺ δὲν πιστεύει πὼς κάθε μέρα ἔχει μιὰ πρωινή, πιὸ ἱερὴ ὥρα ἀπ' αὐτὲς ποὺ ὡς τώρα ἔζησε, ἀπελπίστηκε ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ πῆρε τὸν κατήφορο. Ὕστερα ἀπὸ μιὰ πολύωρη διακοπὴ τῆς σωματικῆς του ζωῆς, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καλύτερα τὰ ὄργανά του ξανανιώνουν καὶ ξαναδυναμώνουν καθημερινά, καὶ τὸ

πνεῦμα του δοκιμάζει καὶ πάλι ποιὰ ἀξιόλογη ζωὴ μπορεῖ νὰ δημιουργήσει. Μπορῶ νὰ εἰπῶ πὼς ὅλα τὰ ἀξιόλογα γεγονότα γεννιοῦνται καὶ παίρνουν πνοὴ τὶς πρωινὲς ὧρες, στὴν πρωινὴ ἀτμόσφαιρα. «Ὅλες οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες ξυπνοῦνε τὸ πρωί», γράφουνε τὰ σοφὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν. Οἱ καλὲς τέχνες, ἡ ποίηση, καὶ οἱ ὡραιότερες καὶ καθαρότερες πράξεις τῶν ἀνθρώπων, γεννιοῦνται καὶ μεγαλώνουνε τὶς πρωινὲς ὧρες. Ὅλοι οἱ ποιητὲς καὶ οἱ ἥρωες εἶναι παιδιὰ τῆς Αὐγῆς, καὶ μὲ τὸ ξημέρωμα δίνουνε τὸν καλύτερο ἑαυτό τους. Χαρὰ στὸν ἄνθρωπο ποὺ μὲ ζωηρὸ καὶ γρήγορο βῆμα περπατάει δίπλα στὸν ἥλιο: Γι' αὐτὸν ἡ ἡμέρα εἶναι ἕνα ἀτέλειωτο πρωινό. Δὲν ἔχει σημασία τί λέει τὸ ρολόϊ ἢ τί κάνουν οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρωί, ἅμα εἶμαι ξύπνιος, νιώθω μέσα μου τὴν αὐγή. Ἠθικὴ ἀνόρθωση εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ διώξουμε τὸν ὕπνο. Γιὰ ποιὸν ἄλλο λόγο οἱ ἄνθρωποι ἔχουνε κάθε μέρα τόσο φτωχὴ ἀπόδοση, παρὰ ἐπειδὴ νυστάζουν; Δὲν εἶναι ἀνίκανοι. Ἂν δὲν τοὺς ἔπιανε νύστα καὶ τεμπελιά, θὰ μπορούσανε νὰ κάνουνε πολλὰ πράματα. Ἑκατομμύρια ἄνθρωποι εἶναι ἀρκετὰ ξύπνιοι ὥστε νὰ μποροῦνε νὰ κάνουνε σωματικὴ ἐργασία. Μὰ μονάχα ἕνας στὸ ἑκατομμύριο εἶναι ἀρκετὰ ξύπνιος γιὰ νὰ ἔχει καλὴ πνευματικὴ ἀπόδοση, καὶ μόνο ἕνας στὰ ἑκατὸ ἑκατομμύρια γιὰ νὰ δημιουργήσει ἀξιόλογη ζωή, νὰ γίνει ἥρωας ἢ ποιητής. Τὸ νὰ εἶσαι ξύπνιος σημαίνει πὼς εἶσαι ζωντανός. Δὲ συνάντησα ἀκόμα στὴ ζωή μου ἄνθρωπο ποὺ νὰ εἶναι ὁλότελα ξύπνιος. Θὰ μποροῦσα τάχα νὰ τὸν ἀντικρίσω στὸ πρόσωπο;

Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ ξυπνοῦμε καὶ νὰ μένουμε ξύπνιοι, ὄχι μὲ μηχανικὰ μέσα, παρὰ μὲ τὴν ἐσωτερική, αὐθόρμητη προσμονὴ τῆς αὐγῆς, ποὺ δὲ θὰ μᾶς λείψει οὔτε στὸν πιὸ βαθὺ ὕπνο μας. Δὲν ξέρω πιὸ ἐνθαρρυντικὸ γεγονὸς ἀπὸ τὴν ἀναντίρρητη ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνεβάζει τὴ ζωή του μὲ συνειδητὴ προσπάθεια. Εἶναι βέβαια κάτι τὸ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ζωγραφίσει μιὰ εἰκόνα ἢ νὰ πλάσει ἕνα ἄγαλμα, καὶ νὰ δείξει ἔτσι μερικὰ πράματα ὄμορφα. Μὰ εἶναι πολὺ πιὸ σπουδαῖο νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀπεικονίσει τὴν ἀτμόσφαιρα. Τὸ νὰ ἀπεικονίσει κανεὶς τὸ φῶς καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἡμέρας, αὐτὸ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες τὶς τέχνες. Τὸ ἔργο τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀνυψώσει τὴ

ζωή του καὶ νὰ τὴν κάνει, ἀκόμη καὶ στὶς λεπτομέρειές της, ἄξια νὰ τὴ ζήσει. Ἂν ἀρνιόμαστε, ἢ καλύτερα ἂν ἐξαντλούσαμε τὶς τιποτένιες πληροφορίες ποὺ παίρνουμε, οἱ χρησμοὶ θὰ μᾶς πληροφοροῦσαν καθαρὰ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει αὐτό.

Πῆγα στὸ δάσος γιατὶ ἤθελα νὰ ζήσω ἐλεύθερος, ἀντιμετωπίζοντας μόνο τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, καὶ νὰ ἰδῶ ἂν θὰ μποροῦσα νὰ διδαχτῶ τὰ ὅσα θὰ εἶχε νὰ μοῦ διδάξει ἡ ζωή, καὶ ὄχι, σὰν ἔρθει ἡ ὥρα τοῦ θανάτου μου, ν' ἀνακαλύψω πὼς ἡ ζωή μου εἶχε πάει χαμένη. Δὲν ἤθελα νὰ ζήσω ὅ,τι δὲν εἶναι ζωή : Ἡ ζωὴ εἶναι τόσο ἀκριβὸ πράμα! Οὔτε καὶ ἤθελα νὰ ζήσω κάνοντας συμβιβασμούς, ἐκτὸς ἂν ἦταν ὁλότελα ἀναγκαῖο. Ἤθελα νὰ ζήσω βαθιὰ καὶ νὰ ρουφήξω ὅλο τὸ μεδούλι τῆς ζωῆς, νὰ ζήσω ρωμαλέα, σπαρτιατικά, ἔτσι ποὺ νὰ βάλω στὸ περιθώριο κάθε τί ποὺ δὲν ἦταν ζωή, νὰ στριμώξω τὴ ζωὴ σὲ μιὰ γωνιὰ καὶ νὰ τὴν περιορίσω στὰ στενότερα ὁριά της καὶ νὰ δείξω ἂν ἄξιζε τὸν κόπο νὰ τὴ ζήσει κανείς. Θὰ μποροῦσα ἔτσι νὰ καταλάβω καλὰ τὴ μετριότητά της καὶ νὰ τὸ εἰπῶ σ' ὅλο τὸν κόσμο. Ἂν πάλι δειχνότανε πὼς εἶναι κάτι τὸ θαυμάσιο, τότε νὰ τὴ γνωρίσω στὴν πράξη καὶ νὰ μπορέσω νὰ τὸ ἐξιστορήσω ὅσο γίνεται πιὸ καθαρά. Νομίζω πὼς οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι βρίσκονται σὲ μιὰ παράξενη ἀβεβαιότητα στὸ ζήτημα αὐτό, ἂν δηλαδὴ ἡ ζωὴ ἀνήκει στὸ διάβολο ἢ στὸ Θεό, καὶ καταλήξανε κάπως βιαστικὰ στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐδῶ κάτω εἶναι «νὰ δοξάζει τὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν εὐχαριστεῖ πάντοτε».

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ζοῦμε μέτρια, σὰν τὰ μυρμήγκια, ἂν καὶ ὁ μύθος μᾶς λέει πώς, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἔχουμε μεταβληθεῖ σὲ ἀνθρώπους. Τὸ ἕνα λάθος ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο, καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀρετή μας χαντακώνεται ἀπὸ τὴν ἄθλια κακομοιριὰ τῆς ζωῆς μας. Χαντακωνόμαστε, χανόμαστε σὲ λεπτομέρειες. Μὰ ἕνας τίμιος ἄνθρωπος δὲ χρειάζεται νὰ ξέρει νὰ μετράει περισσότερο ἀπὸ τὰ δέκα δάχτυλά του, ἢ τὸ πολὺ - πολύ, καὶ τὰ δέκα δάχτυλα τῶν ποδιῶν του. Τὰ ἄλλα νὰ τὰ ὑπολογίζει χονδρικά. Ἁπλότητα, ἁπλότητα, ἁπλότητα. Ἀκοῦστε με, κάνετε οἱ δουλειές σας νὰ εἶναι δυὸ ἢ τρεῖς, καὶ ὄχι ἑκατὸ καὶ χίλιες. Ἀντὶ

ἑκατομμύρια μετρᾶτε μισὴ ντουζίνα, καὶ σημειώνετε τοὺς λογαριασμούς σας στὸ νύχι τοῦ ἀντίχειρά σας. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ φουρτουνιασμένη θάλασσα τῆς πολιτισμένης ζωῆς, εἶναι τόσα τὰ σύννεφα καὶ οἱ καταιγίδες καὶ οἱ ἀμμοθύελλες καὶ οἱ χίλιες - δυὸ παρόμοιες συμφορὲς ποὺ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει κανείς, ὥστε ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἂν θέλει νὰ ζήσει χωρὶς νὰ πάει στὸ φοῦντο, καὶ νὰ μπορέσει κάποτε νὰ φτάσει στὸ λιμάνι, πρέπει νὰ κάνει συνέχεια ὑπολογισμούς. Κι' ἐκεῖνος ποὺ πετυχαίνει πρέπει ἀληθινὰ νὰ εἶναι μεγάλος λογιστής... Ἁπλοποιῆστε, ἁπλοποιῆστε τὰ πράματα! Ἀντὶ τρία γεύματα τὴν ἡμέρα, μὴν τρῶτε παρὰ μόνο ἕνα. Ἀντὶ πέντε πιάτα, λερώνετε μόνο ἕνα. Καὶ περιορίστε ἀνάλογα ὅλες τὶς ἄλλες ἀνάγκες. Ἡ ζωή μας εἶναι σὰ μιὰ Ὁμοσπονδία, φτιαγμένη ἀπὸ πολὺ μικρὰ κρατίδια, μὲ τὰ σύνορά της ἀδιάκοπα σὲ κατάσταση συνωστισμοῦ, σὲ σημεῖο ποὺ ὁ ἁπλὸς πολίτης δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ σᾶς πεῖ γιατί παρατηρεῖται τέτοιος συνωστισμὸς ὅλη τὴν ὥρα. Καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἔθνος μας, μὲ ὅλες τὶς λεγόμενες ἐσωτερικὲς βελτιώσεις του,—ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, ὅλες ἐξωτερικὲς καὶ ἐπιφανειακές,—δὲν εἶναι παρὰ ἕνα δυσκολοκίνητο καὶ ὑπερτροφικὸ κατασκεύασμα, παραγεμισμένο μὲ περιττὰ πράματα, χαλασμένο ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ πολυτέλεια καὶ τὰ παράλογα ἔξοδα, χωρὶς ὑπολογισμὸ καὶ χωρὶς ἀξιόλογο ἀντικειμενικὸ σκοπό, ὅπως εἶναι καὶ τὰ ἑκατομμύρια σπιτικὰ στὴ χώρα μας. Ἡ μόνη θεραπεία, τόσο γιὰ τὸ ἔθνος μας ὅσο καὶ γιὰ τὰ νοικοκυριά μας, εἶναι νὰ ζήσουμε μὲ αὐστηρὴ οἰκονομία, πιὸ λιτὰ κι' ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ μὲ σκοποὺς πιὸ ὑψηλούς. Τὴ ζοῦμε πολὺ γρήγορα τὴ ζωή μας. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουνε τὴ γνώμη πὼς εἶναι βασικὸ τὸ ἔθνος νὰ ἔχει ἐμπορικὴ κίνηση, νὰ κάνει ἐξαγωγές, νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν τηλέγραφο, οἱ συγκοινωνίες του νὰ γίνονται μὲ τριάντα μίλια τὴν ὥρα, χωρὶς νὰ ἔχουνε τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία ἂν αὐτὰ τὰ πράματα μᾶς ταιριάζουν ἢ ὄχι. Μὰ εἶναι κάπως ἀβέβαιο, ἂν θὰ πρέπει νὰ ζοῦμε σὰν πίθηκοι ἢ σὰν ἄνθρωποι. Ἂν ξυπνήσουμε καὶ πάψουμε νὰ κατασκευάζουμε σιδηροτροχιὲς καὶ νὰ ἀφιερώνουμε τὶς μέρες καὶ τὶς νύχτες μας στὴ δουλειά, καὶ ἂν προσπαθήσουμε νὰ σφυρηλατήσουμε τὴ ζωή μας γιὰ νὰ τὴ βελτιώσουμε, ποιὸς τότε θὰ θελήσει νὰ φτιάξει σι-

δηροδρόμους ; Καὶ ἂν δὲ φτιαχτοῦν σιδηρόδρομοι, μήπως δὲ θὰ πᾶμε στὸν οὐρανὸ ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα ; Μὰ ἂν πάλι μείνουμε στὸ σπίτι καὶ κοιτάξουμε τὴ δουλειά μας, ποιὸς θὰ θέλει τὸ σιδηρόδρομο; Δὲν ἀνεβαίνουμε πάνω στὸ σιδηρόδρομο, ἐκεῖνος ἀνεβαίνει ἐπάνω μας. Σκεφθήκατε ποτέ σας πὼς οἱ τραβέρσες ἀποτελοῦν τὸ ὑπόστρωμα ὅπου ἐπάνω περνάει ὁ σιδηρόδρομος; Ἡ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἕνας ἄντρας, ἕνας Ἰρλανδὸς ἢ ἕνας Γιάγκης. Οἱ σιδηροτροχιὲς στρώνονται πάνω τους, σκεπάζονται μὲ ἄμμο, καὶ τὰ βαγόνια κυλοῦν ἀθόρυβα. Κάθε λίγα χρόνια, καινούργιες τραβέρσες στρώνονται χάμω καὶ πατιοῦνται. Ἔτσι πού, ἂν μερικοὶ χαίρονται νὰ τρέχουνε μὲ τὸ τραῖνο πάνω στὶς γραμμές, ἄλλοι ἔχουνε τὴν ἀτυχία νὰ πατιῶνται ἀπ' αὐτές. Ἂν τὸ τραῖνο συναντήσει ἕναν ὑπνοβάτη—καμιὰ περισσευούμενη τραβέρσα, ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τὴ θέση της—σταματάει τὸ τραῖνο καὶ ὅλοι ἀρχίζουν νὰ φωνάζουνε καὶ νὰ χαλοῦνε τὸν κόσμο, σὰ νὰ ἦταν ἐξαίρεση αὐτὴ ἡ τραβέρσα. Μὲ χαρὰ μαθαίνω πὼς κάθε πέντε μίλια ἔχουν κι' ἕνα συνεργεῖο γιὰ νὰ κρατᾶ ξαπλωμένους στὰ κρεβάτια τους τοὺς ὑπνοβάτες αὐτούς, γιατὶ εἶναι ἕνα σημάδι αὐτὸ πὼς μπορεῖ κάποτε καὶ νὰ ξυπνήσουν.

Γιατί πρέπει νὰ ζοῦμε τόσο βιαστικά, καὶ νὰ σπαταλοῦμε ἔτσι τὴ ζωή μας ; Εἴμαστε ἀποφασισμένοι νὰ λιμοκτονήσουμε πρὶν ἀκόμη νὰ πεινάσουμε. Οἱ ἄνθρωποι λένε πὼς μιὰ βελονιὰ ποὺ γίνεται στὴν ὥρα της σὲ γλιτώνει ἀπὸ ἄλλες ἐννιά. Ἔτσι κάνουνε χίλιες βελονιὲς σήμερα, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἐννιὰ χιλιάδες αὔριο. Ὅσο γιὰ δ ο υ λ ε ι ά, δὲν ἔχουμε καμιά, μὲ ὁποιεσδήποτε συνέπειες. Ἔχουμε τὸ χορὸ τοῦ Ἁγίου Βιτελίου, καὶ δὲν μποροῦμε νὰ κρατήσουμε ἥσυχο οὔτε τὸ κεφάλι μας. Ἂν ἦταν νὰ τραβήξω τὸ σκοινὶ τῆς καμπάνας τῆς ἐκκλησιᾶς μας σὰ γιὰ ν' ἀναγγείλω πυρκαγιά, χωρὶς σταματημὸ δηλαδή, δύσκολα θὰ βρεθεῖ ἄνθρωπος —ἄντρας ἢ γυναίκα—στὰ περίχωρα τῆς Κόνκορντ νὰ μὴ συγκινηθεῖ. Οἱ ἄνθρωποι τὰ παρατοῦν ὅλα, γιὰ νὰ ἀκολουθήσουνε τὸν ἦχο αὐτό, ὄχι τόσο γιὰ νὰ σώσουνε τὰ ὑπάρχοντά τους ἀπὸ τὶς φλόγες, παρὰ προπάντων—γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια— γιὰ νὰ ἰδοῦνε νὰ καίονται, ἀφοῦ εἶναι γιὰ κάψιμο καὶ μεῖς δὲν τὰ ρίχναμε στὴ φωτιά, ἤ, γιὰ νὰ ἰδοῦνε νὰ τὰ τραβοῦν

ἔξω, καὶ νὰ δώσουν ἕνα χέρι, ἔτσι ποὺ αὐτὸ νὰ γίνει ὄμορφα, σὰ νὰ ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἐκκλησία τῆς ἐνορίας τους.

Λίγοι εἶναι οἱ ἄντρες ποὺ πέφτουνε νὰ κοιμηθοῦνε γιὰ μισὴ ὥρα, μετὰ τὸ μεσημεριανὸ φαγητό. Ὅταν ὅμως ξυπνήσουνε σηκώνουν ἀμέσως τὸ κεφάλι τους καὶ ρωτοῦν : «Τί νέα;» σὰν ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι νὰ ἔκαναν βάρδια τὴν ὥρα ποὺ αὐτοὶ κοιμόντουσαν. Μερικοί, δίνουν ὁδηγίες νὰ τοὺς ξυπνοῦνε κάθε μισὴ ὥρα, γι' αὐτόν, βέβαια, τὸ σκοπό. Γιὰ νὰ σᾶς τὸ ἀνταποδώσουν, σᾶς διηγοῦνται τί ὄνειρα εἶδαν. Ὕστερα ἀπὸ τὸν ὕπνο τῆς νύχτας, τὰ νέα εἶναι τὸ ἴδιο ἀπαραίτητα ὅσο καὶ τὸ πρωινὸ ρόφημα· «Σᾶς παρακαλῶ, πέστε μου ὁτιδήποτε νέο ποὺ ἔγινε σὲ ὁποιονδήποτε ἄνθρωπο, ὁπουδήποτε πάνω στὸν κόσμο,»—καὶ διαβάζει, τὴν ὥρα τοῦ πρωινοῦ του καφέ, πὼς ἕνας ἄνθρωπος μαχαιρώθηκε χτὲς βράδυ στὸ Οὐάτσιτο Ρίβερ, χωρὶς νὰ ὑποπτεύεται πὼς κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος ζεῖ μέσα στὴν ἀπύθμενη σπηλιὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ, καὶ «μάτια ἔχει, μὰ δὲ βλέπει».

Γιὰ λογαριασμό μου, ἐγὼ θὰ μποροῦσα θαυμάσια νὰ ζήσω χωρὶς τὸ ταχυδρομεῖο. Νομίζω πὼς πολὺ λίγες εἶναι οἱ ἀξιόλογες εἰδήσεις ποὺ μᾶς φέρνει. Δὲν ξέρω οἱ ἄλλοι, μὰ ἐγὼ δὲν ἔχω πάρει παρὰ μόνο ἕνα ἢ δυὸ γράμματα στὴ ζωή μου—αὐτὸ τὸ ἔγραψα πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια—μὲ περιεχόμενο ἄξιο γιὰ τὸ γραμματόσημο ποὺ εἴχανε πληρώσει. Τὸ ταχυδρομεῖο μὲ τὰ γραμματόσημα τῆς μιᾶς πένας εἶναι, συχνά, ἕνα μέσο γιὰ νὰ προσφέρετε μὲ σοβαρότητα μιὰ πένα γιὰ σκέψεις ποὺ τόσο συχνὰ εἶναι ἀστεῖες. Εἶμαι βέβαιος πὼς ποτέ μου δὲ διάβασα σὲ ἐφημερίδα ὁποιαδήποτε ἀξιόλογη εἴδηση. Ἅμα διαβάσουμε μιὰ φορά : «Ἕνας ἄνθρωπος ληστεύθηκε, δολοφονήθηκε, σκοτώθηκε ἀπὸ ἀτύχημα, ἢ ἕνα σπίτι κάηκε, ἕνα πλοῖο ναυάγησε, ἕνα ἀτμόπλοιο ναυπηγήθηκε, ἢ μιὰ γελάδα τὴν ἔκοψε ὁ σιδηρόδρομος, ἕνα λυσσασμένο σκυλὶ σκοτώθηκε, ἢ ἔπεσαν ἀκρίδες», δὲν ἔχουμε ποτὲ ἀνάγκη νὰ διαβάσουμε δεύτερη φορὰ παρόμοια εἴδηση. Ἡ μιὰ φορὰ μᾶς φτάνει. Ἅμα ξέρεις τὴ βάση, τὴν ἀρχή, τί σοῦ χρειάζονται χιλιάδες παραδείγματα καὶ ἐφαρμογές ; Στὰ μάτια ἑνὸς φιλόσοφου ὅλα τὰ νέα, ὅπως τὰ λέμε, εἶναι ἁπλὸ κουτσομπολιό, κι' αὐτοὶ ποὺ τὰ γράφουνε καὶ τὰ διαβάζουν εἶναι σὰν

τὶς κουτσομπόλες γριές. Καὶ ὅμως, πολλοὶ ρουφᾶνε λαίμαργα τὸ κουτσομπολιὸ αὐτό. Ἄκουσα πώς, κάποια μέρα, μὲ τόση μανία μαζεύτηκαν οἱ ἄνθρωποι ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα μιᾶς ἐφημερίδας γιὰ νὰ μάθουνε τὰ τελευταῖα νέα, ποὺ ἔσπασαν ἀρκετὰ κρύσταλλα τῆς εἰσόδου ἀπὸ τὸ σπρώξιμο. Αὐτὰ τὰ νέα εἶμαι βέβαιος πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ γράψει δώδεκα μῆνες πρὶν ἢ καὶ δώδεκα χρόνια μετά, χωρὶς νὰ ἔχει φόβο νὰ πέσει ἔξω στὰ γραφόμενά του. Γιὰ τὴν Ἱσπανία—γιὰ νὰ φέρω ἕνα παράδειγμα—ἅμα ξέρεις πῶς νὰ πετᾶς κάθε τόσο στὴ μέση τὸ Δὸν Κάρλο καὶ τὴν Ἰνφάντα, ἢ τὸ Δὸν Πέδρο καὶ τὴ Σεβίλλη καὶ τὴ Γρανάδα, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ καὶ μὲ τὶς σωστὲς ἀναλογίες—τὰ ὀνόματα μπορεῖ νὰ ἔχουνε κάπως ἀλλάξει, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ εἶδα γιὰ τελευταία φορὰ τὶς ἐφημερίδες—καὶ ἅμα περιγράφεις μιὰ ταυρομαχία ὅταν χρειάζεται νὰ μπεῖ στὴ μέση καὶ τὸ σχετικὸ θέαμα, θὰ δώσεις μιὰ ὁλότελα σωστὴ καὶ πιστὴ εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἱσπανία, καλύτερη ἀσφαλῶς ἀπ' ὅσες δημοσιεύονται σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες ποὺ διαβάζει ὁ κόσμος. Ὅσο γιὰ τὴν Ἀγγλία, μπορῶ νὰ εἰπῶ, πὼς τὸ τελευταῖο νέο ποὺ ἀξίζει ὁ κόπος νὰ ἀναφερθεῖ, εἶναι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1649. Καὶ ἂν ἔχετε διαβάσει μιὰ φορὰ γιὰ τὴν ἀγροτικὴ παραγωγὴ τῆς χώρας αὐτῆς, γιὰ ὁποιοδήποτε περασμένο χρόνο μὲ τὴ συνηθισμένη σοδειά, δὲ χρειάζεται νὰ ξαναρωτήσετε ἄλλη χρονιὰ γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, ἐκτὸς ἂν τὸ ἐνδιαφέρον σας εἶναι εἰδικότερα οἰκονομικὸ καὶ ἐμπορικό. Κατὰ τὴν κρίση ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ σπάνια κοιτάζει τὶς ἐφημερίδες, τίποτα τὸ καινούργιο δὲ γίνεται στὸ ἐξωτερικὸ—καὶ δὲν ἐξαιρῶ οὔτε καὶ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση.

Τί νέα ; Πόσο ὅμως σπουδαιότερο εἶναι νὰ μάθουμε τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν παλιώνει ! Ὁ Κιέου-χὲ-γιοὺ (ἀνώτατος ἄρχοντας στὸ κράτος τοῦ Οὐέϊ) ἔστειλε ἕναν ἄνθρωπό του στὸν Κοὺνγκ-τσέου γιὰ νὰ μάθει νέα του. Ὁ Κοὺνγκ-τσέου προσκάλεσε τὸν ἀπεσταλμένο νὰ καθήσει κοντά του καὶ τὸν ρώτησε ἔτσι: «Τί κάνει ὁ ἀφέντης σου;» Μὲ σεβασμό, ὁ ἀπεσταλμένος ἀπάντησε: «Ὁ ἀφέντης μου ἐπιθυμεῖ νὰ ἐλαττώσει τὸν ἀριθμὸ τῶν σφαλμάτων του, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει στὸ τέλος τους». Ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφυγε, ὁ φιλόσοφος παρατήρησε: «Τί σπουδαῖος ἄνθρωπος !

Τί σπουδαῖος ἄνθρωπος!» Ὁ ἱεροκήρυκας στὴν ἐκκλησία, ἀντὶ νὰ ζαλίζει τ' αὐτιὰ τῶν νυσταλέων χωρ'κῶν τὴ μόνη ἡμέρα ποὺ ἔχουνε γιὰ ξεκούραση στὸ τέλος τῆς ἑβδομάδας—γιατὶ ἡ Κυριακὴ στὴν πραγματικότητα εἶναι τὸ τέρμα μιᾶς κουραστικῆς καὶ κακοχρησιμοποιημένης ἑβδομάδας, καὶ ὄχι ἡ δροσερὴ καὶ ξεκούραστη ἀρχὴ μιᾶς καινούργιας—μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἱστορία κάποιας ἄθλιας γυναίκας, στὸ κήρυγμά του, θὰ ἔπρεπε νὰ φωνάζει μὲ βροντερὴ φωνή: «Ὡς ἐδῶ! Φτάνει. Τί σκοπὸ ἔχει αὐτὸ τὸ καθημερινό σας λαχάνιασμα καὶ ὁ ἀγώνας, ποὺ τὰ κέρδη του μιὰ μέρα θὰ τ' ἀφήσετε ἐδῶ πέρα;»

Τὶς ὑποκρισίες καὶ τὶς ἀπάτες τὶς ἐκτιμοῦμε σὰ νὰ ἦσαν οἱ πιὸ χτυπητὲς ἀλήθειες. Τὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν τὴν πιστεύουμε. Ἂν οἱ ἄνθρωποι προσέχανε μόνο τὶς ἀλήθειες καὶ δὲν ἀφήνανε τὸν ἑαυτό τους νὰ ξεγελιέται, ἡ ζωή, σὲ σύγκριση μὲ αὐτὰ ποὺ ξέρουμε, θὰ ἔμοιαζε μ' ἕνα παραμύθι, μὲ τὶς Χίλιες καὶ Μία Νύχτες. Ἂν τιμούσαμε μὲ τὸ σεβασμό μας μόνο ἐκεῖνα ποὺ τὸν ἀξίζουν καὶ τὸν δικαιοῦνται, μουσικὴ καὶ τραγούδια θὰ ἀκούγονταν ἀδιάκοπα στοὺς δρόμους. Ὅταν δὲ βιαζόμαστε καὶ σκεπτόμαστε προσεχτικά, βλέπουμε πὼς μόνο τὰ μεγάλα, τὰ ἀξιόλογα πράματα εἶναι μόνιμα καὶ αἰώνια, καὶ πὼς οἱ μικροφόβοι καὶ οἱ μικροχαρὲς εἶναι μονάχα ἡ σκιὰ τῆς πραγματικότητας. Τότε ἡ ζωὴ εἶναι εὐχάριστη καὶ θαυμάσια. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως κλείνουνε τὰ μάτια, μισοκοιμοῦνται, βλέπουνε θεάματα ποὺ τοὺς ἀπογοητεύουν, καὶ καθιερώνουνε καὶ σταθεροποιοῦνε τὴν καθημερινὴ ζωή τους, τὴ γεμάτη ρουτίνα καὶ συνήθειες, θεμελιωμένη πάνω σὲ ἐντελῶς φανταστικὲς βάσεις. Τὰ παιδιά, ποὺ παίζουνε τὴ ζωή, ξεχωρίζουνε τοὺς ἀληθινούς της νόμους καὶ τὶς σχέσεις της καλύτερα ἀπὸ τοὺς μεγάλους. Οἱ μεγάλοι δὲν πετυχαίνουν νὰ ζήσουνε μιὰ ζωὴ ἄξια καὶ νομίζουνε πὼς ἡ πεῖρα, δηλαδὴ ἡ ἀποτυχία, τοὺς ἔχει κάνει σοφώτερους. Διάβασα κάποτε σ' ἕνα ἰνδικὸ βιβλίο πὼς «μιὰ φορὰ ὁ γιὸς ἑνὸς βασιλιᾶ διώχτηκε ἀπὸ μικρὸ παιδὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ ἀνατράφηκε μέσα στὸ λόγκο ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο τοῦ δάσους. Ὅταν μεγάλωσε, ἐπειδὴ ζοῦσε πάντα μὲ τοὺς ἀπολίτιστους καὶ ἀγράμματους ξυλοκόπους, φανταζότανε πὼς ἀνῆκε κι' αὐτὸς στὴ φτωχικὴ τάξη τους. Κά-

ποια μέρα όμως, ένας από τούς αύλικούς τοῦ πατέρα του τόν ἀνακάλυψε καὶ τοῦ φανέρωσε ποιός ἦταν στὴν πραγματικότητα. Τότε ὁ νέος ἔμαθε τὴν ἀλήθεια, καὶ ἡ παρανόηση πού εἶχε στό μυαλό του διαλύθηκε : γιατί κατάλαβε πῶς ἦταν ἕνας πρίγκιπας. Ἔτσι ἡ ψυχὴ—συνεχίζει ὁ Ἰνδὸς φιλόσοφος—ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις ὅπου βρίσκεται, παρανοεῖ τὸ χαρακτήρα της, ὥσπου κάποιος ἅγιος δάσκαλος νά τῆς φανερώσει τὴν ἀλήθεια. Τότε κάθε ἄνθρωπος καταλαβαίνει πώς εἶναι ἕνας Βραχμάνος». Καταλαβαίνω πὼς ἐμεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς Νέας Ἀγγλίας, ζοῦμε αὐτὴ τὴν ἄσημη ζωή, γιατί τὸ μάτι μας δὲν μπορεῖ νὰ ἰδεῖ πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. Νομίζουμε πὼς αὐτὸ πού β λ έ π ο υ μ ε, ε ἶ ν α ι πραγματικά. Ἂν ἕνας ἄνθρωπος περνοῦσε ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη καὶ ἔβλεπε τὴν ἀλήθεια, θὰ τὸν καταλαβαίναμε ; Ἂν μᾶς ἀπαριθμοῦσε τὶς ἀλήθειες πού κατάλαβε ἐκεῖ, χωρὶς ἄλλο δὲ θὰ ἀναγνωρίζαμε τὴν πόλη μας ἀπὸ τὴν περιγραφή του. Κοιτάξτε μιὰ αἴθουσα συγκεντρώσεων, ἕνα δικαστήριο, μιὰ φυλακή, μιὰ κατοικία, καὶ πεῖτε μου τί εἶναι στὴν πραγματικότητα αὐτὸ τὸ πράμα, ὅταν τὸ βλέπει κανεὶς μὲ τὰ μάτια τῆς ἀλήθειας. Ὅλοι θὰ θυμώσουν πολὺ ἔτσι πού τοὺς περιγράφετε. Οἱ ἄνθρωποι βλέπουνε τὴν ἀλήθεια σὰν κάτι πολὺ μακρινό, στὰ σύνορα τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος, πίσω ἀπὸ τὸ πιὸ μακρινὸ ἀστέρι, πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὸν τελευταῖο ἄνθρωπο. Βέβαια, στὴν αἰωνιότητα ὑπάρχει κάτι τὸ ὑπέροχο, τὸ ἀληθινό. Μὰ ὅλα αὐτά, καὶ τὰ μέρη καὶ οἱ ἄνθρωποι, εἶναι ἐ δ ῶ καὶ τ ώ ρ α. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς φτάνει στὸν κολοφώνα τῆς δόξας του σήμερα, καὶ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὴ δόξα του αὐτὴ μέσα στοὺς αἰῶνες. Καὶ μᾶς ἔχει δώσει τὴν ἱκανότητα νὰ καταλαβαίνουμε τὸ κάθε τὶ πού εἶναι γεμάτο μεγαλεῖο καὶ εὐγένεια, μόνο ἂν ἀδιάκοπα ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀλήθεια πού εἶναι γύρω μας. Ὁ κόσμος πάντα μοιάζει μὲ τὶς ἰδέες πού σχηματίζει γι' αὐτὸν τὸ μυαλό μας. Εἴτε ταξιδεύουμε γρήγορα, εἴτε σιγά, ὁ δρόμος μας εἶναι χαραγμένος. Ἂς περάσουμε λοιπὸν τὴ ζωή μας συλλαμβάνοντας ἰδέες. Ὁ ποιητὴς ἢ ὁ καλλιτέχνης ποτὲ ὡς τώρα δὲν ἔχουν συλλάβει ἕνα τόσο εὐγενικὸ καὶ ὄμορφο σχέδιο, μὰ κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τους θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ τὸ κατορθώσει.

"Ας ξοδέψουμε τή μέρα μας μέ τήν ἴδια ἐλευθερία πού τό κάνει ἡ Φύση, καί ἄς μήν ἀφήσουμε νά ἐκτροχιαστοῦμε ἀπό τό πρῶτο καρυδότσουφλο ἤ τό πρῶτο φτερό κουνουπιοῦ πού θά βρεθεῖ πάνω στίς γραμμές. "Ας ξυπνοῦμε νωρίς καί ἄς σηκωνόμαστε ἀμέσως καί ἄς κοιμόμαστε νωρίς, ἥσυχα καί χωρίς ταραχή. "Ας ἀφήνουμε τούς ἀνθρώπους νά ἔρχονται καί νά φεύγουν, ἄς ἀφήνουμε τίς καμπάνες νά χτυπᾶνε καί τά παιδιά νά φωνάζουν,—ἀποφασισμένοι νά χαροῦμε πραγματικά τήν ἡμέρα μας. Γιατί θά πρέπει νά ἀπογοητευθοῦμε καί ν' ἀκολουθήσουμε τό ρεῦμα ; "Ας μή χάσουμε τήν ψυχραιμία μας, ἄς μήν ἀναποδογυριστοῦμε μέσα σ' αὐτό τό φοβερό ρεῦμα καί τή δίνη πού λέγεται μεσημβρινό φαγητό! Ὑπερνικῆστε τόν κίνδυνο αὐτό καί σωθήκατε, γιατί τό ὑπόλοιπο τῆς ἡμέρας εἶναι κατήφορος. Μέ ἀκούραστα νεῦρα, μέ τήν πρωινή σας δύναμη, περάστε ἀπό δίπλα του, κοιτάζοντας πρός τήν ἄλλη μεριά, δεμένοι στό κατάρτι σάν τόν 'Οδυσσέα. "Αν ἡ μηχανή σφυρίζει, ἀφῆστε την νά σφυρίζει ὥσπου νά βραχνιάσει. Γιατί θά πρέπει νά τρέξουμε, ἐπειδή χτυπάει τό κουδούνι ; "Ας ἐγκατασταθοῦμε κάπου, καί ἄς στερεώσουμε τά πόδια μας κάτω, χώνοντάς τα μέσα ἀπό τή λάσπη καί τή βρώμα τῆς προκατάληψης καί τῆς παράδοσης, μέσα ἀπό τήν ἀπάτη καί τήν ἐξωτερική ἐμφάνιση, μέσα ἀπό τό βρωμόνερο αὐτό πού σκεπάζει ὁλόκληρη τή γῆ, μέσα ἀπό τό Παρίσι καί τό Λονδίνο, μέσα ἀπό τή Νέα Ὑόρκη καί τή Βοστώνη καί τήν Κόνκορντ, μέσα ἀπό τήν ἐκκλησία καί τό καθεστώς, μέσα ἀπό τήν ποίηση καί τή φιλοσοφία καί τή θρησκεία, ὥσπου νά φτάσουμε σ' ἕνα στερεό ἔδαφος μέ βράχια, πού λέγεται π ρ α γ μ α τ ι κ ό τ η τ α, καί ἄς ποῦμε: «Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια, δέν κάνουμε λάθος!» Καί ὕστερα ἄς ἀρχίσουμε τή δουλειά μας ἔχοντας πιά ἕνα στέρεο σημεῖο νά στηριχθοῦμε πού δέν μποροῦν νά τό χαλάσουν οἱ χείμαρροι καί ἡ παγωνιά καί ἡ φωτιά, ἕνα μέρος ὅπου θά μπορούσατε νά χτίσετε τοῖχο ἤ πολιτεία, ἤ ἴσως νά ἐγκαταστήσετε κι' ἕνα μετρητή, γιά νά μποροῦν οἱ κατοπινές γενιές νά μάθουνε πόσο βαθιά μπορεῖ νά φτάσει καμιά φορά ὁ χείμαρρος τῆς ἀπάτης καί τῆς ὑποκρισίας. "Αν σταθεῖτε ἴσια, φάτσα μέ φάτσα σέ κάποιο γεγονός, θά ἰδεῖτε τόν ἥλιο νά λάμπει καί στίς δυό του τίς ἐπιφάνειες, σά νά ἦταν μιά

λάμα μαχαιριοῦ, καὶ θὰ νιώσετε τὴν κοφτερὴ κόψη του νὰ σᾶς χωρίζει στὴ μέση τὴν καρδιὰ καὶ τὸ μυαλό, καὶ ἔτσι θὰ τελειώσετε εὐτυχισμένος τὴν ἀνθρώπινη σταδιοδρομία σας. Εἴτε ζωὴ θὰ εἶναι αὐτή, εἴτε θάνατος, μονάχα τὴν πραγματικότητα θὰ ζητᾶτε. Ἂν πεθαίνουμε στ' ἀληθινά, ἂς ἀκούσουμε τὸ ρόγχο τοῦ στήθους μας καὶ ἂς νιώσουμε παγωμένα τὰ ἄκρα μας. Ἂν εἴμαστε ζωντανοί, ἂς κοιτάξουμε τὴ δουλειά μας.

Ὁ χρόνος εἶναι τὸ ποτάμι ὅπου ψαρεύω. Πίνω ἀπὸ τὸ νερό του. Μὰ καθὼς πίνω, ξεχωρίζω τὸν ἀμμουδερὸ βυθό του καὶ βλέπω πόσο ρηχὸ εἶναι. Τὸ λιγοστὸ νερό του κυλάει καὶ φεύγει, μὰ ἡ αἰωνιότητα μένει. Θὰ ἤθελα νὰ πιῶ ἀπὸ πιὸ βαθιά. Καὶ νὰ ψαρέψω στὸν οὐρανό, ποὺ τὸ βάθος του εἶναι σπαρμένο μὲ ἄστρα. Δὲν μπορῶ νὰ μετρήσω οὔτε ἕνα. Δὲν ξέρω οὔτε τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου. Λυπόμουνα πάντα ποὺ δὲν ἤμουνα τόσο σοφὸς ὅσο ἤμουνα τὴν ἡμέρα ποὺ γεννήθηκα. Ἡ ἐξυπνάδα εἶναι ἕνα τσεκούρι ποὺ ξεχωρίζει καὶ ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὸ βάθος, πρὸς τὴν ἀπόκρυφη μεριὰ τῶν πραγμάτων. Δὲ θέλω νὰ δουλεύω μὲ τὰ χέρια μου περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητο. Τὸ κεφάλι μου εἶναι χέρια καὶ πόδια. Νιώθω πὼς ὅλες οἱ πιὸ καλές μου ἱκανότητες εἶναι συγκεντρωμένες ἐκεῖ μέσα. Τὸ ἔνστικτο μοῦ λέει πὼς τὸ κεφάλι μου εἶναι ὄργανο γιὰ ν' ἀνοίγει τρύπες. Ὅπως μερικὰ ζῶα χρησιμοποιοῦνε τὸ μουσούδι τους καὶ τὰ πόδια τους, θὰ μποροῦσα κι' ἐγὼ μὲ τὸ κεφάλι μου ν' ἀνοίξω τὸ δρόμο μου ἀνάμεσα στοὺς λόφους. Ἔχω τὴ γνώμη πὼς ἡ πλουσιότερη φλέβα βρίσκεται κάπου ἐδῶ τριγύρω. Αὐτὸ καταλαβαίνω ἀπὸ τὸ τρυπάνι καὶ τοὺς ἀτμοὺς ποὺ βγαίνουν. Ἐδῶ λοιπὸν θὰ ἀρχίσω νὰ σκάβω.

ΤΟ ΔΙΑΒΑΣΜΑ

ΑΝ ΕΚΑΝΑΝ τὸν κόπο νὰ σκεφθοῦνε λίγο περισσότερο πρὶν ἀποφασίσουν γιὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἀσχολίες τους οἱ ἄνθρωποι, ἴσως ὅλοι τους νὰ γίνονταν μελετητὲς καὶ φιλόσοφοι, γιατὶ ἀσφαλῶς ἡ ἀνθρώπινη φύση καὶ ἡ μοίρα τοὺς σπρώχνει νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ ὅλα τὰ σχετικά. Εἴμαστε θνητοὶ ὅταν κάνουμε περιουσία γιὰ μᾶς ἢ τοὺς ἀπογόνους μας, ὅταν δημιουργοῦμε οἰκογένεια, κράτος, ἢ ἀκόμα κι' ὅταν γινόμαστε ξακουστοί. Εἴμαστε ὅμως ἀθάνατοι, ὅταν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν ἀλήθεια, καὶ δὲ φοβόμαστε τότε οὔτε ἀλλαγές, οὔτε ἀτυχήματα. Ὁ παλαιότερος Ἰνδὸς ἢ Αἰγύπτιος φιλόσοφος ἀνασήκωσε μιὰ γωνιὰ τοῦ πέπλου ποὺ σκέπαζε τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀλήθειας. Ἡ γωνιὰ αὐτὴ μένει ἀκόμα ἀνασηκωμένη, καὶ ἀτενίζω πρὸς τὰ ἐκεῖ μὲ τὴν ἴδια χαρὰ ποὺ τὸ ἔκανε κι' ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἐγὼ ἤμουνα μέσα του τότε ποὺ ἔδειξε τόσο θάρρος, κι' ἐκεῖνος εἶναι μέσα μου τώρα ποὺ ξαναβλέπω τὸ ὅραμα. Πάνω στὸν πέπλο αὐτὸν δὲν ἔχει καθίσει σκόνη. Γιατὶ δὲν ἔχει περάσει καιρὸς ἀπὸ τότε ποὺ φανερώθηκε αὐτὴ ἡ θεότητα. Ὁ χρόνος, ποὺ μὲ τὸ πέρασμά του πραγματικὰ καλυτερεύουμε, ἢ μποροῦμε νὰ καλυτερεύουμε, δὲν εἶναι οὔτε ἀόριστος, οὔτε ἐνεστώς, οὔτε μέλλων.

Ἡ κατοικία μου, ὄχι μόνο γιὰ τὴ σκέψη, παρὰ καὶ γιὰ τὸ σοβαρὸ διάβασμα, ἦταν καταλληλότερη καὶ ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο. Ἂν καὶ βρισκόμουνα ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκτίνα κυκλοφορίας καὶ τῆς πιὸ γνωστῆς δανειστικῆς βιβλιοθήκης, εἶχα πλησιάσει περισσό-

τερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ τὰ βιβλία αὐτὰ ποὺ κυκλοφοροῦν σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, τὰ βιβλία ποὺ οἱ σελίδες τους γράφτηκαν γιὰ πρώτη φορὰ πάνω σὲ φλοῦδες δέντρων, καὶ ποὺ τώρα τυπώνονται καὶ ξανατυπώνονται πάνω στὸ χαρτὶ τῆς ἐποχῆς μας. Γράφει ὁ ποιητὴς Μίο Καμὰρ Οὐντὶν Μάστ : «Νὰ μπορεῖς καθισμένος νὰ περνᾶς ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Μπόρεσα νὰ τὸ κάνω αὐτὸ χάρη στὰ βιβλία. Νὰ μπορεῖς νὰ μεθᾶς μὲ ἕνα μόνο ποτήρι κρασί. Ἔνιωσα τὴν εὐχαρίστηση αὐτὴ ὅταν ἤπια τὸ γλυκόπιοτο τῶν ἀπορρήτων δογμάτων». Εἶχα τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου πάνω στὸ τραπέζι μου ὅλο τὸ καλοκαίρι, ἂν καὶ ἔριχνα μιὰ ματιὰ στὶς σελίδες της μόνο μιὰ φορὰ κάθε τόσο. Ἡ ἀδιάκοπη ἐργασία ποὺ εἶχα νὰ κάνω μὲ τὰ χέρια μου—γιατὶ ἔπρεπε νὰ τελειώσω τὸ σπίτι μου καί, μαζί, νὰ σκαλίσω τὰ χουκιά μου—δὲ μοῦ ἄφηνε περισσότερον καιρὸ γιὰ διάβασμα. Ἔδινα ὅμως στὸν ἑαυτό μου τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ εἶχα ἀργότερα τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσω. Στὶς ἀνάπαυλες τῆς δουλειᾶς μου διάβαζα ἕνα - δυὸ ξεκούραστα βιβλία μὲ ταξιδιωτικὲς ἱστορίες, ὥσπου μιὰ μέρα ἀγανάκτησα μὲ τὸν ἑαυτό μου καὶ ἔνιωσα ντροπὴ γι' αὐτή μου τὴν ἀπασχόληση. Καὶ ἀναρωτήθηκα τότε, ποῦ ζοῦσα ἐγώ ;

Ὁ φοιτητὴς μπορεῖ νὰ διαβάζει τὸν Ὅμηρο ἢ τὸν Αἰσχύλο στὰ ἑλληνικά, μὰ δὲ νιώθει τὴν τέρψη ποὺ θὰ ἔπρεπε, γιατὶ εἶναι ὑποχρεωμένος μὲ κάποιον τρόπο νὰ προσπαθήσει νὰ φτάσει στὸ ὕψος τῶν ἡρώων τους, καὶ γιατὶ ἀφιερώνει πρωινὲς ὧρες στὸ διάβασμά τους. Τὰ ἡρωικὰ βιβλία, ἀκόμη κι' ἂν εἶναι τυπωμένα στὴ μητρική μας γλώσσα, θὰ μᾶς φαίνονται πάντα γραμμένα σὲ μιὰ γλώσσα νεκρὴ γιὰ τὴ σημερινὴ ἐκφυλισμένη ἐποχή. Θὰ πρέπει νὰ ζητοῦμε προσεχτικὰ τί σημασία ἔχει κάθε λέξη, κάθε γραμμή, καὶ νὰ σχηματίσουμε γιὰ τὴ σοφία, τὴν ἀξία καὶ τὴ γενναιοφροσύνη, μιὰ πολὺ πλατύτερη ἔννοια ἀπ' αὐτὴ ποὺ μᾶς ἔκανε ν' ἀποκτήσουμε ἡ καθημερινὴ ζωή. Οἱ σημερινὲς φτηνὲς καὶ μὲ μεγάλη κυκλοφορία ἐκδόσεις, μὲ ὅλες τὶς μεταφράσεις τους, δὲν κατάφεραν νὰ μᾶς φέρουνε πιὸ κοντὰ στοὺς ἡρωικοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητας. Μᾶς φαίνονται πάντα μακρινοὶ καὶ ἀπόκοσμοι, ὅπως παράξενα καὶ σπάνια μᾶς φαίνονται καὶ τὰ

γράμματα τῆς γλώσσας ποὺ ἔγραψαν. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ξοδέψετε πολλὲς μέρες καὶ ὧρες στὰ νεανικά σας χρόνια, γιὰ νὰ μάθετε ἀπὸ κάποια ἀρχαία γλώσσα ἔστω καὶ λίγες λέξεις, ποὺ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴ χυδαιότητα καὶ τὴν κοινοτοπία καὶ γίνονται αἰώνια διδάγματα καὶ πάντα μᾶς ὑπενθυμίζουνε τὸ σωστό. Δὲν εἶναι χαμένος κόπος ὅταν ὁ ἀγρότης θυμᾶται καὶ ξαναλέει τὶς λίγες λατινικὲς λέξεις ποὺ ἔχει ἀκούσει. Οἱ ἄνθρωποι καμιὰ φορὰ ἔχουνε τὴ γνώμη πὼς ἡ μελέτη τῶν κλασικῶν ἀνοίγει ἀργότερα τὸ δρόμο γιὰ τὶς σύγχρονες καὶ πρακτικὲς σπουδές. Μὰ ὁ διψασμένος γιὰ μάθηση φοιτητὴς θὰ μελετήσει τοὺς κλασικούς, σὲ ὁποιαδήποτε γλώσσα κι ἂν εἶναι γραμμένοι, ὁσοδήποτε ἀρχαῖοι κι' ἂν εἶναι. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι τὰ κλασικὰ ἔργα, παρὰ οἱ εὐγενικότερες σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχουν καταγραφεῖ ; Αὐτὰ εἶναι τὰ μόνα μαντεῖα ποὺ δὲ γνωρίσανε ποτὲ τὴν παραχμή, καὶ ὑπάρχουν ἐκεῖ μέσα ἀπαντήσεις γιὰ τὰ πιὸ σύγχρονα προβλήματα—ἀπαντήσεις ποὺ οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Δωδώνη δὲ θὰ ἦσαν ποτὲ σὲ θέση νὰ τὶς δώσουν. Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ πάψουμε νὰ μελετᾶμε καὶ τὴ φύση, μὲ τὴ δικαιολογία πὼς εἶναι πολὺ παλιά ! Τὸ καλὸ διάβασμα—δηλαδὴ τὸ διάβασμα βιβλίων ποὺ εἶναι γεμάτα ἀλήθεια—εἶναι μιὰ εὐγενικὴ ἄσκηση, μιὰ ἄσκηση ποὺ θὰ κάνει τὸν ἀναγνώστη νὰ ἀγωνιστεῖ καὶ νὰ κοπιάσει περισσότερο ἀπ' ὅσο γιὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἀπὸ τὶς ἀσκήσεις καὶ τὰ σπὸρ τῆς ἐποχῆς μας. Ἀπαιτεῖ προπόνηση ἀντίστοιχη μὲ τὴν προπόνηση ποὺ κάνουν οἱ ἀθλητές, καὶ σταθερὴ προσήλωση σ' ὅλη σχεδὸν τὴ ζωὴ στὸ σκοπὸ αὐτό. Τὰ βιβλία πρέπει νὰ διαβάζονται μὲ προσοχὴ καὶ μὲ περίσκεψη. Δὲ φτάνει νὰ εἶναι κανεὶς ἱκανὸς νὰ μιλάει τὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους ὅπου ἔχουνε γραφεῖ, γιατὶ ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦμε καὶ στὴ γλώσσα ποὺ γράφουμε, τὴ γλώσσα ποὺ ἀκοῦμε καὶ τὴ γλώσσα ποὺ διαβάζουμε. Ἡ μιὰ εἶναι ὁλότελα προσωρινή, ἕνας ἦχος, μιὰ γλώσσα, μιὰ διάλεκτος, θὰ ἔλεγα, μηχανική, ποὺ τὴ μαθαίνουμε, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε, ἀπὸ τὶς μανάδες μας, ὅπως καὶ τὰ ζῶα. Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ὥριμη, ἡ πλούσια μορφὴ τῆς γλώσσας αὐτῆς. Ἂν ἡ πρώτη εἶναι ἡ μητρική μας γλώσσα, αὐτὴ ἐδῶ εἶναι ἡ πατρική μας, μιὰ γλώσσα γεμάτη συγκρατημένες καὶ διαλεχτὲς ἐκφράσεις,

πού θά πρέπει νά ξαναγεννηθοῦμε γιά νά μπορέσουμε νά τή μιλήσουμε. Ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωπο· πού μ:λοῦσαν ἑλληνικές καί λατινικές γλῶσσες τήν ἐποχή τοῦ Μεσαίωνα, δέν εἶχαν ἀποκτήσει τήν ἱκανότητα νά διαβάζουνε τά ἔργα τῶν μεγαλόπνευστων συγγραφέων πού εἴχανε γραφεῖ στίς γλῶσσες αὐτές. Γιατί δέν ἦσαν γραμμένα στά ἑλληνικά ἤ τά λατινικά πού ἤξεραν αὐτοί, παρά στή διαλεχτή γλώσσα τῆς λογοτεχνίας. Δέν εἴχανε μάθει τίς ὁμορφότερες διαλέκτους τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Ρώμης, κι' ἔτσι ἐκτιμοῦσαν μόνο τή φτηνή σύγχρονή τους λογοτεχνία, ἐνῶ τά ἀρχαῖα βιβλία δέν ἦσαν γι' αὐτούς παρά ἄχρηστοι πάπυροι. Ὅταν ὅμως τά διάφορα ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀπόχτησαν τή δική του γλώσσα τό καθένα, δύσκολη στό γράψιμο μά ἀρκετή γιά τίς ἀνάγκες τῆς λογοτεχνίας τους, τότε ξαναφάνηκε καί πάλι ἡ διάθεση γιά μάθηση, καί οἱ φιλόλογοι μπόρεσαν νά ξεχωρίσουν ἀπό τίς μετριότητες ἐκεῖνες τούς θησαυρούς τῆς ἀρχαιότητας. Ἐκεῖνα πού τά πλήθη τῶν Ρωμαίων καί τῶν Ἑλλήνων δέν μποροῦσαν νά τά ἀκούσουν, μπόρεσαν νά τά διαβάσουν πολλούς αἰῶνες ἀργότερα λίγοι φιλόσοφοι, καί λίγοι φιλόσοφο: τά διαβάζουν ἀκόμα καί σήμερα.

Ὅσο κι' ἄν θαυμάζουμε τή μεγαλόστομη γλώσσα τῶν ρητόρων, τά πλούσια σέ εὐγενικά νοήματα κείμενα εἶναι συνήθως τόσο μακρύτερα καί ψηλότερα ἀπό τίς πρόσκαιρες καθομιλούμενες γλῶσσες, ὅσο βρίσκεται καί τό στερέωμα μέ τ' ἀστέρια του μακριά ἀπό τά σύννεφα. Ἐκεῖ βρίσκονται τά ἄστρα κι' αὐτοί πού μποροῦνε, τά διαβάζουν. Οἱ ἀστρονόμοι ἀδιάκοπα τά παρατηροῦνε καί τά μελετοῦνε. Δέν ὑπάρχουν ἐκεῖ ἀναθυμιάσεις, ὅπως οἱ ἀναθυμιάσεις στίς καθημερινές μας συζητήσεις ἀπό τή γεμάτη ἄχνα ἀναπνοή μας. Αὐτό πού ὀνομάζεται εὐγλωττία στήν ἀγορά, λέγεται ρητορική μέσα στό σπουδαστήριο. Ὁ ρήτορας παραδίδεται στήν ἔμπνευση τῆς στιγμῆς, καί μιλάει πρός τό πλῆθος πού βρίσκεται μπροστά του, πρός αὐτούς πού μποροῦνε νά τόν ἀκούσουνε. Ὁ συγγραφέας ὅμως, πού γι' αὐτόν ἡ «στιγμή» εἶνα· ὁλόκληρη ἡ ὁμοιόμορφη ζωή του, καί πού θά ἔχανε τόν είρμό του ἄν βρισκότανε μπροστά στό πλῆθος καί στά γεγονότα πού ἐμπνέουνε τό ρήτορα, ἀπευθύνεται στό μυαλό καί στήν καρδιά τῆς

ἀνθρωπότητας, σὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ μποροῦνε νὰ τὸν κ α τ α λ ά β ο υ ν, σὲ ὁποιαδήποτε ἐποχὴ κι' ἂν ἀνήκουν.

Εἶναι φυσικὸ ποὺ ὁ Μέγας 'Αλέξανδρος κουβαλοῦσε τὴν 'Ιλιάδα μαζί του, στὶς ἐκστρατεῖες του, μέσα σ' ἕνα πολύτιμο κιβώτιο. Ἕνα γραφτὸ κείμενο εἶναι τὸ διαλεχτότερο κειμήλιο. Εἶναι μαζὶ κάτι τὸ πιὸ οἰκεῖο σ' ἐμᾶς, καὶ τὸ πιὸ παγκόσμιο ἀπ' ὅλα τὰ καλλιτεχνήματα. Εἶναι τὸ ἔργο τῆς τέχνης ποὺ πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν ἴδια τὴ ζωή. Μπορεῖ νὰ μεταφραστεῖ σὲ κάθε γλώσσα, καὶ ὄχι μόνο νὰ διαβαστεῖ, παρὰ καὶ νὰ τὸ προφέρουν ὅλα τὰ ἀνθρώπινα χείλη. 'Η γραμμένη σκέψη ἑνὸς ἀνθρώπου τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς γίνεται ἡ ὁμιλία ἑνὸς σύγχρονου. Δυὸ χιλιάδες καλοκαίρια ποὺ πέρασαν, ἄφησαν πάνω στὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ὅπως καὶ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μάρμαρα, μόνο μιὰ χρυσωπὴ καὶ φθινοπωρινὴ ἀπόχρωση, γιατὶ μετέφεραν τὴ γαλήνια καὶ οὐράνια ἀτμόσφαιρά τους σὲ ὅλες τὶς χῶρες, γιὰ νὰ τὶς προστατεύσουν ἀπὸ τὴ φθορὰ ποὺ φέρνει ὁ χρόνος. Τὰ βιβλία εἶναι ὁ θησαυρός, ὁ πλοῦτος τοῦ κόσμου καὶ ἡ πολύτιμη κληρονομιὰ τῶν γενεῶν καὶ τῶν ἐθνῶν. Τὰ βιβλία, τὰ πιὸ παλιὰ καὶ τὰ πιὸ καινούργια, βρίσκουνε φυσικὰ καὶ δικαιωματικὰ τὴ θέση τους μέσα στὸ κάθε σπίτι. Δὲν ἔχουνε νὰ ὑποστηρίξουνε δική τους ὑπόθεση, μὰ καθὼς φωτίζουνε, διδάσκουνε καὶ μορφώνουνε τὸν ἀναγνώστη, τὸ κοινὸ μυαλό του τὸν κάνει νὰ νιώθει τὴν ἀξία τους καὶ νὰ τὰ δέχεται μὲ χαρά. Οἱ συγγραφεῖς τους ἀποτελοῦνε τὴ φυσική, τὴν ἀναμφισβήτητη καὶ λαμπρότερη ἀριστοκρατία σὲ κάθε κοινωνία καὶ ἀσκοῦνε τὴν ἐπιρροή τους πάνω στὴν ἀνθρωπότητα, πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτοκράτορες καὶ βασιλιάδες. Ὅταν ὁ ἀμόρφωτος καὶ ἴσως καὶ περιφρονημένος γυρολόγος κερδίσει ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ἐργασία του τὴν ποθητὴ ἀνεξαρτησία καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἄνεση, καὶ γίνει δεκτὸς στοὺς κοσμικοὺς καὶ πλούσιους κύκλους, στρέφεται ὕστερα, χωρὶς ἄλλο, πρὸς τοὺς καλύτερους μὰ ἀπλησίαστους κύκλους τῶν διανοουμένων καὶ τῶν σοφῶν. Καὶ τότε νιώθει πόσο ἀμόρφωτος εἶναι καὶ πόσο ἄχρηστα καὶ λιγοστὰ εἶναι ὅλα του τὰ πλούτη. Καὶ ἀργότερα, δείχνει τὴν ἐξυπνάδα του μὲ τὴν προσπάθεια ποὺ κάνει νὰ ἐξασφαλίσει στὰ παιδιά του τὴν πνευματικὴ μόρφωση ποὺ ἐκεῖ-

νος στερήθηκε καὶ ποὺ τόσο θερμὰ τὴν ἐπιθυμεῖ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, γίνεται ὁ ἱδρυτὴς μιᾶς οἰκογένειας ποὺ θὰ σταδιοδρομήσει στὴν κοινωνία.

ΕΚΕΙΝΟΙ ποὺ δὲν ἔμαθαν νὰ διαβάζουνε τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς στὸ πρωτότυπο γνωρίζουνε πολὺ λίγο τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Γιατί, ἂς μὴν τὸ λησμονοῦμε, δὲ μεταφράστηκαν τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων αὐτῶν σὲ ὁποιαδήποτε σύγχρονη γλώσσα—ἐκτὸς ἂν ὁ πολιτισμός μας ὁλόκληρος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ μετάφραση. Ὁ Ὅμηρος ποτὲ ὡς τώρα δὲν τυπώθηκε στὰ ἀγγλικά, οὔτε ὁ Αἰσχύλος, οὔτε καὶ ὁ Βιργίλιος—συγγραφεῖς ποὺ τὰ ἔργα τους εἶναι τόσο λεπτά, τόσο στερεὰ καὶ τόσο ὄμορφα ὅσο εἶναι καὶ ἡ αὐγή. Καὶ οἱ κατοπινοί τους συγγραφεῖς, ὁτιδήποτε κι' ἂν λέμε γιὰ τὴ μεγαλοφυΐα τους, δὲ στάθηκαν ἱκανοὶ νὰ φτάσουνε τὴν περίσσια ὀμορφιὰ ποὺ ἔχουν τὰ ἀθάνατα λογοτεχνικὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Μόνο ἐκεῖνοι ποὺ δὲ γνωρίσανε ποτὲ καὶ δὲν καταλάβανε ποτὲ τὰ ἔργα αὐτά, λένε πὼς πρέπει ἢ πὼς μποροῦμε νὰ τὰ ξεχάσουμε. Μὰ καὶ ἂν ἀποκτήσουμε τὴ μόρφωση καὶ τὴ σοφία ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ φτάσουμε ὡς αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ἐκτιμήσουμε, καὶ τότε ἀκόμα δὲν πρέπει νὰ τὰ ξεχάσουμε. Ὁ αἰώνας ποὺ ζοῦμε θὰ γίνει πραγματικὰ πλούσιος ὅταν μαζέψουμε αὐτὰ τὰ ἱερὰ κειμήλια ποὺ τὰ ὀνομάζουμε κλασικά, καθὼς καὶ ὅταν θὰ μπορέσουμε νὰ μαζέψουμε καὶ τὰ ἀκόμα παλιότερα μὰ καὶ ἀκόμα λιγότερο γνωστὰ βιβλία τῶν Γραφῶν τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ὅταν οἱ βιβλιοθῆκες θὰ γεμίσουνε μὲ τὶς Βέδες καὶ τὶς Γραφές, μὲ τοὺς Ὁμήρους καὶ τοὺς Δάντες καὶ τοὺς Σαίξπηρ, καὶ ὅταν ὅλοι οἱ αἰῶνες ποὺ ἀκολούθησαν ἀπὸ τότε θὰ ἔχουν ἀκουμπήσει ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον τὰ τρόπαιά τους στὴν παγκόσμια ἀγορά. Μὲ μιὰ τέτοια στήλη φτιαγμένη ἀπὸ ἀριστουργήματα, ὑπάρχει ἐπιτέλους ἐλπίδα νὰ φτάσουμε τὸν οὐρανό.

Τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν δὲ διαβάστηκαν ποτὲ ὡς τὰ τώρα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα, γιατὶ μόνο οἱ μεγάλοι ποιητὲς μποροῦν νὰ τὰ διαβάσουν. Διαβάστηκαν μόνο μὲ τὸν τρόπο ποὺ οἱ ἄνθρωποι διαβάζουν τ' ἀστέρια. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἔμα-

θαν νὰ διαβάζουν γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦνται στὴ ζωή τους, ὅπως ἔμαθαν νὰ σημειώνουν μὲ κρυπτογραφικὰ σημεῖα γιὰ νὰ κρατοῦν τοὺς λογαριασμούς τους καὶ νὰ μὴν τοὺς κοροϊδεύουν στὶς συναλλαγές. Μὰ πολὺ λίγοι καταλαβαίνουν ἀπὸ διάβασμα, καὶ κανεὶς σχεδὸν δὲν τὸ βλέπει τὸ διάβασμα σὰν μιὰ εὐγενικιὰ διανοητικὴ ἄσκηση ποὺ πραγματικὰ εἶναι. Καὶ ὅμως ἀληθινὸ διάβασμα, στὴν οὐσιαστική του σημασία, δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ μᾶς νανουρίζει ἡδονικὰ καὶ ἐπιτρέπει στὶς ἀνώτερες αἰσθήσεις μας νὰ ξεκουράζονται στὸ μεταξύ. Ἀληθινὸ διάβασμα εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀπαιτεῖ νὰ στεκόμαστε στὶς μύτες τῶν ποδιῶν, καὶ νὰ ἀφιερώσουμε σ' αὐτὸ τὶς πιὸ καλὲς καὶ ἀποδοτικὲς ὧρες μας.

Νομίζω πώς, ἀφοῦ μάθουμε ἀνάγνωση, θὰ πρέπει νὰ διαβάζουμε ὅ,τι καλύτερο ὑπάρχει στὴ λογοτεχνία, καὶ ὄχι νὰ ἐπαναλαβαίνουμε ἀδιάκοπα τὸ α, β, γ καὶ τὶς μονοσύλλαβες λέξεις, μένοντας γιὰ ὅλη μας τὴ ζωὴ στὸ πιὸ πρωτόγονο καὶ πιὸ χαμηλὸ σκαλοπάτι. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι εἶναι εὐχαριστημένοι ποὺ διαβάζουν ἢ ποὺ ἀκοῦνε νὰ τοὺς διαβάζουν, καὶ ἴσως νὰ ἔχουν ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὴ σοφία ἑνὸς καλοῦ βιβλίου, τῆς Βίβλου, ποὺ διάβασαν. Ἀφοῦ ὅμως τὸ διάβασαν αὐτό, τὴν ὑπόλοιπη ζωή τους φυτοζωοῦνε καὶ ξοδεύουνε τὶς ἱκανότητές τους στὸ «εὔκολο» διάβασμα. Στὴ δανειστικὴ βιβλιοθήκη τῆς μικρῆς μας πόλης ὑπάρχει ἕνα βιβλίο, σὲ ἀρκετοὺς τόμους, ποὺ λέγεται «Τὸ μικρὸ Ρήντιγκ»*. Νόμιζα πώς, μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, μιλοῦσε γιὰ μιὰ πόλη, ὅπου δὲν εἶχα πάει ποτέ. Ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού, ὅπως οἱ πελεκάνοι καὶ οἱ στρουθοκάμηλοι, μποροῦνε νὰ χωνέψουνε κάθε εἴδους πράματα, ἀκόμη καὶ ἀφοῦ ἔχουν καταβροχθίσει τὸ πλουσιότερο γεῦμα μὲ κρέατα καὶ χορταρικά, μόνο καὶ μόνο γιατὶ δὲν τοὺς ἀρέσει νὰ πηγαίνει τὸ παραμικρὸ χαμένο. Ἂν ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι οἱ μηχανὲς ποὺ μᾶς προμηθεύουνε τὴν τροφὴ αὐτή, αὐτοὶ εἶναι οἱ τύποι ποὺ τὴ χωνεύουνε. Διαβάζουνε ἀμέτρητες σελίδες γιὰ τὸν Ζεβουλὼν καὶ τὴ Σοφρωνία, γιὰ τὴ μεγάλη ἀγάπη τους, ἀγάπησαν ὅσο κανεὶς ἄλλος δὲν ἀγάπησε ὡς τότε, ἡ ἱστορία ὅμως τῆς ἀγά-

* *Σ. Μ. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας λογοπαίζει μὲ τὸ ὄνομα τῆς πόλης Ρήντιγκ, ποὺ σημαίνει μαζὶ καὶ «ἀνάγνωσμα».*

πης τους ἦταν πολὺ βασανιστική, εἴχανε φασαρίες καὶ δυσκολίες καὶ ὑποφέρανε πολύ, σηκώνανε γιὰ μιὰ μέρα κεφάλι γιὰ νὰ ξαναμπερδευτοῦν καὶ πάλι. Διαβάζουνε πῶς κάποιος φτωχὸς κακομοίρης σκαρφάλωσε σ' ἕνα καμπαναριὸ—ἐνῶ πολὺ καλὰ θὰ ἔκανε νὰ μὴν ἀνέβαινε ἐκεῖ ψηλὰ—καὶ πῶς ἔπειτα—ἀκοῦστε γιὰ νὰ φωτιστεῖτε—κατέβηκε πάλι ἀπὸ τὸ καμπαναριό. 'Από μέρους μου, νομίζω πὼς καλύτερα θὰ ἔκαναν νὰ μεταμορφώσουν ὅλους αὐτοὺς τοὺς φιλόδοξους ἥρωες τῆς μυθιστοριογραφίας σὲ ἀνεμοδεῖχτες—ὅπως οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ βάζουνε τοὺς ἥρωές τους ἀνάμεσα στοὺς ἀστερισμοὺς—καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουνε νὰ γυρίζουν ἐκεῖ ψηλὰ ὥσπου νὰ σκουριάσουνε, καὶ νὰ μὴ μποροῦνε νὰ κατέβουνε κάτω νὰ ἐνοχλήσουνε τοὺς τίμιους ἀνθρώπους μὲ τὶς πονηριὲς καὶ τὰ καμώματά τους.

Τὴν ἄλλη φορὰ ποὺ κάποιος μυθιστοριογράφος θὰ χτυπήσει τὴν καμπάνα γιὰ νὰ τραβήξει τὴν προσοχή μας δὲν πρόκειται νὰ δώσω καμιὰ σημασία, ἀκόμα κι' ἂν πιάσει φωτιὰ τὸ ἀναγνωστήριο. «Τὸ πήδημα τοῦ Τὶπ-Τόου-Χόπ», ἕνα μυθιστόρημα μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν περίφημο συγγραφέα τοῦ "Τὶτλ-Τὸλ-Τάν,,. 'Εκδίδεται προσεχῶς σὲ μηνιαῖα τεύχη. Μιὰ μεγάλη ἐπιτυχία. Μὴ σπεύδετε ὅλοι μαζί!» Ὅλες αὐτὲς τὶς ἀρλοῦμπες διαβάζουν οἱ ἄνθρωποι μὲ γουρλωμένα μάτια, μὲ πρωτόγονη περιέργεια καὶ μὲ ἀκούραστο στομάχι, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὰ παιδάκια τῶν τεσσάρων χρονῶν ρουφᾶνε τὴ φτηνοδεμένη ἔκδοση τῆς Σταχτοπούτας ποὺ ἔχουν ἀποχτήσει. Βέβαια τὰ διαβάσματα αὐτὰ δὲν τοὺς κάνουν τὸ παραμικρὸ καλὸ στὴν προφορά, στὸν τονισμό, στὸ ὕφος, ἢ στὴν ἱκανότητα νὰ βγάζουν ἠθικὰ ἢ ἀνήθικα συμπεράσματα ἀπὸ τὸ ἀνάγνωσμα. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι : νωθρότητα στὸ βλέμμα, στασιμότητα στὶς ζωτικὲς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ γενικὴ ἐξασθένιση καὶ κατάπτωση σὲ ὅλες τὶς πνευματικὲς ἱκανότητες. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ τροφὴ μαγειρεύεται καθημερινὰ καὶ μὲ περισσότερο ζῆλο ἀπ' ὅ,τι ψένεται ἀκόμα καὶ τὸ ψωμὶ στοὺς φούρνους, καὶ βρίσκει πάντα σίγουρους ἀγοραστές.

Τὰ καλύτερα βιβλία δὲ διαβάζονται οὔτε καὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ λέγονται καλοὶ ἀναγνῶστες. Ποιὰ μόρφωση βλέπουμε π. χ.

στὴν Κόνκορντ, τὴ μικρή μας πολιτεία ; Ἂν ἐξαιρέσουμε λίγους ἀνθρώπους, οἱ ἄλλοι δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ καλύτερα ἢ τὰ πολὺ καλὰ βιβλία, ἀκόμα καὶ τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας, ποὺ εἶναι γραμμένα σὲ γλώσσα ποὺ ὅλοι ξέρουνε νὰ τὴν προφέρουνε καὶ νὰ τὴ διαβάσουνε. Ἀκόμα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ σπούδασαν σὲ κολέγια καὶ θέλουν νὰ λένε πὼς μορφώθηκαν μὲ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα, ἐδῶ κι' ἀλλοῦ, πολὺ λίγο ξέρουνε τοὺς Ἄγγλους κλασικούς· Ὅσο γιὰ τὰ βιβλία μὲ τὴ συγκεντρωμένη σοφία τῆς ἀνθρωπότητας, τοὺς ἀρχαίους κλασικοὺς καὶ τὴ Βίβλο, ποὺ καθένας εὔκολα μπορεῖ νὰ τὰ πάρει, πολὺ λίγους ἀνθρώπους εἶδα νὰ προσπαθοῦν νὰ τὰ γνωρίσουνε καὶ νὰ τὰ μελετήσουν. Γνωρίζω ἕνα μεσόκοπο ξυλοκόπο, ποὺ ἀγοράζει μιὰ γαλλικὴ ἐφημερίδα, ὄχι γιὰ νὰ μαθαίνει τὰ νέα, ὅπως λέει,—γιατὶ αὐτὰ δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν,—παρὰ «γιὰ νὰ κάνει λίγη πρακτικὴ ἐξάσκηση», ἐπειδὴ ἔχει γεννηθεῖ στὸν Καναδά. Καὶ ὅταν τὸν ρωτῶ ποιὸ νομίζει πὼς εἶναι τὸ καλύτερο πράμα ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, μοῦ ἀπαντάει, νὰ διατηρήσει καὶ νὰ καλυτερέψει τὰ γαλλικά του. Αὐτὸ εἶναι περίπου ὅ,τι κάνουνε καὶ οἱ σπουδασμένοι στὰ κολέγια, ποὺ ἀγοράζουνε γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ μιὰ ἀγγλικὴ ἐφημερίδα. Ἕνας ποὺ τοῦ ἔτυχε ἴσως νὰ διαβάσει τελευταῖα ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἀγγλικὰ βιβλία, πόσους μπορεῖ νὰ βρεῖ γιὰ νὰ συζητήσει μαζί τους γιὰ τὸ βιβλίο αὐτό ; Ἢ ὑποθέστε πὼς διάβασε ἕνα ἑλληνικὸ ἢ λατινικὸ κλασικὸ ἔργο στὸ πρωτότυπο. Δὲν πρόκειται νὰ βρεῖ οὔτε ἕναν νὰ μπορεῖ νὰ μιλήσει μαζί του γιὰ τὸ ἔργο αὐτό. Γιατὶ μόνο οἱ δάσκαλοι στὰ κολέγιά μας, ἂν ξεπέρασαν τὶς δυσκολίες τῆς γλώσσας, καὶ ἂν μπόρεσαν ἀνάλογα νὰ ξεπεράσουν καὶ τὶς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζουν τὰ νοήματα καὶ ἡ εὐφυΐα ἑνὸς Ἕλληνα ποιητῆ, θὰ μποροῦν νὰ νιώσουν κάποια συμπάθεια γιὰ τὸν τολμηρὸ καὶ ἡρωικὸ ἀναγνώστη. Ὅσο γιὰ τὶς Ἅγιες Γραφές, τὶς Βίβλους τῶν διαφόρων λαῶν, ποιὸς κάτοικος σ' αὐτὴ τὴν πόλη μπορεῖ νὰ μοῦ πεῖ ἔστω καὶ τοὺς τίτλους των; Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δὲν ξέρουνε πὼς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ ὄχι μόνο οἱ Ἑβραῖοι, εἴχανε δική τους Ἁγία Γραφή. Ἕνας ἄνθρωπος, ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος, θὰ λοξοδρομήσει πρόθυμα γιὰ νὰ μαζέψει ἕνα ἀσημένιο δολάριο ἀπὸ κάτω. Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχουν χρυ-

σὲς κουβέντες, «χρυσᾶ ἔπη», ποὺ τὶς εἶπαν οἱ σοφώτεροι ἄνθρωποι τῆς ἀρχαιότητας, καὶ ποὺ τὴν ἀξία τους μᾶς τὴν ἐπιβεβαιώνει ὁ κάθε αἰώνας ποὺ περνάει. Καὶ ὅμως, μαθαίνουμε νὰ διαβάζουμε μόνο τὰ ἀναγνωσματάρια τοῦ σχολείου. Καὶ ὅταν φύγουμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, διαβάζουμε τὸ «Λὶτλ Ρήντινγκ» καὶ διάφορα βιβλία μὲ ἱστορίες, ποὺ εἶναι μόνο γιὰ παιδιὰ καὶ ἀρχάριους. Καὶ ὁ τρόπος ποὺ διαβάζουμε, ὁ τρόπος ποὺ συζητοῦμε καὶ ὁ τρόπος ποὺ σκεπτόμαστε, βρίσκονται πάντα σὲ πολὺ χαμηλὸ ἐπίπεδο, ἄξιο μόνο γιὰ πυγμαίους καὶ νάνους.

Ἔχω τὴ φιλοδοξία νὰ γνωριστῶ μὲ ἄλλους, σοφώτερους ἀνθρώπους ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔχει βγάλει ἡ πολιτεία μας, ἀνθρώπους ποὺ τὰ ὀνόματά τους δὲν εἶναι καλὰ - καλὰ γνωστὰ ἐδῶ πέρα. Ἢ μήπως θὰ ἔπρεπε ν' ἀκούω τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνα καὶ νὰ μὴ διαβάσω ποτὲ τὰ βιβλία του ; Ὁ γείτονάς μου κι' ἐγὼ δὲν ἀκούσαμε ποτὲ τὸν Πλάτωνα νὰ μιλάει, οὔτε καὶ καταλάβαμε τὴ σοφία τῶν λόγων του. Μὰ τί γίνεται; Οἱ Διάλογοί του, ποὺ κλείνουνε μέσα τους ὅ,τι πιὸ ἀξιόλογο καὶ ἀθάνατο ὑπῆρχε σ' αὐτόν, βρίσκονται στὸ διπλανὸ ράφι τῆς βιβλιοθήκης, καὶ ὅμως δὲν τοὺς ἔχω διαβάσει ἀκόμα. Εἴμαστε μισομορφωμένοι, ἀγράμματοι. Καὶ στὸ σημεῖο τοῦτο, σᾶς ὁμολογῶ, δὲν ξεχωρίζω πολὺ τὴν ἀμορφωσιὰ τῶν συμπολιτῶν μου ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ διαβάζουνε καθόλου, ἀπὸ τὴν ἀμορφωσιὰ ἐκείνων ποὺ ἔχουνε μάθει νὰ διαβάζουνε μόνο ὅ,τι εἶναι γιὰ παιδιὰ καὶ γιὰ διανοητικὰ περιορισμένους ἀνθρώπους. Θὰ ἔπρεπε νὰ γίνουμε καὶ ἐμεῖς τόσο σπουδαῖο. ὅσο ἦσαν καὶ οἱ μεγάλες ἀξίες τῆς ἀρχαιότητας, μὰ πρῶτα πρέπει νὰ μάθουμε πόσο σπουδαῖοι ἦσαν ἐκεῖνοι. Εἴμαστε μιὰ ράτσα ἀνθρωπάκια, μὲ λίγο ἀνώτερες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις ἀπὸ κεῖνες ποὺ μποροῦν νὰ ἱκανοποιοῦν οἱ στῆλες μιᾶς καθημερινῆς ἐφημερίδας.

Ὅλα τὰ βιβλία δὲν εἶναι τόσο κουτὰ ὅσο οἱ ἀναγνῶστες τους. Ὑπάρχουν πιθανότατα μέσα σ' αὐτὰ λόγια ποὺ περιγράφουν ἴσα-ἴσα τὴν κατάστασή μας καὶ πού, ἂν μπορούσαμε νὰ τ' ἀκούσουμε καὶ νὰ τὰ καταλάβουμε πραγματικά, θὰ μᾶς ἦσαν πιὸ σωτήρια ἀπ' ὅ,τι εἶναι τὸ πρωινὸ ἢ ἡ ἄνοιξη γιὰ τὴ ζωή μας. Θὰ ἔδιναν ἴσως μιὰ νέα ὄψη στὰ πράγματα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν.

Πόσοι ἄνθρωποι δὲν ἔνιωσαν πὼς ἄρχισε μιὰ καινούργια περίοδος στὴ ζωή τους ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ διάβασαν κάποιο βιβλίο ; Ὑπάρχει ἴσως καὶ γιὰ μᾶς τὸ βιβλίο ποὺ θὰ ἐξηγήσει τὶς ἀπορίες μας καὶ θὰ μᾶς γεννήσει ἄλλες.Τὰ πράγματα ποὺ σήμερα μᾶς φαίνονται ἀνεξήγητα μποροῦνε νὰ βροῦνε κάποια ἐξήγηση. Οἱ ἴδιες αὐτὲς ἐρωτήσεις ποὺ μᾶς ἐνοχλοῦνε καὶ μᾶς μπερδεύουν, ἔχουνε παρουσιαστεῖ, μὲ τὴ σειρά τους, σὲ ὅλους τοὺς σοφοὺς ἀνθρώπους. Κανένας δὲ γλίτωσε. Καὶ ὁ καθένας τους ἀπάντησε ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανότητά του, μὲ τὸν τρόπο τῆς σκέψης του καὶ τῆς ζωῆς του. Καὶ κάτι ἀκόμα : μὲ τὴ φρόνηση πρέπει νὰ διδαχτοῦμε τὸ φιλελευθερισμό. Ὁ μοναχικὸς ἐργάτης μὲ τὰ δυὸ παιδιά, ποὺ δουλεύει σὲ κάποιο κτῆμα στὰ περίχωρα τῆς Κόνκορντ, καὶ ὁδηγεῖται, ὅπως πιστεύει, στὴ σοβαρότητα καὶ τὴ μοναξιά του ἀπὸ τὴν πίστη του, μπορεῖ νὰ νομίζει πὼς δὲν εἶναι ἀλήθεια. Μὰ ὁ Ζαρατούστρας, ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια, ἔκανε τὸν ἴδιο δρόμο καὶ ἀπόκτησε τὴν ἴδια πεῖρα. Ἐκεῖνος ὅμως, σὰ σοφὸς ποὺ ἦταν, ἔνιωσε πὼς ἦταν κάτι γιὰ ὅλο τὸν κόσμο, καὶ φέρθηκε ἀνάλογα στοὺς γείτονές του. Λένε μάλιστα πὼς αὐτὸς πρωτοσκέφθηκε καὶ διέδοσε τὴ λατρεία τῶν θεῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἂς τὸν ἀφήσουμε λοιπὸν νὰ ἐπικοινωνήσει ταπεινὰ μὲ τὸν Ζαρατούστρα καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἂς ἀφήσουμε καὶ τὴν ἐκκλησία μας ἥσυχη.

ΚΑΥΧΙΟΜΑΣΤΕ πὼς ἀνήκουμε στὸν δέκατο ἔνατο αἰώνα καὶ πὼς προοδεύουμε γρηγορώτερα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο ἔθνος. Παρατηρῆστε ὅμως πόσο λίγα διαθέτει τοῦτο ἐδῶ τὸ χωριὸ γιὰ τὴ μόρφωσή του. Δὲ θέλω νὰ κολακέψω τοὺς συμπολίτες μου, οὔτε καὶ νὰ μὲ κολακέψουν ἐκεῖνοι, γιατὶ αὐτὸ δὲν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσει κανέναν ἀπὸ μᾶς. Ἔχουμε ἀνάγκη νὰ μᾶς προκαλοῦν —νὰ μᾶς κεντρίζουνε, σὰν τὰ βόδια, καθὼς περπατοῦμε. Ἔχουμε ἕνα σχετικὰ καλὸ σύστημα σχολείων, σχολείων ὅμως μόνο γιὰ νήπια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Λύκειο, ποὺ λειτουργεῖ μόνο τὸ χειμώνα καὶ ποὺ μόλις ἐξοικονομεῖ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρησή του καὶ τὴ στοιχειώδη βιβλιοθήκη ποὺ προσπάθησε νὰ ὀργανώσει ἡ πολιτεία, δὲν ἔχουμε σχολεῖα γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους. Ξοδεύουμε περισ-

σότερα γιὰ νὰ θρέψουμε ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ κορμιοῦ μας, ἀπ' ὅ,τι ξοδεύουμε γιὰ νὰ θρέψουμε τὸ πνεῦμα μας. Εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ πάψουμε νὰ παρατοῦμε τὴ μόρφωσή μας μόλις ἀρχίσουμε νὰ γινόμαστε ἄντρες καὶ γυναῖκες. Εἶναι καιρὸς τὰ χωριὰ νὰ γίνουνε πανεπιστήμια, καὶ οἱ κάτοικοί τους νὰ γίνουνε σπουδαστὲς στὰ πανεπιστήμια αὐτά, καὶ νὰ ἔχουνε τὴ δυνατότητα —ἂν τὸ θέλουν—νὰ συνεχίσουνε τὶς σπουδές τους στὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς τους. Θὰ πρέπει τάχα γιὰ πάντα ὁ κόσμος νὰ περιορίζεται στὸ Παρίσι καὶ στὴν 'Οξφόρδη ; Δὲν μποροῦν οἱ φοιτητὲς νὰ κατοικοῦν ἐδῶ καὶ νὰ παίρνουνε τὴ μόρφωσή τους κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς Κόνκορντ ; Δὲν μποροῦμε νὰ προσλάβουμε κάποιον 'Αβελάρδο γιὰ νὰ μᾶς διδάσκει ; 'Αλίμονο ! 'Η φροντίδα γιὰ τὰ κοπάδια μας καὶ τὴ σοδειά μας, μᾶς ἐμποδίζει γιὰ πολλὰ χρόνια νὰ πᾶμε στὸ σχολεῖο, κι' ἔτσι παραμελοῦμε φοβερὰ τὴ μόρφωσή μας. Στὴ χώρα μας, τὸ χωριό μας θὰ ἔπρεπε μὲ κάποιον τρόπο νὰ πάρει τὴ θέση τοῦ Εὐρωπαίου ἀριστοκράτη. Θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει ὁ προστάτης τῶν καλῶν τεχνῶν. Εἶναι ἀρκετὰ πλούσιο. Ξοδεύονται ἀρκετὰ χρήματα σὲ πράγματα ποὺ ἔχουν ἀξία γιὰ τοὺς ἀγρότες καὶ τοὺς ἐμπόρους, μὰ θεωρεῖται περιττὴ πολυτέλεια ὅταν προτείνει κενεὶς νὰ ξοδευτοῦνε χρήματα γιὰ πράγματα ποὺ οἱ πιὸ ἔξυπνοι καὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι ξέρουνε πῶς ἔχουνε πολὺ μεγαλύτερη ἀξία. 'Η μικρή μας πόλη ξόδεψε δεκαεφτὰ χιλιάδες δολάρια γιὰ νὰ χτιστεῖ ἕνα δημαρχεῖο, μὰ πιθανότατα οὔτε σὲ ἑκατὸ χρόνια δὲ θὰ ξοδέψει τὸ ἴδιο ποσὸ γιὰ τὸ ζωντανὸ πνεῦμα, ποὺ πρέπει νὰ μπεῖ μέσα στὸ ἐξωτερικὸ αὐτὸ πολυδάπανο καβούκι. Τὰ ἑκατὸν εἰκοσιπέντε δολάρια ποὺ χορηγοῦνται κάθε χρόνο γιὰ νὰ λειτουργήσει τὸ Λύκειο τὸ χειμώνα, εἶναι τὰ πιὸ καλὰ ξοδεμένα χρήματα μέσα στὴν πόλη. 'Αφοῦ ζοῦμε στὸν 19ο αἰώνα, γιατί νὰ μὴ χαροῦμε τὰ πλεονεκτήματα ποὺ μᾶς δίνει ὁ αἰώνας αὐτός ; Γιατί θὰ πρέπει ἡ ζωή μας νὰ εἶναι ἐπαρχιώτικη σὲ ὅλες της τὶς μορφές ; Ἂν θέλουμε νὰ διαβάζουμε ἐφημερίδες, γιατί νὰ μὴν παραμερίσουμε τὰ κουτσομπολιὰ τῆς Βοστώνης καὶ νὰ μὴν πάρουμε ἀπ' εὐθείας τὴν καλύτερη ἐφημερίδα τοῦ κόσμου ; Ἂς φροντίσουμε νὰ μᾶς ἔρχονται οἱ ἐκθέσεις ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ μορφωτικὲς ἑταιρεῖες.

Γιατί πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦμε στούς «'Αδελφούς Χάρπερ» καὶ στοὺς «Ρέντινγκ καὶ Σια» νὰ διαλέγουνε τί βιβλία θὰ διαβάζουμε; Ὅπως ὁ πνευματικὰ καλλιεργημένος ἀριστοκράτης ἔχει ὁλόγυρά του κάθε τὶ ποὺ τὸν βοηθεῖ στὴ μόρφωσή του,—μεγαλοφυΐες, μορφωμένους ἀνθρώπους, βιβλία, ζωγραφική, ἀγάλματα, μουσική, καὶ ἄλλα ἀκόμη,—ἔτσι ἂς γίνει καὶ στὸ χωριό μας. Δὲ μᾶς φτάνει ἕνας δάσκαλος, ἕνας παπάς, ἕνας νεκροθάφτης καὶ ἡ μικρὴ κοινοτικὴ βιβλιοθήκη. Ἂς μὴ λέμε πὼς αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ ἐπειδὴ καὶ οἱ πρῶτοι ἄποικοι καὶ πρόγονοί μας ἔτσι περνοῦσαν τὸ χειμώνα τους. Αὐτὸ δὲν εἶναι σύμφωνο μὲ τὶς ἀρχές μας. Καὶ ἔχω τὴν πεποίθηση πώς, ἐπειδὴ οἱ συνθῆκες ποῦ ζοῦμε σήμερα εἶναι καλύτερες, καὶ τὰ μέσα μας εἶναι πλουσιότερα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ διαθέτουν οἱ ἀριστοκράτες ποὺ ἀνέφερα, ἡ Νέα 'Αγγλία μπορεῖ νὰ πάρει στὴν ὑπηρεσία της ὅλους τοὺς σοφοὺς τοῦ κόσμου, νὰ τοὺς φωνάξει νὰ ἔρθουν ἐδῶ καὶ νὰ διδάξουν, νὰ τοὺς ἐγκαταστήσει ἐδῶ, καὶ νὰ πάψει ὁριστικὰ νὰ εἶναι μιὰ ἀμόρφωτη ἐπαρχία. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐκπαίδευση ποὺ χρειαζόμαστε. 'Αντὶ γιὰ ἀριστοκράτες, ἂς ἀποκτήσουμε χωριὰ μὲ μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἂν χρειάζεται, ἂς παραλείψουμε μιὰ γέφυρα πάνω ἀπὸ τὸ ποτάμι, ἂς περπατήσουμε λίγο περισσότερο, καὶ ἂς στήσουμε μιὰ ἁψίδα πάνω ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ θάλασσα τῆς ἀμάθειας ποὺ βρίσκεται ὁλόγυρά μας.

ΟΙ ΗΧΟΙ

ΠΕΡΙΟΡΙΖΟΜΑΣΤΕ στὰ βιβλία—ἔστω καὶ τὰ διαλεχτότερα καὶ κλασικότερα—καὶ διαβάζουμε μόνο τὶς γραμμένες μὲ τοὺς ἰδιαίτερους χαραχτῆρες τους γλῶσσες. Ἔτσι διατρέχουμε τὸν κίνδυνο νὰ ξεχάσουμε τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦνε πραγματικὰ ὅλα τὰ πράγματα καὶ ὅλα τὰ γεγονότα, τὴ μόνη γλώσσα ποὺ εἶναι ἀληθινὰ πλούσια καὶ μόνιμη. Οἱ ἀχτίδες τοῦ ἥλιου ποὺ περνοῦνε μέσα ἀπὸ τὰ παντζούρια, παύουνε νὰ φαίνονται σὰν ἀνοίξουμε ὁλότελα τὸ παντζούρι. Δὲν ὑπάρχει σύστημα οὔτε πειθαρχία, ποὺ νὰ μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἀνάγκη νὰ βρισκόμαστε συνέχεια σ' ἐπιφυλακή. Τί ἀξίζει ἕνα μάθημα ἱστορίας ἢ φιλοσοφίας ἢ ποίησης, ὁσοδήποτε καλὰ διαλεγμένο κι' ἂν εἶναι, ἢ τὸ πιὸ ἀξιοθαύμαστο πρόγραμμα ζωῆς, μπροστὰ στὴν πειθαρχία νὰ κοιτάζουμε πάντα αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ ἰδοῦμε ; Θὰ γίνεις ἀναγνώστης, σπουδαστής, ἢ μάντης ; Διάβασε τὴ μοίρα σου, κοίταξε τί βρίσκεται μπροστά σου, καὶ βάδισε πρὸς τὸ μέλλον.

Τὸ πρῶτο καλοκαίρι δὲ διάβασα βιβλία. Καλλιέργησα φασόλια. Συχνὰ εἶχα καὶ καλύτερες ἀσχολίες. Ὑπῆρχαν φορὲς ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ δεχτῶ νὰ θυσιάσω τὴν ὀμορφιὰ τῆς στιγμῆς ἐκείνης σὲ ὁποιαδήποτε δουλειά, πνευματικὴ ἢ χειρωναχτική. Μ' ἀρέσει νὰ ἔχω φαρδὺ περιθώριο στὴ ζωή μου. Καμιὰ φορά, τὰ καλοκαιριάτικα πρωινά, ὕστερα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο μπάνιο μου, καθόμουνα στὸ ἡλιόλουστο κατώφλι μου ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου ὡς τὸ μεσημέρι, καὶ χανόμουνα στὶς ὀνειροπολήσεις. Γύρω

μου ἦσαν πεῦκα, καρυδιὲς καὶ σκίνα, μέσα στὴν ἀδιατάραχτη μοναξιὰ καὶ γαλήνη. Τὰ πουλιὰ κελαηδούσανε γλυκὰ ἢ πετοῦσαν ἀθόρυβα πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου, ὥσπου ὁ ἥλιος ποὺ ἔπεφτε μέσα στὸ δωμάτιο ἀπὸ τὸ δυτικό μου παράθυρο, ἢ ὁ θόρυβος κάποιου ταξιδιωτικοῦ ἁμαξιοῦ μακριὰ στὸ δρόμο, μ' ἔκαναν νὰ θυμηθῶ τὴν ὥρα. Αὐτὲς τὶς ὧρες μεγάλωνα ὅπως μεγαλώνει τὸ φύτρο μέσα στὴ νύχτα. Δὲν ἦταν χρόνος χαμένος ἀπὸ τὴ ζωή μου. 'Αντίθετα, ἦταν πολὺ πιὸ γεμάτος καὶ πιὸ χρήσιμος ἀπὸ τὸν κανονικό. Κατάλαβα τότε τί ἐννοοῦν οἱ κάτοικοι τῆς 'Ανατολῆς, ἅμα μιλοῦν γιὰ ἐσωτερικὴ σκέψη καὶ θεωροῦν ἄχρηστες τὶς ὁμιλίες. Τὶς περισσότερες φορές, οὔτε καταλάβαινα πῶς περνοῦσαν οἱ ὧρες. 'Η ἡμέρα προχωροῦσε, σὰ γιὰ νὰ φωτίσει κάποιο δικό μου ἔργο. Ἦταν πρωί, καὶ νά! τώρα εἶναι κιόλας ἀπόγεμα, χωρὶς νὰ ἔχει γίνει τίποτα τὸ σπουδαῖο. 'Αντὶ νὰ τραγουδῶ σὰν τὰ πουλιά, χαμογελοῦσα μόνο στὴν καλή μου τύχη. Ὅπως ἡ καρδερίνα κελαηδοῦσε, καθισμένη πάνω στὸ θάμνο μπροστὰ στὴν πόρτα μου, ἔτσι κι' ἀπὸ τὴ δική μου φωλιὰ ἔβγαινε χαρούμενο τὸ γέλιο μου, τὸ δικό μου κελάηδημα. Οἱ ἡμέρες μου δὲν ἦσαν ἡμέρες σημειωμένες μὲ τὸ ὄνομα ὁποιουδήποτε ἁγίου ἢ εἰδωλολατρικῆς θεότητας, οὔτε καὶ ἦσαν πετσοκομμένες σὲ ὧρες καὶ λεπτά, ποὺ μᾶς τὰ θυμίζουνε κάθε τόσο οἱ χτύποι τοῦ ρολογιοῦ. Γιατὶ ἐγὼ ζοῦσα ὅπως οἱ 'Ινδοὶ Πούρι, ποὺ ὅταν λένε «γιὰ τὸ χτές, τὸ σήμερα καὶ τὸ αὔριο, ἔχουν μόνο μιὰ λέξη, καὶ ξεχωρίζουν γιὰ ποιὰ ἡμέρα μιλοῦνε, δείχνοντας πρὸς τὰ πίσω γιὰ τὸ χτές, πρὸς τὰ μπρὸς γιὰ τὸ αὔριο, καὶ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους γιὰ τὴ μέρα ποὺ περνοῦν». Αὐτὸ οἱ συμπολίτες μου θὰ τὸ ἔλεγαν ἰδανικὴ λύση γιὰ τὸν τεμπέλη. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Μὰ ἂν τὰ πουλιὰ καὶ τὰ λουλούδια μὲ κοίταζαν μὲ τὸ δικό τους τὸ κριτήριο, δίχως ἄλλο δὲ θὰ μὲ ἔβρισκαν τεμπέλη. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἕνας ἄνθρωπος πρέπει νὰ βρίσκει τὶς εὐκαιρίες του στὸν ἑαυτό του. 'Η μέρα τῆς φύσης εἶναι πολὺ γαλήνια, καὶ δύσκολα θὰ τὸν κατακρίνει γιὰ τὴν τεμπελιά του.

Εἶχα—καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι λίγο—τὸ μεγάλο πλεονέκτημα μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μου, σὲ σύγκριση μ' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ζητοῦνε τὴ διασκέδαση στὶς κοσμικὲς συγκεντρώ-

σεις καὶ στὸ θέατρο, πὼς ἡ ἴδια ἡ ζωή μου εἶχε γίνει ἡ διασκέδασή μου καὶ δὲν ἔπαυε ποτὲ νὰ μοῦ δίνει κάτι τὸ καινούργιο. Ἦταν ἕνα δράμα μὲ πολλὲς σκηνὲς καὶ χωρὶς τέλος. Πραγματικά, ἂν δλοένα κανονίζαμε τὴ ζωή μας σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία καὶ καλύτερη μόδα ποὺ μαθαίναμε, δὲ θὰ ἔπρεπε ποτὲ νὰ νιώθουμε ἀνία. Ἀκολουθεῖτε ἀπὸ κοντὰ τὸ πνεῦμα σας, καὶ θὰ ἰδεῖτε πὼς κάθε μιὰ ὥρα θὰ σᾶς ἔρχεται καὶ μιὰ καινούργια ἰδέα. Τὸ νοικοκυριὸ ἦταν μιὰ διασκεδαστικὴ ἀπασχόληση. Ὅταν τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ μου ἦταν βρώμικο, σηκωνόμουνα πολὺ πρωὶ καί, ἀφοῦ ἔβγαζα ὅλα μου τὰ ἔπιπλα ἔξω στὸ γρασίδι, ἔριχνα νερὸ στὸ πάτωμα, ἔριχνα καὶ μπόλικη ἄσπρη ἄμμο ἀπὸ τὴν ὄχθη τῆς μικρῆς λίμνης, καὶ ὕστερα μὲ μιὰ σκούπα τὸ ἔπλενα καλὰ - καλὰ ὥσπου νὰ λάμπει καθαρό. Τὴν ὥρα ποὺ οἱ συμπολίτες μου στὸ χωριὸ ἔπαιρναν τὸ πρωινό τους, ὁ πρωινὸς ἥλιος εἶχε στεγνώσει ἀρκετὰ τὸ σπιτικό μου, ἔτσι ποὺ νὰ μπορῶ νὰ βάλω πάλι μέσα τὰ πράματά μου καὶ νὰ μπῶ κι' ἐγώ. Κι' ἔτσι, οἱ σκέψεις μου συνεχιζόντουσαν, σχεδὸν χωρὶς διακοπή. Μοῦ ἦταν εὐχάριστο νὰ βλέπω ὅλα μου τὰ πράματα πάνω στὸ γρασίδι, σὲ ἕνα μικρὸ σωρὸ ποὺ ἔμοιαζε μὲ τὶς ἀποσκευὲς μιᾶς τσιγγάνας, καθὼς καὶ τὸ τραπέζι μου μὲ τὰ τρία του πόδια, τὰ βιβλία, τὴν πένα καὶ τὸ μελάνι, ἀνάμεσα στὰ πεῦκα καὶ τοὺς θάμνους. Φαινόντουσαν εὐτυχισμένα ποὺ βρισκόντουσαν ἔξω, καὶ σὰ νὰ μὴν ἤθελαν νὰ ξαναμποῦνε μέσα. Καμιὰ φορὰ ἔνιωθα τὸν πειρασμὸ νὰ τεντώσω μιὰ σκηνὴ ἀπὸ πάνω τους καὶ νὰ βάλω ἐκεῖ τὴν καρέκλα μου. Ἄξιζε τὸν κόπο νὰ βλέπω τὸν ἥλιο νὰ ρίχνει τὶς πρῶτες ἀχτίδες του πάνω σ' αὐτὰ τὰ πράματα, καὶ ν' ἀκούω τὸν ἀέρα νὰ φυσάει ἐλεύθερα γύρω τους. Μερικὰ πράματα τοῦ σπιτιοῦ ἔξω στὸ ὕπαιθρο μᾶς φαίνονται πιὸ σπουδαῖα παρὰ μέσα στὸ σπίτι! Ἕνα πουλὶ κάθεται στὸ διπλανὸ κλαδί, κισσὸς φυτρώνει κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, καὶ κλώνια βατομουριᾶς τυλίγονται γύρω στὰ πόδια του. Πάνω του, βλέπει κανεὶς κουκουνάρια ἀπὸ τὰ πεῦκα, φλοῦδες ἀπὸ κάστανα καὶ κάθε λογῆς φύλλα. Φαίνεται πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ τρόπος ποὺ τὰ σχήματα αὐτὰ μεταφέρθηκαν στὰ ἔπιπλά μας, στὰ τραπέζια, στὶς καρέκλες καὶ στὰ κρεβάτια — μιὰ καὶ κάποτε ὁ ἄνθρωπος στεκόταν ἀνάμεσά τους.

Τὸ σπίτι μου βρισκότανε στὴν πλαγιὰ ἑνὸς λοφίσκου, ἀκριβῶς στὴν ἄκρη τοῦ μεγάλου δάσους, στὴ μέση σ' ἕνα δασύλλιο ἀπὸ πὶτς - πάϊν καὶ θάμνους, καμιὰ τριανταριὰ μέτρα ἀπὸ τὴ λιμνούλα, ὅπου ἔφτανε ἕνα στενὸ μονοπάτι ἀπὸ τὴν πλαγιὰ τοῦ λόφου. Στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ «κήπου» μου φύτρωναν φραουλιές, βατομουριές, κισσοί, μικρὲς βελανιδιές, σκίνα, χαμοκέρασα. Στὸ τέλος τοῦ Μάη, τὰ χαμοκέρασα (cerasus pumila) στόλιζαν ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τὸ μονοπάτι μὲ τὰ λεπτὰ λουλούδια τους, ὄμορφα πάνω στὰ μικρὰ κοτσάνια τους, ποὺ ἀργότερα λύγιζαν πρὸς τὰ κάτω γιατὶ βάραιναν πιὰ ἀπὸ τὸν ὥριμο καρπό τους. Ἔτρωγα πάντα πολλὰ ἀπ' αὐτά, γιὰ νὰ δώσω χαρὰ στὴ μητέρα—Φύση, ἂν καὶ πολὺ σπάνια ἦσαν νόστιμα. Ἡ κληματσίδα φύτρωνε κοντὰ στὸ σπίτι, σκαρφάλωνε πάνω του καὶ μεγάλωνε κάθε καλοκαίρι πέντε ὡς ἕξι ποδάρια. Τὰ φαρδιὰ φύλλα της ἦσαν ὄμορφα καὶ παράξενα—ἰδιαίτερα τὸ φθινόπωρο, ὅταν ἔπαιρναν ζωηρὸ κόκκινο χρῶμα προτοῦ νὰ ξεραθοῦν ὁριστικά. Τὰ μεγάλα βλαστάρια, ποὺ φύτρωναν ξαφνικὰ—στὸ τέλος τῆς ἄνοιξης—ἀπὸ κλωνάρια ποὺ τὰ νόμιζες ξερά, ἄρχιζαν ξαφνικὰ νὰ μεγαλώνουνε καὶ νὰ βγάζουνε, σὰ νὰ ἦσαν μαγεμένα, γοητευτικὰ πράσινα καὶ τρυφερὰ βλαστάρια, μὲ διάμετρο μιᾶς ἴντσας. Καμιὰ φορά, καθὼς καθόμουνα στὸ δωμάτιό μου, τόσο ἀπότομα καὶ ἀπρόσεκτα μεγαλώνανε, ποὺ ἄκουα ξαφνικὰ κάποιο φρέσκο καὶ τρυφερὸ βλαστάρι νὰ πέφτει σὰ βαρίδι στὴ γῆ, σπασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ βάρος, ἐνῶ δὲ φυσοῦσε διόλου. Τὸν Αὔγουστο, τὰ ἄφθονα βατόμουρα ἔπαιρναν σιγὰ-σιγὰ τὸ φωτεινὸ μαβὶ χρῶμα τους καί, μὲ τὸ βάρος τους πάλι, ἔγερναν τὰ κλαδιὰ καὶ ἔσπαζαν τοὺς τρυφεροὺς βλαστούς.

ΤΗΝ ΩΡΑ ποὺ εἶμαι καθισμένος μπροστὰ στὸ παράθυρό μου, αὐτὸ τὸ καλοκαιρινὸ ἀπόγεμα, γεράκια στριφογυρίζουνε ψηλὰ στὸν οὐρανό, πάνω ἀπὸ τὸ ξέφωτο τοῦ δάσους ὅπου βρίσκεται τὸ σπίτι μου. Τὰ ἀγριοπερίστερα, ποὺ, δυὸ-δυὸ ἢ τρία-τρία, πότε πετοῦν πάνω ἀπὸ τὴ λίμνη καὶ τὰ δέντρα καὶ πότε ξεκουράζονται σὲ κάποιο κλαδί, γεμίζουν ζωὴ καὶ κίνηση τὴν ἀτμόσφαιρα. Μιὰ ἀγριόπαπια βουτάει ὁρμητικὰ στὸ νερὸ τῆς λίμνης καὶ ξαναβγαίνει

στὴν ἐπιφάνεια κρατώντας στὸ στόμα της ἕνα ψάρι. Μιὰ νυφίτσα βγαίνει σιγὰ μέσα ἀπὸ τὸ ἕλος, μπροστὰ στὴν πόρτα μου, κι' ἀρπάζει ἕνα βάτραχο ποὺ μισοκοιμότανε στὴν ὄχθη. Τὰ μικρὰ κλαδιὰ τῶν θάμνων κοντὰ στὴ λίμνη γέρνουν ἀπὸ τὸ βάρος τῶν πουλιῶν ποὺ κάθονται καὶ κελαηδοῦν χαρούμενα. Καί, τὴν τελευταία μισὴ ὥρα, ἀκουόταν ἀδιάκοπα ὁ θόρυβος τοῦ τραίνου ποὺ περνοῦσε μακριά, φέρνοντας ταξιδιῶτες ἀπὸ τὴ Βοστώνη, στὴν ὕπαιθρο. Γιατὶ πρέπει νὰ σᾶς ἐξηγήσω πὼς ἐγὼ δὲ ζοῦσα τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμο ὅσο τὸ παλικάρι ἐκεῖνο πού, καθὼς ἄκουσα, τὸ ἔβαλαν νὰ ἐργαστεῖ σὲ ἕνα κτῆμα στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς πόλης. Ἐκεῖνο ὅμως, τὰ παράτησε καὶ γύρισε τρέχοντας στὸ σπίτι του, ἄρρωστο ἀπὸ νοσταλγία γιὰ τοὺς δικούς του καὶ δυστυχισμένο. Ποτέ του δὲν εἶχε ἰδεῖ τόσο ἀπόμερο καὶ πληχτικὸ μέρος. Ψυχὴ δὲν ἦταν ἐκεῖ. Ὅλοι εἴχανε πάει κάπου. Δὲν μποροῦσες οὔτε τὸ σφύριγμά τους ν' ἀκούσεις. Ἀμφιβάλλω ἂν σήμερα ὑπάρχει τέτοιο μέρος στὴ Μασσαχουσέττη :

«Μά τὴν ἀλήθεια, τὸ χωριό μας ἔχει γίνει τέρμα
γιὰ ἕναν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σιδηροδρόμους μας».

Τὸ τραῖνο τοῦ Φίτσμπουργκ περνάει κοντὰ στὴ λίμνη, καμιὰ πεντακοσαριὰ μέτρα νοτιότερα ἀπὸ δῶ ποὺ κατοικῶ. Συχνὰ ὅταν πηγαίνω στὸ χωριό, βαδίζω πάνω στὶς σιδηροδρομικὲς γραμμὲς καὶ αὐτὸ μὲ ἑνώνει μὲ τὴν κοινωνία. Οἱ σιδηροδρομικοὶ στὰ τραῖνα, ποὺ εἶναι πλατιὰ ὅσο κι' ὁ δρόμος, μὲ χαιρετοῦνε σὰ νὰ ἤμουνα παλιός τους γνώριμος. Περνοῦν τόσο συχνὰ καὶ ἴσως μὲ παίρνουν γιὰ ὑπάλληλο. Καὶ τέτοιος εἶμαι! Πόσο θὰ ἤθελα ὅμως νὰ εἶμαι σιδηροδρομικὸς ὑπάλληλος καὶ νὰ βρίσκομαι κάπου, στὴν τροχιὰ τῆς γῆς.

Τὸ σφύριγμα τῆς ἀτμομηχανῆς μπαίνει μέσα στὰ δάση μου χειμώνα καὶ καλοκαίρι. Πάντα ἀντηχεῖ σὰν τὴ φωνὴ τοῦ γερακιοῦ ποὺ πετάει πάνω ἀπὸ τὴν αὐλὴ κάποιου καλλιεργητῆ. Μὲ εἰδοποιεῖ πὼς πολλοὶ ἔμποροι φτάνουνε στὴν πόλη. Ὅπως ἔρχονται ἀπὸ τόσο μακριά, προειδοποιοῦν γιὰ τὸ σημαντικὸ γεγονὸς πὼς φτάνουν. Ἔρχονται τὰ μπαχαρικά σας, κυρίες μου. Καὶ τὰ δικά σας ἀποικιακὰ τρόφιμα, συμπολίτες μου! Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κα-

νένας πού οἱ σοδειές του ἀπ' τὰ κτήματα νὰ τὸν κάνουνε τόσο ἀνεξάρτητο πού νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ πὼς δὲ χρειάζεται τὰ τρόφιμα αὐτὰ πού φέρνουν οἱ ἔμποροι στὴν πολιτεία μας. Κι' ἔτσι βλέπει κανεὶς τὰ προϊόντα τῆς γῆς νὰ μαζεύονται τώρα στὴν πόλη, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς κόπους τους καὶ οἱ ἔμποροι. Ὅλους τοὺς λόφους πού οἱ πλαγιές τους εἶναι καλλιεργημένες μὲ φράουλες τοὺς τρυγοῦνε καὶ ὅλα τὰ βατόμουρα στοὺς φράχτες τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ στέλνουνε στὴν πόλη. Βλέπει κανεὶς ἐκεῖ μιὰ ἀδιάκοπη συναλλαγή. Ἐπάνω τὸ μπαμπάκι, κάτω τὰ ὑφαντά, ἐπάνω τὸ μετάξι, κάτω τὰ μάλλινα, ἐπάνω τὰ βιβλία, ὅμως κάτω τὸ πνεῦμα πού τὰ γράφει...

Τὸ τραῖνο τρέχει μὲ ἰλιγγιώδη ταχύτητα. Μοιάζει μὲ κομήτη. Ὁ θεατὴς δὲν ξέρει ἂν μὲ τὴν ταχύτητα αὐτὴ καὶ τὴ διεύθυνση πού ἀκολουθεῖ θὰ ξαναρθεῖ ποτὲ στὸ ἴδιο μέρος. Σύννεφο ὁ καπνὸς ἁπλώνεται πρὸς τὰ πίσω σὰ σημαία, μὲ χρυσὲς καὶ ἀσημένιες πτυχές. Μοιάζει μὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἀνάλαφρα σύννεφα πού ἔχω παρακολουθήσει πολλὲς φορές, ψηλὰ στὸν οὐρανό, νὰ ξεδιπλώνει τὴ μάζα του στὸ φῶς. Ὅταν ἀκούω αὐτὸ τὸ σιδερένιο ἄλογο νὰ κάνει τοὺς λόφους νὰ ἀντιλαλοῦν μὲ τὴ δυνατὴ φωνή του ὅμοια μὲ κεραυνό, νὰ τραντάζει τὴ γῆ μὲ τὶς ρόδες του καὶ νὰ βγάζει φωτιὰ καὶ καπνὸ ἀπὸ τὰ ρουθούνια του(δὲν ξέρω τί λογῆς φτερωτὸ ἄλογο ἢ φτερωτὸ δράκοντα θὰ περιλάβουνε στὴν καινούργια Μυθολογία), νομίζω πὼς ἀπόχτησε ἡ γῆ ἐπιτέλους κάποια φυλὴ πού εἶναι πιὰ ἄξια νὰ τὴν κατοικήσει. Τί ὄμορφα θὰ ἦταν ἂν ὅλα ἦσαν ὅπως φαίνονται, καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι δαμάζανε τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουνε γιὰ εὐγενικοὺς σκοπούς! Ἂν τὸ σύννεφο πού κρεμιέται πάνω ἀπὸ τὴ μηχανὴ ἦταν ὁ ἱδρώτας ἀπὸ εὐγενικὲς πράξεις, ἢ τουλάχιστον τὸ ἴδιο ὠφέλιμος ὅσο εἶναι κι' ὁ ἱδρώτας πού χύνεται πάνω στὰ χωράφια, τότε τὰ στοιχεῖα καὶ ἀκόμα καὶ ἡ ἴδια ἡ Φύση θὰ συνόδευαν μὲ χαρὰ τοὺς ἀνθρώπους στὶς περιπλανήσεις τους καὶ θὰ γινόντουσαν ἡ συνοδεία τους!

Παρακολουθῶ νὰ περνοῦνε τὰ πρωινὰ τραῖνα τὴν κανονική τους ὥρα μὲ τὸ ἴδιο αἴσθημα πού παρακολουθῶ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου. Τὸ μακρὺ σύννεφο πού ἀφήνουν πίσω τους καὶ πού ἀνεβαίνει ὅλο καὶ πιὸ ψηλὰ πρὸς τὸν οὐρανό, ἐνῶ τὸ τραῖνο τραβᾶ γιὰ τὴ Βοστώνη, κρύβει γιὰ ἕνα λεπτὸ τὸν ἥλιο καὶ σκεπάζει μὲ σκιὰ

τὸ ὀπτικό μου πεδίο. Καὶ ὅπως ἀνεβαίνει μοιάζει μ' ἕνα οὐράνιο τραῖνο πού, μπροστά του, τὸ μικρὸ τραινάκι ποὺ περνάει πάνω στὴ γῆ δὲν εἶναι παρὰ ἡ αἰχμὴ τοῦ ἀκοντίου. Ὁ σταβλίτης τοῦ σιδερένιου ἀλόγου ξύπνησε νωρίς, αὐτὸ τὸ χειμωνιάτικο πρωινό, μὲ τὸ φῶς τῶν τελευταίων ἄστρων, γιὰ νὰ ταΐσει καὶ νὰ χαμουρώσει τὸ Μαῦρο του. Μὰ καὶ ἡ φωτιὰ ξύπνησε νωρίς, γιὰ νὰ τὸν ζεστάνει καὶ νὰ τὸν ξεκινήσει. Ἂς ἦταν ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία τόσο ἀθώα, ὅσο εἶναι στὸ ξεκίνημά της. Ὅταν τὸ χιόνι ἔχει ντύσει μὲ ἕνα παχὺ στρῶμα τὴ γῆ, φοροῦνε στὸ τραῖνο τὰ χιονοπάπουτσά του, καὶ μὲ τὸ τεράστιο ἀλέτρι ἀνοίγουν ἕνα αὐλάκι ἀπὸ τὰ βουνὰ ὡς τὴν ἀκροθαλασσιά. Καὶ μέσα σ' αὐτό, τὰ βαγόνια περνοῦνε μὲ ὅλους τοὺς ἀεικίνητους ἀνθρώπους καὶ τὰ κάθε λογῆς ἐμπορεύματα. Ὅλη μέρα, τὸ ἀτίθασο ἄλογο τῆς φωτιᾶς πετάει πάνω ἀπὸ τὴ χώρα, σταματώντας μόνο γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ ὁ ἀφέντης του. Καὶ μὲ ξυπνάει τὸ δυνατὸ καὶ προκλητικὸ ξεφύσημά του τὰ μεσάνυχτα, καθὼς σὲ κάποια μακρινὴ κοιλάδα μέσα στὸ δάσος, ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἔχουνε πάρει μορφὴ χιονιοῦ καὶ πάγου. Καὶ θὰ φτάσει στὸ στάβλο του μόνο μαζὶ μὲ τὸ ἄστρο τῆς αὐγῆς, γιὰ νὰ ξαναρχίση τὰ ταξίδια του χωρὶς ἀνάσα, χωρὶς ξεκούραση. Ἄλλοτε πάλι, τὰ βραδινά, τὸ ἀκούω νὰ ξεφυσάει μέσα στὸ στάβλο του, διώχνοντας τὴν περισσευούμενη δύναμη ποὺ τοῦ ἔχει μείνει, γιὰ νὰ ἡσυχάσει τὰ νεῦρα του καὶ νὰ δώσει λίγων ὡρῶν ξεκούραση στὸ σιδερένιο συκώτι καὶ τὸ μυαλό του. Τί καλὰ θὰ ἦταν ἂν ἡ δουλειὰ ἦταν τόσο ὄμορφη ὅσο φαίνεται!

Μακριά, μέσα στὰ ἐρημικὰ δάση, ἔξω ἀπὸ τὶς πόλεις, ὅπου κάποτε μόνος ὁ κυνηγὸς ἔφτασε ὡς ἐκεῖ, μέσα στὴν πιὸ σκοτεινὴ νύχτα, περνάει μὲ ταχύτητα τὸ κατάφωτο τραῖνο, χωρὶς καλὰ-καλὰ νὰ τὸ πάρουν εἴδηση αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται μέσα. Τὴ μιὰ στιγμὴ στέκεται σὲ κάποιον πολυτελὴ σταθμὸ μιᾶς πόλης, ὅπου τὸ περιμένουν πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ θέλουνε νὰ ταξιδέψουνε, τὴν ἄλλη στὸ Ντίσμωλ Σουάμπ, ὅπου μόνο οἱ κουκουβάγιες καὶ οἱ ἀλεποῦδες παραμονεύουνε. Στὴν ἐποχή μας, ὁ ἐρχομὸς καὶ ἡ ἀναχώρηση τῶν τραίνων ἀποτελοῦν σταθμοὺς στὴ ζωὴ τῶν χωριῶν. Βλέπετε, τὰ τραῖνα πηγαινοέρχονται μὲ τόση ἀκρίβεια καὶ κανονι-

κότητα καὶ ἡ σφυρίχτρα τους ἀκούγεται τόσο μακριά, ποὺ οἱ χωρικοὶ κανονίζουν μ' αὐτὸ τὰ ρολόγια τους. Καὶ ἔτσι, μιὰ καλὰ ὀργανωμένη ἐπιχείρηση ρυθμίζει τὴ ζωὴ ὁλόκληρης τῆς χώρας. Μήπως δὲν ἔγιναν πιὸ τακτικοὶ στὴν ὥρα τους οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἐφευρέθηκε ὁ σιδηρόδρομος; Δὲ μιλοῦν καὶ δὲ σκέπτονται γρηγορώτερα στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμό, ἀπ' ὅ,τι ἔκαναν στὸ γραφεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινοῦσε τὸ ταχυδρομικὸ ἁμάξι; Ὑπάρχει ἀληθινὰ κάτι ποὺ σὲ ἠλεκτρίζει, στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ. Ἔχω μείνει κατάπληκτος ἀπὸ τὰ θαύματα ποὺ πετυχαίνει. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς γειτόνους μου, ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ πάρω ὅρκο πὼς δὲ θὰ πηγαίνανε ποτὲ στὴ Βοστώνη, βρίσκονται ξαφνικὰ ἕτοιμοι γιὰ δρόμο, μόλις τὸ καμπανάκι τῆς ἀναχώρησης τοὺς καλέσει. Ἡ ἔκφραση τῆς μόδας σήμερα εἶναι: «Νὰ κάνεις τὶς δουλειές σου μὲ σιδηροδρομικὸ τρόπο, μὲ σιδηροδρομικὴ ταχύτητα». Καὶ ἀξίζει νὰ ὑπάρχει κάποια δύναμη ποὺ σὲ προειδοποιεῖ τόσο συχνὰ καὶ τόσο ντόμπρα νὰ παραμερίσεις ἀπὸ τὸ δρόμο της. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τοιχοκοληθεῖ στοὺς δρόμους ἡ διαταγὴ πὼς ἀπαγορεύονται οἱ ἐπαναστατικὲς συγκεντρώσεις, οὔτε νὰ πυροβολήσει ὁ στρατὸς πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν διαδηλωτῶν γιὰ νὰ τοὺς σταματήσει. Ἔχουμε κατασκευάσει μιὰ μοίρα ποὺ κλώθει καὶ δὲ γυρίζει ποτὲ πρὸς τὰ πίσω. (Ἂς τὴν ὀνομάσουμε λοιπὸν «Ἄτροπο» τὴν ἀτμομηχανή μας). Οἱ ἄνθρωποι εἰδοποιοῦνται μὲ τὶς διαφημιστικὲς ἀγγελίες πὼς αὐτὰ τὰ βέλη θὰ ριχτοῦνε σὲ διάφορες κατευθύνσεις, τὴν τάδε ὥρα καὶ τόσα λεπτὰ τὸ καθένα. (Αὐτὰ εἶναι δηλαδὴ τὰ δρομολόγια τῶν τραίνων ποὺ διατρέχουν τὴ χώρα μας). Ἡ βολὴ ὅμως αὐτὴ δὲν ἐνοχλεῖ κανένα καὶ τὰ παιδιὰ πηγαίνουν ἄφοβα καὶ ἀκίνδυνα στὸ σχολεῖο τους. Ζοῦμε κανονικότατα καὶ ἔχουμε προσαρμοσθεῖ ὁλότελα στὴν κατάσταση αὐτή. Ὅλοι μας ἔχουμε ἐκπαιδευθεῖ ἔτσι ποὺ νὰ γίνουμε τὰ παιδιὰ τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀόρατα βέλη. Τὸ κάθε μονοπάτι ἐξὸν ἀπὸ τὸ δικό σου, εἶναι τὸ μονοπάτι τῆς μοίρας. Κρατηθεῖτε λοιπὸν πάνω σ' αὐτό.

Ἐκεῖνο ποὺ μὲ κάνει νὰ συμπαθῶ τὸ ἐμπόριο, εἶναι ἡ παλικαριά του καὶ ἡ τόλμη του. Δὲ σταυρώνει τὰ χέρια του γιὰ νὰ

παρακαλέσει τὸ Δία. Παρακολουθῶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἐμπόρους, νὰ συνεχίζουν κάθε μέρα τὴ δουλειά τους μὲ περισσότερο ἢ λιγότερο θάρρος καὶ ἱκανοποίηση. Κάνουνε περισσότερες ἴσως προσπάθειες καὶ κόπους ἀπ' ὅ,τι καὶ οἱ ἴδιοι ὑποπτεύονται. Μοῦ κάνει λιγότερη ἐντύπωση ὁ ἡρωισμὸς ἐκείνων ποὺ ἔμειναν μισὴ ὥρα στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς φωτιᾶς, στὴ μάχη τῆς Μπουένα Βίστα, ἀπ' ὅ,τι μοῦ κάνει ἡ σταθερὴ καὶ ἀξιοπρόσεχτη ἀξία τῶν ἀνθρώπων ποὺ χρησιμοποιοῦν τὸ ἀλέτρι τοῦ χιονιοῦ, τὸ σιδηρόδρομο δηλαδή, γιὰ κατοικία τους, τοὺς χειμωνιάτικους μῆνες. Θαυμάζω τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν τὸ θάρρος «τῆς τρίτης πρωινῆς ὥρας»—ὁ Βοναπάρτης τὸ θεωροῦσε τὸ μεγαλύτερο καὶ τὸ πιὸ σπάνιο—καὶ τοὺς θαυμάζω ἀκόμη περισσότερο ὅταν τὸ θάρρος τους δὲν κουράζεται νωρίς. 'Εκείνους ποὺ πᾶνε γιὰ ὕπνο μόνον ὅταν κοιμᾶται ἡ καταιγίδα, ἢ ὅταν τὰ νεῦρα τοῦ σιδερένιου ἀλόγου τους εἶναι παγωμένα. Αὐτὸ τὸ πρωὶ μὲ τὸ δυνατὸ χιονιὰ ποὺ λυσσομανάει ἀκόμα καὶ κάνει τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων νὰ παγώνει, ἀκούω τὸ μακρινὸ ἦχο τῆς καμπάνας τῆς ἀτμομηχανῆς νὰ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν ὁμίχλη τῆς παγωμένης ἀναπνοῆς του. 'Αναγγέλλει πὼς τὸ τραῖνο ἔρχεται, χωρὶς μεγάλη καθυστέρηση, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ «βέτο» ποὺ θέλησε νὰ τοῦ προβάλει μιὰ δυνατὴ βορειοανατολικὴ χιονοθύελλα τῆς Νέας 'Αγγλίας. Καὶ σκέπτομαι τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σιδερένιου ἀλόγου σκεπασμένους μὲ χιόνι καὶ πάχνη, νὰ βγάζουνε τὰ κεφάλια τους ἀπὸ τὸ παραπέτο τοῦ θαλαμίσκου τῆς ἀτμομηχανῆς σὰν τὰ γνωστὰ σ' ὅλο τὸν κόσμο σαλιγκάρια τῆς Σιέρα Νεβάδα.

Τὸ ἐμπόριο εἶναι ἀπίστευτα θαρραλέο καὶ ἀτάραχο, ἔξυπνο, γεμάτο περιπέτειες καὶ ἀκούραστο. Οἱ μέθοδοι ποὺ χρησιμοποιεῖ εἶναι πολὺ φυσικές, πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι πολλὲς φανταστικὲς καὶ αἰσθηματικὲς περιπέτειες καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐπιτυχία του εἶναι μοναδική. Νιώθω δροσιὰ καὶ ἀνακούφιση ὅταν τὸ ἐμπορικὸ τραῖνο περνάει βιαστικὰ καὶ μὲ θόρυβο δίπλα μου. Μοῦ ἔρχεται ἡ μυρουδιὰ ἀπὸ τὰ καταστήματα ποὺ σκορπίζουν τὸ ἄρωμά τους σὲ ὅλο τὸ δρόμο, ἀπὸ τὸ Λόνγκ Οὐάρφ ὡς τὸ Λέηκ Τσαμπλαίην. Μοῦ φέρνουνε στὴ μνήμη ξένους, μακρινοὺς τόπους, βράχους ἀπὸ κοράλλια, νησιὰ τοῦ 'Ινδικοῦ 'Ωκεανοῦ, τρο-

πικὲς χῶρες, μὲ δυὸ λόγια ὅλο τὸν κόσμο. Νιώθω τὸν ἑαυτό μου πιὸ πολὺ πολίτη ὅλου τοῦ κόσμου, καθὼς βλέπω μπροστά μου τὸ φοινικόφυλλο ποὺ θὰ σκεπάσει τὸ ἐρχόμενο καλοκαίρι τόσα κατάξανθα κεφάλια γυναικῶν τῆς Νέας 'Αγγλίας, τὸ καννάβι τῆς Μανίλλας καὶ τὶς ἰνδικὲς καρύδες, τὸ παστὸ κρέας, τὰ σακιὰ μὲ τὸ μπαρούτι, τὸ σιδηρομετάλλευμα καὶ τὰ σκουριασμένα καρφιά. Αὐτὸ τὸ βαγόνι ποὺ εἶναι φορτωμένο μὲ παλιὰ καραβόπανα εἶναι πιὸ εὐκολοδιάβαστο καὶ πιὸ ἐνδιαφέρον γιὰ μένα, ἀπ' ὅ,τι θὰ ἦταν, ἂν τὰ πανιὰ αὐτὰ ἦσαν σελίδες βιβλίων, σκεπασμένες μὲ γράμματα. Ποιὸς μπορεῖ νὰ περιγράψει περισσότερο ζωντανὰ τὶς καταιγίδες ποὺ συνάντησαν καὶ τὰ ταξίδια ποὺ ἔκαναν, ἀπὸ τὰ πανιὰ αὐτά, ποὺ τὰ ἔχουνε γραμμένα πάνω στὴν ὄψη τους; Εἶναι σὰν τυπογραφικὰ δοκίμια ποὺ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ διόρθωση. Στὸ ἄλλο βαγόνι βλέπει κανεὶς ξυλεία ἀπὸ τὰ δάση τοῦ Μαίην, ποὺ γλίτωσε ἀπὸ τὶς τελευταῖες πλημμύρες καὶ ἔχει ἀνεβεῖ ἡ τιμή της σὲ τέσσερα δολάρια στὴ χιλιάδα, γιατὶ τόσο μεγάλες ποσότητες καταστράφηκαν μὲ τὴ θεομηνία. Βλέπει ἔλατα, κέδρους, πεῦκα—πρώτης, δεύτερης, τρίτης καὶ τέταρτης ποιότητας. Σὲ ἄλλο βαγόνι βλέπουμε λεμόνια τοῦ Τόμαστον, ἐξαιρετικῆς ποιότητας. Βλέπουμε δεμένα σὲ μπάλες κουρέλια κάθε μορφῆς καὶ ποιότητας. 'Εδῶ ἔχουνε καταντήσει μπαμπακερὰ καὶ λινὰ ὑφάσματα. 'Εδῶ ἔχουνε καταλήξει φορέματα μὲ θαυμάσια σχέδια ποὺ ἔχει σχεδιάσει ἡ ἀγγλική, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἀμερικάνικη μόδα, μουσελίνες, γκινγκὰν κλπ. Ἔχουνε συγκεντρωθεῖ ἀπὸ ὅλες τὶς γειτονιὲς τῆς πόλης, ἀπὸ τὶς πλούσιες καὶ τὶς φτωχὲς καὶ πᾶνε νὰ γίνουνε κοινὸ μονόχρωμο χαρτί. Πάνω του θὰ γραφτοῦν ἱστορίες τῆς ζωῆς, ἐκλεκτὰ φιλολογικὰ ἔργα ἢ λαϊκὰ διηγήματα, βασισμένα ὅλα πάνω στὰ γεγονότα! Τοῦτο πάλι τὸ κλειστὸ βαγόνι μυρίζει παστὰ ψάρια, τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ἐμπόρευμα τῆς Νέας 'Αγγλίας ποὺ θυμίζει τοὺς Μεγάλους Μπάγκους καὶ τὸ ψάρεμα. Ποιὸς δὲν ἔχει ἰδεῖ ἕνα παστὸ ψάρι, προσεχτικὰ ἑτοιμασμένο γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἔτσι ποὺ τίποτα νὰ μὴν μπορεῖ νὰ τὸ χαλάσει; Ἕνα ψάρι ποὺ μ' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ...σκουπίσει τὸ δρόμο ἢ νὰ τὸ χρησιμοποιήσει γιὰ πλάκα. 'Ο ἔμπορος—ὅπως ἔκανε κάποτε ἕνας ἔμπορος τῆς Κόνκορντ—μπορεῖ νὰ τὸ κρεμάσει ἔξω ἀπὸ τὴν

πόρτα του γιὰ σημάδι ὅταν ἀρχίζει τὶς δουλειές, ὥσπου ὁ παλιότερος πελάτης του νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση νὰ ξεχωρίσει ἂν εἶναι ζῶο, χόρτο ἢ ὀρυκτό. Ὅμως αὐτὸ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ εἶναι ἀγνὸ σὰ μιὰ νιφάδα χιονιοῦ, καὶ ἂν τὸ πλύνεις καλὰ καὶ τὸ βάλης μέσα σὲ μιὰ χύτρα νὰ βράσει, θὰ βγεῖ ἀπὸ κεῖ ἕνα θαυμάσιο ψάρι γιὰ γεῦμα. Στὸ ἄλλο τοῦτο βαγόνι βλέπουμε μοσχαρίσια δέρματα ἀπὸ τὴν Ἱσπανία. Οἱ οὐρές τους στρίβουν ἀκόμα πρὸς τὰ πάνω ὅπως τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ μοσχάρι κάλπαζε μέσα στὶς πάμπες τῆς Ἱσπανικῆς ἐνδοχώρας. Φοβερά, ἀλήθεια, ἐπίμονο ζῶο, ποὺ ἀποδεικνύει πόσο σχεδὸν χωρὶς ἐλπίδα καὶ ἀθεράπευτες εἶναι οἱ συνταγματικὲς ἀτέλειες. Σᾶς ἐξομολογοῦμαι πὼς ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔμαθα τὶς ἀληθινὲς διαθέσεις ἑνὸς ἀνθρώπου, δὲν ἐλπίζω νὰ τὶς ἀλλάξω πρὸς τὸ καλύτερο ἢ πρὸς τὸ χειρότερο, σ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ τῆς ζωῆς. Ὅπως λένε καὶ οἱ Ὀθωμανοί: «Τὴν οὐρὰ ἑνὸς κοπρόσκυλου μπορεῖτε νὰ τὴ ζεστάνετε, νὰ τὴ σιδερώσετε καὶ νὰ τὴ δέσετε γύρω-γύρω μὲ ἐπίδεσμο, μὰ ὕστερα ἀπὸ δώδεκα χρόνια προσπάθειες καὶ κόπους, θὰ ἰδεῖτε πὼς θὰ ἔχει διατηρήσει καὶ πάλι τὴ φυσικὴ μορφή της».Ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ θεραπεία σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, εἶναι νὰ κολλήσει κανεὶς τὴν οὐρὰ μὲ ψαρόκολλα. Ἔτσι, θὰ διατηρηθεῖ ἴσια καὶ τεντωμένη. Παρακάτω βλέπουμε ἕναν τόνο πετιμέζι καὶ κάμποσες κασόνες κονιάκ, ποὺ προορίζονται γιὰ τὸν Τζὼν Σμίθ, στὴν Κάτινγκσβιλ τοῦ Βέρμοντ, ἕναν ἔμπορο ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ τῶν Μεγάλων Βουνῶν. Αὐτὸς κάνει εἰσαγωγὲς γιὰ τοὺς ἀγρότες ποὺ κατοικοῦνε κοντὰ στὸ μαγαζί του. Τὴ στιγμὴ αὐτή, στέκεται ἴσως μπροστὰ στὸν μπάγκο του. Σκέπτεται τὰ τελευταῖα ἐμπορεύματά του ποὺ θὰ φτάσουν ἀπὸ τὴν ἀκτὴ καὶ πόσο θὰ χρειαστεῖ ἴσως ν' ἀλλάξει τὶς τιμές. Ἴσως λέει στοὺς πελάτες του—ὅπως τοὺς τὸ ἔχει ξαναπεῖ πολλὲς φορὲς ὡς τώρα—πὼς περιμένει διάφορα εἴδη ἐξαιρετικῆς ποιότητας μὲ τὸ ἑπόμενο τραῖνο. Στοὺς «Κάτινγκσβιλ Τάϊμς» βλέπει κανεὶς τακτικὰ καὶ τὴ ρεκλάμα του.

Καθὼς τὰ ἐμπορεύματα αὐτὰ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὴν ἀκτὴ πρὸς τὸ ἐσωτερικό, ἄλλα κατεβαίνουν.Ἀκούγοντας τὸν χαρακτηριστικὸ σφυριχτὸ ἦχο, σηκώνω τὸ κεφάλι μου ἀπὸ τὸ βιβλίο καὶ βλέπω κάποιο ψηλὸ ἔλατο, ποὺ ἔχει κοπεῖ στὶς βορεινὲς περιοχές. Τρα-

βάει τὸ δρόμο του πρὸς τὰ Πράσινα Ὄρη καὶ τὸ Κονέκτικοτ σὰν ἕνα βέλος ποὺ φεύγει μὲ ταχύτητα ἀπὸ τὴν πόλη, καὶ ποὺ σπάνια ἄλλο μάτι προφταίνει νὰ τὸ ἰδεῖ :

«νὰ εἶσαι τὸ κατάρτι στὸ καράβι
κάποιου σπουδαίου ναυάρχου».

Καὶ νά! καταφθάνει τώρα τὸ τραῖνο μὲ τὰ ζῶα. Τὰ κουβαλάει ζωντανὰ ἀπὸ χίλια δυὸ κτήματα, στάβλους καὶ μαντριά. Μοῦ θυμίζει τὰ τσοπανόπουλα ἀνάμεσα στὰ κοπάδια τους, ἢ τὰ φύλλα τῶν δέντρων ποὺ πέφτουν ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τῶν βουνῶν, μὲ τὶς πρῶτες καταιγίδες τοῦ Σεπτέμβρη. Ὁ ἀέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὰ βελάσματα τῶν προβάτων καὶ ἀπὸ τὰ μουγκρίσματα τῶν βοδιῶν, σὰ νὰ βρίσκομαι στὰ βοσκοτόπια. Ὅταν τὸ γέρικο τραγὶ ποὺ εἶναι μπροστὰ χτυπάει τὴν κουδούνα του, τὰ γύρω βουνὰ σκιρτοῦνε σὰ νὰ ἦσαν κριάρια, καὶ οἱ χαμηλοὶ λόφοι σὰ νὰ ἦσαν ἀρνάκια. Στὴ μέση τοῦ τραίνου ἕνα βαγόνι εἶναι γεμάτο ἀπὸ τοὺς βοσκούς, ποὺ βρίσκονται τώρα στὴν ἴδια μοίρα μὲ τὰ κοπάδια τους! Ἔχασαν τὴ δουλειά τους, μὰ ἀκόμα ἀκουμπᾶνε πάνω στὶς γκλίτσες τους, ποὺ τὶς κρατοῦνε πάντα νὰ θυμοῦνται τὸ ἐπάγγελμά τους. Μὰ τὰ σκυλιά τους ποῦ βρίσκονται; Γιὰ κεῖνα, εἶναι μεγάλη ἡ συμφορὰ τώρα: Βρίσκονται μόνα τους, καὶ ἔχουνε χάσει τὰ νερά τους. Νομίζω πὼς τ' ἀκούω νὰ γαβγίζουνε πίσω ἀπὸ τοὺς λόφους Πήτερμπορω ἢ νὰ κυνηγοῦν πάνω στὶς πλαγιὲς τῶν Πράσινων Βουνῶν. Δὲν πρόκειται πιὰ νὰ εἶναι ἐκεῖ, τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τους. Ἡ ἀξία τους χάθηκε. Ἡ πίστη καὶ ἡ ἐξυπνάδα τους ἔχουν λιγοστέψει τώρα φοβερά. Θὰ ξαναπᾶνε πίσω στὰ λαγούμια τους, χωρὶς κανένας νὰ γυρίσει νὰ τὰ ἰδεῖ ἢ ἴσως θὰ ἀγριέψουνε καὶ θὰ στήσουνε καβγὰ μὲ τὸ λύκο καὶ τὴν ἀλεπού. Ἔτσι διαμορφώνεται λοιπὸν καὶ ἡ ποιμενικὴ ζωή. Μὰ τὸ καμπανάκι γιὰ τὴν ἀναχώρηση σημαίνει. Καὶ πρέπει νὰ βγῶ ἔξω ἀπὸ τὸ συρμὸ καὶ ν' ἀφήσω τὰ βαγόνια νὰ πάρουνε τὸ δρόμο τους.

«Τί σημασία ἔχει γιὰ μένα ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμή ;
Ποτὲ δὲν πάω νὰ ἰδῶ
ποῦ τελειώνει.
Γεμίζει μερικὲς λακκοῦβες,

καὶ στὰ ἀναχώματα στέκουν τὰ χελιδόνια,
δίνει ἕνα φύσημα στὴν ἄμμο
καὶ κάνει τὶς βατομουριὲς νὰ μεγαλώνουν».

Μὰ ἐγὼ τὴ διασχίζω ὅπως καὶ τὸ μονοπάτι μέσα στὰ δάση. Δὲν πρόκειται ν' ἀφήσω τὸ τραῖνο νὰ μὲ τυφλώσει καὶ νὰ μοῦ λερώσει τ' αὐτιὰ μὲ τὸν καπνό του καὶ τὸ σφύριγμά του.

ΤΩΡΑ ποὺ ἔφυγαν τὰ βαγόνια καὶ μαζί τους ἔφυγε κι' ὅλος ὁ θόρυβος τοῦ ἀνήσυχου κόσμου, τώρα ποὺ ἡ ὑπόκωφη βουή του δὲ φτάνει ὡς τὰ ψάρια τῆς λίμνης, εἶμαι περισσότερο μόνος παρὰ ποτέ. Γιὰ ὅλο αὐτὸ τὸ ὑπόλοιπο ἀπόγεμα, μόνο τὸ πέρασμα κάποιου ταξιδιωτικοῦ ἁμαξιοῦ ἢ κάποιου κάρου στὴ μακρινὴ δημοσιὰ μπορεῖ νὰ ταράξει τὴν ἠσυχία μου.

Καμιὰ φορά, τὶς Κυριακές, ὅταν φυσάει πρὸς τὰ δῶ ὁ ἄνεμος, ἀκούω τὶς καμπάνες, τὴν καμπάνα τοῦ Λίνκολν, τοῦ Ἄκτον, τοῦ Μπέντφορντ ἢ τῆς Κόνκορντ. Εἶναι μιὰ γλυκιά, ἁρμονική, ἁπαλὴ μελωδία, μιὰ μελωδία ποὺ ἁρμόζει στὴ γύρω φύση. Σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση πάνω ἀπὸ τὰ δάση ὁ ἦχος αὐτὸς παίρνει ἕναν ξεχωριστὸ δικό του τόνο, σὰνοἱ βελόνες τῶν πεύκων νὰ ἦσαν οἱ χορδὲς μιᾶς ἅρπας ποὺ παίζει. Ὅλοι οἱ ἦχοι ποὺ ἔρχονται ἀπὸ μακριά, ἀπὸ πολὺ μακριά, σοῦ δίνουνε τὴν ἐντύπωση πὼς βγαίνουν ἀπὸ τὴν παγκόσμια λύρα, τὴν ὥρα ποὺ ἡ γύρω ἀτμόσφαιρα δίνει τὴ χαρὰ στὰ μάτια μας, μὲ τὸ ἁπαλὸ γαλάζιο της χρῶμα.

Μιὰ τέτοια ὥρα ἔφτασε ὡς τ' αὐτιά μου μιὰ μελωδία ποὺ τὴν εἶχε συνθέσει ὁ ἀέρας, καὶ ποὺ ἦταν τονισμένη μὲ κάθε φύλλο τοῦ δάσους, μιὰ μελωδία ποὺ τὰ στοιχεῖα τὴν εἴχανε παραλάβει καὶ τὴν ἀντιλαλούσανε ἀπὸ κοιλάδα σὲ κοιλάδα. Ὁ ἀντίλαλος ὡς ἕνα βαθμὸ εἶναι πρωτότυπος ἦχος καὶ ἐκεῖ βρίσκεται ἡ μαγεία καὶ ἡ γοητεία του. Δὲν εἶναι τόσο οἱ ἦχοι τῆς καμπάνας ποὺ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐπαναληφθοῦν, ὅσο εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ δάσους. Εἶναι δηλαδὴ οἱ ἴδιοι ἦχοι καὶ οἱ ἴδιες νότες, τραγουδισμένες ὅμως ἀπὸ τὴ νύμφη τοῦ δάσους.

Τὸ δειλινό, ἔφτανε ὡς τ' αὐτιά μου σὰ μιὰ γλυκιὰ καὶ ἁπαλὴ μελωδία τὸ μακρινὸ βέλασμα κάποιας ἀγελάδας ἀπὸ μακριά, πέρα ἀπὸ τὸ δάσος. Στὴν ἀρχὴ ξεγελιόμουνα καὶ τὸ περνοῦσα

γιὰ τραγούδι τραγουδιστῶν ποὺ ζύγωναν καμιὰ φορὰ τὸ καλύβι μου καὶ μοῦ ἔκαναν καντάδα. Γρήγορα ὅμως καταλάβαινα τὸ λάθος μου, καθὼς ἡ φωνὴ σερνότανε καὶ γινότανε ἡ χαρακτηριστικὴ φωνὴ τῆς ἀγελάδας. Δὲ θέλω νὰ τοὺς σατιρίσω, ἀπεναντίας θέλω νὰ ἐκφράσω τὴν ἐκτίμησή μου γιὰ τοὺς νεαροὺς τραγουδιστές. Ὅταν λέω πὼς οἱ φωνές τους ἔμοιαζαν, στὴν ἀρχή, μὲ τὸ βέλασμα τῆς ἀγελάδας, σημαίνει πὼς ἦσαν κι' αὐτὲς μιὰ φωνὴ βγαλμένη ἀπὸ τὴ Φύση.

Ἕνα διάστημα, τὸ καλοκαίρι, κάθε βράδυ στὶς ἑφτάμιση, ἀφοῦ εἶχε ἀκουστεῖ τὸ τραῖνο νὰ περνάει, οἱ κορυδαλλοὶ ζυγώνανε τὸ καλύβι μου καὶ τραγουδούσανε τὸ βραδινό τους τραγούδι, καθισμένοι πάνω στὰ δοκάρια τῆς στέγης. Ἀρχίζανε τὸ κελάηδημά τους μὲ τὴν ἀκρίβεια τοῦ ρολογιοῦ, πέντε λεπτὰ νωρίτερα ἢ ἀργότερα, ἀνάλογα μὲ τὴν ὥρα ποὺ βασίλευε ὁ ἥλιος. Ἔτσι, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μάθω τὶς συνήθειές τους. Πολλὲς φορὲς ἄκουγα τέσσερεις ἢ πέντε ἀπ' αὐτούς, σὲ διάφορες μεριὲς τοῦ δάσους, καὶ τόσο κοντά μου, ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ ξεχωρίσω ποιὸς ἦταν πιὸ κοντὰ καὶ ποιὸς πιὸ μακριά. Καμιὰ φορά, κάποιος ἀπ' αὐτοὺς ἄρχιζε νὰ πετάει γύρω μου, καθὼς περπατοῦσα μέσα στὸ δάσος. Ἤθελε ἴσως νὰ μὲ εἰδοποιήσει πὼς βρισκόμουνα κοντὰ στ' αὐγά του καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ προσέξω μὴν τοὺς κάνω κακό. Μέσα στὴ νύχτα, ἀκουγότανε κάθε τόσο τὸ μελωδικό τους κελάδημα, καὶ τὴν αὐγὴ ἡ φωνή τους ἦταν γλυκύτερη παρὰ ποτέ.

Τὶς ὧρες ποὺ τὰ ἄλλα πουλιὰ σωπαίνουν, οἱ φωνακλοῦδες κουκουβάγιες παίρνουνε τὴ θέση τους. Ξεφωνίζουνε σὰ μοιρολογίστρες τὸ αἰώνιο γιού-λού-λού. Σοφὲς μάγισσες τῆς νύχτας! Ἡ φωνή τους μοιάζει πάντα μὲ ἐπίκληση ποὺ ἀνεβαίνει ἀπὸ τοὺς τάφους, καὶ ποὺ εἶναι ἡ μοναδικὴ παρηγοριὰ τῶν ἐρωτευμένων ποὺ ἔχουν αὐτοκτονήσει...Κι' ὅμως, μ' ἀρέσει ν' ἀκούω τὸ θρῆνο τους, τὶς πένθιμες φωνές τους ν' ἀντηχοῦν μέσα στὸ δάσος. Μοῦ θυμίζουνε καμιὰ φορὰ μουσικὴ καὶ πουλιὰ ποὺ τραγουδοῦν. Ἡ φωνή τους μοιάζει νὰ εἶναι ἡ δυσάρεστη καὶ λυπητερὴ πλευρὰ τῆς μουσικῆς, οἱ στενοχώριες καὶ οἱ θρῆνοι, ποὺ τὰ ἄλλα πουλιὰ δὲν τοὺς καταδέχονται στὸ χαρούμενο τραγούδι τους! Οἱ κουκουβάγιες εἶναι τὰ πνεύματα τοῦ κάτω κόσμου καὶ οἱ μελαγχολικοὶ

ἐκπρόσωποι τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχῶν πού, ὅ ο εἶχαν ἀνθρώπινη μορφὴ καὶ βαδίζανε στὴ γῆ, ζούσανε στὸ σκοτάδι καὶ τὴν ἁμαρτία. Τώρα, ἐξιλεώνονται γιὰ τὶς ἁμαρτίες τους μὲ τὶς θρηνωδίες ποὺ ψέλνουν στὰ ἴδια μέρη ὅπου ἁμάρτησαν. Μοῦ δίνουνε μιὰ καινούργια εἰκόνα γιὰ τὴν ποικιλία καὶ τὶς ἱκανότητες τῆς θαυμαστῆς φύσης, ποὺ εἶναι ἡ κοινὴ κατοικία ὅλων μας.«Ὤ-ω-ω-ω -ω-ωχ, ποὺ νὰ μὴν εἶχα γεννηθεῖ ποτέ-έ-έ-έ!», οὐρλιάζει μία, στὴν ἀπὸ δῶ μεριὰ τῆς λίμνης, καὶ ὕστερα στριφογυρίζει μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ἀνησυχία τῆς ἀπελπισίας, πετώντας σὲ κάποιο κλαδὶ πάνω στὴ γέρικη βαλανιδιά. Ὕστερα, τὸ «...νὰ μὴν εἶχα γεννηθεῖ ποτέ-έ-έ-έ!» ἀκούεται ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ὄχθη, καὶ τό «...ποτέ-έ-έ-έ!» φτάνει ἀδύνατο στ' αὐτιά μου ἀπὸ μακριά, ἀπὸ τὸ δάσος Λίνκολν.

Κάθε τόσο, μοῦ ἔκανε σερενάτα καὶ μιὰ κουκουβάγια μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ φωνή. Ἀκούγοντάς την, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φανταστεῖ πὼς ἡ φωνή της ἦταν ὁ πιὸ μελαγχολικὸς ἦχος στὴ Φύση, λὲς καὶ ἤθελε μ' αὐτὴν νὰ παραστήσει καὶ νὰ παραδώσει στὴν ἀθανασία τοὺς φοβεροὺς θρήνους ἑνὸς ἀνθρώπινου πλάσματος ποὺ πεθαίνει, ἑνὸς φτωχοῦ θνητοῦ ποὺ ἔχει χάσει πιὰ κάθε ἐλπίδα καὶ οὐρλιάζει σὰ ζῶο, καθὼς μπαίνει στὴ σκοτεινὴ κοιλάδα ἀπ' ὅπου δὲν πρόκειται νὰ ξαναβγεῖ. Ὅταν προσπάθησα κάποτε νὰ μιμηθῶ τὴ φωνή της, εἶδα πὼς πήγαινα ν' ἀρχίσω μὲ τὰ γράμματα γκλ...Μοῦ θύμιζε τὸ οὐρλιαχτὸ αὐτὸ τὶς ἀσυνάρτητες καὶ ἀπίθανες κραυγὲς ποὺ βγάζουν οἱ τρελοί, οἱ ἠλίθιοι καὶ οἱ δαιμονισμένοι. Μὰ τώρα, ἀπὸ τὰ μακρινὰ βάθη τοῦ δάσους ἀκούγεται ἡ ἀπάντηση—ποὺ γίνεται μελωδικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόσταση— «Χοὺ χού, χού, χούρερ χού!», μιὰ φωνὴ ποὺ σοῦ δημιουργεῖ εὐχάριστες ἐντυπώσεις, εἴτε νύχτα τὴν ἀκοῦς εἴτε μέρα, εἴτε χαλοκαίρι εἴτε χειμώνα.

Χαίρω ποὺ ὑπάρχουν κουκουβάγιες. Ἂς τὶς ἀφήσουμε νὰ βγάζουν τὶς παράξενες καὶ γεμάτες θλίψη φωνές τους. Ταιριάζουνε θαυμάσια στὰ ὑγρὰ καὶ σκοτεινὰ δάση, ποὺ δὲν τὰ φωτίζει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ μένουν ἄγνωστα καὶ ἀνεξερεύνητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἂν καὶ εἶναι ἕνα τόσο μεγάλο κομμάτι τῆς Φύσης. Ἀντι-

προσωπεύουν τὶς κρυμμένες στὸ μισόφωτο καὶ ἀπραγματοποίητες σκέψεις ποὺ ἔχουμε ὅλοι μας.

Ὅλη τὴν ἡμέρα ὁ ἥλιος ἔλαμπε στὴν ἐπιφάνεια κάποιου βάλτου, ἐνῶ τὰ γεράκια στριφογύριζαν ἀπὸ πάνω, οἱ σπίνοι χοροπηδοῦσαν κελαηδώντας στὰ καλάμια, καὶ τὰ ἀγριοχούνελα καὶ οἱ πέρδικες χώνονταν ἀπὸ κάτω. Καινούργιο, τώρα, πανηγύρι. Ἄλλου εἴδους πλάσματα ξυπνοῦν γιὰ νὰ ζωντανέψουνε καὶ νὰ συμπληρώσουνε τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τῆς Φύσης.

Ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα ἄκουγα τὸν ἀπόμακρο θόρυβο ποὺ κάνουνε τὰ βαγόνια, ὅπως περνοῦνε πάνω ἀπὸ τὶς γέφυρες,—ὁ θόρυβος αὐτός, μέσα στὴ νύχτα, ἀκούγεται μακρύτερα ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλον,—τὰ γαβγίσματα τῶν σκυλιῶν καὶ καμιὰ φορὰ τὸ βέλασμα κάποιας ἀπαρηγόρητης ἀγελάδας ἀπὸ κάποιο μακρινὸ στάβλο. Στὸ μεταξύ, ὁλόκληρη ἡ ὄχθη τῆς λίμνης ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὶς φωνὲς τῶν μεγάλων βατράχων. Τὰ ἐκφραστικὰ αὐτὰ πνεύματα τῶν ἀρχαίων μπεκρήδων καὶ γλεντζέδων μένουνε πάντα ἀμετανόητα καὶ προσπαθοῦν νὰ τραγουδήσουνε μέσα σ' αὐτὴ τὴ λίμνη τῆς Στυγός—νὰ μὲ συγχωροῦν οἱ νύμφες τῆς λίμνης γιὰ τὴν παρομοίωση, μὰ τὰ βατράχια ἀφθονοῦν ἐκεῖ. Ἔχουν ὅλη τὴ διάθεση νὰ διατηρήσουνε τοὺς χαρούμενους κανόνες τῶν ἑορταστικῶν γευμάτων τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ἂν καὶ οἱ φωνές τους ἔχουνε πιὰ γίνει βραχνὲς καὶ γεμάτες κωμικὴ σοβαροφάνεια. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ... συμποσίου μὲ τὸ πηγούνι του ἀκουμπισμένο πάνω σ' ἕνα μεγάλο φύλλο ἀπάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ποὺ τοῦ χρησιμεύει γιὰ τραπεζομάντιλο, ρουφάει κάθε τόσο μιὰ μεγάλη γουλιὰ ἀπὸ τὸ γεμάτο μικροοργανισμοὺς καὶ μυγάκια νερὸ τῆς βορεινῆς ὄχθης τῆς λίμνης, καὶ τὸ ξαναβγάζει ὕστερα μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ θόρυβο «τρ-ρ-ρ-όονκ, τρ-ρ-ρ-όονκ, τρ-ρ-ρ-όονκ!» Ἀπὸ κάποια ἄλλη μακρινὴ γωνιὰ τοῦ νεροῦ φτάνει, γιὰ ἀπάντηση, μιὰ ἄλλη ὅμοια κραυγή, ἀπὸ τὸ βάτραχο ποὺ εἶναι δεύτερος στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὶς διαστάσεις ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς βατράχους τῆς λίμνης. Καὶ ἀφοῦ ἡ σοφὴ αὐτὴ κραυγὴ ἐπαναληφθεῖ ἔτσι ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς λίμνης στὴ σειρὰ καὶ κάνει τὸν κύκλο ὁλόκληρης τῆς ὄχθης, βγάζει πάλι ὁ ἀρχαιότερος καὶ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους μιὰ καινούργια καὶ γεμάτη σοφία κραυγή: «τρ-ρ-ρ-όονκ!»

Καὶ πάλι ὅλοι τὴν ἐπαναλαμβάνουν μὲ τὴ σειρά, ὡς τὸν τελευταῖο, τὸν πιὸ ἀδύνατο καὶ πιὸ κακομοίρη βατραχάκο τῆς λίμνης, μήπως καὶ γίνει κανένα λάθος στὴ μετάδοσή της! Καὶ ἡ ἱστορία αὐτὴ συνεχίζεται ρυθμικὰ ὅλη τὴ νύχτα, ξανὰ καὶ ξανά, ὡσότου ὁ ἥλιος διαλύσει τὴν πρωινὴ ὁμίχλη. Τότε πιά, μόνο ὁ πατριάρχης τῶν βατράχων ἔχει ἀπομείνει ἔξω ἀπὸ τὸ νερό, καὶ κάθε τόσο μόνος του ξαναβγάζει τὴ χαρακτηριστικὴ κραυγή του—«τροόνκ!» περιμένοντας τοῦ κάκου τὴν ἀπάντηση.

Δὲν εἶμαι σίγουρος ἂν ἄκουσα ποτέ μου κράξιμο κόκορα στὸ μέρος ὅπου βρισκόταν ἡ καλύβα μου. Μὰ ἔχω τὴ γνώμη πὼς θὰ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ τρέφει κανεὶς στὸ σπίτι του ἕνα κοκοράκι, ἰδιαίτερα γιὰ τὴ μουσική του, σὰν ἕνα ὠδικὸ πουλί, ἂς ποῦμε. Οἱ νότες τῆς φωνῆς τοῦ πουλιοῦ αὐτοῦ, ποὺ κάποτε ἦταν ἄγριος φασιανὸς στὶς Ἰνδίες, εἶναι δίχως ἄλλο οἱ πιὸ καταπληκτικὲς ἀπὸ τὶς φωνὲς ὅλων τῶν πουλιῶν. Ἂν μποροῦσε νὰ τὸ ἀφήσει κανεὶς ἐλεύθερο στὴ φύση, χωρὶς νὰ τὸ κρατάει σκλαβωμένο στὰ κοτέτσια, εἶμαι βέβαιος πὼς ἡ φωνή του θὰ γινόταν ἡ περιφημότερη φωνὴ στὰ δάση μας, καὶ θὰ ξεπερνοῦσε τὴ δυνατὴ κραυγὴ τῆς χήνας καὶ τὴ θρηνωδία τῆς κουκουβάγιας. Φανταστεῖτε ὕστερα τὰ κακαρίσματα ποὺ θὰ ἔκαναν οἱ κότες γιὰ νὰ γεμίζουνε τὰ κενά, ὅταν οἱ ἀφέντες τους θὰ ξεκουραζόντουσαν. Εἶναι φυσικὸ ποὺ ὁ ἄνθρωπος πρόσθεσε τὰ πουλιὰ αὐτὰ στοὺς κατοικίδιους συντρόφους του, χωρὶς νὰ λογαριάσουμε τὰ θαυμάσια αὐγὰ καὶ τὰ πολὺ χρήσιμα φτερὰ ποὺ μᾶς δίνουν. Σκεφθεῖτε τί ὅμορφα θὰ ἦταν νὰ περπατᾶτε ἕνα χειμωνιάτικο πρωὶ μέσα σ' ἕνα δάσος ὅπου θὰ ὑπάρχουν ἄφθονα τέτοια πουλιά, καὶ ν' ἀκοῦτε τὰ ἀγριοκοκοράκια νὰ κράζουνε ψηλὰ στὰ κλαδιὰ καὶ νὰ σκεπάζουνε μὲ τὴ δυνατὴ καὶ καθαρὴ φωνή τους τὰ κελαηδίσματα ὅλων τῶν ἄλλων πουλιῶν! Ὁλόκληρα ἔθνη θὰ ζωντάνευαν! Ποιὸς δὲ θὰ ξυπνοῦσε νωρίς, κάθε μέρα τῆς ζωῆς του ὅλο καὶ πιὸ νωρίς, πράγμα ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ γίνει ὅλος ὑγεία καὶ σοφία; Ὅλων τῶν χωρῶν οἱ ποιητὲς ἐπαινοῦν καὶ ὑμνοῦνε τὸ τραγούδι τοῦ πουλιοῦ αὐτοῦ. Σὲ ὅλα τὰ κλίματα ταιριάζει καὶ προσαρμόζεται ὁ καλὸς ὁ Σαντεκλέρ. Γίνεται πιὸ ντόπιος καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ντόπιους. Ἡ ὑγεία του εἶναι πάντα καλή, τὰ πλεμόνια του εἶναι γερά, δὲ χάνει

ποτὲ τὸ μυαλό του. Ἀκόμα καὶ ὁ ναυτικὸς ποὺ ταξιδεύει στὸν Ἀτλαντικὸ ἢ στὸν Εἰρηνικὸ ξυπνάει ἀπὸ τὴ φωνή του. Μὰ ἐμένα ποτὲ ἡ μελωδία του δὲ μ' ἔβγαλε ἀπὸ τὰ ὄνειρά μου.

Δὲν εἶχα οὔτε σκύλο, οὔτε γάτα, οὔτε ἀγελάδα, οὔτε γουρούνι, οὔτε κότες, οὔτε τὸν ἦχο τοῦ κουβᾶ ποὺ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ πηγάδι, οὔτε τὸ χτύπημα τοῦ βούτυρου στὴ βεδούρα, οὔτε τὸ τραγούδι τῆς χύτρας στὴ φωτιά.

Μὲ ἄλλα λόγια, μοῦ ἔλειπαν ὁλότελα οἱ συνηθισμένοι στοὺς κατοικημένους τόπους ἦχοι. Ἀσφαλῶς κάποιος ἄλλος θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει χάσει τὸ μυαλό του ἢ νὰ ἔχει πεθάνει ἀπὸ πλήξη στὴ θέση μου. Οὔτε κἂν ποντίκια δὲν ἀκούονταν νὰ ροκανίζουνε τὸν τοῖχο ἢ τὸ πάτωμα, γιατὶ δὲν ἔβρισκαν τί νὰ φᾶνε. Τὸ μόνο θόρυβο ποὺ ἄκουγα γύρω μου τὸν ἔκαναν οἱ μικροὶ σκίουροι ποὺ χοροπηδούσανε πάνω στὴ στέγη, οἱ κορυδαλλοὶ ποὺ κελαηδοῦσαν κοντὰ στὴν ὄχθη, μιὰ κίσσα ποὺ φώναζε ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἕνας λαγὸς ἢ κάποιο ἀγριοκούνελο ποὺ σκάλιζε τὸ λαγούμι του κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι, μιὰ κουκουβάγια ποὺ θρηνοῦσε, ἕνα κοπάδι ἀγριόχηνες ποὺ σταματούσανε στὴν ὄχθη γιὰ νὰ ξαποστάσουνε, τὰ βατράχια ποὺ κοάζανε, καὶ μιὰ ἀλεποὺ ποὺ φώναζε τὴ νύχτα. Οὔτε κοκόρια ὑπῆρχαν νὰ φωνάζουνε, οὔτε κότες νὰ κακαρίζουνε γύρω στὴν καλύβα μου. Δὲν εἶχα κοτέτσι ἢ στάβλο, μὰ οὔτε καὶ αὐλή. Αὐλή μου ἦταν ὁλόκληρη ἡ γύρω μου Φύση. Τὸ νεαρὸ δάσος ποὺ φούντωνε ἔξω ἀπὸ τὰ παράθυρά μου, οἱ ἀγριαπιδιὲς καὶ οἱ βατομουριὲς ποὺ ἀνθίζανε γύρω στοὺς τοίχους μου, οἱ μεγάλες βαλανιδιὲς καὶ τὰ ἄλλα δέντρα ποὺ ἔτριζαν καὶ οἱ ρίζες τους χώνονταν κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι μου, ζητώντας χῶρο γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν! Ἀντὶ γιὰ ἀποθήκη μὲ κάρβουνο, τὸ ἔλατο ποὺ τὸ εἶχε ρίξει κάτω ἡ καταιγίδα, ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, ἦταν ἕτοιμη καύσιμη ὕλη γιὰ τὸ τζάκι! Καὶ οὔτε εἶχα νὰ σκέπτομαι μήπως ἡ μεγάλη χιονοθύελλα μοῦ φράξει τὸ δρόμο μπρὸς στὴν ἐξώπορτα τῆς αὐλῆς μου, γιατὶ δὲν εἶχα οὔτε ἐξώπορτα οὔτε αὐλή, οὔτε καὶ δρόμο ποὺ νὰ ὁδηγεῖ στὸν πολιτισμένο κόσμο!

ΜΟΝΑΞΙΑ

Η ΒΡΑΔΙΑ εἶναι ἐξαίσια καὶ ὅλο μου τὸ σῶμα μὲ ὅλα τὰ αἰσθητήρια ὄργανα ἀπορροφάει χαρὰ ἀπὸ τὸν κάθε πόρο. Γυρίζω μέσα στὴ φύση μὲ μιὰ παράξενη ἐλευθερία καὶ εἶμαι ἕνα κομμάτι της. Περπατῶ στὴν ὄχθη τῆς λίμνης, πάνω στὶς πέτρες, ντυμένος μονάχα μὲ τὸ πουκάμισο. Εἶναι συννεφιά, φυσάει ἀέρας καὶ κάνει ψύχρα καὶ τίποτα δὲ βλέπω τὸ ἐξαιρετικὸ ποὺ νὰ μὲ τραβάει ἰδιαίτερα. Ὅμως νιώθω ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης νὰ εἶναι φίλοι μου ὅπως ποτὲ ἄλλοτε. Οἱ βάτραχοι φωνάζουνε δυνατά, ἀναγγέλλοντας πὼς ἔρχεται ἡ νύχτα, καὶ ἀπὸ μακριὰ ἀκούονται τὰ νυχτοπούλια. Τὸ σκούξιμό τους τὸ φέρνει ὁ ἀέρας ποὺ ρυτιδώνει τὰ νερὰ τῆς λίμνης. Ἡ συμπάθεια ποὺ νιώθω γιὰ τὰ φύλλα τῶν δέντρων μοῦ κόβει σχεδὸν τὴν ἀναπνοή. Ὅμως, ὅπως τὰ νερὰ τῆς λίμνης, ἔτσι κι' ἡ δική μου γαλήνη εἶναι ρυτιδωμένη, ὄχι ταραγμένη. Αὐτὰ τὰ μικρὰ κυματάκια ποὺ σηκώνει ὁ ἀέρας εἶναι τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν τρικυμία, ὅσο καὶ ἡ λεία ἐπιφάνεια τῆς λίμνης ποὺ καθρεφτίζει τὰ πάντα. Ἂν καὶ ἔχει πιὰ σκοτεινιάσει, ὁ ἀέρας ἀκόμα φυσάει καὶ μουγκρίζει στὸ δάσος, τὰ κύματα ἀκόμα τρέχουν τὸ ἕνα πίσω ἀπ' τὸ ἄλλο, καὶ μερικὰ πλάσματα νανουρίζουν τὰ ἄλλα μὲ τὸ τραγούδι τους. Ἡ ἀνάπαυση δὲν εἶναι ποτὲ ἀπόλυτη. Τὰ ἄγρια ζῶα δὲν ἀναπαύονται τώρα. Ζητοῦνε τὴν τροφή τους. Ἡ ἀλεπού, τὸ κουνάβι, ὁ λαγός, τέτοια ὥρα τρέ-

χουνε στὰ χωράφια καὶ στὰ δάση χωρὶς φόβο. Εἶναι οἱ νυχτοφύλακες τῆς Φύσης, οἱ κρίκοι ποὺ ἑνώνουν τὶς μέρες.

Ὅταν γυρίζω σπίτι μου, βρίσκω πὼς ἐπισκέπτες πέρασαν καὶ ἄφησαν τὴν κάρτα τους: ἕνα κλαδὶ πρασινάδα, ἕνα ματσάκι λουλούδια, ἕνα ὄνομα μὲ τὸ μολύβι πάνω σ' ἕνα κιτρινισμένο φύλλο καρυδιᾶς. Ὅσοι ἔρχονται σπάνια στὸ δάσος, παίρνουν ἕνα μικρὸ κομματάκι του στὰ χέρια τους τὸ παίζουνε καθὼς περπατοῦνε κι' ὕστερα τὸ ἀφήνουν, ἄθελά τους, ἢ ἀπὸ σκοποῦ. Κάποιος καθάρισε ἕνα κλῶνο ἰτιᾶς, τὸν ἔπλεξε στεφάνι καὶ τὸν ἄφησε στὸ τραπέζι μου. Πάντα καταλάβαινα ἂν πέρασαν ἐπισκέπτες ὅσο ἔλειπα, ἀπὸ τὰ λυγισμένα κλαδιά, τὸ χορτάρι, ἢ τὰ χνάρια ποὺ ἄφησαν τὰ παπούτσια τους. Πάντα καταλάβαινα τὸ φύλο, τὴν ἡλικία καὶ τί εἴδους ἄνθρωποι ἦσαν, ἀπὸ κάποιο μικρὸ σημάδι ποὺ ἀφήνανε πίσω τους, ἕνα λουλούδι ποὺ τοὺς εἶχε πέσει, ἕνα μάτσο χόρτα ποὺ τὸ πέταξαν ἀκόμα καὶ κοντὰ στὸ σιδηρόδρομο, μισὸ μίλι μακριά, ἢ ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τοῦ πούρου ἢ τῆς πίπας. Συχνὰ ἡ μυρωδιὰ τῆς πίπας μὲ εἰδοποιοῦσε πὼς περνοῦσε ταξιδιώτης στὸ μεγάλο δρόμο.

Ὑπάρχει συνήθως ἀρκετὸς χῶρος γύρω μας. Ὁ ὁρίζοντας δὲν εἶναι ποτὲ κοντὰ στὸν ἀγκώνα μας. Τὸ πυκνὸ δάσος δὲ φτάνει ἴσα-ἴσα στὴν πόρτα μας, οὔτε ἡ λίμνη. Κατὰ κάποιο τρόπο ὑπάρχει πάντα κάποιο ξέφωτο γνωστό μας, καὶ ποὺ ἐμεῖς τὸ μερώσαμε καὶ τὸ κερδίσαμε ἀπὸ τὴ Φύση. Γιὰ ποιὸ λόγο ἔχω ὅλο αὐτὸ τὸ χῶρο, τόσα τετραγωνικὰ μίλια μοναχικὸ δάσος γιατί τὰ ἄφησαν στὴ διάθεσή μου οἱ ἄνθρωποι;

Ὁ πιὸ κοντινός μου γείτονας εἶναι ἕνα μίλι μακριά μου καὶ κανένα σπίτι δὲ φαίνεται ἀπὸ πουθενά, παρὰ μόνο ἀπὸ τὶς βουνοκορφὲς σὲ μισὸ μίλι ἀπόσταση ἀπὸ τὸ δικό μου. Ἔχω τὸν ὁρίζοντά μου κλεισμένον ἀπὸ δέντρα, ὁλόδικό μου. Μακριὰ βλέπω τὸ σιδηρόδρομο ἐκεῖ ποὺ ἀγγίζει τὴ λίμνη. Μά, κατὰ κανόνα, ἡ μοναξιά μου εἶναι ἀπόλυτη. Θυμίζει τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική, ὅσο καὶ τὴ Νέα Ἀγγλία. Ἔχω, θὰ ἔλεγα, τὸ δικό μου ἥλιο καὶ τὸ δικό μου φεγγάρι, καὶ τὰ ἄστρα μου, καὶ ἕνα ὁλόκληρο μικρὸ κόσμο δικό μου. Ποτὲ τὴ νύχτα δὲν πέρασε ταξιδιώτης ἀπὸ τὸ σπίτι μου, οὔτε χτύπησε τὴν πόρτα μου, ἐκτὸς μονάχα τὴν ἄνοιξη,

όταν ἐρχότανε κανένας νὰ ψαρέψει. Γρήγορα ὅμως κι' αὐτὸς ἔφευγε μὲ τὸ ἐλαφρὸ καλάθι καὶ ἄφηνε «τὸν κόσμο στὸ σκοτάδι καὶ σὲ μένα» καὶ ὁ μαῦρος πυρήνας τῆς νύχτας ἔμενε ἀπαραβίαστος ἀπὸ τοὺς θνητούς. Πιστεύω πὼς οἱ ἄνθρωποι ἀκόμα φοβοῦνται λιγάκι τὸ σκοτάδι, ὅσο κι' ἂν οἱ μάγισσες ἔχουν ὅλες κρεμαστεῖ καὶ ἔχουμε υἱοθετήσει τὸ Χριστιανισμὸ καὶ τὰ κεριά.

Ἔχω βρεῖ ἀπὸ δική μου πεῖρα πὼς ἡ πιὸ τρυφερὴ καὶ γλυκιά, ἡ πιὸ ἀθώα καὶ ἐνθαρρυντικὴ συντροφιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ὁποιοδήποτε φυσικὸ ἀντικείμενο, ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι φτωχός, μισάνθρωπος καὶ μελαγχολικός. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μαύρη μελαγχολία γιὰ ὅποιον ζεῖ στὴ Φύση. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ θύελλα ποὺ νὰ μὴν εἶναι αἰολικὴ μουσικὴ γιὰ τὸ γερὸ καὶ ἁγνὸ αὐτί. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ ὑποχρεώσει τὸν ἁπλὸ καὶ τίμιο ἄνθρωπο νὰ νιώσει τὴ χυδαία μελαγχολία. Ὅσο νιώθω πὼς εἶμαι φίλος μὲ τὶς ἐποχὲς τοῦ χρόνου καὶ χαίρομαι τὴ φιλία τους, τίποτε δὲ θὰ μπορέσει νὰ κάνει τὴ ζωὴ φορτίο γιὰ μένα. Ἡ εὐγενικιὰ βροχὴ ποὺ ποτίζει τὰ φασόλια μου καὶ μὲ ὑποχρεώνει σήμερα νὰ μείνω σπίτι δὲν εἶναι βαρετὴ καὶ θλιβερή, εἶναι καὶ γιὰ μένα καλή. Μὲ ἐμποδίζει βέβαια νὰ τὰ σκαλίσω, μὰ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὸ σκάλισμά μου. Ἀκόμα καὶ ἂν συνεχιζότανε τόσο ποὺ νὰ σαπίσει τὶς ρίζες στὸ χῶμα, θὰ ἦταν καὶ πάλι καλὴ γιὰ τὸ χόρτο στὰ ὑψώματα, καὶ ἔτσι πάλι καλὴ γιὰ μένα. Καμιὰ φορά, ὅταν συγκρίνω τὸν ἑαυτό μου μὲ ἄλλους ἀνθρώπους, μοῦ φαίνεται πὼς ἐμένα μὲ πρόσεξαν οἱ Θεοὶ περισσότερο ἀπὸ ὅσο τὸ ἄξιζα, σὰ νὰ μοῦ εἶχαν δώσει ἐγγύηση πὼς ἰδιαίτερα θὰ μὲ φυλᾶνε καὶ θὰ μὲ προστατεύουνε. Δὲν κολακεύω τὸν ἑαυτό μου. Οἱ Θεοί, θὰ ἔλεγα, μὲ κολακεύουνε. Ποτέ μου δὲν ἔχω αἰστανθεῖ μοναξιὰ παρὰ μόνο μιὰ φορὰ καὶ αὐτὸ μοῦ ἔτυχε λίγες μέρες ἀφοῦ ἦρθα στὸ δάσος, σὲ μιὰ στιγμή, ποὺ ἀναρωτήθηκα μήπως γιὰ νὰ εἶναι κανένας γαλήνιος καὶ γερὸς χρειάζεται νὰ ζεῖ κοντὰ σ' ἀνθρώπους. Κάθε φορὰ ποὺ τὸ νὰ εἶμαι μόνος μοῦ ἦταν δυσάρεστο, ἔνιωθα πὼς δὲν ἤμουν ὁλότελα καλὰ στὴν ὑγεία μου. Μὰ πρόβλεπα πὼς ἀμέσως θὰ μοῦ περνοῦσε. Μέσα σὲ μιὰ γλυκιὰ βροχή, τὴν ὥρα ἀκόμα ποὺ αὐτὲς οἱ σκέψεις γυρίζανε στὸ νοῦ μου, ἔνιωσα ξαφνικὰ τόσο τρυφερὰ καὶ καλοσυνάτα νὰ μὲ συντροφεύει ἡ

Φύση, ἔτσι καθὼς ἄκουγα τὶς σταγόνες νὰ πέφτουνε, καὶ σὲ κάθε ἦχο καὶ κάθε θέαμα γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι μου βρῆκα τόσο ἀτελείωτη φιλικὴ διάθεση νὰ μὲ τριγυρίζει, ὥστε τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀνθρώπινης συντροφιᾶς μοῦ φάνηκαν ἀσήμαντα καὶ ποτὲ δὲν τὰ ξανασυλλογίστηκα. Κάθε μικρὴ βελόνα πεύκου ἅπλωνε καὶ φούσκωνε ἀπὸ συμπάθεια καὶ φιλία γιὰ μένα. Τόσο καθαρὰ αἰστάνθηκα αὐτὴ τὴ φιλικὴ διάθεση, ἀκόμα καὶ σὲ σκηνὲς ποὺ ἀπὸ συνήθεια τὶς λέμε ἄγριες καὶ θλιβερές. Καὶ τότε ἀκόμη ἔνιωθα πὼς πιὸ κοντὰ σὲ μένα, πιὸ αἷμα ἀπὸ τὸ αἷμα μου καὶ πιὸ ἀνθρώπινο δὲν ἦταν γιὰ μένα ὁ ἄνθρωπος ἢ ὁ χωρικός. Ἀπὸ τότε κατάλαβα πὼς σὲ κανέναν τόπο δὲ θὰ ἤμουνα πιὰ ξένος.

Μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ εὐχάριστες ὧρες τὶς πέρασα ὅταν ἔπεφταν οἱ μεγάλες βροχὲς τὴν ἄνοιξη ἢ τὸ φθινόπωρο, καὶ κλεινόμουνα στὸ σπίτι πρὶν καὶ μετὰ τὸ φαΐ, ἤρεμος ἀπὸ τὸν ἀδιάκοπο θόρυβο, ὅταν τὸ ἀργὸ δειλινὸ καλωσόριζε ἕνα μακρὺ βράδυ, τότε ποὺ πολλὲς σκέψεις ἔβρισκαν τὴν εὐκαιρία νὰ ριζώσουνε καὶ νὰ ξεδιπλωθοῦνε, ὅταν ἔπεφταν ἐκεῖνες οἱ βορειοανατολικὲς βροχὲς ποὺ ἔκαναν τόσο κακὸ στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ ὑπηρέτριες στεκόντουσαν ἕτοιμες μὲ τὸν κουβὰ καὶ τὸ σφουγγαρόπανο στὴν εἴσοδο γιὰ νὰ μαζεύουνε τὰ νερά, ἐνῶ ἐγὼ καθόμουνα στὸ σπιτάκι μου ὁλότελα προστατευμένος. Κάποτε ἕνας δυνατὸς κεραυνὸς χτύπησε ἕνα τεράστιο πεῦκο πέρα ἀπὸ τὴ λίμνη. Πέρασα κοντά του προχτὲς καὶ μ' ἔπιασε δέος, ἔτσι καθὼς κοίταζα τὸ σημάδι τῆς θεομηνίας ποὺ εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸν ἀκίνδυνο οὐρανὸ πρὶν ἀπὸ ὀχτὼ χρόνια. Οἱ ἄνθρωποι συχνὰ μοῦ λένε: «Πόσο θὰ αἰστανθήκατε τὴ μοναξιὰ ἐκεῖ κάτω, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα στὶς θύελλες καὶ τὴ νύχτα!» Ἔχω τὸν πειρασμὸ νὰ τοὺς ἀπαντήσω: «Ὁλόκληρη αὐτὴ ἡ γῆ ποὺ κατοικοῦμε δὲν εἶναι παρὰ ἕνα σημαδάκι στὸ διάστημα. Πόσο μακριὰ νομίζετε κατοικοῦν οἱ δυὸ πιὸ μακρινοὶ κάτοικοι ἐκείνου πέρα τοῦ ἄστρου, ποὺ τὴ διάμετρό του δὲν μποροῦνε νὰ τὴ μετρήσουνε τὰ ὄργανά μας; Γιατί νὰ αἰσθάνωμαι μοναξιά; Δὲν εἶναι ὁ πλανήτης μας στὸ Γαλαξία; Ἡ ἐρώτησή σας δὲ μοῦ φαίνεται ἡ πιὸ σημαντική. Τί εἴδους διάστημα εἶναι αὐτὸ ποὺ χωρίζει ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς ὁμοιούς του καὶ τοῦ φέρνει μοναξιά; Ἔχω βρεῖ πὼς ὅσο κι' ἂν

κουραστοῦνε τὰ πόδια δὲν μποροῦν αὐτὰ νὰ φέρουνε δυὸ πνεύματα πιὸ κοντὰ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Σὲ τί θέλουμε νὰ κατοικοῦμε πιὸ κοντά; Ὄχι βέβαια κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους, κοντὰ στὸ ταχυδρομεῖο, στὸ δημαρχεῖο, στὸ σχολεῖο, στὸ μπακάλικο, κοντὰ στὸ λόφο τοῦ Μπῆκον ἢ στὸ Φάϊβ Πόϊντς, ὅπου μαζεύονται οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, παρὰ κοντὰ σὲ ὅ,τι μᾶς δίνει ἀδιάκοπα χαρὰ καὶ ζωή. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ κάθε ἄνθρωπο. Ἐκεῖ λοιπὸν πρέπει ὁ φρόνιμος νὰ χτίσει τὸ σπίτι του».

Ἕνα βράδυ πρόφτασα στὸ δρόμο τοῦ Οὐῶλντεν ἕνα συμπολίτη ποὺ εἶχε συγκεντρώσει αὐτὸ ποὺ λέμε «καλὴ περιουσία» —ἂν καὶ ποτὲ δὲν τὴν εἶδα καλά. Ὁδηγοῦσε ἕνα ζευγάρι ζῶα στὴν ἀγορά, καὶ μὲ ρώτησε πῶς πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ στερηθῶ τόσες ἀπὸ τὶς ἀνέσεις τῆς ζωῆς. Τοῦ ἀπάντησα πὼς δὲν περνοῦσα καὶ ἄσχημα. Δὲν ἀστειευόμουνα. Ἐγὼ πῆγα σπίτι μου, στὸ κρεβάτι μου, καὶ τὸν ἄφησα νὰ βρεῖ τὸ δρόμο του μέσα στὸ σκοτάδι καὶ στὴ λάσπη γιὰ τὸ Μπράϊτον, ὅπου θὰ ἔφτανε κατὰ τὸ πρωί.

Τὸ νὰ ξυπνήσει ἕνας νεκρὸς εἶναι πολὺ σημαντικό. Ἀδιαφορεῖ βέβαια γιὰ τὸ ποῦ θὰ συμβεῖ αὐτὸ τὸ θαῦμα. Ὁ τόπος θὰ εἶναι πάντα ἴδιος καὶ πάντα πολὺ εὐχάριστος στὶς αἰσθήσεις μας. Τὸ πιὸ κοντινὸ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἶναι αὐτὴ ἡ δύναμη ποὺ μᾶς δημιούργησε. Πλάϊ μας, οἱ πιὸ θαυμαστοὶ νόμοι ἐφαρμόζονται. Πλάϊ μας δὲν εἶναι ὁ ἐργάτης ποὺ προσλάβαμε καὶ ποὺ μ' αὐτὸν μᾶς κάνει τόσο κέφι νὰ μιλᾶμε. Πλάϊ εἶναι ὁ ἐργάτης ποὺ δημιούργημά του εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι.

«Πόσο πλατιὰ καὶ βαθιὰ εἶναι ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὶς κρυφὲς δυνάμεις τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς!

Προσπαθοῦμε νὰ διακρίνουμε καὶ δὲν βλέπουμε. Προσπαθοῦμε ν' ἀκούσουμε καὶ δὲν ἀκοῦμε. Ταυτισμένα μὲ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, δὲν μποροῦν νὰ χωριστοῦν ἀπ' αὐτά.

Αὐτὰ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐξαγνίζουνε τὶς καρδιές τους καὶ ντύνονται μὲ γιορτάσιμα ροῦχα γιὰ νὰ προσφέρουνε θυσίες στοὺς προγόνους τους. Εἶναι παντοῦ, ἀπὸ πάνω μας, ἀριστερά μας, δεξιά μας, μᾶς τριγυρίζουν ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές».

Εἴμαστε τὰ ἀντικείμενα ἑνὸς πειράματος ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ μᾶς τοὺς ἴδιους. Δὲν μποροῦμε λοιπὸν νὰ ζήσουμε χωρὶς τὴ

συντροφιὰ τῶν κουτσομπόληδων λίγη ὥρα, νὰ ἔχουμε τὶς δικές μας σκέψεις γιὰ νὰ μᾶς δίνουνε κέφι; Ὁ Κομφούκιος λέει πολὺ σωστά: «Ἡ ἀρετὴ δὲ μένει σὰν τὸ ἐγκαταλειμμένο ὀρφανό. Πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ἔχει γειτόνους».

Μὲ τὴ σκέψη μποροῦμε νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας. Μὲ μιὰ θεληματικὴ προσπάθεια τοῦ μυαλοῦ μποροῦμε νὰ σταθοῦμε μακριὰ ἀπὸ τὶς πράξεις μας καὶ τὰ ἀποτελέσματά τους. Καὶ ὅλα τὰ πράγματα, καλὰ καὶ κακά, νὰ περνᾶνε δίπλα μας σὰν ἕνας χείμαρρος. Ἡ Φύση δὲ μᾶς ἀπορροφάει ὁλότελα. Μπορῶ νὰ εἶμαι τὸ κομμένο κλαδὶ στὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἢ ὁ Ἴντρα στὸν οὐρανὸ καὶ νὰ κοιτάζω κάτω. Μπορεῖ νὰ ἐπηρεαστῶ ἀπὸ μιὰ θεατρικὴ ἐπίδειξη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι, μπορεῖ νὰ μὴν ἐπηρεαστῶ ἀπὸ ἕνα ἀληθινὸ γεγονὸς ποὺ φαίνεται νὰ μὲ ἀφορᾶ περισσότερο. Βλέπω τὸν ἑαυτό μου σὰ μιὰ ἀνθρώπινη ὀλότητα, ἀπὸ σκέψεις καὶ αἰσθήματα καὶ ξεχωρίζω κάποιο δυϊσμὸ ποὺ μὲ τὴ βοήθειά του μπορῶ νὰ σταθῶ τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου ὅσο καὶ ἕνας ἄλλος. Ὅσο δυνατὸ κι' ἂν εἶναι αὐτὸ ποὺ δοκιμάζω, νιώθω πὼς ὑπάρχει ἕνα τμῆμα τοῦ ἑαυτοῦ μου, καὶ τὴν κριτικὴ ποὺ μοῦ κάνει, δηλαδὴ ὄχι ἀκριβῶς τμῆμα τοῦ ἑαυτοῦ μου, παρὰ θεατὴς ποὺ δὲν παίρνει μέρος στὰ γεγονότα καὶ κρατάει μόνο σημειώσεις. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι «ἐγὼ » παραπάνω ἀπὸ «ἐσύ». Ὅταν τὸ ἔργο, ἴσως ἡ κωμωδία, τῆς ζωῆς τελειώσει, ὁ θεατὴς πάει στὸ καλό. Ἦταν ἕνα εἶδος φανταστικὸ κι' αὐτός.

Βρίσκω πολὺ ὑγιεινὸ τὸ νὰ εἶμαι μόνος τὸν πιὸ πολὺ καιρό. Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς μὲ συντροφιά, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν καλύτερη, εἶναι λίγο κουραστικό. Δὲ βρῆκα ποτὲ σύντροφο ποὺ νὰ κρατάει τόσο καλὴ συντροφιὰ ὅσο ἡ μοναξιά. Καμιὰ φορὰ εἴμαστε περισσότερο μόνοι ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους παρὰ ὅταν μένουμε στὸ δωμάτιό μας. Ἕνας ἄνθρωπος ποὺ σκέπτεται ἢ ποὺ ἐργάζεται εἶναι πάντα μόνος, ὅπου καὶ ἂν βρίσκεται. Ἡ μοναξιὰ δὲ μετριέται ἀπὸ τὰ μίλια ποὺ χωρίζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς ὅμοιούς του. Ὁ ἀληθινὰ ἐργατικὸς σπουδαστὴς σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ κελιὰ τῆς κυψέλης στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Καίμπριτζ εἶναι τόσο μόνος, ὅσο καὶ ὁ δερβίσης στὴν ἔρημο. Ὁ ἀγρότης μπορεῖ νὰ δουλεύει ὅλη τὴν ἡμέρα στὰ χωράφια, χωρὶς νὰ αἰστανθεῖ μοναξιά. Ὅμως τὸ

βράδυ πού γυρίζει δὲν μπορεῖ νὰ καθίσει μονάχος στὸ δωμάτιο, νὰ τὸν βασανίζουν οἱ σκέψεις του, ὅπως λέει. Νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ πάει νὰ διασκεδάσει μὲ τοὺς φίλους του καὶ νὰ ἀνταμείψει, ἔτσι νομίζει, τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴ μοναξιὰ πού ὑπόφερε μιὰ ὁλόκληρη ἡμέρα. Καὶ γι' αὐτὸ ἀπορεῖ πῶς ὁ σπουδαστὴς μένει μόνος στὸ σπίτι ὅλη τὴ νύχτα καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας χωρὶς νὰ βαριέται. Δὲν καταλαβαίνει πὼς ὁ σπουδαστὴς ἂν καὶ μένει στὸ σπίτι, στὴν πραγματικότητα εἶναι στὸ χωράφι του καὶ κόβει ξύλα στὸ δάσος του, ὅπως καὶ ὁ χωρικὸς στὸ δικό του, καὶ ἀναζητάει κι' αὐτὸς τὴν ἴδια διασκέδαση καὶ συντροφιὰ ὅπως κι' ὁ ἄλλος, μὰ σὲ μιὰ πιὸ σύνθετη μορφή.

Ἡ κοινωνία συνήθως εἶναι πολὺ φτηνή. Συναντοῦμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον κάθε τόσο, πρὶν προφτάσουμε νὰ ἀποκτήσουμε καινούργια ἀξία. Βρισκόμαστε γιὰ φαγητὸ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέρα καὶ δίνουμε στοὺς ἄλλους ἕναν ἀκόμα μεζὲ ἀπ' αὐτὸ τὸ μουχλιασμένο τυρὶ πού ἔχουμε πιὰ καταντήσει. Ἀναγκαστήκαμε νὰ συμφωνήσουμε σὲ μερικοὺς κανόνες πού τοὺς λέμε ἐτικέτα καὶ εὐγένεια, γιὰ νὰ δεχόμαστε αὐτὲς τὶς συχνὲς συναντήσεις, ἔτσι πού νὰ μὴ βγοῦμε σὲ ἀνοιχτὸ πόλεμο. Βρισκόμαστε στὸ ταχυδρομεῖο καὶ στὰ σπίτια τῶν κοσμικῶν κάθε βράδυ. Ζοῦμε ὁ ἕνας πλάϊ στὸν ἄλλον καὶ ὁλοένα ἐμποδίζουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Σίγουρα λιγότερη συναναστροφὴ θὰ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ κάθε σημαντικὴ συνάντηση καὶ γιὰ νὰ ἀλλάξουμε γνῶμες καὶ εἰδήσεις. Κοιτάξτε τὰ κορίτσια στὰ ἐργοστάσια. Ποτὲ δὲν εἶναι μόνα τους, οὔτε στὰ ὄνειρά τους. Θὰ ἦταν καλύτερα νὰ ζούσανε σὲ ἕνα μίλι ἀπόσταση ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν τὸ ἴδιο. Ἡ ἀξία ἑνὸς ἀνθρώπου δὲ βρίσκεται στὸ πετσί του, ἔτσι πού νὰ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ τὸ ἀγγίξω.

Ἄκουσα γιὰ ἕναν ἄνθρωπο πού χάθηκε στὸ δάσος καὶ πέθαινε ἀπὸ κούραση καὶ πείνα στὴ ρίζα ἑνὸς δέντρου, καὶ πού ἡ μοναξιά του ἔγινε πιὸ ἐλαφρὴ ἀπὸ τὰ ὁράματα καὶ τὶς φαντασίες πού ἦρθανε νὰ τὸν συντροφέψουνε καὶ τὰ πίστευε γιὰ ἀληθινά. Ἔτσι ἀπαράλλαχτα καὶ ὅταν εἴμαστε γεροὶ καὶ δυνατοὶ μποροῦμε νὰ βροῦμε χαρὰ σὲ μιὰ παρόμοια μὰ πιὸ φυσικὴ συντροφιὰ καὶ νὰ φτάσουμε στὸ σημεῖο νὰ καταλάβουμε πὼς δὲν εἴμαστε ποτὲ

μόνοι. Ἔχω πολλὴ συντροφιὰ στὸ σπίτι μου, ἰδιαίτερα τὸ πρωὶ ποὺ δὲν ἔρχεται κανένας. Ἂς κάνω καλύτερα μερικὲς παρομοιώσεις γιὰ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς κατάστασής μου. Δὲν εἶμαι πιὸ μόνος ἀπὸ τὰ πουλιὰ στὴ λίμνη ποὺ φωνάζουν ἔτσι δυνατά, οὔτε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ λίμνη Οὐῶλντεν. Τί συντροφιὰ ἔχει ἡ μοναχικὴ αὐτὴ λίμνη σᾶς παρακαλῶ; Καὶ ὅμως δὲν ἔχει τοὺς γαλάζιους διαβόλους. Ἔχει τοὺς γαλάζιους ἀγγέλους μέσα της, στὸ γαλανὸ χρῶμα τῶν κυμάτων της. Ὁ ἥλιος εἶναι μόνος, ἐκτὸς ὅταν εἶναι θολὸς ὁ καιρὸς καὶ φαίνεται διπλός, μὰ τότε ὁ ἕνας ἥλιος εἶναι ψεύτικος. Ὁ Θεὸς εἶναι μόνος του, ὁ διάβολος ὅμως εἶναι ὁλόκληρη λεγεώνα! Δὲν εἶμαι πιὸ μόνος ἀπὸ ἕνα μοναχικὸ λουλούδι σ' ἕνα χωράφι, ἀπὸ μιὰν ἀλογόμυγα, ἀπὸ μιὰ μέλισσα, ἀπὸ ἕνα φύλλο φασολιοῦ, ἀπὸ τὸ ποταμάκι Μίλλ, ἢ ἀπὸ τὸν χρυσὸ κόκορα ποὺ δείχνει τὸν καιρό, ἢ ἀπὸ τὸ πολικὸ ἀστέρι, ἢ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀράχνη σ' ἕνα καινούργιο σπίτι.

Ποῦ καὶ ποῦ, τὰ μακριὰ βράδια τοῦ χειμώνα, ὅταν τὸ χιόνι πέφτει πυκνὸ καὶ ὁ ἄνεμος οὐρλιάζει στὰ δάση, δέχομαι τὴν ἐπίσκεψη ἑνὸς γέρου, παλιοῦ ἰδιοκτήτη, πού, ὅπως λέει ὁ θρύλος, ἔσκαψε τὴ λίμνη Οὐῶλντεν, ἔβαλε τὰ λιθάρια γύρω-γύρω καὶ τὴ στόλισε μὲ δάση. Αὐτὸς μοῦ διηγεῖται ἱστορίες τοῦ παλιοῦ καιροῦ καὶ τῆς νέας αἰωνιότητας. Καὶ οἱ δυό μας, καταφέρνουμε νὰ περάσουμε ἕνα χαρούμενο βράδυ μὲ κέφι ἀνθρώπινης συντροφιᾶς καὶ εὐχάριστες ἀπόψεις γιὰ τὰ πράματα, ἀκόμα καὶ χωρὶς φροῦτα καὶ κρασί. Τὸν ἀγαπῶ πολὺ αὐτὸ τὸ φίλο μου, καὶ ὅσο κι' ἂν λένε πὼς ἔχει πεθάνει, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ δείξει ποῦ εἶναι θαμμένος. Ὑπάρχει καὶ μιὰ γριὰ κυρία ποὺ κατοικεῖ ἐδῶ στὴ γειτονιά, ἀόρατη στοὺς περισσότερους. Μ' ἀρέσει νὰ περπατῶ στὰ χορτάρια τοῦ κήπου της, μαζεύοντας χόρτα καὶ νὰ ἀκούω τοὺς θρύλους ποὺ διηγεῖται. Γιατὶ ἔχει ἀκούραστη καὶ γόνιμη ἔμπνευση, ἡ μνήμη της τρέχει πιὸ πέρα καὶ ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς μυθολογίας καὶ μπορεῖ νὰ μοῦ πεῖ ἀπὸ ποῦ ξεκίνησε καὶ ἀπὸ ποιὸ περιστατικὸ γεννήθηκε ὁ κάθε θρύλος, γιατὶ ὅλα ἔγιναν ὅταν ἦταν ἀκόμα νέα. Ἔχει κέφι καὶ δύναμη ἡ γριὰ κυρία καὶ ὄχι μόνο ἀγαπάει ὅλες τὶς ἐποχὲς τοῦ χρόνου, παρὰ καὶ εἶναι πιθανὸ νὰ ζήσει πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιά της.

Ἡ ἀπερίγραπτη ἀθωότητα καὶ καλοσύνη τῆς Φύσης, τοῦ ἥλιου καὶ τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τοῦ χειμώνα, πόση χαρὰ καὶ πόση ὑγεία δίνουν! Καὶ τόση συμπάθεια ἔχουνε γιὰ τὸ γένος μας, ποὺ ὁλόκληρη ἡ Φύση θὰ στενοχωριότανε, καὶ ὁ ἥλιος θὰ μαύριζε, καὶ οἱ ἄνεμοι θὰ στέναζαν ἀνθρωπινά, καὶ τὰ σύννεφα θὰ χύνανε δάκρυα καὶ τὰ δάση θὰ ρίχνανε τὰ φύλλα τους καὶ θὰ φορούσανε πένθος στὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ, ἂν κανένας ἄνθρωπος θὰ εἶχε δίκιο νὰ εἶναι θλιμμένος. Γιατί νὰ μὴ συνεννοοῦμαι μὲ τὴ γῆ; Δὲν εἶμαι καὶ ἐγὼ ὡς ἕνα σημεῖο φύλλα καὶ λάσπη;

Ποιὸ εἶναι τὸ γιατρικὸ ποὺ μᾶς κρατάει γερούς, γαλήνιους καὶ εὐχαριστημένους; Ὄχι τοῦ προπάππου μου, παρὰ τῆς προμάμης μου τῆς Φύσης τὰ βότανα, ποὺ μ' αὐτὰ κρατιέται τόσο ζωντανὴ καὶ διατηρεῖ τὴν ὑγεία της, παρ' ὅλο τὸ σάπιο πάχος τῶν γερόντων. Γιὰ δική μου πανάκεια, ἀντὶ τὰ ἀπατηλὰ ἐκεῖνα μπουκαλάκια τὰ γεμάτα ἀπὸ ἕνα μεῖγμα Ἀχέροντα καὶ Μαύρης Θάλασσας, προτιμῶ μιὰ γουλιὰ καθαρὸ πρωινὸ ἀέρα! Ὁ πρωινὸς ἀέρας! Ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸν πιοῦνε στὴ βρυσομάνα τῆς ἡμέρας, τότε πρέπει νὰ τὸν βάλουμε ὁπωσδήποτε σὲ μπουκάλια καὶ νὰ τὸν πουλᾶμε στὰ μαγαζιά. Νὰ μὴ λησμονᾶτε ὅμως πὼς δὲν κρατάει ποτὲ ὡς τὸ μεσημέρι, ὅσο καὶ ἂν εἶναι δροσερὸ τὸ κελάρι σας. Δὲ λατρεύω τὴν Ὑγεία, τὴν κόρη ἐκείνου τοῦ γέρου βοτανογιατροῦ, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ποὺ τὸν βλέπουμε στὰ μνημεῖα μ' ἕνα φίδι στὸ ἕνα χέρι καὶ στὸ ἄλλο ἕνα κύπελλο, ἀπ' ὅπου τὸ φίδι πίνει καμιὰ φορά. Λατρεύω πολὺ περισσότερο τὴν Ἥβη, ποὺ ὑπηρετοῦσε τὸ Δία, τὴν κόρη τῆς Ἥρας καὶ τοῦ ἄγριου μαρουλιοῦ, καὶ ποὺ εἶχε τὴ δύναμη νὰ ξανανιώνει θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Αὐτὴ ἦταν σίγουρα ἡ μόνη γερὴ κοπέλα ποὺ πάτησε ποτὲ στὴ γῆ, καὶ ὅποτε ἐρχόταν ἔφερνε τὴν ἄνοιξη.

ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

ΠΙΣΤΕΥΩ πώς ἀγαπῶ τὴν κοινωνία ὅσο καὶ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, καὶ πὼς εἶμαι ἕτοιμος νὰ κολλήσω σὰ βδέλλα σὲ κάθε θερμὸ καὶ ζωντανὸ ἄνθρωπο ποὺ μπορεῖ νὰ συναντήσω. 'Από τὴ φύση μου δὲν εἶμαι ἐρημίτης καὶ θὰ μποροῦσα νὰ ξεπεράσω καὶ τὸ χειρότερο καφενόβιο, ἂν εἶχα δουλειὰ πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Εἶχα τρεῖς καρέκλες στὸ σπίτι μου. Μία γιὰ τὴ μοναξιά, μία γιὰ τὴ φιλία καὶ μία γιὰ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις. Ὅταν εἶχα περισσότερους ἐπισκέπτες, ἔμεναν ὀρθιοι. Εἶναι ἐκπληκτικὸ πόσους ἀνθρώπους χωράει ἕνα μικρὸ σπίτι. Τύχαιναν καὶ ὡς τριάντα ψυχές, μαζὶ μὲ τὰ κορμιά τους, κάτω ἀπὸ τὴ στέγη μου, καὶ ὅμως συχνὰ χωρίζαμε χωρὶς καθόλου νὰ νιώσουμε πὼς εἴμαστε ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλον. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σπίτια μας, μὲ τὰ ἀμέτρητα διαμερίσματα, τὶς τεράστιες αἴθουσες καὶ τὰ κελάρια γιὰ τὰ κρασιὰ καὶ τὰ ἄλλα πυρομαχικὰ τῆς εἰρήνης, μοῦ φαίνονται πάρα πολὺ μεγάλα γιὰ τοὺς κατοίκους τους. Εἶναι τόσο πλατιὰ καὶ τόσο μεγαλόπρεπα, ποὺ οἱ ἄνθρωποι φαίνονται σὰν σκουλήκια ποὺ τὰ βρωμίζουν.

Βρῆκα πὼς τὸ σπίτι μου εἶχε ἕνα μειονέκτημα. Ὅταν οἱ ἐπισκέπτες μου ἄρχιζαν νὰ φανερώνουν μεγάλες σκέψεις μὲ μεγάλα λόγια, δὲν μποροῦσα ν' ἀπομακρυνθῶ ἀρκετὰ ἀπὸ κοντά τους. Χρειάζεται χῶρος γιὰ νὰ ταξιδέψει καὶ νὰ ἀναπτύξει μεγαλύτερη ταχύτητα ἡ σκέψη, μὴν τύχει καί, σὰν σφαίρα ὅπλου, πη-

δήσει μόνο καὶ γυρίσει ξανὰ στὸ δικό σου αὐτί. Ὅμως οἱ κουβέντες μας ἤθελαν χῶρο γιὰ νὰ ἁπλωθοῦν σωστά. Τὰ ἄτομα, ὅπως καὶ οἱ λαοί, πρέπει νὰ ἔχουνε κατάλληλα καὶ πλατιὰ σύνορα, καὶ ἀκόμη καὶ λίγο οὐδέτερο χῶρο μεταξύ τους. Τὸ βρῆκα ἰδιότροπη πολυτέλεια νὰ μιλάω μ' ἕνα σύντροφο στὴν ἀπέναντι ὄχθη τῆς λίμνης. Στὸ σπίτι μου ἤμαστε τόσο κοντά, ποὺ δὲν πρόφταινε τὸ αὐτί μας ν' ἀκούσει, ὅπως ὅταν ρίχνεις δυὸ πέτρες στὸ νερὸ τόσο κοντὰ ποὺ σπᾶνε ἡ καθεμιὰ τὰ κύματα τῆς ἄλλης. Ἂν εἴμαστε φλύαροι, μποροῦμε νὰ καθόμαστε κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο καὶ νὰ νιώθουμε τὴν ἀναπνοή μας. Ἂν ὅμως μιλᾶμε συγκρατημένα καὶ ὕστερα ἀπὸ σκέψη, θέλουμε νὰ εἴμαστε σὲ κάποια ἀπόσταση γιὰ νὰ προφταίνει νὰ ἐξατμιστεῖ ἡ ζωικὴ θερμότητα. Καὶ πιὸ κοντὰ εἴμαστε ὄχι μόνο ὅταν καθόμαστε σιωπηλοί, παρὰ καὶ ὅταν ἡ ἀπόσταση μεταξύ μας εἶναι τέτοια ποὺ νὰ μὴ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο ν' ἀκουστεῖ ἡ φωνή μας. Ἀλλιῶς, ἡ ὁμιλία εἶναι χρήσιμη μόνο γιὰ τοὺς βαρήκοους. Μὰ ὑπάρχουν πολλὰ ὄμορφα πράγματα ποὺ δὲ λέγονται φωναχτά. Καθὼς ἡ κουβέντα ἀνέβαινε, σπρώχναμε τὶς καρέκλες μας ὅλο καὶ μακρύτερα, ὥσπου δὲν ὑπῆρχε πιὰ ἀρκετὸς χῶρος. Τὸ «καλό» μου τὸ δωμάτιο ὅμως, τὸ σαλόνι μου, ἐκεῖ ποὺ ὁ ἥλιος σπάνια ἔβλεπε τὸ χαλί, ἦταν τὸ δάσος πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι μου. Ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι ἔπαιρνα τοὺς διαλεχτοὺς ἐπισκέπτες μου, καὶ ἕνας περίφημος ὑπηρέτης σκούπιζε τὰ πατώματα, ξεσκόνιζε τὰ ἔπιπλα καὶ τακτοποιοῦσε τὰ πράγματα.

Ἂν εἶχα ἕναν ἐπισκέπτη, καμιὰ φορὰ μοιραζόμαστε τὸ λιτό μου φαγητὸ καὶ δὲ σταματοῦσε καθόλου ἡ συζήτηση τὴν ὥρα ποὺ ἀνακατεύαμε μιὰ βιαστικὴ πουτίγκα ἢ παρακολουθούσαμε πῶς φουσκώνει μιὰ φραντζόλα ψωμὶ στὴ χόβολη. Μὰ ἂν ἔφταναν εἴκοσι στὸ σπίτι μου οὔτε λόγος πιὰ γιὰ φαγητό, ἂν καὶ μπορεῖ νὰ ὑπῆρχε ψωμὶ ἀρκετὸ γιὰ δύο. Αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ προσβάλει τὴ φιλοξενία καὶ ἦταν ἴσως τὸ μόνο ποὺ μποροῦσα νὰ κάνω. Θὰ μποροῦσα ἔτσι νὰ δεχτῶ καὶ χίλιους ἀνθρώπους, καὶ ἂν ἔφευγαν ἀπογοητευμένοι καὶ πεινασμένοι ἀπὸ τὸ σπίτι μου, τουλάχιστον συμμεριζόμουνα τὸν πόνο τους. Τόσο εὔκολο εἶναι νὰ ἀκολουθεῖ κανεὶς καινούργιες συνήθειες ἀντὶ γιὰ τὶς παλιές! Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξαρτᾶς τὴ φήμη σου ἀπὸ τὰ ὡραῖα δεῖπνα ποὺ προσφέρεις. Ὅσο γιὰ

μένα, τίποτε δὲ μὲ ἔκανε νὰ διστάζω νὰ πάω σὲ ἕνα σπίτι. Ἡ ἐπίδειξη ὅμως ποὺ ἔκαναν τοῦ δείπνου μοῦ ἔδειχνε εὐγενικὰ πὼς δὲν πρέπει νὰ ξαναπατήσω.

Κάποτε ὁ Οὐΐνσλοου, ποὺ ἔγινε ὕστερα Κυβερνήτης τῆς Ἀποικίας τοῦ Πλύμουθ, μὲ ἕνα σύντροφό του πῆγε ἐπίσημη ἐπίσκεψη στὸν Μασασόϊτ μὲ τὰ πόδια καὶ μέσα ἀπὸ τὰ δάση. Ἔφτασε κουρασμένος καὶ πεινασμένος. Τοὺς δέχτηκε ὁ βασιλιάς, μὰ δὲν ἔγινε καμιὰ συζήτηση γιὰ φαγητὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ὅταν ἔφτασε ἡ νύχτα, ὅπως λέει ὁ ἴδιος: «Μᾶς ξάπλωσε σὲ ἕνα κρεβάτι, ὅπου ἦταν κιόλα ὁ ἴδιος καὶ ἡ γυναίκα του. Δυὸ ἀκόμα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς του σφίχτηκαν μαζί μας, γιατὶ δὲν ὑπῆρχε ἄλλου τόπος, ἔτσι ποὺ ὑποφέραμε πιὸ πολὺ στὸ σπίτι παρὰ στὸ ταξίδι μας. Τὴν ἄλλη μέρα κατὰ τὴ μία, ὁ Μασασόϊτ ἔφερε δυὸ ψάρια ποὺ εἶχε χτυπήσει. Τὰ ἔβρασαν καὶ σαράντα ἄνθρωποι ἔφαγαν ἀπ' αὐτά. Αὐτὸ ἦταν τὸ μόνο γεῦμα ποὺ γευτήκαμε δυὸ ὁλόκληρες μέρες. Καὶ ἂν δὲν εἴχαμε φέρει καὶ μιὰ πέρδικα, θὰ νηστεύαμε ὁλότελα » Ἐπειδὴ φοβήθηκαν πὼς θὰ ζαλιζόνταν ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν πείνα, παρὰ καὶ ἀπὸ τὰ «βάρβαρα» τραγούδια ποὺ τοὺς νανούριζαν, ἔφυγαν τὴν ἄλλη μέρα γιὰ νὰ φτάσουνε στὸ σπίτι τους, ὅσο ἀκόμα εἶχαν δύναμη νὰ περπατήσουν. Γιὰ κατοικία, εἶναι φανερὸ πὼς δὲν περάσανε καλά, ἂν καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ ἦταν μᾶλλον τιμητική. Γιὰ φαγητὸ ὅμως, δὲν καταλαβαίνω πῶς ἀλλιῶς θὰ μποροῦσαν νὰ φερθοῦν οἱ Ἰνδιάνοι. Δὲν εἶχαν οὔτε οἱ ἴδιοι νὰ φᾶνε, καὶ ἦσαν ἀρκετὰ ἔξυπνοι καὶ πίστευαν πὼς οἱ συγγνῶμες δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ ἀντικαταστήσουνε τὸ φαγητό. Γι' αὐτὸ ἔσφιξαν τὰ ζωνάρια τους καὶ σώπασαν. Μιὰ ἄλλη φορὰ ποὺ ὁ Οὐΐνσλοου τοὺς ἐπισκέφθηκε καὶ πάλι, ἦταν ἐποχὴ ἀφθονίας καὶ δὲν παρατηρήθηκε καμιὰ ἔλλειψη.

Οἱ ἄνθρωποι δὲ μοῦ ἔλειψαν ποτέ. Εἶχα περισσότερους ἐπισκέπτες ὅσο ζοῦσα στὰ δάση, ἀπὸ ὅσους εἶχα σὲ κάθε ἄλλη ἐποχὴ τῆς ζωῆς μου. Μόνο ποὺ μερικοὶ ἐρχόντουσαν γιὰ ἀσήμαντες ἀφορμές. Εἶχα ἀποσυρθεῖ τόσο βαθιὰ στὸν ὠκεανὸ τῆς μοναξιᾶς ὅπου ἀδειάζουν τὰ ποτάμια τῆς κοινωνίας, ποὺ μόνο τὰ πιὸ λεπτὰ ζητήματα ἔφταναν σὲ μένα.

Μιὰ Κυριακὴ ἦρθε στὸ σπίτι μου ἕνας ἀληθινὰ ὁμηρικὸς ἄνθρω-

πος. Εἶχε ἕνα τόσο κατάλληλο καὶ ποιητικὸ ὄνομα, ποὺ λυπᾶμαι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ ἐδῶ. Ἦταν καναδὸς ξυλοκόπος καὶ ἔφτιαχνε πασσάλους. Κι' αὐτὸς εἶχε ἀκουστὰ τὸν Ὅμηρο καὶ «ἂν καὶ δὲν ἦταν καμωμένος γιὰ βιβλία» ἔλεγε, «θὰ ἤξερε τί νὰ κάνει ὅταν ἔβρεχε». Κάποιος παπὰς ποὺ μποροῦσε νὰ διαβάσει ἑλληνικὰ τὸν δίδαξε λίγη ἀνάγνωση καὶ τώρα ἔπρεπε νὰ τοῦ μεταφράζω ἐγὼ πῶς μάλωνε ὁ Ἀχιλλέας τὸν Πάτροκλο γιὰ τὴ συμπεριφορά του: «Γιατί κλαῖς σὰν κοριτσόπουλο, Πάτροκλε;»

Τοῦ ἄρεσε πολύ. Εἶχε ἕνα δεμάτι φλοῦδες ἄσπρης βελανιδιᾶς ποὺ μάζεψε γιὰ ἕναν ἄρρωστο ἐκείνη τὴν Κυριακή. «Δὲν πιστεύω νὰ εἶναι κακὸ ποὺ ἔκανα αὐτὸ τὸ πράμα σήμερα», εἶπε. Γι' αὐτὸν ὁ Ὅμηρος ἦταν μεγάλος συγγραφέας, ἂν καὶ δὲν ἤξερε γιὰ τί πράγματα ἔγραφε. Δύσκολο θὰ ἦταν νὰ βρεθεῖ ἄνθρωπος πιὸ ἁπλὸς καὶ πιὸ φυσικός. Τὸ κακὸ καὶ ἡ ἀρρώστια ποὺ κάνουνε τὸν κόσμο τόσο θλιμμένο καὶ σκοτεινό, δὲ φαινόντουσαν νὰ ὑπῆρχαν γι' αὐτόν. Ἦταν κάπου εἰκοσιοχτὼ χρονῶν. Εἶχε φύγει ἀπὸ τὸν Καναδὰ καὶ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα του καμιὰ δωδεκαριὰ χρόνια πρίν, γιὰ νὰ δουλέψει στὶς Πολιτεῖες καὶ ν' ἀγοράσει τελικὰ κανένα κτῆμα στὴν πατρίδα του. Ἦταν φτιαγμένος μὲ τὸ πιὸ χοντροκομμένο καλούπι: γερὸ κοντὸ κορμί, καλοφτιαγμένο ὅμως, χοντρὸς ἡλιοψημένος σβέρκος, μαῦρα φουντωτὰ μαλλιὰ καὶ κοιμισμένα γαλανὰ μάτια ποὺ τὰ φώτιζε ποῦ καὶ ποῦ κάποια ἔκφραση. Φοροῦσε γκρίζο σκοῦφο, πανωφόρι μάλλινο καὶ δερμάτινες μπότες. Ἔτρωγε πολὺ κρέας καὶ κουβαλοῦσε τὸ φαΐ του κάπου δυὸ μίλια πέρα ἀπὸ τὸ σπίτι μου — γιατὶ ἔκοβε ξύλα ὅλο τὸ καλοκαίρι—σ' ἕναν τενεκεδένιο κουβά. Κρύο κρέας, καὶ καφὲ σὲ μιὰ μποτίλια ποὺ κρεμόταν ἀπὸ τὴ ζώνη του μὲ σπάγγο, καὶ ἀπ' ὅπου καμιὰ φορὰ μοῦ ἔδινε νὰ πιῶ. Ἐρχότανε νωρίς, περνώντας ἀπὸ τὰ φασόλια μου, χωρὶς ὅμως νὰ βιάζεται νὰ φτάσει στὴ δουλειά του σὰν τοὺς Γιάγκηδες. Δὲν ἔδινε πεντάρα ἂν κέρδιζε ἀπὸ τὴ δουλειά του μοναχὰ τὴν κατοικία του. Συχνὰ ἄφηνε τὸ φαΐ του στοὺς θάμνους, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἔτρεχε κι' ἔπιανε κανένα ζωάκι τοῦ δάσους. Γύριζε πίσω ἑνάμισι μίλι γιὰ νὰ τὸ ἑτοιμάσει καὶ νὰ τὸ φυλάξει στὸ κελάρι τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔμενε, ἀφοῦ σκεφτότανε μισὴ ὥρα περίπου μήπως ἦταν καλύτερα νὰ τὸ βυθίσει

στὴ λίμνη ὥσπου νὰ πέσει ἡ νύχτα. Ἔλεγε καθὼς περνοῦσε τὸ πρωί: «Κοίτα πόσα περιστέρια! Ἂν δὲν εἶχα δουλειὰ κάθε μέρα, θὰ μποροῦσα νὰ ζήσω κυνηγώντας περιστέρια, πέρδικες, λαγούς...Σὲ μιὰ μέρα θὰ σκότωνα γιὰ μιὰ βδομάδα».

Ἦταν καλὸς ξυλοκόπος καὶ τοῦ ἄρεσε νὰ κάνει μὲ τέχνη τὴ δουλειά του. Ἔκοβε τὰ δέντρα κοντὰ στὴ γῆ, ἔτσι ποὺ τὰ καινούργια κλαδιὰ νὰ βγαίνουνε περισσότερα καὶ πιὸ δυνατά. Μ' ἐνδιέφερε, γιατὶ ζοῦσε ἥσυχος καὶ μονάχος, καὶ ὅμως ἦταν εὐτυχισμένος κι' εἶχε τόσο κέφι. Καμιὰ φορὰ τὸν ἔβλεπα νὰ κόβει δέντρα στὰ χωράφια. Μὲ καλημέριζε μὲ ἕνα ξέσπασμα γέλιου καὶ μὲ λόγια καναδεζικογαλλικά, ἂν καὶ μιλοῦσε ἀγγλικά. Ὅταν πλησίαζα, σταματοῦσε τὴ δουλειά του, καθότανε ὅλο κέφι στὸν κορμὸ ἑνὸς κομμένου πεύκου καὶ μοῦ μιλοῦσε γελώντας καὶ μασώντας φλοῦδες. Τέτοια ζωτικότητα ξεχείλιζε ἀπὸ μέσα του, ποὺ καμιὰ φορὰ κυλιότανε στὸ χῶμα καὶ ξεκαρδιζότανε μὲ τὸ παραμικρό. Κοίταζε τὰ δέντρα γύρω του καὶ φώναζε: «Μά τὸ Θεό, ὅμορφα τὰ περνάω κόβοντας δέντρα. Δὲ θέλω ἄλλο τίποτα». Καμιὰ φορά, ὅταν δὲν εἶχε δουλειά, διασκέδαζε ὅλη τὴν ἡμέρα στὰ δάση μ' ἕνα πιστόλι τῆς τσέπης, πυροβολώντας, γιὰ νὰ χαιρετήσει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καθὼς περπατοῦσε. Τὸ χειμώνα εἶχε πάντα φωτιὰ καὶ τὸ μεσημέρι ζέσταινε τὸν καφέ του σ' ἕνα δοχεῖο. Καθότανε σ' ἕνα κούτσουρο νὰ φάει τὸ βραδινό του ἐνῶ πουλιὰ κατεβαίνανε καὶ τσιμπούσανε τὶς πατάτες του, καὶ ἔλεγε πὼς τοῦ ἄρεσε νὰ τὰ βλέπει γύρω του.

Τὸ ζῶο μέσα του ἦταν πολὺ ἀναπτυγμένο. Σὲ ἀντοχὴ καὶ ἱκανότητα συγγένευε μὲ τὰ πεῦκα καὶ τοὺς βράχους. Τὸν ρώτησα κάποτε ἂν αἰσθανότανε κούραση καμιὰ φορὰ τὴ νύχτα ὕστερα ἀπὸ ὁλόκληρη μέρα δουλειά, καὶ μοῦ ἀπάντησε σοβαρὰ καὶ μὲ εἰλικρίνεια: «Δὲν ξέρω τί θὰ πεῖ κούραση». Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ὅμως κοιμότανε μέσα του, ὅπως καὶ σ' ἕνα μωρό. Εἶχε διδαχτεῖ ὁρισμένα πράγματα, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ποὺ οἱ Καθολικοὶ παπάδες διδάσκουνε τοὺς ἄγριους, ἔτσι ποὺ ὁ μαθητὴς δὲν ὡριμάζει παρὰ μαθαίνει μοναχὰ νὰ ἔχει τυφλὴ ἐμπιστοσύνη καὶ σεβασμὸ σ' αὐτὸν καὶ διατηρεῖται ἔτσι παιδί. Ὅταν τὸν ἔφτιαξε ἡ Φύση, τοῦ ἔδωσε γερὸ σῶμα καὶ καλὴ διάθεση γιὰ τὴ μοίρα του καὶ

τὸν στήριξε ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές, ἔτσι ποὺ νὰ ζήσει ὡς τὰ ἑβδομήντα χρόνια σὰν παιδί. Ἦταν τόσο εἰλικρινὴς καὶ ἀθῶος, ποὺ δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ τὸν συστήσετε, ὅπως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συστήσει κανεὶς ἕνα σκίουρο στοὺς γειτόνους. Ἔπρεπε κι' αὐτοὶ νὰ τὸν ἀνακαλύψουν ὅπως ἐσύ. Ἐκεῖνος δὲν ἐννοοῦσε νὰ παίξει κανένα ρόλο. Οἱ ἄνθρωποι τὸν πλήρωναν μεροκάματο γιὰ τὴ δουλειά του καὶ ἔτσι κέρδιζε τὴν τροφὴ καὶ τὰ ροῦχα του, μὰ ποτὲ δὲν ἔφτανε νὰ ἀνταλλάζει γνῶμες μ' αὐτούς. Ἦταν ἀπὸ φυσικό του τόσο ἁπλὸς καὶ ταπεινός,—ἂν μπορεῖ ποτὲ νὰ ὀνομαστεῖ ταπεινὸς ὅποιος δὲν ἔχει φιλοδοξίες,—ποὺ ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν ἦταν μιὰ καθορισμένη ἀρετὴ μέσα του, οὔτε μποροῦσε νὰ τὴ σκεφθεῖ. Οἱ μορφωμένοι φαινόντουσαν στὰ μάτια του ἡμίθεοι. Ἂν τοῦ ἔλεγες πὼς κάποιος τέτοιος ἦρθε, ἔκανε σὰ νὰ πίστευε πὼς ἄνθρωπος τόσο σπουδαῖος δὲν μποροῦσε νὰ τὸν ἔχει ἀνάγκη καὶ θὰ τὸν ξεχνοῦσε ὁλότελα. Ἰδιαίτερα σεβότανε τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς ἱεροκήρυκες. Τὰ ἔργα τους ἦσαν θαύματα. Ὅταν τοῦ εἶπα πὼς ἔγραφα πολύ, γιὰ ἀρκετὸν καιρὸ πίστευε πὼς ἐννοοῦσα ἀντιγραφή, γιατὶ κι' ὁ ἴδιος ἦταν καλλιγράφος. Καμιὰ φορὰ ἔβρισκα τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ του ὅμορφα γραμμένο στὸ χιόνι τοῦ δρόμου, μὲ τὴ σωστὴ γαλλικὴ ὀρθογραφία καὶ καταλάβαινα πὼς εἶχε περάσει ἀπὸ κεῖ. Τὸν ρώτησα κάποτε ἂν ἔνιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ γράψει τὶς σκέψεις του. Μοῦ εἶπε πὼς εἶχε διαβάσει καὶ εἶχε γράψει γιὰ ἀνθρώπους ἀγράμματους, μὰ ποτὲ δὲ δοκίμασε νὰ γράψει τὶς δικές του σκέψεις. Δὲ θὰ ἤξερε τί νὰ βάλει πρῶτα καὶ τί ὕστερα, καὶ θὰ τὰ θαλάσσωνε μὲ τὴν ὀρθογραφία!

Ἄκουσα πὼς κάποτε ἕνας ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος τὸν ρώτησε ἂν θὰ ἤθελε νὰ ξαναπλαστεῖ ἀλλιώτικος ὁ κόσμος, καὶ αὐτὸς ἀπάντησε μ' ἕνα γέλιο ὅλο ἀπορία, μὲ τὴν καναδέζικη προφορά του: «Ὄχι, μ' ἀρέσει ὅπως εἶναι». Ἕνας φιλόσοφος θὰ μάθαινε πολλὰ μιλώντας μαζί του. Ἕνας ξένος θὰ νόμιζε πὼς γενικὰ ὁ φίλος μου δὲν ξέρει πολλὰ πράματα, ὅμως συχνὰ ἔβρισκα μέσα του ἕναν ἄνθρωπο ποὺ δὲν εἶχα ξαναδεῖ καὶ δὲν ἤξερα ἂν ἦταν σοφὸς σὰν τὸν Σαίξπηρ, ἢ ἄμαθος σὰν παιδί, ἂν ἦταν ποιητὴς μέσα του ἢ βλάκας. Ἕνας συμπολίτης μοῦ εἶπε πὼς ὅταν τὸν συναντοῦσε στὸ χωριὸ μὲ τὸν κολλητὸ σκοῦφο του στὸ κεφάλι νὰ περπατάει

μοναχός του καὶ νὰ σφυρίζει, τοῦ θύμιζε μεταμφιεσμένο πρίγκιπα...

Τὰ μοναδικά του βιβλία ἦταν ἕνα ἡμερολόγιο καὶ μιὰ ἀριθμητική. Στὴν ἀριθμητικὴ ἦταν πολὺ καλός. Τὸ ἡμερολόγιο ἦταν ἕνα εἶδος ἐγκυκλοπαιδείας καὶ τοῦ φαινότανε πὼς ἔγραφε μέσα μὲ λίγα λόγια ὅλες τὶς ἀνθρώπινες γνώσεις. Μοῦ ἄρεσε νὰ τὸν ρωτάω γιὰ τὶς διάφορες τεχνικὲς κατακτήσεις καὶ πάντοτε τὶς ἀντιμετώπιζε ἀπὸ τὴν πιὸ ἁπλὴ καὶ τὴν πιὸ πρακτική τους πλευρά. Ποτὲ πρωτύτερα δὲν εἶχε ἀκούσει γιὰ τέτοια πράματα. Θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει δίχως ἐργοστάσια; τὸν ρώτησα. Μοῦ ἀπάντησε πὼς φόρεσε ροῦχα ὑφαντὰ ἀπὸ τὸ Βερμόντ, καὶ αὐτὸ τοῦ ἔφτανε. Θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει δίχως τσάϊ καὶ καφέ; Μὰ μήπως ἡ χώρα τούτη δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο ποὺ νὰ πίνεται ἐκτὸς ἀπὸ νερό; Εἶχε μουσκέψει κάτι χόρτα σὲ νερὸ καὶ ἤπιε τὸ ζουμί. Τὸ βρῆκε πιὸ δροσιστικὸ ἀπὸ τὸ σκέτο νερό. Ὅταν τὸν ρώτησα ἂν θὰ μποροῦσε νὰ κάνει δίχως χρήματα, μοῦ ἐξήγησε τί χρησιμεύουν τὰ χρήματα μὲ τρόπο ποὺ συμφωνοῦσε μὲ τὶς πιὸ φιλοσοφικὲς ἀναλύσεις τοῦ θέματος, μάλιστα καὶ ἀπὸ ποῦ ἔγινε ἡ λέξη «pecunia». Ἂν εἶχε ἕνα βόδι, μοῦ εἶπε, δικό του καὶ ἤθελε νὰ ἀγοράσει βελόνες καὶ κλωστὴ ἀπὸ τὸ κατάστημα, δὲ θὰ ἦταν καθόλου εὔκολο νὰ βάζει ἐνέχυρο κάθε φορὰ καὶ ἀπὸ ἕνα μικρὸ κομμάτι τοῦ ζώου γιὰ τὸ κάθε πραματάκι ποὺ χρειαζότανε. Μποροῦσε νὰ ὑπερασπιστεῖ τοὺς περισσότερους θεσμοὺς καλύτερα ἀπὸ φιλόσοφο, γιατὶ τοὺς ἀντιμετώπιζε ἀπὸ τὴν πλευρὰ ποὺ τὸν ἐνδιέφεραν προσωπικά, καὶ ἔτσι ἐξηγοῦσε σωστὰ γιὰ ποιὸ λόγο εἶχαν ἐπικρατήσει. Μιὰ φορὰ ἄκουσε τὸν ὁρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Πλάτωνα—«ἕνα δίποδο χωρὶς φτερά». Αὐτὸς σκέφτηκε πὼς τὰ γόνατα λυγίζουν ἀντίθετα καὶ πὼς αὐτὸ ἦταν σοβαρὴ διαφορά. Καμιὰ φορά, φώναζε: «Ἄχ, πῶς μ' ἀρέσει νὰ μιλάω! Θὰ μποροῦσα νὰ μιλάω ὅλη τὴν ἡμέρα!» Τὸν ρώτησα μιὰ φορὰ ποὺ εἶχα πολὺν καιρὸ νὰ τὸν ἰδῶ ἂν δὲν τοῦ εἶχε κατεβεῖ καμιὰ καινούργια ἰδέα ἐκεῖνο τὸ καλοκαίρι. «Ἄχ, μοῦ εἶπε πάλι. Ἂν ἕνας ἄνθρωπος ποὺ πρέπει νὰ δουλεύει ὅσο ἐγώ, δὲν ξεχνάει τὶς ἰδέες ποὺ τοῦ κατεβαίνουνε, θὰ πάει καλά». Κάποια φορά, μὲ ρώτησε πρῶτος ἂν εἶχα κάνει καμιὰ πρόοδο. Μιὰ χειμωνιάτικη ἡμέρα τὸν ρώτησα ἂν ἦταν πάντα εὐχαριστημένος ἀπὸ

τὸν ἑαυτό του. Ἤθελα νὰ τοῦ βάλω τὴν ἰδέα γιὰ κάποιο ὑψηλότερο σκοπὸ στὴ ζωή. «Εὐχαριστημένος!» εἶπε. «Μερικοὶ ἄνθρωποι εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ τοῦτο καὶ ἄλλοι πάλι μὲ τὸ ἄλλο. Θὰ ὑπάρχει καὶ ἄνθρωπος ποὺ ἂν ἔχει ἀρκετά, θὰ εἶναι εὐχαριστημένος μόνο μὲ τὸ νὰ κάθεται ὅλη τὴν ἡμέρα μὲ τὴν πλάτη του στὴ φωτιὰ καὶ τὴν κοιλιά του στὸ τραπέζι». Ποτὲ ὅμως, μὲ κανένα τρόπο, δὲν τὸν κατάφερα νὰ ἰδεῖ τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τὴν πνευματική. Τὸ μόνο ποὺ ἐκτιμοῦσε ἦταν αὐτὸ ποὺ θὰ ἐκτιμοῦσε κι' ἕνα ζῶο. Καὶ αὐτὸ κατὰ κανόνα ἰσχύει γιὰ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους. Ἂν τοῦ ἔλεγα νὰ καλυτερέψει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, ἀπαντοῦσε ἁπλῶς, χωρὶς νὰ δείχνει καμιὰ θλίψη, πὼς ἦταν πολὺ ἀργὰ πιά. Ὅμως πίστευε στὴν τιμιότητα καὶ σ' ὅλες τὶς παρόμοιες ἀρετές.

Παρουσίαζε κάποια θετικὴ πρωτοτυπία μέσα του. Συχνὰ ἔβλεπα πὼς ἔκανε δικές του σκέψεις καὶ ἔλεγε δικές του γνῶμες, φαινόμενο δηλαδὴ τόσο σπάνιο, ποὺ μ' εὐχαρίστηση θὰ περπατοῦσα δέκα μίλια γιὰ νὰ τὸ ἰδῶ. Ἂν καὶ δίσταζε, καὶ συχνὰ δὲν κατάφερνε νὰ πεῖ καθαρὰ αὐτὸ ποὺ ἤθελε, πάντοτε ἡ σκέψη του ἦταν λογική. Ἦταν ὅμως τόσο πρωτόγονη καὶ τόσο πνιγμένη, ποὺ σπάνια ὡρίμαζε σὲ κάτι ποὺ νὰ μπορῶ νὰ τὸ ἀναφέρω ἐδῶ. Αὐτὸ ὅμως ἔδειχνε πὼς ὑπάρχει καὶ μεγαλοφυΐα στὰ χαμηλότερα καὶ ἀτελέστερα ζωικὰ στρώματα, ποὺ ἔχουνε βάθος ὅσο καὶ ἡ λίμνη Οὐῶλντεν, ὅση λάσπη καὶ ὅσο σκοτάδι κι' ἂν ὑπάρχει ἐκεῖ κάτω.

Πολλοὶ ταξιδιῶτες ἄλλαζαν δρόμο γιὰ νὰ περάσουν νὰ μὲ ἰδοῦνε, καί, γιὰ δικαιολογία, ζητοῦσαν ἕνα ποτήρι νερό. Τοὺς ἔλεγα πὼς ἔπινα ἀπὸ τὴ λίμνη καὶ τοὺς ἔδινα ἂν ἤθελαν κύπελλο. Ὅσο μακριὰ κι' ἂν ζοῦσα, κάτι ἔβλεπα ἀπὸ τὴν κίνηση ποὺ ὑπάρχει παντοῦ τὴν πρωταπριλιά. Ἤμουνα συχνὰ τυχερός, ἂν καὶ ὑπῆρχαν μερικὰ περίεργα εἴδη ἀνάμεσα στοὺς ἐπισκέπτες μου. Μισότρελοι ἀπὸ τὸ φτωχοκομεῖο ἐρχόντουσαν νὰ μὲ ἰδοῦνε, μὰ τὰ κατάφερνα καὶ μάζευαν τὸ λίγο μυαλὸ ποὺ εἶχαν γιὰ νὰ μοῦ ἐξομολογηθοῦν. Ἔτσι κάτι κέρδιζα. Μερικὲς φορὲς μάλιστα βρῆκα πολλοὺς φρονιμότερους ἀπὸ τοὺς ἐπιστάτες τους, καὶ σκέφτηκα πὼς καιρὸς ἦταν ν' ἀλλάξουνε τὰ πράματα.

Όσο γιὰ τὸ μυαλό, ἀνακάλυψα πὼς δὲν ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ λίγο καὶ στὸ πολύ. Μιὰ μέρα μάλιστα, ἕνας ἁπλὸς ἀκίνδυνος φτωχός, ποὺ συχνὰ τὸν ἔβλεπα νὰ φυλάει τὰ ζῶα νὰ μὴ φύγουνε στὰ χωράφια, ἦρθε καὶ μοῦ εἶπε πὼς ἤθελε νὰ ζήσει σὰν καὶ μένα. Μοῦ εἶπε μὲ τέλεια ἁπλότητα καὶ εἰλικρίνεια ἀνώτερη—ἢ καλύτερα κατώτερη—ἀπὸ κάθε τὶ ποὺ λέμε ταπεινοφροσύνη, πὼς τὸ μυαλό του ἦταν «ἐλαττωματικό». Αὐτὰ ἦταν τὰ λόγια του. Ὁ «Κύριος» τὸν εἶχε πλάσει ἔτσι, μὰ πίστευε πὼς ὁ Κύριος τὸν φρόντιζε ὅσο καὶ τὰ ἄλλα παιδιά του! «Πάντα ἤμουνα ἔτσι, ἀπὸ παιδί. Ποτὲ δὲν εἶχα πολὺ μυαλό. Δὲν ἤμουνα σὰν τ' ἄλλα τὰ παιδιά. Αὐτὴ ἦταν ἡ θέληση τοῦ Κυρίου».

Γιὰ μένα ἦταν μεταφυσικὸς γρῖφος αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Ποτὲ δὲν εἶχα ἰδεῖ ἄνθρωπο ποὺ νὰ ὑπόσχεται τόσα. Ἦταν τόσο ἁπλὸς καὶ τόσο εἰλικρινὴς σ' αὐτὰ ποὺ ἔλεγε. Καὶ ὅσο ταπείνωνε τὸν ἑαυτό του, τόσο ὑψωνότανε. Φαινότανε πὼς ἀπὸ τὴ βάση ποὺ εἶχε θέσει, ἡ συζήτησή μας θὰ μποροῦσε νὰ προχωρήσει σὲ κάτι καλύτερο ἀπὸ ὅ,τι προχωροῦσαν οἱ συζητήσεις τῶν σοφῶν.

Εἶχα μερικοὺς ξένους ἀπὸ κείνους ποὺ δὲ λογαριάζονται ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς τῆς πόλης, παρὰ στοὺς φτωχοὺς τοῦ κόσμου, ἀπὸ κείνους ποὺ θέλουνε νὰ τοὺς βοηθήσεις καὶ ἀρχίζουνε βεβαιώνοντάς σε πὼς δὲν ἔχουνε σκοπὸ νὰ βοηθήσουνε ποτὲ οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτό τους. Θέλω ὁ ἐπισκέπτης μου νὰ μὴν πεθαίνει τῆς πείνας, ὅσο καὶ καλὴ ὄρεξη κι' ἂν ἔχει. Οἱ ξένοι δὲν εἶναι ἀντικείμενα φιλανθρωπίας. Εἶχα ἀκόμη ἐπισκέπτες ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἤξεραν πότε ἡ ἐπίσκεψή τους εἶχε τελειώσει, ὅσο κι' ἂν ἐγὼ ἔκανα τὴ δουλειά μου καὶ τοὺς ἀπαντοῦσα ὅλο καὶ ἀπὸ μιὰ μακριά!...

Ἄνθρωποι κάθε διανοητικῆς κατάστασης περνούσανε νὰ μὲ ἰδοῦν. Μερικοὶ ποὺ εἴχανε τόσο μυαλὸ ποὺ δὲν ἤξεραν τί νὰ τὸ κάνουνε, σκλάβοι ποὺ εἴχανε δραπετεύσει ἀπὸ τὶς φυτεῖες, φοβισμένοι σὰ νὰ ἄκουγαν τὰ σκυλιὰ πίσω τους νὰ τοὺς κυνηγοῦνε, καὶ σὰ νὰ μοῦ ἔλεγαν: «Χριστιανέ, θὰ μὲ στείλεις πίσω;» Ἐρχόντουσαν ἄλλοι πάλι μὲ μιὰ ἰδέα στὸ κεφάλι σὰ μιὰ κότα μ' ἕνα κοτόπουλο,—κι' αὐτὸ παπάκι,—ἄλλοι μὲ χίλιες ἰδέες καὶ ἀκατάστατα κεφάλια, σὰν κότες μὲ ἑκατὸ κοτόπουλα ποὺ κυνηγοῦν ἕνα ζουζούνι, καὶ ἄλλοι ποὺ εἶχαν ἰδέες ὅπως ἄλλοι ἔχουνε πόδια, σὰ

νὰ λέγαμε διανοητικὲς σαρανταποδαροῦσες ποὺ σὲ ἔκαναν ν' ἀνατριχιάζεις ἀπὸ ἀηδία. Ἕνας μοῦ εἶπε νὰ ἔχω ἕνα βιβλίο καὶ νὰ γράφουν ὅλοι τὰ ὀνόματά τους, ὅπως στὰ Λευκὰ Ὄρη! Ἀλλίμονο ὅμως, ἡ μνήμη μου εἶναι πολὺ δυνατὴ καὶ δὲν τὸ χρειάστηκα ποτέ.

Δὲν μποροῦσα παρὰ νὰ προσέχω μερικὲς ἰδιοτροπίες τῶν ξένων μου. Τὰ κορίτσια, τ' ἀγόρια καὶ οἱ νεαρὲς γυναῖκες, μὲ εὐχαρίστησή τους ἐρχόντουσαν στὸ δάσος, καὶ μὲ χαρὰ κοιτάζανε τὴ λίμνη καὶ τὰ δέντρα. Οἱ ἔμποροι καὶ οἱ χωρικοὶ εἶχαν ὁλόενα τὸ νοῦ τους στὴ δουλειὰ καὶ ὅσο κι' ἂν ἔλεγαν πὼς τοὺς ἄρεσε μιὰ βόλτα στὸ δάσος ποῦ καὶ ποῦ, ἦταν φανερὸ πὼς δὲν ἔλεγαν τὴν ἀλήθεια. Ἐρχόντουσαν ἀκόμη ἄνθρωποι ἀνήσυχοι, ποὺ ξοδεύανε τὸν καιρό τους νὰ κερδίσουνε τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἢ νὰ διατηρήσουν αὐτὰ ποὺ εἶχαν. Παπάδες ποὺ μιλούσανε γιὰ τὸ Θεὸ σὰ νὰ εἴχανε τὸ μονοπώλιο γι' αὐτὸ τὸ θέμα, καὶ δὲν μποροῦσαν ν' ἀνεχθοῦν διαφορετικὲς γνῶμες. Γιατροί, δικηγόροι, νοικοκυραῖοι, ποὺ σκάλιζαν τὰ ντουλάπια μου καὶ τὸ κρεβάτι μου ὅταν ἔβγαινα ἔξω. Ἦρθε καὶ ἡ κυρία Τάδε, γιὰ νὰ ἰδεῖ ἂν τὰ σεντόνια μου ἦσαν καθαρὰ σὰν τὰ δικά της. Ἦρθαν νέοι ποὺ εἴχανε πάψει νὰ εἶναι νέοι καὶ εἶχαν ἀποφασίσει πὼς πιὸ σίγουρο ἦταν ν' ἀκολουθοῦν τὸ συνηθισμένο δρόμο τῶν ἐπαγγελματιῶν. Ὅλοι αὐτοὶ συνήθως ἔλεγαν πὼς δὲ θὰ μπορούσανε νὰ τὰ καταφέρουν ὅπως ἐγώ. Ἆ! Αὐτοῦ ἦταν ὁ κόμπος! Οἱ γέροι, οἱ ἀνάπηροι καὶ οἱ ντροπαλοὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες ὅλο σκεφτόντουσαν γιὰ ἀρρώστιες καὶ ἀτυχήματα καὶ θανάτους. Ἡ ζωὴ τοὺς φαινόταν γεμάτη κινδύνους. Ὅμως ὑπάρχει κίνδυνος ὅταν δὲν τὸν σκέφτεσαι καθόλου; Ἔλεγαν πὼς ἕνας φρόνιμος ἄνθρωπος θὰ διάλεγε τὴν πιὸ ἀσφαλισμένη τοποθεσία, τουλάχιστον κοντὰ στὸ γιατρὸ κύριο Τάδε. Γι' αὐτοὺς τὸ χωριὸ ἦτανε πραγματικὰ μιὰ κοινότητα, μιὰ ἕνωση γιὰ κοινὴ ὑπεράσπιση καὶ δὲ θὰ πήγαιναν οὔτε γιὰ νὰ μαζέψουνε βατόμουρα χωρὶς κουτὶ μὲ φάρμακα στὸν ὦμο. Τὸ ζήτημα ἦταν πὼς ἂν ἕνας ἄνθρωπος εἶναι ζωντανός, πάντα ὑπάρχει κίνδυνος νὰ πεθάνει. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τόσους κινδύνους ἅμα τρέχει! Τέλος ἦσαν καὶ οἱ ἀναμορφωτές, οἱ πιὸ βαρετοὶ ἀπ' ὅλους, ποὺ νόμιζαν πὼς τραγουδοῦσα ἀδιάκοπα:

«Νά τὸ σπίτι ποὺ ἔχτισα!
Νά ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ στὸ σπίτι ποὺ ἔχτισα!»

Μὰ δὲν ἤξεραν πῶς ὁ τρίτος στίχος εἶναι:

«Νά οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐνοχλοῦνε τὸν ἄνθρωπο
ποὺ ζεῖ στὸ σπίτι ποὺ ἔχτισα!»

Δὲ φοβόμουνα τοὺς κλεφτοκοτάδες, γιατὶ δὲν εἶχα κότες. Αὐτοὺς ὅμως τοὺς φοβόμουνα.

Εἶχα ὅμως καὶ καλύτερους ἐπισκέπτες. Παιδιὰ ἐρχόντουσαν γιὰ μοῦρα, ἄνθρωποι τοῦ σιδηρόδρομου ποὺ βγαίνανε περίπατο τὴν Κυριακὴ μὲ καθαρὰ πουκάμισα, ψαράδες καὶ κυνηγοί, ποιητὲς καὶ φιλόσοφοι, μὲ λίγα λόγια ὅλοι τίμιοι προσκυνητὲς πο' ἐρχόντουσαν στὰ δάση γιὰ νὰ βροῦνε ἐλευθερία καὶ ἀφήνανε στ' ἀλήθεια τὸ χωριὸ πίσω τους. Αὐτοὺς εἶχα πραγματικὰ τὴ διάθεση νὰ τοὺς χαιρετήσω: «Καλῶς ἤρθατε, Ἄγγλοι! Καλῶς ἤρθατε, Ἄγγλοι!», γιατὶ μ' αὐτὴ τὴ ράτσα τῶν ἀνθρώπων μποροῦσα νὰ συνεννοηθῶ.

ΤΟ ΧΩΡΑΦΙ ΜΕ ΤΑ ΦΑΣΟΛΙΑ

ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΥ, τὰ φασόλια μου, ποὺ τὰ εἶχα φυτέψει σὲ κανονικὲς σειρές,— ἂν ἔβαζες ὅλες τὶς σειρὲς στὴ γραμμή, θὰ ξεπερνούσανε τὰ ἑφτὰ μίλια μάκρος,— περίμεναν ἀνυπόμονα νὰ σκαλιστοῦν, γιατὶ τὰ πρῶτα εἶχανε κιόλας μεγαλώσει πολὺ ὥσπου νὰ φτάσω νὰ σπείρω τὰ τελευταῖα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς δὲν ἦταν καὶ τόσο εὔκολα στὸ φύτεμα. Δὲν ξέρω τί σημασία εἶχε αὐτὴ ἡ δουλειά, ποὺ ἔμοιαζε σὰ μικρὸς ἆθλος τοῦ Ἡρακλῆ. Ἐγὼ ὅμως ἀγαποῦσα τὰ φασόλια μου καὶ τὶς σειρές τους, κι' ἂς ἦσαν πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα χρειαζόμουνα. Μὲ ἕνωναν μὲ τὴ γῆ, κι' ἔτσι ἔπαιρνα δύναμη ἀπ' αὐτήν, σὰν ἄλλος Ἀνταῖος. Γιὰ ποιὸ σκοπὸ ὅμως τὰ καλλιεργῶ; Μόνο ὁ Θεὸς τὸ ξέρει. Αὐτὴ ἦταν ἡ παράξενη δουλειὰ ποὺ εἶχα ὅλο τὸ καλοκαίρι, τὸ νὰ κάνω τὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς γῆς, ποὺ ὡς τότε φύτρωναν μόνο βατόμουρα, πεντάφυλλα, ἄγρια γλυκὰ φροῦτα, ὄμορφα ἀγριολούλουδα καὶ ἄλλα παρόμοια, νὰ παράγει τώρα ἄλλα εἴδη, χωρὶς νὰ τὸ ἔχει ἐπιθυμήσει. Τί πρόκειται νὰ μάθω ἀπὸ τὰ φασόλια ἢ τὰ φασόλια ἀπὸ μένα; Τὰ φροντίζω, τὰ σκαλίζω, τὰ προσέχω, κι' αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειά μου κάθε μέρα. Μὲ βοηθοῦνε στὴ δουλειὰ αὐτὴ ἡ δροσιὰ καὶ οἱ βροχές, ποὺ ποτίζουν τὴν ξερὴ γῆ, καθὼς καὶ ἡ δύναμη ποὺ ἔχει τὸ χῶμα νὰ τὰ κάνει νὰ βλασταίνουν καὶ νὰ μεγαλώνουν. Ἐχθροί μου εἶναι τὰ σκουλήκια, οἱ ψυχρὲς μέρες, καὶ προπάντων τὰ ἀγριοπούλια. Αὐτὰ τὰ τελευταῖα μοῦ καθάρισαν ὁλότελα, τὸν ἕνα χρόνο, ἀπὸ τὸ σπόρο ποὺ φύτεψα, ἕνα τέταρτο στρέμματος. Μά, μήπως ἐγὼ

εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ ξεριζώσω ἀπὸ κεῖ τὰ φυτὰ καὶ τοὺς θάμνους, ποὺ ἦταν ὁ λαχανόκηπός τους, καὶ νὰ τὰ ἀντικαταστήσω μὲ τὰ φασόλια μου; Μὰ ἂς εἶναι, σὲ λίγο, τὰ ὑπόλοιπα φασόλια θὰ ἔχουν μεγαλώσει ἀρκετὰ καὶ θὰ εἶναι πολὺ σκληρὰ γιὰ τὸ στόμα τους. Τότε θὰ ἔχουνε πιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουνε καινούργιους ἐχθρούς.

Ὅταν ἤμουνα τεσσάρων χρόνων—τὸ θυμᾶμαι καλὰ—μὲ ἔφεραν ἀπὸ τὴ Βοστώνη σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν πόλη ὅπου εἶχα γεννηθεῖ, καί, μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἴδιο δάσος καὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ χωράφια, μὲ ἔφερ... ὡς τὴ λίμνη. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες εἰκόνες ποὺ χαράχτηκαν στὴ μνήμη μου. Καὶ τώρα, ἀπόψε, ἡ φλογέρα μου ξύπνησε τὸν ἀντίλαλο πάνω ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ νερὰ τῆς λίμνης. Τὰ ἔλατα ὑψώνονται πάντα ἐκεῖ, πολὺ πιὸ γέρικα ἀπὸ μένα. Καὶ ἂν μερικὰ ἔχουν πέσει, ἔχω μαγειρέψει τὸ δεῖπνο μου μὲ τὰ ξύλα τους, ἐνῶ μιὰ καινούργια ζωὴ ἀναπτύσσεται γύρω. Προετοιμάζουν νέα εἰκόνα γιὰ τὰ μάτια τῶν τωρινῶν παιδιῶν ποὺ θὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ ἴδιο τοπίο. Σχεδὸν οἱ ἴδιες περικοκλάδες καὶ οἱ ἴδιοι θάμνοι ξαναφυτρώνουν ἀπὸ τὶς ἴδιες αἰωνόβιες ρίζες. Μάλιστα ἐγὼ μπορῶ νὰ εἶμαι περήφανος ποὺ βοήθησα νὰ ντυθεῖ μὲ καινούργιο φόρεμα τὸ μαγευτικὸ αὐτὸ τοπίο τῆς παιδικῆς μου φαντασίας. Ἕνα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἐπίδρασής μου εἶναι αὐτὲς οἱ φασολιές, τὰ μυτερὰ φύλλα τοῦ σταριοῦ καὶ οἱ πατατιὲς ποὺ εἶναι φυτρωμένες τριγύρω.

Φύτεψα δυόμιση σχεδὸν στρέμματα στὴν ὀρεινὴ αὐτὴ γῆ. Καὶ ἐπειδὴ μόνο δεκαπέντε χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε ποὺ καθαρίστηκε τούτη ἡ περιοχή, καὶ μάλιστα μόνος μου ξερίζωσα ἀρκετὰ κούτσουρα, δὲν ἔριξα καθόλου κοπριά. Μὰ τὸ καλοκαίρι, καθὼς τὸ ὄργωνα, εἶδα νὰ ξεπετάγονται ἀπ' τὸ χῶμα μύτες ἀπὸ βέλη καὶ κατάλαβα πὼς ἕνα ὁλόκληρο ἔθνος εἶχε καλλιεργήσει ἄλλοτε τοῦτα τὰ χωράφια, καὶ εἶχε φυτέψει καλαμπόκι καὶ φασόλια στὰ μέρη ὅπου ἔφτασαν ἀργότερα οἱ λευκοὶ ἄνθρωποι. Οἱ παλιὲς αὐτὲς καλλιέργειες ὡς ἕνα σημεῖο εἴχανε κουράσει τὸ ἔδαφος καὶ περιόρισαν τὴν παραγωγή.

Τὸ πρωί, πρὶν ἀκόμα ἔστω κι' ἕνα πουλὶ ἢ σκίουρος νὰ περάσει ἀπὸ τὸ δρόμο, πρὶν ὁ ἥλιος νὰ ξεπροβάλει πάνω ἀπὸ τὶς κορφὲς τῶν δέντρων καὶ ἐνῶ τὰ φύλλα ἦσαν σκεπασμένα μὲ

ὑγρασία, ἐγὼ ἄρχιζα νὰ σκαλίζω καὶ νὰ βοτανίζω τὸ χωράφι μου. Οἱ ἀγρότες μὲ εἴχανε συμβουλέψει νὰ μὴν τὸ κάνω αὐτό, μὰ ἐγὼ μὲ τὴ σειρά μου σᾶς συμβουλεύω μὲ ὅλη μου τὴν εἰλικρίνεια νὰ κάνετε, ἂν μπορεῖτε, ὅλη τὴ δουλειά σας ὅσο τὰ φύλλα εἶναι ἀκόμα σκεπασμένα μὲ τὴ νυχτερινὴ δροσιά. Νωρὶς τὸ πρωὶ δούλευα ξυπόλητος, πατώντας μέσα στὴ λάσπη καὶ τὴν ἄμμο, σὰν ἕνας καλλιτέχνης ποὺ μαλάζει τὸν πηλό. Ἀργότερα ὅμως, κατὰ τὸ μεσημέρι, ὁ ἥλιος ἔκαιγε τὰ πόδια μου. Ὁ ἥλιος λαμπρὸς μὲ φώτιζε καθὼς τσάπιζα τὰ φασόλια μου, προχωρώντας ἐμπρὸς καὶ πίσω πάνω στὴν κίτρινη, ἀμμουδερὴ καὶ γεμάτη χαλίκια γῆ, ἀνάμεσα στὶς δεκαπέντε μακριὲς καταπράσινες σειρές. Ἡ μιά τους ἄκρη ἔφτανε σ' ἕνα δάσος ἀπὸ βελανιδιές. Ἐκεῖ μποροῦσα νὰ καθίσω καὶ νὰ ξεκουραστῶ στὴν πυκνὴ σκιά. Καὶ ἡ ἄλλη σ' ἕνα χωράφι γεμάτο βατομουριές, καὶ ὥσπου νὰ τσαπίζω μιὰ σειρὰ ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη, τὰ πράσινα βατόμουρα γινόντουσαν πιὸ σκοῦρα. Καθημερινή μου δουλειὰ ἦταν νὰ βοτανίζω, νὰ σκαλίζω τὸ χῶμα γύρω ἀπὸ τὴν κάθε φασολιά, νὰ φροντίσω ἡ γῆ ποὺ τριγύριζε κάθε φυτὸ φυτεμένο ἀπὸ τὰ ἴδια μου τὰ χέρια, νὰ στείλει πλούσιους χυμοὺς σὲ φύλλα καὶ καρποὺς κι' ὄχι νὰ ἐκφράσει τὰ καλοκαιριάτικα αἰσθήματά της μὲ σκουλήκια καὶ ζιζάνια. Καθὼς δὲν εἶχα καὶ βοήθεια ἀπὸ ἄλογα ἢ ἄλλα ζωντανά, οὔτε καὶ ἔπαιρνα μὲ τὸ μεροκάματο ἀνθρώπους νὰ μοῦ δουλέψουν, οὔτε καὶ εἶχα τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουν οἱ παντρεμένοι ἄντρες, ποὺ μποροῦνε νὰ χρησιμοποιήσουνε καὶ τὴ γυναίκα τους γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσει, ἡ δουλειά μου προχωροῦσε πολὺ σιγὰ καὶ τὰ φασόλια μοῦ ἔτρωγαν πολὺ περισσότερον καιρό. Μὰ ἡ δουλειὰ μὲ τὰ χέρια, ἀκόμα καὶ ὅταν ζυγώνει στὰ σύνορα τῆς σκλαβιᾶς, ἔχει ἕνα ἀδιάκοπο καὶ αἰώνιο ἠθικὸ νόημα. Οἱ ταξιδιῶτες ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὰ μέρη μου, ταξιδεύοντας ποιὸς ξέρει γιὰ ποῦ, μὲ ἔβλεπαν σὰν ἕνα ἀληθινὸ ἐργατικὸ γεωργό. Ἐκεῖνοι καθόντουσαν μὲ τὴν ἄνεσή τους μέσα στὰ ἁμάξια, μὲ τοὺς ἀγκῶνες τους ἀκουμπισμένους πάνω στὰ γόνατά τους καὶ τοὺς γοφοὺς καλοκαθισμένους στὰ μαλακὰ καθίσματα. Καὶ ἐγώ, ὁ ἄνθρωπος τοῦ σπιτιοῦ, ἤμουνα στὰ μάτια τους ὁ ἐργατικὸς δουλευτὴς τῆς γῆς. Γρήγορα ὅμως ἔχαναν ἀπὸ τὰ μάτια καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη τους τὴν

κατοικία μου. Τὸ χωράφι μου ἦταν τὸ μόνο ἀνοιχτὸ καὶ καλλιεργημένο σὲ μιὰ μεγάλη ἀπόσταση δεξιὰ κι' ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ δρόμο, καὶ τοὺς ἔκανε γι' αὐτὸ μεγάλη ἐντύπωση. Καμιὰ φορά, ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρισκότανε στὸ χωράφι ἄκουγε ἀπὸ τὶς κουβέντες καὶ τὰ κουτσομπολιὰ τῶν ταξιδιωτῶν πολλὰ πράματα, περισσότερα δίχως ἄλλο ἀπ' ὅσα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουνε φτάσει στ' αὐτιά του: «Τόσο ὄψιμα φασόλια! Τόσο πρώιμα μπιζέλια!» Γιατὶ ἐγὼ ἐξακολουθοῦσα νὰ φυτεύω ὅταν οἱ ἄλλοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ σκαλίζουν. «'Αραποσίτια γιὰ δεμάτιασμα, γιέ μου, ἀραποσίτια γιὰ δεμάτιασμα!» «Μένει ἐδῶ αὐτὸς τάχα;» ρωτάει μὲ περιέργεια ὁ σοβαρὸς κύριος ἀπὸ τὸ ἁμάξι. Καὶ ὁ ἀγρότης μὲ τὰ ἀδρὰ καὶ κουρασμένα χαρακτηριστικὰ ἀνασηκώνει τὸ σῶμα του γιὰ νὰ μάθει τί κάνεις, καθὼς δὲ βλέπει καθόλου ἐργατικὰ χέρια στὸ χωράφι. Οἱ ταξιδιῶτες, καθὼς περνούσανε, συζητούσανε μεγαλόφωνα καὶ ἔβαζαν δίπλα-δίπλα τὸ χωράφι μου μὲ ἄλλα χωράφια ἀπ' ὅπου εἶχαν περάσει. Ἔτσι ἄρχισα νὰ μαθαίνω ποιὰ ἦταν ἡ θέση μου στὸν ἀγροτικὸ κόσμο. Τὸ χωράφι μου δὲν τὸ εἶχε στὰ χαρτιά της γραμμένο ἡ ἐφορεία. Μὰ ποιὸς θὰ καθότανε τώρα νὰ ἐκτιμήσει καὶ νὰ φορολογήσει μιὰ συγκομιδὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ Φύση, σχεδὸν χωρὶς νὰ βοηθήσουν ἀνθρώπινα χέρια; Τὴ συγκομιδὴ ἀπὸ τὰ χωράφια ποὺ εἶναι σπαρμένα μὲ ἐγγλέζικο χόρτο τὴ ζυγίζουν προσεχτικά, ὑπολογίζουνε τὴν ὑγρασία, καθὼς καὶ τὰ πυριτικὰ ἅλατα καὶ τὴν ποτάσσα. Μὰ σὲ ὅλα τὰ ξέφωτα στὰ δάση καὶ στὰ φυσικὰ λιβάδια καὶ στὶς ὄχθες τῶν λιμνῶν καὶ τοὺς βάλτους φυτρώνουνε πλουσιότατα καὶ ἄφθονα χορτάρια, ποὺ μένουν ἐκεῖ χωρὶς νὰ τὰ θερίσουν οἱ ἄνθρωποι. Τὸ δικό μου χωράφι ἦταν ὁ σύνδεσμος ἀνάμεσα στὰ ἄγρια καὶ στὰ καλλιεργημένα χωράφια. Ὅπως ἄλλα ἔθνη εἶναι πολιτισμένα καὶ ἄλλα μισοπολιτισμένα, καὶ ἄλλα σὲ ἄγρια ἢ σὲ βάρβαρη κατάσταση, ἔτσι καὶ τὸ δικό μου ἦταν ἕνα μισοκαλλιεργημένο χωράφι. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ φασόλια ποὺ μὲ χαρὰ ξαναγυρνούσανε στὴν ἄγρια, τὴν πρωτόγονη κατάστασή τους, καὶ ποὺ ἐγὼ τὰ καλλιεργοῦσα.

Δυὸ βήματα μακριά μου, καθισμένα στὸ πιὸ ψηλὸ κλαδὶ κάποιου θάμνου, κελαηδοῦσαν εὔθυμα καρδερίνες, φλῶροι, σπίνοι καὶ ἄλλα πουλιὰ ὁλόκληρο τὸ πρωινό, χαρούμενα γιὰ τὴ συντροφιά

μου, μὰ ἕτοιμα νὰ πετάξουν ὡς τὸ χωράφι κάποιου ἄλλου χωρικοῦ, ἂν τὸ δικό μου δὲν ἦταν ἐκεῖ. Τὴν ὥρα ποὺ σπέρνω μοῦ φωνάζουνε: «Ρίξε τὸ σπόρο, ρίξε τον· σκέπασέ τον, σκέπασέ τον· θὰ τὸν βρῶ, θὰ τὸν βρῶ!» Μὰ αὐτὰ ποὺ ἔσπερνα ἐγὼ δὲν ἦσαν δημητριακά, κι' ἔτσι δὲν εἴχανε φόβο ἀπὸ τέτοιους ἐχθρούς. Θὰ σκέπτεστε ἴσως τί σχέση μποροῦν νὰ ἔχουν οἱ ἐρασιτέχνες αὐτοὶ Παγκανίνι καὶ τὰ μελωδικὰ κελαηδήματά τους, μὲ τὴ σπορὰ καὶ τὴ συγκομιδή. Καὶ ὅμως, ἡ παρουσία τους εἶναι ἕνας φτηνὸς τρόπος γιὰ κοπριὰ καὶ λίπασμα καὶ πιστεύω ὁλότελα στὴν ἀξία του.

Ὅταν ἀνακάτευα τὸ φρέσκο χῶμα μὲ τὴν τσάπα μου, ἀνάμεσα στὶς φυτεμένες σειρές, τάραζα τὶς στάχτες ἀπὸ τὶς παλιὲς φυλὲς ποὺ ἔζησαν τὰ προϊστορικὰ χρόνια, κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο αὐτὸ οὐρανό. Ἔτσι ἔβλεπαν τὸ φῶς τῆς δικῆς μας ἡμέρας μικρὰ απομεινάρια ἀπ' τὸν πόλεμο καὶ τὸ κυνήγι τους. Ἄλλα ἀπὸ τὰ ἀπομεινάρια ἦσαν θαμμένα δίπλα σὲ ἄλλες φαγωμένες ἀπὸ τοὺς αἰῶνες πέτρες. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς φαινόντουσαν πὼς εἴχανε καεῖ ἀπὸ ἰνδιάνικες φωτιὲς καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ἄλλα πάλι ἦσαν δίπλα σὲ κομμάτια ἀπὸ παλιὰ πήλινα ἀγγεῖα θαμμένα λίγο κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια, ὕστερα ἀπὸ τόσα ὀργώματα ποὺ ἔκαναν οἱ καλλιεργητές. Ὅταν ἡ τσάπα μου χτυποῦσε πάνω στὶς πέτρες αὐτές, ἔβγαινε μιὰ μουσικὴ ποὺ ἀντηχοῦσε στὰ δάση καὶ στὸν ἀέρα. Ἦταν ἡ γλυκιὰ συνοδεία στὸν κόπο μου καὶ ἡ ἄμεση πληρωμή του. Ἐνιωθα λύπη γιὰ μερικοὺς γειτόνους καὶ γνωστούς μου, ποὺ ξεκινούσανε γιὰ τὴν πόλη ν' ἀκούσουν ἐκεῖ τὰ ὀρατόρια.

Καμιὰ φορὰ ἔμενα ὁλόκληρη μέρα στὸ χωράφι μου. Μέσα στὸ ἡλιόλουστο ἀπόγεμα τὰ γεράκια στριφογύριζαν ψηλὰ στὸν οὐρανὸ ὅπως τὸ μικροσκοπικὸ σκουπιδάκι μέσα στὸ μάτι, κι' ἔπεφταν βαριὰ κάθε τόσο, μὲ ὁρμὴ καὶ μ' ἕνα θόρυβο, σὰ νὰ σχιζότανε ὁ οὐρανὸς ἀπότομα. Ἦσαν ὅμοια μὲ μικροσκοπικὰ δαιμόνια ποὺ γεμίζουνε τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ ἀφήνουνε τ' αὐγά τους στὴ γῆ, στὴν ἄμμο ἢ στὰ βράχια, πάνω στὶς κορφὲς τῶν λόφων, ἐκεῖ ποὺ λίγοι μποροῦνε νὰ τὰ βροῦνε. Γεμάτα χάρη καὶ λυγερὰ σὰν κυματάκια ποὺ εἶχαν σηκωθεῖ ἀπὸ τὴ λίμνη, ὅπως τὰ φύλλα σηκώνονται ἀπὸ τὸν ἄνεμο καὶ πετοῦνε στοὺς οὐρανούς. Τὸ γεράκι εἶναι ὁ ἐναέριος ἀδερφὸς τοῦ κύματος. Πετάει ἀπὸ πάνω του καὶ

τὸ ἐπιθεωρεῖ, ἐνῶ τὰ θαυμάσια φτερά του κουνιοῦνται μὲ τὴν ἴδια χάρη ποὺ ἔχει στὴν κίνησή του τὸ κύμα. Καμιὰ φορά, παρακολουθοῦσα κάποιο ζευγάρι γεράκια ποὺ στριφογύριζαν ψηλὰ στὸν οὐρανό. Πότε ἀνέβαιναν πρὸς τὰ πάνω καὶ πότε βουτοῦσαν πρὸς τὰ κάτω, ζύγωναν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο ἢ ξεμάκραιναν, ἀπαράλλαχτα σὰ 'νὰ ἔπαιρναν σάρκα καὶ ὀστὰ οἱ δικές μου σκέψεις. Ἄλλοτε τραβοῦσαν τὴν προσοχή μου τὰ ἀγριοπερίστερα ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ ἕνα δάσος στὸ ἄλλο, μὲ χαμηλὸ τρεμουλιαστὸ θόρυβο καὶ μεγάλη βιάση. Συχνὰ ἡ τσάπα μου ἀναποδογύριζε κάποια παλιὰ πέτρα, κι' ἔβγαζε στὴν ἐπιφάνεια μιὰ νωθρή, γρουσούζα καὶ παράξενη σαλαμάντρα, ἀπομεινάρι τοῦ Νείλου καὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ποὺ ἔφτασε ὡς τὶς μέρες μας. Κάθε φορὰ ποὺ σταματοῦσα τὸ σκάψιμο, αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἦχοι ποὺ ἄκουγα κι' αὐτὰ ἦσαν τὰ πράγματα ποὺ ἔβλεπα γύρω μου. Αὐτὴ τὴ διασκέδαση μοῦ πρόσφερε ἡ φύση.

Στὶς μεγάλες γιορτές, ἡ πόλη βάζει καὶ βροντοῦν τὰ μεγάλα κανόνια της. Ἡ φωνή τους ἀντηχεῖ παράξενα μέσα στὸ δάσος, κι' ὡς τ' αὐτιά μου φτάνουνε ποῦ καὶ ποῦ μερικὲς νότες ἀπὸ τὰ ἐμβατήρια ποὺ παίζει ἡ μουσικὴ στοὺς δρόμους.

Ὅταν γινότανε στρατιωτικὴ παρέλαση στὴν πόλη, ἐγὼ ποὺ βρισκόμουνα ἐκεῖ κάτω, στὸ χωράφι μου μὲ τὰ φασόλια, ὅλη τὴν ἡμέρα ἔνιωθα σὰ νὰ ἦταν κάποια ζόρικη φαγοῦρα στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα, κάποια ἀρρώστια, κάτι ποὺ ἔμοιαζε πὼς ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ θὰ ξεσποῦσε,—σκαρλατίνα ἢ καρκίνος,—ὥσπου, στὸ τέλος, κάποια πνοὴ τοῦ ἀνέμου ποὺ φυσοῦσε πρὸς τὰ ἐδῶ βιαστικὰ πάνω ἀπὸ τὰ χωράφια καὶ τὸ δρόμο, μοῦ ἔφερνε τὸ μήνυμα πὼς οἱ ἐθνοφρουροὶ ἔκαναν παρέλαση. Τὸ μακρινὸ βουητὸ ποὺ ἀκουγότανε ἔμοιαζε σὰ νὰ εἴχανε σκορπίσει τὰ μελίσσια κάποιου καὶ οἱ γείτονες προσπαθοῦσαν νὰ τὰ ξαναφέρουνε στὶς κυψέλες, χτυπώντας τὰ πιὸ θορυβώδη σπιτικὰ ἐργαλεῖα τους. Ὅταν πιὰ ὁ ἦχος εἶχε σβήσει μακριά, καὶ τὸ βουητὸ εἶχε πάψει, καὶ ἡ πνοὴ τοῦ ἀνέμου δὲν ἔφερνε τὸ παραμικρὸ μήνυμα ὡς τ' αὐτιά μου, τότε ἤξερα πὼς καὶ οἱ τελευταῖες «μέλισσες» εἴχανε μπεῖ ἀσφαλῶς μέσα στὴν κυψέλη τοῦ Μίντλσεξ—τὴ στρατώνα τους—καὶ πὼς τώρα ἡ σκέψη τους ἦταν μοναχὰ στὸ μέλι, στὸ συσσίτιο ποὺ τοὺς περίμενε.

Περηφανευόμουνα στὴ σκέψὴ πὼς οἱ ἐλευθερίες τῆς Μασσαχουσέττης καὶ τῆς πατρίδας μας βρισκόντουσαν σὲ τόσο καλὰ χέρια. Καθὼς ξαναγύριζα στὸ τσάπισμά μου, ἤμουνα γεμάτος μὲ ἕνα βαθὺ αἴσθημα ἐμπιστοσύνης, καὶ ἐξακολουθοῦσα τὴ δουλειά μου μὲ κέφι, μὲ μιὰ ἤρεμη ἐμπιστοσύνη στὸ μέλλον.

Ὅταν ἔπαιζαν περισσότερες μουσικές, ἔμοιαζε σὰ νὰ ἦταν ὁλόκληρο τὸ χωριὸ ἕνα μεγάλο φυσερό, καὶ σὰ νὰ φουσκώνανε καὶ νὰ ξεφουσκώνανε ὅλα τὰ κτίρια, τὸ ἕνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, μὲ ὑπόκωφο θόρυβο. Καμιὰ φορὰ ὅμως ἔφτανε ὡς τὰ δάση ἕνας ἀληθινὰ εὐγενικὸς καὶ γεμάτος ἔμπνευση ἦχος, καὶ ἡ σάλπιγκα ποὺ τραγουδάει τὴ φήμη. Οἱ νότες αὐτὲς φαινόντουσαν τότε μακρινὲς ὅσο καὶ ἡ Παλαιστίνη, γιατὶ μ' ἔκαναν νὰ φαντάζομαι πέρα στὸν ὁρίζοντα νὰ παρελαύνουν σταυροφόροι. Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μ ε γ ά λ ε ς μέρες ποὺ ζοῦσα, ἂν καὶ ὁ οὐρανὸς εἶχε πάντα τὴν ἴδια θαυμάσια ὄψη, τὸ ἴδιο αἰώνιο χρῶμα ποὺ ἔχει κάθε μέρα.

Ἦταν παράξενη ἡ πεῖρα αὐτὴ ποὺ ἀπόκτησα μὲ τὰ φασόλια. Τὰ καλλιεργοῦσα, τὰ ἔσπερνα, τὰ σκάλιζα, τὰ μάζευα, τὰ καθάριζα, τὰ πουλοῦσα—αὐτὸ ἦταν τὸ πιὸ δύσκολο ἀπ' ὅλα— καὶ τὰ ἔτρωγα—γιατὶ τὰ ἔτρωγα. Ἥμουν ἀποφασισμένος νὰ τὰ μάθω καλὰ τὰ φασόλια. Ὅταν ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ μεγάλωναν, τὰ σκάλιζα συνήθως ἀπὸ τὶς πέντε τὸ πρωὶ ὡς τὸ μεσημέρι, καὶ συνήθως περνοῦσα τὴν ὑπόλοιπη ἡμέρα μου μὲ ἄλλες δουλειές. Σκεφθεῖτε τὴ στενὴ καὶ παράξενη γνωριμία ποὺ κάνει κανεὶς μὲ τὰ διάφορα φυτά, ὅταν ἐνοχλεῖ τοὺς λεπτοὺς ὀργανισμοὺς των καὶ τοὺς συμπεριφέρεται μὲ βαρβαρότητα, κάνοντας τόσο μισητὲς διακρίσεις μὲ τὴν τσάπα του. Ἐδῶ ξεριζώνει ὁλόκληρες ὁμάδες ἀπὸ τὸ ἕνα εἶδος καὶ τὶς πετάει ἔξω ἀπὸ τὸ χωράφι, ἐνῶ δίπλα περιποιεῖται καὶ καλλιεργεῖ μὲ ἐπιμέλεια ἄλλο εἶδος. Τοῦτο θέλει πέταμα, τοῦτο θέλει νὰ γυριστοῦν οἱ ρίζες του πρὸς τὰ πάνω, τὸ ἄλλο δὲν πρέπει νὰ μείνει στὴ σκιά...Ἕνας μακρὺς πόλεμος, ὄχι ἐναντίον στοὺς γερανούς, παρὰ ἐναντίον σ' αὐτοὺς τοὺς τρωαδίτες πολεμιστές, τὰ φυτὰ ποὺ εἶχαν μὲ τὸ μέρος τους καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὴ βροχὴ καὶ τὴ δροσιά. Κάθε μέρα, οἱ φασολιὲς μὲ ἔβλεπαν νὰ φτάνω σὲ βοήθειά τους, ὁπλισμένος μὲ μιὰ τσάπα, καὶ νὰ ἀραιώνω τὶς γραμμὲς τῶν ἐχθρῶν τους, γεμίζοντας τὰ

χαρακώματα μὲ νεκρὰ ζιζάνια. Πολλοὶ ρωμαλέοι Ἕκτορες μὲ τὸ φουντωτὸ λοφίο στὸ κεφάλι τους, ποὺ ξεπερνοῦσε ἕνα ὁλόκληρο πόδι τὸ ἀνάστημα τῶν πολυάριθμων συντρόφων τους, ἔπεσαν νεκροὶ κάτω ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ ὅπλου μου. Αὐτὲς τὶς καλοκαιριάτικες ἡμέρες ποὺ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους τὶς ἀφιέρωσαν στὶς καλὲς τέχνες, στὴ Βοστώνη ἢ στὴ Ρώμη, ἄλλοι στὴ μελέτη, στὶς Ἰνδίες, καὶ ἄλλοι στὸ ἐμπόριο, στὸ Λονδίνο ἢ τὴ Νέα Ὑόρκη, ἐγώ, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους γεωργοὺς τῆς Νέας Ἀγγλίας, τὶς ἀφιερώσαμε στὴ γεωργία. Ὄχι πὼς ἤθελα νὰ φάω φασόλια, γιατὶ σχετικὰ μὲ τὰ φασόλια, εἴτε σούπα εἴτε πουρὲ γίνονται, εἶμαι ὀπαδὸς τοῦ Πυθαγόρα καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἄλλαζα μὲ ρύζι. Μὰ μόνο καὶ μόνο, ἐπειδὴ μερικοὶ πρέπει νὰ δουλεύουνε στὰ χωράφια, ἔστω καὶ γιὰ νὰ λέει ὁ κόσμος πὼς δουλεύουν. Ἤτανε, στὸ σύνολό της, μιὰ σπάνια διασκέδαση, ποὺ ὅμως, ἂν συνεχιζότανε πολύ, θὰ μποροῦσε νὰ γίνει ἐνόχληση. Ἂν καὶ δὲν εἶχα ἐργάτες νὰ περιποιοῦνται τὶς φασολιές μου, καὶ δὲν τὶς βοτάνιζα, οὔτε τὶς σκάλιζα ὅλες μαζί,—τὶς σκάλιζα ὅμως πάντα πολὺ καλὰ μοναχός μου—, οἱ κόποι μου στὸ τέλος πληρώθηκαν ἱκανοποιητικά. Μάζεψα 12 μποῦσελς * φασόλια.

Γιὰ νὰ εἶμαι ὅμως πιὸ ἀναλυτικός, μιὰ καὶ ἀκούονται καὶ παράπονα πὼς ὁ κ. Κόλμαν ἀναφέρει κυρίως τὰ πολυέξοδα καλλιεργητικὰ πειράματα ποὺ κάνουν οἱ πλούσιοι ἀγρότες, τὰ ἔξοδά μου ἦσαν:

Γιὰ μιὰ τσάπα	*$ 0.54*
Ὄργωμα, βολοκόπημα καὶ αὐλάκωμα	*7.50 (ὑπερβολικὰ πολλὰ)*
Φασόλια γιὰ σπόρο	*3.12 ½*
Πατάτες γιὰ σπόρο	*1.33*
Μπιζέλια γιὰ σπόρο	*0.40*
Γογγύλια γιὰ σπορὰ	*0.06*
Σπάγγο γιὰ τὶς κουρούνες	*0.02*
Ἄλογο καὶ ζευγὰς (γιὰ 3 ὧρες δουλειὰ)	*1.00*
Ἄλογο καὶ κάρο γιὰ νὰ μεταφέρω τὴ συγκομιδὴ	*0.75*
Σύνολο	*$ 14.72 ½*

* *Σ. Μ. 325 ὀκάδες.*

Τὸ εἰσόδημά μου ἦταν :

'Εννιάμιση μποῦσελς φασόλια ποὺ πούλησα	*$ 16.94*
Πέντε μποῦσελς μεγάλες πατάτες	*2.50*
'Εννιὰ μποῦσελς μικρὲς πατάτες	*2.25*
Χόρτο	*1.00*
Κοτσάνια ἀπὸ τὶς φασολιὲς	*0.75*
Σύνολο	*$ 23.44*

Ὅπως δηλαδὴ εἶπα καὶ πρωτύτερα, μοῦ ἔμεινε καθαρὸ χρηματικὸ κέρδος ἀπὸ 8.71 ½ δολάρια.

Νά τώρα καὶ τὰ συμπεράσματά μου ἀπὸ τὸ πείραμα ποὺ ἔκανα καλλιεργώντας φασόλια: Νὰ σπέρνετε τὰ κοινὰ μικρὰ ἄσπρα φασόλια γύρω στὴν 1η 'Ιουνίου, σὲ γραμμὲς τὴ μιὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη 18 ἴντσες, ἀφοῦ φροντίσετε νὰ διαλέξετε φρέσκο καὶ διαλεχτὸ σπόρο. Προσέχετε τὰ σκουλήκια, καὶ ξανασπείρετε ἐκεῖ ποὺ δὲ θὰ φυτρώσουν ἢ θὰ χαλαστοῦν. Ὕστερα, ἔχετε τὸ νοῦ σας στὰ ἀγριοπούλια, γιατὶ θὰ σᾶς φᾶνε τὰ τρυφερὰ βλαστάρια, μόλις φυτρώσουνε καθὼς καὶ τοὺς τρυφεροὺς καρπούς, μόλις ἀρχίσουν νὰ γίνονται. Προπάντων ὅμως, προσπαθῆστε νὰ μαψέψετε τὴ συγκομιδή σας ὅσο μπορεῖτε νωρίτερα, ἂν θέλετε νὰ γλιτώσετε ἀπὸ τὶς παγωνιὲς καὶ νὰ ἔχετε καρπὸ καλὸ καὶ κατάλληλο γιὰ πούλημα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ γλιτώσετε πολλὲς ζημιές.

Ἔμαθα ὅμως καὶ ἄλλα πράματα. Εἶπα στὸν ἑαυτό μου πὼς ἄλλο καλοκαίρι δὲ θὰ φυτέψω πιὰ μὲ τόση φροντίδα καὶ ἐργατικότητα φασόλια καὶ στάρι. Θὰ φυτέψω καὶ ἄλλους σπόρους: εἰλικρίνεια, ἀλήθεια, ἁπλότητα, πίστη, ἀθωότητα, καὶ τὰ παρόμοια, καὶ θὰ φροντίσω νὰ μεγαλώσουνε στὸ ἴδιο αὐτὸ ἔδαφος, ποὺ ἀσφαλῶς εἶναι κατάλληλο καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς σπόρους. 'Αλίμονο ὅμως! Τὸ εἶπα στὸν ἑαυτό μου! Νά ὅμως ποὺ πέρασε κι' ἄλλο ἕνα καλοκαίρι, κι' ἄλλο ἕνα, κι' ἄλλο ἕνα, καὶ βρίσκομαι ἀναγκασμένος νὰ σοῦ πῶ, ἀγαπητέ μου ἀναγνώστη, πὼς οἱ σπόροι ποὺ ἔσπειρα—ἂν ἦσαν πραγματικὰ σπόροι ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀρετὲς—φαγώθηκαν ἀπὸ τὰ σκουλήκια ἢ χάσανε τὴ ζωτικότητά τους, κι' ἔτσι

δὲ φυτρώσανε. Συνήθως, οἱ ἄνθρωποι γίνονται τόσο γενναῖοι, ὅσο ἦσαν καὶ οἱ γονιοί τους γενναῖοι ἢ δειλοί. Τούτη ἐδῶ ἡ γενιὰ εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς σπέρνει τὰ δημητριακὰ καὶ τὰ φασόλια μὲ τὸν ἴδιο ἀπαράλλαχτο τρόπο ποὺ τὰ ἔσπερναν αἰῶνες πρὶν οἱ Ἰνδιάνοι, καὶ ποὺ τὸν δίδαξαν στοὺς πρώτους ἄποικους. Εἶδα μιὰ μέρα ἕνα γέροντα νὰ σκάβει μὲ τὴν ἀξίνα του λακκοῦβες γιὰ νὰ σπείρει, λακκοῦβες ποὺ τὶς ἔσκαβε ἀσφαλῶς γιὰ ἑβδομηκοστὴ φορά, χωρὶς καὶ νὰ ἔχει ἀκόμα σκοπὸ νὰ ξαπλώσει μέσα καὶ νὰ κοιμηθεῖ τὸν αἰώνιο ὕπνο! Μὰ γιατί τάχα οἱ κάτοικοι τῆς Νέας Ἀγγλίας νὰ μὴ δοκιμάσουν καὶ καινούργιους τρόπους, γιατί νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ στηρίζονται μόνο στὴν καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν, τῆς πατάτας καὶ τοῦ χόρτου, καὶ νὰ μὴ δοκιμάσουν καὶ καινούργιες καλλιέργειες; Γιατί νὰ νοιαζόμαστε τόσο πῶς θὰ μεγαλώσουνε τὰ φασόλια μας, καὶ νὰ μὴ φροντίζουμε καθόλου πῶς θὰ δημιουργήσουμε καινούργια γενιὰ ἀνθρώπων; Τότε μόνο θὰ τρεφόμαστε πραγματικὰ καλὰ καὶ θὰ εἴμαστε εὐχαριστημένοι ἄν, κάθε φορὰ ποὺ συναντοῦμε ἕναν ἄνθρωπο, φροντίζομε νὰ βεβαιωθοῦμε ἂν ρίζωσαν καὶ μεγάλωσαν μέσα του μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀρετὲς αὐτές, ποὺ ὅλοι τὶς ἐκτιμοῦμε καὶ τὶς προτιμοῦμε ἀπὸ τὴν ἄλλη συγκομιδή, μὰ συνήθως βρίσκονται μόνο στὴν ἀτμόσφαιρα, στὸν ἀέρα. Μιὰ πολὺ λεπτὴ καὶ εὐαίσθητη ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ καμιὰ φορὰ τὴ βρίσκουμε στὸ δρόμο. Οἱ πρεσβευτές μας στὸ ἐξωτερικὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν ὁδηγίες νὰ στέλνουνε στὴ χώρα μας τέτοιου εἴδους σπόρους. ὅπου κι' ἂν τοὺς βρίσκουνε, καὶ τὸ Κογκρέσσο θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζει νὰ μοιράζονται δίκαια σ' ὁλόκληρη τὴ χώρα. Δὲ θὰ ἔπρεπε ποτὲ νὰ λέμε ψέματα καὶ νὰ βρίζουμε καὶ νὰ κατηγοροῦμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Καὶ αὐτὸ θὰ γινότανε, ἂν εἴχαμε ἐδῶ τὸ σπόρο τοῦ αὐτοσεβασμοῦ, τῆς εὐπρέπειας καὶ τῆς φιλίας. Δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ γνωριζόμαστε ἐπιπόλαια καὶ νὰ συναντιόμαστε βιαστικά. Τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους δὲν τοὺς συναντῶ ποτέ μου, γιατὶ ἔτσι ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦν τὰ φασόλια τους, σὰ νὰ μὴν ἔχουνε καιρό. Δὲν μποροῦμε νὰ κουβεντιάσουμε καὶ νὰ συνεννοηθοῦμε μ' ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ὁλοένα κοπιάζει, ἔτσι, ποὺ στὰ διαλείμματα τῆς δουλειᾶς του, ἀπὸ τὴν κούραση ἀκουμπᾶ πάνω στὴν τσάπα ἢ στὴν ἀξίνα ἀντὶ

γιὰ μπαστούνι, καὶ ποὺ μόλις μπορεῖ νὰ σηκώνει τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὴ γῆ, ὅπως τὰ σπουργίτια ποὺ κατεβαίνουνε καὶ περπατοῦνε πάνω στὸ χῶμα.

«Καί, καθὼς λαλοῦσε, τὰ φτερά του τεντώνονταν κάθε τόσο, καὶ ὕστερα ξανάκλειναν».

Ἔτσι ποὺ νὰ νομίζουμε πὼς θὰ κουβεντιάζαμε μ' ἕναν ἄγγελο. Τὸ ψωμὶ μπορεῖ νὰ μὴ μᾶς τρέφει πάντα, μὰ πάντα μᾶς ὠφελεῖ. Παίρνει ἀκόμα καὶ τὴ σκληράδα ἀπὸ τὶς κλειδώσεις μας, μᾶς κάνει εὐκίνητους καὶ ζωηροὺς καὶ ἱκανοὺς νὰ ἀναγνωρίζουμε τὴν κάθε καλοσύνη στοὺς ἀνθρώπους ἢ στὴ Φύση καὶ νὰ μοιραζόμαστε κάθε ἀληθινὴ χαρά.

Ἡ ἀρχαία ποίηση καὶ ἡ μυθολογία μᾶς διδάσκουνε, στὸ κάτω-κάτω, πὼς ἡ γεωργία ἦταν κάποτε ἱερὴ τέχνη. Μὰ ἐμεῖς τὴ συνεχίζουμε μὲ ἀδικαιολόγητη βιασύνη καὶ ἀπροσεξία, καὶ κύριος σκοπός μας εἶναι πῶς θὰ ἔχουμε μεγάλα κτήματα καὶ πλούσια συγκομιδή. Τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κτηνοτροφικὲς ἐκθέσεις καὶ τὶς καλούμενες τελετὲς εὐχαριστιῶν, οὔτε γιορτές, οὔτε τελετές, οὔτε λιτανεῖες κάνουμε γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἀγρότης νὰ ἐκφράζει ὅπως αὐτὸς καταλαβαίνει τὸ πόσο ἱερὴ εἶναι ἡ ἀποστολή του, ἢ νὰ θυμᾶται τὴν ἱερὴ καταγωγή του. Τώρα, ἐκεῖνο ποὺ τὸν τραβάει εἶναι τὸ βραβεῖο. Δὲν κάνει θυσία στὴ Δήμητρα καὶ στὴ Γαία, παρὰ προτιμάει τὸν ὑποχθόνιο Πλούτωνα. Ἀπὸ φιλαργυρία καὶ ἐγωισμό, καὶ ἀπὸ μιὰ σιχαμερὴ συνήθεια, ποὺ τὴν ἔχουμε ὅλοι μας, νὰ βλέπουμε τὴ γῆ σὰν ἰδιοχτησία ἢ καλύτερα σὰ μέσο γιὰ ν' ἀποκτήσουμε ἰδιοχτησία, τὰ τοπία ἀλλάζουν, ἡ γεωργία βρίσκεται σὲ ἀδιάκοπη κατάπτωση, καὶ ὁ ἀγρότης ζεῖ μιὰ φτωχὴ καὶ γεμάτη στερήσεις ζωή. Γνωρίζει τὴ Φύση, μὰ τὴ γνωρίζει σὰν κλέφτης. Ὁ Κάτων λέει πὼς τὰ κέρδη ἀπὸ τὴ γεωργία εἶναι ἐξαιρετικὰ δίκαια καὶ ἱερά. Οἱ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν πὼς οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἔλεγαν τὴ γῆ Μητέρα καὶ Δήμητρα καὶ πίστευαν πὼς ἐκεῖνοι ποὺ τὴν καλλιεργοῦνε ζοῦνε μιὰ χρήσιμη καὶ εὐλαβικὴ ζωή, καὶ πὼς αὐτοὶ εἶναι οἱ μόνοι ἀπόγονοι τῆς φυλῆς τοῦ βασιλιᾶ Κρόνου, τοῦ πατέρα τῶν Θεῶν.

Θέλουμε νὰ ξεχνοῦμε πὼς ὁ ἥλιος κοιτάζει καὶ τὰ καλλιεργη-

μένα χωράφια μας καὶ τοὺς κάμπους καὶ τὰ δάση, χωρὶς νὰ κάνη διάκριση. Ὅλα αὐτὰ τὰ κομμάτια τῆς γῆς ἀντανακλοῦν καὶ ἀπορροφοῦν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὶς ἀκτίνες του, καὶ δὲν εἶναι παρὰ ἕνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὴ θαυμάσια εἰκόνα ποὺ αὐτὸς βλέπει στὸν καθημερινό του δρόμο. Στὰ μάτια του, ὁλόκληρη ἡ γῆ εἶναι τὸ ἴδιο καλλιεργημένη, σὰν ἕνας κῆπος. Γι' αὐτὸ καὶ ἐμεῖς θὰ ἔπρεπε νὰ δεχόμαστε τὸ εὐλογημένο του φῶς καὶ τὴ ζέστα ποὺ μᾶς δίνει, μὲ τὴν ἴδια εἰλικρίνεια καὶ μεγαλοψυχία. Τί σημασία ἔχει ἂν λογαριάσω πόσο ἀξίζει ὁ σπόρος γι' αὐτὰ τὰ φασόλια καὶ ἂν μαζέψω τὸν καρπὸ στὸ τέλος τοῦ χρόνου; Αὐτὸ τὸ μεγάλο χωράφι ποὺ τόσον καιρὸ τὸ φρόντισα, δὲ βλέπει ἐμένα σὰν τὸν κύριο καλλιεργητή του. Βλέπει τὶς ἄλλες, τὶς πολὺ μεγαλύτερες δυνάμεις καὶ ἐπιδράσεις, αὐτὲς ποὺ τὸ πότισαν καὶ τὸ ἔκαναν νὰ πρασινίσει. Αὐτὰ τὰ φασόλια ἔχουνε καὶ ἀποτελέσματα ποὺ δὲν τὰ καρπώνομαι ἐγώ. Μήπως δὲ φυτρώνουν καὶ γιὰ τὰ ἀγριοπούλια; Ὁ στάχυς τοῦ σιταριοῦ δὲν εἶναι ἡ μόνη ἐλπίδα γιὰ τὸ γεωργό. Ὁ καρπός, τὸ σιτάρι, δὲν εἶναι τὸ μόνο πράμα ποὺ ἔχει ἀπάνω του. Πῶς, λοιπόν, εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτύχει ἡ συγκομιδή μας; Δὲ θὰ πρέπει νὰ χαρῶ ποὺ ὑπάρχουν ἄφθονα ζιζάνια, ἀγριόχορτα, ποὺ οἱ σπόροι τους εἶναι τροφὴ γιὰ τὰ πουλιά; Δὲν ἔχει μεγάλη σημασία ἂν ἡ συγκομιδὴ γεμίσει τὶς ἀποθῆκες τοῦ γεωργοῦ. Ὁ ἀληθινὸς γεωργὸς θὰ πρέπει νὰ πάψει νὰ ἀνησυχεῖ γιὰ τὸ μέλλον, ὅπως δὲν ἀνησυχοῦν οἱ σκίουροι στὸ δάσος γιὰ τὸ ἂν ὑπάρχουν φέτος ἀρκετὰ κάστανα ἢ ὄχι. Νὰ τελειώνει τὴ δουλειά του κάθε μέρα, χωρὶς νὰ ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ βγάλουνε πολλὰ προϊόντα τὰ χωράφια του καὶ νὰ θυσιάζει, μὲ τὴ σκέψη του, ὄχι μόνο τοὺς πρώτους, μὰ καὶ τοὺς τελευταίους καρπούς.

ΤΟ ΧΩΡΙΟ

ΤΟ ΠΡΩΙ, ὕστερα ἀπὸ τὸ τσάπισμα, καὶ ἄλλες φορές, ὕστερα ἀπὸ τὸ διάβασμα καὶ τὸ γράψιμο, ἔκανα δεύτερο μπάνιο στὴ λίμνη. Κολυμποῦσα γιὰ νὰ βγάλω ἀπὸ πάνω μου τὰ χώματα τῆς δουλειᾶς καὶ τὴ ζαλάδα τῆς μελέτης. Τὸ ἀπόγεμα ἤμουν ὁλότελα ἐλεύθερος. Κάθε τόσο, κατέβαινα βόλτα στὸ χωριὸ γιὰ νὰ ἀκούσω λίγα ἀπὸ τὰ κουτσομπολιά, ποὺ συχνὰ γίνονται ἐκεῖ καὶ κυκλοφοροῦν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἢ ἀπὸ ἐφημερίδα σὲ ἐφημερίδα. Πότε-πότε, μὲ ξεκούραζαν τόσο, ὅσο καὶ τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων ἢ τὸ κροάκισμα τῶν βατράχων."Οπως περπατοῦσα στὸ δάσος γιὰ νὰ ἰδῶ τὰ πουλιὰ καὶ τοὺς σκίουρους, ἔτσι περπατοῦσα καὶ στὸ χωριὸ γιὰ νὰ βλέπω τοὺς ἄντρες καὶ τὰ παιδιά. Ἀντὶ γιὰ τὸν ἄνεμο μέσα στὰ πεῦκα, ἄκουγα νὰ κυλοῦν οἱ ρόδες τῶν κάρων. Στὸ λιβάδι τῆς λίμνης, λίγο μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι μου, ἦταν μιὰ ἀποικία μοσχοπόντικοι. Στὴ σκιὰ τοῦ δάσους, πέρα στὸ βάθος, ἦταν ἕνα χωριὸ μὲ πολυάσχολους, πολὺ παράξενους ἀνθρώπους. Πήγαινα ἐκεῖ συχνὰ γιὰ νὰ βλέπω τὶς συνήθειές τους. Τὸ χωριὸ μοῦ φαινότανε σὰ μεγάλο γραφεῖο ἐφημερίδας, ποὺ γιὰ νὰ βγάζει τὰ ἔξοδά του, σὲ μιὰ γωνιά, ὅπως κάποτε ἔκανε καὶ ὁ οἶκος Ρέντιγκ καὶ Σία στὴν ὁδὸ Σταίητ, πουλοῦσε καρύδια καὶ σταφίδες, ἢ ἁλάτι καὶ ἀλεύρι καὶ ἄλλα φαγώσιμα. Μερικοὶ ἔχουνε τόσο μεγάλη ὄρεξη γιὰ τὸ πρῶτο εἶδος, δηλαδὴ τὶς εἰδήσεις, ποὺ μποροῦν νὰ κάθονται παντοτινὰ στοὺς δημόσιους δρόμους χωρὶς νὰ τὸ κουνοῦν ἀπὸ κεῖ. Ἀφήνουνε τὰ νέα νὰ ἔρχονται σὰ θαλάσσια αὔρα

νὰ τοὺς δροσίζουν, ἢ σὰν τὸν αἰθέρα ποὺ τοὺς κάνει ἀναίσθητους. Ποτὲ δὲν πέρασα μέσα ἀπὸ τὸ χωριὸ χωρὶς νὰ ἰδῶ σειρὰ ὁλόκληρη ἀπὸ τέτοιους ἀνθρώπους, νὰ κάθονται στὶς σκάλες νὰ λιάζονται, μὲ τὰ κορμιὰ σκυμμένα πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τὰ μάτια νὰ κοιτάζουνε πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ μὲ ἡδονικὸ βλέμμα, ἢ ν' ἀκουμπᾶνε στὸν τοῖχο καμιᾶς σιταποθήκης, σὰν Καρυάτιδες ποὺ τὸν στηρίζουν. Αὐτοί, ἔτσι ποὺ ἔμεναν ὅλο στὸ ὕπαιθρο, ἄκουγαν ὅ,τι ὑπῆρχε στὸν ἀέρα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ πιὸ χοντροφτιαγμένοι μύλοι. Ἔπαιρναν τὸ κουτσομπολιὸ καὶ τὸ τσάκιζαν μοναχά, πρὶν νὰ πάει νὰ τὸ ἀλέσουν λεπτότερες μηχανὲς μέσα στὰ σπίτια. Πρόσεξα πὼς τὰ ζωτικὰ σημεῖα στὸ χωριὸ ἦσαν τὸ μπακάλικο, τὸ μπάρ, τὸ ταχυδρομεῖο καὶ ἡ τράπεζα. Καὶ σὰν ἀναγκαῖο ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς, εἶχαν βάλει σὲ μεριὲς ποὺ τοὺς βόλευαν, μιὰ καμπάνα, ἕνα μεγάλο κανόνι καὶ μιὰ ἀντλία γιὰ τὶς πυρκαγιές. Τὰ σπίτια ἦσαν ἔτσι χτισμένα, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ περάσει κανεὶς ταξιδιώτης χωρὶς νὰ τὸν ἰδοῦν ὅλοι οἱ κάτοικοι. Φυσικά, ἐκεῖνοι ποὺ ἦσαν μπροστὰ-μπροστά, δηλαδὴ ἐκεῖ ποὺ μπορούσανε νὰ βλέπουνε καὶ νὰ τοὺς βλέπουν οἱ ἄλλοι καλύτερα, πλήρωναν καὶ τὶς ὑψηλότερες τιμὲς γιὰ τὴ θέση τους, ἐνῶ στὰ μακρινὰ σπίτια, ἐκεῖ ποὺ ὁ κόσμος ἦταν πιὸ ἀραιὸς καὶ ὁ ξένος μποροῦσε νὰ πηδήσει καμιὰ μάντρα κι' ἔτσι νὰ κόψει δρόμο καὶ νὰ ξεφύγει, πλήρωναν πολὺ μικρὸ φόρο γιὰ τὸ οἰκόπεδο καὶ τὰ παράθυρα. Παντοῦ εἴχανε κρεμάσει ταμπέλες μὲ κατάλληλες ἐπιγραφές, γιὰ νὰ προσελκύουν τὸν πελάτη. Ἄλλες ἐρέθιζαν τὴ λαιμαργία του, ὅπως οἱ ταμπέλες στὴν ταβέρνα καὶ σὲ ἄλλα τέτοιου εἴδους μαγαζιά, ἄλλες κολάκευαν τὴ ματαιοδοξία του, ὅπως οἱ ταμπέλες στοῦ κοσμηματοπώλη, ἄλλες τὸν τραβοῦσαν ἀπὸ τὰ μαλλιὰ ἢ ἀπὸ τὰ πόδια ἢ ἀπὸ τὰ ροῦχα, ὅπως οἱ ταμπέλες στοῦ κουρέα, στοῦ παπουτσῆ καὶ στοῦ ράφτη. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτές, εἶχα πάντα μόνιμες προσκλήσεις γιὰ νὰ ἐπισκέπτομαι ὅλα αὐτὰ τὰ σπίτια. Συνήθως ξέφευγα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κινδύνους. Ἄλλοτε προχωροῦσα, χωρὶς νὰ σκέπτομαι, τολμηρὰ καὶ ἴσια μπροστά μου, ἄλλοτε κάρφωνα τὴ σκέψη μου σὲ ὑψηλὰ πράγματα, σὰν τὸν Ὀρφέα, ποὺ ἔπαιζε ὕμνους γιὰ τοὺς θεοὺς μὲ τὴ λύρα του καὶ ἔπνιξε τὶς φωνὲς τῶν Σειρήνων καὶ ἔτσι σώθηκε. Καμιὰ φορὰ τὸ ἔσκαγα ξαφνικὰ

καὶ κανένας δὲν μποροῦσε νὰ πεῖ ποῦ εἶμαι. Εἶχα ἀκόμη τὴ συνήθεια νὰ παρουσιάζομαι ξαφνικὰ σ' ἕνα σπίτι. Μοῦ ἔκαναν πολλὲς περιποιήσεις, καὶ ἀφοῦ μάθαινα καὶ τὰ λιγότερο σπουδαῖα νέα, ἀκόμα καὶ ἂν θὰ γίνει ἢ δὲ θὰ γίνει πόλεμος καὶ ἂν τὸ τέλος τοῦ κόσμου πλησίαζε ἢ ὄχι, ἔφευγα ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα καὶ ἐξαφανιζόμουνα στὸ δάσος.

Ἦταν πολὺ εὐχάριστο, ὅταν ἔμενα ἀργὰ στὴν πόλη, νὰ βυθίζομαι μέσα στὴ νύχτα, προπάντων ὅταν ἦταν σκοτεινὴ καὶ ταραγμένη. Σάλπαρα ἀπὸ κάποιο ζωηρό, χωριάτικο σαλόνι ἢ κάποια αἴθουσα διαλέξεων, μὲ ἕνα σακούλι βρώμη ἢ ἀραποσίτι στὸν ὦμο, γιὰ τὸ βολικό μου λιμάνι στὸ δάσος. Ὁλότελα στεγανὸ τὸ πλοῖο μου ἐξωτερικά, μέσα γιὰ τσοῦρμο τὶς εὔθυμες σκέψεις, ἔβαζα στὸ τιμόνι μοναχὰ τὸ κορμί μου ἢ καὶ ἄφηνα τὸ πλοῖο ἀκυβέρνητο, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἐμπόδια στὸ δρόμο. Ποτὲ δὲν αἰσθανόμουνα ἄσχημα, ὅ,τι καιρὸς καὶ νὰ ἦτανε, ἂν καὶ καμιὰ φορὰ τύχαιναν ἄγριες τρικυμίες. Ἀκόμα καὶ τὶς ἥσυχες νύχτες εἶναι πιὸ σκοτεινὰ μέσα στὰ δάση ἀπὸ ὅ,τι νομίζουμε. Πολλὲς φορὲς ἀναγκαζόμουνα νὰ κοιτάζω τὸν οὐρανὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς κορυφὲς τῶν δέντρων γιὰ νὰ βρῶ τὸ δρόμο μου. Ὅπου δὲν ἦταν καρόδρομος ἔψαχνα μὲ τὸ πόδι νὰ βρῶ τὸ χνάρι τοῦ δρόμου ποὺ ἐγὼ εἶχα φτιάξει, ἢ προχωροῦσα ἀκουμπώντας τὰ χέρια μου στὰ δέντρα, ποὺ ἤξερα πιὰ καλὰ τὰ γνωρίσματά τους. Νά, ἔλεγα, τὰ δυὸ πεῦκα ποὺ εἶναι μονάχα δεκαοχτὼ ἵντσες τὸ ἕνα μακριὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Καμιὰ φορά, καθὼς γύριζα σπίτι ἔτσι ἀργὰ μέσα στὴ σκοτεινὴ νύχτα, ὅταν τὰ πόδια μου ἔβρισκαν τὸ μονοπάτι ποὺ τὰ μάτια μου δὲν μποροῦσαν νὰ ἰδοῦν, ὀνειροπόλος καὶ ἀφηρημένος ὡς τὴν ὥρα ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀνοίξω τὴν πόρτα μου, δὲ θυμόμουνα μετὰ οὔτε ἕνα βῆμα ἀπὸ τὸ νυχτερινό μου περίπατο καὶ μοῦ ἐρχόταν ἡ ἰδέα πὼς τὸ σῶμα μου ἴσως θὰ μποροῦσε μόνο του νὰ βρεῖ το δρόμο του γιὰ τὸ σπίτι· ἀκόμα κι' ἂν τ' ἀφεντικό του τὸ παρατοῦσε, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὸ χέρι ποὺ ξέρει νὰ πάει ὡς τὸ στόμα μοναχό του. Πολλὲς φορές, ὅταν κανένας ἐπισκέπτης τύχαινε νὰ μείνει ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ, ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ τὸν πάω ὡς τὸν καρόδρομο ἀπὸ τὴν πίσω μεριὰ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ὕστερα νὰ τοῦ δείξω πρὸς τὰ ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τραβήξει καὶ μάλιστα πιὸ

πολὺ μὲ τὰ πόδια του παρὰ μὲ τὰ μάτια του. Μιὰ πολὺ σκοτεινὴ νύχτα, ὁδήγησα ὡς ἐκεῖ δυὸ νέους ποὺ ψάρευαν στὴ λίμνη. Ζούσανε κάπου ἕνα μίλι μέσα στὰ δάση καὶ εἴχανε πιὰ συνηθίσει τὸ δρόμο. Μιὰ-δυὸ μέρες ἀργότερα, ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς μοῦ εἶπε πὼς περιπλανήθηκαν σχεδὸν ὅλη τὴ νύχτα κοντὰ στὴν περιοχή τους καὶ δὲν ἔφτασαν στὰ σπίτια τους πρὶν νὰ ξημερώσει. Στὸ μεταξύ, ἔβρεξε πολλὲς φορὲς καὶ εἴχανε γίνει μούσκεμα. Ἔχω ἀκουστὰ γιὰ πολλοὺς ποὺ ἔχασαν τὸ δρόμο τους ἀκόμα καὶ μέσα στὸ χωριό, βραδιὲς ποὺ τὸ σκοτάδι ἦταν τόσο πηχτὸ πού, ὅπως λένε, χοβόταvε μὲ τὸ μαχαίρι. Μερικοὶ ποὺ ζοῦνε στὰ περίχωρα, ὅταν ἔρθουνε στὴν πόλη γιὰ ψώνια, ἀναγκάζονται, ἅμα δὲν τοὺς παίρνει ἡ ὥρα, νὰ μείνουνε καὶ τὴ νύχτα. Κυρίες καὶ κύριοι ποὺ πήγαιναν ἐπίσκεψη, λάθευαν μισὸ μίλι δρόμο. Ἔψαχναν γιὰ τὸ πεζοδρόμιο μὲ τὸ πόδι τους καὶ δὲν ἤξεραν ποῦ νὰ στρίψουν. Εἶναι τρομερὸ καὶ μένει ἀξέχαστο τὸ νὰ χαθεῖ κανένας μέσα στὸ δάσος. Πολλὲς φορὲς στὶς χιονοθύελλες, ἀκόμα καὶ τὴν ἡμέρα, βρίσκεται κανένας σὲ πολὺ γνωστό του δρόμο καὶ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ ἀπὸ ποῦ πᾶμε στὸ χωριό. Ἂν καὶ ξέρει πὼς ἔχει περάσει ἀπ' αὐτὸ τὸ δρόμο χίλιες φορές, δὲν μπορεῖ ν' ἀναγνωρίσει οὔτε ἕνα σημάδι του, σὰ νὰ εἶναι στὴ Σιβηρία. Τὴ νύχτα φυσικὰ εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο. Καὶ στὸν πιὸ μικρὸ περίπατο, πάντοτε καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε, ὁδηγοῦμε σὰν πιλότοι, γιατὶ ξέρουμε ὁρισμένα σημάδια καὶ χαρακτηριστικὰ στοὺς δρόμους καὶ ἂν ἀπομακρυνθοῦμε, πάντοτε ἔχουμε στὸ νοῦ μας κάποιο γειτονικὸ γνωστὸ σημάδι. Καὶ μόνο ὅταν ὁλότελα χαθοῦμε ἢ ἂν κάνουμε κανονικὴ στροφὴ—γιατὶ ἀρκεῖ νὰ κάνει κανένας μιὰ στροφὴ μὲ μάτια κλειστὰ γιὰ νὰ χαθεῖ ἐντελῶς σ' αὐτὸν τὸν κόσμο—καταλαβαίνουμε πόσο ἀπέραντη εἶναι ἡ Φύση. Κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ ξαναβρίσκει τὸν προσανατολισμό του κάθε φορὰ ποὺ ξυπνάει ἀπὸ τὸν ὕπνο του ἢ ἀπὸ τὴν ἀφηρημάδα του. Μοναχὰ ἅμα χαθοῦμε, ἅμα χάσουμε δηλαδὴ τὸν κόσμο, ἀρχίζουμε νὰ βρίσκουμε τὸν ἑαυτό μας καὶ νὰ καταλαβαίνουμε τί εἴμαστε.

Ἕνα ἀπόγεμα, κόντευε νὰ τελειώσει τὸ πρῶτο καλοκαίρ., πῆγα στὸ χωριὸ γιὰ νὰ πάρω ἕνα παπούτσι μου ἀπὸ τὸν μπαλωματὴ καὶ μ' ἔπιασαν καὶ μ' ἔβαλαν φυλακὴ γιατί, ὅπως εἶπα,

δὲν πλήρωνα κανένα φόρο, οὔτε ἀναγνώριζα τὴν ἐξουσία τοῦ κράτους, ποὺ ἀγοράζει καὶ πουλάει ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ σὰ νὰ ἦσαν ζῶα, στὴν εἴσοδο τῆς Γερουσίας. Εἶχα ἐγκατασταθεῖ στὸ δάσος γι' ἄλλο σκοπό. Μὰ ὅπου κι' ἂν πάει ὁ ἄνθρωπος, οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι θὰ τὸν κυνηγήσουν καὶ θὰ τὸν ἐνοχλήσουν μὲ τοὺς βρωμεροὺς νόμους τους καί, ἂν μποροῦνε, θὰ τὸν ὑποχρεώσουνε νὰ γίνει μέλος κι' αὐτὸς τῆς ἀπελπισμένης τους κοινωνίας. Εἶναι ἀλήθεια πὼς θὰ μποροῦσα νὰ ἀντισταθῶ μὲ λιγότερα ἢ περισσότερα ἀποτελέσματα, θὰ μποροῦσε νὰ μὲ πιάσει τὸ «ἀμόκ». Μὲ ἐλευθέρωσαν ὅμως τὴν ἄλλη μέρα, πῆρα τὸ μπαλωμένο μου παπούτσι καὶ γύρισα στὰ δάση στὴν ὥρα μου γιὰ νὰ γευματίσω μὲ βατόμουρα στὸ λόφο Φαίρ-Χαίηβεν. Ποτὲ δὲ μὲ πείραξε ἄνθρωπος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὸ κράτος. Δὲν εἶχα οὔτε κλειδί, οὔτε λουκέτο παρὰ μόνο γιὰ τὸ γραφεῖο μὲ τὰ χαρτιά μου. Οὔτε κἂν ἕνα καρφὶ γιὰ νὰ στερεώνω τὸ παράθυρό μου. Ποτὲ δὲν ἔκλεινα τὴν πόρτα μου, νύχτα-μέρα, ἔστω κι' ἂν ἦταν νὰ λείψω πολλὲς μέρες, οὔτε ὅταν, τὸ ἄλλο φθινόπωρο, πέρασα δυὸ ἑβδομάδες στὰ δάση τοῦ Μαίην. Κι' ὅμως τὸ σπίτι μου τὸ σεβάστηκαν περισσότερο παρὰ ἂν εἶχα ὁλόκληρη φρουρὰ ἀπὸ στρατιῶτες. Ὁ κουρασμένος ταξιδιώτης μποροῦσε νὰ ξεκουραστεῖ καὶ νὰ ζεσταθεῖ στὴ φωτιά μου, ὁ γραμματιζούμενος διασκέδαζε μὲ τὰ λίγα βιβλία ποὺ εἶχα πάνω στὸ τραπέζι μου, καὶ ὁ περίεργος ἄνοιγε τὸ ντουλάπι μου γιὰ νὰ ἰδεῖ τί εἶχε μείνει ἀπὸ τὸ μεσημεριανό μου φαγητὸ καὶ τί ἐλπίδες εἶχα γιὰ τὸ βραδινό. Ὅμως, ἂν καὶ περνούσανε πολλοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ κάθε κοινωνικὴ τάξη ἀπὸ τὸ δρόμο, δὲ μ' ἐνόχλησαν ποτὲ σοβαρὰ καὶ δὲν ἔχασα ποτὲ τίποτα ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα μικρὸ βιβλίο, ἕναν Ὅμηρο, ποὺ φαντάζομαι πὼς θὰ τὸν βρῆκε καλὸ κάποιος στρατιώτης. Εἶμαι σίγουρος πὼς ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν ἔτσι ἁπλά, ἡ κλεψιὰ καὶ ἡ ληστεία θὰ ἦσαν ἄγνωστες. Αὐτὲς τὶς συναντοῦμε μονάχα σὲ κοινότητες ὅπου μερικοὶ ἔχουνε περισσότερα ἀπὸ ἀρκετά, ἐνῶ ἄλλοι δὲν ἔχουνε.

«Σεῖς ποὺ ἀσχολεῖστε μὲ τὰ δημόσια, γιατί χρησιμοποιεῖτε τὴν τιμωρία;

Νὰ ἀγαπᾶτε τὴν ἀρετὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ εἶναι ἐνάρετοι. Οἱ ἀρετὲς ἑνὸς ἀνώτερου ἀνθρώπου μοιάζουνε μὲ τὸν ἄνεμο. Οἱ ἀρετὲς τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου μοιάζουνε μὲ τὸ χορτάρι. Τὸ χορτάρι, ὅταν ὁ ἄνεμος περνάει ἀπὸ πάνω του, σκύβει».

ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ

ΚΑΜΙΑ ΦΟΡΑ, όταν βαριόμουνα τὸ κουτσομπολιὸ τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς φίλους μου, καὶ τὴν ἀνθρώπινη συντροφιὰ γενικά, τραβοῦσα δυτικά, πιὸ μακριὰ ἀκόμα ἀπὸ ὅσο πήγαινα συνήθως, σὲ πιὸ μακρινὲς συνοικίες τῆς πόλης, ἤ, ὅταν βασίλευε ὁ ἥλιος, μάζευα βατόμουρα στὸ λόφο Φαίρ-Χαίηβεν, ἔτρωγα ἐκεῖ μερικὰ γιὰ βραδινό μου καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἔπαιρνα μαζί γιὰ ἀπόθεμα. Τὰ φροῦτα δὲν ἔχουνε τὸ ἀληθινό τους ἄρωμα γιὰ ὅποιον τὰ ἀγοράζει ἤ γιὰ κεῖνον ποὺ τὰ καλλιεργεῖ γιὰ νὰ τὰ πουλήσει στὴν ἀγορά. Μόνο ἕνας τρόπος ὑπάρχει μὰ λίγοι τὸν ἀκολουθοῦν. Ἂν θέλετε νὰ μάθετε τὸ ἄρωμα τῶν μούρων, ρωτῆστε τὸν κάου-μπόϋ ἤ τὴν πέρδικα. Εἶναι λάθος μεγάλο νὰ νομίζει κανεὶς πὼς τὸ ξέρει ἂν δὲν τὰ μάζεψε ποτὲ ὁ ἴδιος. Ποτὲ δὲ φτάνουν ἄλλωστε ὡς τὴ Βοστώνη. Δὲ φάνηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔπαψαν νὰ φυτρώνουν στοὺς τρεῖς λόφους της. Τὸ κυριότερο μέρος τοῦ καρποῦ τρίβεται στὸ κάρο ποὺ τὸ πηγαίνει στὴν ἀγορὰ καὶ ὅσο βασιλεύει ἡ Αἰώνια Δικαιοσύνη, ποτὲ ἕνα ἀθῶο μοῦρο δὲ θὰ μεταφερθεῖ πέρα ἀπὸ τὸ βουνό του.

Ἄλλη φορά, ὅταν τελείωνα τὸ τσάπισμα, πήγαινα καὶ ἔβρισκα κανέναν ἀνυπόμονο σύντροφο ποὺ ψάρευε στὴ λίμνη ἀπὸ τὸ πρωί. Καθότανε ἐκεῖ σιωπηλὸς κι' ἀκίνητος σὰν πάπια ἢ σὰν τὸ φύλλο ποὺ στέκεται πάνω στὸ νερό, καὶ ἀφοῦ δοκίμαζε διάφορα εἴδη φιλοσοφίες ὡς τὴν ὥρα ποὺ παρουσιαζόμουνα ἐγώ, ἔφτανε στὸ συμπέρασμα πὼς ἀνῆκε στὴν ἀρχαία αἵρεση τῶν Κοινοβιτῶν. Ἦταν

κι' ἕνας γεροντότερος, περίφημος ψαρὰς καὶ καλὸς ξυλουργός, ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ θεωρεῖ τὸ σπίτι μου σὰν ἕνα κτίριο ποὺ τὸ εἶχα κάνει γιὰ νὰ βολεύονται οἱ ψαράδες, κι' ἐγὼ πάλι χαιρόμουνα πολὺ ὅταν τὸν ἔβλεπα νὰ κάθεται στὸ κατώφλι μου νὰ διορθώνει τὶς πετονιές του. Κάπου-κάπου καθόμαστε μαζὶ στὴ λίμνη, ἐκεῖνος στὴ μιὰ ἄκρη τῆς βάρκας κι' ἐγὼ στὴν ἄλλη, μὰ δὲ λέγαμε πολλὰ γιατὶ εἶχε γίνει βαρήκοος τὰ τελευταῖα χρόνια. Μόνο ποὺ καὶ ποῦ, ἔψελνε κανένα ὕμνο ποὺ ταίριαζε ἀρκετὰ μὲ τὴ φιλοσοφία μου. Ἡ σχέση μας ἔτσι δὲν εἶχε καμιὰ δυσαρμονία καὶ ἦταν πολὺ πιὸ εὐχάριστη ὅταν τὴ θυμόμουνα παρὰ ἂν εἶχα ἀρχίσει μαζί του κουβέντες. Ὅταν δὲν εἶχα κανένα νὰ συνεννοηθῶ,—κι' αὐτὸ γινότανε συχνά,—σήκωνα ἀντίλαλο χτυπώντας τὸ κουπὶ στὸ πλευρὸ τῆς βάρκας. Γέμιζαν τότε τὰ γύρω δάση μὲ κύκλους ἀπὸ ἦχους ποὺ ὅλο καὶ πλάταιναν, καὶ ἐρέθιζα ἔτσι τὰ δάση καὶ τὰ λαγκάδια, ὅπως ὁ θηριοδαμαστὴς τὰ ζῶα του, ὥσπου νὰ ἀκούσω τὸν βρυχηθμό τους.

Τὰ ζεστὰ βράδια, συχνὰ καθόμουνα στὴ βάρκα, ἔπαιζα φλάουτο καὶ ἔβλεπα τὴν πέστροφα, ποὺ ἔμοιαζε μαγεμένη, νὰ τριγυρίζει, καὶ τὸ φεγγάρι νὰ ταξιδεύει στὸ βυθὸ τὸν σπαρμένο μὲ κλαδιὰ τοῦ δάσους. Ἄλλοτε εἶχα ἔρθει σ' αὐτὴ τὴ λίμνη, χωρὶς σκοπό, μ' ἕνα σύντροφο. Ἀνάβαμε φωτιὰ στὴν ὄχθη, γιατὶ νομίζαμε πὼς τραβοῦσε τὰ ψάρια καὶ πιάναμε μερικὰ μὲ λίγα σκουλήκια περασμένα σὲ ἀγκίστρι. Ὅταν τελειώναμε, ἀργὰ τὴ νύχτα, πετούσαμε τὰ φλογισμένα κλαδιὰ ψηλὰ στὸν ἀέρα σὰ ρουκέτες. Καθὼς ἔπεφταν στὴ λίμνη, ἔσβηναν ἀκουμπώντας στὸ νερό, μὲ δυνατὸ σφύριγμα, καὶ βρισκόμαστε ξαφνικὰ σὲ βαθὺ σκοτάδι. Σφυρίζοντας κανένα τραγουδάκι γυρίζαμε ξανὰ στὰ σκοτεινὰ στὶς κατοικίες τῶν ἀνθρώπων. Τώρα πιά, εἶχα κάνει τὸ σπίτι μου κοντὰ στὴν ὄχθη!

Καμιὰ φορά, ἀφοῦ ἔμενα σὲ κανένα φιλικὸ σπίτι τοῦ χωριοῦ ἀργὰ ὥσπου ὅλη ἡ οἰκογένεια νὰ πάει γιὰ ὕπνο, γύριζα στὸ δάσος καί, ἔχοντας στὸ μυαλό μου τὸ τί θὰ φάω τὴν ἄλλη μέρα, περνοῦσα τὰ μεσάνυχτα ψαρεύοντας μὲ μιὰ βάρκα στὸ φεγγαρόφωτο, κι' ἄκουγα τὶς σερενάτες τῆς κουκουβάγιας καὶ τῆς ἀλεποῦς καὶ τὶς νότες ποὺ ἄφηνε ποῦ καὶ ποῦ κανένα ἄγνωστο πουλὶ κοντά μου.

"Ολα αὐτὰ ἦσαν πολύτιμα γιὰ μένα. Μὲ τὴν ἄγκυρα σὲ βάθος κάπου εἴκοσι μέτρα, περιτριγυριζόμουνα καμιὰ φορὰ ἀπὸ χιλιάδες μικρὲς πέστροφες ποὺ τάραζαν τὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ μὲ τὶς οὐρές τους, στὸ φεγγαρόφωτο καὶ ἐρχόμουνα σὲ ἐπαφὴ μὲ ἄλλα ψαράκια, δεκαπέντε μέτρα πιὸ βαθιά, μὲ μόνο δεσμὸ μας τὴν πετονιά. Κάπου-κάπου αἰσθανόμουνα μιὰ σκοτεινὴ παρουσία στὸ βυθό, ποὺ τραβοῦσε τὸ σπάγγο, ἀβέβαιη ἀκόμα καὶ ἀναποφάσιστη. Στὸ τέλος, ἀργοσήκωνα πρὸς τὰ ἔξω καμιὰ πέστροφα ἀνατριχιασμένη, ποὺ χτυπιότανε στὸν ἀέρα. Ἦταν πολὺ περίεργο προπάντων τὶς σκοτεινὲς νύχτες, ποὺ οἱ σκέψεις σου εἶχανε περιπλανηθεῖ σὲ πλατιά, κοσμογονικὰ θέματα, νὰ αἰσθάνεσαι τὸ ἐλαφρὸ αὐτὸ τίναγμα ποὺ ἔρχεται νὰ διακόψει τὰ ὄνειρά σου καὶ νὰ σὲ ξαναφέρει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ Φύση. Φαινότανε σὰ νὰ ἦταν ἄλλο τόσο πιθανό, νὰ πετάξω τὴν πετονιά μου στὸ πηχτὸ σκοτάδι ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου, καὶ νὰ πιάσω δύο ψάρια ἀντὶ γιὰ ἕνα.

ΑΥΤΟ ποὺ βλέπει κανεὶς στὴ λίμνη τοῦ Οὐῶλντεν δὲν εἶναι μεγαλόπρεπο, ἂν καὶ εἶναι πολὺ ὄμορφο, οὔτε μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρει πολὺ ὅποιον κατοικεῖ καιρὸ στὶς ὄχθες της. Ὅμως ἡ λίμνη αὐτὴ εἶναι τόσο βαθιὰ καὶ τόσο καθαρή, ποὺ ἀξίζει νὰ μιλήσω ἰδιαίτερα. Εἶναι ἕνα ὁλοκάθαρο βαθυπράσινο πηγάδι, μισὸ μίλι μακρύ, μὲ ἕνα μίλι καὶ τρία τέταρτα περιφέρεια, περίπου ἑξήντα ἕνα καὶ μισὸ ἑκτάρια ἐπιφάνεια. Μιὰ αἰώνια πηγὴ ἀνάμεσα σὲ δάση ἀπὸ πεῦκα καὶ βελανιδιές, χωρὶς νὰ βλέπουμε νὰ φεύγει ἢ νὰ ἔρχεται νερὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σύννεφα καὶ τὴν ἐξάτμιση. Οἱ γύρω λόφοι ὑψώνονται, δυτικά, ἀπότομα, ἀπὸ τὸ νερό, δεκαπέντε ὡς εἴκοσι πέντε μέτρα, ἐνῶ νοτιοανατολικὰ καὶ ἀνατολικὰ φτάνουν στὰ σαράντα καὶ στὰ πενήντα μέτρα. Εἶναι ὅλοι σκεπασμένοι μὲ δάση. Ὅλα τὰ νερά μας στὴν Κόνκορντ ἔχουν τὸ λιγότερο δυὸ χρώματα, ἕνα ποὺ βλέπεις ἀπὸ μακριά, καὶ τὸ ἄλλο ποὺ βλέπεις ὅταν πλησιάσεις. Τὸ πρῶτο ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἀκολουθεῖ τὸ χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ. Ὅταν ὁ καιρὸς εἶναι καθαρός, τὸ καλοκαίρι τὰ νερὰ φαίνονται ἀπὸ μικρὴ ἀπόσταση γαλάζια, ἰδιαίτερα ὅταν εἶναι ἥσυχα. Ὅταν ὁ καιρὸς εἶναι τα-

ραγμένος γίνονται σκοῦρα μολυβιά. Ἡ θάλασσα ὅμως λένε πὼς εἶναι γαλάζια τὴ μιὰ ἡμέρα καὶ πράσινη τὴν ἄλλη χωρὶς νὰ ἔχει ἀλλάξει φανερὰ ἡ ἀτμόσφαιρα. Ἔχω ἰδεῖ τὸ ποτάμι μας, τὸν καιρὸ ποὺ τὸ τοπίο εἶναι σκεπασμένο μὲ χιόνι, νὰ παίρνει χρῶμα πράσινο σὰν τοῦ χορταριοῦ. Μερικοὶ λένε πὼς τὸ γαλάζιο εἶναι τὸ καθαυτὸ χρῶμα τοῦ καθαροῦ νεροῦ. Ὅταν ὅμως κοιτάζεις τὸ νερὸ μέσα ἀπὸ τὴ βάρκα φαίνεται πολὺ διαφορετικό. Ἔτσι καθὼς εἶναι ἀνάμεσα στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανό, ἔχει λίγο καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Ἂν τὸ ἰδεῖς ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου, καθρεφτίζει τὸ χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ κοντὰ ὅμως, εἶναι κιτρινωπὸ στὶς ὄχθες ποὺ φαίνεται ἡ ἄμμος κι' ὕστερα γίνεται ἀνοιχτὸ πράσινο, ποὺ σιγάσιγὰ σκουραίνει καὶ γίνεται σκοῦρο πράσινο στὸ κέντρο τῆς λίμνης. Μὲ ὁρισμένους φωτισμοὺς φαίνεται ἀνοιχτὸ πράσινο, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου. Μερικοὶ ὑποστηρίζουνε πὼς αὐτὸ εἶναι γιατὶ καθρεφτίζει τὴ βλάστηση. Ὅμως εἶναι τὸ ἴδιο πράσινο κοντὰ στὴν ἄμμο τῆς ὄχθης ὅπου περνάει ὁ σιδηρόδρομος. Καὶ τὴν ἄνοιξη, πρὶν νὰ ξεπεταχτοῦνε τὰ φύλλα, φαίνεται τὸ ἴδιο. Μπορεῖ ὅμως νὰ γίνεται ἔτσι γιατὶ τὸ γαλάζιο χρῶμα ἀνακατεύεται μὲ τὸ κίτρινο τῆς ἄμμου. Τὸ ἴδιο γίνεται ὅταν τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τὴ ζέστη ὁ πάγος λιώνει καὶ σχηματίζει στενὸ κανάλι, γύρω ἀπὸ τὸ ἀκόμα παγωμένο κέντρο. Ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα νερά μας, ἔτσι καὶ τοῦτο ὅταν εἶναι πολὺ ταραγμένο καὶ ὁ καιρὸς εἶναι καθαρός, φαίνεται πιὸ σκοῦρο γαλάζιο ἀπὸ τὸν οὐρανό. Σὲ κάτι τέτοιες ὧρες, ὅταν μέσα στὴ βάρκα μου κοιτάζω καὶ πάνω καὶ κάτω γιὰ νὰ βλέπω καὶ τὸ καθρέφτισμα, ἔχω ἰδεῖ τὸ πιὸ ἀσύγκριτο καὶ ἀπερίγραπτα ὅμορφο γαλάζιο χρῶμα, ποὺ ἀστραποβολάει σὰν τὶς λεπίδες τῶν σπαθιῶν στὸ φῶς, πιὸ γαλάζιο ἀπὸ τὸν οὐρανό. Κάθε τόσο ἀλλάζει μὲ τὸ σκοῦρο πράσινο ποὺ ἔχουν οἱ ἀποκάτω πλευρὲς τῶν κυμάτων. Εἶναι ἕνα πρασινωπὸ γαλάζιο σὰ μερικὰ τζάμια ἢ σὰν ἐκεῖνα τὰ κομμάτια χειμωνιάτικου οὐρανοῦ ποὺ βλέπει κανεὶς μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα στὸ βασίλεμα τοῦ ἥλιου. Ὅμως ἕνα ποτήρι γεμάτο μὲ τὸ ἴδιο νερὸ φαίνεται ἄχρωμο σὰν τὸν ἀέρα. Ἔτσι κι' ἕνα μεγάλο τζάμι ἔχει ἕνα πρασινωπὸ χρῶμα ἐνῶ ἕνα μικρὸ κομματάκι τοῦ ἴδιου γυαλιοῦ εἶναι ἄχρωμο. Πόση ποσότητα νερὸ τοῦ Οὐῶλντεν θὰ χρειαζότανε γιὰ νὰ δώ-

σει αὐτὸ τὸ πρασινωπὸ χρῶμα, ποτέ μου δὲν τὸ βρῆκα. Τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ μας εἶναι σκοῦρο ἢ πολὺ σκοῦρο καφετὶ ὅταν κοιτάζει κανεὶς κάτω καὶ ὅπως τὸ νερὸ κάθε συνηθισμένης λίμνης, δίνει κι' αὐτὸ μιὰ κιτρινωπὴ ἀπόχρωση στὸ σῶμα τοῦ κολυμβητῆ. Τὸ νερὸ ὅμως τοῦτο ἔχει μιὰ τέτοια κρυστάλλινη καθαρότητα, ποὺ τὸ σῶμα τοῦ κολυμβητῆ φαίνεται ἄσπρο σὰν τὸ ἀλάβαστρο. Ἔτσι καθὼς τὰ μέλη ἀλλάζουνε σχῆμα καὶ φαίνονται πιὸ μεγάλα, δημιουργεῖται ἡ πιὸ παράξενη ἐντύπωση, ἄξια νὰ τὴ μελετήσει ἕνας Μιχαὴλ Ἄγγελος. Τὸ νερὸ εἶναι τόσο διάφανο, ποὺ ὁ βυθὸς διακρίνεται εὔκολα σὲ βάθος δέκα ὡς δεκαπέντε μέτρα.

Ὅταν κωπηλατεῖ κανεὶς καὶ βλέπει τὶς πέστροφες, σκέπτεται πὼς πρέπει νὰ ζοῦνε πολὺ ἀσκητικὴ ζωή, γιατὶ σίγουρα δὲ θὰ βρίσκουνε τίποτα σπουδαῖο νὰ φᾶνε ἐκεῖ μέσα. Μιὰ φορά, τὸ χειμώνα, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ὅταν ἄνοιγα τρύπες στὸν πάγο γιὰ νὰ πιάσω κάτι ψάρια ποὺ τὰ λένε «λύκους», τὴ στιγμὴ ποὺ βγῆκα στὴν ὄχθη, πέταξα τὴν ἀξίνα μου πίσω καὶ ἔπεσε κατ' εὐθεῖαν μέσα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρύπες ὅπου τὸ νερὸ εἶχε κάπου δέκα μέτρα βάθος. Ἀπὸ περιέργεια, ξάπλωσα πάνω στὸν πάγο καὶ κοίταξα μέσα στὴν τρύπα. Εἶδα τὴν ἀξίνα, ὄρθια, νὰ κυματίζει ἐλαφρὰ μὲ τὴν κίνηση τοῦ νεροῦ. Καὶ ἐκεῖ θὰ ἔμενε παντοτινὰ νὰ σκουριάσει ἂν δὲν τὴν ἔπιανα. Ἔκανα μιὰ ἄλλη τρύπα, ἴσα-ἴσα ἀπὸ πάνω της, μὲ ἕνα μαχαίρι τοῦ πάγου ποὺ εἶχα, ἔκοψα ἔπειτα τὸ πιὸ μακρὺ κλαδὶ ποὺ μπόρεσα νὰ βρῶ, ἔκανα μιὰ θηλειά, τὴ στερέωσα στὴν ἄκρη του καὶ ψάρεψα τὴν ἀξίνα μου.

Ἡ ὄχθη τῆς λίμνης εἶναι μιὰ ζώνη ἀπὸ ἄσπρες στρογγυλεμένες, λεῖες πέτρες, σὰν ἐκεῖνες ποὺ στρώνουν τοὺς δρόμους, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ-δυὸ ἀμμουδιές· καὶ εἶναι τόσο ἀπόκρημνη, ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα, ἕνα μόνο πήδημα στὸ νερὸ καὶ δὲν πατώνεις πιά. Μερικοὶ πιστεύουν πὼς δὲν ἔχει κἂν βυθό. Λάσπη δὲν εἶναι πουθενὰ καὶ ἕνας ἐπιπόλαιος παρατηρητὴς θὰ ἔλεγε πὼς δὲν ἔχει οὔτε φύκια. Ὅσο γιὰ φυτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φυτὰ τῶν μικρῶν χωραφιῶν ποὺ τὰ σκέπασε ἡ λίμνη τελευταῖα καὶ δὲν ἀνήκουν πραγματικὰ σ' αὐτή, μόνο πολὺ μικρὰ χόρτα μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς ἂν προσέξει. Ὅλα αὐτὰ τὰ χόρτα εἶναι καθαρὰ καὶ λαμπερὰ ὅπως τὸ νερὸ ποὺ μέσα γεννήθηκαν. Οἱ πέτρες προχωροῦν λίγο

καὶ μέσα στὴ λίμνη μὰ ὕστερα ὁ βυθὸς εἶναι καθαρὴ ἄμμος, ἐκτὸς στὰ πιὸ βαθιὰ σημεῖα, ὅπου ὑπάρχουν συνήθως μερικὰ κατακάθια, ἴσως ἀπὸ τὰ σάπια φύλλα ποὺ κυλοῦν ὡς ἐκεῖ ἀμέτρητα χρόνια τώρα. Καμιὰ φορά, ἀκόμα καὶ τὸ χειμώνα, ἡ ἄγκυρα μπορεῖ νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια κανένα ζωηρό, πράσινο χόρτο.

Ἔχουμε ἀκόμα μιὰ λίμνη ἀπαράλλαχτη σὰν κι' αὐτή, τὴ Λευκὴ Λίμνη, περίπου δυόμιση μίλια δυτικότερα. Ὅμως, ἂν καὶ γνωρίζω τὶς περισσότερες λίμνες τῆς περιοχῆς σὲ ἀκτίνα δώδεκα μίλια, δὲν ξέρω οὔτε τὸ ἕνα τρίτο ἀπ' αὐτὴ τὴν καθαρὴ λίμνη. Πολλοὶ λαοὶ ἴσως ἤπιαν τὸ νερό της, τὴ θαύμασαν, τὴ βυθομέτρησαν καὶ τὴν πέρασαν, μὰ τὰ νερά της εἶναι διάφανα ὅπως πάντα. Ἴσως, ἐκεῖνο τὸ ἀνοιξιάτικο πρωινό, ὅταν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα διώχτηκαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἡ λίμνη Οὐῶλντεν νὰ ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ τότε, σκεπασμένη ἀπὸ χιλιάδες πάπιες καὶ χῆνες ποὺ δὲν εἶχαν ἀκούσει γιὰ τὸ διώξιμο τῶν πρωτόπλαστων, μιὰ καὶ ζούσανε ἔτσι ξένοιαστες στὰ γάργαρα νερά, σὲ τέτοιες λίμνες. Ἀκόμα καὶ τότε θὰ εἶχε ἀρχίσει ν' ἀνεβαίνει καὶ νὰ κατεβαίνει, θὰ εἶχε καθαρίσει καὶ θὰ εἶχε χρωματίσει τὰ νερά της μὲ τὸ χρῶμα ποὺ ἔχουν σήμερα. Θὰ εἶχε ἀπὸ τότε πάρει τὸ δικαίωμα ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ νὰ εἶναι ἡ μοναδικὴ λίμνη Οὐῶλντεν στὸν κόσμο καὶ νὰ ἀποστάζει τὴν οὐράνια δροσιά. Ποιὸς ξέρει σὲ πόσες χαμένες λογοτεχνίες νὰ ἦταν αὐτὴ ἡ Κασταλία Πηγή! Καὶ τί νύμφες νὰ πήγαιναν νὰ τὴ θαυμάζουν τὸ Χρυσὸν Αἰώνα! Εἶναι ἕνα κόσμημα μὲ ἀστραφτερὴ ὀμορφιά, ποὺ φορεῖ ἡ Κόνκορντ στὴν κορόνα της.

Ἴσως ὁ πρῶτος ποὺ ἔφτασε ὡς αὐτὸ τὸ πηγάδι νὰ ἄφησε μερικὰ ἴχνη ἀπὸ τὰ βήματά του. Εἶδα μὲ ἔκπληξη γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη, ἀκόμα καὶ ἐκεῖ ποὺ ἕνα πυκνὸ δάσος κόβεται ἀπότομα στὴν ὄχθη, ἕνα στενὸ μονοπάτι, σὰ ράφι, στὴν ἀπόκρημνη λοφοπλαγιά, νὰ ὑψώνεται καὶ νὰ πέφτει, νὰ πλησιάζει καὶ νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ νεροῦ, παλιὸ ἴσως ὅσο καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς περιοχῆς, ἀνοιγμένο ἀπὸ τὰ πόδια ἀρχαίων κυνηγῶν. Αὐτὸ φαίνεται ἀκόμα καθαρότερα σὲ ὅποιον στέκεται στὴ μέση τῆς λίμνης τὸ χειμώνα, κι' ἀφοῦ πέσει λίγο ἐλαφρὸ χιόνι, γιατὶ ἔτσι φαίνεται σὰ μιὰ καθαρή, κυματιστὴ γραμμή, χωρὶς νὰ μπερδεύεται τὸ σχῆμα

ἀπὸ τοὺς θάμνους καὶ τὰ κλαδιά, ὅπως γίνεται τὸ καλοκαίρι. Ὁ κῆπος τῆς βίλας ποὺ θὰ χτιστεῖ καμιὰ μέρα ἐκεῖ, θὰ διατηρεῖ ἴσως κάποιο ἴχνος ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ μονοπάτι.

Τὸ νερὸ τῆς λίμνης ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει, μὰ κανεὶς δὲν ξέρε· τί ρυθμὸ ἀκολουθεῖ καὶ ἂν αὐτὸ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἐποχή. Πολλοὶ ἔχουνε διαφορετικὲς γνῶμες. Συνήθως εἶναι τὸ νερὸ ψηλότερο τὸ χειμώνα καὶ χαμηλότερο τὸ καλοκαίρι, ἂν καὶ δὲν ἀκολουθεῖ πιστὰ τὶς βροχὲς ἢ τὴν ξηρασία. Θυμᾶμαι τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν κάπου μισὸ μέτρο χαμηλότερο ἀπὸ τότε ποὺ ἔζησα ἐκεῖ κοντά. Τὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια ὅμως ἀνεβαίνει σταθερά, καὶ τώρα, τὸ καλοκαίρι τοῦ 52, εἶναι ἐνάμιση μέτρο ψηλότερο ἀπὸ τότε ποὺ ἔμενα ἐκεῖ. Ὅμως, τὸ νερὸ ποὺ κατραχυλάει ἀπὸ τοὺς γύρω λόφους δὲ δικαιολογεῖ τόση αὔξηση καὶ τὴν αἰτία πρέπει νὰ τὴ ζητήσει κανεὶς στὶς βαθιὲς πηγές. Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, ἡ λίμνη ἄρχισε καὶ πάλι νὰ πέφτει. Εἶναι ἀξιοπρόσεχτο πὼς αὐτοὶ οἱ κυματισμοί, εἴτε κανονικοὶ εἴτε ὄχι, χρειάζονται, ὅπως φαίνεται, πολλὰ χρόνια γιὰ νὰ γίνουν. Ἀπὸ ὅ,τι ἔχω παρακολουθήσει ὡς τώρα, πιστεύω πὼς σὲ δώδεκα ἢ δεκαπέντε χρόνια ἀπὸ σήμερα, τὰ νερὰ θὰ εἶναι ὅσο χαμηλὰ ἦσαν τὴν ἐποχὴ ποὺ τὰ πρωτοεῖδα. Ἡ λίμνη Φλίντ, ἕνα μίλι ἀνατολικότερα, συμφωνεῖ μὲ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν καὶ τελευταῖα ἔφτασε στὸ μεγαλύτερο ὕψος της τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν.Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴ Λευκὴ Λίμνη.

Αὐτὸ τὸ ἀνεβοκατέβασμα ὅμως τῆς λίμνης Οὐῶλντεν χρησιμεύει σὲ κάτι : τὸ νερὸ ποὺ στέκεται σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο ὕψος ἕνα χρόνο ἢ καὶ περισσότερο, ἂν καὶ δυσκολεύει τὸ βάδισμα γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη, νεκρώνει τοὺς θάμνους καὶ τὰ δέντρα ποὺ φυτρώνουν στὶς ὄχθες του καί, ὅταν πάλι πέφτει, ἡ ἀκτὴ εἶναι ὁλοκάθαρη. Ἔτσι, ἀντίθετα μὲ τὶς ἄλλες λίμνες ποὺ ἔχουν κάθε λίγο ἀλλαγὲς στὴ στάθμη τους, ἡ λίμνη Οὐῶλντεν ἔχει πραγματικὰ τὴν καθαρότερη ἀκτὴ ὅταν τὸ νερὸ εἶναι χαμηλά. Εἶναι σὰν τὰ χείλη ὅπου δὲ φυτρώνει γενειάδα.

Μερικοὶ θέλησαν νὰ ἐξηγήσουν πῶς γίνεται καὶ εἶναι ἡ ἀκτὴ τόσο κανονικὰ πλακοστρωμένη. Οἱ συμπολίτες του ἔχουν ὅλοι ἀκούσει τὸ θρύλο—οἱ πιὸ γέροι μοῦ λένε πὼς τὸν ἀκούσανε στὰ

νιάτα τους—πὼς τὸν παλιὸ καιρὸ οἱ Ἰνδιάνοι εἴχανε γιορτὴ στὸ λόφο καὶ ἄρχισαν νὰ βρίζουνε τὰ θεῖα—ἂν καὶ αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα δὲν τὸ ἔχουν οἱ ἐρυθρόδερμοι—καὶ τότε ὁ λόφος σείστηκε καὶ ξαφνικὰ βυθίστηκε καὶ μόνο μιὰ γυναίκα ποὺ τὴν ἔλεγαν Οὐῶλντεν σώθηκε. Εἴπανε λοιπὸν πὼς οἱ πέτρες κατρακύλησαν μὲ τὸ σεισμὸ καὶ ἔκαναν τὴ σημερινὴ ὄχθη. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς κάποτε δὲν ὑπῆρχε λίμνη ἐκεῖ καὶ πὼς τώρα ὑπάρχει. Καὶ ὁ ἰνδιάνικος αὐτὸς θρύλος δὲ συγκρούεται καθόλου μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου ἄποικου, ποὺ θυμᾶται περίφημα, πὼς ὅταν πρωτοῆρθε ἐδῶ γιὰ ραβδοσκοπία, εἶδε λίγο ἀτμὸ νὰ βγαίνει καὶ τὸ ραβδὶ νὰ ἐπιμένει στὴ στροφή του πρὸς τὰ ἐκεῖ. Τότε ἀποφάσισε νὰ σκάψει πηγάδι. Ὅσο γιὰ τὶς πέτρες, πολλοὶ πιστεύουνε πὼς δὲν μπορεῖ νὰ τὶς ἔχουνε πάρει τὰ κύματα ἀπὸ τοὺς γύρω λόφους. Βλέπω ὅμως, πὼς οἱ λόφοι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ τὶς ἴδιες πέτρες καὶ πώς, ἐκεῖ ποὺ περνάει ὁ σιδηρόδρομος, ὑποχρεώθηκαν νὰ τὶς στοιβάξουν ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη πλευρά του καὶ πὼς οἱ περισσότερες πέτρες εἶναι ἐκεῖ ποὺ ἡ ἀκτὴ εἶναι καὶ πιὸ ἀπότομη. Ἔτσι λοιπόν, τὸ ζήτημα δὲν εἶναι πιὰ μυστήριο γιὰ μένα. Μαντεύω αὐτὸν ποὺ τὶς ἔστρωσε. Ἂν τὸ ὄνομα δὲν προέρχεται ἀπὸ καμιὰ ἐγγλέζικη περιοχὴ—τὸ Σάφφρον Οὐῶλντεν λ.χ.—μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἀρχικὰ λεγότανε Walled-in (λίμνη ἐντειχισμένη).

Ἡ λίμνη ἦταν τὸ ἕτοιμο πηγάδι μου. Τὸ νερό της εἶναι πάντοτε καθαρὸ καὶ τέσσερεις μῆνες τὸ χρόνο, κρύο. Καὶ νομίζω πὼς εἶναι πολὺ καλό, ἂν ὄχι τὸ καλύτερο στὴν πόλη. Τὸ χειμώνα, τὸ νερὸ ποὺ εἶναι σὲ ἀνοιχτὸ ἀέρα εἶναι πιὸ κρύο ἀπὸ τὸ προστατευμένο νερὸ στὰ πηγάδια καὶ στὶς πηγές. Τὸ καλοκαίρι ἐπίσης, τὸ νερὸ τοῦ Οὐῶλντεν δὲν εἶναι ποτὲ πολὺ ζεστό, γιατὶ τὸ βάθος τῆς λίμνης εἶναι μεγάλο. Καὶ ὅταν ἀκόμα ἔκανε πολλὴ ζέστη, ἔβαζα ἕναν κουβὰ νερὸ στὸ κελάρι μου, κρύωνε τὴ νύχτα καὶ ἔμενε δροσερὸ καὶ ὅλη τὴν ἄλλη ἡμέρα. Καμιὰ φορά, ἔπινα καὶ ἀπὸ μιὰ γειτονικὴ πηγή. Μιὰ ἑβδομάδα ὕστερα, ἦταν καλὸ ὅπως καὶ τὴν ἡμέρα ποὺ τὸ ἔβαλα στὸν κουβὰ καὶ δὲν ἔπαιρνε καὶ μυρωδιὰ ἀπὸ τὴν ἀντλία. Ὅποιος στήσει τὴ σκηνή του στὴν ὄχθη τῆς λίμνης δὲν ἔχει παρὰ νὰ θάψει ἕναν κουβὰ νερὸ στὴ σκιὰ γιὰ νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴ σκλαβιὰ τοῦ πάγου.

Τὰ ψάρια, ὅσα εἶδα στὸ Οὐῶλντεν, εἶχαν πιὸ σφιχτὴ σάρκα ἀπὸ τὰ ἄλλα γιατὶ τὰ νερὰ ἦσαν καθαρά. Μερικὰ ψάρια ἦσαν ἀρκετὰ μεγάλα. Γενικὰ ὅμως, δὲν εἶχε πολλὰ ψάρια ἡ λίμνη. Ὑπάρχουν καὶ βατράχια, καὶ μοσχοπόντικοι, καὶ ποῦ καὶ ποῦ καμιὰ χελώνα. Καμιὰ φορά, ὅταν ἔσπρωχνα τὴ βάρκα μου τὸ πρωί, ἀνησυχοῦσα μιὰ μεγάλη χελώνα ποὺ εἶχε κρυφτεῖ ἀπὸ κάτω τὴ νύχτα. Τὴν ἄνοιξη καὶ τὸ φθινόπωρο περνοῦν πάπιες καὶ χῆνες, καὶ ὅλο τὸ καλοκαίρι συχνάζει ἐκεῖ τὸ χελιδόνι μὲ τὴν ἄσπρη κοιλιά, καὶ ἄλλα πουλάκια ποὺ τερετίζουν στὶς πέτρες τῆς ὄχθης. Ποῦ καὶ ποῦ ἔχω ἀνησυχήσει καὶ κανένα γεράκι ποὺ καθότανε σ' ἕνα δέντρο τῆς ὄχθης, μὰ ἀμφιβάλλω ἂν ἄγγισαν τὰ νερὰ τῆς λίμνης φτερὰ γλάρου ποτέ, ὅπως συμβαίνει στὸ Φαὶρ-Χαίηβεν.

Ὅταν εἶναι γαλήνη βλέπει κανεὶς στὰ σημεῖα ποὺ τὸ νερὸ εἶναι δυὸ-τρία μέτρα βάθος, κυκλικοὺς σωρούς, δυὸ μέτρα διάμετρο καὶ τριάντα ἑκατοστὰ ὕψος, ἀπὸ μικρὲς πέτρες, μικρότερες ἀπὸ αὐγὰ κότας, καὶ γύρω σκέτη ἄμμο. Στὴν ἀρχὴ ἀναρωτιέται κανεὶς μήπως οἱ Ἰνδιάνοι τοὺς ἔστησαν ἐπίτηδες ἐπάνω στὸν πάγο καὶ ὅταν ἔλιωσε ὁ πάγος, βουλιάξανε στὸ βυθό. Εἶναι ὅμως πολὺ κανονικοὶ οἱ σωροὶ καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὀλόφρεσκοι. Δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ τί εἴδους ψάρια τοὺς κάνουν καὶ αὐτὸ προσθέτει ἕνα εὐχάριστο μυστήριο στὸ βυθό.

Ἡ ἀκτὴ ἔχει ποικιλία ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ μὴν εἶναι μονότονη. Ἔχω αὐτὴ τὴ στιγμὴ στὸ νοῦ μου τὴν ὀδοντωτὴ δυτικὴ ὄχθη μὲ τοὺς βαθεῖς κόλπους, τὴν τολμηρότερη βορεινὴ καὶ τὴν ὄμορφη νότια ὄχθη, ποὺ θυμίζει νταντέλα, μὲ τὶς ἀνεξερεύνητες σπηλιές. Ποτὲ δὲ φαίνεται τόσο ὄμορφο τὸ δάσος ὅσο ὅταν τὸ βλέπουμε ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς λίμνης, ἁπλωμένο σὲ λόφους ποὺ ἄρχιζαν ἀπὸ τὴν ὄχθη τοῦ νεροῦ. Γιατὶ τὸ νερὸ ποὺ μέσα καθρεφτίζεται τὸ δάσος ὄχι μόνον εἶναι τὸ καλύτερο φόντο παρὰ καί, μὲ τὴν πολύμορφη ἀκτή του, δίνει εὐχάριστα σύνορα στὸ δάσος. Δὲν ὑπάρχουν ἐλαττώματα καὶ ἀνωμαλίες ἐκεῖ, ὅπως ὑπάρχουν ὅταν ἔχει δουλέψει ἡ ἀξίνα ἢ τὸ ἀλέτρι. Τὰ δέντρα ἔχουν ἄφθονο χῶρο νὰ ἁπλωθοῦν καὶ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ στέλνει τὰ πιὸ γερὰ κλαδιά του πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ νεροῦ. Πολὺ λίγα σημάδια

ἔχει ἀφήσει τὸ χέρι τοῦ ἀνθρώπου, γιατὶ τὸ νερὸ πλένει τὴν ὄχθη καὶ σήμερα ὅπως καὶ πρὶν χίλια χρόνια.

Μιὰ λίμνη εἶναι τὸ πιὸ ὄμορφο καὶ τὸ πιὸ ἐκφραστικὸ χαρακτηριστικὸ σ' ἕνα τοπίο. Εἶναι τὸ μάτι τῆς γῆς καὶ ὅποιος κοιτάζει μέσα σ' αὐτὸ μετράει τὸ βάθος τῆς ἴδιας του τῆς φύσης· Τὰ λιμνόδεντρα στὶς ὄχθες εἶναι τὰ λεπτὰ ματόκλαδα καὶ οἱ λόφοι μὲ τὰ δάση τους γύρω εἶναι τὸ βαρὺ μέτωπό της.

Μιὰ μέρα ποὺ στεκόμουνα στὴ στρωτὴ ἀμμουδιά, στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς λίμνης, μιὰ ἐλαφρὴ ὁμίχλη μ' ἐμπόδιζε νὰ βλέπω καθαρὰ τὴν ἀπέναντι ὄχθη, καὶ κατάλαβα γιατὶ λένε πὼς «ἡ ἐπιφάνεια μοιάζει μὲ κρύσταλλο». Ἂν γείρεις λίγο τὸ κεφάλι φαίνεται σὰν γυαλιστερὸς λεπτότατος ἱστὸς ἀράχνης ποὺ χωρίζει τὸ ἕνα στρῶμα τῆς ἀτμόσφαιρας ἀπὸ τὸ ἄλλο. Θὰ ἔλεγες πὼς θὰ μποροῦσες νὰ περπατήσεις ἀπὸ κάτω χωρὶς νὰ βραχεῖς, ὡς τοὺς ἀπέναντι λόφους, καὶ πὼς τὰ χελιδόνια ποὺ πετοῦν ἀπὸ πάνω θὰ μποροῦσαν καὶ νὰ καθίσουν στὴν ἐπιφάνεια. Καθὼς κοιτάζεις δυτικά, εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ βάλεις σκιάδι στὰ μάτια σου τὰ δυό σου χέρια, γιὰ τὸν ἀληθινὸ μὰ καὶ γιὰ τὸν καθρεφτισμένο ἥλιο, γιατὶ καὶ οἱ δυὸ λάμπουν τὸ ἴδιο. Καὶ ἂν ἀνάμεσα στοὺς δυό, προσέξεις τὴν ἐπιφάνεια, εἶναι πραγματικὰ σὰν κρύσταλλο, ἐκτὸς ἂν τὰ χελιδόνια καμιὰ φορὰ τὴν ἀγγίζουν ἢ ἂν καμιὰ πάπια σταθεῖ νὰ τσιμπήσει τὰ φτερά της. Τότε βλέπεις μιὰ λεπτότατη λάμψη νὰ ξεχωρίζει στὸ σημεῖο ἐπαφῆς. Καμιὰ φορὰ ἐπίσης, κανένα ψάρι πηδάει καὶ διαγράφει τόξο ἕνα περίπου μέτρο στὸν ἀέρα καὶ βλέπεις πάλι τὴ λάμψη νὰ δημιουργεῖται στὸ σημεῖο ποὺ πετάγεται καὶ στὸ σημεῖο ποὺ βουτάει μέσα. Εἶναι σὰ λιωμένο μὰ δροσερὸ κρύσταλλο ποὺ δὲν ἔχει παγώσει ἀκόμα. Ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου μπορεῖς νὰ ἰδεῖς ψάρια νὰ πηδᾶνε σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ σημεῖα. Γιατὶ καὶ ἕνα ψάρι ποὺ πηδάει νὰ πιάσει ἔντομο στὴν ἐπιφάνεια, χαλάει σὲ μιὰ στιγμὴ ὅλη τὴν ἠρεμία τῆς λίμνης. Ἀπὸ τετρακόσια μέτρα μακριὰ μπορεῖς νὰ ξεχωρίσεις γυρίνο νὰ προχωρεῖ στὴν ἐπιφάνεια, γιατὶ κάνει ἕνα μικρὸ αὐλάκι στὸ νερό. Ὅταν ἡ ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ ταραγμένη δὲν ὑπάρχουν γυρίνοι. Τὶς γαλήνιες ὅμως ἡμέρες βγαίνουνε καὶ περνοῦν γρήγορα ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη ὄχθη. Ἠρεμοῦν τὰ νεῦρα σου τὶς ὄμορφες

φθινοπωρινὲς ἡμέρες ποὺ ἡ ζέστη τοῦ ἥλιου εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐχάριστη, ὅταν κάθεσαι πάνω σ' ἕναν κορμὸ δέντρου καὶ παρακολουθεῖς τοὺς κύκλους ποὺ κάνουν αὐτὰ τὰ περάσματα σ' αὐτὴ τὴν ἐπιφάνεια, ποὺ ἀλλιῶς εἶναι ἀόρατη, ἀνάμεσα στὸν καθρεφτιζόμενο οὐρανὸ καὶ στὰ δέντρα. Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν πλατιὰ ἐπιφάνεια, καὶ ἡ παραμικρὴ ταραχὴ χάνεται ξανὰ καὶ οἱ τρεμουλιαστοὶ κύκλοι σβήνουνε στὴν ὄχθη καὶ ὅλα πάλι ἡσυχάζουνε. Δὲν μπορεῖ οὔτε ψάρι νὰ πηδήσει οὔτε γυρίνος νὰ κολυμπήσει χωρὶς νὰ διαδοθεῖ αὐτὸ ἀμέσως μὲ κύκλους, μὲ γραμμὲς ὁμορφιᾶς, σὰ νὰ ἦταν ὁ παλμὸς τῆς ζωῆς, ἡ ἀναπνοὴ ἑνὸς στήθους. Δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει κανεὶς τὶς ἀνατριχίλες τῆς χαρᾶς ἀπὸ τὶς ἀνατριχίλες τοῦ πόνου. Πόσο ἁπαλὰ εἶναι τὰ φαινόμενα τῆς λίμνης. Τὸ κάθε φύλλο, τὸ κάθε κλαδὶ λάμπει τὸ καταμεσήμερο ὅπως καὶ μὲ τὴ δροσιὰ νωρὶς τὸ πρωί. Κάθε κίνηση κουπιῶν, κάθε ἄγγιγμα γυρίνου, δημιουργεῖ καὶ μιὰ λάμψη καὶ ὅταν τὸ κουπὶ πέφτει, πόσο γλυκὸς εἶναι ὁ ἀντίλαλος.

Μιὰ τέτοια μέρα τοῦ Σεπτέμβρη ἢ τοῦ 'Οχτώβρη ἡ λίμνη Οὐώλντεν εἶναι ἕνας τέλειος καθρέφτης τοῦ δάσους δεμένος μὲ πέτρες ὁλόγυρα, τόσο πολύτιμος στὰ μάτια μου ὅσο καὶ ἂν ἦσαν πολύτιμα πετράδια. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τόσο ἁγνό, τόσο καθαρό, καὶ μαζὶ τόσο πλατὺ ὅσο μιὰ λίμνη, σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Οὐράνιο νερό. Δὲ χρειάζεται φράχτες. Οἱ λαοὶ ἔρχονται καὶ φεύγουν χωρὶς νὰ τὸ μολύνουν. Εἶναι ἕνας καθρέφτης ποὺ ποτὲ πέτρα δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ραγίσει, ποὺ ὁ ὑδράργυρός του δὲ χαλάει, ποὺ ἡ Φύση πάντα τὸν ἐπιχρυσώνει. Οὔτε τρικυμίες, οὔτε σκόνη θαμπώνουν τὴν ἐπιφάνεια, ποὺ μένει πάντα δροσερή. Ἕνας καθρέφτης ποὺ μέσα του βουλιάζει ἢ διώχνεται κάθε τὶ ποὺ ἔρχεται νὰ τὸν λερώσει, μὲ τὸ ἐλαφρὸ ξεσκονόπανο τοῦ ἥλιου. Καθρέφτης ποὺ δὲ θαμπώνει ἀπὸ ἀναπνοὲς μὰ ποὺ στέλνει τὴ δική του πνοὴ νὰ κυματίζει ψηλὰ σὰ σύννεφο καὶ πάλι νὰ καθρεφτίζεται στὴν ἀγκαλιά του.

Ἕνα χωράφι ἀπὸ νερὸ προδίνει τὸ πνεῦμα ποὺ βρίσκεται στὸν ἀέρα. 'Αδιάκοπα δέχεται καινούργια ζωὴ καὶ κίνηση ἀπὸ ψηλά. 'Απὸ τὴ φύση του εἶναι κάτι ἀνάμεσα σὲ γῆ καὶ οὐρανό. Στὴ στεριὰ μόνο τὰ χόρτα καὶ τὰ δέντρα κυματίζουν, μὰ τὸ νερό, αὐτὸ

τὸ ἴδιο κυματίζει ἀπὸ τὸν ἄνεμο. Βλέπεις τὰ σημεῖα ὅπου τὰ ἀγγίζει ἡ αὔρα γιατὶ ἀφήνει λάμψεις πίσω της.

Οἱ γυρίνοι χάνονται στὸ τέλος τοῦ 'Οχτώβρη, ὅταν ἔρχονται οἱ παγωνιές. Καὶ τότε, καθὼς καὶ τὸ Νοέμβρη, συνήθως δὲν ὑπάρχει τίποτα ποὺ νὰ κυματίζει τὴν ἐπιφάνεια, ὅταν ἡ ἡμέρα εἶναι καλή. Ἕνα ἀπόγεμα τοῦ Νοέμβρη, μέσα στὴ γαλήνη ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἀτέλειωτη βροχή, ὅταν ὁ οὐρανὸς ἦταν ὁλότελα σκεπασμένος καὶ ὁ ἀέρας γεμάτος ὁμίχλη, πρόσεξα πὼς ἡ λίμνη ἦταν ἀπίστευτα στρωτή, τόσο ποὺ ἦταν δύσκολο νὰ διακρίνει κανεὶς τὴν ἐπιφάνειά της. Δὲν καθρέφτιζε πιὰ τὶς ζωηρὲς ἀποχρώσεις τοῦ 'Οχτώβρη παρὰ τὰ σκοῦρα χρώματα ποὺ εἶχαν πάρει οἱ γύρω λόφοι ὅπως κάθε Νοέμβρη. Ἂν καὶ πέρασα ὅσο μαλακὰ μποροῦσα, τὰ ἐλαφρὰ κύματα ποὺ ἔκανε ἡ βάρκα μου ἔφταναν ὅσο μακριὰ μποροῦσα νὰ ἰδῶ καὶ ἔδιναν μιὰ ἀνώμαλη ὄψη σὲ ὅ,τι καθρεφτιζότανε στὸ νερό. Καθὼς ὅμως κοίταζα τὴν ἐπιφάνεια, ἔβλεπα ἐδῶ κι' ἐκεῖ μιὰ ἀχνὴ γυαλάδα, σὰ νὰ εἶχανε ξεφύγει γυρίνοι ἀπὸ τὴν παγωνιὰ τοῦ χειμώνα, ἢ σὰ νὰ ὑπῆρχε ἐκεῖ καμιὰ πηγὴ ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὸ βυθό. Προχώρησα μαλακὰ σὲ ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ σημεῖα καὶ εἶδα μὲ κατάπληξη μυριάδες μικρὲς πέρκες, κάπου πέντε ἴντσες ἡ κάθε μιά, μπρούντζινες μέσα στὸ πράσινο νερό, ποὺ ἀδιάκοπα ἔπαιζαν καὶ πηδοῦσαν στὴν ἐπιφάνεια, ποὺ ἄφηναν ἀκόμα καὶ φουσκάλες. Σ' αὐτὸ τὸ τόσο διάφανο νερὸ ποὺ ἔμοιαζε σὰ νὰ μὴν ἔχει καθόλου βυθό, ἔτσι καθὼς καθρέφτιζε τὰ σύννεφα, μοῦ φαινότανε σὰ νὰ εἶμαι σὲ ἀερόστατο καὶ καθὼς οἱ πέρκες κολυμποῦσαν, εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς πετοῦν. Ἦσαν πολλὲς τέτοιες ὁμάδες στὴ λίμνη καὶ νόμιζες πὼς ἔπεφτε ψιλὴ βροχὴ σὲ ἕνα ὁρισμένο σημεῖο της. Ὅταν πλησίαζα ἀπρόσεχτα, τρομάζανε τὰ ψαράκια, βουτούσανε ξαφνικὰ καὶ ταράζανε τὸ νερὸ μὲ τὶς οὐρές τους, σὰ νὰ χτυποῦσε κανεὶς μὲ ἕνα φουντωνὸ κλαδί, καὶ ζητοῦσαν ἀμέσως καταφύγιο στὸ βυθό. Τέλος, ὁ ἄνεμος σηκώθηκε, ἡ ὁμίχλη πύκνωσε, τὰ κύματα ἄρχισαν νὰ τρέχουνε καὶ οἱ πέρκες πηδούσανε πολὺ ψηλότερα ἀπὸ πρίν, ἑκατοντάδες μαῦρα σημαδάκια, ὅλα μαζὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια. 'Ακόμη καὶ στὶς 5 τοῦ Δεκέμβρη εἶδα μιὰ φορὰ μικρὰ κυματάκια στὸ νερὸ καὶ νόμισα πὼς σὲ λίγο θὰ ἔβρεχε ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀέρας ἦταν ὅλος ὁμίχλη καὶ

βιάστηκα νὰ κωπηλατήσω πρὸς τὸ σπίτι. Ξαφνικὰ ὅμως τὰ κυματάκια χάθηκαν καὶ δὲν ξανάγιναν. Ἦσαν πέρκες ποὺ τρόμαξαν ἀπὸ τὰ κουπιά μου καὶ τρέξανε στὸ βυθό.

Ἕνας γέρος ποὺ ἐρχότανε τακτικὰ στὴ λίμνη πρὶν ἀπὸ ἑξήντα χρόνια περίπου, μοῦ εἶπε, πὼς ὅταν ἦταν σκοτεινὴ ἀπὸ τὰ γύρω δάση, καμιὰ φορὰ τὴν ἔβλεπε γεμάτη πάπιες κι' ἄλλα νεροπούλια καὶ πὼς ἦταν καὶ πολλοὶ ἀετοὶ γύρω. Ἐρχότανε νὰ ψαρεύει μ' ἕνα παλιὸ μονόξυλο ποὺ εἶχε βρεῖ στὴν ὄχθη. Ἦταν πολὺ κακοφτιαγμένο, μὰ τοῦ κράτησε πολλὰ χρόνια πρὶν νὰ βουλιάξει. Δὲν ἤξερε ποῦ ἦταν. Ἀνῆκε στὴ λίμνη. Εἶχε κάνει ἕνα σκοινὶ γιὰ τὴν ἄγκυρά του ἀπὸ φλοῦδες δέντρων δεμένες γερά. Ἕνας ἄλλος γέρος, ἕνας κανατὰς ποὺ ζοῦσε κοντὰ στὴ λίμνη πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, τοῦ εἶχε πεῖ πὼς εἶχε ἰδεῖ μιὰ σιδερένια κασέλα στὸ βυθὸ τῆς λίμνης κάποτε. Καμιὰ φορὰ κυλοῦσε ὡς τὴν ἀκτὴ μὰ ἂν τὴν πλησίαζες πήγαινε πάλι στὰ βαθιά. Χάρηκα ποὺ ἄκουσα γιὰ τὸ παλιὸ μονόξυλο. Θυμᾶμαι πὼς ὅταν κοίταξα γιὰ πρώτη φορὰ μέσα σ' ἐκεῖνα τὰ βάθη, ξεχώρισα πολλοὺς μεγάλους κορμοὺς δέντρων στὸ βυθό. Τώρα ὅμως ἔχουν ἐξαφανιστεῖ οἱ περισσότεροι.

Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ πέρασα μὲ τὴ βάρκα τὴ λίμνη Οὐῶλντεν, ἦταν ὁλότελα περικυκλωμένη ἀπὸ δάση καὶ ὁρισμένα σημεῖα της ἦσαν τόσο σκιασμένα, ποὺ ἡ βάρκα περνοῦσε κάτω ἀπὸ θόλους. Οἱ λόφοι στὶς ἀκτὲς τῆς λίμνης εἶναι τόσο ἀπόκρημνοι καὶ τὰ δάση ἐπάνω τους ἦσαν τότε τόσο πυκνά, ποὺ καθὼς κοίταζες ἀπὸ τὴ δυτικὴ ἄκρη ἔμοιαζαν σὰν ἀμφιθέατρο. Πέρασα πολλὲς ὧρες ὅταν ἤμουνα πιὸ νέος, ἐπάνω στὴν ἐπιφάνειά της, ὅπου μὲ ἔσπρωχνε ὁ ζέφυρος, ἀφοῦ εἶχα φέρει τὴ βάρκα μου στὸ κέντρο. Ξάπλωνα στὰ καθίσματα τὸ καταμεσήμερο, καὶ ὀνειροπολοῦσα ὥσπου τιναζόμουνα ὅταν ἡ βάρκα ἄγγιζε τὴν ἄμμο. Τότε σηκωνόμουνα γιὰ νὰ ἰδῶ σὲ ποιὰ ἀκτὴ μὲ εἶχε ρίξει ἡ μοίρα μου. Ἐκείνη ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ τεμπελιὰ ἦταν ἡ πιὸ ἑλκυστικὴ καὶ πιὸ παραγωγικὴ ἀπασχόληση. Πολλὰ μεσημέρια εἶχα καταφύγει ἐκεῖ γιὰ νὰ περάσω ἔτσι τὸ πολυτιμότερο κομμάτι τῆς ἡμέρας. Γιατὶ ἤμουνα πλούσιος, ἂν ὄχι σὲ χρῆμα, τουλάχιστον σὲ ἡλιοφώτιστες ὧρες καὶ καλοκαιριάτικες ἡμέρες καὶ τὶς ξόδευα ἀνοιχτόχερα.

Οὔτε λυπᾶμαι πού δὲν ξόδεψα περισσότερες στὸ ἐργαστήρι ἢ στὸ θρανίο τοῦ σχολείου. Ἀπὸ τότε ὅμως πού ἔφυγα ἀπὸ τὶς ὄχθες αὐτές, οἱ ξυλοκόποι τὶς γύμνωναν ὁλοένα καὶ περισσότερο καὶ δὲ θὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ βαδίζει σὲ λίγα χρόνια μέσα ἀπὸ στοὲς τοῦ δάσους, ἀπ' ὅπου νὰ βλέπει, ποῦ καὶ ποῦ, τὸ νερό. Νὰ συχωρέσετε τότε τὴ Μούσα μου. Πῶς νὰ κελαηδήση πουλὶ σὲ ἀπογυμνωμένο δάσος;

Τώρα πιά, οἱ κορμοὶ τῶν δέντρων στὸ βυθό, καὶ τὸ παλιὸ μονόξυλο, καὶ τὰ σκιερὰ δάση ὁλόγυρα, ἔχουν ὅλα φύγει καὶ οἱ χωρικοὶ δὲ σκέπτονται παρὰ πῶς νὰ μεταφέρουνε τὸ ἱερὸ νερὸ τῆς λίμνης μέσα σὲ σωλῆνες γιὰ νὰ πλένουνε μ' αὐτὸ τὰ πιάτα τους!

Ὅμως ἀπὸ ὅλους τοὺς χαρακτῆρες πού γνώρισα ποτέ μου, ἴσως ἡ λίμνη Οὐῶλντεν νὰ ἔχει τὸν καλύτερο καὶ πιστότερο χαρακτήρα. Τὴν παρομοίασαν μὲ πολλοὺς ἀνθρώπους μὰ λίγοι ἀξίζουν αὐτὴ τὴν τιμή. Ὅσο κι' ἂν οἱ ξυλοκόποι γύμνωσαν τὶς ἀκτές της καὶ οἱ Ἰρλανδοὶ ἔχτισαν τὶς παλιοκαλύβες τους γύρω καὶ ὁ σιδηρόδρομος πάτησε τὰ σύνορά της, τὸ νερὸ δὲν ἄλλαξε, μόνο ἐγὼ ἄλλαξα. Δὲ γέρασε, δὲν πῆρε οὔτε μιὰ μόνιμη ρυτίδα ἀπὸ τὰ τόσα κύματα. Αὐτὸ μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ξανὰ ἀπόψε, σὰ νὰ μὴν ἔβλεπα τὴ λίμνη σχεδὸν κάθε μέρα ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια. Νά τὸ Οὐῶλντεν, ἡ ἴδια λίμνη μέσα στὰ δάση πού ἀνακάλυψα πρὶν ἀπὸ τόσον καιρό. Ἐκεῖ πού κόψανε ὁλόκληρο δάσος στὶς ἀκτές της, ξαναφυτρώνει σήμερα ἄλλο, μὲ τὸ ἴδιο κέφι. Ἡ ἴδια σκέψη ἀνεβαίνει ὡς τὴν ἐπιφάνεια, ὅπως καὶ τότε. Εἶναι ἡ ἴδια χαρὰ καὶ ἡ ἴδια εὐτυχία γιὰ τὴ λίμνη τὴν ἴδια καὶ γιὰ τὸ Δημιουργό της καί, μάλιστα, μπορεῖ καὶ γιὰ μένα. Σίγουρα εἶναι τὸ ἔργο ἑνὸς τίμιου δημιουργοῦ πού δὲ γνώριζε τὸ κακό. Στρογγύλεψε τὴν ἀκτὴ μὲ τὸ χέρι του, βάθυνε τὴ λίμνη καὶ ξεκαθάρισε τὸ νερὸ μὲ τὴ σκέψη του καί, στὴ διαθήκη του, τὸ κληροδότησε στὴν Κόνκορντ.

Οἱ σιδηρόδρομοι ποτὲ δὲ σταματοῦνε νὰ κοιτάζουνε τὴ λίμνη Οὐῶλντεν. Ὅμως πιστεύω πὼς οἱ μηχανικοὶ καὶ οἱ θερμαστὲς καὶ οἱ ὁδηγοί, πού τὴ βλέπουνε συχνά, ἔγιναν καλύτεροι ἄνθρωποι γι' αὐτὸν τὸ λόγο. Ὁ μηχανικὸς δὲν ξεχνάει τὴ νύχτα, ἢ μᾶλλον

ἡ φύση του δὲν ξεχνάει πὼς ἀντίκρισε τὸ δράμα τῆς καθαρότητας μιὰ τουλάχιστον φορὰ τὴν ἡμέρα. Καὶ μιὰ φορὰ νὰ τὸ ἰδοῦνε τὰ μάτια του βοηθάει γιὰ νὰ καθαρίσει ἀπὸ πάνω του ἡ ὁδὸς Σταίητ καὶ ἡ καπνιά. Κάποιος πρότεινε νὰ ὀνομαστεῖ ἡ σταγόνα τοῦ Θεοῦ.

Εἶπα πὼς ἡ λίμνη Οὐῶλντεν δὲν ἔχει ἐξόδους. Ὅμως συνδέεται κάπως μὲ τὴ λίμνη Φλίντ, ποὺ εἶναι σὲ μεγαλύτερο ὕψωμα, μὲ μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ ἄλλες μικρὲς λίμνες, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, φαίνεται καθαρὰ πὼς συνδέεται μὲ τὸν ποταμὸ Κόνκορντ, ποὺ εἶναι χαμηλότερα, μὲ μιὰ ὅμοια ἀλυσίδα ἀπὸ λίμνες. Ἂν πῆρε ὅλη αὐτὴ τὴ ζηλευτὴ καθαρότητα ἐπειδὴ ζεῖ σὰν ἐρημίτης στὰ δάση, ποιὸς δὲ θὰ λυπότανε ἂν ποτὲ τὰ κάπως ἀκάθαρτα νερὰ τοῦ Φλὶντ ἔρχονταν νὰ ἀνακατευτοῦν μὲ τὰ νερὰ τῆς λίμνης Οὐῶλντεν;

ΤΟ ΦΛΙΝΤ ἤ καλύτερα ἡ ἀμμουδερὴ λίμνη στὸ Λίνκολν, ποὺ εἶναι ἡ μεγαλύτερη λίμνη μας, βρίσκεται κάπου ἕνα μίλι ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν. Εἶναι πολὺ μεγαλύτερη καὶ λένε πὼς σκεπάζει ἑκατὸν ἐνενήντα ἑφτὰ ἑκτάρια καὶ ἔχει πολὺ περισσότερα ψάρια. Ἂν τὴ συγκρίνουμε ὅμως μὲ τὸ Οὐῶλντεν εἶναι ρηχὴ καὶ ὄχι πολὺ καθαρή. Ἕνας περίπατος στὰ δάση πρὸς τὸ μέρος της ἦταν συχνὰ ἡ διασκέδασή μου. Ἄξιζε τὸν κόπο ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ αἰσθάνομαι τὸν ἄνεμο νὰ φυσάει ἐλεύθερα στὰ μάγουλά μου, καὶ νὰ θυμᾶμαι τὴ ζωὴ τοῦ ναύτη. Πήγαινα ἐκεῖ τὸ φθινόπωρο νὰ μαζέψω κάστανα, ὅταν ὁ ἄνεμος τὰ ἔριχνε στὸ νερὸ καὶ τὸ κύμα τὰ ἔβγαζε στὰ πόδια μου. Καὶ μιὰ μέρα ἔφτασα ὡς τὸ σάπιο ναυάγιο μιᾶς βάρκας. Τὰ πλευρά της εἶχαν φύγει σχεδὸν ὁλότελα, μὰ ἦταν πολὺ ἐντυπωσιακὸ τὸ θέαμα. Ἔλεγε αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ πεῖ καθαρά. Σήμερα πιὰ οὔτε ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἀμμουδιὰ καὶ χόρτα ἔχουν φυτρώσει μὲ τάξη, σὰ νὰ τὰ φύτεψαν τὰ κύματα. Ἐκεῖ βρῆκα καὶ κάτι περίεργες μπάλες ὁλοστρόγγυλες ἀπὸ λεπτὸ χορτάρι, μὲ διάμετρο ἀπὸ μισὴ ἴντσα μέχρι τέσσερεις ἴντσες. Αὐτὲς πηγαινοέρχονται στὰ ρηχὰ νερὰ καὶ καμιὰ φορὰ βγαίνουνε στὴν ἄμμο. Ἀποτελοῦνται εἴτε ἀπὸ σκέτο χορτάρι εἴτε, καμιὰ φορά, ἔχουνε καὶ λίγη ἄμμο στὴ μέση. Στὴν ἀρχὴ θὰ ἔλεγε κανείς, πὼς σχηματίζονται ἀπὸ τὸ κύμα ὅπως τὰ

βότσαλα, μὰ γίνονται μόνο μιὰ ἐποχὴ τοῦ ἔτους. Πιστεύω πὼς τὰ κύματα δὲ φτιάχνουν, ἀντίθετα λιώνουνε σιγὰ-σιγὰ ἕνα ὑλικό, ποὺ ἔχει κιόλας σκληρυνθεῖ. Αὐτὲς οἱ μπάλες, ὅταν ξεραθοῦνε, διατηροῦν τὸ σχῆμα τους παντοτινά.

Λίμνη Φλίντ! Πόσο φτωχὲς εἶναι οἱ ὀνομασίες μας. Τί δικαίωμα εἶχε ὁ βρώμικος καὶ ἠλίθιος χωρικὸς ποὺ εἶχε κάποιο κτῆμα κολλητὰ στὴ λίμνη, νὰ τῆς δώσει τ' ὄνομά του; Κανένας ἄξεστος θὰ ἦταν ποὺ θὰ προτιμοῦσε νὰ καθρεφτίζει τὸ πρόσωπό του σὲ κανένα γυαλιστερὸ δολάριο. Ποὺ ἀκόμα καὶ τὶς ἀγριόπαπιες ποὺ θ' ἀκουμπούσανε στὰ νερά, τὶς κοίταζε σίγουρα σὰ λαθραίους ἐπισκέπτες! Ἐγὼ δὲν πάω νὰ τὸν ἰδῶ αὐτὸν ποὺ ποτὲ δὲ λούστηκε στὴ λίμνη, ποτὲ δὲν τὴν εἶδε, δὲν τὴν ἀγάπησε, δὲν τὴν προστάτεψε, δὲν εἶπε καλὴ κουβέντα γι' αὐτὴν καὶ ποτὲ δὲν εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ ποὺ τὴν ἔκανε. Καλύτερα νὰ ἔπαιρνε τ' ὄνομά της ἀπὸ τὰ ψάρια ποὺ καλυμπᾶνε μέσα, ἀπὸ τὰ ἄγρια πουλιὰ καὶ τὰ ζῶα ποὺ συχνάζουν ἐκεῖ γύρω, ἀπὸ τὰ ἀγριολούλουδα ποὺ φυτρώνουνε στὶς ὄχθες της, ἢ ἀπὸ κανέναν ἄγριο, ἄντρα ἢ παιδί, ποὺ ἔπαιξε κάποιο ρόλο στὴν ἱστορία της. Ὄχι ὅμως νὰ τὸ πάρει ἀπὸ κεῖνον ποὺ δὲν ἔχει δικαίωμα ἐπάνω της, ποὺ ἔχει μόνο παλιόχαρτα μὲ τίτλους ἰδιοχτησίας, ἀπὸ κεῖνον ποὺ δὲ λογαριάζει τὴν ἀξία παρὰ μόνο σὲ χρῆμα, ποὺ ἡ παρουσία του ἦταν κατάρα γιὰ τὴν ἀκτή, ποὺ ἐξάντλησε ὅλη τὴ γῆ γύρω καὶ θὰ ἤθελε νὰ ἐξαντλήσει καὶ τὰ νερά, ποὺ θὰ ἦταν ἄξιος νὰ τὴν ἀδειάσει γιὰ νὰ πουλήσει τὴ λάσπη της. Δὲ σέβομαι οὔτε τὸ κτῆμα οὔτε τοὺς κόπους ἐκεινοῦ ποὺ θὰ κουβαλοῦσε τὸ τοπίο καὶ τὸ θεό του ἀκόμα στὴν ἀγορά, ἂν μποροῦσε νὰ τὸν πουλήσει, ἐκεινοῦ ποὺ πηγαίνει στὴν ἀγορὰ γιὰ τὸν ἀληθινὸ θεό του, τὸ χρῆμα. Τὰ χωράφια του δὲ δίνουνε καρπὸ οὔτε τὰ δέντρα του φροῦτα. Μόνο δολάρια. Προτιμῶ τὴ φτώχεια ποὺ χαίρεται τὸν ἀληθινὸ πλοῦτο. Ἐνδιαφέρομαι γιὰ ἕναν ἀγρότη καὶ τὸν σέβομαι μόνο ἂν εἶναι φτωχός. Τί νὰ κάνω τὰ πρότυπα ἐκεῖνα ἀγροκτήματα μὲ τὴ διαλεχτὴ καλλιέργεια, ποὺ ἡ κοπριὰ εἶναι τὰ μυαλὰ καὶ οἱ καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων της; Σὰ νὰ καλλιεργοῦσε κανεὶς πατάτες στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς μὲ τὶς ταφόπετρες! Ὄχι, ὄχι! Ἂν πρόκειται νὰ δίνουμε στὰ ὀμορφότερα τοπία μας ὀνόματα ἀνδρῶν, ἂς

εἶναι τουλάχιστον, ὅπως ἡ 'Ικαρία θάλασσα, σὲ ἀνάμνηση μιᾶς γενναίας πράξης!

Η ΛΙΜΝΗ ΓΚΟΤΖ, μᾶλλον μικρή, βρίσκεται στὸ δρόμο ὅπως πηγαίνω στὴ Φλίντ. Τὸ Φαίρ-Χαίηβεν, ποὺ εἶναι συνέχεια τοῦ ποταμοῦ Κόνκορντ, εἶναι ἕνα μίλι νοτιοδυτικά. 'Η Λευκὴ Λίμνη εἶναι ἐνάμισι μίλι πέρα ἀπὸ τὸ Φαίρ-Χαίηβεν. Αὐτὲς ὅλες, μαζὶ μὲ τὸν ποταμὸ Κόνκορντ, εἶναι ἡ χαρά μου.

'Απὸ τότε ποὺ οἱ ξυλοκόποι, ὁ σιδηρόδρομος καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος καταπατήσαμε τὴ λίμνη Οὐῶλντεν, ἴσως ἡ πιὸ ὄμορφη ἀπὸ ὅλες τὶς λίμνες μας, πολύτιμο πετράδι ἀνάμεσα στὰ δάση, εἶναι ἡ Λευκὴ Λίμνη. Φτωχὸ ὄνομα, γιατὶ εἶναι τόσο κοινό, εἴτε τῆς τὸ ἔδωσαν γιὰ τὴν καθαρότητα τοῦ νεροῦ της, εἴτε γιὰ τὸ χρῶμα τῆς ἀμμουδιᾶς της. Καὶ σ' αὐτὸ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα μοιάζει σὰ δίδυμη ἀδελφὴ μὲ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν. Εἶναι τόσο ὅμοιες λίμνες, ποὺ θὰ πρέπει νὰ συνδέονται κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Ἔχει τὴν ἴδια ἀκτή, ὅλο πέτρες καὶ τὰ νερὰ ἔχουν τὸ ἴδιο χρῶμα. Ὅπως καὶ στὸ Οὐῶλντεν, ἔτσι καὶ ἐδῶ ὅταν ἡ ἡμέρα εἶναι ζεστὴ καὶ κοιτάζεις μέσα ἀπὸ τὸ δάσος τοὺς κόλπους της, τὰ νερὰ ἔχουν ἕνα γαλαζοπράσινο ἢ γλαυκὸ χρῶμα. 'Εδῶ καὶ πολλὰ χρόνια πήγαινα γιὰ νὰ μαζεύω ἄμμο ἐκεῖ καὶ δὲν ἔπαψα νὰ τὴν ἐπισκέπτομαι ἀπὸ τότε. Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ὀνομάσουν Λίμνη τοῦ Κίτρινου Πεύκου, γιατὶ ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια φαινότανε ἕνα ἀπὸ τὰ πεῦκα ποὺ τὰ λέμε κίτρινα, νὰ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ νερὸ σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἀκτή. Ἔλεγαν μάλιστα πὼς ἡ γῆ εἶχε βουλιάξει καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ λίμνη. Καὶ τὸ δέντρο εἶναι ἀπὸ τὸ παλιὸ δάσος ποὺ ἦταν ἐκεῖ. Βρίσκω μάλιστα σ' ἕνα βιβλίο τοῦ 1792 μὲ τίτλο «Τοπογραφικὴ Περιγραφὴ τῆς πόλης Κόνκορντ» τὰ ἀκόλουθα :

«Στὴ μέση τῆς Λευκῆς Λίμνης, ὅταν τὰ νερὰ εἶναι πολὺ χαμηλά, φαίνεται ἕνα δέντρο, ποὺ οἱ ρίζες του εἶναι δεκαπέντε μέτρα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς λίμνης. 'Η κορυφή του ἔχει σπάσει καὶ ἡ διάμετρος τοῦ κορμοῦ του σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι περίπου σαράντα ἑκατοστά».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ '49 μίλησα μὲ κάποιον ποὺ ζοῦσε πολὺ κοντὰ στὴ λίμνη, στὸ Σάντμπερυ καὶ μοῦ εἶπε πὼς αὐτὸς ἔβγαλε τὸ δέν-

τρο κάπου δεκαπέντε χρόνια πρίν. Ἦταν χειμώνας καὶ ἔβγαζε πάγο ὅλο τὸ πρωί. Εἶχε ἀποφασίσει, τὸ ἀπόγεμα, ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσαν καὶ οἱ γείτονες, νὰ ξεριζώσει τὸ παλιὸ κίτρινο πεῦκο. Εἶδε λοιπὸν πὼς τὸ δέντρο ἦταν ἀνάποδα, μὲ τὴν κορυφή του μπηγμένη στὴν ἄμμο, καὶ ἦταν τόσο σάπιο ποὺ μόνο γιὰ κάψιμο ἔκανε. Εἶχε ἕνα κομμάτι στὴν καλύβα του μὲ σημάδια ἀπὸ τὴν ἀξίνα. Φανταζότανε πὼς θὰ εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴν ἀκτὴ καὶ βούλιαξε ἀνάποδα. Ὁ πατέρας του, κάπου ὀγδόντα χρονῶν, δὲν μποροῦσε νὰ θυμηθεῖ τὴν ἐποχὴ ποὺ δὲν ὑπῆρχε τὸ δέντρο. Μεριχὰ μεγάλα κλαδιὰ ἀκόμα φαίνονται στὸ βυθὸ καὶ μὲ τὸ κυμάτισμα τοῦ νεροῦ μοιάζουνε μὲ τεράστιες νεροφίδες ποὺ προχωροῦν.

Σπάνια περνάει βάρκα ἐπάνω στὴ λίμνη, καὶ λίγα πράματα μποροῦνε νὰ βάλουνε σὲ πειρασμὸ τὸν ψαρά. Ἀντὶ γιὰ τὸ λευκὸ κρίνο ποὺ χρειάζεται λάσπη, ὑπάρχουν οἱ γαλάζιες ἴριδες ποὺ ὑψώνονται ἀδύνατες ἀπὸ τὸν πέτρινο βυθό. Τὰ φύλλα καὶ τὰ λουλούδια τους ποὺ καθρεφτίζονται στὰ γαλαζοπράσινα νερὰ δίνουν μιὰ παράξενη ἁρμονία.

Ἡ Λευκὴ Λίμνη καὶ ἡ λίμνη Οὐῶλντεν εἶναι μεγάλα κομμάτια κρύσταλλο στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, εἶναι Λίμνες Φωτός. Ἂν πάγωναν γιὰ πάντα κι' ἂν μποροῦσαν νὰ μικρύνουνε τόσο ποὺ νὰ χωροῦνε στὴ φούχτα ἑνὸς ἀνθρώπου, θὰ ταίριαζαν μὲ τὰ χέρια σκλάβων νὰ στολίσουνε κεφάλια αὐτοκρατόρων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ὑγρὰ καὶ τεράστια καὶ εἶναι σίγουρα δικά μας καὶ τῶν ἀπογόνων μας γιὰ πάντα, τὰ περιφρονοῦμε καὶ κυνηγοῦμε τὰ διαμάντια τοῦ Κοχινόρ. Εἶναι πολὺ καθαρὰ γιὰ νὰ ἔχουν ἐμπορικὴ ἀξία. Πόσο πιὸ ὡραῖα εἶναι ἀπὸ τὴ ζωή μας, πόσο πιὸ διάφανα ἀπὸ τὸ χαραχτήρα μας! Ποτὲ δὲ διδαχτήκαμε τίποτα τὸ ταπεινὸ ἀπ' αὐτά. Πόσο πιὸ ὄμορφα εἶναι ἀπὸ τὴ στέρνα μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ ἀγρότη, ἐκεῖ ποὺ κολυμποῦν οἱ πάπιες του! Ἐδῶ ἔρχονται μόνο οἱ καθαρὲς ἀγριόπαπιες. Δὲν ἐκτιμοῦμε τὴ φύση ὅσο πρέπει. Τὰ πουλιὰ μὲ τὰ φτερὰ καὶ τὰ τραγούδια τους εἶναι σὲ ἁρμονία μὲ τὰ λουλούδια, μὰ ποιὸς νέος ἢ ποιὰ κοπέλα ταιριάζει μὲ τὴν πλούσια ὀμορφιὰ τῆς Φύσης; Ἡ Φύση ἀνθίζει πλούσια ἐκεῖ ποὺ εἶναι μόνη, μακριὰ ἀπὸ τὶς πόλεις ὅπου κατοικοῦμε. Καὶ μιλᾶτε γιὰ οὐρανό, ἐσεῖς ποὺ ντροπιάζετε τὴ γῆ!

ΜΠΕΗΚΕΡ - ΦΑΡΜ

ΚΑΜΙΑ ΦΟΡΑ, περπατοῦσα ἀνάμεσα στὰ πεῦκα, ποὺ ὑψωνόντουσαν σὰν ἀληθινοὶ ναοί, ἢ σὰν στόλοι μέσα στὴ θάλασσα, τέλεια ἁρματωμένοι, μὲ τὰ κλαδιά τους ποὺ κυματίζανε στὸν ἄνεμο καὶ ποὺ ἀνάμεσά τους παιχνίδιζαν οἱ ἀκτίνες τοῦ ἥλιου. Ἦσαν τόσο ἁπαλά, τόσο πράσινα, τόσο σκιερὰ τὰ πεῦκα αὐτά, ποὺ πιστεύω πὼς οἱ Δρυάδες θὰ μποροῦσαν νὰ παρατήσουνε τὶς βελανιδιές τους καὶ νὰ ἔρθουνε νὰ κατοικήσουνε σ' αὐτά. Ἢ πήγαινα ὡς τὸ δάσος μὲ τὰ ἔλατα, πίσω ἀπὸ τὴ λίμνη Φλίντ, ἐκεῖ ὅπου τὰ δέντρα, σκεπασμένα σχεδὸν ἀπὸ τὶς ἀναρριχητικὲς ἀγριοφραουλιὲς ποὺ ὅλο καὶ τυλίγονται ψηλότερα καὶ ψηλότερα, μοιάζουνε σὰ νὰ στέκονται μπροστὰ στὴ Βαλχάλλα, καὶ ὅπου οἱ ψηλὲς χουχουναριὲς γεμίζουνε τὴ γῆ μὲ τὰ γεμάτα χαρπὸ χουχουνάρια τους. Ἢ πήγαινα ὡς τὰ ἕλη, ὅπου οἱ παράξενες λειχῆνες κρέμονται σὲ γιρλάντες ἀπὸ τὰ γύρω δέντρα, ὅπου μεγάλα μανιτάρια σκεπάζουνε τὸ ἔδαφος, ὅμοια μὲ στρογγυλὰ τραπέζια στημένα γιὰ τοὺς θεοὺς τοῦ βάλτου, ὅπου φυτρώνουνε τὰ ἄγρια γαρύφαλλα καὶ τὰ ἄλλα λουλούδια ποὺ τρέφονται μὲ τὴν ὑγρασία, καὶ ὅπου οἱ ἀγριοβατομουριὲς κάνουνε μὲ τὴν ὀμορφιά τους τὸ διαβάτη νὰ ξεχνάει τὸ σπίτι του, νὰ θαυμάζει καὶ νὰ μπαίνει σὲ πειρασμὸ ἀπ' αὐτὲς καὶ ἀπὸ χίλιους - δυὸ ἄλλους ἀπαγορευμένους καρποὺς, ποὺ εἶναι πάρα πολὺ ὄμορφοι γιὰ τὸ στόμα θνητῶν. Ἀντὶ νὰ πάω ἐπίσκεψη σὲ κανένα ἐπιστήμονα, ἔκανα πολλὲς ἐπισκέψεις σὲ διάφορα δέντρα ποὺ τὰ εἴδη τους εἶναι σπάνια σ' αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ ποὺ ὀρθώνουνε

τὸ ἀνάστημά τους πιὸ πέρα, στὴ μέση κάποιου λιβαδιοῦ ἢ στὴ μέση κάποιου δάσους ἢ στὴν κορφὴ κανενὸς λόφου. Τέτοια ἦταν ἡ ἀγριοσημύδα, ποὺ ὑπάρχουν μερικά της θαυμάσια δείγματα μὲ δύο μέτρα διάμετρο, ἡ ξαδέρφη της ἡ κίτρινη σημύδα, μὲ τὸ φαρδὺ χρυσὸ φόρεμά της, ἀρωματισμένη κι' αὐτὴ ὅπως καὶ ἡ πρώτη, ἡ ὀξιά, ποὺ ἔχει τόσο καθαρὸ καὶ καλοκαμωμένο κορμό, τέλεια σὲ ὅλες της τὶς λεπτομέρειες—ἀπ' αὐτὴ δυστυχῶς πολὺ λίγα δείγματα ἔχουν ἀπομείνει στὴν περιοχή. 'Εγὼ τουλάχιστον δὲν ξέρω παρὰ μιὰ μικρὴ τούφα, καὶ μερικοὶ πιστεύουνε πὼς τὰ ἔχουνε φυτέψει τὰ περιστέρια ποὺ κάποτε τρέφονταν μὲ σπόρους ὀξιᾶς. "Οταν περπατᾶτε μέσα σ' αὐτὸ τὸ δάσος, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἰδεῖτε καὶ τὶς ζυγιές, τὶς φτελιές, ἢ κάτι πανύψηλα ἔλατα, ποὺ ὑψώνονται σὰν παγόδες στὴ μέση τοῦ δάσους, καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμα ποὺ θὰ μποροῦσα ν' ἀναφέρω. Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἱερὰ λείψανα ποὺ ἐρχόμουνα καὶ προσκυνοῦσα, καλοκαίρι καὶ χειμώνα.

"Ετυχε κάποτε νὰ στέκομαι ἐκεῖ ἴσα-ἴσα ὅπου στηριζότανε στὴ γῆ ἡ τέλεια καμπύλη ἑνὸς οὐράνιου τόξου, ποὺ γέμιζε τὰ χαμηλότερα στρώματα τῆς ἀτμοσφαίρας, ἔδινε χρῶμα στὸ χόρτο καὶ τὰ φύλλα ποὺ βρισκόντουσαν τριγύρω, καὶ μὲ ἔκανε νὰ νιώθω σὰ νὰ ἔβλεπα τὰ γύρω μου μέσα ἀπὸ ἕνα χρωματιστὸ κρύσταλλο. "Ηταν, θὰ ἔλεγα, μιὰ λίμνη ἀπὸ οὐράνιο φῶς, ὅπου ἔζησα γιὰ λίγο, σὰν ἕνα χαρούμενο δελφίνι. "Αν εἶχε διαρκέσει πιὸ πολύ, θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε χρωματίσει ὁλόκληρη τὴ ζωή μου.

Καθὼς περπατοῦσα στὸ ἀνάχωμα ποὺ ὑψώνεται κατὰ μῆκος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, συνήθιζα νὰ παρατηρῶ τὸ φωτεινὸ στεφάνι ποὺ ἔκανε τὸ φῶς γύρω ἀπὸ τὴ σκιά μου, καὶ εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς ἤμουνα κάποιος ἀληθινὰ διαλεχτός. Κάποιος ποὺ μ' ἐπισκέφθηκε κάποτε μοῦ εἶπε πὼς οἱ σκιὲς πολλῶν 'Ιρλανδῶν —τὸ εἶχε καλοπροσέξει—δὲν εἴχανε τὸ στεφάνι αὐτὸ τριγύρω τους, καὶ πὼς μόνο οἱ ἰθαγενεῖς ξεχώριζαν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Στὰ ἀπομνημονεύματά του, ὁ Μπενβενοῦτο Τσελλίνι μᾶς λέει πώς, ὕστερα ἀπὸ ἕνα φοβερὸ ὄνειρο ἢ ὀπτασία ποὺ εἶχε, τὸν καιρὸ ποὺ βρισκότανε φυλακισμένος στὸ φρούριο τοῦ Σὰν "Αντζελο, ἕνα λαμπρὸ φῶς παρουσιαζότανε πάνω ἀπὸ τὴ σκιὰ ποὺ ἔριχνε τὸ κεφάλι του, καὶ πὼς τὸ φῶς αὐτὸ ἦταν πιὸ χαρακτηριστικὸ

όταν χάμω φύτρωνε χόρτο καὶ εἶχε ὑγρασία. Ἦταν ἴσως τὸ ἴδιο φαινόμενο ποὺ ἔβλεπα κι' ἐγώ, ποὺ τὸ βλέπει κανεὶς προπάντων τὸ πρωί, μὰ καὶ ἄλλες ὧρες, ἀκόμα καὶ μὲ φεγγάρι. Ἂν καὶ εἶναι συνηθισμένο, συχνὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸ προσέχουν, καὶ ὅταν ὑπάρχει ζωηρὴ φαντασία, ὅπως τοῦ Τσελλίνι, ἀρκεῖ αὐτὸ νὰ δώσει ἀφορμὴ γιὰ προλήψεις καὶ φαντασιοπληξίες. Ἄλλωστε, αὐτὸς μᾶς λέει πὼς τὸ ἔδειξε σὲ πολὺ λίγους ἀνθρώπους. Μὰ μήπως δὲν ξεχωρίζουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουνε τὴ συναίσθηση πὼς τοὺς δίνουνε κάποια προσοχή;

Βγῆκα ἕνα ἀπόγεμα νὰ πάω γιὰ ψάρεμα στὸ Φαίρ-Χαίηβεν, καὶ νὰ συμπληρώσω ἔτσι τὸ συνηθισμένο μου φαΐ, τὰ καθημερινὰ χορταρικά. Ὁ δρόμος μου περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ Πλέζαντ Μήντοου, ποὺ ἦταν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ Μπέηκερ-Φάρμ, ἀπ' αὐτὸ τὸ καταφύγιο ποὺ τὸ τραγούδησε ἕνας ποιητὴς ἔτσι :

«Ἡ εἴσοδός σου εἶν' ἕνα ὄμορφο χωράφι,
ποὺ τὸ στολίζουν μερικὰ καρποφόρα δέντρα...»

Εἶχα σκεφθεῖ νὰ κατοικήσω ἐκεῖ, πρὶν νὰ ἔρθω στὴ λίμνη Οὐῶλντεν. Καμάρωσα τὶς φορτωμένες μὲ μῆλα μηλιές, πήδησα τὸ ρυάκι, καὶ τρόμαξα τὶς πέστροφες ποὺ κολυμποῦσανε στὰ ρηχὰ νερά του. Ἦταν ἕνα ἀπὸ κεῖνα τὰ ἀπογέματα ποὺ φαίνονται ἀτέλειωτα στὸν ἄνθρωπο, καὶ ποὺ πολλὰ μποροῦν νὰ συμβοῦνε. Τὴν ὥρα ἐκείνη ἔπιασε μιὰ ξαφνικὴ μπόρα, ποὺ μὲ ἀνάγκασε νὰ μείνω μισὴ ὥρα κάτω ἀπὸ ἕνα πεῦκο. Προσπαθοῦσα νὰ προστατευθῶ κάτω ἀπὸ τὰ κλαδιὰ καὶ φοροῦσα τὸ μαντίλι μου γιὰ στέγη· Καὶ ὅταν κόντευα νὰ γίνω πιὰ σωστὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὴν ἀκινησία, καὶ τὰ παπούτσια μου εἴχανε βγάλει βαθιὰ τὰ χνάρια τους πάνω στὴ νερόλασπη γύρω τους, βρέθηκα ξαφνικὰ στὴ σκιὰ ποὺ ἔριχνε κάποιο σύννεφο. Οἱ βροντὲς ἄρχισαν νὰ ἀντιλαλοῦν δυνατά. Δὲν μποροῦσα νὰ κάνω τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ περιμένω. Οἱ θεοὶ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὑπερήφανοι, σκέφθηκα, ποὺ ἔχουν στὸ χέρι τους τέτοιες πύρινες ἀστραπὲς γιὰ νὰ τρέψουν σὲ φυγὴ ἕνα φτωχὸ ἄοπλο ψαρά. Ἔτρεξα λοιπὸν νὰ κρυφτῶ στὸ πλησιέστερο καλύβι, μισὸ μίλι μακριὰ ἀπὸ ὁποιονδήποτε δρόμο, ποὺ ὅμως ἦταν πολὺ κοντὰ στὴ λίμνη, καὶ ἔμενε ἀκατοίκητο ἐδῶ καὶ πολὺν καιρό :

«Καὶ ἔχτισε ἐδῶ ἕνας ποιητὴς
σὲ περασμένα χρόνια
γιὰ κατοικία του μιὰ καλύβα
ποὺ ἔχει πάρει πιὰ τὸ δρόμο τῆς καταστροφῆς».

Αὐτὰ διηγεῖται ἡ Μούσα. Ἐδῶ ὅμως, ὅπως εἶδα, ζοῦσε τώρα ὁ Τζὼν Φῆλντ, ἕνας Ἰρλανδέζος, ἡ γυναίκα του καὶ κάμποσα παιδιά, ἀπὸ τὸ ἀγόρι μὲ τὸ πλατὺ πρόσωπο ποὺ βοηθοῦσε τὸν πατέρα του στὴ δουλειὰ καὶ ἔτρεχε τώρα ἀπὸ τὸ βάλτο πρὸς τὴν καλύβα γιὰ νὰ προφυλαχτεῖ ἀπὸ τὴ βροχή, ὡς τὸ ἀνήλικο νήπιο ποὺ καθότανε πάνω στὰ γόνατα τοῦ πατέρα του—ὅπως στὰ παλάτια τῶν εὐγενῶν!—καὶ κοίταζε τὸν ξένο, μὲ τὸ προνόμιο τοῦ μωροῦ παιδιοῦ, χωρὶς νὰ ξέρει πὼς δὲν ἦταν τὸ πεινασμένο στερνοπαίδι τοῦ Τζὼν Φῆλντ, μὰ τὸ τελευταῖο ἀπὸ μιὰ μακριὰ σειρά, ἡ ἐλπίδα καὶ ὁ μαγνήτης τοῦ κόσμου.

Καθίσαμε ἐκεῖ μαζί, κάτω ἀπὸ ἕνα μέρος τῆς στέγης, ὅπου δὲν ἔσταζε καθόλου, ἂν καὶ γύρω χαλοῦσε ὁ κόσμος ἀπὸ τὶς ἀστραπὲς καὶ τὴ βροχή. Εἶχα καθίσει στὸ ἴδιο μέρος πολλὲς φορές, πρὶν ἀκόμα νὰ ναυπηγηθεῖ τὸ καράβι ποὺ ἔφερε τὴν οἰκογένεια τοῦ Τζὼν Φῆλντ στὴν Ἀμερική. Ὁ Τζὼν ἦταν ἕνας τίμιος, ἐργατικός, μὰ φτωχὸς ἄνθρωπος. Καὶ ἡ γυναίκα του, ἦταν κι' ἐκείνη ἐργατικὴ καὶ εἶχε τὸ κουράγιο νὰ μαγειρεύει τόσες καὶ τόσες μέρες τὸ φαγητό τους πάνω στὴν πρόχειρη πέτρινη κουζίνα της. Τὸ πρόσωπό της ἦταν στρογγυλὸ καὶ παχὺ καὶ τὸ στῆθος της κρεμασμένο. Διατηροῦσε ὅμως πάντα ἡ γυναίκα αὐτὴ τὴν ἐλπίδα πὼς κάποια μέρα ἡ οἰκονομική τους κατάσταση θὰ γινότανε καλύτερη, καὶ κρατοῦσε ὁλοένα στὸ χέρι ἕνα ξεσκονόπανο, χωρὶς ὅμως νὰ φαίνεται πουθενὰ ἴχνος ἀπὸ τὸ ξεσκόνισμά της. Τὰ κοτόπουλα εἶχαν κι' αὐτὰ καταφύγει ἐκεῖ γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὴ βροχή, τριγύριζαν μέσα στὸ δωμάτιο σὰ μέλη τῆς οἰκογένειας καὶ μοῦ φαίνεται πὼς εἶχαν ἐξημερωθεῖ περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν κάνουν πιὰ νόστιμο φαγητό. Στεκόντουσαν κάθε τόσο, μὲ κοιτάζανε στὰ μάτια, ἢ μοῦ τσιμποῦσαν τὰ πόδια μὲ σημασία. Στὸ μεταξύ, ὁ Τζὼν Φῆλντ μοῦ ἔλεγε τὴν ἱστορία του, πόσο σκληρὰ δούλεψε στὰ κτήματα ἑνὸς

γείτονα γεωργοῦ, σκάβοντας μὲ τὴν τσάπα τὰ χωράφια του γιὰ δέκα δολάρια τὸ στρέμμα, καὶ ὁ μικρὸς στρογγυλοπρόσωπος γιός του δούλευε κι' αὐτὸς στὸ πλευρό του, μὴν ξέροντας πόσο λίγο πληρωνότανε ὁ κόπος τοῦ πατέρα του. Προσπάθησα νὰ τὸν βοηθήσω μὲ τὴν πεῖρα μου. Τοῦ εἶπα πὼς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ κοντινούς μου γείτονες καὶ πὼς κι' ἐγώ, ποὺ ἐρχόμουνα ἐδῶ γιὰ νὰ ψαρέψω καὶ μὲ περνοῦσαν γιὰ ἀργόσχολο, κέρδιζα τὴ ζωή μου μὲ τὸν ἴδιο ὅπως κι' αὐτὸς τρόπο. Πὼς ζοῦσα σ' ἕνα μικρὸ φωτεινὸ καὶ καθαρὸ σπιτάκι ποὺ ζήτημα εἶναι ἂν κόστιζε περισσότερο ἀπ' ὅσο θὰ ἦταν τὸ χρονιάτικο νοίκι γιὰ ἕνα τέτοιο ρημάδι σὰν ἐκεῖνο ποὺ κατοικοῦσε αὐτός. Καὶ πώς, ἂν προτιμοῦσε, θὰ μποροῦσε μέσα σὲ ἕνα-δυὸ μῆνες νὰ χτίσει ἕνα παλατάκι γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τοῦ εἶπα ἀκόμη πὼς δὲ χρησιμοποιοῦσα οὔτε τσάϊ οὔτε καφέ, οὔτε βούτυρο οὔτε γάλα, οὔτε φρέσκο κρέας, καὶ ἔτσι δὲ χρειαζότανε νὰ δουλεύω γιὰ νὰ τὰ ἀποκτήσω. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μαριά, μιὰ ποὺ δὲ δούλευα σκληρά, δὲν εἶχα καὶ ἀνάγκη νὰ τρώγω πολύ, κι' ἔτσι τὸ φαΐ μου μοῦ κόστιζε πολὺ λίγο. Ἐνῶ ἐκεῖνος, ὅπως εἶχε ἀρχίσει, μὲ τσάϊ καὶ μὲ καφέ, μὲ βούτυρο καὶ γάλα καὶ κρέας, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δουλεύει σκληρὰ γιὰ νὰ τὰ ἔχει, καὶ ἐπειδὴ δούλευε σκληρὰ ἔπρεπε νὰ τρώει καλά, γιὰ νὰ ξαναπάρει τὴ δύναμη ποὺ ἔχανε τὸ σῶμα του ἀπὸ τὴ σκληρὴ δουλειά. Καὶ ἔτσι ξόδευε τὴ ζωή του γιὰ τὸ κέρδος, ποὺ τὸ ξόδευε πάλι γιὰ νὰ ζήσει.

Καὶ ὅμως τὸ θεωροῦσε κέρδος ποὺ ἦρθε στὴν Ἀμερική, γιατὶ ἐδῶ, ὅπως μοῦ ἔλεγε, μποροῦσε νὰ βρεῖ τσάϊ καὶ καφὲ καὶ κρέας κάθε μέρα. Μὰ ἡ ἀληθινὴ Ἀμερική, τοῦ εἶπα, εἶναι ἡ χώρα ὅπου εἶσαι ἐλεύθερος νὰ ζήσεις χωρὶς αὐτά, καὶ ὅπου τὸ κράτος δὲν προσπαθεῖ νὰ σὲ ἐξαναγκάσει νὰ τηρεῖς τὸ σύστημα τῆς δουλείας, καὶ τοὺς πολέμους καὶ τὶς ἄλλες ἄχρηστες δαπάνες ποὺ μὲ ἄμεσο ἢ μὲ πλάγιο τρόπο ξεπηδοῦν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς. Τοῦ μίλησα ἔτσι σὰ νὰ ἦταν φιλόσοφος, ἢ σὰ νὰ ἤθελε νὰ γίνει. Θὰ ἤμουν εὐτυχὴς ἂν ὅλα τὰ λιβάδια τοῦ κόσμου ἔμεναν σὲ ἄγρια κατάσταση ἂν αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ ν' ἀρχίσει νὰ λευτερώνεται ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος δὲ χρειάζεται νὰ μελετήσει ἱστορία γιὰ νὰ βρεῖ τί εἶναι τὸ σωστό-

τερα γιὰ τὴ μόρφωσή του. Μὰ δυστυχῶς ἡ μόρφωση ἑνὸς Ἰρλανδέζου εἶναι κάτι ποὺ δὲν τὸ πετυχαίνει κανεὶς εὔκολα. Τοῦ εἶπα ἀκόμη πώς, ἀφοῦ δούλευε τόσο σκληρά, χρειαζότανε χοντρὲς μπότες καὶ χοντρὰ ροῦχα, καὶ ὄχι αὐτὰ ποὺ φοροῦσε τώρα, ποὺ ἦσαν φαγωμένα καὶ παλιά. Ἐγὼ ὅμως φοροῦσα ἐλαφρὰ παπούτσια καὶ λεπτὰ ροῦχα ποὺ δὲν κοστίζουν οὔτε τὸ μισὸ καί, σὲ μιὰ-δυὸ ὧρες, χωρὶς κόπο, ἔτσι γιὰ διασκέδαση, θὰ μποροῦσα νὰ πιάσω, ἂν ἤθελα, τόσα ψάρια, ὅσα μοῦ χρειαζόντουσαν γιὰ δυὸ μέρες, ἢ νὰ κερδίσω ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ ζήσω μιὰ ἑβδομάδα. Ἂν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἤθελαν νὰ ζήσουν ἁπλά, θὰ μποροῦσαν ὅλοι νὰ βγαίνουνε καὶ νὰ μαζεύουνε ἀγριοφράουλες τὸ καλοκαίρι γιὰ διασκέδαση.

Ὁ Τζὼν Φῆλντ μοῦ ἔριξε μιὰ ματιὰ στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ ἡ γυναίκα του γούρλωσε τὰ μάτια της· καὶ οἱ δυό τους φάνηκαν νὰ ἀναρωτιοῦνται ἂν εἶχαν ἀρκετὰ κεφάλαια γιὰ ν' ἀρχίσουνε μιὰ τέτοια δουλειὰ ἢ ἀρκετὲς ἀριθμητικὲς γνώσεις γιὰ νὰ τὴ βγάλουν πέρα. Ἦταν περιττὸ νὰ προσπαθεῖς νὰ τοὺς δώσεις νὰ καταλάβουν, γιατὶ δὲν ἔβλεπαν καθαρὰ τὸ σωστὸ δρόμο... Γι' αὐτὸ καὶ πιστεύω πὼς θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀγωνίζονται γενναῖα στὴ ζωή, πρόσωπο μὲ πρόσωπο, χωρὶς νὰ δειλιάζουν, μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις. Μὰ ἀγωνίζονται μὲ ἕνα μεγάλο μειονέκτημα: Δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κάνουν τὸ λογαριασμό τους, νὰ ὑπολογίσουν ὅπως πρέπει:

—Ψαρεύεις καμιὰ φορά; ρώτησα.

—Καὶ βέβαια, πιάνω ποῦ καὶ ποῦ καμιὰ πέστροφα ἢ καμιὰ καλὴ πέρκα, μοῦ εἶπε ὁ Τζὼν Φῆλντ.

—Τί δόλωμα μεταχειρίζεσαι;

—Πιάνω μικρὰ ψαράκια μὲ δόλωμα σκουλήκι, καὶ ὕστερα δολώνω ψαράκια καὶ πιάνω τὶς πέρκες.

—Καλύτερα νὰ πηγαίνεις τώρα, Τζών, τοῦ εἶπε ἡ γυναίκα του, μὲ ἔκφραση γεμάτη ἐλπίδα. Μὰ ἐκεῖνος δίστασε...

Ἡ μπόρα εἶχε τώρα σταματήσει, καὶ τὸ οὐράνιο τόξο ποὺ εἶχε ξεπροβάλει πάνω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ δάσους μᾶς πρόλεγε ὄμορφο πιὰ τὸ ἀπόγεμα. Σηκώθηκα νὰ φύγω. Μὰ πρὶν ζήτησα ἕνα ποτήρι νερό, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ἔριχνα ἔτσι ἕνα

βλέμμα στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ συμπληρώσω τὴν εἰκόνα τοῦ σπιτικοῦ. Τὸ πηγάδι ἦταν ρηχὸ καὶ φαινότανε ὁ πάτος του, τὸ σκοινὶ ἦταν κομμένο καὶ κουβὰς δὲν ὑπῆρχε. Ὅμως, βρήκανε τὸ κατάλληλο δοχεῖο, τὸ γεμίσανε μὲ νερό, ἄφησαν νὰ καταχαθίσει τὸ νερὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα τὸ πρόσφεραν στὸν διψασμένο. Μὰ δὲν ἦταν οὔτε κρύο, οὔτε καθαρό. Σκέφθηκα ὅμως πὼς αὐτὴ ἡ θολούρα εἶναι ποὺ διατηρεῖ τὴ ζωὴ ἐδῶ πέρα, καὶ ἔτσι, ἔκλεισα τὰ μάτια μου, καὶ μὲ μιὰ ἐπιδέξια κίνηση τοῦ ποτηριοῦ ἤπια στὴν ὑγειὰ τῆς φιλοξενίας. Δὲν εἶμαι καθόλου δύσκολος σὲ κάτι τέτοιες περιπτώσεις, ὅταν πρόκειται γιὰ καλοὺς τρόπους.

Καθὼς ἔφευγα ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν Ἰρλανδέζων ἔπειτα ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ τραβοῦσα καὶ πάλι πρὸς τὴ λίμνη, ἔνιωσα γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς ἡ βιάση μου νὰ πάω νὰ πιάσω ψάρια στὴ λίμνη ἦταν πολὺ κοινή, πολὺ πρόστυχη, γιὰ ἕναν ἄνθρωπο σὰν κι' ἐμένα, ποὺ εἶχε πάει στὸ σχολεῖο, στὸ κολέγιο. Μὰ καθὼς κατηφόριζα τὸ λόφο πρὸς τὴ δύση ποὺ κοκκίνιζε μὲ τὸ οὐράνιο τόξο πίσω μου, ἔνιωσα νὰ μοῦ λέει ὁ Καλός μου Ἄγγελος: «Πήγαινε γιὰ ψάρεμα καὶ κυνήγι ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ κάθε μέρα, ὅσο μπορεῖς πιὸ πέρα, ὅσο μπορεῖς πιὸ μακριά, καὶ ὕστερα κάτσε νὰ ξεκουραστεῖς κοντὰ στὶς πηγές. Θυμήσου τὸ Δημιουργό σου τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶσαι νέος. Ξύπνα μὲ κέφι πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή, καὶ γύρευε τὴν περιπέτεια. Τὸ μεσημέρι ἂς σὲ βρεῖ κοντὰ σὲ ἄλλες λίμνες, καὶ τὴ νύχτα ἂς εἶναι γιὰ σένα σπίτι σου τὸ μέρος ὅπου βρίσκεσαι. Δὲν ὑπάρχουν ὁμορφότερα πράματα ἀπ' αὐτά, δὲν ὑπάρχουν ἀγωνίσματα ποὺ νὰ ἀξίζουν περισσότερο τὸν κόπο ἀπ' αὐτά. Ζῆσε ἐλεύθερος καὶ μεγάλωσε σύμφωνα μὲ τὴ φύση, ὅπως αὐτὰ τὰ κλαδιὰ καὶ τὰ βοῦρλα, ποὺ ποτὲ δὲν πρόκειται νὰ γίνουνε φράχτες γιὰ κάποιο κτῆμα. Ἄσε τοὺς κεραυνοὺς νὰ βροντοῦνε. Τί σὲ νοιάζει ἂν ὑπάρχει φόβος νὰ καταστρέψουνε τὴ σοδειὰ τῶν γεωργῶν; Δὲν εἶν' αὐτὴ ἡ σημασία τους γιὰ σένα. Ζήτησε προστασία κάτω ἀπὸ τὸ σύννεφο, ἐνῶ ἐκεῖνοι θὰ τρέχουνε νὰ κρυφτοῦνε κάτω ἀπὸ τὰ κάρα τους καὶ τὶς καλύβες. Μὴν ἀφήσεις τὴ ζωὴ νὰ γίνει ἐμπόριο, μὰ βλέπε την σὰν σπόρ. Ἀπόλαυσε τὶς χαρὲς τῆς γῆς, ἀλλὰ μὴ γίνεις ποτὲς ἰδιοκτήτης της. Ἐπειδὴ ἀναζητοῦνε πότε τὸ κέρδος καὶ πότε τὴν πίστη, οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται ἐκεῖ ποὺ

βρίσκονται. 'Αγοράζουνε, πουλοῦνε καὶ μ' ἕνα λόγο, περνοῦνε τὴ ζωή τους σὰ δοῦλοι.

Ὦ Μπέηκερ - Φάρμ!
Γῆ ποὺ τὸ πιὸ πολύτιμο στοιχεῖο σου
εἶναι λίγη ἀθώα λιακάδα...
Κανένας δὲ μεθοκοπάει
στὸ ὄμορφο, τριγυρισμένο ἀπὸ τὴ
σιδηροδρομικὴ γραμμή, λιβάδι σου.
'Ελᾶτε ἐσεῖς ποὺ ἀγαπᾶτε
καὶ σεῖς ποὺ μισεῖτε,
καὶ κρεμάστε τὶς κακές σας σκέψεις
ἀπὸ τὰ γερὰ κλαδιὰ τῶν δέντρων...

Οἱ ἄνθρωποι γυρίζουν ἥσυχα τὸ βράδυ στὸ σπίτι τους, ἀπὸ τὸ γειτονικὸ λιβάδι ἢ ἀπὸ τὸ δρόμο, ὅπου ἀντηχεῖ ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ τὶς κουβέντες τοῦ σπιτικοῦ τους, καὶ ἡ ζωή τους ἔτσι μαραίνεται γιατὶ ἀναπνέει πάλι τὸν ἴδιο ἀέρα ποὺ ἔβγαλε πρὶν ἀπ' τὴν ἀναπνοή. Πρωὶ καὶ βράδυ οἱ σκιές τους φτάνουν μακρύτερα ἀπ' ὅ,τι τὰ καθημερινὰ βήματά τους. Θὰ ἔπρεπε νὰ γυρίζουμε στὸ σπίτι ἀπὸ μακριά, ἀπὸ περιπέτειες, ἀπὸ κινδύνους καὶ ἀπὸ καινούργιες περιπέτειες, κάθε μέρα, μὲ καινούργια πείρα καὶ ξανανιωμένο χαρακτήρα.

Πρὶν νὰ φτάσω στὴ λίμνη, κάποια καινούργια πνοὴ ἔφερε κοντά μου τὸν Τζὼν Φῆλντ. Εἶχε ἀλλάξει σκέψη καὶ εἶχε ἀποφασίσει νὰ βγεῖ γιὰ ψάρεμα μὲ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Μὰ ὁ κακομοίρης δὲν κατάφερε νὰ πιάσει παρὰ δυὸ μικρὰ ψαράκια, ἐνῶ ἐγὼ ἔβγαλα ὁλόκληρη ἁρμαθιά. Μοῦ εἶπε πὼς αὐτὴ ἦταν ἡ τύχη του. Ὅταν ὅμως ἀλλάξαμε καθίσματα στὴ βάρκα, ἄλλαξε θέση καὶ ἡ τύχη. Ὁ κακόμοιρος ὁ Τζὼν Φῆλντ—εἶμαι βέβαιος πὼς δὲ θὰ διαβάσει τὶς γραμμὲς αὐτές, ἂν καὶ θὰ τὸν ὠφελοῦσαν πολὺ—προσπαθεῖ νὰ ζήσει μὲ παλιὲς χωριάτικες μεθόδους. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πρωτόγονη καινούργια χώρα προσπαθεῖ νὰ πιάσει πέρκες μὲ σκουληκάκια. Εἶναι χρήσιμο νὰ βάζεις δόλωμα καμιὰ φορά, τὸ παραδέχομαι. Ἂν καὶ εἶχε τὸν ὁρίζοντά του ὁλόκληρο δικό του, μὲ

όλο πού ἦταν ἕνας φτωχὸς ἄνθρωπος, γεννημένος νὰ εἶναι φτωχός, μὲ τὴν ἰρλανδέζικη ὅμως φτώχεια του πού εἶχε κληρονομήσει, μὲ τοὺς ἀλλοτινοὺς τρόπους καὶ τὶς παλιὲς μεθόδους σὰν κι' αὐτὲς πού μεταχειριζόντουσαν καὶ ἡ γιαγιά του καὶ ὁ 'Αδάμ, ὁ Τζὼν Φῆλντ δὲν ἦταν προορισμένος νὰ πάει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν κόσμο—οὔτε αὐτός, οὔτε κι' οἱ ἀπόγονοί του.

ΑΝΩΤΕΡΟΙ ΝΟΜΟΙ

ΓΥΡΙΖΑ σπίτι μέσα ἀπὸ τὸ δάσος, μὲ τὰ ψάρια ποὺ εἶχα περασμένα στὸ σπάγγο σέρνοντας τὸ καλάμι μου. Καθὼς εἶχε βραδιάσει, πῆρε τὸ μάτι μου ἕνα λαγὸ καὶ ἔνιωσα μιὰν ἀνατριχίλα ἀπὸ ἄγρια ἡδονὴ καὶ μαζὶ τὸν πειρασμὸ νὰ τὸν πιάσω καὶ νὰ τὸν καταβροχθίσω ὠμό. Ὄχι πὼς πεινοῦσα παρὰ γιὰ τὴν ἀγριότητα ποὺ ἀντιπροσώπευε. Μιὰ-δυὸ φορές, ὅταν ζοῦσα στὴ λίμνη, ξαφνικὰ ἄρχισα νὰ τρέχω στὸ δάσος σὰ μισοπεινασμένο κυνηγόσκυλο, ζητώντας κάποιο θήραμα νὰ φάω, καὶ κανένα ζῶο δὲ μοῦ φαινότανε πολὺ ἄγριο γιὰ μένα. Καὶ τὰ πιὸ ἄγρια θεάματα, χωρὶς ἀφορμή, μοῦ φαινόντουσαν κανονικὰ καὶ συνηθισμένα. Βρίσκω μέσα μου ἀκόμα καὶ τώρα, ἕνα ἔνστικτο γιὰ ὑψηλότερη, ἢ ὅπως λένε, πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἕνα ἄλλο γιὰ μιὰ ἄγρια καὶ πρωτόγονη. Ἀγαπῶ τὸ ἄγριο ὅσο καὶ τὸ καλό. Ἡ ἀγριότητα καὶ ἡ περιπέτεια ποὺ ὑπάρχουν στὸ ψάρεμα εἶναι ποὺ μοῦ τὸ κάνουν ἀγαπητό. Μ' ἀρέσει καμιὰ φορὰ νὰ περνάω τὴν ἡμέρα μου ὅπως θὰ τὴν περνοῦσε ἕνα ζῶο. Ἴσως σ' αὐτὸ χρωστῶ, ἀπὸ πολὺ μικρός, τὸ στενὸ δεσμό μου μὲ τὴ Φύση. Οἱ ψαράδες, οἱ ξυλοκόποι, οἱ κυνηγοὶ καὶ ἄλλοι ποὺ περνοῦνε τὴ ζωή τους στὰ δάση καὶ στὰ χωράφια, εἶναι κι' αὐτοὶ μὲ κάποιον τρόπο ἕνα μέρος τῆς Φύσης καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν παρακολουθοῦν πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους καὶ ἀπ' τοὺς ποιητὲς ἀκόμα ποὺ τὴν πλησιάζουν μὲ προσδοχία. Σ' αὐτοὺς δὲ φοβᾶται νὰ ἐπιδειχτεῖ. Ὅποιος εἶναι μονάχα ταξιδιώτης μαθαίνει τὰ πράγματα μισὰ καὶ ἀπὸ δεύτερο

χέρι καὶ δὲν εἶναι νὰ τὸν ἐμπιστεύεσαι. Ἐνδιαφερόμαστε περισσότερο ὅταν ἡ ἐπιστήμη ἀναφέρει αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι τὸ γνωρίζουν πιὰ ἀπὸ τὴν πράξη.

Κάνουνε λάθος ἐκεῖνοι ποὺ λένε πὼς ὁ Γιάγκης ἔχει λίγες διασκεδάσεις γιατὶ δὲν ἔχει πολλὲς δημόσιες γιορτὲς καὶ πὼς τὰ παιδιὰ δὲν παίζουνε τόσα παιχνίδια ὅπως στὴν Ἀγγλία. Ἐδῶ οἱ πρωτόγονες διασκεδάσεις, ὅπως τὸ κυνήγι, τὸ ψάρεμα καὶ τὰ παρόμοια, δὲν ἔχουν ὑποχωρήσει ἀκόμα μπροστὰ στὶς πολιτισμένες. Τὸ κάθε παιδὶ στὴ Νέα Ἀγγλία σκοτώνει τὸ πρῶτο του θήραμα στὰ δώδεκά του χρόνια καὶ οἱ περιοχὲς ὅπου μπορεῖ νὰ κυνηγήσει ἢ νὰ ψαρέψει δὲν εἶναι περιορισμένες ὅπως στοὺς ἄγγλους ἀριστοκράτες, παρὰ ἀπέραντες ὅπως στοὺς ἀγρίους. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν νὰ μὴν τοῦ ἀρέσουν τόσο τὰ ὁμαδικὰ παιχνίδια. Ὅμως τώρα ἀλλάζουνε τὰ πράγματα, γιατὶ λιγοστεύουν τὰ θηράματα καὶ ὄχι γιὰ λόγους ἀνθρωπισμοῦ, γιατὶ ὁ κυνηγὸς εἶναι ἴσως ὁ μεγαλύτερος φίλος τῶν ζώων καὶ ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Προστασίας τους.

Ψάρευα ἀκόμα, γιατὶ ἤθελα πότε-πότε καὶ λίγη ποικιλία στὸ φαγητό μου, δηλαδὴ ψάρευα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ ψάρευαν καὶ οἱ πρῶτοι ψαράδες. Τώρα μιλάω γιὰ ψάρεμα γιατί, πολὺν καιρό, σκεπτόμουνα διαφορετικὰ σχετικὰ μὲ τὸ κυνήγι τῶν πουλιῶν καὶ πούλησα τὸ ὅπλο μου πρὶν νὰ ἔρθω στὰ δάση. Ὄχι γιατὶ εἶμαι λιγότερο ἀνθρωπιστὴς ἀπὸ ἄλλους παρὰ γιατὶ δὲ λυπόμουνα καθόλου τὰ ψάρια καὶ τὰ σκουλήκια. Αὐτὴ τὴ συνήθεια εἶχα. Ὅσο γιὰ τὸ κυνήγι τῶν πουλιῶν, τὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ εἶχα ὅπλο, ἡ δικαιολογία μου ἦταν πὼς μελετοῦσα ὀρνιθολογία καὶ ἀναζητοῦσα μόνο σπάνια πουλιά. Ὁμολογῶ ὅμως σήμερα πὼς ὑπάρχουνε καλύτεροι τρόποι γιὰ τὴ μελέτη τῆς ὀρνιθολογίας. Πρέπει νὰ παρακολουθεῖ κανεὶς ἀπὸ πολὺ πιὸ κοντὰ τὶς συνήθειες τῶν πουλιῶν καὶ γι' αὐτὸ ἴσως, μὲ προθυμία δέχτηκα νὰ στερηθῶ τὸ ὅπλο μου. Παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν ἀνθρωπιστῶν, ἀμφιβάλλω ἂν βρέθηκαν ἄλλα παιχνίδια ἄξια ν' ἀντικαταστήσουν αὐτὰ τὰ παμπάλαια. Καὶ ὅταν φίλοι μου μὲ ρωτοῦνε καὶ ζητοῦνε τὴ γνώμη μου ἂν πρέπει ν' ἀφήνουνε τὰ παιδιά τους νὰ κυνηγοῦν, τοὺς ἀπαντῶ νὰ τοὺς *κάνουν* κυνηγοὺς γιὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερα θηρά-

ματα, ὥσπου νὰ γίνουν κυνηγοὶ καὶ ψαράδες ἀνθρώπων.

Δὲν μπορῶ παρὰ νὰ λυπηθῶ τὸ ἀγόρι, ποὺ δὲν πυροβόλησε ποτέ του. Δὲν εἶναι περισσότερο ἀνθρωπιστὴς ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀνατροφή του ἔχει σπουδαῖα παραμεληθεῖ καὶ γι' αὐτὸ λυπᾶμαι. Αὐτὸ ἀπαντοῦσα ὅταν μὲ ρωτούσανε γιὰ κείνους τοὺς νέους ποὺ κυνηγοῦσαν. Κανένας ἀληθινὸς ἀνθρωπιστής, μόλις περάσει τὴν ἀμέριμνη παιδική του ἡλικία, δὲ σκοτώνει ἕνα πλάσμα χωρὶς ἀνάγκη. Ὁ λαγὸς κλαίει σὰ μωρὸ στὰ τελευταῖα του. Σᾶς προειδοποιῶ, μητέρες, πὼς οἱ συμπάθειές μου δὲν κάνουν τὶς συνηθισμένες φιλανθρωπικὲς διακρίσεις.

Νά πῶς ξεκινάει συνήθως ἕνας νέος νὰ πάει στὸ δάσος καὶ νὰ βρεῖ τὸν ἑαυτό του. Στὴν ἀρχὴ πάει σὰν κυνηγὸς καὶ σὰν ψαράς, ὥσπου, στὸ τέλος, ἂν ἔχει μέσα του τὸ σπόρο γιὰ μιὰ καλύτερη ζωή, ξεχωρίζει τοὺς ἀληθινοὺς ἀντικειμενικούς του σκοπούς. Ἐνδιαφέρεται τώρα σὰν ποιητής, ἢ σὰ φυσιοδίφης, καὶ ἀφήνει τὸ ὅπλο καὶ τὴν πετονιὰ πίσω του. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἄνθρωποι μένουνε στάσιμοι στὸ στάδιο τοῦ κυνηγοῦ. Σὲ ὁρισμένες χῶρες δὲν εἶναι σπάνιο νὰ ἰδεῖ κανεὶς πάστορα κυνηγό. Ἕνας τέτοιος πάστορας θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ γίνει καλὸ τσοπανόσκυλο, ποτὲ ὅμως δὲ θὰ γινόταν ὁ Καλὸς Ποιμήν.

Παρατήρησα μὲ ἔκπληξή μου πὼς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ κόβουνε ξύλα καὶ πάγο καὶ νὰ κάνουνε παρόμοιες δουλειές, τὸ μόνο πράμα ποὺ κρατοῦσε μισὴ μέρα τοὺς συμπολίτες μου, μὲ μιὰ ἐξαίρεση μονάχα, ἦταν τὸ ψάρεμα. Συνήθως δὲν πίστευαν πὼς ἦσαν τυχεροί, καὶ ἡ μόνη ἀμοιβὴ ποὺ θεωροῦσαν ἄξια γιὰ τὸν κόπο τους ἦταν μιὰ μεγάλη ἀρμαθιὰ ψάρια, καὶ ὄχι τὸ ὅτι εἶχανε τὴν εὐκαιρία νὰ βλέπουν ὅλη αὐτὴ τὴν ὥρα τὴ λίμνη.

Βρίσκω, αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, πὼς δὲν μπορῶ νὰ πάω γιὰ ψάρεμα χωρὶς νὰ ξεπέσω κάπως στὰ ἴδια μου τὰ μάτια. Δοκίμασα καὶ ξαναδοκίμασα. Εἶμαι ἱκανὸς ψαρὰς καὶ τὸ ἔνστικτό μου ζωντανεύει πότε-πότε. Κάθε φορὰ ὅμως ποὺ τελειώνω, αἰσθάνομαι πὼς θὰ ἦταν καλύτερα ἂν δὲν εἶχα ψαρέψει. Νομίζω πὼς δὲν κάνω λάθος σ' αὐτό. Ὑπάρχει χωρὶς ἀμφιβολία μέσα μου τὸ ἄγριο ἔνστικτο ποὺ βλέπουμε στὰ κατώτερα πλάσματα τῆς δημιουργίας. Μὰ ὅσο περνοῦνε τὰ χρόνια, γίνομαι λιγότερο ψαράς,

χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς μεγαλώνει ὁ ἀνθρωπισμός μου ἢ ἡ σοφία μου. Σήμερα δὲν εἶμαι καθόλου ψαράς. Καταλαβαίνω ὅμως πώς, ἂν ἦταν νὰ ζήσω πάλι στὴν ἐρημιά, θὰ εἶχα καὶ πάλι τὸν πειρασμὸ νὰ γίνω ψαρὰς καὶ κυνηγὸς στὰ σοβαρά. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχει κάτι βασικὰ βρώμικο σὲ τέτοιου εἴδους δίαιτα καὶ σὲ κάθε εἴδους κρέας, καὶ ἄρχισα νὰ βλέπω ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει ἡ δουλειὰ τοῦ σπιτιοῦ, ἡ νοικοκυροσύνη, καὶ ἀπὸ ποῦ ἡ προσπάθεια νὰ διατηρεῖ κανεὶς μιὰ ἀξιόπρεπη ἐμφάνιση κάθε μέρα, νὰ διατηρεῖ τὸ σπίτι γλυκὸ καὶ φρέσκο καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε εἴδους δυσάρεστα θεάματα καὶ μυρωδιές. Ἔχω χρηματίσει ὁ ἴδιος χασάπης, πλύστρα καὶ μαγείρισσα γιὰ τὸν ἑαυτό μου, ἐνῶ ἤμουνα μαζὶ ὁ κύριος ποὺ τοῦ σερβίρεται τὸ πιάτο, καὶ ἔτσι μπορῶ νὰ μιλήσω. Ἡ πεῖρα μου εἶναι πλούσια. Ἡ δική μου λοιπὸν ἀντίρρηση σχετικὰ μὲ τὰ ζῶα ποὺ τρῶμε εἶναι ἡ βρωμιά τους. Ἐπίσης, ὅταν καθάριζα, μαγείρευα καὶ ἔτρωγα τὸ ψάρι μου ποὺ εἶχα πιάσει, δὲν αἰσθανόμουνα πὼς εἶχα τραφεῖ καλά. Ἦταν ἀσήμαντη τροφὴ καὶ μοῦ κόστιζε περισσότερο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἔφερνε. Μὲ ψωμὶ καὶ μερικὲς πατάτες θὰ ἔκανα θαυμάσια τὴ δουλειά μου μὲ λιγότερη φασαρία καὶ λιγότερη βρωμιά. Ὅπως καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι στὴν ἐποχή μου, σπάνια ἔτρωγα ζῶα ἢ ἔπινα τσάϊ ἢ καφέ, ὄχι γιατὶ εἶχα παρατηρήσει πὼς ἔφερναν κακὰ ἀποτελέσματα παρὰ ἐπειδὴ δὲν ἦσαν εὐχάριστα στὴ φαντασία μου. Ἡ ἀηδία γιὰ τὸ ζῶο δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα πείρας, εἶναι ἔνστικτο. Φαινόταν πιὸ ὄμορφο, ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις, νὰ σκληραγωγηθεῖ κανεὶς στὴ ζωή του καὶ προχώρησα ἀρκετὰ μακριὰ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔτσι ποὺ νὰ ἱκανοποιήσω τὴ φαντασία μου! Πιστεύω πὼς κάθε ἄνθρωπος ποὺ θέλησε σοβαρὰ νὰ διατηρήσει τὶς ὑψηλότερες ἢ τὶς ποιητικές του ἱκανότητες, εἶχε τὴν τάση νὰ ἀποφεύγει τὸ κρέας καὶ τὸ ψάρι, καὶ γενικὰ τὸ πολὺ φαΐ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ φαινόμενο ποὺ τὸ παρατήρησαν κ.' οἱ ἐντομολόγοι. Βρίσκω γραμμένο στὸν Κέρμπυ καὶ στὸν Σπένς, πὼς «μερικὰ ἔντομα σὲ τέλεια ἀνάπτυξη, ἂν καὶ ἔχουν ὄργανα διατροφῆς, δὲν τὰ χρησιμοποιοῦν». Γενικά, τρῶνε λιγότερο ἀπὸ τὶς κάμπιες τους. Ἡ πειναλέα κάμπια, ὅταν γίνει πεταλούδα, ἀρκεῖται σὲ μία-δύο σταγόνες μέλι, ἢ σὲ κανένα ἄλλο ὑγρὸ γλυκό.

Εἶναι δύσκολο νὰ ἑτοιμάσει κανεὶς ἕνα τόσο καθαρὸ καὶ ἁπλὸ φαγητὸ ποὺ νὰ ἱκανοποιεῖ τὴ φαντασία. Τὰ φροῦτα, ὅταν τὰ τρῶμε μὲ ἐγκράτεια, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνουνε νὰ ντρεπόμαστε γιὰ τὴν ὄρεξή μας, οὔτε νὰ ἀφήνουμε τὶς ἀνώτερες ἀσχολίες μας. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ζεῖ κανεὶς μὲ πλούσια μαγειρική. Οἱ περισσότεροι ἄντρες θὰ νιώθανε ντροπὴ ἂν τοὺς ἔβρισκε κανεὶς νὰ ἑτοιμάζουνε τὸ γεῦμα τους μὲ κρέας ἢ χορταρικά, σὰν αὐτὸ ποὺ ἄλλοι τοὺς ἑτοιμάζουν κάθε μέρα. Ὥσπου νὰ ἀλλάξει αὐτό, δὲ θὰ εἴμαστε πολιτισμένοι καί, ἂν πρόκειται γιὰ κυρίους καὶ γιὰ κυρίες, πάντως δὲν πρόκειται γιὰ ἀληθινοὺς ἄντρες καὶ ἀληθινὲς γυναῖκες.

Εἶναι μάταιο νὰ ρωτάει κανεὶς γιατί ἡ φαντασία δὲ συμβιβάζεται μὰ τὸ κρέας καὶ τὸ λίπος. Χαίρω ποὺ συμβαίνει αὐτό. Δὲν εἶναι ὑποτιμητικὸ νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος σαρκοβόρος; Εἶναι ἀλήθεια πὼς ζεῖ τρώγοντας ἄλλα ζῶα, μὰ αὐτὸς εἶναι ἕνας ἄθλιος τρόπος καὶ θὰ θεωρηθεῖ εὐεργέτης τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐκεῖνος ποὺ θὰ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἱκανοποιοῦνται μὲ πιὸ ἁπλὴ δίαιτα. Πιστεύω πὼς στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας θὰ φτάσουμε νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν κρεοφαγία, ὅπως οἱ ἄγριες φυλὲς πάψανε σιγὰ-σιγὰ νὰ τρῶνε ἀνθρώπους.

Ἂν κανεὶς ὑπακούσει στὶς ὑποδείξεις τοῦ πνεύματός του, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ βλέπει σὲ τί ἀκρότητες, ἀκόμη καὶ στὴν τρέλα μπορεῖ νὰ καταλήξει. Καὶ ὅμως, πρὸς τὰ ἐκεῖ τραβάει ὁ δρόμος του. Ἡ ἀποστροφὴ ποὺ αἰσθάνεται ὁ γερὸς ἄνθρωπος ἔστω καὶ ἀκαθόριστα, θὰ ἐπικρατήσει στὸ τέλος κι' ἂς ἔχει νὰ παλέψει μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς ἀνθρωπότητας. Κανένας ἄνθρωπος ὡστόσο δὲν ἀκολούθησε τὴν ἔμπνευσή του ποὺ τὸν ὁδηγεῖ σὲ στραβὸ δρόμο. Ἂν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα καμιὰ φορὰ ἦταν ἡ σωματικὴ ἀδυναμία, τελικὰ δὲ μετάνιωσε, γιατὶ μιὰ τέτοια ζωὴ συμφωνεῖ μὲ ὑψηλότερες ἀρχές. Ἂν ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύχτα εἶναι τέτοιες ποὺ τὶς χαιρετᾶς μὲ χαρά, καὶ ἡ ζωὴ χύνει ἄρωμα σὰν τὰ λουλούδια καὶ τὰ ἀρωματικὰ φυτά, κι' ἔτσι εἶναι πιὸ ἐλαστική, πιὸ ἀθάνατη—νά λοιπὸν ἡ ἐπιτυχία σου. Ὁλόκληρη ἡ φύση εἶναι τὸ βραβεῖο σου καὶ ἔχεις, γιὰ μιὰ στιγμή, κάθε λόγο νὰ εὐλογεῖς τὸν ἑαυτό σου. Ἔχουμε φτάσει στὸ σημεῖο νὰ ἀμφιβάλλουμε ἂν ὑπάρχουν ἀνώ-

τερες ἀξίες. Γρήγορα τὶς ξεχνᾶμε. Ἴσως τὰ πιὸ καταπληκτικὰ καὶ τὰ πιὸ ἀληθινὰ πράγματα ποτὲ δὲν ἀνακοινώνονται ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο. Ἡ ἀληθινὴ συγκομιδὴ τῆς καθημερινῆς μου ζωῆς εἶναι ἄπιαστη καὶ ἀπερίγραπτη ὅπως καὶ οἱ ἀποχρώσεις τῆς αὐγῆς καὶ τοῦ δειλινοῦ. Εἶναι λίγη σκόνη ποὺ ἀφήνουνε τὰ ἄστρα στὰ χέρια μας, ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ οὐράνιο τόξο, ποὺ κατάφερα νὰ πιάσω.

Ὅσο γιὰ μένα, ποτέ μου δὲν ἤμουνα σιχασιάρης. Καμιὰ φορὰ ἔτρωγα καὶ κανέναν ψητὸ ἀρουραῖο καὶ μάλιστα μὲ εὐχαρίστηση. Χαίρω ποὺ πίνω νερὸ σκέτο ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ προτιμῶ τὸ φυσικὸ οὐρανὸ ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ βλέπουν οἱ ὀπιομανεῖς. Θὰ προτιμοῦσα νὰ εἶμαι πάντα νηφάλιος, καὶ ὑπάρχουν ἄπειρες διαβαθμίσεις στὸ μεθύσι. Πιστεύω πὼς τὸ νερὸ εἶναι τὸ μόνο ποτὸ γιὰ ἕνα φρόνιμο ἄνθρωπο. Τὸ κρασὶ δὲν εἶναι τόσο εὐγενικό. Καὶ σκέψου νὰ καταστρέφεις τὶς ἐλπίδες ἑνὸς πρωινοῦ μὲ ἕνα φλιτζάνι ζεστὸ καφὲ ἢ μιᾶς βραδιᾶς μ' ἕνα φλιτζάνι τσάϊ! Πόσο χαμηλὰ πέφτω ὅταν μὲ πιάνει ὁ πειρασμὸς νὰ τὰ δοκιμάσω! Ἀκόμα καὶ ἡ μουσικὴ μπορεῖ νὰ σὲ μεθύσει Καὶ φαίνεται πὼς ἀπὸ κάτι τέτοιες φαινομενικὰ ἀκίνδυνες αἰτίες, καταστράφηκαν ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ρώμη, καὶ θὰ καταστραφοῦν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἀμερική. Ἀπὸ ὅλα τὰ μεθύσια, ποιὸς δὲν προτιμάει νὰ μεθύσει ἀπὸ τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέει; Ἀντιπαθῶ τὶς βαριὲς δουλειές, ἰδιαίτερα γιατὶ μὲ ὑποχρεώνουνε νὰ τρώγω πολὺ καὶ νὰ πίνω πολύ. Γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια ὅμως, βρίσκω πὼς τελευταῖα εἶμαι λιγότερο ἰδιότροπος ἀπὸ ἄλλοτε. Πηγαίνω στὸ τραπέζι λιγότερο θρῆσκος καὶ δὲ ζητῶ τὴν εὐλογία κανενός, ὄχι γιατὶ εἶμαι πιὸ φρόνιμος ἀπὸ ὅσο ἤμουνα, παρὰ γιατὶ—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω—τὰ χρόνια μ' ἔκαναν ἀδιάφορο. Ἴσως αὐτὰ τὰ ζητήματα νὰ ἀπασχολοῦν περισσότερο τοὺς νέους, γιατὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πιστεύουν στὴν ποίηση. Δὲν πιστεύω ὅμως πὼς εἶμαι ἕνας ἀπὸ κείνους ποὺ, ὅπως λένε τὰ βιβλία τῆς ἰνδικῆς φιλοσοφίας, «μποροῦν νὰ φᾶνε ὅ,τι ὑπάρχει γιατὶ ἔχουνε πίστη στὸ πανταχοῦ παρὸν Ὑπέρτατον Ὄν», δηλαδὴ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ρωτᾶνε τί εἶναι τὸ φαΐ τους οὔτε ποιὸς τὸ ἑτοίμασε. Καὶ πάλι ὅμως, τὰ ἱερὰ βιβλία ἀναγνωρίζουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα σὲ «ἐποχὴ δυστυχίας».

Ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲ δοκίμασε ἀπερίγραπτη ἱκανοποίηση ἀπὸ τὸ φαΐ του, χωρὶς ἡ πείνα νὰ παίξει στὸ αἴσθημα αὐτὸ ὁποιονδήποτε ρόλο; Μὲ χαρά μου παρατήρησα πὼς κάτι μοῦρα ποὺ ἔφαγα κάποτε μοῦ ἔδωσαν ἔμπνευση. Ὅπως λέει ὁ Τσὲγκ - Τσεού: «Ὅταν ἡ ψυχὴ δὲν ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτό της, ὁ ἄνθρωπος κοιτάζει καὶ δὲ βλέπει, τεντώνει τ' αὐτὶ καὶ δὲν ἀκούει, τρώει καὶ δὲν καταλαβαίνει τὴ γεύση τοῦ φαγητοῦ». Ἐκεῖνος ποὺ ξεχωρίζει τὴν ἀληθινὴ γεύση τοῦ φαγητοῦ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι λαίμαργος. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν τὴν ξεχωρίζει, δὲν μπορεῖ, θὰ εἶναι λαίμαργος. Ἕνας πουριτανὸς μπορεῖ νὰ φάει τὸ ψωμί του μὲ τόση λαιμαργία ὅσο καὶ ἕνας δήμαρχος τὸ κοτόπουλό του. Δὲν εἶναι τὸ φαγητὸ ποὺ ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπο. Δὲν εἶναι οὔτε ἡ ποσότητα οὔτε ἡ ποιότητα. Εἶναι ἡ λαιμαργία, ἡ ἀφοσίωση στὶς χαρὲς τῶν αἰσθήσεων.

Ὅλη ἡ ζωή μας εἶναι καταπληκτικὰ ἠθική. Δὲ σταματάει ποτὲ ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ κακὸ καὶ στὸ καλό. Ἡ καλοσύνη εἶναι ἡ μόνη ἐπένδυση ποὺ θὰ σοῦ βγεῖ σὲ καλό. Ὅσο κι' ἂν τὰ νιάτα σιγὰ-σιγὰ ἀδιαφοροῦν, οἱ νόμοι τοῦ σύμπαντος ποτὲ δὲν παύουν νὰ ἰσχύουν. Προσέξτε τὸ Ζέφυρο ποὺ φυσάει, καὶ θὰ τὸν ἀκούσετε νὰ σᾶς μαλώνει. Καὶ εἶναι δυστυχισμένος ὅποιος δὲν ἀκούει τίποτα. Αἰσθανόμαστε μέσα μας τὴν ὕπαρξη τοῦ κτήνους. Ξυπνάει ὅσο ἀποκοιμιέται ἡ ὑψηλότερη φύση μας. Εἶναι ἑρπετὸ καὶ αἰσθησιακὸ καὶ ἴσως δὲν μποροῦμε νὰ τὸ σκοτώσουμε ὁλότελα, ὅπως καὶ τὰ σκουλήκια, ποὺ ἀκόμα καὶ ὅταν εἴμαστε ζωντανοὶ καὶ γεμάτοι ὑγεία βρίσκονται μέσα στὸ σῶμα μας. Φοβᾶμαι πὼς τὸ ζῶο μέσα μας ἔχει ἕνα εἶδος δικῆς του ὑγείας, πὼς μπορεῖ νὰ εἴμαστε καλά, ἀλλὰ ὄχι ἁγνοί.

Ποιὸς ξέρει πῶς θὰ ἦταν ἡ ζωή μας ἂν εἴχαμε φτάσει στὴν ἁγνότητα! Ἂν ἤξερα πὼς ὑπάρχει ἄνθρωπος φρόνιμος ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ μοῦ διδάξει τὴν ἁγνότητα, θὰ ξψαχνα ἀμέσως νὰ τὸν βρῶ. «Κυριαρχία στὰ πάθη μας καὶ στὶς ἐξωτερικὲς αἰσθήσεις τοῦ σώματος, καὶ καλὲς πράξεις—λένε τὰ ἰνδικὰ βιβλία—εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ πλησιάσει τὸ πνεῦμα τὸ Θεό».

Γιὰ λίγο ὅμως, τὸ πνεῦμα μπορεῖ νὰ μπεῖ παντοῦ καὶ νὰ ἔχει στὸν ἔλεγχό του κάθε μέλος καὶ κάθε λειτουργία τοῦ σώματος καὶ

νὰ μετουσιώσει αὐτὸ πού, στὴ μορφή, εἶναι ὁ χονδροειδέστερος αἰσθησιασμός, σὲ ἁγνότητα καὶ εὐσέβεια. Ἔχουμε μιὰ τάση μέσα μας πού, ὅταν εἴμαστε χαλαροὶ μᾶς διαφθείρει, ὅταν συγκρατιόμαστε μᾶς δυναμώνει καὶ μᾶς ἐμπνέει. Ἡ ἁγνότητα εἶναι ἡ ἄνθηση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὰ ποὺ λέμε «μεγαλοφυΐα», «ἡρωισμό», «ἁγιότητα» καὶ τὰ παρόμοια, δὲν εἶναι παρὰ οἱ καρποί της. Ὁ ἄνθρωπος πάει ἀμέσως πρὸς τὸ Θεό, μόλις ἀνοίξει τὸ κανάλι τῆς ἁγνότητας. Διαδοχικά, ἡ ἁγνότητα μᾶς ἐμπνέει καὶ ἡ ταπεινότητα μᾶς ρίχνει κάτω. Εὐλογημένος ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὴ βεβαιότητα πὼς τὸ κτῆνος μέσα του πεθαίνει μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, καὶ τὸ θεῖο ἔρχεται καὶ μένει μέσα του σταθερά. Δὲν ὑπάρχει ἴσως ἄνθρωπος ποὺ νὰ μὴν αἰσθάνεται ντροπὴ γιὰ τὴν κατώτερη καὶ βάρβαρη ὑπόσταση, ποὺ εἶναι δεμένος μαζί της. Φοβᾶμαι πὼς εἴμαστε θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ὅπως εἶναι οἱ φαῦνοι καὶ οἱ σάτυροι, μὲ τὸ θεῖο δεμένο στὸ πρωτόγονο, ὄργανο τῶν ὀρέξεών μας καὶ πώς, ὡς ἕνα ὁρισμένο σημεῖο, ἡ ζωή μας εἶναι ἡ δυστυχία μας.

Κάθε αἰσθησιασμὸς εἶναι τὸ ἴδιο πράμα, ὅσο κι' ἂν παίρνει πολλὲς μορφές, ὅπως καὶ κάθε ἁγνότητα ἔχει τὴν ἴδια φύση. Εἶναι τὸ ἴδιο ἂν ἕνας ἄνθρωπος τρώει, ἢ πίνει, ἢ συζεῖ, ἢ κοιμᾶται αἰσθησιακά. Καὶ δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ἰδοῦμε ἕναν ἄνθρωπο νὰ κάνει ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ πράματα, γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο αἰσθησιακὸς εἶναι. Τὸ ἀκάθαρτο δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ σταθεῖ, οὔτε νὰ καθίσει μὲ τὸ καθαρό. Ὅταν κυνηγήσουμε τὸ ἑρπετὸ ἀπὸ τὴ μιὰ τρύπα τῆς φωλιᾶς του, βγαίνει ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἂν θέλετε νὰ εἴσαστε ἁγνοί, πρέπει νὰ εἴσαστε συγκρατημένοι. Τί εἶναι ἡ ἁγνότητα; Πῶς θὰ ξέρει ἕνας ἄνθρωπος ἂν εἶναι ἁγνός; Ἁπλούστατα, δὲ θὰ τὸ ξέρει. Ἔχουμε ἀκουστὰ γι' αὐτὴ τὴν ἀρετή, καὶ δὲν ξέρουμε τί εἶναι. Μιλᾶμε ἀνάλογα μὲ τὶς διαδόσεις ποὺ ἔχουνε φτάσει ὡς τ' αὐτιά μας. Μὲ τὴν ἄσκηση ἔρχεται ἡ σοφία κι' ἡ ἁγνότητα. Ἀπὸ τὴν τεμπελιὰ ἡ ἄγνοια καὶ ὁ αἰσθησιασμός. Στὸ σπουδαστὴ ὁ αἰσθησιασμὸς εἶναι μιὰ τεμπέλικη συνήθεια τοῦ μυαλοῦ. Ἀκάθαρτο ἄτομο εἶναι συνήθως ὁ τεμπέλης ποὺ κάθεται κοντὰ στὴ θερμάστρα καὶ ἀναπαύεται χωρὶς νὰ εἶναι κουρασμένος. Ἂν θέλεις νὰ ἀποφύγεις τὴν ἀκαθαρσία, πρέπει νὰ ἐργάζεσαι σοβαρά, ἀκόμα καὶ ἂν ἡ ἐργασία σου εἶναι νὰ καθαρίζεις στάβλους. Εἶναι

δύσκολο νὰ νικήσει κανεὶς τὴ Φύση, μὰ πρέπει. Τί σημαίνει ποὺ εἶσαι Χριστιανός, ἂν δὲν εἶσαι καθαρότερος ἀπὸ τὸν εἰδωλολάτρη, ἂν δὲν ἀρνεῖσαι στὸν ἑαυτό σου περισσότερα πράματα, ἂν δὲν εἶσαι πιὸ κοντὰ στὴ θρησκεία; Ξέρω πολλὰ θρησκευτικὰ συστήματα ποὺ θεωροῦνται εἰδωλολατρικά. Ἂν ὅμως διαβάσει κανεὶς τὶς ἐντολές τους, ντρέπεται πιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ προσπαθεῖ νὰ γίνει καλύτερος.

Διστάζω νὰ πῶ αὐτὰ τὰ πράματα, ὄχι γιατὶ μὲ ἐμποδίζει τὸ θέμα,—καὶ οὔτε μ' ἐνδιαφέρει πόσο χυδαῖες εἶναι οἱ λέξεις μου,—διστάζω γιατὶ δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα χωρὶς νὰ προδώσω τὸν ἑαυτό μου, χωρὶς νὰ πῶ πὼς δὲν εἶμαι ἁγνός. Μιλᾶμε ἐλεύθερα, χωρὶς ντροπή, γιὰ μιὰ μορφὴ αἰσθησιασμοῦ καὶ σωπαίνουμε γιὰ μιὰ ἄλλη. Εἴμαστε τόσο ἐξευτελισμένοι, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ μιλήσουμε ἁπλὰ γιὰ τὶς ἀναγκαῖες λειτουργίες τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Σὲ ἄλλους αἰῶνες, μιλούσανε μὲ σεβασμὸ γιὰ τὴν κάθε λειτουργία καὶ ὑπῆρχε νομοθεσία εἰδικὴ γι' αὐτή. Τίποτα δὲν ἦταν ταπεινὸ στὰ μάτια τῶν Ἰνδῶν νομοθετῶν, ὅσο καὶ χυδαῖο ἂν θεωρεῖται ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο. Δίδασκανε σὲ ποιὰ ὅρια πρέπει νὰ γίνονται ὅλα, καὶ ἔτσι ἀνύψωναν τὸ ταπεινὸ καὶ δὲ βρίσκανε ψεύτικες δικαιολογίες.

Ὁ κάθε ἄνθρωπος χτίζει κι' ἕνα ναὸ — ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι τὸ σῶμα του—στὸ θεὸ ποὺ λατρεύει, καὶ σὲ τύπο καθαρὰ δικό του. Ὅλοι εἴμαστε γλύπτες καὶ ζωγράφοι, καὶ τὸ ὑλικό μας εἶναι ἡ ἴδια μας ἡ σάρκα, τὸ αἷμα καὶ τὰ κόκαλά μας. Καὶ ἡ παραμικρὴ λεπτότητα ἐξευγενίζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ταπεινότητα καὶ ὁ αἰσθησιασμὸς τὰ ἀποκτηνώνουν.

Ὁ μπάρμπα-Γιάννης ἀφοῦ πλύθηκε κάθισε στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του ἕνα ἀπόγεμα τοῦ Σεπτέμβρη, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μέρα σκληρὴ δουλειά, μὲ τὸ μυαλό του ὅμως ἀκόμα στὰ χωράφια του. Κάθισε γιὰ νὰ διασκεδάσει τὸν πνευματικὸ ἑαυτό του. Ἔκανε μᾶλλον ψύχρα καὶ οἱ γείτονές του φοβόντουσαν τὴν παγωνιά. Ξαφνικὰ ἄκουσε τὴ φλογέρα καὶ τὸ παίξιμό της ἦταν σὲ ἁρμονία μὲ τὴ διάθεσή του. Ἀκόμα ὅμως τὸ μυαλό του ἦταν στὰ χωράφια του. Κι' ἐνῶ σχεδίαζε καὶ ὑπολόγιζε διάφορα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ δουλειά του, τοῦ φάνηκε πὼς ἦτανε ξένος, σὰ νὰ μὴν τὸν

ἀφοροῦσαν τὰ ζητήματα αὐτὰ προσωπικά. Οἱ νότες τῆς φλογέρας ἔφταναν στ' αὐτιά του ἀπὸ κάποιαν ἄλλη σφαίρα ἀπὸ ἐκείνη ὅπου ἐργαζόταν, καὶ ξυπνοῦσαν μέσα του ἱκανότητες κοιμισμένες. Σιγὰ-σιγὰ ἔδιωχναν ἀπὸ μπροστά του τὸ δρόμο καὶ τὸ χωριὸ καὶ τὴν πολιτεία ὅπου ζοῦσε. Μιὰ φωνὴ τοῦ ἔλεγε: «Γιατί μένεις ἐδῶ καὶ ζεῖς αὐτὴ τὴν ταπεινὴ ζωή, ἐνῶ στὸ χέρι σου εἶναι νὰ ζήσεις μιὰ ἄλλη ζωή, ἀληθινὰ θαυμαστή; Αὐτὰ τὰ ἴδια ἄστρα λάμπουνε καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἄλλα χωράφια. Πῶς ὅμως νὰ πᾶς ἐκεῖ;» Καὶ τὸ μόνο ποὺ σκέφθηκε ἦταν νὰ φερθεῖ πιὸ αὐστηρὰ στὸ σῶμα του καὶ νὰ τοῦ φέρνεται μὲ ὅλο καὶ περισσότερο σεβασμό.

ΓΕΙΤΟΝΕΣ

ΠΟΥ ΚΑΙ ΠΟΥ, εἶχα ἕνα σύντροφο στὸ ψάρεμα. Ἐρχότανε ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς πόλης στὸ σπίτι μου καὶ πιάναμε μαζὶ τὸ μεσημεριανό μας φαγητό.

Ἐρημίτης: Ἀναρωτιέμαι τί κάνει ὁ κόσμος. Εἶναι τρεῖς ὧρες ποὺ οὔτε ἀκρίδα δὲν ἀκούω. Τὰ περιστέρια ἔχουν ὅλα ἀποκοιμηθεῖ. Οἱ ἐργάτες μαζεύονται γιὰ νὰ φᾶνε βραστὸ βοδινό, ψωμὶ ἀπὸ ἀραποσίτι καὶ νὰ πιοῦνε κρασί. Γιατί ὑποφέρουν τόσο οἱ ἄνθρωποι; Ὅποιος δὲν τρώει δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐργαστεῖ. Πόσο ἄραγε νὰ θερίσανε; Ἄχ, ἐκεῖνο τὸ νοικοχυριό! Τέτοια ὄμορφη μέρα, νὰ τρίβει κανεὶς τὰ πόμολα καὶ τὶς βρύσες! Καλύτερα νὰ μὴν ἔχεις σπίτι. Κάλιο καμιὰ κουφάλα δέντρου. Ἔτσι δὲ θὰ ἔχεις καὶ τὶς ἐπισκέψεις. Μόνο κανένα πουλὶ θὰ ἔρχεται νὰ χτυπάει. Ἔχω νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ καὶ μιὰ φραντζόλα μαῦρο ψωμὶ στὸ ράφι. Ἄκου! Θρόϊσμα φύλλων! Κανένα πεινασμένο σκυλὶ τοῦ χωριοῦ θὰ εἶναι, ἢ ἴσως τὸ χαμένο γουρούνι ποὺ ἄφησε τὰ ἴχνη του στὸ δάσος γιατὶ εἶχε βρέξει νωρίτερα. Πλησιάζει καὶ τὰ χορτάρια τρέμουν! Ἄ, κύριε Ποιητή, ἐσεῖς εἶστε; Πῶς σᾶς φαίνεται σήμερα ὁ κόσμος;

Ποιητής: Κοίτα ἐκεῖνα τὰ σύννεφα πῶς κρέμονται! Αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερο θέαμα ποὺ εἶδα σήμερα. Δὲν ὑπάρχει τίποτα παρόμοιο σὲ παλιοὺς ζωγραφικοὺς πίνακες, τίποτα παρόμοιο σὲ ξένες χῶρες, ἐκτὸς ὅταν πλησιάζαμε τὶς ἀκτὲς τῆς Ἱσπανίας. Αὐτὸς εἶναι σωστὸς μεσογειακὸς οὐρανός. Σκέφθηκα—

ἐπειδὴ δὲν ἔχω φάει ἀκόμα καὶ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ζήσω— πὼς θὰ μποροῦσα νὰ πάω γιὰ ψάρεμα. Αὐτὴ εἶναι δουλειὰ κατάλληλη γιὰ ποιητή· εἶναι ἡ μόνη δουλειὰ ποὺ ἔχω μάθει. Ἔλα, πᾶμε.

Ἐρημίτης: Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὄχι! Τὸ μαῦρο μου ψωμὶ γρήγορα θὰ τελειώσει. Σὲ λίγο θὰ ἔρθω μαζί σου μὲ χαρά. Μὰ αὐτὴ τὴ στιγμὴ τελειώνω κάτι σοβαρὲς σκέψεις. Νομίζω δηλαδὴ πὼς τελειώνω. Ἄφησέ με λοιπὸν μοναχὸ λιγάκι. Γιὰ νὰ μὴν καθυστερήσουμε ὅμως, ἑτοίμασε ἐσὺ τὰ δολώματα. Σκουλήκια κατάλληλα δύσκολα βρίσκονται σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν περιοχή, γιατὶ τὸ χῶμα δὲ δέχτηκε ποτὲ κοπριὰ καὶ τὸ γένος τους ἔχει σχεδὸν σβήσει. Μεγάλη ἡ διασκέδαση νὰ σκαλίζεις νὰ βρεῖς δόλωμα. Σχεδὸν τόσο μεγάλη ὅσο ἐκείνη ποὺ δίνει τὸ ψάρεμα, ὅταν δὲν πεινάει κανεὶς πολύ, καὶ μπορεῖς νὰ τὴ χαρεῖς ὁλομόναχος σήμερα. Θὰ σὲ συμβούλευα νὰ φτυαρίσεις ἐκεῖ πέρα κάτω, καὶ θὰ βρεῖς, ἂν εἶσαι προσεχτικός. Ἂν πάλι θέλεις νὰ πᾶς μακρύτερα, δὲ θὰ εἶναι ἄσκοπο, γιατὶ βρῆκα πὼς ὅσο πιὸ μακριὰ ἀπὸ ἐδῶ τόσο καὶ τὰ σκουλήκια εἶναι περισσότερα.

Ἐρημίτης (μόνος): Γιὰ νὰ ἰδοῦμε τώρα: Ποῦ ἤμουνα ἀκριβῶς; Νὰ πάω στὸν οὐρανὸ ἢ νὰ πάω γιὰ ψάρεμα; Ἂν τελειώσω τὴ σκέψη μου, θὰ ξαναβρῶ ἄλλη τόσο γλυκιὰ εὐκαιρία; Εἶχα φτάσει σχεδὸν σὲ κάποιο συμπέρασμα γιὰ τὴν οὐσία, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωή μου. Φοβᾶμαι πὼς δὲν μπορῶ πιὰ νὰ συγκεντρωθῶ. Δὲν μπορῶ νὰ μαζέψω τὶς σκέψεις μου! Θὰ ἤθελα νὰ τοὺς σφυρίξω νὰ γυρίσουν. Ὅταν οἱ σκέψεις μᾶς προσφέρουν κάτι, εἶναι σωστὸ νὰ λέμε: «θὰ τὸ σκεφθῶ»; Οἱ σκέψεις μου δὲν ἄφησαν ἴχνη καὶ δὲν μπορῶ νὰ ξαναβρῶ τὸ μονοπάτι. Τί σκεπτόμουνα; Πολὺ θαμπὴ μέρα ἡ σημερινή! Θὰ δοκιμάσω ἄλλη μιὰ φορὰ ἐκεῖνες τὶς φράσεις τοῦ Κομφούκιου. Μπορεῖ νὰ μὲ ξαναφέρουνε στὴν προηγούμενη διάθεσή μου. Δὲν ξέρω τώρα ἂν ἦταν ἀποβλάκωση ἢ ἔκσταση. Ἂς εἶναι, μιὰ φορὰ παρουσιάζεται ἡ κάθε εὐκαιρία.

Ποιητής: Ἔ, ἐρημίτη! Μήπως γύρισα πολὺ νωρίς; Βρῆκα δεκατρία ὁλόκληρα σκουλήκια, ἐκτὸς ἀπὸ πολλὰ μισὰ ἢ πολὺ μικρά, μὰ κάνουνε κι' αὐτὰ γιὰ μικρότερα ψαράκια. Δὲ σκεπάζουνε καλὰ τ' ἀγκίστρι. Τὰ σκουλήκια τοῦ χωριοῦ εἶναι πολὺ μεγάλα. Τὰ ψάρια χορταίνουν πρὶν νὰ φτάσουνε στὸ ἀγκίστρι.

Ἐρημίτης: Καλὰ λοιπόν. Ἂς ξεκινήσουμε. Πᾶμε στὴν Κόνκορντ; Τὸ ψάρεμα εἶναι καλὸ ἐκεῖ, ἂν δὲν ἔχουν ἀνέβει πολὺ τὰ νερά.

ΓΙΑΤΙ τὰ ἀντικείμενα ποὺ βλέπουμε ν' ἀποτελοῦν ἕναν κόσμο; Γιατί νὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ γείτονες εἰδικὰ αὐτὰ τὰ ζῶα, καὶ ὄχι ἄλλα; Σὰ νὰ μὴν μποροῦσε αὐτὴ ἡ τρύπα νὰ ἔχει γίνει ἀπὸ κάτι ἄλλο καὶ ὄχι ἀπὸ ποντίκι.

Τὰ ποντίκια τοῦ σπιτιοῦ μου δὲν ἦσαν τὰ συνηθισμένα. Ἦσαν ἀπὸ μιὰ ἄγρια ράτσα ποὺ δὲν ὑπῆρχε στὸ χωριό. Ἔστειλα ἕνα σὲ κάποιον σπουδαῖο φυσιοδίφη κι' ἐνδιαφέρθηκε πολύ. Ὅταν ἔχτιζα, ἕνα ἀπ' αὐτὰ εἶχε τὴ φωλιά του κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι καί, πρὶν νὰ φτάσω στὸ δεύτερο πάτωμα, ἔβγαινε ταχτικὰ τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ κι' ἔτρωγε τὰ ψίχουλα, στὰ πόδια μου. Σίγουρα ποτέ του δὲν εἶχε ξαναϊδεῖ ἄνθρωπο. Σύντομα γίναμε φίλοι καὶ ἀνέβαινε στὰ παπούτσια μου καὶ στὰ ροῦχα μου. Μιὰ μέρα ἔφαγε κι' ἕνα κομμάτι τυρὶ ποὺ τοῦ ἔδωσα μὲ τὸ χέρι, καὶ μάλιστα κάθισε στὴ φούχτα μου. Ὕστερα, καθαρίστηκε ὅπως ἡ γάτα καὶ ἔφυγε. Τὸν Ἰούνιο, μιὰ πέρδικα — ξέρουμε πόσο δειλὸ πουλὶ εἶναι ἡ πέρδικα—ἔφερε τὰ μικρά της κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο φωνάζοντάς τους σὰν κότα. Τὰ μικρὰ σκορπίζουνε μόλις πλησιάσει κανείς, καθὼς τοὺς κάνει νόημα ἡ μητέρα τους καὶ ἐξαφανίζονται σὰ νὰ τὰ φύσηξε ἄνεμος μακριά. Καὶ πόσο μοιάζουνε μὲ ξερὰ φύλλα καὶ κλαδάκια, ποὺ ὁ ταξιδιώτης δὲν τὰ διακρίνει. Ἂν τὰ πλησιάσεις δὲν κουνιοῦνται, οὔτε τρέμουν. Ἀναπτύσσονται γρήγορα καὶ εἶναι πιὸ ἔξυπνα ἀπὸ τὰ κοτόπουλα. Ἀξιοθαύμαστη εἶναι ἡ ὥριμη καὶ ὅμως ἀθώα ἔκφραση στὰ μάτια τους. Φαίνεται σὰ νὰ καθρεφτίζουν ὅλη τὴν ἐξυπνάδα τοῦ κόσμου. Αὐτὰ τὰ μάτια δὲ γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ πουλί. Γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν οὐρανό, ποὺ ἀντανακλοῦν. Τὰ δάση δὲν ἔχουν ἄλλο τέτοιο κόσμημα. Ὁ ταξιδιώτης δὲν κοιτάζει συχνὰ σὲ τόσο καθάριο πηγάδι. Ὁ ἄμαθος ἢ ἀπρόσεχτος κυνηγὸς μπορεῖ νὰ σκοτώσει καμιὰ φορὰ τὴ μητέρα τους καὶ ν' ἀφήσει αὐτὰ τὰ ἀθῶα νὰ πέσουνε θύματα τῶν θηρίων ἢ νὰ γίνουν ἕνα μὲ τὰ ξερὰ φύλλα ποὺ τόσο τοὺς μοιάζουν.

Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πόσα πλάσματα ζοῦν ἄγρια καὶ ἐλεύθερα

μὰ κρυφὰ μέσα στὰ δάση, καὶ μόνο οἱ κυνηγοὶ τὰ ξέρουν. Ἂν καθίσεις πολλὴ ὥρα ἀκίνητος, δλοι οἱ κάτοικοι τοῦ δάσους θὰ κάνουνε τὴν ἐμφάνισή τους ἕνας-ἕνας.

Στάθηκα μάρτυρας καὶ σὲ κάθε ἄλλο παρὰ εἰρηνικὰ περιστατικά! Μιὰ μέρα ποὺ πῆγα στὸ σωρὸ ὅπου μάζευα τὴν ξυλεία μου, εἶδα δυὸ μεγάλα μυρμήγκια, ἕνα κόκκινο κι' ἕνα μαῦρο, πολὺ μεγαλύτερο, ποὺ πάλευαν. Τραβιόντουσαν καὶ κυλοῦσαν συνέχεια. Κοιτάζοντας πάρα πέρα, εἶδα ὅλα τὰ ξύλα σκεπασμένα ἀπὸ σώματα καὶ κατάλαβα πὼς ἡ μονομαχία ἦταν ἀληθινὸς πόλεμος ἀνάμεσα στὰ κόκκινα καὶ στὰ μαῦρα μυρμήγκια, καὶ συχνὰ ἡ ἀναλογία ἦταν δυὸ κόκκινα σὲ κάθε ἕνα μαῦρο. Οἱ λεγεῶνες αὐτῶν τῶν Μυρμιδόνων εἶχανε σκεπάσει τὸν τόπο καὶ παντοῦ ἔβλεπα πληγωμένους καὶ πτώματα. Αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη μάχη ποὺ παρακολούθησα ποτέ μου, μὲ τοὺς κόκκινους ρεπουμπλικάνους ἀπὸ τὴ μία καὶ τοὺς μαύρους ἰμπεριαλιστὲς ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀγώνας ὡς τὸ θάνατο, χωρὶς ὅμως ν' ἀκούγεται κανένας θόρυβος, καὶ ποτὲ ἄνθρωποι δὲ θὰ πάλεψαν μὲ τόση ἀποφασιστικότητα.

Παρακολούθησα ἕνα ζευγάρι σφιχταγκαλιασμένο μέσα στὸ χορτάρι καὶ στὸν ἥλιο, ποὺ θὰ πάλευε ἴσως ἔτσι ὡς τὴ δύση. Τὸ μικρὸ κόκκινο μυρμήγκι εἶχε κολλήσει σὰν τανάλια στὸν ἀντίπαλό του καὶ καθὼς κουτρουβαλούσανε, δάγκωνε συνέχεια τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Πάλευαν πιὸ πεισματάρικα καὶ ἀπὸ τὰ μπουλντόγκ. Κανένα ἀπὸ τὰ δυὸ δὲν ἔδειχνε τὴν παραμικρὴ διάθεση γιὰ ὑποχώρηση. Φανερὸ πὼς τὸ σύνθημά τους ἦτανε «Νίκη ἢ Θάνατος». Στὸ μεταξύ, ἔφτασε ἕνα ἄλλο κόκκινο, γεμάτο φόρα, ποὺ σίγουρα δὲν εἶχε πάρει ἀκόμη μέρος στὴ μάχη γιατὶ δὲν τοῦ ἔλειπε κανένα μέλος, καὶ ποὺ ἡ μητέρα του θὰ τοῦ εἶχε παραγγείλει νὰ γυρίσει μὲ τὴν ἀσπίδα του ἢ ἐπάνω σ' αὐτὴν—«ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς». Ἢ ἴσως μπορεῖ νὰ ἦταν κανένας Ἀχιλλέας ποὺ ἔφτανε ὕστερα ἀπὸ ὧρες ἀποχή, νὰ ἐκδικήσει τὸν Πάτροκλό του. Εἶδε ἀπὸ μακριὰ τὸν ἄνισο ἀγώνα—γιατὶ τὸ μαῦρο ἦταν περίπου διπλάσιο—καὶ σταμάτησε μισὴ ἴντσα μακρύτερα ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους. Ὕστερα, μόλις βρῆκε τὴν κατάλληλη εὐκαιρία, πήδηξε ἐπάνω στὸν μαῦρο καὶ ἄρχισε ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δεξιοῦ μπροστινοῦ ποδιοῦ, ἀφήνοντας τὸν ἐχθρό του νὰ διαλέξει ὅποιο ἤθελε ἀπὸ τὰ δικά του μέλη.

Δὲ θὰ μοῦ φαινότανε παράξενο, ἂν εἴχανε καὶ τὶς ὀρχῆστρες τους ἐκεῖ κοντὰ νὰ παίζουνε τοὺς ἐθνικοὺς ὕμνους των, γιὰ νὰ ἐνθαρρύνουν ὅσους λιποψυχοῦσαν καὶ νὰ δίνουνε κάποια χαρὰ στοὺς ἑτοιμοθάνατους. Ἐνδιαφέρθηκα κι' ἐγώ, σὰ νὰ πάλευαν ἄνθρωποι. Ὅσο περισσότερο τὸ σκέπτεται κανείς, τόσο λιγότερη εἶναι ἡ διαφορά. Καὶ σίγουρα δὲν ὑπάρχει μάχη, στὴν ἱστορία τῆς Κόνκορντ τουλάχιστον, ἂν ὄχι στὴν ἱστορία τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μ' αὐτὴν ἐδῶ, καὶ στὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολεμιστῶν, καὶ ἀπὸ ἄποψη ἡρωισμοῦ καὶ πατριωτισμοῦ. Ὅσο γιὰ τὸ φονικό, ἦταν τὸ Ἄουστερλιτς ἢ ἡ Δρέσδη. Στὴ μάχη τῆς Κόνκορντ, δυὸ σκοτωμένοι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν πατριωτῶν καὶ ὁ Λούθηρος Μπλανσὰρ ποὺ πληγώθηκε! Ἐδῶ κάθε μυρμήγκι κι' ἕνας γίγαντας! Οὔτε ἕνας μισθοφόρος ἀνάμεσά τους. Εἶμαι βέβαιος πὼς πολεμοῦσαν γιὰ ζήτημα ἀρχῆς, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί μας, καὶ ὄχι γιὰ νὰ ἀποφύγουν ἕνα φόρο τρεῖς πένες στὸ τσάϊ τους! Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς μάχης θὰ εἶναι τόσο σημαντικὸ καὶ ἀξιομνημόνευτο ὅσο καὶ ἡ μάχη τοῦ Λόφου Μπάνκερ.

Πῆρα στὸ χέρι τὸ ξυλαράκι ποὺ ἐπάνω πάλευαν οἱ τρεῖς ποὺ ξεχώρισα, τὸ πῆγα σπίτι μου καὶ τὸ ἔβαλα κάτω ἀπὸ ἕνα ποτήρι γιὰ νὰ ἰδῶ τὸ ἀποτέλεσμα. Μὲ τὸ φακό μου κοντὰ στὸ πρῶτο κόκκινο μυρμήγκι εἶδα, πὼς ἂν καὶ δάγκωνε μὲ ἐπιμονὴ τὸ πόδι τοῦ ἐχθροῦ του, εἶχε τὸ στῆθος κομματιασμένο καὶ τὰ ἐντόσθιά του στὴ διάθεση τοῦ μαύρου πολεμιστῆ μὲ τὸν ὑπερβολικὰ σκληρὸ θώρακα. Τὰ μάτια τοῦ κόκκινου μυρμηγκιοῦ ἔλαμπαν ἀπὸ ἔξαλλο πολεμικὸ μένος. Πάλεψαν ἀκόμη μισὴ ὥρα κάτω ἀπὸ τὸ ποτήρι, καὶ ὅταν ξανακοίταξα, ὁ μαῦρος πολεμιστὴς εἶχε κόψει τὰ κεφάλια ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀντιπάλων του. Κρεμόντουσαν ἐπάνω του ἀκόμα σὰ μακάβρια τρόπαια καὶ προσπαθοῦσε, χωρὶς κεραῖες πιὰ καὶ μὲ ἕνα ὑπόλοιπο ποδιοῦ μονάχα, νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτά. Σὲ ἄλλη μισὴ ὥρα, τὸ κατάφερε κι' αὐτό. Σήκωσα τὸ ποτήρι καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὸ παράθυρο. Δὲν ξέρω ἂν ἔζησε κι' ἂν πέρασε τὶς ὑπόλοιπες μέρες του σὲ κανένα ἄσυλο γιὰ ἀπομάχους, μὰ ὅλη του ἡ γενναιότητα, σκέφθηκα, δὲν εἶχε πιὰ μεγάλη ἀξία. Ποτὲ δὲν ἔμαθα ποιὰ πλευρὰ νίκησε, οὔτε ποιὰ ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ

πολέμου. 'Ολόκληρη τὴν ἡμέρα ὅμως, εἶχα τὴν ταραχὴ καὶ τὴν ἀγωνία ποὺ ἔχει κανεὶς μπροστὰ σὲ ἀνθρωποσφαγή.

'Ο Κέρμπυ καὶ ὁ Σπὲνς μᾶς λένε πὼς οἱ μάχες τῶν μυρμηγκιῶν ὑμνήθηκαν ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ Χιοῦμπερ εἶναι ὁ μόνος σύγχρονος ποὺ ὁ ἴδιος παρακολούθησε τέτοιο πράμα. 'Ο Αἰνείας Σύλβιος, μᾶς λένε, ἀφοῦ δίνει λεπτομερειακὴ περιγραφὴ μιᾶς μάχης μεγάλων καὶ μικρῶν μυρμηγκιῶν στὸν κορμὸ μιᾶς ἀχλαδιᾶς, προσθέτει πὼς «ἡ μάχη ἔγινε ὅταν ποντίφιξ ἦταν ὁ Εὐγένιος Δ', παρουσίᾳ τοῦ Νικολάου Πιστοριένσις, σπουδαίου δικηγόρου, ὁ ὁποῖος διηγήθηκε ὅλη τὴν ἱστορία τῆς μάχης πιστότατα».

Μιὰ παρόμοια μάχη περιγράφεται ἀπὸ τὸν 'Ολάους Μάγκνους. Τὰ μικρὰ νίκησαν καὶ κατόπιν θάψανε τὰ πτώματα τῶν δικῶν τους, καὶ ἄφησαν στὰ πουλιὰ τὰ πτώματα τῶν γιγαντιαίων ἀντιπάλων τους. Αὐτὸ ἔγινε πρὶν νὰ διωχτεῖ ὁ τύραννος Χριστιανὸς Β' ἀπὸ τὴ Σουηδία. 'Η μάχη ποὺ παρακολούθησα ἐγὼ ἔγινε ὅταν Πρόεδρος ἦταν ὁ Πόλκ, πέντε χρόνια πρὶν νὰ ἐγκριθεῖ ὁ νόμος τοῦ Οὐέμπστερ γιὰ τοὺς φυγάδες σκλάβους.

Μιὰ φορὰ εἶδα μὲ ἀπορία μου μιὰ γάτα νὰ περπατάει στὶς πέτρες τῆς ὄχθης. Σπάνια τὰ ζῶα αὐτὰ περιπλανιοῦνται τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι. 'Η ἀπορία ὡστόσο ἦταν ἀμοιβαία. Καὶ ἡ σπιτικὴ γάτα, ποὺ περνάει τὴ ζωή της στὰ μαξιλάρια τοῦ καναπέ, ταιριάζει ἀπόλυτα στὸ δάσος καὶ μὲ τὸ μαλακὸ βῆμα της, φαίνεται σὰν ἀληθινή του κάτοικος. Μιὰ φορὰ ποὺ μάζευα μοῦρα, βρῆκα μιὰ γάτα μὲ τὰ μικρά της. Ἄγρια κι' αὐτὰ ὅπως καὶ ἡ μητέρα τους, ὀρθωσαν τὶς ράχες τους κι' ἄρχισαν νὰ φτύνουν καταπάνω μου. Λίγα χρόνια πρὶν νὰ πάω νὰ ζήσω στὸ δάσος ἦταν μιὰ μεγάλη γάτα στὸ ἀγρόκτημα τοῦ κ. Τζίλιαν Μπέηκερ. Ὅταν πῆγα νὰ τὴν ἰδῶ τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1842 ἔλειπε κυνήγι στὸ δάσος, ὅπως συνήθιζε. 'Η κυρά της μοῦ εἶπε πὼς ἦρθε στὴ γειτονιὰ πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνο, τὸν 'Απρίλη καί, τελικά, τὴν πήρανε σπίτι. Μοῦ πρόσθεσε πὼς ἦταν σκούρα καφετιὰ καὶ γκρίζα, μὲ μιὰ ἄσπρη βούλα στὸ λαιμό, ἄσπρα πόδια καὶ φουντωτὴ οὐρὰ σὰν τῆς ἀλεποῦς. Τὴν ἔλεγαν «φτερωτή» καὶ τὸ χειμώνα ἡ γούνα της ἁπλωνόταν καὶ κρεμόταν στὰ πλευρὰ της σχηματίζοντας λουρίδες δέκα

δώδεκα ἴντσες μακριές. Μερικοὶ ἔλεγαν πὼς θὰ εἶναι ἕνα εἶδος σκίουρου καὶ δὲν ἀποκλείεται. Μιὰ τέτοια γάτα ὅμως θὰ μοῦ ταίριαζε ἐμένα γιατὶ ἡ γάτα ἑνὸς ποιητῆ θὰ πρέπει νὰ εἶναι κι' αὐτὴ φτερωτὴ σὰν τὸ ἄλογό του.

Τὸ φθινόπωρο, ὁ κόλυμπος (colymbus glacialis) ἐρχότανε ὅπως πάντα νὰ βουτήξει καὶ νὰ παίξει στὴ λίμνη ἀναστατώνοντας τὸ δάσος μὲ τὸ ἄγριο γέλιο του, προτοῦ νὰ ξυπνήσω. Μόλις μαθευτεῖ πὼς ἦρθε, ὅλοι οἱ κυνηγοὶ τοῦ Μίλλνταμ ἑτοιμάζονται καί, δυὸ-δυό, τρεῖς-τρεῖς, μὲ τὰ ντουφέκια καὶ τὰ κιάλια τους, περνοῦν ἀπὸ τὰ δάση θροΐζοντας σὰ φθινοπωρινὰ φύλλα. Ἡ ἀναλογία εἶναι τουλάχιστον δέκα ἄντρες γιὰ κάθε κόλυμπο. Μερικοὶ στέκονται ἀπὸ τὴ δική μου πλευρὰ τῆς λίμνης, ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιατὶ τὸ καημένο τὸ πουλὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πανταχοῦ παρόν. Ἂν βουτήξει ἀπὸ δῶ πρέπει νὰ βγεῖ ἀπὸ κεῖ. Ὁ καλὸς ὅμως ἄνεμος τοῦ Ὀχτώβρη φυσάει καὶ ρυτιδώνει τὰ νερά. Καὶ θροΐζει τὰ φύλλα καὶ τὸ πουλὶ δὲν ἀκούγεται καὶ δὲ φαίνεται, ἐνῶ οἱ κυνηγοὶ ξεσηκώνουν τὸ δάσος μὲ τοὺς πυροβολισμούς τους. Συχνὰ ὅμως πετύχαιναν. Ὅταν πήγαινα νὰ πάρω ἕναν κουβὰ νερὸ νωρὶς τὸ πρωί, ἔβλεπα κανένα ἐκεῖ κοντά. Ἂν προσπαθοῦσα νὰ τὸν προλάβω μὲ τὴ βάρκα γιὰ νὰ ἰδῶ τί κάνει, ἔπαιρνε μιὰ βουτιὰ καὶ χανότανε ὁριστικά. Καμ'ὰ φορὰ περνοῦσε ὁλόκληρη μέρα ὥσπου νὰ τὸν ξαναϊδῶ.

Καθὼς κωπηλατοῦσα πρὸς τὴ βορεινὴ ὄχθη ἕνα πολὺ ἥρεμο ἀπόγεμα τοῦ Ὀχτώβρη, γιατὶ σὲ κάτι τέτοιες μέρες ἔρχονται καὶ κάθονται στὴν ἐπιφάνεια, ἐνῶ ἔψαχνα καὶ δὲν ἔβλεπα κανέναν, ξαφνικὰ φάνηκε ἕνας καὶ μὲ τὸ ἄγριο γέλιο του πρόδωσε τὴν παρουσία του. Τὸν πῆρα ἀπὸ πίσω καὶ βούτηξε στὸ νερό. Ὅταν ξαναβγῆκε ὅμως βρεθήκαμε πιὸ κοντά. Βούτηξε δεύτερη φορά, μὰ ὑπολόγισα ἄσχημα ποῦ θὰ ἔβγαινε καὶ καθὼς βρεθήκαμε σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση, ἄφησε ἄλλο ἕνα γέλιο, πιὸ δικαιολογημένο αὐτὴ τὴ φορά. Τὰ τεχνάσματά του ἦσαν πονηρὰ καί, χωρὶς κόπο, μὲ ὁδήγησε στὸ πιὸ πλατὺ μέρος τῆς λίμνης καὶ δὲν ἐννοοῦσε νὰ φύγει ἀπὸ κεῖ. Τὸ παιχνίδι ἦταν χαριτωμένο. Βουτοῦσε κι' ἔπρεπε νὰ μαντέψεις ποῦ θὰ ἔβγαινε ξανά. Τόσο ἀκούραστος ἦταν καὶ τόσο κρατοῦσε τὴν ἀναπνοή του, ποὺ ὅσο μακριὰ κι' ἂν κολυμποῦσε, —γρήγορος σὰν ψάρι στὸ βυθό,—ὅταν ἔβγαινε ἦσαν σὲ θέση νὰ

ξαναβουτήξει, σχεδὸν χωρὶς νὰ πάρει ἀναπνοή. Λένε πὼς πιάσανε κάποτε τὰ πουλιὰ αὐτὰ στὴ Νέα Ὑόρκη μὲ ἀγκίστρια ψαριῶν, κατὰ λάθος, σὲ βάθος ὀγδόντα πόδια. Πόσο ἔκπληκτα θὰ πρέπει νὰ ἦσαν τὰ ψάρια μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸν ἄκομψο ἐπισκέπτη ἀπὸ μιὰ ἄλλη σφαίρα! Φαίνεται πὼς ὁ δικός μου ἤξερε καλὰ τὸ δρόμο του στὸ βυθό. Μιὰ-δυὸ φορὲς τὸν εἶδα νὰ ταράζει τὴν ἐπιφάνεια, νὰ βγάζει ἕνα δευτερόλεπτο τὸ κεφάλι γι' ἀναγνώριση καὶ νὰ βυθίζεται ξανά. Βρῆκα πὼς ἦταν καλύτερα νὰ ἀφήσω ἥσυχα τὰ κουπιὰ καὶ νὰ περιμένω, γιατὶ οἱ ὑπολογισμοί μου δὲ μὲ βοηθοῦσαν καθόλου, καὶ ἐκεῖ ποὺ νόμιζα πὼς εἶχε ἀπομακρυνθεῖ, ἐκεῖ πάλι ἄκουσα τὸ ἀπίθανο γέλιο του ἴσα-ἴσα πίσω ἀπὸ τὴ βάρκα μου. Ἔφτασα στὸ συμπέρασμα πὼς γελοῦσε μὲ τὴν προσπάθειά μου. Ὅσο ὅμως κι' ἂν εἶχε ὁ οὐρανὸς συννεφιάσει, τὸ ἄσπρο του στῆθος καὶ ἡ γαλήνια ἐπιφάνεια τῆς λίμνης ἦσαν ἐναντίον του. Ὅταν ὅμως τελικά, ἀντὶ γιὰ τὸ γέλιο του, ἄκουσα μιὰ κραυγή, ποὺ θύμιζε τὸ οὐρλιαχτὸ τοῦ λύκου, νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ στῆθος του, σὰν ἐπίκληση στοὺς θεοὺς τῆς ράτσας του, ἀμέσως φύσηξε ἀνατολικὸς ἄνεμος, σήκωσε κύματα καὶ γέμισε τὸν ἀέρα μὲ ὁμίχλη καὶ βροχή. Φοβήθηκα καὶ τὸν παράτησα. Ὧρες ὁλόκληρες τὸ φθινόπωρο παρακολουθοῦσα τὸ στριφογυρίσματα ποὺ ἔκαναν οἱ πάπιες γιὰ νὰ ξεγελοῦνε τοὺς κυνηγούς. Ὅταν ἦσαν ὑποχρεωμένες νὰ ὑψωθοῦν, ἔκαναν κύκλους ἐπάνω ἀπὸ τὴ λίμνη ἀρκετὰ ψηλά, τόσο ποὺ νὰ βλέπουνε τὶς ἄλλες λίμνες καὶ τὸ ποτάμι, καὶ ὅταν νόμιζα πὼς εἴχανε φύγει ἐδῶ καὶ πολλὴ ὥρα, κατεβαίνανε μ' ἕνα λοξὸ πέταγμα. Τί ἄλλο ὅμως, ἀπὸ ἀσφάλεια, ἔβρισκαν στὴ λίμνη Οὐῶλντεν δὲν ξέρω, ἐκτὸς ἂν ἀγαποῦνε τὰ νερά της γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ τ' ἀγαπῶ κι' ἐγώ.

ΖΕΣΤΑΙΝΩ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΗ πῆγα νὰ μαζέψω σταφύλια στὰ λιβάδια τοῦ ποταμοῦ καὶ φορτώθηκα μὲ τσαμπιὰ πιὸ πολύτιμα γιὰ τὸ ἄρωμά τους καὶ τὴν ὀμορφιά τους παρὰ γιὰ τὴν τροφὴ ποὺ ἀντιπροσώπευαν. Ἐκεῖ μάζευα καὶ πολλῶν εἰδῶν ἄλλα φροῦτα, ἐκεῖνα ποὺ τὰ κάνουν μαρμελάδες στὶς μεγάλες πολιτεῖες γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ γοῦστα τῶν ἐραστῶν τῆς Φύσης. Μάζεψα καὶ ἀγριόμηλα καθὼς καὶ κάστανα ὅταν ἦρθε ἡ ἐποχή τους, γιὰ νὰ τὰ ἔχω τὸ χειμώνα. Ἦταν πολὺ ὄμορφα νὰ περπατῶ στὰ δάση τοῦ Λίνκολν ἐκείνη τὴν ἐποχή, ποὺ εἶναι ὅλες οἱ καστανιὲς φουντωμένες καὶ τεράστιες. Τώρα κοιμοῦνται τὸν αἰώνιο ὕπνο κάτω ἀπὸ τὶς σιδηροδρομικὲς γραμμές. Μὲ ἕνα δισάκι στὸν ὦμο καὶ ἕνα ραβδὶ στὸ χέρι ἄνοιγα περάσματα, ἀνάμεσα στὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων καὶ στὶς θυμωμένες διαμαρτυρίες τῶν σκιούρων, ποὺ τοὺς ἔκλεβα τὰ φουντούκια τους. Καμιὰ φορὰ ἀνέβαινα καὶ τίναζα τὰ δέντρα. Καστανιὲς μεγάλωναν ἐπίσης πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι μου καὶ μία, ἡ πιὸ μεγάλη, ὅταν ἦταν ἀνθισμένη, τὸ σκέπαζε μὲ ἀρωματισμένα μπουκέτα. Οἱ σκίουροι μαζεύανε τὸν περισσότερο καρπό, γιατὶ ἀρχίζανε νωρὶς τὸ πρωί, πρὶν ἀκόμη τὰ κάστανα νὰ πέσουνε κάτω στὸ χῶμα. Ἄφησα λοιπὸν τὰ κοντινὰ δέντρα σ' αὐτοὺς καὶ πήγαινα μακριὰ στὸ δάσος, ὅπου ἦσαν μόνο καστανιές. Τὰ κάστανα εἶναι καλὴ τροφή. Ἀντικαθιστοῦν τὸ ψωμί. Δὲν εἶναι ὅμως τὰ μόνα. Βρῆκα τὸ λεγόμενο apios tuberosa, τὴν πατάτα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν, ἕνα μυθικὸ καρπὸ ποὺ δὲν ἤξερα ἂν τὸν εἶχα

φάει όταν ήμουνα μικρός ή άν τόν είχα όνειρευτεί. Συχνά έβλεπα τά ζαρωμένο κόκκινο λουλούδι του, ανάμεσα σέ άλλα φυτά, χωρίς νά ξέρω τί είναι. Ή καλλιέργεια τό έχει εξαφανίσει σχεδόν ολότελα. Έχει μιά γλυκερή γεύση σάν τή γεύση τής πατάτας πού χάλασε άπό τήν παγωνιά, καί τό βρήκα πιό νόστιμο βρασμένο παρά ψητό. Μοΰ φαινότανε σά μιά μικρή υπόσχεση τής Φύσης νά τρέφει στό μέλλον μόνη της τά παιδιά της. Σήμερα πιά, πού στά χωράφια μας κυματίζει τό στάρι, ή ταπεινή αυτή ρίζα, πού ήτανε κάποτε τό τοτέμ μιας Ινδιάνικης φυλής, έχει ξεχαστεί. Άφήστε τήν άγρια φύση νά ξαναβασιλέψει, καί τότε πιθανόν τό τρυφερό έγγλέζικο στάρι θά τό έξαφανίσουν οί μυριάδες εχθροί του καί χωρίς τή φροντίδα τοΰ ανθρώπου τά πουλιά μπορεί νά ξαναφέρουν πίσω καί τόν τελευταίο σπόρο του στό μεγάλο χωράφι τοΰ Θεοΰ τών Ινδιάνων, νοτιοδυτικά, άπ' όπου λένε πώς μάς ήρθε. Καί ίσως νά ξανανθίσει τό φτωχό αυτό κάστανο τής γής. Κάποια Δήμητρα τών Ινδιάνων πρέπει νά τό βρήκε καί νά τούς τό χάρισε. Καί όταν θ' άρχίσουμε κι' εδώ νά φτιάνουμε ποιήματα, τότε τά φύλλα καί τόν καρπό του θά τά βλέπουμε στά έργα τής τέχνης μας.

Στην άρχή τοΰ Σεπτέμβρη είδα δυό ζαχαρόδεντρα νά κοκκινίζουνε πέρα άπό τή λίμνη. Πόσα δέν έλεγε τό χρώμα τους! Κάθε δέντρο παρουσίαζε κάθε φορά κι' άλλη εικόνα, σάν ό διευθυντής τοΰ μουσείου νά άντικαταστοΰσε κάθε ήμέρα τόν παλιό πίνακα μέ έναν καινούργιο ώραιότερο.

Οί σφήκες ήρθαν χιλιάδες στήν καλύβα μου τόν Όχτώβρη καί κάθισαν στά παράθυρα καί στούς τοίχους, τρομάζοντας τούς επισκέπτες. Κάθε πρωί, όταν ήταν άκόμα μουδιασμένες άπό τό κρύο, σκούπιζα μερικές έξω, μά τό ζήτημα δέ μέ άπασχολοΰσε πολύ. Θεωροΰσα μάλιστα κολακευτικό πού έβρισκαν στό σπίτι μου άνετο καταφύγιο. Ποτέ δέ μοΰ έκαναν μεγάλο κακό, άν καί κοιμόντουσαν μαζί μου, μά σιγά-σιγά εξαφανίστηκαν ούτε ξέρω σέ ποιές τρύπες, άποφεύγοντας τό χειμώνα καί τό φοβερό κρύο.

Σάν τίς σφήκες κι' εγώ, προτοΰ νά άποφασίσω νά κλειστώ γιά τό χειμώνα, πήγαινα στή βορειοανατολική πλευρά τής λίμνης Ούώλντεν τίς ήμέρες πού έμοιαζε άληθινό τζάκι, γιατί ό ήλιος χτυπούσε καί ζέσταινε τίς πέτρες τής όχθης. Είναι πιό ευχάριστο

καὶ πιὸ ὑγιεινὸ νὰ ζεσταίνεσαι ἀπὸ τὸν ἥλιο παρὰ ἀπὸ τεχνητὲς φωτιές! Ἔτσι ζεσταινόμουνα στὶς τελευταῖες ζεστὲς στάχτες ποὺ ὁ ἥλιος, σὰν κουρασμένος πιὰ κυνηγός, ἄφηνε φεύγοντας.

Ὅταν θέλησα νὰ χτίσω τὸ τζάκι μου, μελέτησα βέβαια τὸ ζήτημα καὶ τὸν τρόπο, ποὺ θὰ τὸ ἔχτιζα. Τὰ τοῦβλα μου ἦσαν ἀπὸ δεύτερο χέρι καὶ ἔπρεπε νὰ καθαριστοῦν. Ὁ πηλός τους ἦταν πενήντα χρονῶν καὶ ἀκόμα σκλήραινε. Αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀπὸ τὰ πράματα ποὺ λένε συνήθως οἱ ἄνθρωποι, εἴτε εἶναι ἀληθινὰ εἴτε ὄχι. Πολλὰ ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Μεσοποταμίας εἶναι χτισμένα μὲ τοῦβλα πολὺ καλῆς ποιότητας ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Βαβυλώνας καὶ τὸ τσιμέντο ἐπάνω τους εἶναι ἀκόμα πιὸ σκληρὸ ἀπ' ὅ,τι θὰ ἦταν στὴν ἀρχή. Ὁπωσδήποτε, στὴ δική μου περίπτωση, θαύμασα τὴν ἀντοχή τους. Καθὼς τὰ τοῦβλα μου ἦσαν ἀπὸ ἕνα παλιὸ τζάκι, διάλεξα ἐκεῖνα ποὺ ἦσαν πιὸ κατάλληλα. Ἔβαλα γύρω-γύρω πέτρες ἀπὸ τὴν ὄχθη καὶ τὰ κολλοῦσα μὲ ἄσπρη ἄμμο. Ἐργαζόμουνα σιγὰ-σιγά. Τὰ τοῦβλα αὐτὰ ποὺ ἔστησα τὴν ἡμέρα, μοῦ χρησίμεψαν γιὰ μαξιλάρι τὸ βράδυ, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ μοῦ πιαστεῖ ὁ λαιμός. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ φιλοξενοῦσα ἕναν ποιητὴ ποὺ μὲ βοηθοῦσε καὶ μαγείρευε μαζί μου. Ἦταν ὡραῖο νὰ βλέπω τὸ τζάκι μου νὰ ὑψώνεται ἀργά, μὰ στερεά. Τὸ τζάκι εἶναι σὰν ἕνα χωριστὸ κτίριο ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ὑψώνεται, μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι, πρὸς τὸν οὐρανό. Καμιὰ φορὰ στέκεται ἐκεῖ καὶ ἀφοῦ καεῖ τὸ σπίτι, καὶ εἶναι ὁλοφάνερη ἡ σημασία του καὶ ἡ ἀνεξαρτησία του. Αὐτὰ ἔγιναν κατὰ τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ. Εἶχε ἔρθει πιὰ ὁ Νοέμβρης.

Ο ΒΟΡΕΙΟΣ ἄνεμος εἶχε πιὰ ἀρχίσει νὰ κρυώνει τὴ λίμνη, ἂν καὶ χρειάστηκαν ἀρκετὲς ἑβδομάδες γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ ἔργο του, γιατὶ ἡ λίμνη εἶναι πολὺ βαθιά. Ὅταν ἄρχισα ν' ἀνάβω φωτιὰ τὰ βράδια, τὸ τζάκι λειτουργοῦσε περίφημα. Τὸ σπίτι μου ὅμως δὲ μοῦ ἄρεσε τόσο πολὺ ὅταν τὸ σουβάντισα, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω πὼς ἔγινε πιὸ ἄνετο. Δὲ θὰ ἔπρεπε κάθε ἀνθρώπινη κατοικία νὰ εἶναι ἀρκετὰ ψηλὴ γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γεμάτες μυστήριο σκιὲς νὰ παίζουνε κοντὰ στὰ δοκάρια τοῦ ταβανιοῦ, τὸ βράδυ; Αὐτὰ τὰ σχήματα εἶναι πιὸ εὐχάριστα στὴ φαντασία

ἀπὸ τοιχογραφίες ἢ πλούσια ἔπιπλα. Ἄρχισα νὰ κατοικῶ στὸ σπίτι μου, νὰ μένω δηλαδὴ γιὰ ζεστασιὰ κι' ὄχι μοναχὰ γιὰ καταφύγιο. Μ' ἄρεσε νὰ βλέπω τὴν καπνιὰ νὰ σχηματίζει τὸ μαῦρο στρῶμα της στὸ τζάκι ποὺ εἶχα χτίσει, καὶ σκάλιζα τὴ φωτιά μου μὲ ἰδιαίτερο κέφι καὶ περισσότερα δικαιώματα. Τὸ σπίτι μου ἦταν μικρό, μὰ φαινότανε μεγαλύτερο, γιατὶ εἶχε ἕνα μόνο διαμέρισμα καὶ ἦταν μακριὰ ἀπὸ ἄλλα. Ἕνα δωμάτιο εἶχε συγκεντρωμένες ὅλες τὶς χάρες ἑνὸς σπιτιοῦ. Ἦταν κουζίνα, κρεβατοκάμαρα, σαλόνι καὶ ἀποθήκη. Καὶ ὅση εὐχαρίστηση βρίσκουνε σ' ἕνα σπίτι ὁ ἀφέντης, τὸ παιδὶ καὶ οἱ ὑπηρέτες, τὴ δοκίμαζα ἐγὼ συγκεντρωμένη.

Καμιὰ φορὰ ὀνειρεύομαι ἕνα μεγαλύτερο σπίτι πιὸ γεμάτο, κατασκευασμένο ἀπὸ γερὰ ὑλικά. Τὸ ἤθελα νὰ ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ μιὰ πρωτόγονη αἴθουσα μὲ σκεπὴ χωρὶς ταβάνι καὶ σουβάδες, μὲ γυμνὰ δοκάρια ποὺ νὰ στηρίζουν ἕνα εἶδος στέγης πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι γιὰ τὴ βροχὴ καὶ γιὰ τὸ χιόνι. Ἕνα σπίτι σὰ σπηλιά, ποὺ νὰ πρέπει νὰ πάρεις δάδα καὶ νὰ τὴ σηκώσεις ψηλὰ γιὰ νὰ ἰδεῖς τὴ στέγη. Ὅπου μερικοὶ νὰ μποροῦνε νὰ κάθονται κοντὰ στὸ τζάκι, ἄλλοι στὸ πεζούλι ἑνὸς παράθυρου, ἄλλοι στὴ μιὰ ἄκρη τῆς αἴθουσας καὶ ἄλλοι στὴν ἄλλη, καὶ μερικοὶ στὰ δοκάρια μὲ τὶς ἀράχνες, ἂν προτιμοῦν ἔτσι. Ἕνα σπίτι ὅπου ὁ κουρασμένος ταξιδιώτης νὰ μπορεῖ νὰ πλυθεῖ, νὰ φάει, νὰ κουβεντιάσει καὶ νὰ κοιμηθεῖ. Ἕνα καταφύγιο ποὺ θὰ ἤθελες πολὺ νὰ τὸ βρεῖς μπροστά σου, μιὰ ἄγρια νύχτα, καταφύγιο ποὺ νὰ ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα ἑνὸς σπιτιοῦ καὶ τίποτα ἀπὸ νοικοκυριό. Ὅπου νὰ μπορεῖς νὰ ἰδεῖς ὅλους τοὺς θησαυροὺς μὲ μιὰ ματιὰ καὶ ὅλα νὰ κρέμονται σὲ φανερὲς κρεμάστρες. Ποὺ νὰ εἶναι μαζὶ κουζίνα καὶ σαλόνι καὶ ἀποθήκη καὶ κρεβατοκάμαρα καὶ σοφίτα. Ὅπου νὰ μπορεῖς νὰ ἰδεῖς πράματα ἀναγκαῖα, τὸ βαρέλι καὶ τὴ σκάλα καὶ τὸ ντουλάπι καὶ ν' ἀκοῦς τὴ χύτρα νὰ βράζει. Ὅπου νὰ μπορεῖς νὰ ἐκφράσεις τὸ σεβασμό σου στὴ φωτιὰ ποὺ ψήνει τὸ φαΐ σου καὶ στὸ φοῦρνο ποὺ ἔχει τὸ ψωμί σου καὶ ὅπου στολίδια του θὰ εἶναι τὰ ἀπαραίτητα ἔπιπλα καὶ μαγειρικὰ σκεύη. Ἕνα σπίτι ποὺ τὸ ἐσωτερικό του νὰ εἶναι ἀνοιχτὸ καὶ φανερὸ σὰν τὴ φωλιὰ ἑνὸς πουλιοῦ καὶ ὅπου δὲ θὰ μπορεῖς νὰ μπεῖς ἀπὸ τὴν μπροστινὴ πόρτα ἢ

νὰ βγεῖς ἀπὸ τὴν πίσω πορτούλα χωρὶς νὰ δεῖς τοὺς περισσότερους κατοίκους του. Ὅπου, φιλοξενία θὰ σημαίνει νὰ ἔχεις ὅλη τὴν ἐλευθερία τοῦ σπιτιοῦ καὶ ὄχι νὰ σὲ κλείνουνε σ' ἕνα κελὶ καὶ νὰ σοῦ λένε νὰ βολευτεῖς ἐκεῖ «σὰν στὸ σπίτι σου», ἀποκλείοντάς σε ἀπὸ τὰ ἑφτὰ ὄγδοα τοῦ σπιτιοῦ. Σήμερα, φιλοξενία εἶναι ἡ τέχνη νὰ κρατᾶς τὸν ξένο σὲ ἀπόσταση, νὰ τὸν ἐμποδίζεις νὰ πλησιάσει τὸ τζάκι σου, χτίζοντας ἕνα χωριστὸ γιὰ κεῖνον. Κρύβουμε ἀπὸ τὸν ξένο μας τὸ μαγείρεμα σὰ νὰ ἔχουμε σκοπὸ νὰ τὸν δηλητηριάσουμε. Ἔχω βρεθεῖ σὲ πολλῶν ἀνθρώπων κτίρια, μὰ σὲ πολὺ λίγων ἀνθρώπων «σπίτια». Ἂν ἕνας βασιλιὰς καὶ μιὰ βασίλισσα κατοικούσανε μὲ ἁπλότητα σ' ἕνα σπίτι σὰν κι' αὐτὸ ποὺ ὀνειρεύομαι, θὰ μποροῦσα νὰ πάω νὰ τοὺς ἰδῶ μὲ τὰ παλιά μου ροῦχα ἂν περνοῦσα ἀπὸ κεῖνο τὸ δρόμο, μὰ ἂν βρεθῶ ποτὲ σὲ κανένα μοντέρνο παλάτι, ἡ μόνη μου ἐπιθυμία θὰ εἶναι νὰ φύγω ἀμέσως. Σήμερα τὸ σαλόνι εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν κουζίνα καὶ ἀπὸ τὸ ἐργαστήριο. Ἡ γλώσσα μας ἔχει ἀλλάξει καὶ ἔχει γίνει ὅλο σύμβολα, δὲ λέει τὰ πράματα μὲ τὸ πραγματικό τους ὄνομα.

Δὲ σουβάντισα παρὰ μόνον ὅταν ἔπιασε ἡ παγωνιά. Ἔφερα μὲ τὴ βάρκα μου λίγη ἄμμο πιὸ ἄσπρη καὶ πιὸ καθαρή, γι' αὐτὸν τὸ σκοπό, ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ὄχθη. Ὅταν ἄρχισα νὰ μαστορεύω ἤμουνα στὴν εὐχάριστη θέση νὰ βλέπω τὸ καρφὶ νὰ μπαίνει ἀμέσως μὲ ἕνα μόνο χτύπημα τοῦ σφυριοῦ, καὶ ἡ φιλοδοξία μου ἦταν νὰ στρώσω τοὺς τοίχους γρήγορα καὶ καθαρά. Θυμᾶμαι τὴν ἱστορία τοῦ ψωροπερήφανου. Ντυμένος ὄμορφα ροῦχα τριγύριζε κάποτε στὸ χωριὸ καὶ ἔδινε συμβουλὲς στοὺς μαστόρους. Μιὰ μέρα ἀποφάσισε νὰ δώσει τὸ παράδειγμα. Ἅρπαξε λοιπὸν τὸ γεμάτο μυστρί, ἔριξε τὸν ἀσβέστη μὲ φόρα στὸ ταβάνι καὶ τὸν ἔφαγε ὅλον στὸ μεταξωτό του πουκάμισο. Καθὼς σοβάντιζα ἔμαθα ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς δουλειᾶς καὶ ἔβλεπα μὲ ἔκπληξη πόσο διψούσανε τὰ τοῦβλα καὶ πόσοι κουβάδες νερὸ χρειάζονται γιὰ νὰ βαφτιστεῖ ἕνα καινούργιο τζάκι. Τὸν προηγούμενο χειμώνα εἶχα κάνει μιὰ ὁρισμένη ποσότητα ἀσβέστη καίγοντας τὰ ὄστρακα τοῦ unio fluviatilis. Ἦταν ἕνα πείραμα γιὰ νὰ ξέρω ἀπὸ τί εἶναι φτιαγμένα. Θὰ μποροῦσα νὰ εἶχα καλὸ ἀσβεστόλιθο ἕνα-δυὸ μίλια μακριὰ καὶ νὰ τὸν ἔκαιγα ὁ ἴδιος ἂν ἤθελα.

Η ΛΙΜΝΗ, στὸ μεταξύ, μερικὲς μέρες, ἴσως καὶ ἑβδομάδες προτοῦ νὰ παγώσει ὁλόκληρη, εἶχε σκεπαστεῖ μὲ ἕνα ἐλαφρὸ στρῶμα πάγου στὶς πιὸ σκιερὲς καὶ ρηχὲς ἄκρες της. Ὁ πρῶτος πάγος εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀξιοπρόσεκτος καὶ τέλειος ἐπειδὴ εἶναι σκληρὸς καὶ διάφανος. Δίνει τὴν καλύτερη εὐκαιρία νὰ ἐξετάσει κανεὶς τὸ βυθὸ στὰ ρηχά. Μοιάζει μὲ καθρέφτη, ἀφοῦ τὸ νερὸ εἶναι ἀναγκαστικὰ λεῖο. Στὴν ἄμμο ὑπάρχουνε πολλὰ αὐλάκια, ἐκεῖ ποὺ κάποιο ζῶο περπάτησε καὶ γύρισε ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο ἀφήνοντας διπλὰ ἴχνη. Μὰ καὶ ὁ πάγος παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον. Ἂν τὸν ἐξετάσεις ἀπὸ κοντὰ τὸ πρωὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ πάγωμα,βρίσκεις πὼς οἱ περισσότερες φουσκάλες πού, στὴν ἀρχή, φαίνονται σὰ νὰ εἶναι μέσα του, εἶναι κολλημένες στὴν κάτω ἐπιφάνειά του, καὶ πὼς ὅλο καὶ περισσότερες ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸ βυθό. Ὅσο ὁ πάγος εἶναι ἀκόμη κάπως σκληρὸς καὶ σκοῦρος, μπορεῖς νὰ κοιτάζεις μέσα ἀπ' αὐτόν. Αὐτὲς οἱ φουσκάλες εἶναι πολὺ καθαρὲς καὶ ὄμορφες καὶ βλέπεις τὸ πρόσωπό σου νὰ καθρεφτίζεται μέσα τους κάτω ἀπὸ τὸν πάγο. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουνε τριάντα ἢ σαράντα σὲ κάθε τετραγωνικὴ ἴντσα.

Ὑπάρχουν ἐπίσης μέσα στὸν πάγο, στενές, μακρουλὲς φουσκάλες, περίπου μισὴ ἴντσα μακριές, ἢ συχνά, ὅταν ὁ πάγος εἶναι πολὺ φρέσκος, μικροσκοπικὲς σφαιρικὲς φουσκάλες, ἡ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη, σὰ χάντρες περασμένες σὲ κλωστή.

Αὐτὲς ὅμως μέσα στὸν πάγο δὲν εἶναι τόσο πολυάριθμες, οὔτε τόσο φανερές, ὅσο οἱ ἄλλες. Καμιὰ φορὰ ἔριχνα πέτρες γιὰ νὰ δοκιμάσω τὴν ἀντοχὴ τοῦ πάγου. Ὅσες τὸν ἔσπαζαν ἔφερναν μαζί τους τὸν ἀέρα, ποὺ σχημάτιζε μεγάλες φουσκάλες ἀπὸ κάτω. Μιὰ φορὰ ποὺ γύρισα νὰ ἰδῶ, ὕστερα ἀπὸ σαράντα ὀχτὼ ὧρες, ἂν καὶ ὁ πάγος ἦταν μιὰ ἴντσα πιὸ παχύς, οἱ φουσκάλες φαινόντουσαν ἀκόμα ὅπως καὶ πρῶτα. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δύο τελευταῖες ἡμέρες ἦσαν πολὺ ζεστές, σὰν ἰνδικὸ καλοκαίρι, ὁ πάγος ἦταν διάφανος καὶ ἄφηνε νὰ φαίνεται τὸ σκοῦρο πράσινο χρῶμα τοῦ νεροῦ καὶ ὁ βυθός. Ὁ βυθὸς ἦταν θαμπός, γκρίζος καὶ διπλὸς στὸ πάχος, μὰ δὲν ἦταν καθόλου πιὸ στερεός, γιατὶ οἱ φουσκάλες τοῦ ἀέρα, μὲ τὴ ζέστη, μεγάλωσαν κι' ἑνώθηκαν καὶ ἔχασαν τὸ κανονικό τους σχῆμα. Δὲν ἦταν πιὰ ἡ μία ἴσα-ἴσα πάνω ἀπ' τὴν ἄλλη.

Ἦσαν σὰν ἀσημένια νομίσματα ποὺ ἔπεσαν ἀπὸ μιὰ σακούλα, καὶ ἡ μιὰ σκέπαζε λίγο τὴν ἄλλη. Ἡ ὀμορφιὰ τοῦ πάγου εἶχε χαλάσει καὶ ἦταν πολὺ ἀργὰ γιὰ νὰ μελετήσω τὸ βυθό. Ἐπειδὴ ἤμουνα περίεργος νὰ ἰδῶ τί εἶχαν ἀπογίνει οἱ μεγάλες φουσκάλες, ἔσπασα ἕνα κομμάτι πάγου ποὺ εἶχε μιὰ φουσκάλα μέτρια στὸ μέγεθος. Εἶδα πὼς εἶχε σχηματιστεῖ κι' ἄλλος πάγος κάτω της καὶ πὼς αὐτὸς ὁ πάγος ἔλιωνε κανονικὰ μὲ τὸ σχῆμα ποὺ θὰ εἶχε ἕνα ἀνάποδο πιατάκι. Ἄφηνε μόνο ἕνα λεπτὸ τοίχωμα νὰ τὸν χωρίζει ἀπὸ τὴ φουσκάλα, πάχους περίπου ἕνα ὄγδοο τῆς ἴντσας. Αὐτὲς οἱ φουσκάλες, σὰ νὰ εἶναι ντουφέκια γεμισμένα μὲ ἀέρα, κάνουνε τὸν πάγο νὰ ραγίζει καὶ νὰ σπάει.

ΤΕΛΟΣ ὁ χειμώνας ἦρθε γιὰ καλά, μόλις εἶχα τελειώσει τοὺς σουβάδες. Ὁ ἄνεμος ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι, σὰ νὰ μὴν εἶχε τὴν ἄδεια νὰ τὸ κάνει ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή. Κάθε νύχτα οἱ χῆνες περνοῦσαν, ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ γῆ εἶχε πιὰ σκεπαστεῖ μὲ χιόνι, μερικὲς γιὰ νὰ καθίσουνε στὴ λίμνη Οὐῶλντεν καὶ μερικὲς ταξίδευαν πρὸς τὸ Μεξικό. Πολλὲς φορές, καθὼς γύριζα ἀπὸ τὸ χωριὸ στὶς δέκα ἢ στὶς ἕντεκα τὴ νύχτα, ἄκουα τὸ πάτημα ἑνὸς κοπαδιοῦ ἀπὸ χῆνες ἢ πάπιες, στὰ ξερὰ φύλλα τοῦ δάσους, κοντὰ σὲ μιὰ τρύπα τῆς λίμνης, πλάϊ στὸ σπίτι μου. Τὸ 1845, ἡ λίμνη Οὐῶλντεν πάγωσε ὁλόκληρη τὴ νύχτα στὶς 22 τοῦ Δεκέμβρη, ἐνῶ ἡ λίμνη Φλὶντ καὶ ἄλλες πιὸ ρηχὲς λίμνες ἦσαν παγωμένες δέκα καὶ περισσότερες ἡμέρες πιὸ μπροστά. Τὸ 1846 πάγωσε στὶς 16, τὸ 1849 στὶς 31 καὶ τὸ 1850 περίπου στὶς 27 τοῦ Δεκέμβρη. Τὸ 1852 στὶς 5 τοῦ Γενάρη, τὸ 1853 στὶς 31 τοῦ Δεκέμβρη. Τὸ χιόνι εἶχε πιὰ σκεπάσει τὸ χῶμα ἀπὸ τὶς 25 τοῦ Νοέμβρη καὶ μὲ τριγύρισε ξαφνικὰ μιὰ χειμωνιάτικη σκηνογραφία. Τραβήχτηκα ἀκόμα πιὸ βαθιὰ στὸ καβούκι μου καὶ προσπάθησα νὰ διατηρήσω ἀναμμένη τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι καὶ στὸ στῆθος μου. Ἡ δουλειά μου τώρα στὸ ὕπαιθρο ἦταν νὰ μαζεύω ξερὰ ξύλα, νὰ τὰ κουβαλῶ μὲ τὰ χέρια ἢ στοὺς ὤμους, ἢ καμιὰ φορὰ νὰ σέρνω ἀπὸ ἕνα νεκρὸ πεῦκο κάτω ἀπὸ κάθε μασχάλη. Ἕνας παλιὸς φράχτης τοῦ δάσους ἦταν σπουδαία πηγὴ γιὰ τὴν ξυλεία μου καὶ τὴ θυσίασα στὸ θεὸ Ἥφαιστο. Πόσο πιὸ εὐχάριστο εἶναι τὸ

γεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ μόλις γύρισε ἀπὸ τὰ χιόνια κι' ἔφερε ἀπὸ κεῖ —καλύτερα ἔκλεψε ἀπὸ κεῖ—τὰ καύσιμά του. Τὸ ψωμί του καὶ τὸ φαΐ του εἶναι γλυκό. Ὑπάρχουν ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ ξερὰ ξύλα στὸ δάσος γιὰ πολλὲς φωτιές, καὶ ὄχι μόνο δὲ ζεσταίνουν κανέναν ἐκεῖ ποὺ εἶναι παρὰ καὶ ἐμποδίζουν τὰ νεαρὰ δέντρα νὰ ἀναπτυχθοῦν. Ὕστερα ἦσαν καὶ τὰ ξύλα ποὺ ἔπλεαν πάντα στὴ λίμνη. Τὸ καλοκαίρι ἀνακάλυψα μιὰ σχεδία ποὺ εἶχαν φτιάξει οἱ Ἰρλανδοὶ ὅταν χτιζότανε ὁ σιδηρόδρομος. Ἦταν ἐξαιρετικὴ καὶ ἔκαιγε θαυμάσια, μάλιστα ἔκαιγε καλύτερα ἔτσι ποὺ τὰ ξύλα της ἦσαν μουσκεμένα ἀπὸ τόσα χρόνια.

Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πόση ἀξία ἔχει τὸ ξύλο ἀκόμη καὶ σήμερα. Ἡ ἀξία του εἶναι πιὸ σταθερὴ ἀπὸ τὸ χρυσάφι, ἀφοῦ, ὕστερα ἀπὸ τόσες ἐφευρέσεις, ὁ ἄνθρωπος ἀκόμα πάει στὸ δάσος ζητώντας ἕνα δεμάτι ξύλα. Εἶναι τόσο πολύτιμο σὲ μᾶς, ὅσο ἦταν καὶ στοὺς Σάξονες καὶ Νορμανδοὺς προγόνους μας. Ἂν ἐκεῖνοι ἔκαναν μ' αὐτὸ τὰ τόξα τους, ἐμεῖς κάνομε τὰ ντουφέκια μας. Ὁ Μισὼ πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια ἔγραφε πὼς ἡ τιμὴ τοῦ ξύλου γιὰ καύσιμη ὕλη στὴ Νέα Ὑόρκη καὶ στὴ Φιλαδέλφεια «σχεδὸν ξεπερνάει τὴν τιμὴ τοῦ καλύτερου ξύλου στὸ Παρίσι». Στὴν πόλη μας ἡ τιμὴ τοῦ ξύλου ἀνεβαίνει σταθερὰ καὶ τὸ μόνο ζήτημα εἶναι πόσο ὑψηλότερη θὰ εἶναι ἐφέτος ἀπὸ πέρυσι. Οἱ μηχανικοὶ καὶ οἱ ἔμποροι ποὺ ἔρχονται στὸ δάσος εἶναι βέβαιο πὼς πᾶνε στὴ δημοπρασία τῆς ξυλείας καὶ μάλιστα πληρώνουν ἀκριβὰ γιὰ νὰ περάσουν ὕστερα ἀπὸ τὸν ξυλοκόπο καὶ νὰ μαζέψουνε τ' ἀπομεινάρια. Εἶναι πολλὰ χρόνια ποὺ οἱ ἄνθρωποι πᾶνε στὰ δάση γιὰ καύσιμα καὶ γιὰ ὑλικὰ τῆς τέχνης. Ὁ κάτοικος τῆς Νέας Ἀγγλίας καθὼς καὶ ὁ κάτοικος τῆς Νέας Ὀλλανδίας, ὁ Παριζιάνος καὶ ὁ Κέλτης, ὁ ἀγρότης καὶ ὁ Ρομπὲν τῶν Δασῶν, στὰ περισσότερα μέρη τοῦ κόσμου, ὁ πρίγκιπας καὶ ὁ χωρικός, ὁ μορφωμένος καὶ ὁ ἄγριος, ὅλοι χρειάζονται λίγα κούτσουρα ἀπὸ τὸ δάσος γιὰ νὰ ζεσταθοῦνε καὶ νὰ ψήσουνε τὸ φαγητό τους. Οὔτε ἐγὼ μποροῦσα νὰ ζήσω δίχως αὐτά.

Ὁ κάθε ἄνθρωπος κοιτάζει τὰ στοιβαγμένα ξύλα του μ' ἕνα εἶδος στοργῆς. Ἤθελα νὰ ἔχω τὰ δικά μου μπροστὰ στὸ παράθυρό μου καὶ ὅσο περισσότερες φλοῦδες εἴχανε γύρω, τόσο μοῦ

ἄρεσε πιὸ πολύ, γιατὶ μοῦ θύμιζαν τὴν εὐχάριστη ἐργασία μου. Εἶχα μιὰ παλιὰ ἀξίνα ποὺ κανένας δὲν ἦρθε νὰ τὴ ζητήσει. Μοῦ ἄρεσε νὰ παίζω μὲ τὶς παλιὲς ρίζες ποὺ εἶχα βγάλει ἀπὸ τὰ χωράφια μου. Μὲ ζέσταιναν δυὸ φορές, μιὰ καθὼς τὶς ξερίζωνα καὶ μιὰ ὅταν τὶς ἔκαιγα στὸ τζάκι μου. Κανένα ἄλλου εἴδους καύσιμο δὲ μοῦ εἶχε δώσει τόση ζεστασιά.

Λίγα κομμάτια χοντρὸ πεῦκο ἦταν μεγάλος θησαυρός. 'Αξίζει νὰ θυμηθεῖ κανεὶς πόση τέτοια τροφὴ γιὰ τὴ φωτιὰ εἶναι ἀκόμα κρυμμένη μέσα στὴ γῆ. Ἄλλες χρονιὲς εἶχα πάει γιὰ «ἔρευνες» σὲ κάτι γυμνὲς λοφοπλαγιὲς καὶ βρῆκα ὄμορφες χοντρὲς ρίζες. Εἶναι σχεδὸν ἀκατάλυτες. Κομμάτια τριάντα-σαράντα ἐτῶν, εἶναι ἀκόμα γερά, ἂν καὶ ἀπ' ἔξω ἔχουν μουχλιάσει. Μὲ τὴν ἀξίνα καὶ τὸ φτυάρι, ψάχνεις στὸ ὀρυχεῖο καὶ ἀκολουθεῖς τὰ ἴχνη σὰ νὰ ἦταν φλέβα χρυσοῦ, βαθιὰ στὴ γῆ. Συνήθως εἶχα γιὰ προσάναμμα ξερὰ φύλλα τοῦ δάσους. Τὰ μάζευα στὸ ὑπόστεγό μου πρὶν νὰ ἔρθουνε τὰ χιόνια. Ὅταν οἱ χωρικοὶ ἀνάβανε τὶς φωτιές τους πέρα στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα, εἰδοποιοῦσα κι' ἐγὼ τοὺς ἄγριους κατοίκους τοῦ Οὐῶλντεν, μὲ καπνὸ ἀπὸ τὸ τζάκι μου, πὼς ἤμουνα ξύπνιος. Τὸ σκληρὸ πράσινο ξύλο, μόλις κοβότανε, ἂν καὶ εἶχα λίγο μόνο ἀπ' αὐτό, ἦταν τὸ καλύτερο γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ τὸ ἤθελα. Καμιὰ φορά, ἄφηνα στὸ τζάκι καλὴ φωτιά, ὅταν πήγαινα βόλτα τὰ ἀπογέματα τὸ χειμώνα. Ὅταν γύριζα, τρεῖς-τέσσερεις ὧρες ἀργότερα, ἦταν ἀκόμα ζωντανὴ καὶ λαμπερή. Ἂς εἶχα φύγει, τὸ σπίτι μου δὲν ἦταν ἄδειο. Ἦταν σὰ νὰ εἶχα ἀφήσει ἕνα εὔθυμο φύλακα πίσω μου. 'Εκεῖ ζούσαμε ἐγὼ κι' ἡ Φωτιά, καὶ πρέπει νὰ πῶ πὼς ἡ νοικοκυρά μου φάνηκε ἄξια τῆς ἐμπιστοσύνης μου. Μιὰ μέρα ὅμως, καθὼς ἔσπαζα ξύλα, μοῦ ἦρθε ξαφνικὰ στὸ νοῦ νὰ ρίξω μιὰ ματιὰ νὰ ἰδῶ ἂν εἶχε πιάσει φωτιὰ τὸ σπίτι. Ἦταν ἡ μόνη φορὰ ποὺ θυμᾶμαι νὰ ἀνησύχησα γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἔτσι, κοίταξα, καὶ εἶδα πὼς μιὰ σπίθα εἶχε πεταχτεῖ στὸ κρεβάτι μου κι' αὐτὸ ἄναψε. Πῆγα καὶ τὴν ἔσβησα ὅταν εἶχε καεῖ ἕνα κομμάτι μεγάλο, ὅσο τὸ χέρι μου. Τὸ σπίτι μου ὅμως ἦταν τόσο προφυλαγμένο ἀπ' τοὺς ἀνέμους, εἶχε τέτοια ἡλιόλουστη θέση καὶ ἡ στέγη ἦταν τόσο χαμηλή, ποὺ μποροῦσα ν' ἀφήσω τὴ φωτιὰ νὰ σβήσει ὁποιαδήποτε μέρα τοῦ χειμώνα.

Οἱ τυφλοπόντικοι ἔκαναν τὴ φωλιά τους στὸ κελάρι μου. Μασουλούσανε πατάτες. Τὸ κρεβατάκι τους ἦταν βολικό, φτιαγμένο ἀπὸ τρίχες ποὺ εἴχανε μείνει μετὰ ἀπὸ τὸ σουβάντισμα καὶ ἀπὸ καφὲ χαρτί. Γιατὶ ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ ἄγρια ζῶα ἀγαποῦν τὴν ἄνεση καὶ τὴ ζεστασιὰ ὅσο καὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ δὲν ψοφοῦνε τὸ χειμώνα, γιατὶ φροντίζουν νὰ τὴν ἐξασφαλίσουνε. Τὸ ζῶο κάνει ἁπλὰ ἕνα κρεβάτι καὶ τὸ ζεσταίνει μὲ τὸ σῶμα του. Ὁ ἄνθρωπος ἀνακάλυψε τὴ φωτιά. Ζεσταίνει μ' αὐτὴ τὸν ἀέρα σ' ἕνα μεγάλο διαμέρισμα, καὶ μπορεῖ νὰ κυκλοφορεῖ ἐκεῖ μέσα κάπως ἐλαφρότερα ντυμένος. Διατηρεῖ ἔτσι ἕνα εἶδος καλοκαίρι στὴ μέση τοῦ χειμώνα. Ἔφτιαξε παράθυρα γιὰ νὰ μπαίνει τὸ φῶς καὶ μὲ μιὰ λάμπα κάνει τὴ διάρκεια τῆς μέρας πιὸ μεγάλη. Ἔτσι προχωρεῖ ἕνα-δυὸ βήματα πέρα ἀπὸ τὸ ἔνστικτο καὶ ἐξοικονομεῖ λίγον καιρὸ γιὰ τὶς καλὲς τέχνες.

Μετὰ ἀπὸ ὧρες στὸ κρύο, γύριζα μουδιασμένος στὴ θερμὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ μου. Ἐκεῖ ζωντάνευα πάλι καὶ παρέτεινα τὴ ζωή μου. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποροῦμε πῶς τάχα θὰ μπορέσει νὰ καταστραφεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Λίγο σκληρότερος νὰ ἔρθει ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὸ βοριά, καὶ εὔκολα κόβονται τὰ νήματα τῆς ζωῆς μας.

Τὸν ἄλλο χειμώνα, χρησιμοποίησα μιὰ μικρὴ κουζινίτσα γιὰ οἰκονομία, ἀφοῦ δὲν εἶμαι καὶ ἰδιοκτήτης τοῦ δάσους. Μὰ δὲ διατηροῦσε τὴ φωτιὰ τόσο καλὰ ὅσο ἕνα ἀνοιχτὸ τζάκι. Καὶ ἡ μαγειρικὴ δὲν εἶναι πιὰ ποίηση. Εἶναι χημεία. Γρήγορα ξεχάσαμε, σήμερα ποὺ ἔχομε κουζίνες, πὼς ἄλλοτε ψήναμε τὶς πατάτες στὴ χόβολη, ὅπως οἱ Ἰνδιάνοι. Ἡ θερμάστρα ὄχι μόνο ἔπιασε χῶρο καὶ ἔδωσε μυρωδιὰ στὸ δωμάτιο, παρὰ ἔκρυψε καὶ τὴ φωτιὰ καὶ αἰστάνθηκα σὰ νὰ εἶχα χάσει ἕνα σύντροφο. Πάντα βλέπεις ἕνα πρόσωπο στὴ φωτιά. Ὁ γεωργὸς ποὺ τὴν κοιτάζει τὸ βράδυ, καθαρίζει τὴ σκέψη του ἀπὸ τὰ χώματα ποὺ μάζεψε ὅλη τὴν ἡμέρα. Μὰ δὲν μποροῦσα νὰ κάθομαι νὰ κοιτάζω τὴ φωτιὰ χωρὶς νὰ μοῦ ἔρχονται στὸ νοῦ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ:

Τὸ σήμερα μπορεῖ νὰ κάτσει νὰ ἀποκοιμηθεῖ.
Νὰ μὴ φοβᾶται τὰ φαντάσματα ποὺ ἦρθαν ἀπ' τὸ χτὲς
καὶ μίλησαν μὲ μᾶς στὸ ἄνισο τῆς παλιᾶς φωτιᾶς μας φῶς.

ΠΑΛΙΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ
ΚΑΙ
ΧΕΙΜΩΝΙΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

ΠΕΡΑΣΑ, χωρὶς νὰ χαλάσει ἡ διάθεσή μου, μερικὲς χιονοθύελλες καὶ πολλὰ χειμωνιάτικα βράδια, μὲ κέφι, κοντὰ στὸ τζάκι μου, ἐνῶ τὸ χιόνι στριφογύριζε ἄγρια, ἀκόμη καὶ ὅταν καὶ ἡ κουκουβάγια εἶχε σωπάσει. Πολλὲς ἑβδομάδες δὲ συναντοῦσα κανέναν ὅταν ἔβγαινα περίπατο, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ποὺ ἔκοβαν ξύλα γιὰ τὸ χωριό. Τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης βοήθησαν ν' ἀνοίξω μονοπάτι μέσα στὸ πιὸ βαθὺ χιόνι τοῦ δάσους, γιατὶ ὅταν πέρασα μιὰ φορά, ὁ ἄνεμος φύσηξε κι' ἔφερε φύλλα βελανιδιᾶς στὰ ἴχνη μου. Αὐτὰ κόλλησαν ἐκεῖ καὶ ἀπορροφώντας τὶς ἀκτίνες τοῦ ἥλιου ἔλιωσαν τὸ χιόνι. Ἔτσι, ὄχι μόνο σχηματίστηκε ἕνα στεγνὸ μονοπάτι γιὰ τὰ πόδια μου, παρὰ καὶ τὴ νύχτα ἡ σκούρα του γραμμὴ μὲ ὁδηγοῦσε. Γιὰ νὰ ἔχω λίγη ἀνθρώπινη συντροφιά, ἀναγκάστηκα νὰ ζωντανέψω μὲ τὴ φαντασία μου τοὺς παλιοὺς κατοίκους τοῦ δάσους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμπολίτες μου θυμοῦνται ἀκόμα πὼς ὁ δρόμος κοντὰ στὸ σπίτι μου παλαιότερα ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὰ γέλια καὶ τὰ κουτσομπολιὰ τῶν κατοίκων, καὶ τὰ γύρω δάση ἦσαν γεμάτα σπιτάκια καὶ κήπους. Καὶ ὁ δρόμος τότε διασκέδαζε τὸν ταξιδιώτη μὲ τὴν ποικιλία του καὶ ἔμενε περισσότερον καιρὸ στὴ μνήμη του.

Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ χωράφι μου, πέρα ἀπὸ τὸ δρόμο, ζοῦσε ὁ Κάτων Ἴνγκραχαμ, σκλάβος τοῦ Ντάνκαν Ἴνγκραχαμ, ἄρχοντα τοῦ χωριοῦ Κόνκορντ. Αὐτὸς ἔχτισε ἕνα σπίτι στὸ σκλάβο του,

καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ ζήσει στὰ δάση Οὐῶλντεν. Μερικοὶ λένε πὼς ὁ Κάτων ἦταν νέγρος τῆς Γουϊνέας. Ὑπάρχουνε μερικοὶ ποὺ θυμοῦνται τὸ χωράφι του. Ἦταν ἀνάμεσα στὶς καρυδιές, ποὺ τὶς ἄφηνε νὰ μεγαλώνουνε γιὰ νὰ τὶς χαρεῖ στὰ γερατειά του. Ἕνας λευκὸς ἐπιχειρηματίας ὅμως, πολὺ νεώτερός του, τὶς απόκτησε στὸ τέλος. Καὶ αὐτὸς κατοικεῖ σήμερα στὸ ἴδιο στενὸ σπίτι. Ἡ τρύπα τοῦ κελαριοῦ ποὺ εἶχε στὸ σπίτι του ὁ Κάτων ὑπάρχει ἀκόμη, μισοκρυμμένη κάτω ἀπὸ τὰ πεῦκα. Σήμερα ἄφθονη βλάστηση φουντώνει πάνω στὸ σκαμμένο χῶμα.

Ἐδῶ, κοντὰ στὴ γωνιὰ τοῦ χωραφιοῦ μου, ἡ Ζίλφα, κι' αὐτὴ νέγρα, εἶχε τὸ σπιτάκι της, ὅπου ὕφαινε γιὰ τὸ χωριὸ καὶ γέμιζε τὰ δάση τοῦ Οὐῶλντεν μὲ τὸ δυνατὸ τραγούδι της. Στὸν πόλεμο τοῦ 1812, τὸ σπίτι της κάηκε ἀπὸ τοὺς ἄγγλους στρατιῶτες, αἰχμαλώτους. Αὐτὴ ἔλειπε. Μὰ ἡ γάτα της, ὁ σκύλος καὶ οἱ κότες της, ὅλα κάηκαν μαζί. Ἡ ζωή της ἦταν σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπη. Ἀνάμεσα στὶς βελανιδιὲς τοῦ δάσους, ὑπάρχουν ἀκόμη σκόρπια τοῦβλα ἀπὸ τὸ σπίτι της.

Κάτω δεξιά, στὸ δρόμο, ἐκεῖ ποὺ μεγαλώνουν ἀκόμη οἱ μηλιὲς ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε φυτέψει, ζοῦσε ὁ Μπρίστερ Φρῆμαν, ἄλλοτε νέγρος σκλάβος τοῦ κυρίου Κάμμιγκς. Οἱ μηλιὲς εἶναι γέρικα δέντρα μὰ τὰ φροῦτα τους ἔχουν ἀκόμη τὴν ἴδια ἄγρια καὶ ξινὴ γεύση στὸ στόμα μου. Ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ διάβασα ἕνα ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γι' αὐτὸν στὸ παλιὸ νεκροταφεῖο τοῦ Λίνκολν, λίγο παράμερα, κοντὰ σὲ κάτι ἄγγλους γρεναδιέρους ποὺ ἔπεσαν ὅταν ὑποχωροῦσαν ἀπὸ τὴν Κόνκορντ. Τὸ ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα τὸν ἔγραφε «Σκιπίων Μπρίστερ» καὶ ἔδειχνε καθαρὰ πότε πέθανε. Ἦταν δηλαδὴ ἕνας ἔμμεσος τρόπος νὰ πληροφορηθῶ πὼς κάποτε ἔζησε. Μαζί του ἔμενε ἡ Φέντα, ἡ φιλόξενη γυναίκα του ποὺ ἔλεγε στοὺς ἀνθρώπους τὴν τύχη τους, χοντρή, μαύρη, πιὸ μαύρη ἀπ' ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς νύχτας, τὸ πιὸ μαῦρο ἀστέρι ποὺ πέρασε ποτὲ ἀπὸ τὴν Κόνκορντ.

Πέρα κάτω ἀπὸ τὸ λόφο, ἀριστερά, στὸν παλιὸ δρόμο τοῦ δάσους, εἶναι ἀπομεινάρια ἀπὸ τὴν παλιὰ κατοικία τῶν Στράττεν. Μιὰ φορά, τὰ ὀπωροφόρα δέντρα τους σκέπαζαν ὁλόκληρη τὴν πλαγιὰ τοῦ λόφου τοῦ Μπρίστερ. Ἀπὸ τότε ὅμως, χάθηκαν μέσα

στὰ πεῦκα καὶ οἱ ρίζες τους ἀκόμη δίνουν ξύλα γιὰ κάψιμο. Ἀκόμα πιὸ κοντὰ στὴν πόλη, στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ δρόμου, ἴσα-ἴσα στὴν ἄκρη τοῦ δάσους, ἔμενε ὁ Μπρήντ, φημισμένος τύπος γιὰ τὰ κατορθώματά του. Τέτοιος δαίμονας δὲν ἀναφέρεται καθαρὰ στὴ μυθολογία. Ἔπαιξε σπουδαῖο καὶ καταπληχτικὸ ρόλο στὴ ζωὴ τῆς Νέας Ἀγγλίας καὶ ἀξίζει, μιὰ μέρα, κάποιος νὰ βρεθεῖ νὰ γράψει τὴ βιογραφία του. Εἶναι ἐκεῖνος ποὺ πρῶτα ἔρχεται σὰ φίλος καὶ ὕστερα τὰ κλέβει ὅλα ἢ σκοτώνει ὁλόκληρη τὴν οἰκογένεια. Ἡ ἱστορία ὅμως δὲν πρέπει νὰ διηγηθεῖ ἀκόμα τὶς τραγωδίες ποὺ διαδραματίστηκαν ἐδῶ. Ἂς ἔρθει ὁ χρόνος νὰ τὶς μετριάσει καὶ νὰ τοὺς δώσει λιγότερο δυνατὸ χρῶμα. Ἐδῶ, μιὰ ἀκαθόριστη καὶ ἀμφίβολη παράδοση λέει πὼς κάποτε ὑπῆρχε μιὰ ταβέρνα. Ἐδῶ ἦταν καὶ τὸ πηγάδι ποὺ δρόσιζε τὸ ἄλογο καὶ τὸν καβαλάρη, ἐδῶ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι σταματοῦσαν, χαιρετοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἄκουαν καὶ ἔλεγαν τὰ νέα καὶ συνέχιζαν πάλι τὸ δρόμο τους.

Τοῦ Μπρὴντ ἡ καλύβα ἦταν ἀκόμη ὄρθια πρὶν καμιὰ δωδεκαριὰ χρόνια, ἂν καὶ ἀπὸ καιρὸ ἔμενε ἀκατοίκητη. Ἦταν περίπου σὰν τὴ δική μου στὸ μέγεθος. Κάηκε μιὰ φορὰ ἀπὸ κάτι παιδιά, μιὰ νύχτα ἐκλογῶν ἂν δὲν κάνω λάθος.Ζοῦσα στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ τότε. Ἦταν ἐκεῖνος ὁ χειμώνας ποὺ ἔσκαβα ἐνῶ βρισκόμουνα σὲ λήθαργο. Αὐτὸ θὰ πρέπει ἴσως νὰ τὸ θεωρήσω οἰκογενειακὴ ἀρρώστια, γιατὶ ἔχω κι' ἕνα θεῖο ποὺ ἀποκοιμιέται τὴν ὥρα ποὺ ξυρίζεται, ἢ θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσω στὸ ὅτι προσπαθοῦσα νὰ διαβάσω μιὰν ἀνθολογία ἀπὸ ἀγγλικὰ ποιήματα χωρὶς νὰ πηδήσω καμιὰ σελίδα. Θυμᾶμαι πὼς μόλις εἶχα σκύψει τὸ κεφάλι μου στὸ βιβλίο ὅταν ἄκουσα τὶς καμπάνες νὰ χτυποῦνε γιὰ πυρκαγιὰ καὶ οἱ ἀντλίες ἄρχισαν νὰ κυλοῦνε πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ πίσω τους ἀκολουθοῦσαν πολλοὶ ἄντρες καὶ ἀγόρια. Ἔτρεξα κι' ἐγὼ ἀμέσως. Νομίζαμε πὼς ἦταν μακριά, στὸ νότο, πέρα ἀπὸ τὸ δάσος: «Εἶναι τοῦ Μπέηκερ ἡ ἀποθήκη», φώναξε κάποιος. «Εἶναι τὸ σπίτι τοῦ Κόντμαν», βεβαίωνε ἕνας ἄλλος. Καὶ ὕστερα καινούργιες σπίθες ἀνέβηκαν ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάσος σὰ νὰ ἔπεφτε μέσα στὴ φωτιὰ ἡ στέγη, καὶ οἱ ἀντλίες ἄρχισαν νὰ τρέχουνε τρελά, κουβαλώντας ἴσως καὶ τὸν πράκτορα τῆς ἀσφαλιστικῆς ἑταιρείας, ποὺ ἦταν ὑπο-

χρεωμένος νὰ τρέχει μαζί. Καὶ κάθε τόσο, τὸ καμπανάκι τῆς ἀντλίας χτυποῦσε. Πίσω, τελευταῖοι—ὅπως εἶπε ὁ κόσμος ἀργότερα —ἐρχόνταν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχανε βάλει τὴ φωτιά, καὶ ποὺ ξεσήκωσαν τὶς ἀντλίες. Ἔτσι συνεχίσαμε, ὥσπου σὲ μιὰ στροφὴ τοῦ δρόμου αἰσθανθήκαμε τὴ ζέστη τῆς φωτιᾶς καὶ καταλάβαμε πὼς εἴχαμε φτάσει. Ἀποφασίσαμε νὰ ἀφήσουμε τὴν καλύβα νὰ καεῖ. Ἦταν τόσο παλιά. Ἄλλωστε δὲν ἄξιζε πιὰ τίποτα. Ἔτσι λοιπόν, σταθήκαμε γύρω ἀπὸ τὴν ἀντλία καὶ λέγαμε τὶς ἀναμνήσεις μας ἀπὸ ἄλλες πυρκαγιές. Τέλος φύγαμε χωρὶς νὰ κάνουμε καμιὰ ἀνοησία καὶ ἐγὼ γύρισα στὸν ὕπνο μου καὶ στὸν Γκοντιμπὲρ τοῦ Ντεβενάν. Ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ ἐξαιρέσω ἐκείνη τὴ φράση στὸν πρόλογο ποὺ λέει πὼς «ἡ εὐφυΐα εἶναι τὸ μπαρούτι τῆς ψυχῆς». Μὰ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀγνοοῦν τὴν εὐφυΐα ὅπως οἱ Ἰνδιάνοι ἀγνοοῦν τὸ μπαρούτι.

Τυχαῖα πέρασα ἀπὸ κεῖνο τὸ δρόμο τὸ ἄλλο βράδυ, περίπου τὴν ἴδια ὥρα, καὶ ἐπειδὴ ἄκουσα κάποιον νὰ κλαίει σιγανά, πλησίασα μέσα στὸ σκοτάδι καὶ ἀνακάλυψα τὸ μόνο ἀπόγονο τῆς οἰκογένειας, ποὺ εἶχε ἔρθει νὰ ἰδεῖ τὰ ὑπολείμματα τῆς οἰκογενειακῆς του ἑστίας. Κοίταζε, ἔτσι ξαπλωμένος καθὼς ἦταν, μὲ το στομάχι στὸ χῶμα, τὸ κελάρι τους, σὰ νὰ ἦταν κάποιος θαμμένος θησαυρὸς ἐκεῖ, ποὺ δὲν ὑπῆρχε παρὰ ἕνας σωρὸς πέτρες καὶ τοῦβλα. Παρηγορήθηκε ἀπὸ τὴ συμπάθεια ποὺ ἔδειχνε ἡ παρουσία μου καὶ μοῦ ἔδειξε —ὅσο τοῦ ἐπέτρεπε τὸ σκοτάδι—ποῦ ἦταν τὸ παλιὸ πηγάδι, ποὺ δόξα νὰ ἔχει ὁ Θεός, ἦταν ἀδύνατο νὰ καεῖ.

Ἀριστερά, ἐκεῖ ποὺ φαίνονται τὸ πηγάδι καὶ οἱ θάμνοι τῆς πασχαλιᾶς κοντὰ στὸν τοῖχο, στὸ ἀνοιχτὸ τώρα χωράφι, ζοῦσε ὁ Νάττιγκι καὶ ὁ Λεγκρός. Μὰ ἂς γυρίσουμε στὸ Λίνκολν.

Πιὸ μακριὰ ἀπὸ ὅλους αὐτούς, μέσα στὸ δάσος, ἔμενε ὁ Γουάϊμαν ὁ κανατάς. Αὐτὸς προμήθευε σὲ ὅλους τὰ πήλινα σκεύη τους. Καὶ οἱ ἀπόγονοί του δὲν ἔγιναν πλούσιοι σὲ ὑλικὰ ἀγαθὰ καὶ συχνὰ ὁ σερίφης ἄδικα ἐρχότανε νὰ εἰσπράξει τοὺς φόρους. Μιὰ μέρα, τὸ καλοκαίρι, καθὼς ἔσκαβα, ἕνας ἄνθρωπος ποὺ πήγαινε τὰ κανάτια του στὴν ἀγορά, σταμάτησε τὸ ἄλογό του κοντὰ στὸ χωράφι μου καὶ μὲ ρώτησε γιὰ τὸν Γουάϊμαν τὸ νεώτερο. Πρὶν ἀπὸ καιρὸ εἶχε ἀγοράσει μιὰ ρόδα γιὰ τὸν πηλὸ ἀπὸ κεῖνον, καὶ ἤθελε

νὰ μάθει τί εἶχε ἀπογίνει. Εἶχα διαβάσει γιὰ τὸν πηλὸ καὶ γιὰ τὴ ρόδα στὴ Γραφὴ καὶ εὐχαριστήθηκα ποὺ ἡ ἀρχαία αὐτὴ τέχνη ζοῦσε ἀκόμα ἀνάμεσά μας.

῾Ο τελευταῖος κάτοικος τοῦ δάσους πρὶν ἀπὸ μένα ἦταν ἕνας ᾿Ιρλανδός, ὁ Χιοὺ Κόϊλ. Κατοικοῦσε στὸ σπίτι τοῦ Γουάϊμαν. Τὸν φωνάζανε Συνταγματάρχη καὶ ὁ κόσμος ἔλεγε πὼς εἶχε πολεμήσει στὸ Βατερλώ. ᾿Εδῶ, τὸ ἐπάγγελμά του ἤτανε σκαφτιάς. ῾Ο Ναπολέων πῆγε στὴν ῾Αγία ῾Ελένη, ὁ Κόϊλ ἦρθε στὰ δάση Οὐῶλντεν. Ὅ,τι ξέρω γι᾿ αὐτὸν εἶναι τραγικό. Ἦταν ἄνθρωπος μὲ τρόπους, σὰ νὰ εἶχε γνωρίσει τὸν κόσμο, καὶ ἦταν ἄξιος νὰ μιλάει πολὺ εὐγενικά. Φοροῦσε ἕνα μακρὺ πανωφόρι τὸ καλοκαίρι, γιατὶ ἔπασχε ἀπὸ «ντελίριουμ τρέμενς» καὶ τὸ πρόσωπό του εἶχε χρῶμα βυσσινί. Πέθανε στὸ δρόμο τοῦ λόφου Μπρίστερ λίγον καιρὸ ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐρχομό μου στὸ δάσος, κι᾿ ἔτσι δὲν τὸν θυμᾶμαι σὰ γείτονα. Πρὶν νὰ γκρεμιστεῖ τὸ σπίτι του, ὅταν οἱ σύντροφοί του τὸ ἀποφεύγανε σὰν «ἄτυχο πύργο», ἐγὼ τὸ ἐπισκέφθηκα. ᾿Εκεῖ ἦσαν τὰ παλιά του ροῦχα κουβαριασμένα ἐπάνω στὸ κρεβάτι του. ῾Η πίπα του ἦταν ἐκεῖ, στὸ τζάκι, σπασμένη. Βρώμικα τραπουλόχαρτα ἦσαν σκόρπια παντοῦ στὸ πάτωμα. Ἕνα μαῦρο κοτόπουλο, μαῦρο καὶ σιωπηλὸ σὰν τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀλεποῦς, κούρνιαζε ἀκόμα στὸ πλαϊνὸ δωμάτιο. Πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι ἦταν ἕνα εἶδος κῆπος, μὲ διάφορα φυτά, ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ δεχτεῖ τὸ πρῶτο του σκάλισμα, γιατὶ τὸ Συνταγματάρχη τὸν ἔπιαναν οἱ κρίσεις του. Παντοῦ ἦσαν σκουλήκια, ποὺ κόλλησαν καὶ στὰ ροῦχα μου. Τὸ δέρμα ἑνὸς λαγοῦ κρεμόταν πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι, τρόπαιο τοῦ τελευταίου του Βατερλώ, μὰ οὔτε ζεστὸ σκοῦφο οὔτε γάντια γούνινα πρόκειται πιὰ νὰ χρειαστεῖ ὁ Συνταγματάρχης.

Τώρα μόνο κάτι λάκκοι στὴ γῆ δείχνουνε ποῦ ἦσαν κάποτε αὐτὲς οἱ κατοικίες, μὲ τὰ θαμμένα κελάρια τους, ὅπου σήμερα φυτρώνουν μοῦρα καὶ φράουλες καὶ ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ θάμνοι. Καμιὰ ροζιάρικη βελανιδιὰ θὰ ἔχει φυτρώσει στὸ ἄνοιγμα τοῦ τζακιοῦ καὶ κανένα μυρωδάτο πεῦκο θὰ κυματίζει ἐκεῖ ποὺ ἦταν τὸ κατώφλι τῆς πόρτας. Ἄλλες φορές, φαίνεται τὸ ἄνοιγμα τοῦ πηγαδιοῦ, ἐκεῖ ποὺ κάποτε ἀνάβλυζε δροσερὴ πηγὴ καὶ σήμερα μόνο ξερὸ χορτάρι φυτρώνει. Τί θλιβερὴ πράξη πρέπει νὰ εἶναι

αὐτή! Νὰ σκεπάζει κανεὶς μὲ πλάκα τὸ πηγάδι του πρὶν νὰ ἀφήσει τὸ σπίτι.

Ἀκόμα φυτρώνει ἡ ζωηρὴ πασχαλιὰ—στὸ μεταξὺ ἔφυγαν οἱ πόρτες καὶ τὰ περβάζια ἀπὸ τὰ παράθυρα—καὶ ξεδιπλώνει τὰ μυρωδάτα λουλούδια της κάθε ἄνοιξη, γιὰ νὰ τὰ κόψει ὁ σκεπτικὸς ταξιδιώτης. Πασχαλιὰ ποὺ τὴν ποτίζανε καὶ τὴ φροντίζανε στὶς αὐλὲς τὰ χέρια τῶν παιδιῶν, σήμερα πνίγεται σιγὰ-σιγὰ στὸ δάσος ποὺ μεγαλώνει. Οὔτε θὰ πίστευαν τ' ἀραπάκια ποὺ φυτέψανε τὸ πρῶτο κλωνάρι, πὼς θὰ ζοῦσε περισσότερο ἀπ' αὐτὰ καὶ περισσότερο κι' ἀπὸ τὸ σπίτι τὸ ἴδιο, ἀνθίζοντας, ὄμορφη καὶ γλυκιά, ὅπως καὶ τὴν πρώτη της ἄνοιξη. Βλέπω ἀκόμα τὰ τρυφερά, εὐγενικά, λιλὰ χρώματα τῶν λουλουδιῶν της.

Αὐτὸ ὅμως τὸ μικρὸ χωριό, σπόρος γιὰ κάτι μεγαλύτερο, γιατί καταστράφηκε, ἐνῶ ἡ Κόνκορντ ζεῖ ἀκόμα; Δὲν τὸ εὐνόησε ἡ φύση; Δὲν ἔβρισκαν ἀρκετὸ νερὸ οἱ ἄνθρωποι; Καὶ ἡ βαθιὰ λίμνη τοῦ Οὐῶλντεν, καὶ ἡ Πηγὴ τοῦ Μπρίστερ; Γιατί νὰ μὴν ἐπιτύχουν ἐδῶ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, τὸ πλέξιμο τῆς ψάθας, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κανατᾶ, τὰ ὑφαντήρια, ἡ καλαθοπλεκτική; Γιατί νὰ μὴν κάνουν τὴν ἀγριάδα ν' ἀνθίσει σὰν τριαντάφυλλο καὶ πολυάριθμα παιδιὰ νὰ κληρονομήσουν τὴ γῆ τῶν πατέρων τους; Ἀλίμονο, πόσο λίγο ἡ ἀνάμνηση αὐτῶν τῶν πρώτων κατοίκων ὀμορφαίνει τὸ τοπίο! Πάλι, ἴσως, ἡ φύση θὰ πάρει ἐμένα σὰν πρῶτο κάτοικο, καὶ ἴσως τὸ σπίτι μου ποὺ ἔχτισα πέρυσι τὴν ἄνοιξη θὰ θεωρεῖται τὸ παλιότερο τοῦ χωριοῦ.

Δὲν πιστεύω νὰ ἔχτισε ποτὲ ἄνθρωπος ὁτιδήποτε ἐκεῖ ποὺ κατοικῶ ἐγὼ τώρα. Γλιτῶστε με ἀπὸ τὴν πόλη ποὺ εἶναι χτισμένη ἐπάνω σὲ μιὰ ἀρχαιότερη πόλη ποὺ τὰ ὑλικά της εἶναι ἐρείπια, οἱ κῆποι της νεκροταφεῖα. Τὸ χῶμα ἀσπρίζει καὶ εἶναι καταραμένο. Ἐκεῖ καὶ πρὶν ἀκόμη χρειαστεῖ, ἡ γῆ ἡ ἴδια θὰ καταστραφεῖ. Μὲ τέτοιες σκέψεις ξαναγέμισα ἀνθρώπους τὰ δάση καὶ ἀποκοιμήθηκα.

ΣΠΑΝΙΑ εἶχα ἐπισκέπτες αὐτὴ τὴν ἐποχή. Ὅταν εἶχε πέσει πολὺ χιόνι, κανένας δὲν ἔφτανε ὡς τὸ σπίτι μου, καμιὰ φορὰ δέκα ὁλόκληρες μέρες. Ἐγὼ ὅμως ζοῦσα ἐκεῖ, βολεμένος σὰν τὸ

ποντίκι τῶν χωραφιῶν, ἢ σὰν τὶς ἀγελάδες, πού, ὅπως λένε, ζοῦνε πολὺν καιρὸ καταχωνιασμένες χωρὶς τροφή. Ἡ σὰν ἐκείνη τὴν οἰκογένεια τῶν πρώτων κατοίκων στὸ Σάττον, ποὺ τὸ σπίτι τους σκεπάστηκε ὁλότελα ἀπὸ τὸ πολὺ χιόνι στὰ 1717, ὅταν ὁ πατέρας ἔλειπε. Ἕνας Ἰνδιάνος τὸ βρῆκε ἀπὸ τὴν τρύπα ποὺ ἔκανε ὁ καπνὸς τοῦ τζακιοῦ καὶ ἔτσι σώθηκε ἡ οἰκογένεια. Κανένας ὅμως φίλος Ἰνδιάνος δὲν ὑπῆρχε ποὺ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μένα. Οὔτε ἦταν ἄλλωστε ἀνάγκη γιατὶ ὁ ἀφέντης του σπιτιοῦ δὲν ἔλειπε, ἦταν ἐκεῖ. Τὸ Μεγάλο Χιόνι! Πόσο ὄμορφα ἦταν ν' ἀκούω νὰ μιλᾶνε γι' αὐτό! Οἱ χωρικοὶ κόβανε τὰ δέντρα ἕνα μέτρο ψηλότερα ἀπὸ τὴ ρίζα, ὅπως φάνηκε τὴν ἄλλη ἄνοιξη. Τόσο πολὺ ἦταν τὸ χιόνι.

Καὶ στὸ περισσότερο χιόνι, τὸ μονοπάτι ποὺ χρησιμοποιοῦσα ἀπὸ τὸ μεγάλο δρόμο ὡς τὸ σπίτι μου, περίπου ἐνάμιση μίλι, θὰ μποροῦσα νὰ τὸ δείξω, ἀπὸ μιὰ σειρὰ κουκκίδες, σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μιὰ ἑβδομάδα ποὺ ἔκανε καλὸν καιρό, περπατοῦσα τακτικά, πάντα μὲ τὰ ἴδια βήματα, καὶ πατοῦσα στὰ ἴδια σημεῖα, γιὰ ν' ἀνοίξω τὸ μονοπάτι καλά. Ποτὲ ὁ καιρὸς δὲ μοῦ ἔφερε σοβαρὰ ἐμπόδια στοὺς περιπάτους μου καὶ πολλὲς φορὲς περπατοῦσα ὀχτὼ καὶ δέκα μίλια μέσα σὲ πολὺ βαθὺ χιόνι γιὰ νὰ συναντήσω μιὰ φίλη βελανιδιὰ ἢ ἕνα ἀγαπητὸ πεῦκο, τότε ποὺ τὸ παγωμένο χιόνι ἔτρωγε τὶς κορυφὲς καὶ τοὺς βάραινε τὰ κλαδιὰ καὶ τὰ ἔκανε νὰ μοιάζουνε μὲ ἔλατα. Καμιὰ φορά, προχωροῦσα μὲ τὰ τέσσερα, τόσο δύσκολο ἦταν νὰ φτάσω ὡς ἐκεῖ. Ἕνα ἀπόγεμα διασκέδαζα παρακολουθώντας μιὰ κουκουβάγια. Καθότανε σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ χαμηλότερα κλαδιὰ ἑνὸς ἄσπρου πεύκου, κοντὰ στὸν κορμό, μέρα μεσημέρι. Μὲ ἄκουγε καθὼς βάδιζα καὶ ἔτριζε τὸ χιόνι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου, μὰ δὲν μποροῦσε νὰ μὲ ἰδεῖ καθαρά. Ὅταν ἔκανα πολὺ θόρυβο, τέντωνε τὸ λαιμό της καὶ ἐκεῖ τὰ φτερὰ ὀρθωνόντουσαν. Ἄνοιγε τότε ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια της, μὰ τὰ ἔκλεινε καὶ πάλι κι' ἄρχιζε νὰ ἀποκοιμιέται. Τὴν παρακολουθοῦσα κάπου μισὴ ὥρα καὶ ἄρχισα κι' ἐγὼ νὰ αἰσθάνομαι νύστα καθὼς καθότανε ἔτσι νυσταλέα, αὐτὴ ἡ φτερωτὴ ἀδελφὴ τῆς γάτας. Μόνο μιὰ στενὴ λουρίδα ἔμενε ἀνάμεσα στὰ ματόφυλλά της. Μὲ κοίταζε ἔτσι μὲ μισόκλειστα μάτια, ἀπὸ τὴ χώρα τῶν ὀνείρων καὶ προσπαθοῦσε νὰ καταλάβει ἐμένα,

τὸ ἀκαθόριστο ἀντικείμενο ποὺ τῆς ἔκοβε τὸ δραμά τη·.

Στὸ τέλος, ὅταν πλησίαζα πιὸ κοντά, κι' ἔκανα μεγαλύτερο θόρυβο, ἀνησυχοῦσε καὶ στριφογύριζε στὸ κλαδὶ σὰ νὰ νευρίαζε ποὺ τῆς χαλοῦσα τὰ ὄνειρά της. Καὶ ὅταν πέταξε μακριά, χτυπώντας τὰ φτερά της μέσα στὰ πεῦκα καὶ ἁπλώνοντάς τα ὅσο δὲ θὰ μποροῦσα ποτὲ νὰ τὸ φανταστῶ, δὲν μπόρεσα ν' ἀκούσω τὸν παραμικρὸ θόρυβο. Ἔτσι, ὁδηγήθηκε ἀνάμεσα στὰ δέντρα ἀπὸ ἕνα λεπτότατο ἔνστικτο παρὰ ἀπὸ τὰ μάτια της, καὶ βρῆκε ἄλλο κλαδὶ κατάλληλο. Κάθισε νὰ περιμένει ἥσυχα τὴ δική της τὴν ὥρα νὰ φτάσει.

Καθὼς περπατοῦσα ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ εἶχαν ἀνοίξει γιὰ τὸ σιδηρόδρομο ἀνάμεσα στὰ χωράφια, μὲ βαρούσανε πολλοὶ ἄνεμοι, γιατὶ ἐκεῖ ἦταν πολὺ ἀνοιχτά. Καὶ ὅταν ὁ παγωμένος ἀέρας μὲ χτυποῦσε στὸ ἕνα μάγουλο, ἂς ἤμουνα εἰδωλολάτρης, γύριζα καὶ τὸ ἄλλο. Οὔτε ἦταν πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὸν ἁμαξόδρομο τοῦ Λόφου Μπρίστερ. Γιατὶ ἐρχόμουνα στὴν πόλη ἀκόμη καὶ τότε ποὺ τὸ χιόνι ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀνοιχτὰ χωράφια τὸ ἔπαιρνε ὁ ἄνεμος καὶ τὸ στοίβαζε ἀνάμεσα στοὺς τοίχους τοῦ δρόμου τοῦ Οὐῶλντεν καὶ μισὴ ὥρα ἀρκοῦσε γιὰ νὰ σβήσουνε τὰ ἴχνη καὶ τοῦ τελευταίου διαβάτη. Ὅταν γύριζα, συχνὰ συναντοῦσα καινούργιους στρόβιλους. Ὁ πολυάσχολος βορειοδυτικὸς ἄνεμος ἔκανε τὸ χιόνι σὰν σκόνη καὶ τὸ ἀπίθωνε στὸ δρόμο, καὶ οὔτε λαγοῦ τὰ ἴχνη, οὔτε ποντικοῦ ἔβλεπα πουθενά. Καὶ στὸ χειρότερο ἀκόμα χειμώνα ποτὲ δὲν πέρασε ἐποχὴ νὰ μὴν ἰδῶ κανένα μικρὸ ἕλος μὲ λίγη λάσπη καὶ χορτάρια καὶ ὅπου κάποιο σκληραγωγημένο πουλὶ περίμενε τὸ γυρισμὸ τῆς ἄνοιξης. Καμιὰ φορά, μ' ὅλο τὸ χιόνι, ὅταν γύριζα τὸ βράδυ ἀπὸ τὸν περίπατό μου, συναντοῦσα τὶς βαθιὲς πατημασιὲς κάποιου ξυλοκόπου ποὺ ἔφταναν ὡς τὴν πόρτα μου καὶ ἔβρισκα τὸ σπίτι μου γεμάτο ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τῆς πίπας του. Ἤ, καμιὰ Κυριακὴ ἀπόγεμα, ἂν τύχαινε νὰ εἶμαι στὸ σπίτι, ἄκουγα στὸ χιόνι τὰ πόδια κάποιου χωρικοῦ ποὺ ἐρχότανε νὰ μὲ βρεῖ γιὰ λίγη κουβέντα! Μιλούσαμε γιὰ τοὺς ἁπλοὺς καὶ ἀνεπιτήδευτους καιρούς. Τότε ποὺ οἱ ἄνθρωποι καθόντουσαν γύρω ἀπὸ μεγάλες φωτιὲς ὅταν ἔκανε κρύο, μὲ καθαρὰ κεφάλια. Ὅταν δὲν εἴχαμε ἄλλο τίποτα νὰ φᾶμε, σπάζαμε καρύδια μὲ τὰ δόντια, καὶ τὰ φουντούκια ποὺ μοῦ ἄφησαν οἱ σκίουροι.

'Εκεῖνος πού ἦρθε ἀπό τό πιό μακρινό μέρος στό σπίτι μου, μέσα σέ ἄγριες θύελλες, ἦταν ἕνας ποιητής. Ἕνας χωρικός, ἕνας κυνηγός, ἕνας δημοσιογράφος, ἀκόμα καί ἕνας φιλόσοφος, μπορεῖ νά φοβηθοῦνε. Ποιός ὅμως μπορεῖ νά σταματήσει ἕναν ποιητή πού τόν σπρώχνει ἡ καθαρή ἀγάπη του πρός τή φύση; Ποιός μπορεῖ νά προμαντέψει τίς κινήσεις του; Ἡ δουλειά του τόν ὑποχρεώνει νά βγαίνει σέ κάθε ὥρα τῆς ἡμέρας καί τῆς νύχτας, ἀκόμα κι' ὅταν οἱ γιατροί κοιμοῦνται. Κάναμε ἐκεῖνο τό μικρό σπίτι νά γεμίσει ἀπό πολύ σοβαρές κουβέντες, γιά νά ἱκανοποιηθεῖ πιά καί τό Οὐῶλντεν ὕστερα ἀπό τόση ἀτέλειωτη σιωπή. Τό Μπροντγουαίη ἦταν ἔρημο καί βουβό σέ σύγκριση μέ τό σπίτι μου. Κάθε τόσο, ὁλόκληρες ὁμοβροντίες ἀπό γέλια ξεσπούσανε, πού εἶχαν γιά ἀφορμή τό τελευταῖο ἤ τό κατοπινό ἀστεῖο, χωρίς διαφορά. Φτιάξαμε πολλές καινούργιες θεωρίες γιά τή ζωή γύρω ἀπό ἕνα πιάτο χυλό. Ἦταν ἰδανικός συνδυασμός γιά φιλοσοφία: καλή συντροφιά στό τραπέζι καί καθαρό κεφάλι.

Δέν πρέπει νά ξεχάσω πώς τόν τελευταῖο μου χειμώνα στό Οὐῶλντεν, εἶχα ἕναν ἀκόμα εὐπρόσδεκτο ἐπισκέπτη. Ἦρθε μιά φορά ἀπό τό χωριό μέσα στό χιόνι καί στό σκοτάδι, ὥσπου εἶδε τή λάμπα μου μέσα ἀπό τό δέντρα καί μοιράστηκε μαζί μου μερικά ἀτέλειωτα χειμωνιάτικα βράδια. Ἦταν ἕνας ἀπό τούς τελευταίους φιλόσοφους—τό Κοννέκτικοτ τόν χάρισε στόν κόσμο—καί, ἀκόμα σήμερα, ζεῖ μέ τό μυαλό του μόνο μέσα του ὅπως στόν καρπό τό κουκούτσι του. Νομίζω πώς ἔχει περισσότερη πίστη μέσα του ἀπό κάθε ἄλλον ζωντανό ἄνθρωπο. Τά λόγια του καί ἡ στάση του ἀφήνουν νά φαίνεται πώς ἡ κατάσταση εἶναι καλύτερη ἀπό ὅσο νομίζουν οἱ ἄλλοι καί θά εἶναι ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος στόν κόσμο πού θ' ἀπογοητευθεῖ πραγματικά καθώς περνοῦν τά χρόνια. Σήμερα δέν ἔχει ἐπιτυχίες. Ἄν καί σχετικά περιφρονημένος, ὅμως ὅταν ἔρθει ἡ ἡμέρα του, νόμοι πού οἱ περισσότεροι οὔτε τούς ὑποπτεύονται θά ἐφαρμοσθοῦν καί οἰκογενειάρχες καί κυβερνῆτες θά ἔρθουν νά ζητήσουνε τή συμβουλή του.

«Πόσο τυφλοί εἶναι ὅσοι τή γαλήνη δέν μποροῦν νά τήν ἰδοῦνε».

Νά ἕνας ἀληθινός φίλος τοῦ ἀνθρώπου, ὁ μόνος σχεδόν φίλος

τῆς ἀνθρώπινης προκοπῆς. Μὲ τὸ φιλόξενο πνεῦμα του ἀγκαλιάζει παιδιά, ζητιάνους, τρελοὺς καὶ σπουδαστές. Ὅλους τοὺς σκέπτεται καὶ προσθέτει στὴν κάθε σκέψη πλάτος καὶ γοητεία. Νομίζω πὼς θὰ ἔπρεπε ν' ἀνοίξει χάνι στὸ δρόμο τῆς ἀνθρωπότητας ὅπου οἱ φιλόσοφοι ὅλων τῶν ἐθνῶν νὰ σταματοῦν νὰ ξαποστάσουνε. Κι' ἀπ' ἔξω θὰ ἔπρεπε νὰ γράψει: «Περιποίηση γιὰ τὸν ἄνθρωπο, μὰ ὄχι καὶ γιὰ τὸ ζῶο, ποὺ ἔχει μέσα του. Μπεῖτε σεῖς ποὺ ἔχετε καιρὸ καὶ ἤρεμο μυαλό, σεῖς ποὺ στὰ σοβαρὰ ψάχνετε νὰ βρεῖτε τὸ σωστὸ δρόμο». Εἶναι ἴσως ὁ ὑγιέστερος ἄνθρωπος ποὺ ὑπάρχει. Μιλάει καὶ κρίνει καὶ δὲν ἔχει ὁρκιστεῖ πίστη σὲ κανένα θεσμὸ σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, γεννημένος ἐλεύθερος, ingenuus καθὼς εἶναι. Ὅποιο δρόμο κι' ἂν ἀκολουθούσαμε, φαινότανε σὰν ἡ γῆ κι' ὁ οὐρανὸς νὰ εἴχανε σμίξει, γιατὶ ὀμόρφαινε τὸ τοπίο. Ἕνας γέρος μὲ γαλάζιο μανδύα, ποὺ ἡ πιὸ ταιριαστὴ στέγη του εἶναι ὁ οὐρανὸς ποὺ καθρεφτίζει τὴ γαλήνη του. Δὲν πιστεύω πὼς θὰ πεθάνει ποτέ, γιατὶ ἡ Φύση δὲν μπορεῖ νὰ κάνει χωρὶς αὐτόν.

Καθόμαστε καὶ ἀνταλλάζαμε σκέψεις καὶ ἦταν σὰ νὰ πλέαμε ἤρεμα, τόσο ἤρεμα, ποὺ τὰ ψάρια τοῦ μυαλοῦ δὲν τρόμαζαν οὔτε φοβόντουσαν κανέναν ψαρὰ παρὰ πηγαίνανε καὶ ἐρχόντουσαν μεγαλόπρεπα, ὅπως τὰ σύννεφα ποὺ περνοῦν στὸν δυτικὸ οὐρανὸ καὶ τὰ φιλντισένια κοπάδια ποὺ σχηματίζονται καμιὰ φορὰ ἐκεῖ. Ἔτσι δουλεύαμε. Ἀναθεωρούσαμε τὴ μυθολογία, ἐξηγούσαμε τοὺς μύθους, χτίζαμε πύργους στὸν ἀέρα, γιατὶ στὴ γῆ ἀδύνατο νὰ βροῦμε θεμέλια. Τέτοιες κουβέντες εἴχαμε, ὁ ἐρημίτης κι' ὁ φιλόσοφος κι' ὁ παλιὸς ἄποικος ποὺ ἀνάφερα πρὶν—ἐμεῖς οἱ τρεῖς— καὶ τὸ σπίτι μεγάλωνε καὶ τράνταζε. Δὲ θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ πόσες λίβρες παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀτμοσφαιρικὴ πίεση ὑπῆρχαν σὲ κάθε ἴντσα. Ἄνοιγαν οἱ ραφὲς τοῦ σπιτιοῦ, ἔτσι ποὺ ἔπρεπε νὰ τὶς βουλώσω μὲ πολλὰ ἀσήμαντα λόγια ἀργότερα, γιὰ νὰ μὴ στάζει.

Ἦταν κι' ἕνας ἄλλος. Στὸ σπίτι του στὸ χωριὸ πήγαινα συχνά, καὶ περάσαμε ὧρες μαζί, ποὺ θὰ τὶς θυμᾶμαι πολὺν καιρό. Ἐρχότανε κι' αὐτὸς κάπου - κάπου καὶ μ' ἔβλεπε. Δὲν εἶχα ἄλλη συντροφιά.

Κι' ἐκεῖ ὅμως, ὅπως καὶ παντοῦ, περίμενα καμιὰ φορὰ τὸν

'Επισκέπτη πού ποτὲ δὲν ἔρχεται. Τὸ Βισνοὺ Πουράνα λέει: «Ὁ σπιτονοικοκύρης πρέπει νὰ μένει τὸ βράδυ στὴν αὐλή του ὅση ὥρα χρειάζεται γιὰ νὰ ἀρμέξει μιὰ ἀγελάδα ἢ καὶ περισσότερο, περιμένοντας τὸν ἐρχομὸ ἑνὸς ξένου». Συχνὰ ἐκτελοῦσα αὐτὴ τὴν ὑποχρέωση τῆς φιλοξενίας. Περίμενα ὅση ὥρα θὰ χρειαζότανε νὰ ἀρμέξω ὁλόκληρο κοπάδι ἀγελάδες, μὰ δὲν εἶδα τὸν ἄνθρωπο νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὴν πόλη.

ΤΑ ΖΩΑ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ

ΟΤΑΝ οἱ λίμνες παγώσανε γερά, ὄχι μόνο χρησίμευαν σὰν καινούργιοι καὶ συντομώτεροι δρόμοι γιὰ πολλὰ μέρη, παρὰ καί, ἀπὸ τὴν παγωμένη ἐπιφάνειά τους, μποροῦσε νὰ ἰδεῖ κανεὶς καινούργιες μορφὲς στὰ γνωστὰ τοπία. Ὅταν περνοῦσα τὴ Λίμνη τοῦ Φλὶντ χιονισμένη, ὅσο κι' ἂν τὴν εἶχα περάσει πολλὲς φορὲς μὲ τὰ πατίνια ἢ μὲ τὰ κουπιά, τὴν ἔβρισκα τόσο ἀπροσδόκητα πλατιὰ καὶ τόσο παράξενη, ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ σκεφθῶ τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν κόλπο τοῦ Μπάφιν. Οἱ λόφοι τοῦ Λίνκολν ὑψώνονταν γύρω μου στὶς ἄκρες μιᾶς χιονισμένης πεδιάδας ποὺ δὲ θυμόμουνα νὰ τὴν εἶχα ξαναϊδεῖ ἄλλη φορά. Καὶ οἱ ψαράδες, ἐπάνω στὸν πάγο, καθὼς κυκλοφορούσανε μὲ τὰ λυκόσκυλά τους, ἔλεγες πὼς ἦσαν Ἐσκιμῶοι ἤ, ὅταν εἶχε ὁμίχλη, μυθικὰ πλάσματα, καὶ δὲν ἤξερα ἂν ἦσαν γίγαντες ἢ πυγμαῖοι. Ἔπαιρνα αὐτὸν τὸ δρόμο ὅταν πήγαινα νὰ παραδώσω μαθήματα στὸ Λίνκολν τὰ βράδια καὶ δὲν ἔβρισκα κανένα μονοπάτι καὶ καμιὰ καλύβα στὸ δρόμο μου, ἀπὸ τὴν καλύβα τὴν δική μου ὡς τὴν αἴθουσα τῶν παραδόσεων. Στὴ Λίμνη τῶν Χηνῶν ποὺ ἦταν στὸ δρόμο μου ἐπάνω, ἔμενε μιὰ ἀποικία ἀρουραίων καὶ τὰ σπιτάκια τους ξεχώριζαν, ἂν καὶ δὲν εἶδα κανέναν ἀρουραῖο ἔξω. Ἡ λίμνη τοῦ Οὐῶλντεν, ποὺ δὲν εἶχε, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες, καθόλου χιόνι, ἦταν ἡ αὐλή μου ὅπου μποροῦσα νὰ περπατάω ἐλεύθερα, ὅταν τὸ χιόνι ἀλλοῦ ἦταν περίπου ἑξήντα ἑκατοστὰ ψηλὸ καὶ οἱ χωρικοὶ μόνο στὸ δρόμο μποροῦσαν νὰ κυκλοφορήσουν. Ἐκεῖ, μακριὰ ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπὸ τὰ

καμπανάκια τῶν ἐλκύθρων, ἔτρεχα μὲ τὰ πατίνια μου ἀνάμεσα στὶς βελανιδιὲς καὶ στὰ μεγάλα πεῦκα ποὺ ἔσκυβαν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ χιονιοῦ στολισμένα μὲ κομματάκια κρύσταλλα πάγου.

Ὁ ἦχος ποὺ ἄκουγα τὶς νύχτες τοῦ χειμώνα, καὶ συχνὰ καὶ τὶς ἡμέρες, ἦταν ἡ μελαγχολικὴ μὰ μελωδικὴ κραυγὴ μιᾶς μακρινῆς κουκουβάγιας. Ἔμοιαζε μὲ τὸν ἦχο ποὺ θὰ ἀνάδινε ἡ παγωμένη γῆ ἂν τὴ χτυποῦσε κανεὶς μὲ τὸ κατάλληλο πλῆκτρο. Ἦταν ἡ ἴδια ἡ lingua vernacula τοῦ δάσους τοῦ Οὐῶλντεν, γνωστὴ σὲ μένα ἂν καὶ ποτὲ δὲν εἶδα τὸ ἴδιο τὸ πουλί. Σπάνια ἄνοιγα τὸ χειμώνα τὴν πόρτα μου χωρὶς νὰ τὴν ἀκούσω: «Χού, χούουου» ἀκουότανε ἠχηρά. Μιὰ νύχτα, στὶς ἀρχὲς τοῦ χειμώνα, προτοῦ νὰ παγώσει ἡ λίμνη, κατὰ τὶς ἐννέα, τρόμαξα ἀπὸ τὴ δυνατὴ κραυγὴ μιᾶς χήνας καὶ προχώρησα στὴν πόρτα. Ἐκεῖ ἄκουσα τὰ φτερά τους σὰ θύελλα στὰ δάση καθὼς περνοῦσαν οἱ χῆνες χαμηλὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι μου. Πέρασαν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λίμνη, πρὸς τὸ Φαίρ-Χαίηβεν. Τρομάξανε, φαίνεται, ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ σπιτιοῦ καὶ δὲν κατέβηκαν νὰ κουρνιάσουν, ἐνῶ ὁ ὁδηγός τους φώναζε δυνατὰ καὶ ρυθμικά. Ξαφνικά, μιὰ κουκουβάγια ἀπὸ πολὺ κοντά μου, μὲ τὴν πιὸ τραχιὰ καὶ τρομερὴ φωνὴ ποὺ εἶχα ἀκούσει ποτὲ ἀπὸ κάτοικο τοῦ δάσους, ἄρχισε ν' ἀπαντάει σὲ κανονικὰ διαστήματα στὴ χήνα, σὰ νὰ εἶχε σκοπὸ νὰ ἐκθέσει καὶ νὰ προσβάλει τὸν εἰσβολέα ἀπὸ τὸν Κόλπο τοῦ Χοῦντσον, δείχνοντας πὼς ἔχουν οἱ ντόπιοι ἠχηρότερες καὶ βαθύτερες φωνές, καὶ νὰ τὸν διώξει ἔτσι ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα τῆς Κόνκορντ. Τί θέλεις καὶ τρομάζεις τὸ κάστρο αὐτὴ τὴν ὥρα τῆς νύχτας, τὴν ἀφιερωμένη σὲ μένα; Νομίζεις πὼς θὰ μὲ πιάσεις ποτὲ νὰ κοιμᾶμαι τέτοια ὥρα, καὶ πὼς δὲν ἔχω πλεμόνια καὶ λάρυγγα ὅπως ἔχεις καὶ σύ; Μπού-χού! Μπού-χού! Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς φριχτότερες δυσαρμονίες ποὺ ἄκουσα ποτέ μου. Καὶ ὅμως, ἂν εἶχε κανεὶς εὐαίσθητο αὐτί, θὰ ξεχώριζε στοιχεῖα τέτοιας ἁρμονίας, ποὺ ἐκεῖνες οἱ πεδιάδες δὲν εἶχαν ἀκούσει ποτέ.

Ἄκουγα ἐπίσης τὸ τρίξιμο τοῦ πάγου στὴ λίμνη, τὸν σύντροφό μου τὸ μεγάλο σὲ κεῖνο τὸ μέρος τῆς Κόνκορντ, σὰ νὰ ἦταν ἀνήσυχος στὸ κρεβάτι του καὶ νὰ αἰσθανότανε τὴν ἐπιθυμία νὰ γυρίσει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ γιατὶ ἔβλεπε κακὰ ὄνειρα. Ἡ ξυπνοῦσα ἀπὸ τὸ σπάσιμο τῆς γῆς ἀπὸ τὴν παγωνιά, σὰν κάποιος νὰ ὁδηγοῦσε

βόδια κατὰ τὴν πόρτα μου, καὶ τὸ πρωὶ ἔβρισκα ἕνα ράγισμα στὴ γῆ, σχεδὸν μισὸ μίλι μακρὺ καὶ ἕνα τρίτο τῆς ἴντσας φαρδύ.

Καμιὰ φορὰ ἄκουγα τὶς ἀλεποῦδες ποὺ ἔτρεχαν στὴν κρούστα τοῦ χιονιοῦ, τὶς νύχτες μὲ φεγγάρι, ψάχνοντας γιὰ πέρδικες ἢ ἄλλα πουλιά. Γαβγίζανε σὰ δαίμονες, σὰ σκυλιὰ τοῦ δάσους, σὰ νὰ τὶς ἔτρωγε ἡ ἀγωνία, σὰ νὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἐκφραστοῦνε, σὰ ν' ἀγωνιζόντουσαν νὰ βροῦνε φῶς καὶ νὰ γίνουν ἀληθινὰ σκυλιὰ ποὺ τρέχουν ἐλεύθερα στοὺς δρόμους. Γιατὶ ἂν σκεφθοῦμε λίγο, δὲ θὰ ἰδοῦμε πῶς μὲ τοὺς αἰῶνες, θὰ ὑπάρχει καὶ στὰ ζῶα ἕνα εἶδος πολιτισμοῦ ποὺ θὰ ἐξελίσσεται ὅπως καὶ στοὺς ἀνθρώπους; Μοῦ φαινόντουσαν σὰν πρωτόγονοι ἄνθρωποι ποὺ ἀνοίγουν ἀκόμα λαγούμια, ἀκόμα φοβοῦνται, εἶναι πάντα ἕτοιμοι νὰ ἐπιτεθοῦν, καὶ ποὺ ἀκόμη περιμένουν τὴ μεταμόρφωσή τους. Πότε-πότε πλησίαζε καμιὰ στὸ παράθυρό μου τραβηγμένη ἀπὸ τὸ φῶς, μοῦ γάβγιζε μιὰ ἀλεπουδίσια βρισιὰ κι' ἔφευγε.

Συνήθως μὲ ξυπνοῦσε τὴν αὐγὴ ὁ κόκκινος σκίουρος. Ἔτρεχε στὴ στέγη καὶ στὶς πλευρὲς τοῦ σπιτιοῦ σὰ νὰ τὸν ἔστελναν τὰ δάση γι' αὐτὸν τὸ σκοπό. Τὸ χειμώνα, πέταξα ἔξω ἀρκετὰ γλυκὰ στάχυα ποὺ δὲν εἴχανε καλὰ ὡριμάσει στὴν κρούστα τοῦ χιονιοῦ στὴν πόρτα μου καὶ διασκέδαζα βλέποντας τί κινήσεις ἔκαναν διάφορα ζῶα ποὺ τὰ εἴχανε μυριστεῖ. Τὸ δειλινὸ καὶ τὴ νύχτα τὰ κουνέλια πλησίαζαν τακτικὰ καὶ χόρταιναν μὲ τὴν καρδιά τους. Ὅλη τὴν ἡμέρα οἱ σκίουροι ἀνεβοκατεβαίνανε καὶ μὲ διασκεδάζανε πολὺ μὲ τοὺς τρόπους τους. Ἕνας πλησίαζε πρῶτα ἀνάμεσα στοὺς θάμνους τρέχοντας στὴν κρούστα τοῦ χιονιοῦ ἀκατάστατα, σὰ φύλλο ποὺ τὸ σπρώχνει ὁ ἄνεμος, πότε ἀπὸ δῶ καὶ πότε ἀπὸ κεῖ. Ποῦ καὶ ποῦ σταματοῦσε μὲ ἕνα ἀστεῖο πηδηματάκι καὶ κωμικὴ ἔκφραση, σὰν ὅλα τὰ μάτια τοῦ κόσμου νὰ ἦσαν καρφωμένα ἐπάνω του. Ὅλες οἱ κινήσεις τοῦ σκίουρου, ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ μοναχικὲς γωνιὲς τοῦ δάσους, δίνουνε τὴν ἐντύπωση πὼς γίνονται μπροστὰ σὲ ἀκροατήριο σὰ νὰ ἦταν νούμερο χορεύτριας. Ἔτσι τρώει περισσότερη ὥρα νὰ κοιτάζει φιλύποπτα γύρω του ἀπὸ ὅση θὰ τοῦ χρειαζότανε γιὰ νὰ κάνει ὅλο τὸ δρόμο.

Ποτὲ δὲν εἶδα σκίουρο νὰ περπατάει καὶ νὰ μὴ βρεθεῖ ξαφνικὰ στὴν κορυφὴ ἑνὸς πεύκου, καὶ ἐκεῖ νὰ κουρντίζει τὸ ρολόϊ

του, νὰ μαλώνει τοὺς φανταστικούς ἀκροατές του, νὰ μονολογεῖ καὶ νὰ κουβεντιάζει μὲ τὸ σύμπαν γιὰ πράγματα ποὺ ποτὲ δὲν μπόρεσα νὰ μαντέψω καὶ ποὺ ὑποπτεύομαι πὼς οὔτε ὁ ἴδιος δὲν ἤξερε. Στὸ τέλος ἔφτανε στὴν αὐλή μου, καὶ ἀφοῦ διάλεγε ἕνα στάχυ, χοροπηδοῦσε κατὰ τὸν ἴδιο πάντα ἀβέβαιο τρόπο, ὡς τὸ ἐπάνω ξύλο τῆς στοίβας ποὺ εἶχα γιὰ τὴ φωτιά μου μπροστὰ στὸ παράθυρο, ἀπ' ὅπου μὲ κοίταζε κατὰ πρόσωπο. Διάλεγε ἕνα καινούργιο στάχυ κάθε τόσο, τὸ μασοῦσε πρῶτα πεινασμένα, πετοῦσε τὶς φλοῦδες γύρω-γύρω καὶ στὸ τέλος, εὐγενικὸς καὶ λεπτεπίλεπτος, ἔπαιζε μὲ τὸ φαγητό του δοκιμάζοντας μόνο τὸ μέσα-μέσα. Τὸ στάχυ ἔπεφτε ἀπρόσεκτα στὴ γῆ, ὅπου τὸ κοίταζε μὲ κωμικὴ ἔκφραση, σὰ νὰ ὑποπτευότανε πὼς εἶναι ζωντανό, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιος ἂν θὰ τὸ μαζέψει ἢ ἂν θὰ πάρει ἄλλο φρέσκο, πότε μὲ τὴ σκέψη στὰ στάχυα, πότε μὲ τὸ αὐτὶ στοὺς ἤχους τοῦ δάσους. Ἔτσι, τὸ ἀδιάντροπο ζωάκι σπαταλοῦσε πολλὰ στάχυα σ' ἕνα ἀπόγεμα. Ὥσπου στὸ τέλος ἅρπαζε ἕνα μακρύτερο καὶ πιὸ γεμάτο, πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ξεκινοῦσε γιὰ τὸ δάσος σὰν τὸν τίγρη ποὺ σέρνει βούβαλο, μὲ τὴν ἴδια ζίγκ-ζάγκ διαδρομὴ καὶ τὶς ἴδιες συχνὲς στάσεις. Τὸ ἔσερνε σὰ νὰ τοῦ ἤτανε βαρὺ καὶ ἔπεφτε ὁλοένα, μὰ ἦταν ἀποφασισμένος νὰ τελειώσει τὴ δουλειά του αὐτή. Παράδοξο καὶ ἐπιπόλαιο ζωάκι! Καὶ ἔτσι ἔφτανε ὡς τὴν κατοικία του καὶ ἴσως ἀνέβαζε τὸ στάχυ σὲ κανένα μακρινὸ πεῦκο. Γι' αὐτὸ ἔβρισκα ἀργότερα τὶς φλοῦδες σκορπισμένες τριγύρω.

Στὸ τέλος, ἔρχονταν οἱ κίσσες μὲ τὶς κακόηχες φωνές. Ἀκουγόντουσαν ἀπὸ μακριὰ καθὼς πετοῦσαν ἀπὸ κλαδὶ σὲ κλαδί, ὅλο καὶ πιὸ κοντά, μαζεύοντας τοὺς σπόρους ποὺ εἴχανε πέσει. Ὕστερα, καθόντουσαν στὸ κλαδὶ κανενὸς πεύκου καὶ προσπαθούσανε νὰ καταπιοῦνε μὲ βία ἕνα σπόρο πολὺ μεγάλο γιὰ τὸ λαιμό τους, ποὺ τὶς ἔπνιγε. Ὕστερα ἀπὸ μεγάλη προσπάθεια, τὸν ἔφτυναν καὶ περνοῦσαν ὁλόκληρη ὥρα γιὰ νὰ τὸν σπάσουν μὲ ἀδιάκοπα ραμφίσματα. Ἦταν φανερὰ κλέφτρες καὶ δὲν αἰσθανόμουνα κανένα σεβασμὸ γι' αὐτές. Μὰ οἱ σκίουροι, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἦσαν ντροπαλοί, ἄρχιζαν τὴ δουλειὰ σὰ νὰ ἔπαιρναν κάτι τὸ δικό τους.

Στὸ μεταξὺ ἔφταναν καὶ οἱ ἀγριόκοτες κοπαδιαστά. Μάζευαν τὰ ψίχουλα ποὺ εἶχανε ἀφήσει οἱ σκίουροι, πετούσανε στὰ πιὸ κοντινὰ δέντρα καὶ ἄρχιζαν νὰ τὰ χτυποῦνε μὲ τὸ μικρό τους ράμφος σὰ νὰ ἦταν κανένα ἔντομο. Ἕνα μικρὸ κοπάδι ἀπ' αὐτὰ τὰ πουλιά, ἐρχότανε κάθε μέρα νὰ μαζέψει τὸ γεῦμα του ἀπὸ τὰ ξύλα μου ἢ ἀπὸ τὰ ψίχουλα στὴν πόρτα μου. Τόσο συνήθισαν πού, στὸ τέλος, ἕνα ἀπ' αὐτὰ στάθηκε σὲ μιὰ ἀγκαλιὰ ξύλα ποὺ κουβαλοῦσα καὶ ἄρχισε νὰ τσιμπᾶ τὰ κλαδιὰ χωρὶς φόβο. Μιὰ φορά, κάθισε καὶ ἕνα σπουργίτι στὸν ὦμο μου καθὼς σκάλιζα ἕναν κῆπο τοῦ χωριοῦ καὶ αἰστάνθηκα τόση τιμή, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τὴ συγκρίνω μὲ κανενὸς εἴδους ἐπωμίδες. Καὶ οἱ σκίουροι στὸ τέλος ἔγιναν φίλοι μου καὶ καμιὰ φορὰ πατοῦσαν καὶ ἐπάνω στὰ παπούτσια μου γιὰ νὰ κόψουνε δρόμο.

Ὅταν ἡ γῆ δὲν εἶχε ἀκόμα σκεπαστεῖ ὁλότελα καί, πάλι, κοντὰ στὸ τέλος τοῦ χειμώνα, ὅταν τὸ χιόνι εἶχε λιώσει στὰ ξύλα μου καὶ στὴν πλαγιὰ τοῦ λόφου, οἱ πέρδικες ἔβγαιναν πρωὶ καὶ βράδυ ἀπὸ τὸ δάσος γιὰ νὰ βοσκήσουνε. Σὲ ὅποιο μέρος τοῦ δάσους κι' ἂν περπατήσεις ἡ πέρδικα παρουσιάζεται βιαστική, τινάζει μὲ τὸ δικό της τρόπο ἀπὸ τὰ ξερὰ φύλλα καὶ τὰ μικρότερα κλαδιὰ τὸ χιόνι, ποὺ πέφτει σὰ χρυσόσκονη στὸν ἥλιο. Αὐτὸ τὸ γενναῖο πουλὶ δὲ φοβᾶται τὸ χειμώνα. Συχνὰ σκεπάζεται ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ λένε πώς, καμιὰ φορά, βυθίζεται σ' αὐτὸ καὶ μένει κρυμμένο μιὰ-δυὸ ἡμέρες. Τὶς τρόμαζα καὶ στὰ ἀνοιχτὰ ἐπίσης, ὅταν ἐρχόντουσαν ἀπὸ τὰ δάση γιὰ νὰ «ἐπισκεφθοῦν» τὶς ἄγριες μηλιές. Ἔρχονται τακτικὰ κάθε βράδυ σὲ ὁρισμένα δέντρα, ὅπου ὁ πονηρὸς κυνηγὸς τὶς παραφυλάει, καὶ ἔτσι τὰ καρποφόρα δέντρα μακριὰ ἀπὸ τὸ δάσος δὲ μένουν καθόλου ἀπείραχτα. Χαίρω ποὺ τρώει ἡ πέρδικα τουλάχιστον. Εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πουλὶ τῆς Φύσης καὶ ζεῖ ἀπὸ τὰ μπουμπούκια.

Τὰ σκοτεινὰ χειμωνιάτικα πρωινὰ ἢ τὰ σύντομα χειμωνιάτικα ἀπογέματα, ἄκουγα καμιὰ φορὰ κανένα κοπάδι σκυλιὰ νὰ καταπατοῦνε τὰ δάση γαβγίζοντας, ἀνίκανα νὰ ἀντισταθοῦνε στὸ ἔνστικτο τοῦ κυνηγιοῦ καὶ στὸν ἦχο ποὺ ἀφήνουνε οἱ σάλπιγκες τῶν κυνηγῶν κατὰ διαστήματα, σὰν ἀπόδειξη πὼς κι' οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐκεῖ κοντά. Καὶ πάλι τὰ δάση ἀντηχοῦνε, καὶ ὅμως καμιὰ ἀλεποὺ

δὲν τινάζεται πρὸς τὸ ἀνοιχτὸ ἐπίπεδο τῆς λίμνης. Καὶ τὸ βράδυ, βλέπω τοὺς κυνηγοὺς νὰ γυρίζουν σέρνοντας μιὰ μόνο οὐρὰ ἀπὸ τὸ ἕλκυθρό τους καθὼς ψάχνουν γιὰ τὸ χάνι τους. Μοῦ λένε πὼς ἂν ἡ ἀλεποὺ ἔμενε στὸν κόρφο τῆς παγωμένης γῆς, θὰ ἦταν ἀσφαλισμένη. Ἤ, ἂν ἀποφάσιζε νὰ τρέξει σὲ ἴσια γραμμή, κανένα σκυλὶ δὲ θὰ τὴν ἔφτανε. Ὅταν ὅμως ἀφήσει τοὺς κυνηγοὺς πολὺ πίσω, σταματᾶ γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ καὶ περιμένει νὰ τοὺς ἀκούσει νὰ πλησιάζουν. Τότε, τρέχει γύρω στὰ παλιά της λημέρια καὶ ἐκεῖ τὴν περιμένουνε. Καμιὰ φορὰ ὅμως, τυχαίνει νὰ τρέξει μεγάλες ἀποστάσεις στὴν ὄχθη καὶ ὕστερα κάνει ἕνα μεγάλο πήδημα στὴν παγωμένη λίμνη καὶ φαίνεται νὰ ξέρει πὼς τὸ νερὸ δὲν κρατάει τὴ μυρωδιά της. Ἕνας κυνηγὸς μοῦ διηγήθηκε πὼς εἶδε μιὰ ἀλεποὺ νὰ πηδάει στὴν παγωμένη λίμνη, νὰ τρέχει λίγο κι' ὕστερα νὰ γυρίζει στὴν ἴδια ὄχθη. Σὲ λίγο τὰ σκυλιὰ ἔφτασαν, μὰ εἴχαγε χάσει τὴ μυρωδιά. Καμιὰ φορά, κανένα κοπάδι σκυλιὰ τοῦ κυνηγιοῦ περνοῦσαν ἀπὸ τὴν πόρτα μου, γαβγίζοντας σὰν τρελά, χωρὶς νὰ μὲ κοιτάζουν, καὶ τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ τὰ σταματήσει. Ἔτσι τρέχουν ὥσπου νὰ βροῦνε τὴ μυρωδιὰ τῆς ἀλεποῦς. Ἕνα καλὸ σκυλὶ τ' ἀφήνει ὅλα μπροστὰ σ' αὐτό. Μιὰ μέρα κάποιος ἀπὸ τὸ Λέξιγκτον ἦρθε στὸ καλύβι μου γιὰ νὰ ρωτήσει μήπως εἶχα ἰδεῖ τὸ σκυλί του ποὺ κυνηγοῦσε μιὰ ἑβδομάδα ὁλομόναχο. Δὲ νομίζω ὅμως πὼς ἔβγαλε τίποτα ἀπὸ τὴν ἀπάντησή μου, γιατὶ κάθε φορὰ ποὺ προσπαθοῦσα νὰ μιλήσω μὲ ἔκοβε γιὰ νὰ μὲ ρωτήσει: «Μὰ ἐσεῖς τί κάνετε ἐδῶ;» Εἶχε χάσει τὸ σκύλο του, μὰ εἶχε βρεῖ ἕναν ἄνθρωπο.

Ἕνας γέρος κυνηγὸς ποὺ ἔπαιρνε μπάνιο στὴ λίμνη μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, τὴν πιὸ ζεστὴ ἐποχή, καὶ κατόπιν μοῦ ἔκανε ἐπίσκεψη, μοῦ εἶπε πὼς πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, εἶχε βγεῖ μὲ τὸ ὅπλο του περιοδεία στὸ δάσος τοῦ Οὐῶλντεν. Ὅπως λοιπὸν περπατοῦσε στὸ δρόμο τοῦ Οὐαίηλαντ, ἄκουσε τὰ σκυλιὰ νὰ πλησιάζουνε καὶ σὲ λίγο, μιὰ ἀλεποὺ πήδησε τὸν τοῖχο καὶ ἔπεσε στὸ δρόμο καί, γρήγορη σὰν ἀστραπή, πήδηξε καὶ τὸν ἀπέναντι τοῖχο χωρὶς νὰ τὴν ἀγγίσει ἡ σφαίρα του. Λίγο ὕστερα, ἔφτασαν τρέχοντας ἕνα γέρικο κυνηγόσκυλο μὲ τὰ τρία μικρά του, ποὺ τὴν κυνηγούσανε γιὰ λογαριασμό τους, καὶ ἐξαφανιστήκανε γρήγορα στὸ δάσος.

'Αργὰ τὸ ἀπόγεμα, καθὼς ἀναπαυότανε στὸ πυκνὸ δάσος νότια τοῦ Οὐῶλντεν, ἄκουσε τὰ γαβγίσματα τῶν σκυλιῶν μακριά, πέρα ἀπὸ τὸ Φαὶρ-Χαίηβεν. 'Ακόμα κυνηγούσανε τὴν ἀλεπού. Πλησιάζανε. Τὸ κυνηγετικό τους γάβγισμα ἀκουγότανε ὅλο καὶ πιὸ κοντά, πότε ἀπὸ τὸ Οὐέλλ-Μέντοου, πότε ἀπὸ τὸ Μπέηχερ Φάρμ. Πολλὴ ὥρα στάθηκε καὶ ἄκουε τὴ μουσική τους, τόσο γλυκιὰ στ' αὐτιὰ ἑνὸς κυνηγοῦ, ὅταν ξαφνικὰ παρουσιάστηκε ἡ ἀλεπού, τρέχοντας. 'Ο θόρυβος ποὺ ἔκανε χανόταν ἀπὸ τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων στὰ δέντρα. Ἔτρεχε χαμηλά, κοντὰ στὸ χῶμα, καὶ ἄφηνε τὰ σκυλιὰ πολὺ πίσω της. Ὕστερα, πήδησε ἐπάνω σὲ ἕνα βράχο, στάθηκε ἀκίνητη καὶ ἄκουε, μὲ τὴ ράχη πρὸς τὸν κυνηγό. Γιὰ μιὰ στιγμή, ἡ συμπόνια τοῦ σταμάτησε τὸ χέρι. Γρήγορα ὅμως, ὅσο χρειάζεται μιὰ σκέψη γιὰ ν' ἀκολουθήσει τὴν ἄλλη, ὕψωσε τὸ ὅπλο καὶ «μπάμ», ἡ ἀλεποὺ κατρακύλησε ἀπὸ τὸ βράχο σκοτωμένη. 'Ο κυνηγὸς δὲ σάλεψε, περίμενε τὰ σκυλιά, ποὺ πλησιάζανε. Τὸ δάσος ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὰ δαιμονισμένα τους γαβγίσματα. Τέλος, τὸ γέρικο σκυλὶ φάνηκε μὲ τὸ ρύγχος στὸ χῶμα, χτυπώντας τὸν ἀέρα σὰν τρελὸ καὶ ἔτρεξε κατ' εὐθεῖαν στὸ βράχο. Βλέποντας ὅμως τὴν ψόφια ἀλεπού, σταμάτησε ξαφνικὰ σὰ νὰ τὰ εἶχε χάσει ἀπὸ τὴν ἔκπληξη καὶ περπάτησε γύρω της σιωπηλά. Ἕνα-ἕνα, τὰ μικρά του ἔφτασαν καὶ σοβαρεύτηκαν μπροστὰ στὸ μυστήριο. Ὕστερα, ὁ κυνηγὸς βγῆκε καὶ στάθηκε ἀνάμεσά τους κι' ἔτσι τὸ μυστήριο λύθηκε. Περίμεναν σιωπηλά, καθὼς ἔγδερνε τὴν ἀλεπού, ὕστερα ἀκολούθησαν τὴν οὐρά της λίγο, καὶ τέλος γύρισαν στὰ δάση ξανά. 'Εκείνη τὴ βραδιὰ κάποιος κύριος Οὐέστον ἦρθε στὸ σπίτι τοῦ κυνηγοῦ στὴν Κόνκορντ νὰ ρωτήσει γιὰ τὰ σκυλιά του καὶ εἶπε πώς, μιὰ ἑβδομάδα ὁλόκληρη, κυνηγούσανε γιὰ δικό τους λογαριασμὸ στὸ δάσος Οὐέστον. 'Ο κυνηγὸς τῆς Κόνκορντ τοῦ εἶπε ὅ,τι ἤξερε καὶ τοῦ πρόσφερε τὸ δέρμα. 'Ο ἄλλος ὅμως τὸ ἀρνήθηκε καὶ ἔφυγε. Δὲ βρῆκε τὰ σκυλιά του ἐκείνη τὴ νύχτα, μὰ τὴν ἄλλη μέρα ἔμαθε πὼς εἴχανε περάσει τὸν ποταμὸ καὶ εἴχανε μείνει σ' ἕνα ἀγρόκτημα. 'Εκεῖ τὰ ταΐσαν καλὰ κι' ἔφυγαν τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί.

'Ο κυνηγὸς ποὺ μοῦ τὸ διηγήθηκε αὐτό, θυμότανε κάποιον Σὰμ Νάττιγκ ποὺ κυνηγοῦσε ἀρκοῦδες στὸ Φαὶρ-Χαίηβεν καὶ

ἄλλαζε τὶς γοῦνες τους μὲ ρούμι στὸ χωριὸ τῆς Κόνκορντ. Αὐτὸς τοῦ εἶχε εἰπεῖ, πὼς εἶδε ἀκόμα καὶ τάρανδο ἐκεῖ. 'Ο Νάττιγκ εἶχε ἕνα περίφημο κυνηγόσκυλο. Τὸ λέγανε Μπερτζὶν καὶ τὸ δάνειζε στὸν πληροφοριοδότη μου. Στὰ βιβλία ἑνὸς παλιοῦ ἐμπόρου τῆς πόλης, ποὺ ἦταν καὶ ὑπάλληλος τοῦ δήμου, βρίσκω τὰ ἑξῆς: «18 'Ιαν. 1742-3 Τζὼν Μέλβεν γιὰ μιὰ γκρίζα ἀλεπού, 0—2—3»· καὶ «7 Φεβρ. 1943 ὁ 'Ιεζεκίας Στράττον ἔχει πίστωση γιὰ μισὸ δέρμα γάτας: 0—1—4 ¹/₂». Φυσικὰ ἐννοοῦσε ἀγριόγατα γιατὶ ὁ Στράττον ἦταν λοχίας στὸν παλιὸ γαλλικὸ πόλεμο καὶ δὲ θὰ κυνηγοῦσε λιγότερο εὐγενικὸ ζῶο. Πιστώσεις δινόντουσαν ἐπίσης γιὰ δέρματα ἐλαφιοῦ ποὺ πουλιόντουσαν κάθε μέρα. Κάποιος διατηρεῖ ἀκόμα τὰ κέρατα τοῦ τελευταίου ἐλαφιοῦ ποὺ σκοτώθηκε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ καὶ κάποιος ἄλλος μοῦ εἶπε τὶς λεπτομέρειες ἑνὸς κυνηγιοῦ ὅπου πῆρε μέρος κι' ὁ θεῖος του. Οἱ κυνηγοὶ ἦσαν ἄλλοτε πολλοὶ καὶ εὔθυμοι ἐδῶ τριγύρω. Θυμᾶται καλὰ κάποιον ἀδύνατο Νεμρώδ, ποὺ σήκωνε ἀπὸ κάτω ἕνα πεσμένο φύλλο καὶ ἔπαιζε ἐκεῖ πάνω κάτι νότες πολὺ πιὸ ἄγριες καὶ πιὸ μελωδικὲς ἀπὸ τὸ κυνηγετικό του κέρας.

Τὰ μεσάνυχτα, ὅταν εἶχε φεγγάρι, συναντοῦσα καμιὰ φορὰ σκυλιὰ στὸ μονοπάτι μου ποὺ τριγυρίζανε στὸ δάσος. "Οταν μὲ βλέπανε φεύγανε ἀπὸ τὸ δρόμο μου φοβισμένα, καὶ στεκόντουσαν ἀκίνητα στοὺς θάμνους, ὥσπου νὰ περάσω.

Οἱ σκίουροι καὶ οἱ ποντικοὶ μαλώνανε γιὰ τὸ ἀπόθεμα φουντουκιῶν, ποὺ εἶχα. 'Υπῆρχαν πάνω ἀπὸ εἴκοσι πεῦκα γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι μου, ποὺ εἴχανε φάει τοὺς κορμοὺς των τὰ ποντίκια τὸν περασμένο χειμώνα, ἕνα σωστὸ νορβηγικὸ χειμώνα γι' αὐτά, γιατὶ τὸ χιόνι ἔμενε στοιβαγμένο πολὺν καιρὸ καὶ εἶχαν ἀναγκαστεῖ νὰ ἀνακατέψουνε λίγη φλούδα δέντρου μὲ τὸ κανονικὸ τους φαγητό. Αὐτὰ τὰ δέντρα ἦσαν χλωρὰ στὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ πολλὰ εἶχαν μεγαλώσει μάλιστα καμιὰ τριανταριὰ πόντους. "Υστερα ὅμως ἀπὸ ἕναν τέτοιο χειμώνα θὰ ξεραίνονταν χωρὶς ἐξαίρεση. Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πῶς ἕνας μόνο ποντικὸς εἶχε ὁλόκληρο πεῦκο γιὰ γεῦμα του κάνοντας μιὰ ζώνη γύρω ἀπὸ τὸν κορμό, ἴσως ὅμως χρειαζότανε κι' αὐτὸ γιὰ νὰ ἀραιώσουνε τὰ δέντρα.

Οἱ λαγοὶ ἦσαν πολὺ φιλικοί. "Ενας κρύφτηκε κάτω ἀπὸ τὸ

σπίτι μου δλο τὸ χειμώνα, μὲ μόνο χώρισμα τὸ πάτωμα καὶ μὲ τρόμαζε κάθε πρωὶ μὲ τὴ βιαστικὴ του ἀναχώρηση μόλις ἄρχιζα νὰ κινοῦμαι λίγο, χτυπώντας τὸ κεφαλάκι του στὰ ξύλα ἀπὸ τὴν πολλὴ βιάση. Ἔρχονταν στὴν πόρτα τὸ δειλινὸ γιὰ νὰ μασήσουνε τὶς πατατόφλουδες ποὺ πετοῦσα καὶ τὸ χρῶμα τους ἔμοιαζε τόσο μὲ τὸ χρῶμα τῆς γῆς, ποὺ δὲν τοὺς ξεχώριζα ὅταν ἔμεναν ἀκίνητοι. Καμιὰ φορά, τὸ δειλινό, πότε ἔβλεπα καὶ πότε ἔχανα ἕναν ποὺ καθότανε ἀκίνητος κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρό μου. Ὅταν ἄνοιγα τὴν πόρτα μου τὸ βράδυ, τὸ βάζανε στὰ πόδια πηδώντας. Ὅπως τοὺς ἔβλεπα κοντά μου, τοὺς λυπούμουνα πολύ. Ἕνα βράδυ, ἕνας καθότανε δυὸ βήματα μακριά μου, τρέμοντας στὴν ἀρχὴ ἀπὸ φόβο μὰ καὶ χωρὶς νὰ θέλει νὰ φύγει. Ἦταν ἕνα δύστυχο, ἀδύνατο πραματάκι, κοκαλιάρικο, μὲ κουρελιασμένα αὐτιὰ καὶ σουβλερὴ μύτη, ἀραιὴ οὐρὰ καὶ ἀδύνατα ποδαράκια. Φαινότανε σὰν ἡ Φύση νὰ μὴν εἶχε πιὰ εὐγενικότερα πλάσματα. Στεκότανε στὰ νύχια. Τὰ μεγάλα του μάτια φαινόντουσαν ἀρρωστημένα. Ἔκανα ἕνα βῆμα καὶ νά, πήδησε μὲ ἐλαστικότητα ἐπάνω στὸ χιόνι, ἰσιώνοντας μὲ χάρη τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη του, ἔβαλε γρήγορα τὸ δάσος ἀνάμεσά μας, καὶ ξανάδωσε τὸ ἄγριο αὐτὸ θήραμα στὴ Φύση τὴν ἀξιοπρέπειά της. Δὲν ἦταν λοιπὸν τυχαία ἡ ἀδυναμία του. (Lepus, livipes, ἐλαφροπόδη τὸν λένε μερικοί).

Τί εἶναι ἕνας τόπος δίχως κουνέλια καὶ δίχως πέρδικες; Αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἁπλά, ἐγχώρια ζῶα. Ἀρχαῖες καὶ σεβαστὲς οἰκογένειες γνωστὲς ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια ὡς σήμερα. Ἔχουν τὸ ἴδιο χρῶμα καὶ συγγενεύουνε μὲ τὴ γῆ καὶ τὰ φύλλα καὶ οἱ πέρδικες καὶ τὰ κουνέλια. Εἴτε μὲ τὰ φτερά, εἴτε μὲ τὰ πόδια, δὲ βλέπεις ἕνα ἄγριο πλάσμα ὅταν περνάει πέρδικα ἢ κουνέλι. Βλέπεις κάτι τὸ φυσικό, σὰ ν' ἀκοῦς φύλλα ποὺ θροΐζουν. Ἡ πέρδικα καὶ τὸ κουνέλι θὰ μεγαλώνουνε καλά, σὰν ἀληθινοὶ ἰθαγενεῖς, ὅσες ἐπαναστάσεις κι' ἂν γίνουνε. Ἂν τὸ δάσος κοπεῖ, οἱ θάμνοι καὶ τὰ κλαδιὰ ποὺ θὰ πετάξουνε οἱ ρίζες θὰ μπορέσουνε νὰ τὰ κρύψουνε καὶ θὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀκόμα περισσότερο. Πόσο φτωχὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χώρα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συντηρήσει ἕνα λαγό! Τὰ δάση μας εἶναι γεμάτα κουνέλια καὶ πέρδικες καὶ γύρω ἀπὸ κάθε ἕλος βλέπει κανεὶς τὴν πέρδικα ἢ τὸ κουνέλι νὰ περπατοῦν, μὲ κίνδυνο νὰ πέσουνε στὶς παγίδες ποὺ στήνουνε μερικοὶ γελαδοβοσκοί.

Η ΛΙΜΝΗ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ

ΥΣΤΕΡΑ ἀπὸ μιὰ ἥσυχη χειμωνιάτικη νύχτα, ξύπνησα μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς κάποιος μὲ εἶχε ρωτήσει κάτι καὶ προσπαθοῦσα ἄδικα νὰ ἀπαντήσω στὸν ὕπνο μου. Τί ὅμως; Πῶς; Πότε; Ποῦ; Τώρα ὅμως ἔλαμψε ἡ Φύση, ὅπου ζοῦνε ὅλα τὰ πλάσματα καὶ μὲ κοίταζε ἀπὸ τὸ πλατὺ παράθυρο μὲ γαλήνιο καὶ ἱκανοποιημένο πρόσωπο, χωρὶς καμιὰ ἐρώτηση στὰ χείλη της. Ξύπνησα μὲ δοσμένη τὴν ἀπάντηση, ξύπνησα στὴ Φύση καὶ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας! Τὸ χιόνι ἦταν παχύ. Τὰ νεαρὰ πεῦκα μαυρίζανε καὶ ἡ ἴδια ἡ πλαγιὰ τοῦ λόφου ὅπου ἀκουμποῦσε τὸ σπίτι μου φαινότανε νὰ λέει: «Ἐμπρός!» Ἡ Φύση δὲ ρωτάει οὔτε ἀπαντάει στὶς δικές μας ἐρωτήσεις. Ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ ἔχει πάρει τὶς ἀποφάσεις της. «Ὦ Πρίγκιπα! Τὰ μάτια μας θαυμάζουνε καὶ ἐντυπώνουνε στὴν ψυχὴ τὸ ὑπέροχο καὶ ποικίλο θέαμα ποὺ τὸ σύμπαν μοῦ χαρίζει. Ἡ νύχτα χωρὶς ἀμφιβολία κρύβει ἕνα τμῆμα τῆς δοξασμένης δημιουργίας, μὰ ἔρχεται ἡ ἡμέρα καὶ μᾶς φανερώνει τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργο ποὺ ἁπλώνεται ἀπὸ τὴ γῆ ὡς τοὺς αἰθέρες».

Ἄρχιζα τὴν πρωινὴ δουλειά. Ἔπαιρνα πρῶτα μιὰ ἀξίνα κι' ἕναν κουβὰ γιὰ νὰ πάω νὰ πάρω νερό, ἂν δὲν ἦταν κι' αὐτὸ ὄνειρο. Ὕστερα ἀπὸ μιὰ κρύα καὶ χιονισμένη νύχτα, χρειαζότανε ραβδοσκοπία γιὰ νὰ τὸ βρεῖ κανείς. Κάθε χειμώνα, ἡ ὑγρὴ καὶ τρεμουλιαστὴ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης, ποὺ ἤτανε τόσο εὐαίσθητη καὶ στὴν παραμικρὴ πνοὴ καὶ καθρέφτιζε κάθε φῶς καὶ κάθε σκιά, γίνεται σκληρὴ σὲ βάθος τριάντα καὶ σαράντα πόντους, ἔτσι ποὺ μπορεῖ

νὰ κρατήσει καὶ βόδια. Ὅταν ἄλλο τόσο χιόνι τὴ σκεπάζει, τότε δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ χωράφια. Ὅμοια μὲ τὶς νυφίτσες ποὺ κατοικοῦνε στοὺς γύρω λόφους, κλείνει κι' αὐτὴ τὰ μάτια καὶ κοιμᾶται τρεῖς μῆνες καὶ περισσότερο. Στεκόμουνα στὴ χιονισμένη λίμνη ποὺ ἔμοιαζε μὲ λιβάδι ἀνάμεσα στοὺς λόφους, ἔκοβα τριάντα ἑκατοστὰ χιόνι καὶ ὕστερα ἄλλο τόσο πάγο καὶ ἄνοιγα ἕνα πηγάδι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου. Γονάτιζα γιὰ νὰ πιῶ, καὶ κοίταζα τὸ γαλήνιο σαλόνι τῶν ψαριῶν, γεμάτο γλυκὸ φῶς, σὰ νὰ ἔπεφτε ἀπὸ ἕνα παράθυρο θαμπό, καὶ τὸ πάτωμά του ὅλο ἄμμο, ἴδιο ὅπως καὶ τὸ καλοκαίρι. Ἐκεῖ ἀκύμαντη αἰώνια γαλήνη βασιλεύει, ὅπως στὸν κεχριμπαρένιο οὐρανὸ τοῦ δειλινοῦ, ποὺ μοιάζει στὴν ψυχρότητα καὶ στὴν ἠρεμία μὲ τοὺς κατοίκους του. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας καὶ ὄχι μόνο ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Νωρὶς τὸ πρωί, ἐνῶ ἀκόμη ὅλα τὰ πράματα τρίζουνε ἀπὸ τὴν παγωνιά, οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται μὲ τὰ σύνεργά τους καὶ μὲ λίγο φαγητό. Ἀφήνουνε τὶς λεπτὲς πετονιὲς μέσα στὴ χιονισμένη λίμνη γιὰ νὰ ψαρέψουνε λαυράκια καὶ πέρκες. Ἄγριοι ἄνθρωποι πού, ἀπὸ ἔνστικτο, ἀκολουθοῦνε ἄλλες μόδες, πιστεύουν ἄλλες θεωρίες, δὲν ἀκολουθοῦνε τοὺς συμπολίτες τους, καὶ καθὼς πηγαινοέρχονται ἑνώνουνε πόλεις ποὺ ἀλλιῶς δὲ θὰ εἴχανε ἐπαφή. Κάθονται καὶ τρῶνε πάνω στὴν ὄχθη, στὰ ξερὰ φύλλα τῆς βελανιδιᾶς, καὶ ξέρουν τόσο καλὰ τὴ φύση ὅσο οἱ πολίτες τὰ τεχνητὰ πράγματα. Ποτὲ δὲ διαβάζουνε βιβλία καὶ ξέρουνε καὶ λένε πολὺ λιγότερα πράγματα ἀπὸ ὅσα ἔχουνε κάνει. Κι' ἐκεῖνα ποὺ κάνουνε δὲν εἶναι ἀκόμα γνωστά. Νά ἕνας ποὺ ψαρεύει λαυράκι, μὲ μιὰ μεγάλη πέρκα γιὰ δόλωμα. Κοιτάζεις τὸν κουβά του μὲ ἀπορία. Νομίζεις πὼς βλέπεις μέσα ἐκεῖ τὸ καλοκαίρι. Σοῦ φαίνεται πὼς ὁ ψαρὰς εἶχε κλειδώσει τὸ καλοκαίρι στὸ σπίτι του, ἢ πὼς ἤξερε ποῦ εἶχε πάει νὰ κρυφτεῖ, καὶ πῆγε τὸ βρῆκε. Γιατί, σὲ παρακαλῶ, ποῦ βρῆκε αὐτὰ τὰ σκουλήκια στὰ μέσα τοῦ χειμώνα; Εἶχε στὸν κουβά του σκουλήκια ἀπὸ σάπια ξύλα πρὶν νὰ παγώσει ἡ γῆ κι' ἔτσι ἔπιασε αὐτὰ τὰ ψάρια. Τὴ ζωή του τὴν ἴδια τὴν περνάει μὲ μελέτες βαθύτερες γιὰ τὴ Φύση ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ φυσιοδίφη, ποὺ μελετάει καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν ψαρά. Ὁ φυσιοδίφης σηκώνει τὴν πρασινάδα καὶ τὴ φλούδα τοῦ δέντρου μαλακὰ μὲ τὸ μαχαίρι

του ψάχνοντας γιὰ ἔντομα, ἐνῶ αὐτός, ἀνοίγει τὰ ξύλα ὡς τὴν καρδιά τους μὲ τὴν ἀξίνα του. Κερδίζει τὸ ψωμί του ξεφλουδίζοντας δέντρα. Ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος ἔχει κάποιο δικαίωμα νὰ ψαρεύει καὶ μ' ἀρέσει νὰ τὸν βλέπω νὰ κουβαλάει μαζί του τὴ Φύση. Ἡ πέρκα καταπίνει τὸ σκουλήκι, τὸ λαυράκι καταπίνει τὴν πέρκα. Αὐτὴ εἶναι ἡ οἰκονομία τῆς Φύσης.

Ὅταν πήγαινα περίπατο γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη καὶ εἶχε ὁμίχλη, διασκέδαζα καμιὰ φορὰ βλέποντας τὴν πρωτόγονη μέθοδο ποὺ ἀκολουθοῦσε κάποιος ψαράς. Τοποθετοῦσε κλαδιὰ ἐπάνω ἀπὸ τὶς στενὲς τρύπες στὸν πάγο, καὶ ἀφοῦ στερέωνε τὴ μιὰ ἄκρη τῆς πετονιᾶς του σὲ ἕνα ξύλο γιὰ νὰ μὴν τραβηχτεῖ κάτω, περνοῦσε τὴ χαλαρὴ πετονιὰ ἐπάνω ἀπὸ ἕνα κλαδὶ τοῦ δέντρου τριάντα ἢ καὶ περισσότερα ἑκατοστὰ πάνω ἀπὸ τὸν πάγο, καὶ ἔδενε σ' αὐτὸ τὸ κλαδὶ ἕνα ξερὸ φύλλο βελανιδιᾶς. Τὸ φύλλο θὰ κατέβαινε μὲ τὸ τράβηγμα, καὶ θὰ ἔδειχνε πὼς τσιμποῦσε τὸ ψάρι. Ἔχοβε τὰ κλαδιὰ ἀπὸ τὰ δέντρα ποὺ ὑπῆρχανε ὁλόγυρα στὴ λίμνη.

Ἄχ, τὰ λαυράκια τῆς λίμνης Οὐῶλντεν! Ὅταν βλέπω αὐτὰ τὰ ψάρια ξαπλωμένα στὸν πάγο, ἢ στὸ πηγαδάκι ποὺ κόβει ὁ ψαράς, κάνοντας μιὰ μικρὴ τρύπα γιὰ νὰ περνάει τὸ νερό, ἀπορῶ πάντα μὲ τὴ σπάνια ὀμορφιά τους, σὰ νὰ ἦσαν ψάρια μυθικά, τόσο δὲ γνωρίζουνε τοὺς δρόμους, οὔτε καὶ τὰ δάση, ξένα πρὸς τὴ ζωὴ τῆς Κόνκορντ, σὰ νὰ ζούσανε στὴν Ἀραβία. Ἔχουνε μιὰ ὀμορφιὰ ποὺ σὲ θαμπώνει, ποὺ σὲ κάνει νὰ τὰ ξεχωρίζεις πολὺ ἀπὸ τὸ μπακαλιάρο καὶ τὴ ρέγγα, τὰ τόσο φημισμένα στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ. Δὲν εἶναι πράσινα σὰν τὰ πεῦκα, οὔτε γκρίζα σὰν τὶς πέτρες, οὔτε γαλάζια σὰν τὸν οὐρανό. Στὰ μάτια μου ὅμως ἔχουνε, ἂν μπορῶ νὰ πῶ ἔτσι, ἀκόμα πιὸ σπάνια χρώματα, σὰν τὰ λουλούδια καὶ σὰν τὶς πολύτιμες πέτρες, σὰ νὰ ἦσαν τὰ μαργαριτάρια τῆς λίμνης Οὐῶλντεν. Γιατὶ βέβαια αὐτὰ εἶναι ἡ λίμνη Οὐῶλντεν ὁλόκληρη, εἶναι τὰ ἴδια μικρὰ Οὐῶλντεν τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Εἶναι περίεργο πῶς ἔχουνε πιαστεῖ ἐδῶ, πῶς, μέσα σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη νερομάνα, μακριὰ ἀπὸ τὰ βόδια, τ' ἀμάξια καὶ τὰ ἕλκηθρα ποὺ ταξιδεύουνε στὸ δρόμο τοῦ Οὐῶλντεν, κολυμπάει αὐτὸ τὸ μεγάλο σμαράγδινο ψάρι. Ποτὲ δὲν εἶδα παρόμοιο σὲ καμιὰ ψαραγορά, γιατὶ θὰ τραβοῦσε ὅλα τὰ βλέμματα. Εὔκολα,

μὲ λίγους σπασμούς, τὰ ψάρια αὐτὰ παραδίνουνε τὸ ὑδάτινο πνεῦμα τους σὰ θνητοὶ ποὺ γίνανε ἀέρας πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τους.

ΕΙΧΑ τὴν ἐπιθυμία νὰ βρῶ τὸ χαμένο βυθὸ τῆς Λίμνης. Γι' αὐτὸ τὴ μελετοῦσα προσεκτικά, πρὶν νὰ σπάσει ὁ πάγος, νωρὶς τὸ 1846, μὲ πυξίδα καὶ ἀλυσίδα καὶ σκοινὶ γιὰ βυθομέτρηση. Πολλὲς ἱστορίες κυκλοφοροῦνε γιὰ τὸ βυθό, ἢ καλύτερα γιὰ τὴν ἔλλειψη βυθοῦ σ' αὐτὴ τὴ λίμνη, μὰ σίγουρα δὲν ἔχουνε καμιὰ βάση. Εἶναι περίεργο νὰ πιστεύουν οἱ ἄνθρωποι πὼς μιὰ λίμνη δὲν ἔχει βυθό, χωρὶς νὰ κάνουνε τὸν κόπο νὰ τὸ ἐξετάσουν. Ἔχω ἐπισκεφθεῖ δυὸ τέτοιες λίμνες σ' ἕνα μου περίπατο σὲ γειτονικὲς περιοχές. Πολλοὶ πιστεύανε πὼς ἡ λίμνη Οὐῶλντεν ἔφτανε στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς γῆς. Πολλοὶ ποὺ ἔμειναν ξαπλωμένοι στὸν πάγο πολλὴν ὥρα κοιτάζοντας τὸ νερό, ἔφτασαν νὰ ποῦνε πὼς εἴδανε μεγάλες τρύπες ἀπ' ὅπου «θὰ μποροῦσε νὰ περάσει ὁλόκληρο φόρτωμα μὲ σανό, ἂν ὑπῆρχε κανεὶς νὰ τὸ ὁδηγήσει», γιατὶ ἴσως βιαζόντουσαν νὰ σηκωθοῦνε μὴν τύχει καὶ κρυώσουνε. Ἔλεγαν πὼς οἱ τρύπες αὐτὲς χωρὶς ἀμφιβολία θὰ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς Στυγὸς καὶ ἡ εἴσοδος στὸν Ἅδη. Ἄλλοι κατέβηκαν ἀπὸ τὸ χωριὸ μὲ σκοινιά, ἔψαξαν, μὰ δὲ βρήκανε τὸ βυθό. Βεβαιώνω ὅμως ἐγὼ τοὺς ἀναγνῶστες μου πὼς ἡ λίμνη ἔχει βυθὸ καὶ μάλιστα χωρὶς τρύπες, ἂν καὶ τὸ βάθος της εἶναι ἀσυνήθιστα μεγάλο. Τὸ ὑπολόγισα εὔκολα μὲ μιὰ πετονιὰ μπακαλιάρου καὶ μιὰ βαριὰ πέτρα. Εἶδα μὲ ἀκρίβεια πότε ἡ πέτρα ἔφτασε στὸ βυθὸ καὶ πότε ἔφυγε ἀπὸ τὸ βυθό, γιατὶ χρειάστηκε νὰ τραβήξω δυνατὰ προτοῦ ν' ἀρχίσει τὸ νερὸ νὰ μὲ βοηθάει γιὰ νὰ τὴ βγάλω ἔξω. Τὸ μεγαλύτερο βάθος ἦταν ἴσα-ἴσα ἑκατὸν δύο πόδια. Μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ἀκόμα πέντε πόδια ποὺ ὑψώθηκε ἡ στάθμη ἀργότερα. Αὐτὸ εἶναι μεγάλο βάθος γιὰ τόσο μικρὴ ἔκταση. Τί θὰ γινότανε ὅμως ἂν ὅλες οἱ λίμνες ἦσαν ρηχές; Αὐτὸ δὲ θὰ προκαλοῦσε ἀντιδράσεις στὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων; Χαίρω ποὺ αὐτὴ ἡ λίμνη θεωρεῖται βαθιὰ καὶ καθαρὴ σὰ σύμβολο. Ὅσο οἱ ἄνθρωποι πιστεύουνε στὸ ἄπειρο, θὰ πιστεύουνε καὶ πὼς ὑπάρχουνε λίμνες χωρὶς βυθό.

Ἕνας ἰδιοκτήτης ἐργοστασίου ποὺ ἄκουσε τί βάθος βρῆκα, σκέφθηκε πὼς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀλήθεια, γιατὶ νόμιζε

πώς ἡ ἄμμος δὲν μποροῦσε νὰ βρίσκεται σὲ τόσο ἀπότομη κλίση. Μὰ καὶ οἱ πιὸ βαθιὲς λίμνες δὲν εἶναι τόσο βαθιὲς σὲ σχέση μὲ τὴν ἔκτασή τους, ὅσο πιστεύουνε μερικοὶ καί, ἂν τὶς ἀδειάσει κανείς, δὲ θὰ δημιουργοῦσαν καὶ σπουδαῖες κοιλάδες. Δὲν εἶναι σὰν κύπελλα ἀνάμεσα σὲ λόφους. Γιατὶ αὐτὴ ἐδῶ ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστα βαθιά, δὲν εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἕνα ρηχὸ πιάτο. Οἱ περισσότερες λίμνες, ἂν τὶς ἄδειαζε κανείς, δὲ θὰ ἄφηναν λιβάδια βαθύτερα ἀπὸ κεῖνα ποὺ βλέπουμε συνήθως. Ὁ Οὐΐλλιαμ, ποὺ εἶναι τόσο θαυμαστὸς σὲ ὅ,τι διηγεῖται γιὰ τοπία, καὶ ἔχει συνήθως τόσο δίκιο, καθὼς στεκότανε στὴ λίμνη Φάϋν στὴ Σκωτία, στὸν «κόλπο αὐτὸ ἁλμυροῦ νεροῦ μὲ τέσσερα μίλια πλάτος καὶ περίπου πενήντα μίλια μῆκος τριγυρισμένο ἀπὸ βουνά», παρατηρεῖ: «Ἂν μπορούσαμε νὰ ἰδοῦμε τὴ λίμνη ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναταραχὴ τῆς Φύσης ποὺ τὴ δημιούργησε καὶ πρὶν ὁρμήσουνε μέσα τὰ νερά, τί φριχτὸ βάραθρο θὰ μᾶς φαινότανε!

Ἂν ὅμως συγκρίνουμε ἀκόμη καὶ τὴν πιὸ μικρὴ διάμετρο τῆς λίμνης Φάϋν μὲ τὴ διάμετρο τῆς λίμνης Οὐῶλντεν, θὰ φανεῖ ἡ λίμνη Φάϋν τέσσερεις φορὲς πιὸ ρηχή. Τόσο ρηχὸ λοιπὸν θὰ εἶναι τὸ φριχτὸ βάραθρο ἂν ἀδειάσει. Χωρὶς ἀμφιβολία, πολλὲς γελαστὲς κοιλάδες μὲ χωράφια σταριοῦ ἁπλώνονται, ἀπαράλλαχτα παρόμοια «βάραθρα» ἀπ' ὅπου ἔχουν ὑποχωρήσει τὰ νερά, ἂν καὶ χρειάζεται γεωλόγος γιὰ νὰ πείσει τοὺς κατοίκους γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Συχνὰ τὸ περίεργο μάτι μπορεῖ νὰ ἰδεῖ ὄχθες μιᾶς πρωτόγονης λίμνης ἀνάμεσα σὲ χαμηλοὺς λόφους, ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔγινε καμιὰ ἔξαρση τοῦ ἐδάφους γιὰ νὰ κρύψει τὴ γεωλογικὴ ἱστορία τους. Ὅπως ὅμως ξέρουν ὅσοι δουλεύουνε στοὺς δρόμους, εἶναι πιὸ εὔκολο νὰ βρεθοῦν οἱ λάκκοι ὕστερα ἀπὸ μιὰ βροχή, γιατὶ γεμίζουνε νερά. Ἡ φαντασία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ὑψώνεται καὶ βυθίζεται πολὺ παραπάνω ἀπὸ τὴ Φύση. Ἔτσι, δὲν ἀποκλείεται τὸ βάθος τῶν ὠκεανῶν νὰ βρεθεῖ ἀσήμαντο σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἔκτασή τους.

Καθὼς βυθομετροῦσα μέσα ἀπὸ τὸν πάγο, μποροῦσα νὰ καθορίσω τὸ σχῆμα τοῦ βυθοῦ μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια παρὰ ὅταν τὸ νερὸ εἶναι ἐλεύθερο, καὶ ἀπόρησα βλέποντας πόσο κανονικὸ εἶναι. Στὸ κέντρο ὑπάρχουν πολλὰ ἐκτάρια πιὸ ἐπίπεδα ἀπὸ κάθε χωράφι ἐκτεθειμένο στὸν ἄνεμο, στὴ βροχὴ καὶ στὸ ἀλέτρι. Σὲ

ἕνα μέρος, σὲ γραμμὴ ποὺ κατὰ τύχη διάλεξα, ὁ βυθὸς δὲν παρουσίαζε καμιὰ ἀνωμαλία σὲ μῆκος πολλὲς ἑκατοντάδες μέτρα. Μερικοὶ συνηθίζουνε νὰ μιλᾶνε γιὰ βαθιὲς τρύπες ἀρκετὰ ἐπικίνδυνες, σὲ λίμνες μὲ ἄμμο στὸ βυθό τους. Μὰ τὸ νερὸ φροντίζει καὶ ἰσοπεδώνει ὅλες τὶς ἀνωμαλίες. Ὁ βυθὸς ἤτανε τόσο κανονικὸς καὶ συμφωνοῦσε τόσο πολὺ μὲ τὶς ὄχθες καὶ μὲ τὸ ὕψος τῶν γειτονικῶν λόφων, ποὺ ἕνα μακρινὸ ὕψωμα μποροῦσα νὰ τὸ καταλάβω ἀπὸ τὴ βυθομέτρησή μου καὶ ἀκόμα μποροῦσα νὰ καθορίσω καὶ τὴν κατεύθυνσή του, ἂν παρατηροῦσα τὴν ἀπέναντι ὄχθη. Ἡ πεδιάδα γίνεται ξέρα καὶ ἡ κοιλάδα μὲ τὴ χαράδρα, βαθὺ νερὸ καὶ κανάλι.

Ὅταν χαρτογράφησα τὴ λίμνη σὲ μικρὴ κλίμακα καὶ σημείωσα ὅλες τὶς βυθομετρήσεις, ποὺ ἦσαν περίπου ἑκατό, παρατήρησα τὴν ἀκόλουθη σύμπτωση. Τὸ μεγαλύτερο βάθος ἦταν στὸ κέντρο περίπου. Τοποθέτησα ἐκεῖ χάρακα κατὰ μῆκος καὶ ὕστερα κατὰ πλάτος καὶ βρῆκα, μὲ μεγάλη μου ἔκπληξη, πὼς τὸ μεγαλύτερο μῆκος διασταυρωνότανε μὲ τὸ μεγαλύτερο πλάτος ἴσα-ἴσα ἐκεῖ ποὺ εἶχα βρεῖ τὸ μεγαλύτερο βάθος.

Τὸ κέντρο εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδο, μὰ τὸ περίγραμμα τῆς λίμνης κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ κανονικό, καὶ τὸ μεγαλύτερο μῆκος καὶ πλάτος τὸ εἶχα βρεῖ μετρώντας ὡς καὶ τὶς σπηλιές. Καὶ εἶπα στὸν ἑαυτό μου: «Ποιὸς ξέρει ἂν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲ βροῦμε τὸ βαθύτερο σημεῖο τοῦ ὠκεανοῦ ὅπως βρῆκα τὸ βαθύτερο σημεῖο τῆς λίμνης; Μήπως θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ κανόνας καὶ γιὰ τὸ ὕψος τῶν βουνῶν ἂν τὰ ἐξετάσουμε σὰν τὸ ἀντίθετο τῶν κοιλάδων; Ξέρομε πὼς ἕνας λόφος δὲν εἶναι ποτὲ πιὸ ψηλὸς στὸ στενότερο σημεῖο του».

Ἀπὸ πέντε ἐσοχές, οἱ τρεῖς ἢ καὶ ὅλες ποὺ εἶχα βυθομετρήσει εἶχαν μιὰ λουρίδα γῆ σὰν ἀκρωτήρι στὰ στόμιά τους καὶ βαθύτερα νερὰ ἀπὸ μέσα, ἔτσι ποὺ ἔμοιαζε σὰν ἐπέκταση τοῦ νεροῦ στὴ γῆ ὄχι μόνο ὁριζόντια καὶ σὰ νὰ σχημάτιζε μιὰ λεκάνη ἢ ἀνεξάρτητη λίμνη. Ἄλλωστε, κάθε λιμάνι μεγάλο ἔχει καὶ τὸ ἀκρωτήρι ποὺ τὸ κλείνει. Ἂν ὑπολογίσει δηλαδὴ κανεὶς τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς ἐσοχῆς καθὼς καὶ τὸ βάθος τοῦ νεροῦ, θὰ μπορέσει ἴσως νὰ βγάλει γενικὸ κανόνα.

Γιὰ νὰ ἰδῶ πόσο σωστὰ μποροῦσα νὰ ὑπολογίσω καὶ νὰ βρῶ

τὸ βαθύτερο σημεῖο μιᾶς λίμνης παρατηρώντας τὸ σχῆμα τῆς ἐπιφάνειας καὶ τὸ χαρακτήρα τῆς ἀκτῆς του μόνο, ἔκανα ἕνα σχέδιο τῆς Λευκῆς Λίμνης, ποὺ καλύπτει περίπου σαράντα ἕνα ἐκτάρια καὶ δὲν ἔχει κι' αὐτὴ νησίδες ἢ φανερὲς εἰσόδους καὶ ἐξόδους τοῦ νεροῦ. Ἔκανα τοὺς ἀνάλογους ὑπολογισμοὺς λοιπὸν καὶ βρῆκα πὼς τὸ βαθύτερο σημεῖο ἦταν σὲ ἀπόσταση τριάντα ἑκατοστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ εἶχα σημειώσει ἐγώ, καὶ μόλις τριάντα ἑκατοστὰ πιὸ βαθύ, δηλαδή, συνολικά, βαθὺ εἴκοσι μέτρα. Φυσικά, ἕνα ρεῦμα ἢ ἕνα νησάκι θὰ ἔκαναν τὸ πρόβλημα πιὸ περίπλοκο.

Ἂν ξέραμε ὅλους τοὺς φυσικοὺς νόμους, θὰ χρειαζόμαστε ἕνα μόνο γεγονὸς ἢ τὴν περιγραφὴ ἑνὸς μόνο φαινομένου γιὰ νὰ κάνουμε τοὺς ὑπολογισμούς μας. Τώρα ξέρουμε μονάχα πολὺ λίγους ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὅπου φτάνουμε δὲν εἶναι τὸ σωστό, ὄχι γιατὶ ἡ Φύση ἔχει ἀνωμαλίες παρὰ γιατὶ ἀγνοοῦμε οὐσιαστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ὑπολογισμό. Οἱ γνώσεις μας ποὺ ἀφοροῦνε τοὺς νόμους καὶ τὴν ἁρμονία μεταξύ τους περιορίζονται στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ βλέπουμε. Ἡ ἁρμονία ὅμως ποὺ προκύπτει ἀπὸ ἕνα πολὺ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἀπὸ ἐπιφανειακὰ συγκρουόμενους νόμους, ἁρμονικοὺς ὅμως στὴν πραγματικότητα καὶ ἄγνωστους ἀκόμα σὲ μᾶς, εἶναι θαυμαστή. Οἱ νόμοι ἕνας-ἕνας εἶναι ὅπως ἕνα βουνὸ στὰ μάτια τοῦ ταξιδιώτη, ποὺ ἀλλάζει τὸ σχῆμα του σὲ κάθε βῆμα ἐνῶ δὲν ἔχει παρὰ ἕνα δικό του σχῆμα. Ἀκόμη καὶ ἂν τὸ κατατρυπήσουμε δὲν μποροῦμε νὰ τὸ γνωρίσουμε ὁλόκληρο.

Αὐτὰ ποὺ εἶπα γιὰ τὴ λίμνη ἰσχύουν καὶ γιὰ τοὺς ἠθικοὺς νόμους. Ἕνας κανόνας σὰν τὸν κανόνα τῶν δύο διαμέτρων, ποὺ ἐφάρμοσα στὴ λίμνη, μᾶς ὁδηγεῖ καὶ πρὸς τὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Μὰ ἂν τραβήξετε γραμμὲς στὸ μῆκος καὶ στὸ πλάτος τῆς καθημερινῆς του διαγωγῆς θὰ βρεῖτε μὲ ἀκρίβεια τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος τοῦ χαρακτῆρα του. Ἴσως δὲ χρειάζεται νὰ ξέρουμε παρὰ τὴν κατεύθυνση τῆς ἀκτῆς του γιὰ νὰ βροῦμε τὸν κρυμμένο του βυθό. Ἂν περιτριγυρίζεται ἀπὸ ψηλὰ βουνά, ποὺ οἱ κορυφές τους καθρεφτίζονται στὰ νερά του, μπορεῖ τὸ βάθος νὰ εἶναι ἀνάλογο μέσα του. Μιὰ χαμηλὴ καὶ μαλακὴ ἀκτὴ ὅμως προδίδει ρηχὸ ἐσωτερικό. Στὰ σώματά μας, ἕνα τολμηρὸ μέτωπο ὅταν προβάλλει φανερώνει

βαθιὰ σκέψη. Ὑπάρχει κι' ἕνα ἀκρωτήρι στὴν εἴσοδο κάθε ἰδιαίτερης κλίσης μας. Τὸ καθένα σχηματίζει λιμάνι γιὰ τὴν κάθε ἐποχὴ καὶ ἐκεῖ εἴμαστε κρατούμενοι. Αὐτὲς οἱ κλίσεις δὲν εἶναι πάντα αὐθαίρετες. Προσδιορίζονται ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς ἀκτῆς. Ὅταν τὸ ἀκρωτήρι βαθμιαῖα μεγαλώσει ἀπὸ θύελλες, τρικυμίες καὶ ρεύματα, αὐτὸ πού, στὴν ἀρχή, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ κλίση στὴν ἀκτή, ὅπου μιὰ σκέψη εἶχε βρεῖ τὸ λιμάνι της, γίνεται χωριστὴ λίμνη, ἀποχομμένη ἀπὸ τοὺς ὠκεανούς. Ἐκεῖ ἡ σκέψη ἐξασφαλίζει τοὺς δικούς της ὅρους γιὰ τὴ ζωή της, ἀλλάζει ἴσως καὶ τὸ ἁλμυρὸ νερό της τὸ κάνει γλυκό, καὶ γίνεται μιὰ γλυκιὰ θάλασσα, μιὰ νεκρὴ θάλασσα, ἢ ἕνα ἕλος. Κάθε φορὰ ποὺ ἔρχεται ἕνα ἄτομο στὴ ζωή, δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς δημιουργεῖται ἕνα τέτοιο ἀκρωτήρι στὴν ἐπιφάνεια; Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς εἴμαστε τόσο κακοὶ πλοηγοὶ ποὺ οἱ σκέψεις μας, πάντα σχεδόν, στέκονται μακριά, ἐπάνω σὲ μιὰ ἀκτὴ χωρὶς λιμάνι, ἐπικοινωνοῦνε μόνο μὲ τοὺς κόλπους ὅπου ἔχει ἀράξει ἡ ποίηση ἢ προχωροῦνε στὰ δημόσια λιμάνια καὶ βγαίνουνε στὶς ξερὲς ἀποβάθρες τῆς ἐπιστήμης. Ἐκεῖ ἁπλὰ συμβαδίζουνε μὲ τὸν κόσμο καὶ κανένα φυσικὸ ρεῦμα δὲν ἔρχεται νὰ τοὺς δώσει ἀτομικότητα.

Ὅσο γιὰ τὸ ζήτημα ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ ἀπὸ ποῦ φεύγει τὸ νερὸ ἀπὸ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν, δὲν ἀνακάλυψα παρὰ τὴ βροχή, τὸ χιόνι καὶ τὴν ἐξάτμιση. Ἴσως, μὲ θερμόμετρο καὶ σκοινὶ θὰ μπορούσανε νὰ βρεθοῦνε μέρη ἀπ' ὅπου τρέχει νερὸ μέσα στὴ λίμνη, γιατὶ ἐκεῖ θὰ εἶναι κρύο τὸ καλοκαίρι καὶ ζεστὸ τὸ χειμώνα. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ποὺ κόβουνε τὸν πάγο δουλεύανε ἐδῶ τὸ 1846 καὶ τὸ 1847, τὰ κομμάτια ποὺ ἔστελναν στὴν ἀκτὴ τὰ ἔριξαν μιὰ μέρα πίσω γιατὶ δὲν εἴχανε τὸ ἴδιο πάχος μὲ τὰ ἄλλα. Ἔτσι ἀνακαλύψανε πὼς σὲ ἕνα μέρος ὁ πάγος ἦταν πιὸ λεπτὸς καὶ σκεφθήκανε πὼς ἴσως ὑπῆρχε πηγὴ νεροῦ ἐκεῖ κοντά. Μοῦ ἔδειξαν πάλι ἕνα ἄλλο σημεῖο ὅπου ἴσως ὑπῆρχε «τρύπα διαρροῆς» σὲ ἕνα λόφο γειτονικοῦ χωραφιοῦ. Ἦταν μιὰ μικρὴ κοιλότητα κάτω ἀπὸ τρία μέτρα νερό, μὰ μπορῶ νὰ ἐγγυηθῶ πὼς ἡ λίμνη δὲ θὰ χρειαστεῖ προστασία ἂν δὲ γίνει μεγαλύτερη τρύπα. Κάποιος πρότεινε νὰ ρίξουμε ἕνα εἶδος χρωματιστὴ σκόνη γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν συγκοινωνεῖ μὲ τὴν τρύπα ποὺ εἶναι στὸ χωράφι.

Ὅπως κοίταζα, πάγος, πού ἦταν παχύς δεκάξι ἴντσες, ἄρχισε νά κυματίζει ἐλαφρά, κάτω ἀπό ἕναν ἐλαφρό ἄνεμο σά νά ἦταν νερό. Εἶναι γνωστό πώς δέ χρησιμοποιεῖ ἀλφάδι ὁ πάγος. Ἄν καί ὁ πάγος φαινότανε σταθερά κολλημένος στήν ἀκτή, ἡ διαφορά του ἔφτανε τά τρία τέταρτα τῆς ἴντσας μέ τό ἀλφάδι κατευθυνόμενο ἀπό τή γῆ πρός ἕνα ξύλο καρφωμένο στόν πάγο. Ἡ διαφορά στό κέντρο ἦταν ἴσως μεγαλύτερη. Ποιός ξέρει ἄν τά ἐργαλεῖα μας ἔχουν ἀρκετή ἀκρίβεια γιά νά διακρίνουμε ἕναν κυματισμό στήν ἐπιφάνεια τῆς γῆς; Ὅταν τά δύο πόδια τοῦ ἀλφαδιοῦ μου ἦσαν στήν ὄχθη καί τό τρίτο στόν πάγο, μιά ἐλάχιστη ἀνύψωση ἤ μιά πτώση τοῦ πάγου ἔδειχνε γωνία μέ τεράστιες διαφορές πρός ἕνα δέντρο ἀπέναντι στή λίμνη. Ὅταν ἄρχισα νά ἀνοίγω τρύπες γιά τή βυθομέτρηση, ὑπῆρχε τρεῖς ἤ τέσσερες ἴντσες νερό στόν πάγο, κάτω ἀπό ἕνα βαθύ χιόνι πού τόν εἶχε βουλιάξει. Τό νερό ὅμως ἄρχισε ἀμέσως νά τρέχει μέσα σ' αὐτές τίς τρύπες καί συνέχισε δυό μέρες. Ἔλιωνε τόν πάγο ἀπό κάθε πλευρά καί βοηθοῦσε ἔτσι νά στεγνώσει ἡ παγωμένη ἐπιφάνεια τῆς λίμνης. Γιατί καθώς τό νερό ἔτρεχε μέσα, ὕψωνε τόν πάγο. Αὐτό ἦταν σά ν' ἀνοίγει κανείς τρύπα σέ βάρκα γιά ν' ἀδειάσει τό νερό. Ὅταν αὐτές οἱ τρύπες παγώνουν καί κλείνουν κι' ἔρχεται ὕστερα βροχή, ἡ καινούργια παγωνιά δημιουργεῖ φρέσκο πάγο σ' ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Αὐτός ὁ πάγος ἔχει ὡραῖα σχέδια ἀπό μέσα σάν τούς ἱστούς τῆς ἀράχνης, σά ροζέτες. Γίνονται ἀπό τά κανάλια τοῦ νεροῦ πού κυλάει ἀπό παντοῦ πρός τό κέντρο.

ΟΣΟ κάνει κρύο τό Γενάρη καί ὁ πάγος καί τό χιόνι εἶναι παχύ καί σκληρό, ὁ προνοητικός νοικοκύρης ἔρχεται ἀπό τό χωριό νά μαζέψει πάγο γιά νά κρυώνει τό ποτό του τό καλοκαίρι. Σχεδόν ἄσκοπη πρόνοια: νά προβλέπεις τή ζέστη τοῦ Ἰουλίου τώρα τό χειμώνα, ὅταν φορᾶς χοντρό πανωφόρι καί γάντια! Εἶναι σά νά μαζεύει θησαυρούς ἐδῶ στή γῆ, πού θά δροσίσουνε τό ποτό του στόν ἄλλον κόσμο. Κόβει καί πριονίζει τό σκληρό πάγο στή λίμνη, πετάει τή στέγη ἀπό τά σπίτια τῶν ψαριῶν, καί φέρνει μακριά σέ χειμωνιάτικα κελάρια τό ἴδιο τους τό στοιχεῖο δεμένο μέ σκοινιά, ὅπως κάνει μέ τά ξύλα. Μοιάζει μέ σκληρό αἰθέρα τοῦ

οὐρανοῦ ἔτσι καθὼς τὸν περνοῦν μέσα στοὺς δρόμους. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ κόβουνε πάγο εἶναι εὔθυμοι, ὅλο λένε ἀστεῖα καὶ συχνὰ μὲ καλούσανε νὰ κόψω πάγο παρέα μαζί τους.

Τὸ χειμώνα τοῦ 1846 - 47 ἦρθανε κάπου ἑκατὸ ἄντρες ἀπὸ τὸ Βορρᾶ μὲ πολλὰ καλλιεργητικὰ ἐργαλεῖα σὲ κάρα, καὶ ἁρματωμένοι μὲ ἕνα μακρὺ ξύλο μὲ μύτες σιδερένιες, σὰν κι' αὐτὰ ποὺ περιγράφονται στὸν «Καλλιεργητὴ» ἢ στὸν «'Αγρότη τῆς Νέας 'Αγγλίας». Δὲν ἤξερα ἂν εἶχαν ἔρθει νὰ φυτέψουνε χειμωνιάτικη βρώμη ἢ κανένα ἄλλο σπόρο ποὺ εἴχανε φέρει τελευταῖα ἀπὸ τὴν 'Ισλανδία. 'Επειδὴ δὲν ἔβλεπα νὰ ἔχουνε λίπασμα, φαντάστηκα ποὺ θὰ δουλεύανε τὴ γῆ σκέτη. Θὰ νομίζανε πὼς εἶχε καιρὸ νὰ καλλιεργηθεῖ καὶ ἤτανε πλούσια. Λέγανε πὼς ἕνας πλούσιος ἀγρότης ἤθελε νὰ διπλασιάσει τὴν περιουσία του, ποὺ ἦταν τώρα μισὸ ἑκατομμύριο. Γιὰ νὰ κάνει ὅμως τὸ ἕνα δολάριό του δυό, ἔγδαρε τὴν ἴδια τὴ λίμνη μέσα στὸ χειμώνα. "Αρχισαν ἀμέσως τὴ δουλειά. Καλλιεργούσανε, ἀροτριούσανε, σκάβανε μὲ θαυμαστὴ τάξη, σὰ νὰ ἤτανε νὰ δημιουργήσουνε πρότυπο ἀγρόκτημα. "Οταν ὅμως κοίταξα μὲ προσοχὴ γιὰ νὰ ἰδῶ τί εἴδους σπόρο ἔριχναν στὰ αὐλάκια, μιὰ ὁμάδα ἄρχισε νὰ ὑψώνει στὸν ἀέρα μὲ γάντζους τὸν πάγο τὸν ἴδιο, ὅλον, ὡς τὴ γῆ καὶ τὸ νερὸ δηλαδή, γιατὶ ἦταν ἕνα ἔδαφος ὅλο πηγές, καὶ νὰ τὸν μεταφέρουν μὲ ἔλκηθρα. "Ετσι πηγαινοερχόντουσαν κάθε μέρα, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ στριγγλιὰ τῆς ἀτμομηχανῆς ποὺ τοὺς ἔφερνε σὰν ἕνα κοπάδι ἁρπαχτικὰ πουλιά, ἀπὸ κάποιο σημεῖο τοῦ Πόλου πρὸς κάποιο ἄλλο. Καμιὰ φορὰ ἡ Κυρὰ - Οὐῶλντεν ἡ λίμνη κατάφερνε νὰ ἐκδικηθεῖ. Κάποιος ἐργάτης γλιστροῦσε σὲ μιὰ χαραμάδα τῆς γῆς πρὸς τὸν Τάρταρο καὶ αὐτὸς ποὺ ἦταν τόσο γενναῖος λίγο πρίν, ἔμενε μόνο κατὰ τὸ ἕνα ἔνατο ἄντρας. Σχεδὸν παράδινε τὴ ζωική του θερμότητα, καὶ μ' εὐχαρίστηση ἔβρισκε καταφύγιο στὸ σπίτι μου καὶ παραδεχότανε πὼς ἔχει καὶ τὸ τζάκι κάποιες ἀρετές. "Η καμιὰ φορά, τὸ παγωμένο ἔδαφος ἔπαιρνε ἕνα κομμάτι ἀτσάλι ἀπὸ τὸ ἄροτρο ἢ κανένα ἄροτρο καρφωνότανε στὸ αὐλάκι κι' ἔπρεπε ὕστερα μὲ ἀγώνα μεγάλο νὰ τὸ βγάλουνε.

Γιὰ νὰ μιλήσουμε χωρὶς συμβολισμούς, κάπου ἑκατὸ 'Ιρλανδοὶ καὶ Γιάνκηδες ἐπιστάτες ἐρχόντουσαν ἀπὸ τὸ Καί-

μπριτζ κάθε μέρα γιὰ νὰ βγάλουνε τὸν πάγο. Τὸν χώριζαν σὲ κομμάτια μὲ τρόπους πολὺ γνωστούς, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ χρειάζεται νὰ τοὺς περιγράψω καί, ἀφοῦ τὰ ἔσερναν στὴν ἀκτή, τὰ ἀνέβαζαν μὲ σιδερένιους γάντζους ποὺ τοὺς τραβούσανε ἄλογα καὶ τὰ τοποθετούσανε σὲ σωρούς, σὰ νὰ ἤτανε νὰ χτιστεῖ ἡ βάση ἀπὸ ἕναν ὀβελίσκο ποὺ ἔπρεπε νὰ φτάσει στὸν οὐρανό. Μοῦ εἴπανε πὼς ἂν ἡ μέρα πήγαινε καλά, ἔβγαζαν ὡς χίλιους τόνους ἀπὸ ἕνα περίπου ἐκτάριο. Καθὼς μετέφεραν τὰ κομμάτια, σκάβανε στὸν πάγο τρύπες καὶ αὐλάκια καὶ τὰ ἄλογα τρώγανε τὸ σανό τους μέσα σὲ κομμάτια βαθουλωμένο πάγο σὰν σὲ κουβάδες. Στοίβαζαν ἔτσι τὸν πάγο σὲ ὕψος δέκα μέτρα κι' ἔβαζαν ἄχυρο ἀνάμεσα στὰ στρώματα γιὰ νὰ μὴν περνάει ἀέρας. Γιατὶ ἂν περάσει ἀέρας, σιγὰ-σιγὰ τὸν λιώνει, δημιουργεῖ κοιλώματα καὶ στὸ τέλος τὸν γκρεμίζει. Στὴν ἀρχὴ φαινότανε σὰν ἕνας μεγάλος γαλάζιος πύργος τῆς Βαλχάλλας. Ὅταν ὅμως ἄρχισαν νὰ βάζουν τὸ ἄχυρο στὰ κενά, ἔμοιαζε σὰν παλιὰ ἐρείπια ἀπὸ γαλάζιο μάρμαρο, κατάλυμα τοῦ χειμώνα, τοῦ γέρου ἐκείνου ποὺ βλέπουμε στὰ ἡμερολόγια. Ὑπολογίσανε πὼς τὰ εἴκοσι πέντε στὰ ἑκατὸ τοῦ πάγου δὲ θὰ ἔφτανε στὸν προορισμό του καὶ πὼς τὰ δύο στὰ ἑκατὸ θὰ σπαταλιότανε στὰ χάρα. Μιὰ ἀκόμα μεγαλύτερη ποσότητα εἶχε ἄλλο προορισμό. Γιατί, ἐπειδὴ βρίσκανε πὼς ὁ πάγος δὲν μποροῦσε νὰ διατηρηθεῖ ὅσο ἐλπίζανε, ἢ γιατὶ εἶχε τρύπες ἢ γιὰ κάποιον ἄλλο λόγο, ποτὲ δὲν ἔφτανε στὴν ἀγορά. Αὐτὸς ὁ σωρός, ποὺ ἔγινε τὸ χειμώνα τοῦ 1846-47 καὶ ποὺ ὑπολογίστηκε σὲ δέκα χιλιάδες τόνους, σκεπάστηκε τελικὰ μὲ ἄχυρο καὶ σανίδια. Καὶ ὅσο κι' ἂν ξεσκεπάστηκε τὸν Ἰούλιο, καὶ πήρανε ὁρισμένη ποσότητα καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἔμεινε στὸν ἥλιο, διατηρήθηκε ὁλόκληρο ἐκεῖνο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸν ἑπόμενο χειμώνα καὶ δὲν ἔλιωσε ὡς τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1848. Ἡ λίμνη πῆρε πίσω τὸ μεγαλύτερο μέρος.

Ὅπως τὸ νερό, ἔτσι καὶ ὁ πάγος στὴ λίμνη Οὐῶλντεν, ἅμα τὸν ἰδεῖς ἀπὸ κοντά, ἔχει μιὰ πρασινωπὴ ἀπόχρωση. Ἀπὸ μακριὰ ὅμως εἶναι θαυμαστὰ γαλάζιος καὶ ξεχωρίζει εὔκολα, ἀπὸ μίλια μακριά, ἀπὸ τὸν ἄσπρο πάγο τοῦ ποταμοῦ ἢ τὸν πράσινο ἄλλων λιμνῶν. Καμιὰ φορά, ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κομμάτια γλιστράει ἀπὸ τοῦ παγοπώλη τὸ καροτσάκι στὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ

σὰν ἕνα μεγάλο σμαράγδι καὶ ὅλοι οἱ διαβάτες τὸ κοιτάζουν μὲ ἐνδιαφέρον. Παρατήρησα πὼς ἕνα μέρος ἀπ' τὸ νερὸ τῆς λίμνης Ούῶλντεν ποὺ εἶναι κάπως πράσινο, ὅταν παγώσει γίνεται κι' αὐτὸ γαλάζιο. Ἔτσι, οἱ λακκοῦβες τὸ χειμώνα γεμίζουνε καμιὰ φορὰ μὲ πρασινωπὸ νερὸ σὰν τὸ νερὸ τῆς λίμνης, μὰ τὴν ἄλλη μέρα παγώνουνε καὶ εἶναι γαλάζιες. Ἴσως τὸ γαλάζιο χρῶμα τοὺς τὸ δίνει ὁ ἀέρας ποὺ περιέχουνε, καὶ ὅπου εἶναι ὁ πάγος πιὸ διαφανὴς ἐκεῖ εἶναι καὶ πιὸ γαλάζιος. Ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ κοιτάζει κανεὶς τὸν πάγο. Μοῦ εἴπανε πὼς εἴχανε κάνει χιονοκαλύβες στὴ λίμνη Φρὲς καὶ ὕστερα ἀπὸ πέντε χρόνια οἱ καλύβες αὐτὲς στεκόντουσαν ἀκόμα. Γιατί ἕνας κουβὰς νερὸ γρήγορα λερώνει, μὰ ἂν εἶναι παγωμένο τὸ νερὸ μένει γλυκὸ γιὰ πάντα; Λένε συνήθως πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ αἰσθήματα καὶ στὴ νόηση.

Δεκάξι ἡμέρες συνέχεια κοίταζα ἀπὸ τὸ παράθυρό μου ἑκατὸ ἀνθρώπους νὰ δουλεύουνε μὲ ζῶα καὶ μὲ ὅλα τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἀγρότη. Εἶχα μπροστά μου μιὰ εἰκόνα σὰν κι' αὐτὲς ποὺ βλέπουμε στὴν πρώτη σελίδα στὰ ἡμερολόγια καὶ κάθε φορὰ ποὺ τὴν κοίταζα θυμόμουνα τὸ μύθο τοῦ κορυδαλλοῦ καὶ τῶν θεριστάδων ἢ τὴν παραβολὴ τοῦ σπορέα. Τώρα ὅλοι ἔχουνε φύγει καὶ σὲ τριάντα ἡμέρες ἴσως θὰ κοιτάζω ἀπὸ τὸ ἴδιο παράθυρο τὸ καθάριο γαλαζοπράσινο νερὸ τῆς λίμνης νὰ καθρεφτίζει τὰ σύννεφα καὶ τὰ δέντρα καὶ δὲ θὰ ὑπάρχει ἴχνος ποὺ νὰ μαρτυράει πὼς πέρασε ἀπὸ κεῖ ὁ ἄνθρωπος. Ἴσως θ' ἀκούσω κανένα μοναχικὸ πουλὶ νὰ τσιρίζει καθὼς θὰ βουτάει στὸ νερό, ἢ κανέναν μοναχικὸ ψαρὰ στὴ βάρκα του σὰ φύλλο ποὺ ἐπιπλέει, νὰ κοιτάζει τὸ πρόσωπό του στὸ νερό, ἐκεῖ ποὺ ἑκατὸ ἄντρες δουλεύανε μὲ ἀσφάλεια.

Ἔτσι, φαίνεται πὼς οἱ κάτοικοι τοῦ Τσάρλστον καὶ τῆς Νέας Ὀρλεάνης, τοῦ Μαδρὰς καὶ τῆς Βομβάης καὶ τῆς Καλκούτας πίνουν ἀπὸ τὸ πηγάδι μου. Τὸ πρωὶ λούζω τὸ πνεῦμα μου στὴν καταπληκτικὴ καὶ κοσμογονικὴ φιλοσοφία τῆς Βαγβὰτ Γῆτα, πού, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκε, πέρασαν αἰῶνες καὶ αἰῶνες. Μπροστά της ὁ μοντέρνος κόσμος καὶ ἡ σύγχρονη λογοτεχνία μας φαίνονται τιποτένια. Μοῦ ἔρχεται νὰ πιστέψω πὼς ἡ φιλοσοφία της ἀναφέρεται σὲ κάποιο προηγούμενο στάδιο ζωῆς, τόσο εἶναι γεμάτη μεγαλεῖο καὶ μακριὰ ἀπὸ τὶς σημερινές μας σκέψεις.

Κατεβάζω τὸ βιβλίο καὶ πάω στὸ πηγάδι μου γιὰ νερὸ κα᾽ νά! ἐκεῖ βλέπω τὸν ἱερέα τοῦ Βράχμα καὶ τοῦ Βισνοὺ καὶ τοῦ Ἴντρα ποὺ ἀκόμα κάθεται στὸ ναό του στὸ Γάγγη. Διαβάζει τὶς Βέδες του ἢ ξεκουράζεται στὴ ρίζα ἑνὸς δέντρου ἔχοντας δίπλα του τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κανάτι του. Βλέπω τοὺς ὑπηρέτες ποὺ ἔρχονται νὰ βγάλουνε νερὸ γιὰ τὸν ἀφέντη τους καὶ οἱ κουβάδες μας ἀκουμποῦνε μέσα στὸ ἴδιο πηγάδι. Τὸ καθαρὸ νερὸ τῆς λίμνης Οὐῶλντεν εἶναι ἀνακατεμένο μὲ τὸ ἱερὸ νερὸ τοῦ Γάγγη. Μὲ εὐνοϊκοὺς ἀνέμους περνάει ἀπὸ τὰ μυθικὰ νησιὰ τῆς Ἀτλαντίδας καὶ τῶν Ἑσπερίδων, καὶ ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ Περσικοῦ Κόλπου λιώνει στοὺς τροπικοὺς ἀνέμους τῶν Ἰνδικῶν θαλασσῶν καὶ φτάνει σὲ λιμάνια ποὺ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμα μοναχὰ τὰ ὀνόματά τους ἤξερε.

ΑΝΟΙΞΗ

ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔρχονται κάθε χρόνο νὰ κόψουνε τὸν πάγο, μιὰ λίμνη καθαρίζει νωρίτερα. Γιατὶ τὸ νερό, ἔτσι καθὼς τὸ ταράζει ὁ ἄνεμος, ἀκόμα κι' ὅταν κάνει κρύο, λιώνει τὸν πάγο. Μὰ ἐκείνη τὴ χρονιὰ δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο στὴ λίμνη Οὐῶλντεν γιατὶ γρήγορα ἀπόκτησε καινούργιο σκέπασμα στὴ θέση τοῦ παλιοῦ. Γενικὰ αὐτὴ ἡ λίμνη δὲν καθαρίζει τὴν ἴδια μέρα μὲ τὶς ἄλλες, γιατὶ εἶναι πολὺ βαθιὰ καὶ ἀκόμα γιατὶ δὲν ἔχει ρεῦμα νὰ περνάει καὶ νὰ καταστρέφει τὸν πάγο. Ποτὲ δὲν τὴν εἶδα νὰ ἀνοίξει χειμώνα, οὔτε κὰν τὸ 1852—53 ποὺ ἄνοιξαν ὅλες οἱ ἄλλες λίμνες. Συνήθως ἀνοίγει γύρω στὴν 1η τοῦ 'Απρίλη, ὀχτὼ ὡς δέκα μέρες ὕστερα ἀπὸ τὸ Φλὶντ καὶ τὸ Φαὶρ-Χαίηβεν. 'Αρχίζει πρῶτα νὰ λιώνει στὴ βορεινὴ πλευρὰ καὶ στὰ πιὸ ρηχὰ σημεῖα, ἐκεῖ ποὺ εἶχε ἀρχίσει πρῶτα νὰ παγώνει. Δείχνει καλύτερα ἀπὸ κάθε τὶ ἄλλο, τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχὴ τῶν ἐποχῶν, γιατὶ δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ στιγμιαῖες ἀλλαγὲς τοῦ καιροῦ. Ἕνα μεγάλο κρύο ποὺ κρατάει μερικὲς μέρες τὸ Μάρτη μπορεῖ νὰ καθυστερήσει πολὺ τὸ ἄνοιγμα μιᾶς ἄλλης λίμνης, ἐνῶ ἡ θερμοκρασία τῆς λίμνης Οὐῶλντεν ἀνεβαίνει σχεδὸν χωρὶς διακοπή. Ἕνα θερμόμετρο στὸ κέντρο της στὶς 6 τοῦ Μάρτη στάθηκε στοὺς 32 βαθμοὺς Φαρενάϊτ, δηλαδὴ στὸ ὅριο ποὺ παγώνει τὸ νερό. Κοντὰ στὴν ὄχθη ἔδειξε 33 βαθμούς. Στὸ κέντρο τοῦ Φλὶντ τὴν ἴδια μέρα δείχνει 32 καὶ μισό, καὶ στὰ ρηχὰ κοντὰ στὴν ὄχθη 36. Ἡ διαφορὰ τρεισήμιση βαθμοὶ στὴ θερμοκρασία τοῦ κέντρου καὶ τῆς ρηχῆς

ὄχθης δείχνει γιατί ὑπάρχει καὶ αὐτὴ ἡ διαφορὰ στὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνοίγουν οἱ λίμνες.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καθένας ποὺ μπαίνει λίγο στὰ ρηχὰ νερὰ τὸ καλοκαίρι, βλέπει πόσο πιὸ ζεστὸ εἶναι τὸ νερὸ κοντὰ στὴν ὄχθη. Κι' ἂν προχωρήσει στὰ βαθιά, βλέπει πόσο πιὸ ζεστὸ εἶναι στὴν ἐπιφάνεια. Τὴν ἄνοιξη ἡ θερμότητα τοῦ ἥλιου περνάει μέσα καὶ ἀπὸ σαράντα ἑκατοστὰ πάγο καὶ ξαναγυρίζει ἀπὸ τὸ βυθὸ στὰ ρηχὰ νερά. Ἔτσι ζεσταίνει τὸ νερό, καὶ τὸ νερὸ λιώνει τὸ κάτω μέρος τοῦ πάγου, τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἥλιος τὸν λιώνει κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ πάνω. Οἱ φουσκάλες μεγαλώνουνε ὥσπου γίνεται ὁ πάγος τρυπητὸς σὰν κερήθρα καὶ τέλος τὸν τρώει ξαφνικὰ μιὰ καὶ μόνη ἀνοιξιάτικη βροχή. Ὁ πάγος ἔχει τὴ δική του ὑφὴ καὶ τοὺς πόρους του ὅπως καὶ τὸ ξύλο, καὶ ὅταν ἕνα κομμάτι πάγου ἀρχίζει νὰ σαπίζει, νὰ γίνεται δηλαδὴ σὰν κερήθρα, ὁποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ θέση του, οἱ τρύπες ποὺ ἀνοίγουν οἱ φουσκάλες του βρίσκονται σὲ ὀρθὴ γωνία μὲ τὴν πρώην ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Ὅπου ὑπάρχει κάποιος βράχος ἢ ἕνας κορμὸς ποὺ ὑψώνεται κοντὰ στὴν ἐπιφάνεια, ὁ πάγος ἐκεῖ γύρω του εἶναι πολὺ πιὸ λεπτός, καὶ συχνὰ λιώνει ὁλότελα ἀπὸ τὴν ἀντανάκλαση αὐτὴ τῆς θερμότητας. Μοῦ ἔχουν πεῖ πὼς στὸ πείραμα ποὺ ἔγινε στὸ Καίμπριτζ νὰ παγώσουν νερὸ μέσα σὲ μιὰ ρηχὴ ξύλινη δεξαμενή, ἂν καὶ κυκλοφοροῦσε ψυχρὸς ἀέρας ἀπὸ κάτω κι' ἔφτανε καὶ στὶς δυὸ πλευρές, ἡ ἀντανάκλαση τοῦ ἥλιου ἀπὸ τὸν πυθμένα σχεδὸν ἐξουδετέρωνε τὴν ἐνέργεια αὐτή. Ὅταν μιὰ ζεστὴ βροχὴ στὴ μέση τοῦ χειμώνα λιώνει τὸ χιονόπαγο ἀπὸ τὴ λίμνη Οὐώλντεν κι' ἀφήνει μόνο στὴ μέση ἕνα σκληρὸ σκοῦρο ἢ διαφανὴ πάγο, θὰ ὑπάρχει μιὰ λουρίδα μισολιωμένου, ἂν καὶ πιὸ χοντροῦ, πάγου γύρω στὶς ὄχθες, ποὺ σχηματίζεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀντανάκλαση τῆς θερμότητας. Ἐπίσης, καθὼς εἶπα, οἱ φουσκάλες οἱ ἴδιες ἐνεργοῦν σὰν συγκεντρωτικοὶ φακοὶ καὶ βοηθοῦν στὸ λιώσιμο τοῦ πάγου.

Τὰ φαινόμενα ποὺ γίνονται ὅλο τὸ χρόνο, γίνονται καὶ κάθε μέρα σὲ μιὰ λίμνη, σὲ μικρότερη βέβαια κλίμακα. Κάθε πρωί, συνήθως, τὰ ρηχὰ νερὰ ζεσταίνονται γρηγορώτερα ἀπὸ τὰ βαθιὰ καὶ κάθε βράδυ κρυώνουνε γρηγορώτερα. Ἡ ἡμέρα εἶναι σὲ μικρογραφία ὁλόκληρος ὁ χρόνος. Ἡ νύχτα εἶναι ὁ χειμώνας, τὸ πρωὶ

καὶ τὸ βράδυ εἶναι ἡ ἄνοιξη καὶ τὸ φθινόπωρο, καὶ τὸ μεσημέρι εἶναι τὸ καλοκαίρι. Ἕνα ὡραῖο πρωινὸ ὕστερα ἀπὸ μιὰ κρύα νύχτα, στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1850, πῆγα στὸ Φλὶντ νὰ περάσω τὴν ἡμέρα μου καὶ παρατήρησα μὲ κατάπληξη πὼς μόλις χτυποῦσα τὸν πάγο μὲ τὴν ἀξίνα μου, ἀντηχοῦσε σὰν γκόγκ, σὰ νὰ εἶχα δηλαδὴ χτυπήσει τὸ τεντωμένο δέρμα ἑνὸς ταμπούρλου. Ἡ λίμνη ἄρχιζε νὰ ἀντηχεῖ ἔτσι, περίπου μιὰ ὥρα μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνατολή, μόλις πέφτανε ἐπάνω της οἱ λοξὲς ἀκτίνες τοῦ ἥλιου ἀπὸ τοὺς λόφους. Τεντωνότανε καὶ χασμουριότανε, σὰν ἄντρας ποὺ μόλις ξυπνάει, τρεῖς ἢ τέσσερεις ὧρες συνέχεια. Κοιμότανε λίγο τὸ μεσημεράκι καὶ ἄρχιζε πάλι νὰ ἀντηχεῖ κατὰ τὸ βράδυ, καθὼς ὁ ἥλιος ἀποτραβιότανε. Στὸ μέσο τῆς ἡμέρας, γεμάτη καθὼς εἶναι ἀπὸ ραγίσματα, ἡ λίμνη χάνει τὴν ἠχητικότητά της. Οἱ ψαράδες λένε πὼς ἡ «βροντὴ τῆς λίμνης» τρομάζει τὰ ψάρια καὶ τὰ ἐμποδίζει νὰ τσιμπήσουν τὸ δόλωμα. Ἡ λίμνη δὲ βροντάει κάθε βράδυ καὶ δὲν μπορῶ νὰ πῶ μὲ σιγουριὰ πότε συμβαίνει αὐτό. Συμβαίνει ὅμως, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ καταλάβω καμιὰ διαφορὰ στὸν καιρό. Ἡ λίμνη τὴν καταλαβαίνει. Ποιὸς θὰ ἔλεγε πὼς ἕνα τόσο μεγάλο καὶ παγωμένο πράμα θὰ εἶχε τόση εὐαισθησία; Ἔχει ὅμως τοὺς νόμους του καὶ βροντοφωνάζει τὴν ὑπακοή του σ' αὐτοὺς ὅπως καὶ τὰ μπουμπούκια διαλαλοῦν τὴν ὑπακοή τους τὴν ἄνοιξη. Καὶ ἡ μεγαλύτερη λίμνη τοῦ κόσμου εἶναι τόσο εὐαίσθητη στὶς ἀτμοσφαιρικὲς ἀλλαγές, ὅσο καὶ ὁ ὑδράργυρος στὸ σωλήνα τοῦ θερμομέτρου.

Η ΚΑΛΥΤΕΡΗ διασκέδαση γιὰ ὅποιον ἀποφασίσει νὰ ζήσει στὸ δάσος εἶναι νὰ βλέπει τὴν ἄνοιξη νὰ ἔρχεται. Ὁ πάγος στὴ λίμνη γίνεται σὰν κερήθρα καὶ οἱ ὁμίχλες, οἱ βροχὲς καὶ οἱ ζεστὲς λιακάδες λιώνουν σιγὰ-σιγὰ τὸ χιόνι. Οἱ μέρες γίνονται ὅλο καὶ μεγαλύτερες καὶ βλέπω πὼς δὲ θὰ χρειαστεῖ νὰ μαζέψω ἄλλα ξύλα γιὰ τὴ φωτιά μου. Περιμένω μὲ ἀνυπομονησία τὰ πρῶτα σημάδια τῆς ἄνοιξης, ν' ἀκούσω τὴν τυχαία νότα τοῦ πουλιοῦ ποὺ φτάνει, τὶς φωνίτσες τοῦ σκίουρου ὅταν θὰ βγεῖ ν' ἀνανεώσει τὴν ἐξαντλημένη πιὰ παρακαταθήκη του. Στὶς 13 τοῦ Μάρτη, τριγυρίζανε καὶ τὸ γαλάζιο πουλὶ καὶ ὁ σπουργίτης ποὺ τραγου-

δάει καὶ ὁ κοκκινολαίμης, μὰ ὁ πάγος ἦταν ἀκόμα ἀρκετὰ χοντρός. Καθὼς ὁ καιρὸς ζέσταινε, δὲ φαινότανε νὰ χαλάει ἀπὸ τὸ νερό. Εἶχε λιώσει μόνο γύρω στὶς ὄχθες μὰ στὸ κέντρο μποροῦσα ἀκόμα νὰ περπατήσω. Πέρασα ἀπὸ τὸ κέντρο μόλις πέντε μέρες πρὶν ἐξαφανισθεῖ ὁλότελα ὁ πάγος. Τὸ 1845, ἡ λίμνη Οὐῶλντεν ἄνοιξε ὁλότελα τὴν 1η τοῦ 'Απρίλη. Τὸ 1846 ἄνοιξε στὶς 25 τοῦ Μάρτη, τὸ 1847 στὶς 8 τοῦ 'Απρίλη, τὸ 1851 στὶς 28 τοῦ Μάρτη, τὸ 1852 στὶς 18 τοῦ 'Απρίλη, τὸ 1853 στὶς 23 τοῦ Μάρτη, τὸ 1854 περίπου στὶς 7 τοῦ 'Απρίλη.

Κάθε περιστατικὸ ποὺ συνδέεται μὲ τὸ σπάσιμο τοῦ πάγου καὶ τὴν καλυτέρευση τοῦ καιροῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον γιὰ μᾶς ποὺ ζοῦμε σὲ ἕνα κλίμα μὲ τόσο μεγάλες μεταβολές. Ὅταν ἔρχονται οἱ πιὸ ζεστὲς μέρες, ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦνε κοντὰ στὸ ποτάμι ἀκοῦνε τὸν πάγο ποὺ ραγίζει τὴ νύχτα καὶ σὲ λίγες μέρες τὸν βλέπουνε νὰ χάνεται. Ἔτσι ὁ κροκόδειλος βγαίνει ἀπὸ τὴ λάσπη μὲ τὶς δονήσεις τῆς γῆς. Ἕνας γέρος ποὺ παρακολουθοῦσε τὴ φύση ἀπὸ κοντά, μοῦ εἶπε—καὶ ἀπόρησα, γιατὶ πίστευα πὼς γι' αὐτὸν δὲν ὑπήρχανε πιὰ ἐκπλήξεις— πὼς μιὰ μέρα πῆρε τὸ ὅπλο του καὶ τὴ βάρκα του καὶ σκέφθηκε νὰ πάει νὰ κυνηγήσει πάπιες. Ἦταν ἀκόμα πάγος στὰ χωράφια, μὰ ἀπὸ τὸ ποτάμι εἶχε φύγει ὅλος. Ἔφτασε λοιπὸν στὴ λίμνη τοῦ Φλὶντ καὶ τὴ βρῆκε σκεπασμένη σχεδὸν ὅλη μὲ ἕνα γερὸ στρῶμα πάγου. Ἡ ἡμέρα ἦτανε ζεστὴ καὶ ἀπόρησε. Ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπε καθόλου πάπιες, ἔκρυψε τὴ βάρκα του στὴ βορεινὴ ὄχθη ἑνὸς μικροῦ νησιοῦ τῆς λίμνης καὶ κρύφτηκε στοὺς θάμνους τῆς νότιας ὄχθης γιὰ νὰ τὶς περιμένει ἐκεῖ. Ἔμεινε ἀκίνητος περίπου μιὰ ὥρα καὶ ὕστερα ἄκουσε ἕνα μακρινὸ μὰ πολὺ ἐντυπωσιακὸ θόρυβο ποὺ δὲν ἔμοιαζε μὲ τίποτα ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἀκούσει ποτέ του. Ὁ θόρυβος ὅλο καὶ μεγάλωνε σὰ νὰ πλησιάζανε μεγάλα κοπάδια πουλιά. Ἅρπαξε τὸ ὅπλο του μὲ ἀγωνία καὶ ὅρμησε. Εἶδε τότε πὼς τὸ στρῶμα τοῦ πάγου εἶχε μετακινηθεῖ καὶ ὁ θόρυβος ἦταν τὸ χτύπημά του στὴν ὄχθη. Συντρίφτηκε ὅλος ὁ πάγος πρῶτα, καὶ τὰ κομμάτια πετάχτηκαν ψηλὰ ἀρκετὲς φορὲς πρὶν νὰ χαθοῦνε ὁλότελα.

Οἱ ἀχτίδες τοῦ ἥλιου ἔφτασαν τὴ σωστὴ γωνία τους, οἱ ζεστοὶ ἄνεμοι φύσηξαν τὴν ὁμίχλη καὶ τὴ βροχὴ καὶ ἔλιωσαν τὸ χιόνι

στὶς ὄχθες. Ὁ ἥλιος σκόρπισε τὴν καταχνιὰ καὶ χαμογέλασε στὸ πολύχρωμο τοπίο ὅπου ὁ ταξιδιώτης συναντάει χίλια ρυάκια ἀπὸ τὸ χιόνι ποὺ λιώνει.

Λίγα φαινόμενα μοῦ ἔδιναν τόση χαρὰ ὅσο τὰ σχήματα ποὺ ἡ ἄμμος καὶ ὁ πηλὸς ἔπαιρναν, καθὼς ἔλιωναν καὶ κυλούσανε πρὸς τὸ σιδηρόδρομο, σ' ἕνα μέρος ἀπ' ὅπου περνοῦσα ὅταν πήγαινα στὸ χωριό. Τὸ ὑλικὸ ἦταν ἄμμος κάθε λογῆς, ἀνακατεμένη μὲ λίγο πηλό. Ὅταν φεύγει ὁ πάγος τὴν ἄνοιξη, ἡ ἄμμος αὐτὴ κατρακυλάει ἀπὸ τὶς πλαγιὲς σὰ λάβα, καὶ καμιὰ φορὰ βγαίνει καὶ μέσα ἀπὸ τὸ χιόνι. Ἀμέτρητα ρυάκια ἄμμου διασταυρώνονται καὶ θυμίζουν κάτι ποὺ ὑπακούει στοὺς νόμους τῶν ρευμάτων μὰ καὶ στοὺς νόμους τῆς βλάστησης. Καθὼς κυλάει, ἡ ἄμμος παίρνει σχῆμα ἀμπελόφυλλων καὶ φύλλων ἄλλων φυτῶν ἢ θυμίζει κοράλλια, πόδια λεοπαρδάλεων ἢ πουλιῶν, μυαλά, ἐντόσθια, πνεμόνια καὶ ἀκαθαρσίες κάθε τύπου. Εἶναι πραγματικὰ ἕνα εἶδος βλάστησης παράξενης σὰν ἐκεῖνες ποὺ βλέπουμε σὲ μπρούντζινα καλλιτεχνήματα, ἢ σὰν τὰ φυλλώματα σὲ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα. Τὸ σύνολο μοῦ θύμιζε σπηλιὰ μὲ σταλακτίτες στὸ φῶς. Οἱ διάφορες ἀποχρώσεις τῆς ἄμμου εἶναι πλούσιες καὶ εὐχάριστες στὸ μάτι, μὲ χρώματα καστανό, γκρίζο, κιτρινωπὸ καὶ κάπου σχεδὸν κόκκινο. Ὅταν ἡ μάζα αὐτὴ ποὺ κυλάει φτάσει στὴν ὄχθη, χωρίζεται σὲ λουρίδες. Αὐτὲς χάνουνε τὸ κυλινδρικό τους σχῆμα καὶ πλαταίνουνε, ὥσπου νὰ σχηματίσουνε μιὰ σχεδὸν ἐπίπεδη ἀμμουδιά, μὲ τὶς ρυτίδες ποὺ σχηματίζουνε τὰ κύματα στὸ βυθό.

Ὅταν ὁ ἥλιος φεύγει, ἡ ἄμμος παύει νὰ κυλάει, μὰ τὸ πρωὶ τὰ ποτάμια της ἀρχίζουνε πάλι νὰ κυλοῦνε καὶ νὰ χωρίζονται σὲ χιλιάδες μικρότερα. Ἴσως ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἰδεῖ κανεὶς πῶς δημιουργοῦνται τὰ τριχοειδῆ ἀγγεῖα. Ἂν κοιτάξει κανεὶς ἀπὸ κοντὰ θὰ ἰδεῖ πὼς πρῶτα ξεχωρίζει λίγη λιωμένη ἄμμος ποὺ βγαίνει σὰ γλώσσα καὶ ψάχνει νὰ βρεῖ τὸ δρόμο της στὰ τυφλά. Στὸ τέλος, ὅταν εἶναι περισσότερη ζέστη καὶ ὑγρασία, καθὼς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει, τὸ πιὸ ὑγρὸ μέρος ξεχωρίζει καὶ δημιουργεῖ ἕνα εἶδος ἀρτηρίας. Αὐτὴ φαίνεται σὰ ρυάκι ἀσημένιο, ποὺ τὸ καταπίνει κάθε τόσο ἡ ἄμμος καὶ πάλι βγαίνει στὴν ἐπιφάνεια. Εἶναι περίεργο τὸ πῶς ἡ ἄμμος διοργανώνεται κάθε τόσο ἔτσι ὅπως κυλάει,

χρησιμοποιώντας τὸ καλύτερο ὑλικὸ ποὺ περιέχει ἡ μάζα της για νὰ σχηματίσει τὸ κανάλι ποὺ ἀνοίγει. Τέτοιες εἶναι καὶ οἱ πηγὲς τῶν ποταμῶν. Τί εἶναι ἄλλωστε καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν ὄχι μιὰ μάζα ἀπὸ πηλὸ ποὺ λιώνει; Τὸ δάχτυλο τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ πηγμένη σταγόνα, καὶ τὰ χέρια εἶναι οἱ προεκτάσεις ποὺ σχημάτισε ὁ πηλὸς κυλώντας ἀπὸ τὸ σῶμα. Δὲν εἶναι ἄλλωστε τὸ χέρι ἕνα φύλλο χουρμαδιᾶς μὲ τοὺς λοβοὺς καὶ τὶς φλέβες του; Τὸ ἴδιο τὸ σῶμα δὲ θυμίζει τὸ φυτό; Καὶ τὰ χείλη ἐπίσης, ἔτσι καθὼς εἶναι πιὸ ἔξω ἀπὸ τὸ στόμα, δὲ μοιάζουν σὰ νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ σπηλιά; Ἡ μύτη εἶναι ὁλοφάνερα ἕνας πηγμένος σταλακτίτης. Τὸ σαγόνι εἶναι μιὰ ἀκόμη μεγαλύτερη σταγόνα καθὼς πέφτει πρὸς τὰ κάτω ὅλο τὸ πρόσωπο.

Ἔτσι φαινότανε πὼς αὐτὴ καὶ μόνο ἡ πλαγιὰ τοῦ λόφου ἔδειχνε σὲ ποιὲς ἀρχὲς στηρίχθηκε ἡ Δημουργία. Ὁ Πλάστης αὐτῆς τῆς γῆς δὲ δημιούργησε παρὰ ἕνα φύλλο. Ποιὸς Σαμπολλιὸν θὰ μπορέσει νὰ διαβάσει αὐτὰ τὰ ἱερογλυφικά, γιὰ νὰ γυρίσουμε κι' ἐμεῖς πιὰ καινούργιο φύλλο στὸ βιβλίο τῆς ζωῆς;

Αὐτὸ τὸ φαινόμενο τῆς ἄμμου μ' ἐνθουσιάζει περισσότερο ἀπὸ τὴν πλούσια βλάστηση τοῦ ἀμπελιοῦ. Πραγματικά, μερικὲς φορὲς θυμίζει πολὺ τὰ ἐντόσθια, σὰ νὰ εἶχε γυρίσει ἡ γῆ τὸ μέσα ἔξω. Αὐτὸ ὅμως τουλάχιστον δείχνει πὼς ἡ Φύση ἔχει ἐντόσθια καὶ εἶναι ἡ μητέρα τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὴ εἶναι ἡ παγωνιὰ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ γῆ, αὐτὴ εἶναι ἡ ἄνοιξη. Ἔρχεται πρὶν ἀπὸ τὴν πράσινη καὶ ἀνθισμένη ἄνοιξη ὅπως ἡ μυθολογία ἔρχεται πρὶν ἀπὸ τὴν κανονικὴ ποίηση. Οἱ φρέσκιες μποῦκλες σχηματίζονται στὸ τολμηρότερο μέτωπο. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ ἀνόργανο. Αὐτοὶ οἱ σωροὶ ποὺ μοιάζουν μὲ φύλλα, ἁπλώνουνε στὶς ὄχθες σὰ γιὰ νὰ μᾶς εἰποῦνε πὼς ὁ φοῦρνος τῆς φύσης βράζει ἀκόμα καὶ δημιουργεῖ. Ἡ γῆ δὲν εἶναι πιὰ μόνο ἕνα ἀπόσπασμα νεκρῆς ἱστορίας, στρῶμα πάνω σὲ στρῶμα, ὅπως τὰ φύλλα τοῦ βιβλίου, ποὺ μελετοῦνε κυρίως οἱ γεωλόγοι καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι. Ἡ γῆ εἶναι ζωντανὴ ποίηση, ὅπως τὰ φύλλα τοῦ δέντρου ποὺ ἀναγγέλλουν τὰ λουλούδια καὶ τὸν καρπό. Ὄχι γῆ ἀπολιθωμένη παρὰ γῆ ζωντανή. Μπορεῖτε νὰ χύσετε τὸ μέταλλο στὰ ὡραιότερα καλούπια, δὲ θὰ μὲ συγκινήσουν οἱ μορφὲς ποὺ θὰ πάρει ὅσο μὲ συγκινοῦν οἱ μορφὲς ποὺ παίρ-

νει ἡ λιωμένη αὐτὴ γῆ ποὺ ξεχειλίζει. Κι' ὄχι αὐτὴ μονάχα, παρὰ καὶ οἱ θεσμοὶ ἐπάνω σ' αὐτὴν εἶναι πλαστικοὶ σὰν τὸν πηλὸ στὰ χέρια τοῦ γλύπτη.

ΠΡΟΤΟΥ νὰ περάσει πολὺς καιρός, σὲ κάθε λόφο καὶ σὲ κάθε κουφάλα, ἡ παγωνιὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ χῶμα σὰν κοιμισμένο τετράποδο ἀπὸ τὸ λαγούμι του καὶ σιγοτραγουδώντας ἀναζητάει τὴ θάλασσα ἢ φεύγει μὲ τὰ σύννεφα γιὰ ἄλλα κλίματα.

Ὅταν τὸ χῶμα δὲν εἶχε πιὰ πολὺ χιόνι καὶ ἡ ἐπιφάνεια εἶχε κάπως στεγνώσει ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἦταν εὐχάριστο νὰ συγκρίνει κανεὶς τὰ πρῶτα τρυφερὰ σημάδια τοῦ νεογέννητου χρόνου μὲ τὴν καμαρωτὴ ὀμορφιὰ τῆς μαραμένης βλάστησης ποὺ εἶχε ἀνθέξει σ' ὅλο τὸ χειμώνα. Ὄχι μόνο δέντρα παρὰ καὶ χορτάρια συχνὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα καὶ ἀπὸ κεῖνα τοῦ καλοκαιριοῦ, σὰν ἡ ὀμορφιά τους νὰ μὴν εἶχε προλάβει νὰ ὡριμάσει τότε. Ἀκόμα καὶ τ' ἄλλα φυτὰ μὲ τὰ σκληρὰ κοτσάνια, ποὺ χρησιμεύουνε γιὰ ἀποθῆκες μὲ τρόφιμα γιὰ τὰ πρῶτα πουλιὰ τῆς ἄνοιξης, εἶναι κι' αὐτὰ ὡραῖα. Φέρνουνε τὸ καλοκαίρι στὶς χειμωνιάτικες ἀναμνήσεις μας καὶ εἶναι γιὰ τὸ φυτικὸ βασίλειο τύποι σὰν κι' αὐτοὺς ποὺ ὑπάρχουνε, στὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν ἀστρονομία. Εἶναι ἕνας ἀρχαῖος ρυθμὸς ἀρχαιότερος καὶ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ καὶ ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακό. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φαινόμενα τοῦ χειμώνα δείχνουνε μιὰ ἀνέκφραστη λεπτότητα καὶ μοιάζουνε τόσο εὔθραυστα. Ἔχουμε συνηθίσει ν' ἀκοῦμε νὰ περιγράφουν αὐτὸν τὸ βασιλέα σὰν σκληρὸ τύραννο, μὰ στολίζει τὰ μαλλιὰ τῆς Ἄνοιξης μὲ τὴν τρυφερότητα τοῦ ἐραστῆ.

Ὅταν πλησίαζε ἡ Ἄνοιξη, οἱ κόκκινοι σκίουροι μπήκανε κάτω ἀπὸ τὴν κάμαρά μου δυό-δυό, ἴσα-ἴσα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου, τὴν ὥρα ποὺ διάβαζα ἢ ἔγραφα καὶ ἄρχιζαν τὴν πιὸ περίεργη συζήτηση μὲ κάτι γουργουρίσματα καὶ φωνητικὲς πιρουέτες ποὺ δὲν εἶχα ἀκούσει ποτέ μου. Καὶ ὅταν χτυποῦσα τὰ πόδια μου, μιλοῦσαν ἀκόμη δυνατότερα, σὰ νὰ μὴ σήκωναν ἀπὸ λόγια, σὰ νὰ προκαλούσανε μέσα στὴν τρέλα τους ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Γενικά, δὲν ἔδιναν ὁποιαδήποτε προσοχὴ σὲ μένα.

Τὸ πρῶτο σπουργίτι τῆς ἄνοιξης! Ὁ χρόνος ποὺ ἄρχιζε μὲ

τὶς νεαρότερες ἐλπίδες! Τὰ ἀχνά, ἀσημένια τιτιβίσματα ποὺ ἀκουγόντουσαν ἀπάνω ἀπὸ τὰ γυμνὰ ἀκόμα χωράφια ἔμοιαζαν σὰν τὸν ἦχο ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν οἱ τελευταῖες νιφάδες τοῦ χιονιοῦ πέφτοντας. Τέτοιες ἐποχές, τί ἀξία ἔχουν οἱ ἱστορίες, οἱ χρονολογίες, οἱ παραδόσεις καὶ κάθε γραπτὴ ἀποκάλυψη; Τὰ ρυάκια τραγουδοῦν ὕμνους στὴν ἄνοιξη. Τὸ γεράκι πετάει χαμηλὰ καὶ ἀναζητάει ἀπὸ τώρα τὰ πρῶτα ζωντανὰ ποὺ ξυπνοῦν. Ἀκούγεται ὁ θόρυβος τοῦ λιωμένου χιονιοῦ ποὺ πέφτει ἀπὸ τοὺς βράχους. Τὸ χορτάρι μὲ τὶς σταγόνες τῆς δροσιᾶς λάμπει σὰν ἀνοιξιάτικη φωτιά, σὰν ἡ γῆ νὰ ἄναψε τὴν πυρὰ ποὺ χαιρετάει τὸν πρῶτο ἥλιο. Τὸ χρῶμα τῆς φλόγας αὐτῆς δὲν εἶναι κίτρινο. Εἶναι πράσινο, τὸ σύμβολο τῆς αἰώνιας νεότητας. Σὰ μιὰ μακριὰ πράσινη κορδέλα, ξεκινάει ἀπὸ τὸ φυτὸ καὶ κυματίζει μέσα στὸν ἀνοιξιάτικο ἀέρα. Ὡς τώρα τὸ εἶχε ἐμποδίσει ἡ παγωνιά, μὰ γρήγορα ξαναορθώθηκε μὲ τὴ νέα ζωὴ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς. Τὸν Ἰούνιο τὰ κοπάδια πίνουν ἀπὸ τὴν ἀστείρευτη αὐτὴ πηγὴ καὶ ἔτσι ἀκριβῶς ἡ ἀνθρώπινη ζωή μας πεθαίνει μέχρι τὴ ρίζα της, μὰ ἀκόμα καὶ πάντα ὑψώνει τὸν πράσινο βλαστό της στὴν αἰωνιότητα.

Ἡ λίμνη Οὐῶλντεν λιώνει γοργά, σχηματίζοντας κανάλια καὶ ἕνα μεγάλο κομμάτι πάγος ἔχει κοπεῖ ἀπὸ τὸ κύριο σῶμα. Ἀκούω τὰ πουλιὰ ποὺ τραγουδοῦν ἀπὸ τὴν αὐγὴ στοὺς θάμνους τῆς ὄχθης. Κι' αὐτὰ βοηθοῦνε νὰ ραγίσει ὁ πάγος. Πόσο ὡραῖες εἶναι οἱ πλατιὲς καμπύλες τοῦ πάγου ποὺ ἀνταποκρίνονται στὶς καμπύλες τῆς ὄχθης. Εἶναι πολὺ σκληρὸς γιατὶ ἔκανε πολὺ κρύο τελευταῖα. Μὰ πόσο ὄμορφη εἶναι ἡ κορδέλα τοῦ νεροῦ ποὺ σπιθοβολάει στὸν ἥλιο, καθὼς τὸ γυμνὸ πρόσωπο τῆς λίμνης γεμίζει χαρὰ καὶ νιάτα, σὰ νὰ μιλάει γιὰ τὸ κέφι τῶν ψαριῶν της καὶ γιὰ τὴν ἄμμο τῆς ὄχθης της. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ χειμώνα καὶ στὴν ἄνοιξη. Ἡ λίμνη Οὐῶλντεν ἦταν νεκρὴ καὶ ξαναζωντάνεψε!

Ἡ ἀλλαγὴ ἀπὸ τὶς θύελλες καὶ τὸ χειμώνα στὴ γαλήνη καὶ στὸ γλυκὸ καιρό, ἀπὸ τὶς ἀργὲς στὶς χαρούμενες καὶ ζωηρὲς ὧρες, εἶναι μιὰ ὑπέροχη χαρακτηριστικὴ στιγμὴ ποὺ τὴ διαλαλοῦν ὅλα τὰ πράγματα. Ξαφνικά, ἕνα κύμα φῶς πλημμύρισε τὸ σπίτι μου ἂν

καὶ πλησίαζε ἡ νύχτα, ἂν καὶ τὰ χειμωνιάτικα σύννεφα ἀκόμα σκεπάζανε τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ ξύλα ἀκόμα ἔσταζαν βροχή. Κοίταξα ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ νά, ἐκεῖ ποὺ χτὲς ἦταν ὁ κρύος γκριζωπὸς πάγος, τώρα ἔβλεπα τὴ διάφανη λίμνη, γαλήνια καὶ γεμάτη ἐλπίδες, σὰν καλοκαιριάτικο δειλινό, ποὺ καθρέφτιζε ἕνα καλοκαιριάτικο οὐρανὸ στὸ στῆθος της κι' ἂς μὴν ἤτανε τέτοιος ὁ οὐρανὸς ποὺ τὴ σκέπαζε. Ἄκουσα ἕναν κοκκινολαίμη σὲ μεγάλη ἀπόσταση. Μοῦ φάνηκε σὰ νὰ ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἄκουγα ὕστερα ἀπὸ χίλια χρόνια, καὶ τὴ νότα του δὲ θὰ τὴν ξεχάσω γιὰ ἄλλα χίλια χρόνια ἀκόμα καθὼς ἄρχιζε τὸ ἴδιο του ἀρχαῖο τραγούδι! Ἄχ, αὐτὸς ὁ κοκκινολαίμης τὰ καλοκαιριάτικα βράδια στὴ Νέα Ἀγγλία! Νὰ μποροῦσα νὰ βρῶ σὲ ποιὸ κλαδὶ κάθεται!

Τὰ πεῦκα καὶ οἱ βελανιδιὲς γύρω στὸ σπίτι μου ζωντανέψανε καὶ πρασινίσανε πιὸ ὄρθιες καὶ πιὸ ζωντανὲς μετὰ ἀπὸ τὴ βροχή. Ἤξερα πὼς πάει πιά, δὲ θὰ ξανάβρεχε! Καὶ ἕνα ἀκόμη κλαδὶ τοῦ δάσους νὰ κοιτάξεις, ἀκόμα καὶ τὸ ἴδιο σου τὸ δεμάτι τῆς φωτιᾶς, μπορεῖς νὰ καταλάβεις ἂν ὁ χειμώνας πέρασε. Καθὼς βράδιαζε, τρόμαξα ἀπὸ τὶς ξαφνικὲς φωνὲς ποὺ ἔβαλαν οἱ χῆνες. Πετούσανε χαμηλὰ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δάση, σὰν κουρασμένοι ταξιδιῶτες ποὺ γυρίζουνε ἀργὰ ἀπὸ τὶς λίμνες τοῦ νότου καὶ ξεσποῦνε σὲ παράπονα καὶ παρηγόριες. Στεκόμουνα στὴν πόρτα καὶ ἄκουγα τὰ φτερά τους. Ξαφνικὰ πλησιάσανε καὶ εἴδανε τὸ φῶς. Τότε σωπάσανε καὶ κάθισαν ἐπάνω στὴ λίμνη. Ἔτσι μπῆκα μέσα κι' ἐγώ, ἔκλεισα τὴν πόρτα μου καὶ πέρασα τὴν πρώτη μου ἀνοιξιάτικη νύχτα στὰ δάση.

Τὸ πρωὶ παρακολούθησα τὶς χῆνες ἀπὸ τὴν πόρτα, μέσα ἀπὸ τὴν ὁμίχλη, νὰ πλέουν στὸ κέντρο τῆς λίμνης, τόσο πολλὲς καὶ τόσο ζωηρές, ποὺ ἡ λίμνη Οὐῶλντεν φαινότανε ψεύτικη στέρνα γιὰ τὰ παιγνίδια τους. Ὅταν ὅμως στάθηκα στὴν ὄχθη, σηκώθηκαν μὲ θόρυβο, ἔκαναν κύκλους ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου καὶ ὕστερα ἔβαλαν πλώρη κατ' εὐθεῖαν γιὰ τὸν Καναδά. Μιὰ ὁμάδα πάπιες ὑψώθηκαν τὴν ἴδια σχεδὸν στιγμὴ καὶ πήρανε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Βορρᾶ κι' αὐτές.

Μιὰ ὁλόκληρη ἑβδομάδα ἄκουγα τὸ φτερούγισμα κάποιας μοναχικῆς χήνας τὰ πρωινὰ μέσα στὴν ὁμίχλη, ποὺ ἔψαχνε νὰ

βρεῖ τὴ συντροφιά της. Τὸν Ἀπρίλη φάνηκαν τὰ περιστέρια νὰ πετοῦνε σὲ μικρὰ κοπάδια. Σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ κλίματα ὁ βάτραχος καὶ ἡ χελώνα ἀναγγέλλουν τὴν ἄνοιξη καὶ τὰ πουλιὰ πετᾶνε μὲ τραγούδια χτυπώντας τὰ φτερά τους. Τὰ φυτὰ ἀνθίζουν, οἱ ἄνεμοι φυσᾶνε καὶ ὅλα βοηθοῦνε νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἰσορροπία στὴ φύση.

Ἡ κάθε ἐποχὴ μᾶς φαίνεται ἡ καλύτερη. Ἔτσι καὶ ὁ ἐρχομὸς τῆς Ἄνοιξης εἶναι σὰν τὴ δημιουργία τοῦ Σύμπαντος ἀπὸ τὸ Χάος καὶ σὰν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χρυσοῦ Αἰώνα.

Μιὰ μονάχα γλυκιὰ βροχὴ κάνει τὸ χορτάρι πολὺ πιὸ πράσινο. Ἔτσι καὶ τὸ μέλλον μας καλυτερεύει ὅταν μᾶς ἔρχονται καλὲς σκέψεις. Θὰ ἤμαστε εὐλογημένοι ἂν ζούσαμε πάντα στὸ παρὸν καὶ μπορούσαμε νὰ ἐπωφεληθοῦμε ἀπὸ κάθε τὶ ποὺ θὰ μᾶς τύχαινε, ὅπως τὸ χορτάρι ποὺ ὁμολογεῖ πὼς τοῦ κάνει καλὸ καὶ ἡ δροσιὰ ἀκόμα ποὺ πέφτει ἐπάνω του, ἀντὶ νὰ περνοῦμε τὸν καιρό μας καὶ νὰ ἐξαγοράζομε κάθε παλιὰ εὐκαιρία ποὺ δὲν ἐκμεταλλευθήκαμε καὶ νὰ τὸ λέμε αὐτὸ «καθῆκον». Χασομεροῦμε στὸ χειμώνα ἐνῶ ἡ ἄνοιξη τώρα πιὰ ἔχει ἔρθει. Σ' ἕνα εὐχάριστο ἀνοιξιάτικο πρωινό, ὅλες οἱ ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων συγχωροῦνται. Μιὰ τέτοια ἡμέρα τὸ κακὸ ἀποτραβιέται.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἀγνότητα ποὺ ξανακερδίζουμε, βλέπουμε τὴν ἀγνότητα τοῦ πλησίον μας. Μπορεῖ χτὲς νὰ ἤτανε μέθυσος ἢ κλέφτης καὶ νὰ τὸν λυπόμαστε ἢ νὰ τὸν περιφρονούσαμε, χάνοντας κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Τοῦτο ὅμως τὸ ζωντανὸ ἀνοιξιάτικο πρωινὸ ὁ ἥλιος λάμπει ζεστὸς καὶ ξαναδημιουργεῖ τὸν κόσμο καὶ τότε, τὴ στιγμὴ ποὺ βλέπουμε πόσο οἱ ἐξαντλημένες φλέβες τοῦ γείτονα φουσκώνουν ἀπὸ χαρὰ καὶ εὐλογοῦνε τὴν καινούργια ἡμέρα, ξεχνοῦμε ὅλα του τὰ σφάλματα. Δὲν ὑπάρχει μόνο ἀτμόσφαιρα γεμάτη καλὴ θέληση γύρω του, ὑπάρχει ἀκόμα καὶ ἡ ἁγιότητα ποὺ ζητάει νὰ ἐκφραστεῖ τυφλὰ καὶ μάταια, ἴσως σὰ νεογέννητο ἔνστικτο· καὶ γιὰ λίγη ὥρα, ἡ νότια πλαγιὰ τοῦ λόφου δὲν ἀντηχεῖ ἀπὸ χυδαῖα ἀστεῖα. Ἀκόμα κι' αὐτὸς γνώρισε τὴ χαρὰ τοῦ Κυρίου. Γιατί ὁ δεσμοφύλακας δὲν ἀφήνει ἀνοιχτὲς τὶς πόρτες τῆς φυλακῆς, γιατί ὁ δικαστὴς δὲν κλείνει τὸ φάκελλό του, γιατί ὁ ἱεροκήρυκας δὲν διώχνει τὸ ἐκκλησίασμα; Γιατί δὲν ὑπακούουν στὴ διαταγὴ ποὺ τοὺς δίνει τόσο φανερὰ ὁ Θεὸς οὔτε

δέχονται τὴ συγγνώμη ποὺ 'Εκεῖνος προσφέρει σὲ ὅλους;

«Μιὰ ἐπιστροφὴ στὴν καλοσύνη κάθε μέρα στὴν ἥσυχη πνοὴ τῆς αὐγῆς, κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ πλησιάζει λίγο στὴν πρωτόγονή φύση του ὅπως τὰ δέντρα τοῦ δάσους ποὺ ἔκοψε. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ κακὸ ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος μέσα σὲ μιὰ μέρα ἐμποδίζει τοὺς σπόρους τῆς ἀρετῆς νὰ ἀναπτυχθοῦνε καὶ τοὺς καταστρέφει.

»"Οταν, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἐμποδιστοῦνε πολλὲς φορὲς οἱ σπόροι ν' ἀναπτυχθοῦνε, τότε ἡ πνοὴ τοῦ δειλινοῦ δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ τοὺς διατηρήσει. Καὶ ἀφοῦ ἡ πνοὴ τοῦ δειλινοῦ δὲν ἀρκεῖ πιὰ νὰ τοὺς διατηρήσει, τότε ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σὰν τὴ φύση τοῦ κτήνους. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ βλέπουνε τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ νὰ μοιάζει μὲ τὴ φύση τοῦ ζώου, νομίζουνε πὼς ποτὲ μέσα του δὲν εἶχε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τὴν ἰδιότητα τῆς λογικῆς. Εἶναι αὐτὰ τὰ ἀληθινὰ καὶ φυσικὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρώπου;»

Στὶς 29 τοῦ 'Απρίλη, καθὼς ψάρευα ἀπὸ τὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ κοντὰ στὴ Γωνιὰ τῶν 'Εννέα 'Εκταρίων, στὴ γέφυρα, ἄκουσα ἕναν περίεργο θόρυβο καὶ εἶδα ἕνα μικρὸ καὶ χαριτωμένο γεράκι ποὺ ὑψωνότανε κι' ἔδειχνε τὸ κάτω μέρος τῶν φτερῶν του. 'Ηταν σὰν τὸ φίλντισι τοῦ ὄστρακου, ἢ σὰ μεταξωτὴ κορδέλα στὸν ἥλιο. Αὐτὸ τὸ θέαμα μοῦ θύμισε τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι κυνηγούσανε μὲ γεράκια καὶ σκέφθηκα πόση ἀρχοντιὰ εἶχε αὐτὸ τὸ κυνήγι.

Νομίζω πὼς τὸ πουλὶ αὐτὸ ὀνομάζεται «μέρλιν», μὰ δὲ μὲ ἐνδιαφέρει τ' ὄνομά του. Τὸ πέταγμά του ἦταν τὸ πιὸ αἰθέριο ποὺ παρακολούθησα ποτέ μου. Δὲν πήγαινε σὰν πεταλούδα οὔτε ὑψωνότανε σὰν τὰ μεγαλύτερα γεράκια, παρὰ ἔπαιζε μὲ περήφανη σιγουριὰ στὰ χωράφια τοῦ ἀέρα. 'Ανέβαινε ξανὰ καὶ ξανά, μὲ τὴν περίεργη φωνή του, ξανάκανε τὸ ἐλεύθερο καὶ ὡραῖο πέσιμο στριφογυρίζοντας σὰν χαρταετός, καὶ ὕστερα ἔπαιρνε τὴν πρώτη του στάση σὰ νὰ μὴν εἶχε ἀκουμπήσει ποτὲ τὸ πόδι του σὲ στερεὸ ἔδαφος. Φαινότανε σὰ νὰ μὴν ἔχει σύντροφο σὲ ὅλο τὸν κόσμο —ἔτσι καθὼς ἔπαιζε ἐκεῖ μόνο του—καὶ σὰ νὰ μὴ χρειαζότανε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρωινὴ ὀμορφιὰ καὶ τὸν αἰθέρα ὅπου ἔπαιζε. Δὲν αἰσθανότανε μοναξιά. "Αφηνε τὴ γῆ ὅλη κάτω του νὰ τὸ καμαρώνει! Ποῦ ἦταν ὁ γονιὸς ποὺ τὸ γέννησε, ὁ συγγενής του καὶ ὁ πατέρας του ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Κάτοικος τοῦ οὐ-

ρανοῦ, δεμένος ὅμως μὲ τὴ γῆ ἀπὸ ἕνα αὐγὸ ποὺ ἔσπασε κάποια μέρα στὴ χαραμάδα ἑνὸς βράχου. Ἡ μήπως ἡ φωλιὰ ποὺ γεννήθηκε ἔγινε στὴν κώχη κάποιου σύννεφου, ὑφασμένου ἀπὸ τὸ οὐράνιο τόξο καὶ τὰ χρώματα τοῦ δειλινοῦ, καὶ ντυμένου μὲ τρυφερὴ καλοκαιριάτικη ὁμίχλη ποὺ ἅρπαξε ἀπὸ τὴ γῆ;

Ἔπιασα, ὅπως ψάρευα, κάμποσα σπάνια χρυσά, ἀσημένια καὶ λαμπερὰ ψάρια. Φαίνονταν σὰν πολύτιμα κοσμήματα. Ἔχω εἰσδύσει σ' αὐτὰ τὰ χωράφια πρωὶ πολλὲς φορές, τὶς ἡμέρες ποὺ ἔρχεται ἡ ἄνοιξη, πηδώντας ἀπὸ θάμνο σὲ θάμνο, ἀπὸ ρίζα σὲ ρίζα ἰτιᾶς, ὅταν ἡ ἄγρια κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ καὶ τὰ δάση ἦσαν λουσμένα σ' ἕνα τόσο καθαρὸ καὶ ζωηρὸ φῶς, ποὺ θὰ ξυπνοῦσε καὶ τοὺς πεθαμένους ἂν κοιμοῦνται στὰ μνήματά τους, ὅπως πιστεύουνε μερικοί. Δὲ χρειάζεται πιὸ δυνατὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀθανασία. Ὅλα πρέπει νὰ ζοῦνε μέσα σ' ἕνα τέτοιο φῶς. Ὦ Θάνατε, ποῦ ἤτανε τὸ δρεπάνι σου; Ὦ Τάφε, ποῦ ἦταν ἡ Νίκη σου τότε;

Ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ μας θὰ μούχλιαζε ἂν δὲν ἦσαν τὰ ἀνεξερεύνητα δάση καὶ τὰ λιβάδια ποὺ τὸ τριγυρίζουν. Χρειαζόμαστε τὸ τονωτικὸ τὸ ἄγριο νὰ περπατοῦμε καμιὰ φορὰ στὰ λιβάδια καὶ νὰ βλέπουμε τὰ πουλιά, νὰ μυρίζουμε τ' ἀγριόχορτα, ἐκεῖ ποὺ μόνο τὰ πιὸ μοναχικὰ ζῶα χτίζουνε τὴ φωλιά τους καὶ τὸ κουνάβι σέρνεται μὲ τὴν κοιλιὰ στὸ χῶμα. Τὴν ὥρα ποὺ θέλουμε νὰ μάθουμε καὶ νὰ ἐξερευνήσουμε ὅλα τὰ πράματα, θέλουμε καὶ νὰ εἶναι ὅλα τὰ πράματα γεμάτα μυστήριο καὶ ἀνεξερεύνητα, ἡ γῆ κι' ἡ θάλασσα νὰ εἶναι ἀπέραντες, ἀμέτρητες, ἄγριες, ἀδάμαστες. Ποτὲ δὲ χορταίνουμε τὴ φύση. Μᾶς δροσίζει τὸ θέαμα τῆς ἀνεξάντλητης δύναμης, οἱ τρομεροὶ Τιτάνες, ἡ ἀκτὴ μὲ τὰ ναυάγιά της, τὸ ἄγριο δάσος μὲ τὰ ζωντανὰ καὶ τὰ σάπια δέντρα, τὰ σύννεφα ποὺ φέρνουνε τὸν κεραυνὸ καὶ ἡ βροχὴ ποὺ κρατάει τρεῖς ἑβδομάδες καὶ αναζωογονεῖ τὰ πάντα. Θέλουμε νὰ βλέπουμε πὼς κάτι ξεπερνάει τὰ δικά μας ὅρια καὶ πὼς ὑπάρχουνε πλάσματα ζωντανὰ ποὺ ζοῦνε ἐκεῖ ποὺ ποτὲ δὲν πατήσαμε. Χαιρόμαστε ὅταν βλέπουμε τὸ κοράκι νὰ τρώει τὸ ψοφίμι ποὺ μᾶς ἀηδιάζει καὶ νὰ δυναμώνει ἀπὸ τὸ γεῦμα του. Ὑπῆρχε ἕνα ψόφιο ἄλογο στὸ μονοπάτι τοῦ σπιτιοῦ μου, ποὺ μὲ ὑποχρέωνε καμιὰ φορὰ ν' ἀλλάζω δρόμο. Μὰ ἡ σιγουράδα ποὺ ἔδινε γιὰ τὴ δυνατὴ ὄρεξη καὶ τὴν ἀπαραβί-

αστη υγεία τῆς Φύσης μὲ παρηγοροῦσε. Μ' ἀρέσει νὰ βλέπω πὼς ἡ Φύση εἶναι τόσο πλούσια, ποὺ μυριάδες μπορεῖ νὰ πεθαίνουνε ἔτσι ποὺ τὸ ἕνα εἶδος νὰ τρέφει τὸ ἄλλο. Πὼς λεπτοὶ ὀργανισμοὶ σβήνουν ἀπὸ τὴ ζωὴ σὰν τὸ τίποτα, βατραχάκια καὶ ἄλλα ζωάκια τρέχουν ἐδῶ κι' ἐκεῖ κι' ἔρχονται οἱ ἐρωδιοὶ καὶ τὰ καταπίνουνε. Πὼς καμιὰ φορὰ βρέχει σάρκα καὶ αἷμα! Βλέποντας πόσο συχνὰ συμβαίνουν δυστυχήματα θὰ πρέπει νὰ καταλάβουμε πόσο ἀσήμαντα εἶναι. 'Η ἐντύπωση ποὺ δημιουργοῦνε στὸ σοφὸ πρέπει νὰ εἶναι μιὰ ἐντύπωση παγκόσμιας ἀγνότητας. Τὸ δηλητήριο στὸ κάτω-κάτω δὲν εἶναι φαρμακερὸ οὔτε ὑπάρχουνε πληγὲς ποὺ σκοτώνουν. 'Η συμπόνια εἶναι ἀβέβαιο ἔδαφος. Δὲν πρέπει νὰ στηριζόμαστε σ' αὐτήν.

Νωρὶς τὸ Μάη, οἱ βελανιδιές, τὰ ζαχαρόδεντρα καὶ τὰ ἄλλα δέντρα, μόλις φύτρωναν γύρω στὴ λίμνη ἀνάμεσα στὰ δάση τῶν πεύκων, ἔδιναν στὸ τοπίο μιὰ λάμψη σὰν ἡλιαχτίδες, ἰδιαίτερα τὶς συννεφιασμένες ἡμέρες. Σὰ νὰ περνοῦσε ὁ ἥλιος ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὁμίχλη καὶ νὰ ἔλαμπε ἐλαφρὰ στὶς πλαγιὲς τῶν λόφων ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Στὶς 3 ἢ 4 τοῦ Μάη εἶδα μιὰ κολυμβίδα στὴ λίμνη καὶ ὅλη τὴν πρώτη ἑβδομάδα ἄκουγα τὸν ἁλωνιστή, τὴν τσίχλα καὶ ἄλλα πουλιά. 'Η φοίβη εἶχε ἔρθει ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ εἶχε κοιτάξει ἀπὸ τὸ παράθυρό μου νὰ ἰδεῖ ἂν τὸ σπίτι μου ἔμοιαζε ἀρκετὰ μὲ σπηλιὰ γιὰ τὰ γοῦστα της, καὶ φαινότανε σὰ νὰ κρεμόταν στὸν ἀέρα, ἔτσι καθὼς ἐξέταζε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ. 'Η κίτρινη σκόνη τῶν πεύκων, σὰ θειάφι σκέπασε γρήγορα τὴ λίμνη καὶ τὶς πέτρες καὶ τὰ σάπια ξύλα στὴν ἀκτή. Τόσο πολλὴ ἦταν, ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ γεμίσει βαρέλι ὁλόκληρο. Αὐτὸ εἶναι ποὺ λένε πὼς «βρέχει θειάφι». Καὶ ἔτσι, ἡ ἐποχὴ κυλοῦσε πρὸς τὸ καλοκαίρι, ὅπως κανεὶς τρέχει σὲ ὅλο καὶ ψηλότερα χορτάρια. Ἔτσι τελείωσε ὁ πρῶτος μου χρόνος στὸ δάσος καὶ ὁ δεύτερος ἦταν ὅμοιος μ' αὐτόν. Τελικά, ἔφυγα ἀπὸ τὴ λίμνη Οὐῶλντεν στὶς 6 τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1847.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΣΤΟΥΣ ΑΡΡΩΣΤΟΥΣ, πολὺ σωστά, οἱ γιατροὶ συσταίνουν ἀλλαγὴ τοῦ ἀέρα. Δόξα νὰ ἔχει ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν εἶναι ὅλος ἐδῶ. Ἡ ἀγριόχηνα εἶναι πιὸ κοσμοπολιτικὴ ἀπὸ μᾶς. Παίρνει τὸ πρωινό της στὸν Καναδά, παίρνει τὸ μεσημεριανό της στὸ Ὀχάϊο καὶ κουρνιάζει τὴ νύχτα στὸ Νότο. Ἀκόμα καὶ ὁ βίσων, ὡς ἕνα σημεῖο ἀκολουθεῖ τὶς ἐποχὲς καὶ βόσκει στὰ λιβάδια τοῦ Κολοράντο μόνο ὥσπου νὰ φυτρώσει πιὸ πράσινο χορτάρι στὸ Γιέλλοουστόουν. Κι' ὅμως ἐμεῖς πιστεύουμε πὼς ἂν ρίξουμε τοὺς φράχτες καὶ φτιάξουμε πέτρινους τοίχους στὰ ἀγροκτήματά μας, ἡ ζωή μας ἀπόκτησε σύνορα καὶ ἡ μοίρα μας ἀποφασίστηκε. Ἂν εἶσαι γραφιὰς στὸ Δημαρχεῖο, δὲν μπορεῖς νὰ πᾶς στὴ Γῆ τοῦ Πυρὸς τὸ καλοκαίρι. Παρ' ὅλα αὐτὰ μπορεῖς θαυμάσια νὰ πᾶς στὸ «πῦρ τὸ ἐξώτερον» χωρὶς δυσκολία. Ὁ κόσμος εἶναι πιὸ πλατὺς ἀπὸ τὴν ἰδέα ποὺ ἔχουμε γι' αὐτόν.

Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ταξιδεύουμε σὰν ἀνόητοι ναῦτες. Τρέχει κανεὶς στὴ Νότια Ἀφρικὴ νὰ κυνηγήσει τὴν καμηλοπάρδαλη μὰ σίγουρα δὲν εἶναι αὐτὴ ὁ ἀληθινός του σκοπός. Πόσον καιρό, σᾶς παρακαλῶ, θὰ κυνηγοῦσε ὁ ἄνθρωπος καμηλοπαρδάλεις ἂν μποροῦσε; Νομίζω πὼς πολὺ εὐγενικότερο εἶναι νὰ κυνηγᾶς τὸν ἑαυτό σου.

«Στρέψε τὸ μάτι σου ἴσια μέσα καὶ θὰ βρεῖς
χίλιες περιοχὲς στὸ μυαλό σου
ποὺ κανεὶς ἀκόμα δὲν ἀνακάλυψε. Ταξίδεψε σ' αὐτὲς καὶ θὰ
γίνεις εἰδικὸς στὴν κοσμογραφία τῆς πατρίδας!»

Τί ἀντιπροσωπεύει ἡ 'Αφρική, τί ἀντιπροσωπεύει ἡ Δύση; Δὲν εἶναι ὁ ἐσώτερός μας ἑαυτὸς ἄσπρος στὸ χάρτη, μαῦρος ἴσως στὴν ἀκτή, ἀργότερα, ὅταν τὸν ἀνακαλύψουμε; Εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ Νείλου, ἢ τοῦ Μισσισσιππῆ, ποὺ ζητοῦμε νὰ βροῦμε; Αὐτὰ εἶναι τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦνε περισσότερο τὴν ἀνθρωπότητα; 'Ο Φραγκλίνος εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος ποὺ χάθηκε καὶ ἀνησυχεῖ τόσο πολὺ ἡ γυναίκα του γιὰ νὰ τὸν βρεῖ. 'Ο κ. Γκρίννελ ξέρει ὁ ἴδιος ποῦ εἶναι; Καλύτερα νὰ ἐξερευνήσετε τὰ δικά σας γεωγραφικὰ πλάτη καὶ μήκη μὲ πλοῖα γεμάτα τροφὲς στὴν ἀνάγκη, γιὰ τὴ συντήρησή σας, καὶ ὑψῶστε τοὺς ἄδειους τενεκέδες ὡς τὸν οὐρανὸ γιὰ σημάδι. Τὰ κονσερβαρισμένα κρέατα ἐφευρέθηκαν μονάχα γιὰ νὰ διατηροῦνε τὸ κρέας; Καλύτερα νὰ γίνεις ὁ Κολόμβος, ν' ἀνακαλύψεις καινούργιες ἠπείρους καὶ καινούργιους κόσμους μέσα σου καὶ νὰ ἀνοίγεις περάσματα γιὰ νὰ περνάει ὄχι τὸ ἐμπόριο παρὰ ἡ σκέψη. 'Ο κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἄρχοντας ἑνὸς βασιλείου ποὺ μπροστά του ἡ γήινη αὐτοκρατορία τοῦ Τσάρου δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ταπεινὸ κρατίδιο, μιὰ καλύβα ἀκατοίκητη κοντὰ στὸν πάγο. 'Υπάρχουν ὅμως πατριῶτες χωρὶς αὐτοσεβασμό, ποὺ θυσιάζουνε τὸ μεγαλύτερο γιὰ τὸ μικρότερο. 'Αγαποῦνε τὸ χῶμα ποὺ θὰ τοὺς γίνει τάφος καὶ δὲν ἔχουνε καμιὰ συμπάθεια γιὰ τὸ πνεῦμα ποὺ δίνει ζωὴ στὸν πηλό τους. 'Ο πατριωτισμὸς εἶναι ἕνα σκουλήκι μέσα στὸ κεφάλι τους. Τί ἄλλο εἶναι ἡ ἐξερευνητικὴ ἀποστολὴ στὶς Νότιες Θάλασσες, παρὰ μιὰ ἔμμεση ὁμολογία πὼς εἶναι εὐκολώτερο νὰ ταξιδέψει κανεὶς μίλια μέσα στὴν παγωνιὰ καὶ στοὺς κανιβάλους, μ' ἕνα κρατικὸ πλοῖο μὲ πεντακόσιους ἄντρες βοηθούς, παρὰ νὰ ἐξερευνήσει τὴ δική του θάλασσα, τὸν 'Ατλαντικὸ καὶ τὸν Εἰρηνικὸ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁλομόναχος;

«Ἄφησέ τους νὰ περιπλανηθοῦνε καὶ νὰ ἐξερευνήσουνε τοὺς
(μακρινοὺς Αὐστραλούς.
'Εγὼ ἔχω περισσότερο Θεὸ κι' αὐτοὶ περισσότερο δρόμο!»

Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ κάνει κανεὶς τὸ γύρο τοῦ κόσμου γιὰ νὰ μετρήσει τὶς γάτες στὴ Ζανζιβάρη. Κάνε το αὐτὸ ὥσπου νὰ μπορέσεις νὰ κάνεις κάτι καλύτερο, καὶ ἴσως βρεῖς καμιὰ τρύπα γιὰ νὰ μπεῖς ἐπιτέλους κάποτε καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς. 'Η

'Αγγλία καὶ ἡ Γαλλία, ἡ 'Ισπανία καὶ ἡ Πορτογαλία, ἡ Χρυσὴ 'Ακτὴ καὶ ἡ 'Ακτὴ τῶν Σκλάβων, ὅλες ἔχουν μέτωπο σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα, μὰ καμιὰ βάρκα τους δὲν πάσχισε νὰ πάει ὡς ἐκεῖ ποὺ δὲ φαίνεται ἡ στεριά, ἂν καὶ αὐτὸς εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ δρόμος πρὸς τὶς 'Ινδίες. "Αν θέλεις νὰ μάθεις ὅλες τὶς γλῶσσες καὶ νὰ προσαρμοστεῖς στὰ ἔθιμα ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἂν θέλεις νὰ ταξιδέψεις πιὸ μακριὰ ἀπ' ὅλους τοὺς ταξιδιῶτες, νὰ γίνεις ὑπήκοος ὅλων τῶν κλιμάτων καὶ νὰ κάνεις τὴ Σφίγγα νὰ σπάσει τὸ κεφάλι της σὲ καμιὰ πέτρα ἐπάνω, ὑπάχουσε στὸ «Γνῶθι σαυτὸν» τοῦ ἀρχαίου φιλόσοφου. 'Εδῶ χρειάζεται τὸ μάτι καὶ τὸ νεῦρο. Μόνο οἱ νικημένοι καὶ οἱ λιποτάχτες πηγαίνουνε στὸν πόλεμο, ἄνανδροι ποὺ δραπετεύουνε καὶ πᾶνε νὰ καταταγοῦν. "Αρχισε τώρα τὸν πιὸ μακρινὸ δυτικὸ δρόμο, ποὺ δὲ σταματάει στὸν Μισσισσιππὴ ἢ στὸν Εἰρηνικό, οὔτε ὁδηγεῖ σὲ μιὰ κουρασμένη Κίνα ἢ 'Ιαπωνία. Παρὰ σχηματίζει μιὰ ἐφαπτομένη αὐτῆς τῆς σφαίρας, χειμώνα καλοκαίρι, νύχτα-μέρα.

Λένε πὼς ὁ Μιραμπὼ ἔγινε ληστὴς «γιὰ νὰ ἐξακριβώσει πόση ἀποφασιστικότητα χρειάζεται γιὰ νὰ βάλει κανεὶς τὸν ἑαυτό του ἀντιμέτωπο πρὸς τοὺς ἱερώτερους νόμους τῆς κοινωνίας» καὶ δήλωσε ἐπίσης πὼς «ἡ θρησκεία καὶ ἡ τιμὴ ποτὲ δὲν ἐμπόδισαν μιὰ σωστὴ καὶ σταθερὴ ἀπόφαση». Αὐτὰ ὅλα εἶναι βέβαια ἀνδροπρεπέστατα λόγια. "Ησαν ὅμως μάταια, ἂν ὄχι ἀπελπισμένα. "Ενας γερὸς στὸ σῶμα καὶ στὸ μυαλὸ ἄνθρωπος θὰ ἔβρισκε τὸν ἑαυτό του ἀρκετὰ συχνὰ σὲ «ἐπίσημη ἀντίθεση» πρὸς τοὺς νόμους ποὺ θεωροῦνται «οἱ ἱερώτεροι τῆς κοινωνίας» ὅταν ὑπακούσει σὲ ἀκόμα ἱερώτερους νόμους, καὶ ἔτσι θὰ δοκίμαζε τὴν ἀποφασιστικότητά του χωρὶς περιττὲς προσπάθειες. Δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ βάλει τὸν ἑαυτό του σὲ μιὰ τέτοια στάση ἀπέναντι στὴν κοινωνία. Τὸ σωστὸ εἶναι νὰ διατηρήσει τὸν ἑαυτό του σὲ ὅποια στάση τὸν βρεῖ, ὑπακούοντας στοὺς νόμους τοῦ «εἶναι» του, νόμους ποὺ ποτὲ δὲ θὰ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ ἕνα δίκαιο κράτος, ἂν βρεῖ ποτέ του κάτι τέτοιο.

"Οταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ δάσος εἶχα τοὺς λόγους μου. "Ησαν τόσο σημαντικοί, ὅσο καὶ οἱ λόγοι ποὺ μ' ἔσπρωξαν νὰ πάω ἐκεῖ. "Ισως καὶ νὰ μοῦ φάνηκε πὼς εἶχα πολλὲς ζωὲς ἀκόμα νὰ ζήσω καὶ δὲν

μποροῦσα νὰ ξοδέψω ἄλλον καιρὸ σ' ἐκείνη τὴν ἀπόμερη ζωή. Εἶναι ἀξιοθαύμαστο μὲ πόση εὐκολία καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε ἀνοίγουμε μονοπάτι γιὰ τὸν ἑαυτό μας. Πρὶν νὰ περάσει μιὰ ἑβδομάδα, τὰ πόδια μου εἶχαν χαράξει μονοπάτι ἀπὸ τὴν πόρτα μου στὴν ὄχθη τῆς λίμνης καί, ἂν καὶ πέρασανε πεντέξι χρόνια ἀπὸ τότε, διακρίνεται ἀκόμα καλά. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ἄλλοι μπορεῖ τώρα νὰ περνοῦνε καὶ νὰ τὸ διατηροῦν ἀνοιχτό. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς εἶναι μαλακιὰ καὶ γρήγορα παίρνει τὰ σημάδια ἀπ' τὰ ἀνθρώπινα βήματα. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ μονοπάτια ποὺ πέρασε τὸ πνεῦμα. Πόσο πατημένοι καὶ σκονισμένοι πρέπει τότε νὰ εἶναι οἱ μεγάλοι δρόμοι τοῦ κόσμου, οἱ δρόμοι τῆς παράδοσης καὶ τοῦ συντηρητισμοῦ! Δὲν ἤθελα νὰ πάρω εἰσιτήριο μὲ καμπίνα. Καλύτερα νὰ ταξιδεύω κατάστρωμα, γιατὶ ἀπὸ κεῖ φαίνεται καλύτερα τὸ φεγγάρι ἀνάμεσα στὰ βουνά. Δὲν ἐννοῶ νὰ κατεβῶ σήμερα πιὸ κάτω.

Ἀπὸ τὸ πείραμά μου ἔμαθα πώς, ἂν κανεὶς προχωρεῖ μ' ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν ὀνείρων του καὶ προσπαθεῖ νὰ ζεῖ τὴ ζωὴ ποὺ ὀνειρεύτηκε, θὰ συναντήσει ἐπιτυχία ποὺ δὲν περιμένει. Θὰ βάλει ὁρισμένα πράγματα πίσω του, θὰ περάσει μερικὰ ἀόρατα σύνορα. Καινούργιοι, παγκόσμιοι καὶ πιὸ φιλελεύθεροι νόμοι θ' ἀρχίσουνε νὰ ἰσχύουν γύρω του καὶ μέσα του. Ἤ, οἱ παλιοὶ νόμοι θὰ ἀποκτήσουνε πλατύτερες ἔννοιες καὶ θὰ ἑρμηνεύονται σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες του, καὶ θὰ ζεῖ μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν ἀτόμων μιᾶς ἀνώτερης τάξης. Ὅσο ἁπλοποιεῖ τὴ ζωή του, οἱ νόμοι τοῦ σύμπαντος θὰ φαίνονται λιγότερο πολύπλοκοι καὶ ἡ μοναξιὰ δὲ θὰ εἶναι μοναξιά, οὔτε ἡ φτώχεια φτώχεια, οὔτε ἡ ἀδυναμία ἀδυναμία.

Ἂν χτίσατε πύργους στὸν ἀέρα, ἡ δουλειά σας δὲν μπορεῖ νὰ πάει χαμένη, γιατὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ βρίσκονται. Τώρα βάλτε καὶ τὰ θεμέλια ἀπὸ κάτω τους.

Ἡ ἀπαίτηση, στὴν Ἀγγλία καὶ ἐδῶ στὴν Ἀμερική, νὰ μιλᾶς μὲ τρόπο ποὺ νὰ μποροῦνε νὰ σὲ καταλάβουν, εἶναι γελοία. Οἱ ἄντρες δὲ γίνονται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Σὰ νὰ ἦταν κάτι τὸ σημαντικὸ καὶ σὰ νὰ μὴν ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ νὰ σὲ καταλάβουνε καὶ χωρὶς δική σου προσπάθεια! Σὰ νὰ μὴ μποροῦσε ἡ Φύση νὰ ζήσει τὰ

πουλιά της όσο καὶ τὰ τετράποδά της, τὰ φτερωτὰ όσο καὶ τὰ ἑρπετά! Σὰν ἡ μόνη ἀσφάλεια νὰ ἦταν ἡ χουταμάρα! 'Εγὼ φοβᾶμαι προπάντων μήπως οἱ ἐκφράσεις μου δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἐ ξ ω φ ρ ε ν ι κ έ ς, μήπως δὲ βγαίνουν ἀρκετὰ ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῆς καθημερινῆς μας πείρας, ἔτσι ποὺ νὰ μποροῦνε νὰ ἐκφράσουνε τὶς ἀλήθειες ποὺ γι' αὐτὲς εἶμαι σίγουρος. Ἄλλωστε καὶ ἡ λέξη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τόσα πράγματα! Ὁ βούβαλος ποὺ ζητάει βοσκὴ σὲ ἄλλα γεωγραφικὰ πλάτη δὲν εἶναι ἐξωφρενικὸς ὅσο ἡ ἀγελάδα ποὺ κλωτσάει τὸν κουβά, πηδάει τὸ φράχτη καὶ τρέχει νὰ βρεῖ τὸ μοσχαράκι ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νὰ τὸ ταΐσει. Θέλω νὰ μιλήσω κάπου δίχως περιορισμούς. Σὰν ἄνθρωπος ποὺ εἶναι ξύπνιος σὲ ἀνθρώπους σὲ στιγμὴ ξύπνια. Γιατὶ εἶμαι σίγουρος πὼς δὲν μπορῶ νὰ εἶμαι ἀρκετὰ ὑπερβολικός, οὔτε γιὰ νὰ θέσω τὶς βάσεις μιᾶς ἀλήθειας. Ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἄκουσε ποτέ του μουσικὴ καὶ ξαναφοβήθηκε; Τὶς λέξεις τὶς λέμε καὶ φεύγουνε, κι' αὐτὸ πρέπει ὁλοένα νὰ μᾶς θυμίζει πόσο λειψὴ εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἔννοιας. Οἱ λέξεις ποὺ ἐκφράζουνε τὴν πίστη καὶ τὴν εὐσέβειά μας δὲν εἶναι καθορισμένες. Ἔχουν ὅμως σημασία καὶ χάρη γιὰ τὶς ἀνώτερες φύσεις.

Γιατί νὰ κατεβαίνουμε πάντα στὸ ἐπίπεδο τῶν πιὸ χαμηλῶν ἀντιλήψεών μας καὶ νὰ καμαρώνουμε γι' αὐτὸ λέγοντάς το «κοινὸ νοῦ»; Ὁ πιὸ κοινὸς νοῦς εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κοιμᾶται καὶ ἐκφράζεται μὲ τὸ ροχαλητό. Καμιὰ φορὰ ἔχουμε τὴν τάση νὰ κατατάξουμε ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἐνάμιση μυαλὸ μαζὶ μ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν μισό, γιατὶ δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσουμε παρὰ μόνο τὸ ἕνα τρίτο τοῦ μυαλοῦ τους. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ θὰ ἔβρισκαν λάθος ἀκόμα καὶ στὸ κόκκινο χρῶμα τῆς αὐγῆς, ἂν ποτε σηκωνόντουσαν ἀρκετὰ νωρὶς τὸ πρωί. Ἀκούω νὰ διατείνονται πὼς οἱ στίχοι τοῦ Καμπὶρ ἔχουνε τέσσερεις διαφορετικὲς «ἑρμηνεῖες», ψευδαίσθηση, πνεῦμα, διανόηση καὶ τὴν ἐξωτερικὴ διδασκαλία τῶν Βέδας. Στὸ δικό μας ὅμως κόσμο θεωρεῖται μειονέκτημα ἂν τὰ γραφτὰ ἑνὸς ἀνθρώπου μποροῦν τυχὸν νὰ ἑρμηνευθοῦν μὲ περισσότερους ἀπὸ ἕναν τρόπους. Γιατί ἡ Ἀγγλία ἀγωνίζεται νὰ γιατρέψει τὴ σαπίλα τῆς πατάτας καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ σαπίλα τοῦ μυαλοῦ, ποὺ ἔχει ξαπλωθεῖ πολὺ περισσότερο;

Δὲ νομίζω νὰ ὑπῆρξα πουθενὰ ἀκατανόητος καὶ θὰ ἤμουνα περήφανος ἂν δὲν ἔβρισκαν ἄλλο ἐλάττωμα στὰ γραφόμενά μου ἀπὸ τὸ ἐλάττωμα ποὺ βρήκανε στὸν πάγο τῆς λίμνης Οὐῶλντεν. Μερικοὶ Νότιοι εἴπανε πῶς δὲ συμφωνοῦσαν μὲ τὸ γαλάζιο της χρῶμα, ποὺ εἶναι ἀπόδειξη γιὰ τὴν καθαρότητά της καὶ προτιμούσανε τὸν πάγο τοῦ Καίμπριτζ, ποὺ εἶναι ἄσπρος, μὰ ἔχει γεύση χορταριοῦ. Ἡ καθαρότητα ποὺ ἀγαποῦν οἱ ἄνθρωποι εἶναι σὰν τὴν ὁμίχλη ποὺ τυλίγει τὴ γῆ καὶ ὄχι σὰν τὸ γαλάζιο τοῦ αἰθέρα.

Μερικοὶ μᾶς λένε ἀδιάκοπα πῶς ἐμεῖς οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ γενικὰ οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι, εἴμαστε διανοητικοὶ νάνοι σὲ σύγκριση μὲ τοὺς Ἐλισαβετιανούς. Καὶ τί σχέση ἔχει αὐτό; Ἕνας ζωντανὸς σκύλος ἀξίζει παραπάνω ἀπὸ ἕνα ψόφιο λιοντάρι. Πρέπει νὰ πάει κανεὶς νὰ κρεμαστεῖ γιατὶ ἀνήκει στὴ φυλὴ τῶν πυγμαίων, ἀντὶ νὰ προσπαθήσει νὰ εἶναι ὅσο πιὸ μεγάλος πυγμαῖος μπορεῖ; Τὸ καλύτερο εἶναι νὰ κοιτάζει ὁ καθένας τὴ δουλειά του καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι πραγματικά.

Γιατί νὰ βιαζόμαστε τόσο ἀπελπισμένα νὰ ἐπιτύχουμε; Ἂν ἕνας ἄνθρωπος δὲν κρατάει τὸ ἴδιο βῆμα μὲ τοὺς ὁμοιούς του, εἶναι ἴσως γιατὶ ἀκούει ἄλλον τυμπανιστή. Ἂς βαδίζει λοιπὸν μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς μουσικῆς ποὺ ἐκεῖνος ἀκούει, ὅποιος κι' ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ ρυθμὸς καὶ ὅσο μακρινός! Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὡριμάσει τὴν ἴδια ὥρα μὲ τὴ βελανιδιὰ ἢ τὴ μηλιά. Πρέπει νὰ κάνει τὴν ἄνοιξή του καλοκαίρι; Ἂν ἡ κατάλληλη κι' ἀντίστοιχη μὲ τὴ φύση του κατάσταση δὲν ἔχει ἔρθει ἀκόμα, τί ἀξίζει ἡ ὁποιαδήποτε πραγματικότητα ποὺ θὰ προσπαθήσει νὰ βάλει στὴ θέα τῆς δικῆς του; Δὲν πρέπει νὰ ναυαγοῦμε στὶς ξέρες μιᾶς μάταιης πραγματικότητας. Γιατί νὰ κοπιάζουμε νὰ φτιάξουμε ἕναν οὐρανὸ ἀπὸ γαλάζιο κρύσταλλο πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, ἀφοῦ καὶ πάλι, ὅταν σηκώνουμε τὸ κεφάλι, τὸν ἀληθινὸ αἰθέρα θὰ βλέπουμε;

Ἦταν μιὰ φορὰ ἕνας καλλιτέχνης στὴν πόλη Κουρού, ποὺ ζητοῦσε τὴν τελειότητα. Μιὰ μέρα θέλησε νὰ φτιάξει ἕνα ραβδί. Ἀφοῦ σκέφθηκε πῶς γιὰ ἕνα τέλειο ἔργο, δὲν ἔχει σημασία ὁ χρόνος ποὺ θὰ ξοδέψει, εἶπε στὸν ἑαυτό του: «Θὰ εἶναι τέλειο ἀπὸ κάθε ἄποψη, κι' ἂς χρειαστεῖ νὰ τὸ δουλεύω σ' ὅλη μου τὴ ζωή». Πῆγε ἀμέσως στὸ δάσος νὰ βρεῖ τὸ ξύλο, γιατὶ δὲν ἤθελε

νὰ τὸ χάνει ἀπὸ ἀκατάλληλο ὑλικό. Καί, καθὼς χρόνια ἔψαχνε καὶ πετοῦσε ὅλα τὰ ξύλα ποὺ ἔβρισκε, οἱ φίλοι του τὸν ἀφήσανε γιατὶ γεράσανε στὴ δουλειὰ καὶ πέθαναν. Ἐκεῖνος ὅμως δὲ γέρασε οὔτε κατὰ ἕνα λεπτό. Ἡ ἑνότητα τοῦ σκοποῦ του, ἡ ἀποφασιστικότητά του καὶ ἡ ἀνώτερή του εὐσέβεια τὸν ἔδειχναν, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει, μὲ αἰώνια νιάτα. Ἐπειδὴ δὲν ἐδέχτηκε συμβιβασμοὺς μὲ τὸ Χρόνο, ὁ Χρόνος δὲν ἦρθε νὰ ἐπέμβει καὶ μόνο στέναζε ἀπὸ μακριὰ γιατὶ δὲν μποροῦσε νὰ τὸν νικήσει. Πρὶν νὰ βρεῖ τὸ κατάλληλο ξύλο, ἡ πόλη τοῦ Κουροὺ εἶχε γίνει ἐρείπια καὶ ὅταν τὸ βρῆκε κάθισε σὲ ἕνα ὕψωμα γιὰ νὰ τὸ ξεφλουδίσει. Προτοῦ νὰ τοῦ δώσει τὸ κατάλληλο σχῆμα, ἡ δυναστεία τῶν Κανταχὰρ εἶχε τελειώσει καὶ μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ραβδιοῦ ἔγραψε τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου ἀπογόνου της στὴν ἄμμο καὶ συνέχισε τὴν ἐργασία του. Ὥσπου νὰ λειάνει καὶ νὰ λουστράρει τὸ ραβδί, ὁ Κάλπα δὲν ἦταν πιὰ ὁ πολικὸς ἀστέρας καὶ πρὶν νὰ βάλει τὴ λαβὴ καὶ νὰ τὴ στολίσει μὲ πολύτιμα πετράδια, ὁ Βράχμας εἶχε ξυπνήσει κι' εἶχε ξανακοιμηθεῖ πολλὲς φορές. Ὅταν τελείωσε τὸ ἔργο, ξαφνικὰ ἅπλωσε τὸ ραβδὶ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ κατάπληκτου καλλιτέχνη καὶ ἔγινε ἡ ὡραιότερη ἀπὸ ὅλες τὶς δημιουργίες τοῦ Βράχμα. Εἶχε βρεῖ ἕνα καινούργιο σύστημα γιὰ νὰ κατασκευάζεται ἕνα ραβδί, ἕνας καινούργιος κόσμος μὲ ὡραῖες ἀναλογίες, ὅπου, ἂν καὶ οἱ παλιὲς πολιτεῖες καὶ δυναστεῖες εἴχανε σβήσει, ὡραιότερες καὶ πιὸ δοξασμένες εἴχανε πάρει τὴ θέση τους. Καὶ τώρα εἶδε, ἀπὸ τὸ σωρὸ τὰ ροκανίδια ποὺ ἦσαν ἀκόμα στὰ πόδια του, πὼς γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὸ ἔργο του, ὁ χρόνος ἦταν μιὰ ψευδαίσθηση καὶ πὼς δὲν εἶχε περάσει περισσότερος καιρὸς ἀπὸ ὅσος χρειάζεται γιὰ νὰ ξεπηδήσει μιὰ μόνη λάμψη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Βράχμα καὶ ν' ἀνάψει ἕνα ἀνθρώπινο πνεῦμα. Τὸ ὑλικὸ ἦταν καθαρὸ καὶ ἡ τέχνη του ἦταν καθαρή. Πῶς μποροῦσε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι θαυμαστό; Καμιὰ μορφὴ ἀπὸ ὅσες δίνουμε στὴν ὕλη, δὲν ταιριάζει τόσο ὅσο ἡ ἀλήθεια. Συνήθως δὲ στεκόμαστε ἐκεῖ ποὺ πρέπει. Ψεύτικη εἶναι ἡ θέση μας. Ἀπὸ μιὰ ἀναπηρία τῆς φύσης μας, φανταζόμαστε ἕνα κελὶ καὶ μπαίνουμε σ' αὐτὸ καὶ ἔτσι εἴμαστε σὲ δύο σύγχρονα θέσεις καὶ εἶναι ἀκόμα δυσκολώτερο νὰ βγοῦμε. Σὲ στιγμὲς ὑγείας, κοιτάζουμε μόνο τὰ γεγονότα, δηλαδὴ τὸ κελί.

Πὲς αὐτὸ ποὺ ἔχεις νὰ πεῖς καὶ ὄχι αὐτὸ ποὺ πρέπει. Κάθε ἀλήθεια εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὴν προσποίηση.

Ὅσο ταπεινὴ κι' ἂν εἶναι ἡ ζωή σου, ἀντιμετώπισέ τηνε καὶ ζῆσε την. Μὴν τὴν ἀποφύγεις καὶ τὴ βρίσεις. Δὲν εἶναι τόσο κακὴ ὅσο ἐσύ. Φαίνεται πιὸ φτωχὴ ὅταν εἶσαι πλούσιος. Ὁ γκρινιάρης γκρινιάζει καὶ στὸν Παράδεισο. Μπορεῖ νὰ γνωρίσεις ὧρες θαυμαστές, δοξασμένες, ἀκόμα καὶ στὸ φτωχοκομεῖο. Ἀγάπα τὴ ζωή σου, ὅσο φτωχὴ κι' ἂν εἶναι. Ὁ ἥλιος ποὺ δύει καθρεφτίζεται στὰ παράθυρα τοῦ φτωχοῦ ὅσο καὶ στὰ παράθυρα τοῦ πλούσιου. Τὸ χιόνι λιώνει μπροστὰ σ' ὅλες τὶς πόρτες τὴν ἴδια ἐποχή. Ἕνα ἤρεμο πνεῦμα θὰ ζεῖ κι' ἐκεῖ μὲ ὅση ἱκανοποίηση καὶ σ' ἕνα παλάτι. Οἱ φτωχοὶ τῆς πόλης μοῦ φαίνεται πὼς ζοῦνε πιὸ ἀνεξάρτητα ἀπ' ὅλους. Ἴσως ἔχουνε τὸ μεγαλεῖο νὰ δέχονται χωρὶς δισταγμούς. Οἱ περισσότεροι νομίζουνε πὼς εἶναι πολὺ ἀνώτεροι, ἔτσι ποὺ νὰ τοὺς συντηρεῖ ἡ πόλη, συχνὰ ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἀνώτεροι γιὰ νὰ περιφρονοῦνε τὰ ἄτιμα μέσα ποὺ μ' αὐτὰ συντηροῦνε τὸν ἑαυτό τους. Μὴ στενοχωριόσαστε γιὰ καινούργια ροῦχα ἢ γιὰ καινούργιους φίλους. Γυρίστε τὰ παλιά, γυρίστε στοὺς παλιούς. Τὰ πράματα δὲν ἀλλάζουν, ἐμεῖς ἀλλάζουμε. Πούλησε τὰ ροῦχα σου καὶ κράτησε τὶς σκέψεις σου. Ὁ Θεὸς θὰ φροντίσει νὰ μὴ σοῦ λείψει ἡ συντροφιά. Ἂν μὲ περιόριζαν σὲ μιὰ σοφίτα ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς μου σὰν ἀράχνη, ὁ κόσμος θὰ ἦταν ἀρκετὰ πλατὺς γιὰ μένα ἂν εἶχα τὶς σκέψεις μου μαζί μου. Ὁ φιλόσοφος εἶπε : «Ἀπὸ ἕνα στρατὸ μὲ τρεῖς μεραρχίες, μπορεῖς νὰ τοῦ πάρεις τὸ στρατηγὸ καὶ νὰ τοῦ φέρεις τὴν ἀναστάτωση. Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν πιὸ ταπεινὸ δὲν μπορεῖς νὰ πάρεις τὶς σκέψεις του». Μὴ ζητᾶτε μὲ τόσο πάθος ·ν' ἀναπτυχθεῖτε. Ἡ ταπεινοφροσύνη, σὰν τὸ σκοτάδι, ἀποκαλύπτει τὸ ούράνιο φῶς. Οἱ σκιὲς τῆς φτώχειας μαζεύονται γύρω μας καὶ νά, ἡ δημιουργία πλαταίνει τὴν δρασή μας! Συχνὰ μᾶς θυμίζουνε πὼς καὶ τοῦ Κροίσου τὴν περιουσία νὰ εἴχαμε, οἱ σκοποί μας καὶ τὰ μέσα μας θὰ ἦσαν τὰ ἴδια. Ἂν εἶσαι ζωσμένος ἀπὸ τὴ φτώχεια, ἂν δὲν μπορεῖς γιὰ παράδειγμα ν' ἀγοράσεις ἐφημερίδες καὶ βιβλία, μὴ στενοχωριέσαι, γιατὶ σοῦ μένει ἡ πιὸ οὐσιαστικὴ καὶ σημαντικὴ ζωή. Ἔχεις μπροστά σου καὶ μ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐργαστεῖς, τὸ πιὸ πλούσιο

ὑλικό, αὐτὸ ποὺ σοῦ δίνει τὴν πιὸ πολλὴ ζάχαρη καὶ τὸ περισσότερο ἄμυλο. Εἶναι ἡ ζωὴ κοντὰ στὰ κόκαλα, ἐκείνη ποὺ εἶναι ἡ πιὸ γλυκιά. Σὲ ἐμποδίζουν ἀπὸ τὸ νὰ γίνεις ἐπιπόλαιος. Τὰ χρήματα δὲ φτάνουνε γιὰ ν' ἀγοράσει κανεὶς οὔτε ἕνα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια γιὰ τὴν ψυχή.

Ζῶ στὴ γωνιὰ ἑνὸς μολυβένιου τοίχου, ποὺ γιὰ νὰ γίνει ἔχυσαν λίγο μεῖγμα ἀπὸ τὸ μέταλλο ποὺ φτιάχνουνε τὶς καμπάνες. Συχνά, ὅταν τὸ μεσημέρι ἀναπαύομαι, φτάνει στ' αὐτιά μου ἕνα ἀκαθόριστο κουδούνισμα. Εἶναι ὁ θόρυβος τῶν συγχρόνων μου. Οἱ γειτονές μου μοῦ λένε γιὰ τὶς περιπέτειές τους μὲ σπουδαῖες κυρίες καὶ κυρίους, ποιὰ ἐξέχοντα πρόσωπα συνάντησαν στὸ δεῖπνο. Μὰ αὐτὰ μ' ἐνδιαφέρουν τόσο λίγο ὅσο καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν «Τάϊμς». Τὸ ἐνδιαφέρον τους καὶ ἡ συζήτησή τους εἶναι προπάντων γιὰ τὰ φορέματα καὶ τοὺς τρόπους. Ὅμως μιὰ χήνα μένει χήνα ὅπως κι' ἂν τὴ ντύσεις. Δὲ μ' ἀρέσει νὰ ζῶ στὸν ἀνήσυχο, νευρικό, πολυτάραχο, ἐπιπόλαιο δέκατο ἔνατο αἰώνα. Μοῦ ἀρέσει νὰ κάθομαι σκεφτικὸς στὴ γωνιά μου καὶ νὰ τὸν βλέπω νὰ περνάει. Τί γιορτάζουν οἱ ἄνθρωποι; Εἶναι ὅλοι σὲ κάποια ἐπιτροπὴ καὶ ὅλο περιμένουνε λόγους ἀπὸ διάσημους ἄντρες. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ πρόεδρος καὶ ὁ Οὐέμπστερ εἶναι ὁ ρήτοράς του. Μ' ἀρέσει νὰ ταξιδεύω ἀπὸ τὸ μοναδικὸ μονοπάτι ποὺ μοῦ ταιριάζει καὶ δὲ μοῦ ἀρέσει νὰ χτίζω μιὰ γέφυρα πρὶν νὰ βάλω τὰ θεμέλιά της. Διαβάσαμε γιὰ τὸν ταξιδιώτη ποὺ ρώτησε ἕνα παιδὶ ἂν τὸ ἕλος ἔχει στερεὸ βυθό. «Ἔχει», ἀπάντησε τὸ παιδί. Ὅταν ὁ ταξιδιώτης ἄρχισε νὰ βουλιάζει ἔβαλε τὶς φωνές: «Μὰ μοῦ εἶπες πὼς ἔχει στερεὸ βυθό». «Ἔχει», ἀπάντησε τὸ παιδί, «μὰ εἶναι λίγο πιὸ πέρα». Ἔτσι καὶ μὲ τὴν κοινωνία. Εἶναι σὰν τὸ πολύπειρο παιδὶ ὅποιος ξέρει τὰ μυστικά της. Πιάσε ἕνα καρφὶ καὶ χτύπησέ το γερὰ μὲ τὸ σφυρί σου, ἔτσι ποὺ τὴ νύχτα νὰ σκέπτεσαι μὲ ἱκανοποίηση πὼς ἔκανες σωστὴ δουλειά, μιὰ δουλειὰ ποὺ γι' αὐτὴ θὰ μποροῦσες νὰ ἐπικαλεστεῖς τὶς Μοῦσες χωρὶς ντροπή. Τὸ κάθε καρφί σου πρέπει νὰ εἶναι καὶ μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ χτιστεῖ ὁ κόσμος μὲ χτίστη ἐσένα τὸν ἴδιο. Δῶσε μου καλύτερα τὴν ἀλήθεια, παρὰ τὸ χρῆμα, τὴ φήμη, τὴν ἀγάπη. Κάθισα σὲ τραπέζι μὲ πλούσια φαγητὰ καὶ περιποίηση, μὰ ἡ ἀλήθεια ἔλειπε, κι' ἔτσι

ἔφυγα πεινασμένος. Ἡ φιλοξενία ἦτανε κρύα σὰν τὸν πάγο. Σκέφθηκα πὼς δὲ χρειαζόταν πάγος γιὰ νὰ τὴν παγώσει. Ἔχω ἐπισκεφθεῖ βασιλιὰ μὰ μὲ ἄφησε νὰ περιμένω στὸν προθάλαμο καὶ φέρθηκε σὰν ἄνθρωπος ἀφιλόξενος. Γνώρισα κάποιον ποὺ ζοῦσε στὴν κουφάλα ἑνὸς δέντρου, μὰ οἱ τρόποι του ἦσαν βασιλικοί. Καλύτερα αὐτὸν νὰ πήγαινα νὰ ἐπισκεφθῶ.

Πόσον καιρὸ θὰ καθόμαστε στὰ κατώφλια μας μὲ τὶς μάταιες ἀρετές μας; Σὰ νὰ μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρχίσει χριστιανικὰ τὴν ἡμέρα του ὅταν νοικιάζει ἄνθρωπο γιὰ νὰ τοῦ σκαλίσει τὶς πατάτες του. Ἡ γενεά μας καμαρώνει σὰ νὰ εἶναι ἡ τελευταία μιᾶς δοξασμένης φυλῆς. Στὴ Βοστώνη, στὸ Λονδίνο, στὸ Παρίσι, στὴ Ρώμη, παντοῦ μιλοῦνε γιὰ τὴν πρόοδό μας στὴν τέχνη, στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ λογοτεχνία, μὲ ἱκανοποίηση. Εἶναι ὁ καλὸς Ἀδὰμ ποὺ θαυμάζει τὶς ἴδιες του τὶς ἀρετές. «Ναί, μάλιστα! Ἔχουμε κάνει μεγάλα ἔργα καὶ ἔχουμε τραγουδήσει θεῖα τραγούδια ποὺ ποτὲ δὲ θὰ πεθάνουν!» Δηλαδὴ ὅσο καταφέρνουμε νὰ τὰ θυμόμαστε! Οἱ φιλολογικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ μεγάλοι ἄντρες τῶν Ἀσσυρίων, ποῦ βρίσκονται σήμερα; Τί νέοι ποὺ εἴμαστε! Οἱ ἡμέρες μας μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἡ ἄνοιξη τῆς ἀνθρωπότητας. Δὲ γνωρίζουμε παρὰ τὴν ἐξωτερικὴ φλούδα τῆς σφαίρας ὅπου ζοῦμε. Οἱ περισσότεροι δὲν ἔχουνε κατεβεῖ ἔξι πόδια κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια οὔτε ἔχουνε πηδήξει ἔξι πόδια στὸν ἀέρα. Δὲν ξέρουμε ποῦ εἴμαστε. Κι' ἀκόμα κοιμόμαστε σχεδὸν τὴ μισή μας ζωή. Θεωροῦμε ὅμως τὸν ἑαυτό μας σοφὸ καὶ ἔχουμε φτιάξει μιὰ ὁρισμένη κατάσταση! Τί φιλόδοξα πνεύματα ποὺ εἴμαστε! Καθὼς στέκομαι πάνω ἀπὸ τὸ ἔντομο ποὺ σέρνεται ἀνάμεσα στὶς βελόνες τῶν πεύκων στὸ πάτωμα τοῦ δάσους καὶ προσπαθεῖ νὰ μοῦ κρυφτεῖ, ἀναρωτιέμαι τί σκέψεις περνοῦν ἀπὸ τὸ κεφάλι του καὶ πῶς ξέρει πὼς δὲ θέλω τὸ καλό του. Καὶ θυμᾶμαι τὸν Εὐεργέτη ποὺ στέκεται πάνω ἀπὸ μένα τὸ ἔντομο.

Ὅλο καινούργια πράγματα συμβαίνουν στὸν κόσμο καὶ ὅμως βαριόμαστε. Ὑπάρχουν λέξεις, ὅπως «λύπη» καὶ «χαρά», μὰ μονάχα σὲ ὕμνους ποὺ τραγουδᾶμε μὲ τὴ μύτη, ἐνῶ ἐμεῖς πιστεύουμε στὰ καθημερινὰ πράγματα. Νομίζουμε πὼς μόνο τὰ ροῦχα μας μποροῦμε ν' ἀλλάξουμε. Λένε πὼς ἡ Βρεταννικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι

μεγάλη καὶ ἀξιοσέβαστη καὶ πὼς οἱ 'Ηνωμένες Πολιτεῖες ἔχουνε τεράστια δύναμη. Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχει ἕνα κύμα ποὺ ἀνεβοκατεβαίνει πίσω ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ κλυδωνίσει τὴ Βρεταννικὴ Αὐτοκρατορία σὰ φλούδα. 'Η κυβέρνηση τοῦ κόσμου ὅπου ζῶ ἐγὼ δὲ σχηματίστηκε ὕστερα ἀπὸ ἕνα πολυτελέστατο γεῦμα.

'Η ζωὴ μέσα μας εἶναι σὰν τὸ νερὸ στὸ ποτάμι. Μπορεῖ νὰ ὑψωθεῖ ἐφέτος ψηλότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ καὶ νὰ πλημμυρίσει τὰ ξεραμένα ὑψώματα. Καὶ αὐτὴ ἡ χρονιὰ ἐπίσης μπορεῖ νὰ εἶναι ὅλο γεγονότα καὶ ὅλα τὰ ποντίκια μπορεῖ νὰ πνιγοῦνε. Δὲν ἦταν πάντα στεγνὸ χῶμα ἐκεῖ ποὺ σήμερα κατοικοῦμε. Όλοι ξέρουνε τὴν ἱστορία τοῦ φτερωτοῦ ἐντόμου ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὸ ξερὸ φύλλο ἑνὸς παλιοῦ τραπεζιοῦ ἀπὸ ξύλο μηλιᾶς. Τὸ τραπέζι αὐτὸ ἦταν στὴν κουζίνα ἑνὸς ἀγρότη ἑξήντα χρόνια, πρῶτα στὸ Κονέκτικοτ, καὶ ὕστερα στὴ Μασσαχουσέττη, καὶ τὸ φτερωτὸ ἔντομο βγῆκε ἀπὸ ἕνα αὐγὸ ποὺ εἶχε μείνει στὸ ζωντανὸ δέντρο πολλὰ χρόνια νωρίτερα, ὅπως φαινόταν ἂν μετροῦσε κανεὶς τοὺς κύκλους τοῦ κορμοῦ. 'Απὸ μέρες τὸ ἄκουγαν νὰ τρώει, νὰ ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ νὰ βγεῖ, γιατὶ τὸ αὐγό του ζεστάθηκε, ἴσως κι' ἔσπασε, ἀπὸ κανένα καφτὸ πιάτο. Ποιὸς δὲ νιώθει τὴν πίστη του στὴν ἀνάσταση καὶ στὴν ἀθανασία νὰ δυναμώνει, ἀκούγοντας αὐτὸ τὸ περιστατικό; Ποιὸς ξέρει ποιὰ ὄμορφη καὶ φτερωτὴ ζωή, ποὺ τὸ αὐγό της ἔχει θαφτεῖ αἰῶνες ὁλόκληρους, κάτω ἀπὸ στρώματα ξύλου στὴ νεκρή, ξερὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, ποιὸς ξέρει λοιπὸν ποιὰ ὄμορφη ζωὴ θὰ ἀνοίξει τὸ δρόμο στὸ γιορτινὸ τραπέζι τῆς οἰκογένειας, καὶ θὰ βγεῖ ἴσως ξαφνικὰ ἀνάμεσα στὰ παλιὰ ἔπιπλα, γιὰ νὰ χαρεῖ τὸ τέλειο καλοκαίρι;

Δὲ λέω πὼς ὅλοι θὰ τὰ καταλάβουν ὅλα αὐτά. Τέτοιος θὰ εἶναι ὁ χαρακτήρας ἐκείνου τοῦ πρωινοῦ ποὺ τὸ ἁπλὸ πέρασμα τοῦ χρόνου δὲν μπορεῖ νὰ φέρει τὴν αὐγή του. Τὸ φῶς ποὺ κλείνει τὰ μάτια μας εἶναι γιὰ μᾶς σκοτάδι. 'Η μόνη ἡμέρα ποὺ ξημερώνει εἶναι ἐκείνη ποὺ μᾶς βρίσκει ξυπνητούς. Κι' ἄλλες ἡμέρες θὰ ξημερώσουν ὅμως, γιατὶ ὁ ἥλιος δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἄστρο πρωινό.